

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YÖK 100/2000 GÖÇ ÇALIŞMALARI PROGRAMI)

ÖTEKİLEŞTİRİLME, SÖMÜRÜ VE GÜNDELİK HAYAT
TAKTİKLERİ BAĞLAMINDA GÖÇMENLER: DÜZCE ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Fatma KIZILELMAS

Düzce

Haziran, 2022

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(YÖK 100/2000 GÖÇ ÇALIŞMALARI PROGRAMI)

ÖTEKİLEŞTİRİLME, SÖMÜRÜ VE GÜNDELİK HAYAT
TAKTİKLERİ BAĞLAMINDA GÖÇMENLER: DÜZCE ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Fatma KIZILELMAS

Danışman: Prof. Dr. Alev ERKİLET

Düzce

Haziran, 2022

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Göç Çalışmaları Programında oy birliği / oy çokluğu ile DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Alev ERKİLET (İmza)

Üye: Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL (İmza)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY (İmza)

Üye: Prof. Dr. Abdullah TAŞKESEN (İmza)

Üye: Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23/06/2022

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ
Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

23/06/2022

Fatma KIZILELMAS

TEŞEKKÜR

Doktora öğrenimim sırasında ve bu tezin hazırlanması sürecinde gösterdiği her türlü destek ve yardımdan dolayı çok değerli hocam Prof. Dr. Alev Erkilet'e en içten dileklerimle teşekkür ederim.

Tez çalışmam boyunca değerli katkılarını esirgemeyen tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Ali Ertuğrul'a ve Dr. Öğr. Üy. Şevket Ercan Kızılay'a da şükranlarımı arz ederim.

Bu çalışma boyunca yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve çok değerli arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Haziran, 2022

Fatma KIZILELMAS

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI	II
BEYAN.....	III
TEŞEKKÜR.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	XI
EXTENDED ABSTRACT.....	XIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
2. GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ	7
2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinin Ortaya Çıkış Süreci	7
2.2. Gündelik Hayat Sosyolojisine Yaklaşımlar	12
2.2.1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	12
2.2.1.1. George Herbert Mead ve Benlik	12
2.2.1.2. Herbert Blumer ve Kolektif Eylem	14
2.2.2. Erving Goffman ve Dramaturji	16
2.2.3. Harold Garfinkel ve Etnometodoloji.....	21
2.2.4. Peter Berger ve Gerçekliğin Toplumsal İnşası.....	29
2.2.5. Henry Lefebvre ve Gündelik Hayatın Eleştirisi	35
2.2.6. Michel de Certeau ve Stratejiler, Taktikler	41
3. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ	53
3.1. Göç Çeşitleri.....	55
3.1.1. Nedenlerine Göre Göç.....	55
3.1.2. İrade Esaslarına Göre Göç.....	56
3.1.3. Kat Edilen Mesafeye Göre Göç.....	57
3.1.4. Yoğunluğuna Göre Göç	59
3.1.5. Yerleşme Sürelerine Göre Göç.....	60
3.2. Geçmişten Günümüze Göç Çalışmalarında Yaklaşımlar	61
3.2.1. Erken Dönemde Göç Yaklaşımlar.....	63
3.2.1.1. Ravenstein'in Göç Yasaları.....	63
3.2.1.2. Stouffer'in Kesişen Fırsatlar Yaklaşımı	65
3.2.1.3. Petersen'in Göç Tipleri	67
3.2.1.4. Lee'nin İtme ve Çekme Yaklaşımı.....	68
3.2.2. Yakın Dönemde Göç Yaklaşımlar.....	70
3.2.2.1. Göç Ekonomik Temelli Yaklaşımlar	71
3.2.2.2. Göç Politik ve Sosyo-Kültürel Temelli Yaklaşımlar	75
3.2.2.2.1. Dünya Sistemleri Yaklaşımı.....	75
3.2.2.2.2. Göç Sistemleri Yaklaşımı.....	78

3.2.2.2.3. Hareketlilik Geçiş Yaklaşımı	79
3.2.2.2.4. İlişkiler Ağı (Network) Yaklaşımı	81
3.2.2.2.5. Kuramsal Yaklaşım	83
3.2.2.2.6. Davranışsal Yaklaşım.....	85
3.2.2.2.7. Denge Yaklaşımı	86
3.2.2.2.8. Kümülatif Yaklaşım	87
3.2.2.3. Göçe Etnografik Temelli Yaklaşımlar	89
4. TÜRKİYE’DE VE DÜZCE’DE GÖÇ	96
4.1. Türkiye’de Gerçekleşen Göç Hareketleri.....	96
4.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türkiye’ye Göçler	97
4.1.2. Cumhuriyet Sonrası Türkiye’ye Göçler	98
4.1.3. 1950-1980 Yılları Arasında Gerçekleşen Göç Hareketleri	101
4.1.4. 1980 Sonrasında Gerçekleşen Göç Hareketleri	104
4.2. Düzensiz Göçler	108
4.2.1. Suriye’den Türkiye’ye Kitlesele Göç.....	112
4.2.2. Irak’tan Türkiye’ye Kitlesele Göç	115
4.2.3. Afganistan’dan Türkiye’ye Kitlesele Göç	118
4.3. Yabancılar Verilen Haklar.....	124
4.4. Düzce’de Göç	127
5. YÖNTEM	135
5.1. Araştırma Yöntemi.....	135
5.2. Veri Toplama Teknikleri ve Uygulama.....	136
5.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi	140
5.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	142
5.5. Verilerin Analizi.....	142
6. BULGULAR	149
6.1. Göç Öncesi ve Göç Süreci	149
6.1.1. Göçten Önce Yaşananlar: “İki Seçenek Vardı: Ya Türkiye Ya Ölüm”	149
6.1.2. Göç Etmeye Karar Verme: “Biz Allah’ın Yarattığı Günden Beri Kararı Acil Veren İnsanlarız”	156
6.1.3. Göç Yolculuğu: “Lanet Olsun Diyorsun, Geri Dönmek İstiyorsun, Dönemiyorsun” ..	166
6.1.4. Düzce’ye Göçün Nedenleri: Sefîne-i Nuh’un Yeni Sâkinleri	177
6.2. Sosyal İlişki Ağları.....	186
6.2.1. İlk Karşılaşmalar: Sığınmacıların Kendi Aralarında Kurdukları İlişki Ağları ve Cedidiye Meydanı.....	186
6.2.2. Sığınmacıların Yerli Halkla İletişimi: “Burası Aynı Bizim Aile”.....	193
6.2.3. Yerli Halkın Göçe ve Göçmenlere Bakışı: “Yeryüzünü Paylaşmayı Bilmemiz Gerekıyor”	203
6.3. Ötekileştirilme.....	223
6.3.1. Söylemsel Açıdan Ötekileştirilme: “Bir İnsan Evine Gelen Misafirin Rahat Olmasından Rahatsız Olur”	223
6.3.2. Bilgi Kirliliği Açısından Ötekileştirilme: “Diyor ki Devlet Sana Para Veriyor, Sana Özel Bakıyor”	232
6.3.3. Medyada Ötekileştirilme: “Sosyal Medya Çok Kışkırtıyor”.....	244
6.3.4. Politikalarla Ötekileştirilme: “Burada Havaalanında Bekler Gibi Bekliyoruz”	254
6.3.5. Sosyal Hayatta Ötekileştirilme: “Suriyeli, Sen Çık Dışarı Dedi”	262
6.3.6. Güvenlik Endişesiyle Ötekileştirilme: “O da Bizim İnsanımızdan Korkmuş Mülteci Olduğu Halde”	277
6.3.6.1. Güvenlik Endişesinin Kaynağı Olarak Erkeklik	293
6.3.6.1.1. Hegemonik Erkeklik	297

6.3.6.1.2. Erkeklik Mekânı Olarak Bekâr Odaları.....	311
6.4. Sömürü.....	321
6.4.1. Çalışma Hayatında Sömürü: “Zaten Bu Kişilere Biz Yapmadığımız İşleri Veriyoruz”.....	321
6.4.2. Ücret Ödemede Sömürü: “Ben Çalışıyorum Ama Bana Hiç Para Gelmiyor”	342
6.5. Sığınmacıların Gündelik Hayat Taktikleri	353
6.5.1. Bilinçli Tepkisiz Kalma Taktikleri: “Ne Dycen, Kavga mı Yapıcan? Onun İçin Gelmedik Biz”	355
6.5.2. Çalışma Hayatında Taktikler: “Artık Haftalık Alıyoruz, İnanmıyoruz Çünkü Ustalara”	361
6.5.3. Sosyal Hayatta Taktikler: “Memleketim Afganistan Ama Soranlara Burada Düzcelyim Diyorum”	367
6.5.4. Mekânsal Taktikler: “Onların Cedidiye’de Toplanmasının Sebebi Şu Aslında, Onlar Kendini Orada Daha Güvende Hissediyor”	383
6.5.5. Geçinme Taktikleri: “Bakkal Usulü Gönderiyorum Parayı”	392
7. SONUÇ	403
KAYNAKLAR	418
EKLER	443
ÖZGEÇMİŞ	448

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Alan Araştırması Kapsamında Görüşülenler, s. 143.

Tablo 2. Görüşülen Suriyeli Sığınmacıların Demografik Profili, s. 144.

Tablo 3. Görüşülen Iraklı Sığınmacıların Demografik Profili, s. 144.

Tablo 4. Görüşülen Afganistanlı Sığınmacıların Demografik Profili, s. 145.

Tablo 5. Görüşülen Yerli Halkın (Erkek) Demografik Profili, s. 146.

Tablo 6. Görüşülen Yerli Halkın (Kadın) Demografik Profili, s. 146.

Tablo 7. Görüşülen Yerli Halkın (Kurumlar) Demografik Profili, s. 146.

ÖZET

ÖTEKİLEŞTİRİLME, SÖMÜRÜ VE GÜNDELİK HAYAT TAKTİKLERİ BAĞLAMINDA GÖÇMENLER: DÜZCE ÖRNEĞİ

KIZILELMAS, Fatma

Doktora, Tarih Anabilim Dalı, Göç Çalışmaları Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alev ERKİLET

Haziran 2022, XX + 442 sayfa

Türkiye özellikle 2011 yılından itibaren yaşadıkları iç savaş nedeniyle ülkelerini terk eden Suriye ve Irak kökenli mültecilerin ve yaşadıkları ekonomik sıkıntılar ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle göç eden İran, Afganistan ve Pakistan kökenli kimselerin sığındıkları bir ülke olmuş ve dünyada en fazla sığınmacı barındıran ülke haline gelmiştir. Ankara ve İstanbul gibi metropol kentlere yakın olan Düzce ilinde tarım, hayvancılık, sanayi, inşaat ve hizmet sektöründe çalışacak iş gücü açığı bulunması, bu şehri iç göçlerin yanı sıra Suriye, Irak ve Afganistan kaynaklı dış göçlerin de yöneldiği ve göçmenlerin çalışmak ve ikamet etmek için tercih ettiği bir yer haline getirmiştir. Göç alan diğer yerler gibi Düzce'ye gelen göçmenler de sığınma amacıyla veya çalışma niyetiyle ya da Avrupa'ya geçmek için geçici olarak kalma gayesiyle gelebilmektedirler. Amaçları ne olursa olsun bu göçmenler hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmak zorunda kalmakta ve genellikle enformel sektörlerde vasıfsız olarak, emek yoğun ve düşük ücretli işlerde çalışarak emek sömürüsüne ve ötekileştirilmeye maruz kalmaktadırlar.

Bu çalışma, Türkiye'nin kuzey batısında yer alan Düzce iline sığınma amaçlı göç eden geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen erkeklerle, uluslararası koruma altında olan Iraklı göçmen erkeklerle ve çalışma amaçlı ya da sığınma amaçlı düzenli/düzensiz olarak gelen Afgan göçmen erkeklerle ötekileştirme, sömürü ve gündelik hayat taktikleri bağlamında odaklanmaktadır. Bu şekilde bir taraftan Düzce'deki sığınmacı erkeklerin iş bulma sırasında, çalışma hayatlarında ve gündelik hayatlarında yaşadıkları ötekileştirilme ve sömürü ortaya çıkartılırken, diğer taraftan da yaşadıkları zorluklar karşısında onların hayata tutunma taktiklerine, gündelik hayat sosyolojisi kuramları çerçevesinde bakılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Lefebvre'nin gündelik hayat teorisi, De Certau'nun "gündelik hayatın keşfi"ndeki strateji ve taktik kavramları ve sembolik etkileşimci yaklaşım kuramcılarının görüşleri, yeni toplumsal normlara ve günlük yaşama dair adetlere muhatap

kalan düzenli/düzensiz sığınmacıların durumu yorumlanırken dikkate alınmıştır. Ayrıca bulunduğu ve hayatını sürdürdüğü yeri muhtelif sebeplerle terk edip yabancısı olduğu bir mekânda ve ortamda yaşamak durumunda kalan insanları göç etmeye sevk eden sebepler üzerinde durulmuş, göç kararı vermek, göç hareketine dâhil olmak ve varılan yerde yeni bir hayat kurmak sürecinde sığınmacıları etkileyen etmenler ve sığınmacıların karşı karşıya kaldığı tehditler ve fırsatlar tespit edilmeye çalışılmış ve bunlar karşısında sığınmacıların kullandığı taktikler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sığınmacılar, Ötekileştirilme, Sömürü, Gündelik Hayat Sosyolojisi, Taktikler.

ABSTRACT

MIGRANTS IN THE CONTEXT OF OTHERING, EXPLOITATION AND EVERYDAY LIFE TACTICS: THE CASE OF DÜZCE

KIZILELMAS, Fatma

Doctorate, Department of History, Migration Studies Program

Thesis Advisor: Prof. Dr. Alev ERKİLET

June 2022, XX + 442 pages

Turkey, especially since 2011, has been a country where refugees and asylum seekers of Syrian and Iraqi origin, who left their countries due to the civil war they have been through, and people from Iran, Afghanistan and Pakistan who migrated due to economic difficulties and political instability have taken refuge, and has become the country that hosts the highest number of asylum seekers in the world. In Düzce, which is close to metropolitan cities such as Ankara and Istanbul, there is a labor shortage in agriculture, livestock, industry, construction and service sectors, and this makes this city a preferred place for work and residence for foreign immigrants from Syria, Iraq and Afghanistan as well as internal immigrants. Like other places of immigration, immigrants coming to Düzce come for the purpose of asylum, as well as for work purposes or for temporary stay in order to pass to Europe. Regardless of their purpose, these immigrants have to work in order to survive. Immigrants, who generally work in informal sectors as unqualified, in intensive labor and low-paid jobs, are exposed to labor exploitation and othering.

This study focus on Syrian male migrants under temporary protection, Iraqi male migrants under international protection and Afghan male migrants who come regularly/irregularly for work or asylum, who come to the province of Düzce located in the northwest of Turkey, in terms of othering, exploitation and everyday life tactics. In this way, the male migrants in Düzce, on the one hand, reveal the othering and exploitation they experience while finding a job, in their working life and in their daily lives, on the other hand, it tried to look at the tactics of clinging to life in the face of these difficulties experienced by the refugee men within the framework of the theories of daily life sociology. In this context, Lefebvre's theory of everyday life, the concepts of strategy and tactics in De Certeau's "exploration of everyday life" and the views of symbolic

interactionist approach theorists taken into account when interpreting the situation of regular/irregular asylum seekers who are exposed to new social norms and customs of daily life. In addition, the reasons that lead to migrate people who have to leave the place where they live and live for various reasons and live in a place and environment where they are unfamiliar will be emphasized and factors affecting asylum seekers and threats and opportunities faced by refugees in the process of making a decision to migrate, being involved in the migration movement and establishing a new life in the destination tried to be determined, and the tactics used by the refugees against them mentioned.

Keywords: Asylum Seekers, Othering, Exploitation, Sociology of Everyday Life, Tactics.

EXTENDED ABSTRACT

The subjects of this study are Syrian migrant men under temporary protection, Iraqi male migrant under international protection, and Afghan male migrant who come regularly or irregularly to work or seek asylum and who migrated to Düzce after 2011 due to war, terrorism, internal conflicts, and economic difficulties in their countries. Using the data obtained from the in-depth interviews, the labor exploitation and marginalization faced by these asylum seekers/male migrant while working in unskilled, labor-intensive, and low-paid jobs are discussed. In addition to working life, asylum seekers/male migrant's relationships with locals, the difficulties they encounter in their everyday lives, and the tactics they develop to overcome them are assessed within the framework of sociological approaches to everyday life and theories of migration.

The research aimed to identify the threats, opportunities, and chances that asylum seekers/male migrants face in establishing a new life in a place that is unfamiliar to them, and to reveal the tactics they used in different situations. In addition, an attempt was made to decipher the relationship between the exploitation and marginalization faced by asylum-seekers/male migrants and masculinities shaped through social and cultural means.

Literature Review

According to Lefebvre, the human world cannot be defined only by the historical, cultural, totalness, or global society, and ideological and political superstructure. It should also be defined with daily life and concrete actions in daily life, needs, and desires, utilization-non-utilization, pleasure-non-pleasure, satisfaction-deprivation, and working and non-working life (Lefebvre, 2017b: 53). Therefore, it is necessary to look at their daily lives to better understand human relations with their activities, differences, and conflicts. This study was conducted within the framework of Lefebvre and De Certeau's theories of everyday life with a symbolic interactionist approach to systematically address daily life and focus on the micro-processes in human relations. In addition, migration theories and the phenomenon of migration are mentioned in sociological terms.

Symbolic interactionism focuses on viewing the individual in a free and active position, not as a product determined by the objective structure or situation, by emphasizing the analysis of the subjective and interpretative aspects of human behavior

neglected by classical sociology (Poloma, 2012: 232). Symbolic interactionism, an American sociological school, traces its origins to George Herbert Mead and his student Herbert Blumer, who systematized his studies (Chuff et al., 2015: 136). According to Mead, people do not simply react to stimuli from the social environment that lead to their actions. They respond to stimuli by thinking about what those stimuli mean and deciding what behavior is appropriate for the situation. This is because people have a mind and a self that enables them to respond consciously (Cuff, 2015: 141). According to Blumer, people actively construct their social world or social life consists of people's actions. People do not just react to the actions of others, but they respond based on meanings. In this process, the person interprets the other person's behavior and responds to it. This response takes the form of 'acting based on symbols' (Poloma, 2012: 237-238).

Erving Goffman, who focuses on micro-sociology and people's everyday life practices, believes that action can be understood in terms of interrelationship. He also says that everyone "performs" by playing different "roles" with different meanings in daily life. According to him, 'performers' who play their roles sometimes try to influence and direct the 'audience' in front of them by forming 'teams' with other players (Goffman, 2016: 28). Harold Garfinkel, on the other hand, engages with everyday life by referring to ethnomethodology (Poloma, 2012: 249), defined as the empirical study of how people make sense of the experiences they have in their social relations in daily life. Whereas in Garfinkel's ethnomethodology actors can exist in the social world as much as it allows them, in Peter Berger's social reality actors exist on their own. Moreover, unlike Garfinkel, Berger accepts the existence of objective social reality (Poloma, 2012: 267-268).

Henry Lefebvre, a critical theorist of everyday life, defines everyday life and says that it is characterized by a particular appropriation of time, space, body, vital spontaneity, and nature (Lefebvre, 2017b: 17-20). While Lefebvre defines everyday life that appears as a field of encounter and conflict, of work, of leisure, of proximity, neighbourhood or distance, of distancing in time and space, he underlines that it is the field in which relationships, the most basic human desires, powers, and potentials by which we interact with the natural and social world outside of us are realized, developed, and concretely put into practice. Moreover, while everyday life is the realm in which the individual gains identity and self, it is also the realm in which the individual directly or indirectly encounters the 'other' (Gardiner, 2016: 113). According to Lefebvre, everyday life has been

colonized by the state and capital and deprived of a framework that corresponds to people's need for creativity and interpersonal dialogue. Likewise, the signs and images of daily life provide people with false satisfaction and can manipulate them by making them passive in terms of consumption (Gardiner, 2016: 217). On the other hand, Michel de Certeau emphasizes the liberating and creative aspects of consumption and popular culture, rather than focusing on the manipulative aspects (Gardiner, 2016: 220). De Certeau also finds consumer capitalism oppressive and controlling. However, he says that it cannot completely dominate people's creative energies (Rigby, 1991: 162). De Certeau explains that we can explore daily life by examining the "actions, practices and modes of production" that people carry out in daily life. Focusing on "resistance" instead of the "permanent revolution" that Lefebvre interpreted from a Marxist perspective, De Certeau explains that ordinary people use "strategy" and "tactics" in their everyday lives (De Certeau, 2009: 54-55).

After discussing the various approaches used to try to understand and explain everyday life and outlining the methodological differences in these approaches, to understand the situation of a migrant or refugee who, for various reasons, has to leave the place where he has been living and begin to live in a place and environment that are foreign to him and who is exposed to new social norms and customs of everyday life, the phenomenon of migration in the sociological sense is also mentioned. Migration is a collective action caused by social change. It can change the demographic, economic, and social structures, affecting both the host society and the society in the countries of origin as a whole, creating a new difference that often leads to the questioning of national identity (Castles and Miller, 2008: 29). While various social and economic reasons lead people to migrate, some factors affect migrants when they decide to migrate, participate in the migration movement, and build a new life at their destination. Nowadays, it is becoming increasingly difficult to distinguish between different types of migration. This is because the types of migration, which are now quite different, are intertwined, or a certain type of migration may later turn into another type of migration.

There are many different approaches to migration. In this study, migration approaches are divided into two: early migration approaches and recent migration approaches. Under the title of early migration approaches, the approaches of those who developed a new and different model regarding migration are discussed, while the title of

recent migration approaches was divided into three subtitles: economic migration approaches, political and sociocultural migration approaches, and ethnographic migration approaches. In addition, this study discussed migrations in Turkey from the past to the present and explained past and present migrations in Düzce, where this research was conducted.

Since the 1980s, Turkey has become a place where international migration and asylum movements are experienced as a transit and destination country. Finally, as a result of the war in Syria and the conflicts in the Middle East in 2011, it has become the country with the largest number of refugees in the world, with more than 3.6 million Syrians and nearly 500 thousand migrants from other countries (UNHCR, 2019). Moreover, Turkey is an attractive country for other migrants due to its geographical location, widespread informal labor market, and the fact that EU countries close their doors to migrants with strict immigration rules (Toksöz and Ünlütürk Ulutaş, 2011).

Düzce is a place that is frequently affected by migratory mobility due to its transportation facilities, cultural infrastructure, economic potential, and geographical location. The proximity to major cities such as Istanbul and Ankara and the shortage of labor for agriculture, livestock, industry, construction, and services make Düzce a province where external migration from Syria, Iraq, and Afghanistan is preferred after 2011, in addition to internal migration, and where migrants want to work and live. Asylum seekers who have come to Düzce work here as cheap labor in unskilled jobs that are not valued by the local population in agriculture, livestock, forestry, industry, and construction.

Methodology

A qualitative research method was used in this study and data was collected through in-depth interviews using a semi-structured interview form. The sample of the study consisted of Syrian men under temporary protection as well as Iraqi and Afghan asylum seeker men who are international protection applicants with or without ID and who came to Düzce after 2011 and work there. In addition, Düzce-based employers and shopkeepers affected by the aforementioned migration, as well as individuals in direct or indirect contact with asylum seekers and officials from institutions were also included in the research sample. The research involved in-depth interviews with a total of 90 people, of whom 39 were asylum seeker and 51 were locals. The sample was determined using the

snowball method. The content analysis method was used to analyze and interpret the research data. For this purpose, the collected data were first coded by dividing them into meaningful sections. Later, these codes were collected under specific categories, and themes were created. After the codes and themes were organized, the results were defined and interpreted. In this study, the interviewees were assigned to some codes and their age and country of origin also specified.

Findings and Discussion

Five themes/parts were identified as a result of the research. The first part explains the asylum seekers' experiences in their countries before migrating to Turkey, the process of deciding to migrate, the migration journey, and the reasons for their migration to Düzce. Although there are some similarities in the decision-making process of Syrian, Iraqi, and Afghan migrants, it was found that the social and political environment and difficulties are different in each country. For Afghans, the unstable environment in the country is crucial in the decision to immigrate, and sometimes economic impossibilities or the fact that the culture of migration has been prevalent for many years become facilitating factors in the decision to immigrate. For Syrians, on the other hand, the desire to escape and survive an environment exacerbated by war may be more crucial to the decision to migrate. In the case of Iraqis, a sudden and life-threatening threat may lead to the decision to leave the country.

The second part, which focuses on social ties, discusses the networks of relationships established by asylum seekers among themselves, their communication with the locals, and local people's attitudes toward migration and migrants. Asylum seekers' interactions with each other during the migration process and after migration were assessed under the network approach, and their relationships with the local population were assessed under the symbolic approach. It was found that when the asylum seekers first came to Düzce, they created their own social networks by using their kinship and friendship relationships. In the interviews with the locals in Düzce, it was revealed that while the locals generally viewed immigration positively, stating that the asylum seekers came out of necessity, they were more negative about sharing housing and living with them for years.

The third chapter discusses the marginalization situations that asylum seekers face in social and professional life. It has been shown that asylum seekers are discursively marginalized by being seen as other and as foreigners; with information pollution through untruths about them; in the media through manipulative news; by policies through their legal status, filing date, and MA license plates; in public spaces, on the street, while shopping, in hospitals, and the workplace; and with safety concerns in social life. The marginalization of asylum seekers has been assessed within Goffman's stigma approach.

Chapter four explains that asylum-seeking men face various abuses and labor exploitation as unregistered, cheap labor in their workplaces as they attempt to establish themselves in the city where they have settled. Although some official regulations allow them to work as registered workers, the difficult conditions of application cannot prevent the labor exploitation that asylum seekers face in their workplaces. In addition, gender relations were discussed about masculinity. After mentioning the concept of masculinity and the different types of masculinity, it was explained which types of masculinity correspond to asylum-seeking/male migrant. In addition, the single rooms in Düzce, where specifically Afghans stay were discussed as a place of masculinity. It has been shown that single men, who are more visible in daily life, are perceived as unwanted refugees, ignorant, barbaric migrants who are a danger to society, and are even portrayed as potential terrorists and rapists.

The last part tried to find out what tactics the asylum seekers have developed to cope with marginalization and exploitation in the city they migrated to and to try to hold on to life. Symbolic interactionism was also used to understand how asylum seekers respond to interactions with locals and to analyze their actions. Again, Goffman's concepts of performance, stage, showcase, and stigma were highlighted, Lefebvre's critique of daily life was considered, and De Certeau's concepts of "resistance" and "tactics" were evaluated. In this context, asylum seekers have been shown to use conscious unresponsiveness, getting on tactics, and spatial tactics in their work and social lives.

Results and Recommendations

This research focuses on the marginalization, exploitation, and coping tactics of asylum seekers coming to Düzce in public and at work. It was found that locals generally view migration as a phenomenon that can affect anyone at any time, and they see migrants

as victims and oppressed relatives and fellow believers who had to immigrate for various reasons. However, these reasons, which are claimed to be based on legitimate reasons, began to turn against migrants due to actual and imaginary factors such as the increased number of migrants over time, their increasing visibility in the city, their cultural differences, and their becoming a competitive element in the labor and service sectors, their use of educational and health services, the prevalence of criminal incidents related to migrants reflected in the media, and the prejudice against migrants created in the social media and the environment. Perceptions created toward asylum seekers were found to have a strong influence on this change and transformation.

While this process, which begins with perception, naming, and identity construction, is initially only an intellectual and passive action, it can manifest in different ways depending on the conditions, from discrimination and exclusion to physical violence, appropriation of rights, and other types of harmful actions. This situation affects all areas in which natives and asylum seekers interact and leads to the marginalization of the latter. Thus, the process that begins with known misinformation, naming, perceptions, and discourses against asylum seekers leads to their marginalization in the media, in social life, in politics, and their exploitation, especially in the workplace.

Interviews with locals revealed that almost all asylum-seeking men, especially Syrian asylum seeking men, were labeled as men who fled war and could not prove their courage, while their visibility in social life was also a source of discomfort. Young male asylum seekers housed together in single rooms are also seen as a potential security problem. It seems that those who are used to living in an order and have achieved a certain level of prosperity perceive the newcomers as a threat that prevents the continuation of the existing order and prevents the culture from producing itself. Migrant men in particular are stigmatized as rapists and terrorists.

Another result of the data obtained from the interviews is that the asylum-seeking men interviewed often face the situation of not receiving money from their workplace and not having the possibility to object to long working hours. The non-regulation of the right to work combined with their temporary status leads asylum seekers to accept unregistered employment. Migrants/asylum seekers who seek to make a living through "illegal" work often become cheap labor and are exposed to labor exploitation without social security. Moreover, the division of the unskilled labor market into migrant and non-migrant results

in migrant labor becoming more vulnerable, flexible, and competitive, and transforming into dependent/attached labor. It is well known that asylum seekers who have no ID and are forced to live in illegality are more vulnerable to exploitation and more likely to be victimized. Moreover, the marginalization of asylum-seeking men through stigmatization with negative accusations further decreases the value of cheap labor and increases the economic exploitation of migrant workers.

As a result, men face a serious reaction in society as threatening refugees. Their labor is exploited, and they face discrimination/marginalization. They are forced to live under strict control in uncertainty and insecurity as they face deportation threat and fear of dismissal. For Afghan men, in particular, structural problems such as being unregistered, uncertainty about the future, lack of social support, and difficulty accessing housing and employment make their lives more difficult and vulnerable to exploitation. The lack of a mechanism where asylum-seeking men can receive support and the inadequacy of existing policies leave no choice but to strengthen solidarity among them and develop tactics to combat these problems. Asylum seekers must find ways of "resistance" in the words of De Certeau and develop some tactical maneuvers to earn a living and survive in the cities to which they have migrated.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın hedef kitlesini, ülkelerindeki savaş, terör, iç çatışmalar ve ekonomik zorluklar nedeniyle 2011 yılından sonra Düzce'ye sığınma amaçlı göç eden geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen erkekler, uluslararası koruma altında olan Iraklı göçmen erkekler ve çalışma amaçlı ya da sığınma amaçlı düzenli/düzensiz olarak gelen Afgan göçmen erkekler oluşturmuştur. Derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ışığında bu sığınmacı/göçmen erkeklerin vasıfsız olarak, yoğun emek ve düşük ücretli işlerde çalışırken maruz kaldıkları emek sömürsü ve ötekileştirilme ele alınmıştır. Çalışma hayatı haricinde sığınmacı/göçmen erkeklerin yerel halka ilişkileri, gündelik hayatlarında karşılaştıkları zorluklar ve bunlarla mücadele edebilmek için geliştirdikleri taktikler, özellikle Afganistan kökenli kimselerin kaldığı Düzce'deki bekâr odalarının ortaya çıkışı ve işlevleri, gündelik hayat sosyolojisine mahsus yaklaşımlar ve göç kuramları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, sığınmacı göçmen erkeklerin yerleştikleri şehirde yerel halkla aralarındaki ilişki biçimleri, gündelik hayatlarında karşılaştıkları zorluklar ve bunlarla mücadele edebilmek için geliştirdikleri taktikleri ortaya çıkarmaktır.

Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1- Sığınmacı erkeklerin yabancısı oldukları bir yerde yeni bir hayat kurma sürecinde karşı karşıya kaldıkları tehditler ya da imkânlar ve fırsatlar nelerdir?

2- Sığınmacı erkeklerin maruz kaldıkları sömürü ve ötekileştirilmenin gündelik hayatlarında daha çok hangi alanlarda olmaktadır ve bu durum onların yerli halkla ilişkilerini nasıl etkilemektedir?

3- Sığınmacı erkeklerin maruz kaldıkları sömürü ve ötekileştirilmenin toplumsal ve kültürel araçlarla şekillendirilen erkeklikle (masculinity) anlamlı bir ilişkisi var mıdır?

4- Sığınmacı erkeklerin yerleştikleri şehirde çalışma hayatı, sosyal hayat gibi gündelik hayatın birçok alanında zorluklarla mücadele edebilmek için kullandıkları taktikler nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma göç olgusunu ve göçmenliği birçok açıdan ve farklı boyutlardan ele alma iddiası içinde olmuştur. Bir yandan göçmenleri/sığınmacıları göç etmeye sevk eden sebepler, göç kararı verme süreçleri, göç hareketine dâhil olma yolları ele alınırken diğer yandan varılan yerde yeni bir hayat kurma çabası sırasında karşılaştıkları zorluklar, yerel halkla kurulan ilişkiler, kendi aralarındaki network, göç ve güvenlik ilişkisi, ötekileştirilme, sömürü, dışlanma ve damgalanma durumları ve sebepleri, bu gibi durumlarla başa çıkma taktikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sığınmacı/göçmen erkeklerin güvenlik açısından tehdit olarak algılanmasının toplumsal cinsiyet kategorilerinden biri olan erkeklik (masculinity) ile ilişkisi incelenmiş, sığınmacı/göçmen erkeklerin vardıkları yerde hayata tutunma taktiği olarak oluşturdukları bekâr odaları ele alınmıştır. Ayrıca verilerin elde edilmesi için yapılan görüşmelerde sığınmacıların/göçmenlerin haricinde yerel halktan ve kurum yetkililerinden oluşan geniş bir kitleye ulaşılmış ve her biriyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılarak araştırmanın daha da derinleşmesi ve nitelikli hale gelmesi sağlanmıştır.

De Certau “Gündelik Hayatın Keşfi 1” adlı eserinde modern kent içindeki gündelik hayatın Dünya Ticaret Merkezi’nin 110. katından Manhattan’ı izleyen birinin gözünden nasıl ve ne kadar keşfedilebileceğini anlatmaya çalışır. De Certau’ya göre böyle bir uzaklık mesafesinden ve yukarıdan bakıldığında istatistiki olarak orada kaç kişinin olduğunu ya da aşağı-yukarı orada neler olduğunu ve yapıldığını tahmin edebilirsiniz. Aşağıda olan hareketliliği görebilir, her olaya hâkim olduğunuzu zannedebilirsiniz. Ya da konuyla ilgili istatistiki verileri ve sayıları elde edip onları tablolaştırabilir, tutum ve uygulamaların malzemesini toplayabilirsiniz. Fakat amaçsız, sıradan, basit gibi görünen olayların yapılış biçimi ve amacı ile ilgili bir bilgi elde edemezsiniz. Dolayısıyla bu bakış açısı, asıl gerçekliğin ne olduğu hususunda çok fazla eksiklikler içerir ve yanılgılar oluşturur. Yine yukarıdan bakan kişi, orada hem gözetleyici hem denetleyici konumunda bulunur ki, bu da araştırma verilerin sağlıklı değerlendirilmesini etkileyen bir husustur.

Dolayısıyla De Certau, sokak aralarında dolaşmadıkça, insanların içine girmedikçe oradaki gerçekliği kavramanın, yolda yürüyenlerin duygularını, düşüncelerini, mücadele biçimlerini, yarattıkları imkânları ve taktiklerini anlamının mümkün olamayacağını söyler. Aynı şekilde göçmen/sığınmacı/mülteci gerçekliğinin anlaşılması, yerli halkla ilişki biçimlerinin ortaya çıkarılması için de onların mekân tuttukları yerlerde dolaşmak, buralarda dış ve iç gözlemlerde bulunmak, onlarla derinlemesine görüşmeler yapmak ve türlü veri ve ifadelerden yararlanmak gerekir. Zira bir durumun ya da sosyal karşılaşmaların arka plan bilgisini öğrenebilmek için oldukça sıradan görünen gündelik hayat rutinlerinin ortaya çıkarılması hayatî derecede önemlidir. Bu araştırma yapılırken de yukarıdan değil, aşağıdan gözlemler yapılarak sığınmacıların/göçmenlerin gündelik hayatlarına, sıradan basit gibi görünen tutumlara ve rutin olarak yaşanan olaylara bakılarak onların arka plan bilgileri keşfedilmeye, orada yatan gerçeklik yakalanarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu noktadan itibaren araştırmacı, konuyla ilgili kurmuş olduğu öznel ilişkinin ve çalışma süresi zarfında yaşadığı deneyimlerin kendi üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için araştırma konusuyla ilgili şahsî yaklaşım ve tecrübelerini paylaşmak arzusundadır.

Göründüğü kadarıyla gündelik hayat içerisinde sığınmacılarla ilgili sıradan, basit gibi görünen pek çok tutum ve olaya tesadüf etmek ve bunları çeşitli yaklaşımlar ve kuramlarla ilişkilendirerek yorumlayıp değerlendirmek mümkündür. Örneğin 11 yaşındaki küçük kızımın dikkatini çeken panodaki isim listesi, ayrımcılık ve ötekileştirmenin gündelik hayatta türlü şekillerde dışa vurulabileceğini ve gözlemlenebileceğini göstermekteydi. Bir gün yaptığımız alışveriş sonrası eve girerken apartmanın girişindeki panoda asılı bulunan daire sakinlerinin aylık aidat ödeme listesine ısrarla bakmamı istemiş, beni panonun önüne getirerek daire numaralarının ve dairede oturan kişilerin adlarının bulunduğu listeyi dikkatle incelememi söylemiştir. Benim listede yer alan ayrıntıyı fark etmediğimi anlayınca, yaptığı tespiti şu şekilde dile getirmiştir: “Anne bak bu listede her dairenin numarası ve karşısında da dairede oturanların isimleri var. Fakat 4 numaralı dairenin karşısına sadece “İraklı” yazmışlar, isimlerini yazmamışlar. Bu bir ayrımcılık ve ötekileştirme değil mi?” Beni şaşırtan bu tespitin ardından merdivenleri çıkarken “Bu bilgiyi de tezinde kullanırsın” demeyi ihmal etmemesi de çalışma konusunun ailece içselleştirilmiş olması bakımından dikkate değerdir.

Yine bir arkadaşımın markette şahit olduğu bir olayda bir annenin sözünü dinlemeyen ve yanından uzaklaşan küçük kızını “Kızım yanımdan gitme, orada Suriyeliler var, seni kaçıırırlar” sözleriyle korkutmaya çalışması, başka bir tanıdığımın anlattığı Türkiye’ye sığınan bir Suriyeli erkeğin Türk vatandaşlığı almasının ertesi sabahında tembellik yapıp işe gitmemesi üzerine eşinin durumu öğrenmek için sorduğu soruya “Suriyelilerden bize iş mi kaldı” şeklinde ironik bir tarzda cevap vermesi, göç süreci ve göçmen/sığınmacı algısı bakımından türlü yorumlara açık gözlemler ve ifadelerdir. Bu tür basit, sıradan hatta bazen trajikomik görünen olaylar ve ifadeler aslında bizlere göçmen algısını, ötekiyi, yabancıyı, ötekileştirilmeyi, dışlanmayı, damgalı olmayı ve bunların gündelik hayattaki davranışlarımıza, iletişimimize nasıl yansıdığını göstermekte, önemsiz gibi görünen davranışların, söylemlerin gündelik hayatımıza sızarak nasıl normalleştirildiğini ve yaygınlaştırıldığını anlatmaktadır.

Çalışmanın ilk evresinde bir taraftan etrafımda gerçekleşen olaylara dikkat kesilirken diğer taraftan da göçle ilgili teorik yaklaşımları ve göçmenlerle ilgili algıları tespit etmeye çalıştım. Öncelikle göçe dair var olan ve hâlen üretilmekte olan kuramları ve kavramları inceleyerek dünyadaki ve de Türkiye’deki geçmiş ve güncel göç olaylarını ve göç politikalarını anlamaya çalıştım. Yüzyıllardır bitkilerin, hayvanların ve de insanların muhtelif sebeplerle yer değiştirdiklerini ve yaşayabilecekleri daha uygun bir ortam aradıklarını, yerliler ile göçmenler arasında diyalektik bir sürecin yaşandığını, her kesimin çeşitli yollarla var olmaya ve hayata tutunmaya çalıştığını, bunun doğal bir adaptasyon/uyum süreci olduğunu ve uygun şartlar ve karşılıklı anlayış söz konusu olduğunda çeşitlilik ve dinamizm, olmadığında çatışma ürettiğini gördüm. Tabir-i caizse hayatın içerisinde normal, rutin olarak yaşanan bu durumun ulus-devletleşme ve modernleşme sürecinde doğal bir süreç olarak değil bir güvenlik sorunu olarak algılanmaya başladığını ve muhtelif kanallarla bu şekilde algılanması gerektiğinin propaganda edildiğini fark ettim. Geçmişte de büyük-küçük değişimlere ve dönüşümlere sebep olan göç hareketleri karşısında takınılan tavrın, ülkelere, kültürel altyapılara ve zamanın şartlarına göre çeşitlilik arz ettiğini, hatta ülkelerin zaman içerisinde tavır değiştirebildiklerini idrak ettim. Nitekim 2011 yılından sonra Suriye, Irak, İran, Afganistan, Pakistan gibi ülkelere Batı ülkelerine ve de Türkiye’ye doğru gerçekleşen göç hareketlerinde, göçle ilgili oluşmuş kanunlar ve prensiplerin duruma göre yeniden yoruma tabi tutulabildiğini veya şartlar ve durumlar çerçevesinde yeni kanunlar ve prensipler üretilabildiğini anladım.

Göç hareketleriyle ilgili var olan tutum ve algıları anlama çabasının bazen multidisipliner, bazen de interdisipliner bir bakış açısıyla mümkün olabileceğini, sosyoloji, psikoloji, tarih, uluslararası ilişkiler, edebiyat gibi farklı disiplinlerin yardımıyla bütünlükçü bir bakış açısına ulaşılabileceğini fark ettim ve okumalarımı bu çerçevede yapmaya çalıştım. Göçle ilgili teorik bilgilerin yer aldığı literatürün yanında güncel gelişme ve tartışmaları gazete ve dergilerden, resmî kurumların veya sivil toplum örgütlerinin raporlarından, sosyal medyadan, gözlem yaptığım alandan, göçle ilgili konferans, kongre, makale ve raporlar gibi akademik çalışmalardan takip etmeye gayret ettim. Düzce'deki sığınmacılarla ilgili olarak Valilik başkanlığında yapılan, Göç İdaresi Müdürlüğü başta olmak üzere çeşitli birim müdürlerinin hazır bulunduğu aylık toplantılara katıldım. Yerel anlamda sığınmacılarla ilgili olan gelişmeleri, projeleri, eğitimleri takip ettim ve araştırmacı-gözlemci sıfatıyla çeşitli toplantılara iştirak ettim. Bazen akraba ziyareti sırasında laf lafı açarken, bazen dağlarda yürüyüş yaparken, bazen de arkadaşlarla otururken farklı sosyal ortamlarda göç çalıştığımı öğrenen ya da bilen kişilerle göçmenler üzerine spontane sohbetler yaparak onların göç ve göçmene bakışlarını anlamaya ve yakalamaya çalıştım.

Araştırma yapmak için alana çıkmadan önce yerel halkla, kurumlarla ve sığınmacılarla iletişimimin bulunması bana büyük bir avantaj sağladı. Ayrıca mekânsal anlamda sığınmacıların yoğun olduğu şehir merkezinde yaşıyor olmam da alanda daha rahat gözlem yapmama imkân verdi. Sığınmacılara yardım eden sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim halinde olmamın, faaliyetlerini yakından takip etmemin, hatta bazı zamanlarda alana onlarla birlikte çıkıp gözlemler yapmamın çalışmaya büyük katkısı oldu. Bazı tanıdıklarımın sığınmacı ailelerle iletişim halinde olması, sığınmacılara ulaşmamda ve onlarla iletişim kurmamda kolaylık sağladığı gibi aramızda güvenilirlik oluşmasına da zemin hazırladı. Bazı zamanlarda sığınmacıların evlerine misafir olarak onlarla aynı sofraya oturup beraber yemek yedim ve çay içtim ve bu şekilde görüşme öncesine hazırlık veya tanışma sohbetleri gerçekleştirdim. Tanışma öncesinde araştırmacı olduğumu anlatıp onlarla konuşmak istediğimi belirttiğimde, çoğu bu teklifimi olumlu karşıladı. Hatta yaşadıklarını anlatabilecek ve kendilerini dinleyebilecek birini bulmuş olmalarının bile onlar için ne kadar değerli olduğunu, insan olarak muhatap alınmanın ve bunu hissetmenin onlar için ne kadar önemli olduğunu fark ettim. Bazen sığınmacıların çalıştığı lokanta, pastane gibi işyerlerine gidip onları ziyaret ettim, aileleri, arkadaşları ve kendileriyle ilgili gelişmeleri öğrendim. Pandemi sürecinde sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu ilk

zamanlarda telefonla arayarak hallerini hatırlarını sordum. Kurmuş olduğum iletişimi daha sonraki zamanlarda da sürdürmeye çalıştım.

Derinlemesine görüşmeler yaptığım süreç benim için çok değerliydi. Her bir görüşmecinin kişide derin etkiler bırakabilecek farklı bir hikâyesi vardı. Hatta görüşme yaptığım Afganistanlı bir genç, dört yıldır Düzce’de bulunduğunu, göç sürecinde ve sonrasında yaşamış olduğu olayları, bunlarla ilgili düşüncelerini ve duygularını ilk defa benimle paylaştığını söylemişti. Yine Türkçe bilmeyen, kendisiyle İngilizce iletişim kurduğum bir başka Afganistanlı genç de aynı şeyleri ifade etmişti. Iraklı bir sığınmacı, Türkiye’ye ilk geldiği sırada Ankara’da Birleşmiş Milletler binasının olduğu yere gitmek için bindiği taksinin kendisini dolaştırıp kendisinden fazla para almaya çalıştığını fark ettiğinde, elinden bir şey gelmediği için takside ağladığını ilk defa bana söylediğini belirtmişti. Afganistanlı gençlerin bir arada yaşadığı bekâr evlerine görüşme yapmak için gittiğimde oradaki sıcak ortam, sohbetler, içilen çaylar, yenilen Afgan pilavları, anlatılan gurbet hikâyeleri duyulmaya görülmeye değer hatıralardı.

Görüşmeleri yaptığım süreçte sığınmacıların anlattıkları bazı olaylar rüyalarımın bile girerek beni derinden etkiledi. Görüşme yaptığım Iraklı bir sığınmacı, abisinin terör örgütü tarafından defalarca kurşunlanmış bedenini tasvir ederken “abimin vücudu süzgeç gibiydi” dediği sırada gözyaşlarını tutamamıştı. Yine göç yolculuğu sırasında sarp kayaların olduğu bir dağdan geçerken bir mezara denk geldiğini söyleyen Afganistanlı sığınmacının, daha önceki seferlerin birinde ölmüş olan Afganistanlı göçmene ait cesedin taşlarla kapatılmaya çalışıldığını, fakat taşların arasından kolunun görüldüğünü anlatırken dehşete kapılması etkileyici bir durumdu. Sürekli iletişim halinde olduğum bekâr evlerinde kalan Afganistanlı gençleri, Covid-19 nedeniyle dükkânların, iş yerlerinin kapalı olduğu, sokağa çıkma yasağının bulunduğ bir zamanda telefonla aradığımda çok duygulanmışlar, işlerine devam edemedikleri o dönemde sadece benim onları telefonla arayıp hallerini hatırlarını sorduğumu belirtip “sen bizi arayıp sordun ya, dünyaları bize verdin abla” diyerek durumlarını ifade etmişlerdi.

Sığınmacıların/göçmenlerin yaşadıklarını anlayabilmek, görünmeyeni görünür kılmak, bir sorun olarak görülen göçte tüm insanlığın sorumluluğu olduğunu göstermek, sığınmacılara/göçmenlere yönelik daha adil, daha insancıl politikaların hayata geçirilmesini sağlamak açısından bu çalışmanın bir nebze de olsa katkı sağlayacağı umudu içindeyim.

2. GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ

2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisinin Ortaya Çıkış Süreci

Geçmişte olduğu gibi yaşanan zamanda da insanların dikkatini çeken olgu ve olaylar, genellikle günlük hayatın devamını zora/sıkıntıya sokan, kişide şok etkisi bırakan ya da hayatın akışında değişim/dönüşüm meydana getiren hususlar olmakta; alışlageldik eylem ve tutumlar, mutad olarak tekrar eden hareketler ve tezahürler kişilerin pek ilgisini çekmemektedir. Bireysel hayatın hafızalarda iz bırakan geçmişe dönük hatıraları da aslında büyük oranda hayatın bu yönleriyle ilgilidir. Oysa “bir toplumun hayat tarzı” olarak tarif edilen kültür dokusu ya da yaşanan hayat içinde bu hususlar, geneli-çoğunluğu oluşturmamakta; etkileri büyük olmakla birlikte gayet sınırlı-lokal bir eylem ve tutum arz etmektedirler. Nitekim Fransız sosyolog Henry Lefebvre de, “Gündelik Hayatın Eleştirisi 1” adlı kitabında, Hegel’in “aşına olunan bilinemez” sözüne atfen aşinalığın insanları örttüğünden, onlara tanımadığımız bir maske vererek onları bilmemizi güçleştirdiğinden bahsederek hayatın bu yönüne işaret eder (Lefebvre, 2017b: 20). Bu tespitin önemli olduğunu söyleyen Gardiner de, Lefebvre’nin bu şekilde yaşamın her yerine yayılmış, toplumsal yaşamımızın en fazla gözden kaçırılmış ve yanlış anlaşılmış yönlerinden birine dikkat çektiğini vurgular (Gardiner, 2016: 14). Bu durum her iki sosyologu da gözden kaçırılmış, her gün aşına olduğumuz için öneminin farkına varamadığımız gündelik hayata odaklı çalışmalar yapmaya ve bunun yöntemini oluşturmaya yöneltmiş olmalıdır.

Lefebvre’e göre insanın dünyası yalnızca tarihselle, kültürle, bütünlükle ya da global toplumla, ideolojik ve politik üstyapıyla tanımlanamaz. Gündelik hayatla ve gündelik hayatın içindeki somut hareketlerle, ihtiyaç ve arzularla, yararlanma-yararlanmama, haz alma-haz almama, tatmin-yoksunluk, çalışma ve çalışma dışı yaşamla da tanımlanmalıdır (Lefebvre, 2017b: 53). Gardiner de çeşitli yönlerine dikkat çekerek gündelik hayatı bizim doğa ile ilişki içine girdiğimiz, yoldaşlığı, aşkı öğrendiğimiz, iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz, çok çeşitli arzuları, acıları ve coşkunlukları hissettiğimiz hayatî önemdeki çevre olarak tarif eder. Ona göre gündelik hayat, hem bireysel hem de kolektif anlamda kendimizi geliştirdiğimiz, gerçek anlamda insan olduğumuz ortamdır. Gizemli olduğu kadar bol ve üretken de olan gündelik yaşam, insanın “daha yüksek” faaliyetleri denilen etkinliklerinin ister istemez üzerine kurulu olduğu hayatî

temeldir (Gardiner, 2016: 14-15). Bu bakımdan Lefebvre için gündelik hayat, yüksek ya da sözde yüksek deneyimler adına ihmal etmeye ya da paranteze almaya hakkımızın olmadığı bir yaşantı tarzıdır (Lefebvre, 2017b: 32). Gündelik hayatı her insanın varoluşunda şekil ve biçimini alan, yani insanı insan yapan ilişkilerin toplamı olarak tarif eden Burkitt de, gündelik hayatın tüm insan eylemleriyle derin bir ilişki içerisinde olduğunu ve farklılıkları ve çatışmalarıyla birlikte tüm insanî faaliyetleri kapsadığını söyler. Gündelik hayat içerisinde vücut bulan bu faaliyetler belli bir ortak zemin ve ilişkiler ağı üretirler (Burkitt, 2004: 212).

Gündelik hayata dair gözlem ve algıların toplumu anlamada ve toplumsal olayları çözümlemedeki önemli katkılarına rağmen gündelik hayatla ilgili metodik araştırma ve incelemeler bir hayli yeni sayılır. Hatta sosyal bilimlerin gündelik hayata dair ilgisizliğini antik döneme kadar götürmek mümkündür. Mesela antik dönemde felsefe, varlığın duyular yoluyla idrak edilip tabiatını anlamaya çalışarak, Descartes ile başlayan süreçte de süjenin zihninde var olduğu düşünülen bazı apriori ilkelerden hareketle eşyanın/şeylerin hakikatini kavrayarak olgular âlemine dair genel ve zorunlu bilgi üretmeye odaklanmış; dolayısıyla hem antik dönem hem de modern dönem filozofları için kaçınılmaz, değişken ve bayağı yönüyle gündelik hayat, üzerinde düşünülmesi gerekli olmayan bilgidен ve bilgelikten uzak bir alan olmuştur (Lefebvre, 2017b: 9).

“Modern Dünyada Gündelik Hayat” adlı kitabında felsefenin gündelik hayatla ilgili bu mesafeli yaklaşımına dikkat çeken Lefebvre, felsefenin gündelik hayatı felsefik uğraşının dışında görmesini ve felsefenin gündelik hayat karşısında üstünlük iddia etmesini eleştirir. Ona göre insanı, dünyayı ve her şeyi düşünmek yoluyla kendini gerçekleştirmek peşinde koşan felsefe, bu iddialarına rağmen soyut, mesafeli ve gerçeklikten ve yaşanılardan kopuk bir yaklaşım arz eder. Gerçeğin esrarını çözmeye çalışırken aslında kendi eksikliğini dışa vurur. Felsefecilerin dediği gibi insan ile gündelik hayat ayrı ayrı yerlerde değildir. Zira belirli bir bilinç ve tanıklıkla donatılmış olan gündelik insan, felsefenin gündelik hayata dair dile getirdiği beyhude ve radikal eleştirileri anlamsız kılar. Gündelik hayat, felsefecilerin öznelliği tarafından belirlenmiş bir şey olmadığı gibi, giyecek, yiyecek ve mobilyalar gibi kategoriler halinde tanımlanmış nesnelerin nesnel betimlemesi olarak da görülemez. Bütün bunlardan başka bir şey olan gündelik hayat, hem bir alan, bir istasyon, bir aşama, bir atlama tahtası, amaçlarla ve araçlarla oluşan bir ân;

hem gereksinim, iş, zevk, ürün, yapıt, yaratıcılık; hem de imkân dâhilinde olan şeyleri gerçekleştirmek için gerekli diyalektik bir etkileşimdir (Lefebvre, 2016: 22, 24).

Maddenin zorunluluk ilkesine tâbi olmayan, bilinçli ve tercih yapabilen bir varlık olarak insanın ve insanlardan oluşan toplulukların geçmişlerini inceleyerek genel-geçer ve zorunlu bilgi ve prensiplere ulaşıp ulaşılamayacağı tartışması bir yana, geleneksel tarih anlatımı, toplumların geçmişinde izler bırakmış büyük olaylar ve kırılmalar ekseninde siyaseti merkeze alan yapısıyla ister istemez bireyi dışlayan ve gündelik hayatı görmezlikten gelen bir tutum ortaya çıkartmıştır. Annales tarih ekolünün teklif ettiği siyaset yerine bireyi, çevreyi, yapıyı merkeze alan sosyo-kültürel tarih anlayışı ve ilgili diğer disiplinlerin verilerinden istifade etme yaklaşımı, bir nebze de olsa bu geleneksel tarih anlatımının handikaplarını aşmaya çalışmıştır (Yeğen, 2016: 26-27). Lefebvre de, geleneksel tarih anlatımını dikkate alarak tarihçilerin gündelik hayatı tarihin önemsiz bir yönü olarak görmelerini ve her şeyin tarihsel olduğunu iddia etmelerini eleştirmiş; her şeyin eşit olarak tarihsel olmadığını ve tarihin insanî olan her şeyi incelemediğini söylemiştir. (Lefebvre, 2019a: 29).

Lefebvre’e göre felsefe ve tarih haricindeki disiplinler de gündelik hayatı önemsiz görmüş ve gündelik hayata dair itirazlar yöneltmişlerdir. Örneğin mantık, genel bir gündelik hayat olmadığını; insan, yer ve yaşam sayısı kadar gündelik hayatın olduğunu söylemiştir. Mantığın bu tespitine karşı Lefebvre, gündelik hayatın insanların yaşamını değiştirip başkalaştırabileceğini ortaya çıkarmayı; onların yaşadıklarını, yaşamadıklarını ya da kötü yaşadıklarını eleştirel bir dille söylemeyi amaçladığını belirtmiştir. Lefebvre, “parçalı bilimler” diye tarif ettiği psikoloji, sosyoloji ve iktisat gibi diğer insanî bilimlerin de bilginin tamamen ampirik ve pozitif olması gerektiği yönündeki iddialarını, bu bilimlerin gündelik hayatı teknik açılardan parçalara böldüğünü ve her uzmanın kendi alanını özel mülkü olarak kabul ettiğini belirterek cevaplamaya çalışmıştır (Lefebvre, 2019a: 26-35).

Sosyolojinin kuruluş evresinde gündelik hayat sosyologların yabancı oldukları bir konu değildi. Bununla birlikte Durkheim’den itibaren klasik sosyoloji, bir bilim olarak kendini kanıtlama, var olma çabasıyla araştırma nesnesi olarak yapıyı ele almaya başlayınca, ana ilgisini fâilin eylemleri ile bireysel fiil ve çabalar ya da gündelik etkileşimlerden ziyade yapısal belirleyiciler üzerine yoğunlaştırmıştır (Esgin, 2018: 36-37).

Diğer bir ifadeyle, aktörlerin gündelik hayat içinde yaptıklarının klasik sosyoloji için bir önemi olmamıştır. Sosyal dünya, bireysel öznenin ortaya çıkardığı bir oluşumdan ziyade bireylerin üstünde onları şekillendiren bir varlık olarak tasavvur edilmiştir (Giddens, 2003: 18).

Gardiner ise sosyolojinin gündelik hayata karşı mesafeli durma sebebini sistem yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır. Comte, Durkheim, Parsons ve Ortodoks Marksizmin başını çektiği bu yaklaşıma göre toplumsal aktörler, var olan toplumsal roller ve davranış kalıplarını pasif bir şekilde içselleştirirler. Bu şekilde toplumsal yapıları ve kurumları otomatik olarak ve bilmeyerek yeniden üretecek şekilde hareket ederler. Kültür ve toplumun bireyi bütünle birleştirmek üzere işlev gören kapsayıcı ve tarafsız bir sistem olarak algılandığı bu anlayışa karşı da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında eleştiriler yöneltilmiş; zamanla insanî bilimlerin toplumsal yapıların işlevine ilişkin soyut ve genel ilkelerinin yetersiz olduğu yönünde bir farkındalık ortaya çıkmıştır. Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert ve Max Weber gibi Avrupalı düşünürler ve George Herbert Mead gibi Amerikalı pragmatistler bir yapının, sistemin veya kurumun nasıl işlediğinin basitçe betimlenmesinin yeterli olmadığını savunmuşlardır (Gardiner, 2016: 17).

Klasik sosyolojinin gündelik hayatı göz ardı etmesinin nedenleriyle ilgili bu tespitlerin yanında sosyolojinin ortaya çıktığı ilk evrede kendisini bilim olarak kabul ettirme çabasının da var olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Bauman'a göre, sosyolojiye bilimsel statü kazandırmak için yapılan girişimler, insanları pasif nesnelere dönüştürme ya da en azından onlara öylelermiş gibi davranma niyetini de beraberinde getirmiştir. Sosyolojinin bilimsel statüsünün kabul edilmesi için yapılan bu girişim, iletişimin tek yönlü olarak koparılmasına sebep olmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda yönetimde, üretim ilişkilerinde ve toplumda yaşanan değişimler, sosyolojinin kendini tekrar tanımlamasını gerektirmiş; stratejisini, amacını ve görevini yeniden belirlemesi ihtiyacını doğurmuştur (Bauman, 2014a: 200-216). Böylece klasik ve çağdaş makro yaklaşımlardan artan memnuniyetsizlik ve bu yaklaşımların bireyi kısıtlı, pasif aktörler olarak ele alması, ayrıca pozitivist sosyolojinin günlük dünyanın karmaşıklığını ele almada tek renkli ve yetersiz kalması gündelik hayat sosyolojisinin gelişiminde itici bir güç olmuştur (Adler, 1987: 218).

Öyle görünüyor ki bu eleştiri süreci sonunda sosyolojiden beklenen şey, ezberlenmiş görüşler ve edinilmiş bilgilerden ziyade insanın doğal yaşam koşullarında oluşan kırılganlık, geçicilik, gelişigüzelik, özümsemiş davranışların insan deneyimleri ile diyaloga girmesini açıklamak olmuştur. Hatta bu diyalog sürecinde “aşına olanı yabancılaştırmak ve yabancı olanı aşınalaştırmak” gerçekleştirilmesi istenen şeydir. Bunun için de bireysel deneyim yoluyla elde edilmiş kaynaklar kapsamlı olarak incelenmelidir (Bauman, 2014a: 214-215). Bir başka ifadeyle iletişimlerin doğal ve yalın halinin anlaşılması, toplumsal gerçekliğin ortaya çıkarılması için önem arz etmektedir. Bu da gündelik hayattaki etkileşimlerin karakterlerini ve sonuçlarını tanımak ve analiz etmekle mümkün olacaktır. Bunun için, toplumsal yaşam içerisindeki aktörlerin deneyimledikleri algıları, duyuları, anlamları ve sürekli yarattıkları mikro yapıyı incelemek gereklidir (Adler, 129).

Bu şekilde mikro süreçlere odaklanmanın bir neticesi olarak “oturulan odada gezen ve görmezden gelinen kocaman fil gibi” olan (Kalein-Fishman, 2013: 714) ya da “görülen fakat fark edilmeyen bir hayat” (Gouldner, 1975: 422) olarak tanımlanan gündelik hayat, sosyologların ilgilendikleri temel konular arasına girmiş ve 1970’lerin ikinci yarısı ile 1980’lerden itibaren gündelik hayat sosyolojisiyle ilgili kitaplar yayınlanmaya başlamıştır (Adler, 1987: 221). Hatta İsviçre Felsefe Cemiyeti 1980 yılında “Gündelik Hayat ve Felsefe” temalı Avrupa çapında bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyumda, gündelik hayatla ilişkisi çerçevesinde felsefenin gündelik hayatı anlama, kavrama ve onu kavramsal bir bütüne dâhil etme kapasitesi ele alınmaya çalışılmıştır. Artık gündelik hayatla ilgili konular gazetelerde ve edebiyatta daha fazla yer bulmaya başlamış; basın gündelik hayat ve sorunlarını daha fazla işlemeye yönelmiştir. Aslında sosyolojiyle eş zamanlı olarak tarih, antropoloji ve psikoloji gibi bilimlerde gündelik hayatı daha fazla konu edinmeye başlamış; birçok uzman kendi alanıyla ilgili çalışmalar yürütürken gündelik hayatı keşfetmiştir. Böylece gündelik hayat bağlamında bir mikro sosyoloji için gerekli zemin oluşmuştur (Lefebvre, 2017:9-10).

Görüldüğü kadarıyla mikro sosyoloji, kaynağını George Herbert Mead (1863-1931), John Dewey (1859-1952) ve Charles Horton Cooley (1864-1929) ve Herbert Blumer (1900-1986)’dan alan sembolik etkileşimcilikle ilişkiye girerek alternatif bir çalışma alanı haline gelmiştir (Gouldner, 1973: 343). Aslında sembolik etkileşimciliğin ana hedefi gündelik hayat sosyolojisi yapmak değildir (Binay ve Tatlıcan, 2018: 147). Fakat

gündelik hayatla ilgili çalışmalarda gündelik hayatın temel özelliklerini ortaya koyması ve gündelik hayatı sistematik olarak ele alması açısından sembolik etkileşimciliğin bilinmesi ve incelenmesi gerekli olmaktadır.

2.2. Gündelik Hayat Sosyolojisine Yaklaşımlar

2.2.1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşimcilik, klasik sosyolojinin ihmal ettiği insan davranışlarının öznel ve yorumlayıcı yönlerinin çözümlenmesini öne çıkartarak bireyi nesnel yapı ya da durum tarafından belirlenmiş bir ürün olarak değil, özgür ve aktif bir konumda ele almaya odaklanmıştır. Dolayısıyla eylemi, toplumsal uyarana karşı doğrudan verilen bir tepki olarak görmemiş, aktörün nesnel uyarıyı öznel tanımlamasını ya da yorumlamasını dikkate almış ve bunun insanî eylemleri anlamada zorunlu olduğunu savunmuştur (Poloma, 2012: 232). Ayrıca sembolik etkileşimciler, kişilerin çevrelerindeki nesnelere, insanlara ve sembollere anlam yükleyerek toplumsal dünyalarını inşa ettiklerini söylediklerinden dolayı da sosyolojik bilgiye ancak gündelik etkileşimler sayesinde ulaşılabileceğini iddia etmişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla sembolik etkileşimcilik, toplumsal gerçekliği içeriden tanımlamaya çalışarak bireylerin gündelik hayattaki görüşlerini, duygularını ve eylemlerini yorumlamayı amaçlamaktadır. Yine insan davranışlarının, insanların etrafındaki dünyayı yorumlamada ve kendi yaşamlarını anlamlandırmada kullandıkları bir takım içsel süreçler tarafından yönetildiğini kabul etmektedir (Koçak Turhanoğlu, 2013: 90). Daha açık bir ifadeyle sembolik etkileşimcilik, klasik sosyolojinin toplumu kendine ait bağımsız bir hayata sahip yapılar olarak görmesini ve ilgisini toplumsal yapılara ve kurumlara yöneltmesini reddederek toplumu ve yapıyı sabit ve tamamlanmış olarak değil, oluşumu devam eden bir süreç olarak ele almaktadır. Bu sebeple toplumu anlamak ve toplumsal gerçekliğe ulaşmak için toplumun içeriden analiz edilmesi gerektiğini savunmakta; bunun için de makro süreçlerden ziyade mikro süreçlere odaklanmaktadır. (Coulon, 2015: 15; Poloma, 2012: 234-235).

2.2.1.1. George Herbert Mead ve Benlik

Amerikan sosyoloji ekolü olan sembolik etkileşimcilik, kaynağını George Herbert Mead'dan ve onun çalışmalarını sistematikleştiren öğrencisi Herbert Blumer'den almıştır.

Mead’ın fikirleri aslında Amerika’da Chicago üniversitesinde verdiği dersler sayesinde yayılmaktaydı (Chuff vd., 2015: 136). Kentsel hayatla ilgili sosyolojik alan araştırmaları geleneği olan bu üniversitede, farklı kökenden gelen göçmenler ve kentler, iç göç akışı, yoksulluk, suç, kentleşme gibi konularda doğrudan saha araştırmaları¹ yapılmaktaydı (Calhoun, 2008: 3-4). Robert E. Park ve Ernest W. Burgess’in başlattığı Chicago sosyolojisi, 1930’lardan 50’lere kadar Everett Hughes ile sürmüş; Blumer tarafından yorumlanan Mead’a mahsus teorilerle de sembolik etkileşimcilik gelişmiştir (Cuff vd., 2015: 136).

Mead’a göre insanlar, eylemlerine yol açan toplumsal çevreden gelen uyarılara basitçe tepki vermezler. Uyarılara, o uyarıların ne anlama geldiğini düşünerek ve duruma uygun davranışın ne olduğuna karar vererek tepki verirler. Çünkü insanların bilinçli bir şekilde tepki vermelerini sağlayan bir zihinleri ve benlikleri vardır. Bilimsel olarak da araştırılabilen zihin, işleyişi bakımından insanların davranışlarında gözlemlenir. Zihnin işleyişi davranışların arkasından gerçekleşmez (Cuff, 2015: 141).

Mead’e göre toplum, zihin ve benliğe sahip olan ve birbirlerine uyum sağlamaya çalışan kişilerin rol aldığı bir ortam ve süreç oluşturur (Turner vd., 2018: 502). Zihin ve benlik doğuştan gelmeyen, sadece toplumsal etkileşim süreçleriyle ortaya çıkan ve gelişen şeylerdir (Mead, 1972:131). Buna göre zihin toplumsal çevredeki anlamlı sembolleri anlar, kavrar ve kendi davranışlarına karar verir. Kişi, zihninin sunduğu çeşitli davranış şekillerini benlik sayesinde tutarlı bir şekilde ifade eder (Turner vd., 2018: 496).

Bu noktada Mead, bireyin toplumun bir üyesi haline nasıl geldiği meselesini ele alır. Benliğin geniş manada diğerlerinin ya da daha büyük bir topluluğun toplumsal alışkanlıklarını içselleştirdiğini söyler ve bu içselleştirmenin bireyin toplumsal süreç içerisinde diğerlerinin rolünü almasıyla gerçekleştiğini belirtir. Bu rol alma sürecinde kişiler topluluğa daha çok katıldıkça “ben”in (I) ve “beni/bana”nın (me) bileşimi olan benliklerini geliştirirler (Poloma, 2012: 233). “Ben” (I) düşünen ve eyleyen bir özne olurken; “beni/bana” (me), bireyin başkaları için var olan dünyada bir nesne olarak kendi benliğinin farkında olmasıdır (Swingewood, 1998: 312). Ayrıca kişilerin yalnızca

¹ Bu araştırmalara bir örnek “Hobo”dur. Chiacago üniversitesinde Robert E. Park ve Ernest W. Burgess’in rehberliğinde yüksek lisansını tamamlayan Nels Anderson, kent hayatı ve kentsel topluluklarla ilgili ilk etnografik çalışma olan “Hobo”yu yazmıştır. Kendisi de bir hobo (gezici işçi) olan Anderson, katılımcı gözlemcilik yoluyla hoboların gizli yaşantısının içine yakından bakmış; hobonun, evsiz adamın sosyolojisini yapmıştır (Anderson, N. (2017). *Hobo Evsiz Adamın Sosyolojisi*, Heretik yayınları: Ankara).

başkalarını fark etmekle yetinmediğini, kendilerini de fark etme kapasitesine sahip olduklarını belirten Mead, dolayısıyla kişilerin sadece diğerleriyle değil, kendileriyle de sembolik etkileşime girmiş oldukları tespitini yapar (Poloma, 2012: 234). Bu şekilde toplumun anlaşılması için kilit rol yüklenen Mead'ın zihin ve benlik kavramları, sosyoloji ve özellikle de sembolik etkileşim açısından önemli hale gelir.

2.2.1.2. Herbert Blumer ve Kolektif Eylem

1969 yılında “Sembolik Etkileşimcilik” adlı kitabını yayınlayan Blumer, aynı zamanda yazılarında sembolik etkileşim kavramını kullanan ilk kişidir. Hocası Mead'ın teorileriyle yakından ilişkili bir sosyoloji anlayışı formüle eden Blumer'in sembolik etkileşimciliği üç önermeye dayanır. Birincisi ‘insanların şeylere karşı, şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır almalarıdır’. İkincisi ‘insanların bu anlamları muhataplarıyla olan etkileşimden çıkarmaları’ olup üçüncüsü de ‘bu anlamların yorumsal bir süreçte değişime uğramalarıdır’ (Blumer, 1969: 2).

Sosyolojide pozitivist yöntemi basit olarak niteleyip reddeden Blumer, matematiğin kullanımına karşı olmamakla birlikte matematiği kullanmakla övünen bilimsel yöntemi de eleştirir. Ona göre matematik kullanılırken doğa bilimleri gelişigüzel taklit edilmektedir. Matematiğin kullanımı, demografik araştırma gibi alanlarda uygun olsa da simgelerin temsil etmeyi amaçladıkları olguları kavrayamadığı için sosyolojide karşılık bulamaz. Örneğin sosyolojide de doğa bilimlerinde olduğu gibi değişken analizinden bahsedilir. Ancak Blumer’a göre sosyolojideki değişkenler, açıkça tanımlanmış özelliklere sahip fiilen ölçülebilir değişkenler değildir; araştırmacının sayılara dökemediği ve dökemeyeceği kısaltılmış referans terimleridir (Cuff, 2015: 143).

Üstelik nesneler, Blumer’a göre bireye anlam ifade eden bir özelliğe sahip değildirler. Nesnelere ve olaylara insanlar tarafından anlam yüklenmektedir. Örneğin bir yılan, anlam yüklemesi itibarıyla bazıları için korkulan, iğrenç bir sürünge iken doğa bilimciler için doğanın bir parçası ve doğanın dengesini koruyan bir hayvan olarak kabul edilir. Yani aynı yılan, farklı kişilerce kendisine yüklenen farklı anlamlarla tanımlanmaktadır. Yine bir nesnenin bir kişiye ifade ettiği anlam, diğer kişilerin o nesneyle ilişkili olarak kendisine belli-belirsiz kavradıkları davranma biçimi aracılığıyla oluşur. Bu davranışlar, o kişide nesnenin tanımını oluşturma işlevi görür. Buna göre anne-babanın davranışı, çocuğun yılanı yüklediği anlamı oluşturmada belirleyici olacaktır. Anne-baba

yılandan korkmaması için teşvik edici şekilde davrandığında, çocuk davranışını sürdürme ya da sürdürmeme hususunu gözden geçirecek; lakin anne-baba çocuğun davranışını onaylamadığında, çocuğun hem davranışı hem de nesneye yüklediği anlam değişecektir (Poloma, 2012: 235).

Blumer, insan eylemlerinin toplumsal sistemin ihtiyaçları ve bu sistemin parçalarını oluşturan değerler, roller ve normlar tarafından belirlendiği yönündeki görüşleri de reddeder. Bu işlevselci yaklaşımın, insanları pasif tepki veren kimseler olarak resmettiğine dikkat çeker. Oysa Blumer’a göre insanlar toplumsal dünyalarını aktif olarak inşa ederler ya da toplumsal yaşam insanların eylemlerinden meydana gelir. Toplum sürekli olarak bir kişinin diğeriyle karşılıklı ilişkisini ayarlayan ve devamlı olarak bu durumu yorumlayan toplumsal aktörleri içerir. Bu bakımdan toplum daimî bir etkileşim süreci içinde bulunmaktadır (Poloma, 2012: 237). Bu etkileşim süreci de kişinin karşısındakinin eylemlerine sadece tepki vermesi şeklinde olmamaktadır. Kişinin tepkisi diğeri eylemine doğrudan bir cevap değil, o anlama dayalı olarak verilen bir karşılıktır (Blumer, 1969: 78-79). Sembollerin kullanılması ve yorumlanması ise, başkalarının eylemlerine anlam verme sürecine aracılık etmektedir. Dolayısıyla insan davranışını anlamak için bu davranışa yüklenen anlam ve yorumlar çözümlenmelidir. Zira insan karşısındakinin davranışını yorumlar ve tepki verir. Bu tepki “semboller temelinde eylemde bulunma” şeklinde gerçekleşir (Poloma, 2012: 238).

Son olarak yukarıda üç önerme halinde verilen Blumer’in sembolik etkileşimci yaklaşımıyla ilgili temel düşünce kalıpları, Poloma’nın yorumuyla altı madde halinde şu şekilde özetlenebilir. Birincisi, toplum etkileşim halindeki insanlardan oluşur. Bu kimseler, birlikte eylemde bulunma vasıtasıyla karmaşık yollardan bir araya gelerek organizasyon ya da toplumsal yapıyı biçimlendirir. İkincisi, etkileşim başka insanların etkinliklerine verilen tepkilerden oluşur. Sembolik olmayan etkileşimler, mesela boğazını temizlemek için öksürmek gibi basit uyarana karşı tepki sürecini tetikler. Sembolik etkileşim ise, eylemin yorumlanmasını içerir. Örneğin birisi konuşurken yanlış bir söz söylediğinde diğeri öksürerek tepki veriyorsa, burada öksürük bir sembol haline gelmektedir. Üçüncüsü, nesneler kendilerinde içsel anlamlar taşımazlar. Anlam, sembolik etkileşimin ürünü olarak ortaya çıkar. Nesneler sıra, bitki, araba gibi fiziksel nesneler; anne, öğretmen, arkadaş gibi toplumsal nesneler; değer, hak, kanunlar gibi soyut nesneler olmak üzere üçe ayrılırlar. Dördüncüsü, insanlar kendilerini nesne olarak görebilme yeteneğine sahiptirler. Örneğin

genç bir kadın kendini anne, öğretmen ve eş olarak görebilmektedir. Bu görüntü sembolik etkileşim süreci içerisinde oluşmaktadır. Beşincisi, insan eylemi kadınlar ve erkekler tarafından inşa edilmiş yorumsal bir eylemdir. Yani insan, ilgisini çeken şeyleri dikkate alır ve bunlara yorumlar getirerek belirli bir davranış çizgisi geliştirir. Bu dikkate alınan şeyler, kişilerin isteklerini, amaçlarını, bunları gerçekleştirmek için gerekli araçları, diğerlerinin eylemleri gibi hususları kapsar. Altıncısı, grup üyeleri tarafından eylemlerin birbirleriyle ilişkili hâle getirilerek uyum içerisinde olmalarını sağlamak anlamına gelen ‘kollektif eylem’dir. Blumer, bu durumu, “farklı kişilerce sergilenen farklı eylemlerin toplumsal örgütlenişi” olarak tanımlar (Blumer, 1969: 17-20; Poloma, 2012: 240).

2.2.2. Erving Goffman ve Dramaturji

Kanada doğumlu olan Erving Goffman (1922-1983), yüksek lisans ve doktorasını Chiago üniversitesinde tamamlamıştır. Dolayısıyla Chicago okulu geleneğine mensup olup Everest Hughes’in danışmanlığında çalışmalarını yürütmüş, aynı gelenekten gelen diğer araştırmacılar (Howard Becker, Elliot Friedson, Anselm Strauss) gibi sembolik etkileşimci George Herbert Mead’dan etkilenmiştir (Ünsaldı, 2014: 13). Goffman, doktora çalışmaları sırasında bir yıl boyunca Shetland adalarında kalarak tezi için malzeme toplamış; aynı zamanda Washington’daki Ulusal Sağlık Enstitüsü’nde misafir araştırmacı olarak çalışırken çeşitli makale ve kitaplar da kaleme almıştır (Wallace ve Wolf, 2018: 316).

Goffman kendine mahsus kavramları, alanındaki güçlü etkisi, genel okuyucu kitlesine hitap edebilmesi ve kitaplarının ulaşmış olduğu yüksek satış oranı bakımından başarılı bir sembolik etkileşimci olarak görülür (Cuff vd.; 2015: 153). Yazdıklarının kolay anlaşılır olması, sade ve basit bir dil kullanması, sosyal-bilim kelime dağarcığından uzak olması, akademik kaynaklardan ziyade popüler kaynaklara, popüler romanlara, popüler günlüklere ve ders notlarına atıfta bulunması, muhtemelen onun eserlerinin çok satan ve okunan kitaplar arasında yer almasına neden olmuştur (Orhan, 2018: 192). Mikro-sosyolojiye ve insanların gündelik hayat pratiklerine odaklanmış olan Goffman, 1959’da yazdığı “The Presentation of Self in Everyday Life” (Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu) adlı meşhur kitabında sıradan insanı yorumlamaya çalışmış; 1961’de akıl hastahâneleri üzerine yaptığı incelemede, bir devlet kurumunun kapalı kapılar ardındaki insana nasıl baktığını ortaya çıkarmaya gayret etmiştir. 1963’te kaleme aldığı “Damga”da ise herhangi fizikî, etnik ve kişilik özelliklerinden dolayı itibarsızlaştırılabilir veya itibarsızlaştırılmış

vasfa sahip kimseleri ele almış; damgalıların benlik sunumlarını nasıl gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur.

Goffman, verdiği bir mülakatta, her ne kadar sembolik etkileşimcilik diye bir şeyin olmadığını, sembolik etkileşimciliğin bir etiket olduğunu ısrarlı bir şekilde belirtmiş olsa da (Winkin, 1984: 85-87), kendi içinde çeşitlilik ve farklılık arz eden teorik bilgilerin tasnif edilmesi yönüyle kendisi başarılı bir sembolik etkileşimci olarak tanınmıştır. Bununla birlikte bizzat Goffman gibi bazı araştırmacılar da konuyla ilgili itirazlarda bulunmuşlardır. Mesela Poloma, “Çağdaş Sosyoloji Kuramları” adlı kitabında Goffman’a sembolik etkileşimci başlığı altında yer vermemiş; ona ait görüşleri yorumlayıcı sosyolojiye katkıda bulunanlar bölümünde incelemiştir. Zira Poloma, Goffman’ın eylemleri açıkladığını fakat etkileşimi göstermede başarısız olduğunu vurgulayarak onun sembolik etkileşimci olarak etiketlendirilmesini hatalı bulmuştur. (Poloma, 2012: 228). Buna karşın Cuff ve arkadaşları “Sosyolojide Perspektifler” adlı kitapta Goffman’ı sembolik etkileşimci başlığı altında incelemişler ve onun başarılı bir sembolik etkileşimci olduğunu söylemişlerdir. Zira onlara göre Goffman, araştırmalarında ve yazdığı kitaplarda, bireyin etkileşim sırasında benlik duygusunu oluşturma ve bunu iletme şekli ile etkileşimin özerk bir toplumsal organizasyon olarak üretiliş biçimi hususunda dikkate değer açıklamalar yapmıştır (Cuff vd. 2015: 153). Bu yönüyle, yani kendi içinde çeşitlilik ve farklılık arz eden bilgi yığınlarının tasnif edilmesinde sağladığı kolaylık bakımından Goffman’a bu çalışmada da sembolik etkileşimci başlığı altında yer verilmiştir. Zira burada önemli olan Goffman’ın hangi teorik kümelenme içinde yer aldığını tartışmak değil, onun gündelik hayattaki karşılıklı ilişkileri ele alış tarzını anlamaya çalışmaktır.

Görüldüğü kadarıyla insan etkileşimlerinin çözümlenmesiyle ilgilenen bir kuramcı olarak sınıflandırılan Goffman, aynı gelenekten gelen diğer araştırmacılar gibi eylemin karşılıklı ilişki çerçevesinde kavranabileceğini düşünür. Onu diğerlerinden ayıran husus, “durum” ifadesiyle kavramsallaştırdığı etkileşimin koşullarıdır. Burada etkileşimin gideceği yön kestirilemez, fakat eylemler bir bağlam içerisinde ve bir anlamsallıklar bütünü dâhilinde gerçekleşir. Yani Goffman’a göre her etkileşimin koşulları farklıdır ve her etkileşimin “sui generis” (kendine özgü) bir yapısı vardır. Bu şekilde Goffman, bir yandan kaygan ve değişimlere açık bir etkileşimi gerçekleştirdiği esnada anlamaya çalışırken, diğer yandan da eş zamanlı olarak aktörlerin bu etkileşime taşıdıkları yapısal unsurları da yakalamaya gayret eder. Ona göre bu yapısal unsurlar aktörlerde dışsal değil içsel bir

tutum olarak dışa vurur. Yani yapısal unsurlar, etkileşim esnasında aktörlerin içerisinde bulundukları duruma, konuma ilişkin sahip olunan anlık bilgide yer almakta ve tesir icra etmektedirler (Ünsaldı, 2014: 14).

Toplumsal hayatta insan davranışlarını tasvir ederken tiyatro sahnesinin görüntüsünü ve dilini kullanan Goffman, herkesin günlük hayatta farklı anlamlarda farklı “roller” oynayarak “performans” sergilediklerini söyler. Ona göre rollerini oynayan “oyuncular” bazen diğer oyuncularla “takımlar” kurarak karşısındaki “seyirci”yi etkilemeye, yönlendirmeye çalışırlar. Bir gözlemci olarak Goffman, oyunu iyi oynayabilmek adına oyuncuların ortaya koyduğu performanslarındaki davranış değişikliklerini, taktikleri yakalamaya çalışır.

İnsanlar her ortamda performans sergilerler ya da bir performansa şahit olurlar. Goffman’a göre performans, belirli bir durumda belirli katılımcıların herhangi birini etkilemeye yönelik gerçekleştirdikleri etkinliklerdir. Performans sırasında gözler önüne serilen ya da daha sonra sergilenebilecek/oynanabilecek olan eylemler de “rol” veya “rutin” olarak adlandırılır. Oyuncu performansını sergilerken ve karşısındakini bu gösteriye inandırmaya çalışırken, kendi performansına dair görüşlerini değiştirebilir. Bir uçta oyuncu kendini oyuna tamamen kaptırmış şekilde sahnelediğinin gerçek olduğuna inanırken, diğer uçta oyuncu kendini role kaptırmış olsa da oyununda içtenlikle hareket etmeyebilir. Yani oyununu şahsî çıkarı, kendi iyiliği veya toplumun iyiliği için yapıyor olduğundan iyi oynamasına rağmen kendi sahneye koyduğu oyuna inanmıyor olabilir. Plasebo vermek durumunda kalan doktorlar, uygun boyda ayakkabı satan ama müşteriye duymak istediği ayakkabı numarasını söyleyen ayakkabı satıcıları, seyircileri izin vermediği için içten olamayan lakin profesyonelce davranarak muhatabını inandıran ve bundan haz alabilen kinik oyuncular bu duruma iyi birer örnektir (Goffman, 2016: 28-30).

Goffman, kişinin performansının genel ve değişmez bir şekilde işleyen kısmına “vitrin” adını verir. Vitrin, performans sırasında kişinin kasıtlı ya da kasıtsız olarak takındığı standart ifade donanımıdır. Vitrinin standart öğeleri arasında, tiyatrunun sergilendiği ortamda bulunan mobilya, dekor, fiziksel tasarımlar vardır. Tiyatronun arka plan düzenlemelerinde ise set yer alır. Oyuncular doğru yere gelene kadar oyunlarına başlamazlar; o yeri terk ettiklerinde de performanslarını bitirmek zorundadırlar. Ayrıca cinsiyet, yaş, ırksal özellikler, boy, görünüş, duruş şekli, konuşma kalıpları, yüz ifadeleri,

vücut ifadeleri gibi kişisel vitrin parçaları söz konusudur. İşaret iletmede kullanılan ırksal özellikler gibi araçlardan bazıları daha sabit olurken, yüz ifadeleri gibi araçlar daha değişken olmaktadır (Goffman, 2016: 33-35).

Sergilenen performansta sunumun içeriği değerlendirilirken, bunu sadece oyuncunun kişiliğinin ifadesel uzantısı varsaymak Goffman’a göre sınırlı bir bakış açısidir. Çünkü performansın esas amacı, oyuncunun özelliklerinden ziyade sahnelenen görevin özelliğidir. Herhangi bir meslekte, bürokraside veya zanaatta hizmet personeli profesyonel hareketlerle hizmet veya ürün hakkında olumlu bir izlenim ortaya koymaya çalışır. Burada oyuncu kişisel vitrinini kullansa da asıl amaç, kendini görünmek istediği gibi sunmasına imkân sağlamaktan çok görünüşünün ve tutumunun daha geniş ölçekli bir sahnede işe yaramasıdır. Örneğin resepsiyonda duran presantabl ve doğru aksanlı birisi kendisini temsil ettiği kadar, bir kurum için de vitrin oluşturmaktadır (Goffman, 2016: 82).

Goffman’a göre oyuncuların performanslarını sergiledikleri vitrin bölgesinin (ön bölge) haricinde bir de “arka bölge”, yani “sahne arkası” bulunmaktadır. Arka bölge ya da sahne arkası, belli bir performansın verdiği izlenimle çelişen görüntünün yer aldığı bölgedir (Goffman, 2016: 112). Oyuncu ön bölgede kendi idealleşmiş görüntüsünü sergiler ve o an hangi rolü oynuyorsa ona odaklanır. Örneğin bir kişi doktor, sevgili, eş, anne, şampiyon tenisçi, amatör şair olabilir, fakat muayenehanesindeyken doktor rolü diğer rollerini bastırır. Aynı şekilde bir tenis kortunda iken şampiyon tenisçi rolü doktor rolünden önce gelir (Goffman, 2016: 107). Ön bölgede doktor olan kişi, muayenehanesinde stetoskopuyla rolüne uygun olarak hastasını muayene ederken, arka bölgede, randevular arasındaki kısa bir mola sırasında önlüğünü çıkararak ayaklarını masaya uzatabilir ve hemşireyle şakalaşabilir. Hemşire bu durumu gözlemlerken, hastalar gözlemleyemez. Muayene başladığında doktor tekrar ön bölgeye ve ön bölge performansına geri döner (Poloma, 2012: 214). Bir diğer örnek, misafir ve ev sahibi üzerinden de verebilir. Misafir odasında, yani ön sahnede ev sahipleri toplumun onlardan beklediği gibi cömert, sevecen ve görgülüysen, aynı kişiler mutfağa geçtiklerinde, yani sahne arkasındaiken komşularını çekiştiren, onların dedikodularını yapan kişilere dönüşebilirler. Çünkü bu tiyatrodaki mahremiyetin olmadığı ön bölgedeki sembolik yükler ile daha rahat olan arka bölgedeki sembolik yükler farklıdır (Orhan, 2018: 198).

Akıl hastahânesinde yatan hastalar da Goffman'ın ilgisini çeker, çünkü buradaki hastalar ön bölge ve arka bölge örüntüsüne uymamaktadır. Goffman'a göre hastahâne yatan akıl hastalarında ön bölge ve arka bölge arasında farklılık olmaması onların hastahâne ortamında özel bölgelerinin olmamasından kaynaklanır. Yani orada hastalar sürekli olarak düzenlenmiş bir gözetim ortamındadırlar ve diğerleriyle yüz yüze yaşamak zorundadırlar. İlişkiler, hastayı sürekli kusurlu, başarısız biri olduğunu düşünecek şekilde ayarlanmıştır. Fakat Goffman'a göre hastalar böyle sıkı bir ortamda bile kendilerini denetimden uzak tutacak fırsatlar yaratmaya ya da bunları kullanmaya çalışırlar (Cuff, 2015: 154-155). Zira burada da benlik yapıya karşı koymak ve yapıyla iş birliği yapmak hususunda denge içerisinde olmaktadır. Hastalar, sistemin işleyişini öğrenerek kendilerini güvence altına almaya çalışırlar. Bunun için de oradaki çalışanlara şirin gözükerek kendilerini sevdirmeye çalışıyor görünebilirler (Poloma, 2012: 219).

İlave olarak Goffman, benlik sunumunda herhangi bir şekilde damgalanmış kişileri de ele alır. Bu kişilerin damgalara karşı nasıl bir benlik sunumu gerçekleştirdiğini, damgalamayla nasıl başa çıktıklarını “Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity” (Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar) adlı kitabında inceler. Damgayı sıfatlar dili olarak değil ilişki dili olarak ele alan Goffman'a göre damga sabit bir nitelikten ziyade değişkenlik gösteren bir ilişki dilidir. Damgalı olmak diğerleriyle ilişkilerde onu itibarsızlaştıran ya da itibarsızlaştıracak niteliğe sahip olmak demektir. Bu bağlamda herkes itibarsızlaştırılma, damgalanma riskiyle karşı karşıyadır (Goffman, 2014: 29).

Goffman birbirinden farklı üç damga tipinden bahseder. Birinci tip damga, bazı fizikî deformasyonlar ya da beden korkunç hallerini anlatır. İkinci tip damga, bağımlılık, zayıf irade, sapkın ve katı inançlar, ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozukluklarıdır. Üçüncü tip damga ise, ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalardır. Damganın tüm bu muhtelif tür ve derecelerinde aynı sosyolojik özellikler mevcuttur. Örneğin sıradan, düzenli bir sosyal ilişkide kolayca takdir toplayabilecek bir kişi merak uyandıracak bir özelliğe sahip olabilir. Bu özellik o kişinin diğer özelliklerini ikinci plana iterek, o kişiyle karşılaşanların ona sırt çevirmelerine neden olabilir. Bu şekilde söz konusu kişi bir damgaya sahip olur. Normal olan kişi ise belirli beklentileri karşılayan ve bahse konu olan hususî beklentilerden olumsuz anlamda uzaklaşmayan kimsedir (Goffman, 2014: 31).

Öyle anlaşıyor ki damgalılık durumu, damgalılar ve normaller şeklinde ikili bir ayırımdan ziyade bazı ilişkiler çerçevesinde ve hayatın belirli dönemlerinde herkesin iki rolü de oynama ihtimalinin bulunduğu toplumsal bir süreçtir. Normal ve damgalı, somut kişiler değildir; ikisi de birer bakış açısidir. Bu bakış açıları, diğerleriyle ilişkiler esnasında layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler (Goffman, 2014: 190). Damgalı, damganın durumuna göre itibarsızlaşmayı önlemek için stratejiler üretir. Bu durum damganın görünür olup olmamasına göre değişir. Görünür bir damgaya sahip bir kişi gerilimi yönetmeye çalışırken, damgası görünür olmayan kişi damgayla ilgili bilgiyi denetlemeye çalışır. Aldatıcı görünüm sergileme, “mış mış” gibi yapma, “kimlik karıştırıcılar” kullanma, bilgiyi denetleme damgayla başa çıkma stratejilerinden bazılarıdır (Ünsaldı, 2014: 17). Mesela tek bacağını kaybetmiş bir kişinin kendisine yönelen meraklı, dramatik bakışlar ve sorularla baş edebilmek için kendi görünür fiziksel engeliyle ilgili sorulan sorulara esprili cevaplar vermesi, kendi görünür damgasıyla ilgili gerilimi yönetmeye çalıştığını gösterir. Yine içerisinde yaşadığı toplum tarafından yabancı olarak algılanmak istemeyen, dışlanmaktan çekinen bir mültecinin de, görünür olmayan damgasını gizlemek ya da mülteci sıfatıyla damgalanmamak için yerli halk gibi giyinmesi ve davranması, hatta nerelisin sorusuna cevap olarak göç ederek yerleştiği şehrin ismini vermesi, benzer bir duruma işaret eder.

Çalışmaları bir bütün olarak dikkate alındığında Goffman’ın toplumsal yaşamın yapısından değil, toplumsal yaşamın herhangi bir anından, bireysel deneyimlerden bahsettiği görülür. O, toplumsal davranışlardaki her durumu okumak, anlamlandırmak ister. Poloma’nın da belirttiği gibi Goffman, kendi görüşlerini destekleyecek veriyi toplamak için “sistemik olmayan doğal gözlem” yöntemini kullanmıştır. Bu gözlemler vasıtasıyla yaratıcı ve yüz yüze ilişkilerin içyüzünü kavrayan bir anlatımla “dramaturji” dediği şeyi ortaya çıkarmıştır (Poloma, 2012: 227).

2.2.3. Harold Garfinkel ve Etnometodoloji

1960’lı yıllarda California Üniversitesi’nde bir Amerikan sosyolojisi akımı olarak başlayan etnometodoloji çalışmalarının (Coulon, 2015: 9) kuramsal ve yöntemsel yapısı, Sosyolog Harold Garfinkel’in 1967’de yayınlanan “Etnometodolojide Araştırmalar” (Studies in Ethnometodology) adlı kitabıyla belirlilik kazanmıştır. Bu eseriyle etnometodolojinin kurucusu kabul edilen Garfinkel, 1917’de New Jersey’de doğmuş,

1952’de 35 yaşında iken Harvard’da doktorasını tamamlamıştır. Ohio State Üniversitesi’nde iki yıl hocalık yapan Garfinkel, Chicago Üniversitesi’ne geçtiğinde mahkeme duruşmalarında jüri üyelerinin karar verme süreçlerine yönelik araştırmalarda bulunmuş; daha sonra da Los Angeles’da California Üniversitesi Nöro-psikiyatri Enstitüsü Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği (UCLA)’nde çalışmaya başlamıştır (Wallace ve Wolf, 2018: 356-357). Garfinkel, zamanla etnometodologların eğitim merkezi haline gelen UCLA’da gündelik hayat odaklı yaptığı çalışmalar sırasında, Amerikan sosyolojisinin en önemli figürlerinden biri olan ve işlevselciliğe yaptığı önemli katkılarla tanınan Talcott Parsons’la çalışma fırsatı bulmuştur. Yine fenomenolojik felsefeyi sosyolojiye dâhil eden Alfred Schutz’un düşünceleri de Garfinkel üzerinde etkili olmuştur (Coulon, 2015: 19).

Garfinkel’in bireysel eylem ve deneyimlerinin de bu gelişim ve etkileşim sürecine katkılar sunduğu açıktır. Örneğin 1942’de hava kuvvetlerinde askerlik yaparken emrindeki bölükleri Miami plajındaki bir golf sahasında tanklı savaşa hazırlama görevi aldığı anda, hiçbir tankın olmadığı bir ortamda, Life dergisinde gördüğü tank resminden hareketle askerlere hayalî tanklara bomba atmayı, ateş açmayı ve onlardan korunmayı öğretmek zorunda kalmıştı. Sosyolojisinde kuramsal anlatılar yerine somut ampirik detayları ısrarla vurgulayacak olan Garfinkel’in askerlikteki bu deneyimi, eylem ve hesap verme anlayışını yeni ve somut bir şekilde tanımlamak gerektiğini kendisine hissettirmiş olmalıdır (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 117).

Basitçe insanların gündelik hayat içerisindeki toplumsal ilişkilerinde karşılaştıkları deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarının ampirik olarak incelenmesi (Poloma, 2012: 249) olarak tarif edilen etnometodoloji teriminin “ethno” kısmı halka ya da insanlara, “method” kısmı kullanılan metotlara, “loji” kısmı da araştırmaya işaret eder (Turner, 1991: 473). Bir başka açıdan etno-metod-oloji, “toplumun üyeleri arasında kullanılan metotların araştırılması” ya da “toplumun üyeleri arasında kullanılan gerçeği anlama ve değerlendirme metotlarının araştırılması” (Cuff vd., 2015: 176) olarak da tanımlanır. Daha ayrıntılı olarak ifade etmek gerekirse etnometodolojik araştırmalar, bir toplum içerisinde yaşayan kimselerin somut ve gündelik etkinlikleri içerisinde gerçekleşen pratik eylemlere, pratik durumlara, toplumsal yapılara ilişkin sağduyusal (gündelik) bilgileri ve gündelik hayatta gerçekleşen yaygın ve pratik sağduyusal eylemlerin formel özelliklerini somut durumlar ‘içinde’ hangi metotlarla keşfettiklerini öğrenmeye yönelik yaklaşımdır (Garfinkel, 2014: 8). Bu yönüyle etnometodolojiyi, sadece geleneksel kuramsal bakış

açıları tarafından görmezlikten gelinen sorunları çözebilen yeni bir metodoloji olmaktan ziyade birçok sosyolojik araştırmadan tamamen farklı olarak sorunlara odaklanan kuramsal bir bakış açısı olarak anlamak gerekir (Wallace ve Wolf, 2018: 360). Yani insanların gündelik yaşantıları sırasında farklı ilişkileri sürdürürken kullandıkları metotları veya prosedürleri analiz etmek olarak görülebilir (Coulon, 2015: 10).

Geleneksel sosyolojik düşünce tarzlarının ihmal ettiği gündelik yaşam faaliyetlerine odaklanan Garfinkel'e göre, sokaktan biri veya uzman bir kişi sosyoloji yaparken gerçek dünyaya referansta bulunduğunda, aslında gündelik hayatın organize etkinliklerine referansta bulunur (Garfinkel, 2014:7). Yani bir toplumun üyelerinin, birbirlerini ve toplumsal dünyayı anlatmak için kullandıkları metotlar ile uzman sosyologların aynı dünya hakkında bilimsel bilgiye ulaşmada kullandıkları metotlar arasında özünde bir farklılık yoktur (Coulon, 2015: 47). Dolayısıyla Garfinkel, sosyolojinin konusunu nesnel gerçekler olarak gören ve bunların dışarıda olduğunu söyleyen Durkheim'in görüşlerine katılmaz. Zira ona göre etnometodoloji, toplumsal gerçekliği gündelik hayatın ortak etkinliklerinin devam eden icrası olarak ele alır ve bireylerin bildikleri, kullandıkları ve gerçeğini sorgulamadıkları bu gündelik icraat biçimlerinin temel bir gerçeklik olduğunu belirtir. Yani bireyler toplumsal normları fark ederek durumdan anlam çıkarırlar ve toplumsal gerçekliği inşa ederler (Wallace ve Wolf, 2018: 361).

Etnometodolojinin kişiden bağımsız bir gerçeklik kabul etmediğini söyleyen Garfinkel, işlevselcilerin toplumsal olayların bizatihi bireyi etkileyen bir gerçekliğe sahip olduğu yönündeki fikirlerini de reddeder. Mesela üniversitede ders veren bir profesör ele alındığında, işlevselciler profesörün görevinin ders hazırlayıp ders vermek, sınav kâğıtlarını okuyup not vermek, araştırma yapmak, kitap ve makale yazmak olduğuna inanırlar. Onlara göre bu beklentiler profesöre kabul ettirilmiştir. Etnometodologlar ise bu düzeni kişiden bağımsız olarak ele almazlar. Dolayısıyla etnometodoloji, insanların davranışlarında bir etkileşim durumu olduğunu söyleyip kabul edilmiş kuralların nasıl bir süreçte ortaya çıktığını incelemeye çalışmakla ilgileneceğinden, profesörün profesörlük yaparken hangi kurallara başvurduğuna odaklanacaktır. Anlaşılacağı üzere işlevselciler için normlar ve değerler dışardayken, sembolik etkileşimciler için normlar ve değerler etkileşim sürecinde doğarlar. Etnometodologlar için ise norm ve değerlerin kaynağından ziyade kişilerin birbirleriyle etkileşimlerinde norm ve değerlere ne kadar uygun hareket edip etmediklerini tespit etmek önemlidir (Wallace ve Wolf, 2018: 362). Yani toplumsal

olguların etkileşimsel etkinliklerden doğduğu ortadadır, ancak etkinliğe katılanların eylemlerini ne kadar daha önce belirlenmiş bazı kurallara göre gerçekleştirdikleri dikkatten kaçırılmamalıdır. Garfinkel’a göre etnometodologlar, eylemde bulunan kişilerin eylemde bulunma biçimindeki düzenliliklerini yani toplumsal eylem özelliklerini ortaya koymaya çalışırlar (Cuff vd., 2015: 178).

Garfinkel, sosyologların toplumsal eylemin özelliklerini ortaya koyarken gündelik hayat ortamlarını hareket noktası olarak ele aldıklarını, ancak gündelik hayatın nasıl mümkün olduğu meselesini sadece teorik açıdan temellendirip sosyolojinin araştırma konusu olarak görmediklerini söyleyerek onları sağduyusal (gündelik) hayatın merkezi önemini ihlal etmekle itham eder (Garfinkel, 2014: 60). Bir toplumsal düzenden veya sosyal bir sistemden hareketle gündelik hayatı yorumlamadığından dolayı Garfinkel, gündelik hayatı aşkın bir gerçeklik olarak değil, tamamen gündelik hayatın içinde olup bitenlerle şekillenen bir gerçeklik olarak görür. Bu durum, onun, hareket noktası olarak gündelik hayatın işleyişini ve bu işleyişteki unsurları ele almasına sebep olur. Bunu yaparken de farklı alanlardan devşirdiği bazı teorik kavramları öne çıkartır (Binici ve Tatlıcan, 2018: 216). Mesela dilbilimden “bağlama gönderimlilik”, fenomenolojiden “refleksivite”, Parsons’tan “üye” kavramını almış, ortak kullanılan dilden aldığı “pratik ve açıklanabilirlik” kavramlarına yeni anlamlar yüklemiştir (Coulon, 2015: 27).

Garfinkel’in en meşhur kavramlarından biri olan “bağlama gönderimlilik”te, hayatın pek çok alanında yaygın bir kullanıma sahip olan kelimeler gündelik dilde var olan anlamlarıyla ilişkili bir bağlamda yeni manalar kazanabilirler. Yani bir söz ilgili bağlam içinde nasıl işitildiğine bağlı olarak farklı biçimlerde anlaşılabilir. Bu şekilde konuşulan konu muğlak olmaktan çıkar ve açık bir anlama sahip olur (Cuff vd., 2015: 180). Bu durumda kelimeler kesin anlamlarını sadece üretildikleri somut bağlamlarda, bağlama gönderim yaparken kazanırlar. Bağlama gönderim olmadan dilsel alışverişteki anlam anlaşılmaz, belirsizlik ortadan kalkmaz. Buna göre bir kelime veya ifadenin anlamı konuşmacının biyografisi, asıl niyeti, dinleyici ile arasındaki özel ilişki ve daha önce aralarında geçen konuşmalar gibi bağlamlardan gelir (Coulon, 2015: 30).

Bir diğer kavram olan refleksivite, “kendine dönmek/dönüşsellik” anlamına gelmekte olup “bir yaklaşımın kendi argümanlarının kendisine dönmesi” manasında kullanılır (Cuff vd., 2015: 189). Neden-sonuç arasındaki döngüsel bir hareket olarak

refleksivite, neden ve sonucun karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesiyle oluşur. Mesela bir gözlemci, incelediği bir gözleminden etkilenecek değişiyorsa ve bu değişim gözlemi de etkiliyorsa bu durum refleksiftir (Gönç ve Şavran, 2013: 150). Garfinkel’a göre refleksivite, toplumsal düzenin devamı için gerekli bir süreçtir. Refleksivite, toplumsal çerçeveyi betimlerken aynı zamanda inşa eden pratikleri içerir (Coulon, 2015: 36). Örneğin bir kişi, “sosyoloji teorileri üzerine bir kitap yazıyorum” dediğinde, bu sadece yaptığı şeyi tasvir etmez. Aynı zamanda ne yapmakta olduğuyla ilgili belirsizlikleri ve kuşkuları da giderir (Craib, 1992: 104). Refleksivite, bilinçli düşünceyle karıştırılmamalıdır. Zira burada kişiler eylemlerinin refleksif karakterinin farkında değillerdir. Eğer farkına varırlarsa, pratik eylemlerini sürdürmekte zorlanırlar (Coulon, 2015: 35-36).

“Eylemlerin açıklanabilir düzeni” de etnometodolojide sıkça kullanılan kavramlardandır. Buna göre gerçekleştirdiğimiz eylemlerin diğerleri tarafından anlamının bilinmesi tesadüf değildir. Zira eylemlerimizi diğerlerinin anlayacağı şekilde gerçekleştirme çabamız, eylemlerimizle bütünsel bir özellik gösterir (Cuff vd., 2015: 186). İlave olarak kişilerin düzenli gündelik ilişki ortamlarında ürettikleri etkinlikler, bu ortamların açıklanma prosedürlerinin de aynı şeyler olarak görülmesini gerekli kılar. Eylemlerin açıklanabilir olması ise, onların gözlenebilir, raporlaştırılabilir olmasıdır (Garfinkel, 2014: 17). Kavramda geçen açıklanabilirlik ifadesi, “belirli etkinliklerle ilişkili olanların onları betimlemeleri veya davranışların söz konusu etkinlik düzenini rapor edebilecek (aktarabilecek) biçimde düzenlenmesi” anlamına gelir. Betimlemek ve rapor etmek, grafikler, diyagramlar, tablolar, broşürler, iş şartnameleri, sıradan konuşmalardaki sözler gibi akla gelebilecek her türlü şeyi içerir (Cuff vd., 2015: 186). Burada önemli olan husus, betimlemenin sadece dünyayı değil, dünyanın inşasını da sürekli olarak sergilemesidir. Yani gündelik hayatın bir sahnesi betimlendiğinde, bunun sadece dünyayı betimlemek için yapıldığı sanılmamalı; bizzat bu betimleme sayesinde toplumsal dünyanın oluştuğunun farkında olunmalıdır. Dünyayı görünür kılmak, eylemi anlaşılır kılmaktır. Eylemin anlaşılır kılınması için de, onu açıklamakta kullanılan metotların sergilenmesi gerekir (Coulon, 2015: 39).

Garfinkel’ın sık kullandığı bir diğer kavram da “üye” sözcüğüdür. Üye olmak, bir guruba katılmak demektir. Bir üye, toplumsal bir kuruma katıldığında, orada ne yapıldığı hususunda bilgi sahibidir. Davranışların söylenmeyen şartlarını bilir ve gündelik toplumsal pratikleri oluşturan rutinleri benimser. Üye, düşünen bir kişi olmanın yanında dünyaya

anlam kazandıracak işlem ve etkinlikler yapan, metot ve teknik bilgiye sahip olan kişidir (Coulon, 2015: 41). Dolayısıyla Garfinkel’a göre üye, sıradan insanın toplumsal dünya karşısında aciz bir varlık olmadığını, tersine kişilerin bir faillik kapasitesine sahip olduklarını göstermekte ve bu yönüyle üyelik toplumsal hayat için önem arz etmektedir (Binici ve Tatlıcan, 2018: 219). Garfinkel, üyelerin gündelik hayatlarını sürdürürken sağduyusal bilgilerini kullandıklarını mahkeme jürileri araştırmasında vurgulamıştır. Jüri üyeleri, hukuk eğitimi almamış olsalar da, duruşma sırasında yapılan savunmayı değerlendirerek suçlanan kişi hakkında karar vermekte, duruşma sırasında verilen ifadeleri mantıklarını kullanıp muhtemel/makul ayrımı yaparak değerlendirmekteydiler. Yani jüri üyeleri, bir uzmanın yargılama mantığını değil, etnometotları, yani sahip oldukları sağduyusal mantıklarını kullanmaktaydılar (Coulon, 2015: 43-44). Garfinkel’ın tespitine göre jüri üyeleri, duruşmalar neticesinde, “gündelik hayatta gündelik toplumsal yargıların kesin temelleri olarak hizmet ettikleri bilinen tek biçimliliklerin aksine, toplumsal yapıların karışıklık içindeki salt teorik karakterlerini dikkate alarak karar vermişlerdi (Garfinkel, 2014: 153).

Garfinkel, gündelik eylemler sırasında sıkça kullanılan metotlardan birinin de “dokümanter yorum metodu” olduğunu söyler. Ona göre gündelik hayatta insanların birbirlerini anlamaları bu metotla mümkün olur. Zira bizler, gündelik konuşmalarımızda, karşılıklı ilişkilerimizin anlamının olabilmesi için her zaman kalıplar ararız. İşte dokümanter yorum metodu da, başkalarının eylemlerini kalıpların ifadeleri olarak görmemizi sağlar. Bu kalıplar sayesinde bahsedilen eylemleri görmemiz mümkün olur. Çünkü bireyler, toplumsal gerçekliği görünür kalıplar inşa ederek anlaşılır kılarlar (Coulon, 2015: 48-49). Öyle görünüyor ki bizler, kişinin gündelik hayatta aslında ne söylemek istediğini anlamak için dokümanter yorum metoduna başvururuz (Garfinkel, 2014: 112).

Garfinkel’ın on öğrenci üzerinde yapmış olduğu bir deney bu yöntemin anlaşılması için açıklayıcı unsurlar içerir. Deney için çağrılan on öğrenciye, danışmanlık isteyeceği bir problem hakkında danışmana soru sorması istenmiştir. Sözde danışman ise, sorulan sorulara tesadüfi bir şekilde “evet” ya da “hayır” cevabını vermiştir. Mesela denek olan öğrenci, kız arkadaşıyla olan ilişkisini danışman zannettiği deneyciye anlatmış; “sizce bu kızla çıkmayı sürdürmeli miyim?” gibi sorular sormuştur. Danışman rolündeki deneyci ise, tesadüfi bir şekilde evet ya da hayır demiş; tüm süreç bu şekilde geçmiştir. (Garfinkel, 2014: 113). Araştırma sonucunda ortaya çıkan ilgi çekici durum, öğrencilerin, çelişkili

veya şaşırtıcı bir şekilde, verilen cevapları her zaman dikkate almaları olmuştur. Öğrenciler, danışmanın tesadüfî bir şekilde verdiği cevaplara anlamlar yüklemişlerdir. Burada danışmanlığa nitelik kazandıran danışman değil, öğrenci olmuştur. Bu deney, üyelerin olayları ele alırken, geçmiş eylemleri yorumlayıp onlara anlamlar yükleyerek onları kaynak olarak kullandıklarını göstermiştir (Coulon, 2015: 50-52).

“Karşılıklı konuşma analizi”nin de etnometodolojide önemli bir yeri vardır. Bu analiz türü, karşılıklı konuşmalar sırasında açıklama gerektirmeyen fakat söz konusu ilişkilerin anlaşılmasını sağlayan düzendir. Kişiler, konuşmaları sırasında davranışlarıyla diğerlerinin anlamasına katkıda bulunur ve onların davranışlarını da kendince yorumlar (Coulon, 2015: 55). Gündelik ilişkilerde, arka plan özellikleri de bir “yorumlama şeması” olarak kullanılır. Kişiler, bu yorumlama şemaları sayesinde bilinen durumları tanır ve anlaşılır kılar. Aslında söz konusu kişilere arka plan hakkında sorular sorulduğunda çok az şey söylerler ya da herhangi bir açıklamada bulunmazlar (Garfinkel, 2014: 61). Garfinkel’in Schutz’a atıfla ifade ettiği gibi: “Kişi belirli varsayımlarla hareket eder. Karşısındakinin belirli şeyleri varsaydığını farz eder ve dolayısıyla benzer şekilde karşısında da onun belirli şeyleri varsaydığını farz ederek hareket eder” (Garfinkel, 2014: 81). Mesela bizler, gündelik yaşantımızda, evimizdeki yemek saatini, eşyaların yerini, evde birlikte yaşadığımız insanların huyunu, alışkanlıklarını, onların hayatımızda hangi rolü oynadıklarını bilir ve buna uygun olarak onlarla iletişimde bulunuruz. Garfinkel, öğrencilerine, kendi evlerinde 15 dakika ila 1 saat arasında pansiyoner gibi tedbirli ve nazik davranmalarını, resmî bir şekilde hitap etmelerini ve sadece konuşmaları gerektiğinde söz söylemelerini istediği bir deney yaptırmıştır. Bu deney sırasında, evlerinde kendilerine verilen rolü oynayan öğrencilerin gündelik hayatın çok güçlü olan arka plan özelliğini sarstıkları görülmüş; öğrenciler, ailelerinin bu durumu şaşkınlık, şok, kaygıyla karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler, aynı zamanda, kendi evlerinde yabancı gibi davranarak kendi gerçek ev ortamından uzaklaştıklarını ifade etmişler; ev ortamındaki bilindik bakışların değiştiğini, kendilerinin de ev ortamına alışlagelenden farklı bir biçimde bakmaya başladıklarını söylemişlerdir (Garfinkel, 2014: 71-73). Öyle anlaşıyor ki öğrenciler bu deney sırasında kendi ailelerine yabancılaşarak ve onları dışarıdan gözlemleyerek aslında farkına varmadıkları bir şeyi görmüşlerdi. Önceden birlikte yaşadıkları aile bireylerinin birbirleriyle nasıl merhabalaştıklarını fark etmemişlerdi. Lakin deneyden sonra, mevcut duruma dışarıdan bir yabancı gibi bakarken,

Hegel'in “aşına olunan bilinemez” sözünü doğrularcasına daha önce dikkat etmedikleri şeyleri fark etmeye başlamışlardı.

Gündelik hayattaki işlevlerine, sosyolojiye getirdiği katkılara rağmen etnometodolojik yöntem, sosyolojideki yerleşik dogmaları zayıflattığı düşüncesiyle eleştirilmiş, klasik sosyolojinin büyük ve genel-geçer teorilerinin doğrudan sorgulanması olarak anlaşılmış, marjinal bir yöntem görülerek dışlanmıştır. Yine sadece yüz yüze ilişkileri araştırdığı ve toplumsal gerçekliğin, bireyler arasındaki yüz yüze etkileşim olduğunu varsaydığı için küçümsenmiştir (Cuff vd., 2015: 191). Ayrıca metodolojisini açık olarak ortaya koymakta yetersiz kaldığı söylenmiştir (Poloma, 2012: 263).

Bu eleştirilerde dile getirilen hususlar, aslında etnometodolojinin önemini daha açık olarak ortaya koyar. Zira etnometodoloji, geleneksel sosyolojik düşünce tarzlarının ihmal ettiği alanları ele alır ve sosyoloji ve insan bilimlerinde yeni bir bakış açısı oluşturmakla birlikte bir teori inşa etmeye çalışmaz. Daha ziyade bir araştırma perspektifi, yeni bir entelektüel tutum olarak kendini konumlandırır (Coulon, 2015: 9). Hakikaten etnometodolojiyi diğer sosyoloji teorilerinden ayıran en önemli özelliklerden biri, onun gündelik yaşama odaklanarak gündelik yaşam faaliyetlerini kendi başlarına fenomenler olarak ele almasıdır (Swingewood, 1998: 321). Bu yönüyle etnometodoloji, oldukça sıradan görünen durum ve olayların, gündelik yaşam rutinlerinin ve sosyal karşılaşmaların arkasındaki kuralları ve arka plan bilgisini ortaya çıkarmaya çalışır (Slattey, 1991: 111). Bir gurubun üyeleri tarafından ortaklaşa yaşamı sürdürebilmek için sıradan ancak ustalıklı kullanılan bu etnometotlar da etnometodolojik araştırmanın asıl malzemesini oluştur (Coulon, 2015: 10).

Etnometodoloji ile dramaturji ve sembolik etkileşimcilik arasında bazı benzerlikler bulunduğu iddiası ise doğrudur. İnsanları gündelik hayattaki eylemleri ve rutin etkinlikleri içinde anlamaya çalışması yönüyle etnometodoloji, Goffman'ın dramaturjisini hatırlatır. Nitekim Goffman'a göre kişiler, öncelikle ortaya çıkarttıkları kendileriyle ilgili izlenimleri idare etmekle ilgilenir ve bu esnada diğer kişilerin hislerini anlama inceliği göstermeye çalışmakla yönlendirilirlerken; etnometodoloji de insanları ortama uygun takındıkları tutumları yoluyla sürdürmeye çalıştıkları konumları ve davranışları içinde incelemeye çalışır (Poloma, 2012: 260-261). Yine etnometodoloji ile sembolik etkileşimcilik arasında da birbirine benzer yaklaşımlar görülür. Ancak sembolik etkileşimcilik daha ziyade

‘durum’ tanımıyla ilgilenirken; belirli bir ortamda etkileşim halindeki insanlar arasında paylaşılan anlamların geliştirilme biçimini vurgulayan etnometodoloji, ‘etkileşim’ meselesine odaklanmanın yanında etkileşimleri metotlu şeyler olarak ele alır (Cuff vd. 2015: 176). Bununla birlikte çözümlemenin odağını bireyler arası yüz yüze ilişkilerin oluşturması, dilin önemi üzerinde durulması, ampirik gerçekliğin incelenen insanların bakış açısıyla açıklanması, toplumun nesnel yanlarının olduğu kadar öznelliğinin de önemli kabul edilmesi ve sosyolojide kullanılan pozitivist yöntemin eleştirilmesi etnometodoloji ile sembolik etkileşimciliğin ortak yönlerini oluşturur (Poloma, 2012: 250).

2.2.4. Peter Berger ve Gerçekliğin Toplumsal İnşası¹

1929 yılında Avusturya’da doğan Peter Berger, 1949’da Wagner College’de lisansını, 1950 ve 1954 yılında Alfred Schutz’un öğrencisi olarak New School for Social Research’de yüksek lisans ve doktrasını tamamlamıştır. Boston Üniversitesi’nde profesör olarak görev yapan Berger, çoğunlukla din sosyolojisi üzerine yazılar yazmış olsa da toplumsal değişim konusuyla da ilgilenmiş ve bununla ilgili makale ve kitaplar kaleme almıştır (Wallace ve Wolf, 2018: 379-380). Berger de Garfinkel gibi hocası Schutz’dan etkilenmiş, ancak Garfinkel, Schutz’un etkisiyle etnometodolojik yöntemi geliştirirken, Berger toplumsal dünyanın inşasında farklı bir kuramsal model tasarımı bulmuştur. Yukarıda da ele alındığı üzere Garfinkel’in etnometodolojisinde, aktörler, toplumsal dünyada onun varoluşuna izin verdiği kadar var olabilirken; Berger’in toplumsal gerçekliğinde, aktörler, kendi başlarına var olmaktadır. Ayrıca Berger, Garfinkel’den farklı olarak nesnel bir toplumsal gerçekliğin varlığını kabul eder (Poloma, 2012: 267-268). Üzerindeki dikkate değer Schutz etkisine rağmen Berger, görüşlerinin temelini oluşturan çalışmalarını Alman sosyolog Thomas Luckmann’la yapmış; birlikte yazdıkları “Gerçekliğin Sosyal İnşası” (The Social Construction of Reality-1966) adlı kitapta bunları dile getirmişlerdir. Berger ve Luckmann, bu eserde, bilgi sosyolojisi yaklaşımı sergileyerek bilginin toplumdaki rolüne dair genel ve sistematik bir açıklama yapmışlar ve bilginin toplumsal açıdan gerçeklik olarak kabul edilme süreçlerini incelemişlerdir (Berger ve Luckmann, 2018).

¹ Berger’in yaklaşımı fenomenolojik olarak adlandırılrsa da bireyi ve toplumu indirgeyici olarak ele alan yaklaşımlara karşın bütüncül bir bakış açısı sunması yönüyle bu çalışmanın kapsamına girmekte ve burada ele alınmay hak etmektedir.

Kuramlarında, gerçekliğin toplumsal olarak ortaya çıktığını ve bilgi sosyolojisinin de bu oluşum süreçlerini çözümlemesi gerektiğini vurgulayan Berger ve Luckmann'a göre gerçeklik, irademizden bağımsız olarak algıladığımız, onlardan uzaklaşmayı istemeyeceğimiz fenomenlere ait bir niteliktir. Bilgi ise bu fenomenlerin gerekliliğine ve belirli özellikler taşıdıklarına dair kesinliktir. Gerçeklik ve bilginin sosyolojik olarak kavranması ise sokaktaki adam ile filozofun arasında ortada bir yere denk düşmektedir. Sokaktaki adam, kendisi için gerçek olan şeyleri belirli bir problemle karşı karşıya gelmedikçe kendisine dert etmez. Bu yüzden kendi gerçekliğini ve kendi bilgisini verili olarak kabul eder. Sosyolog ise, sokaktaki adamın, diğer toplumlarda değişebilen farklı gerçeklikleri verili olarak kabul edeceğini bilir ve iki gerçeklik arasındaki farklılığın iki toplum arasındaki farklılıklar temelinde anlaşılıp anlaşılamayacağını sorar. Örneğin sokaktaki adam, irade özgürlüğünün olduğuna ve eylemlerinden sorumlu olduğuna inanır. Filozof ise, sokaktaki adam gibi gerçekleri verili olarak kabul etmez; özgürlük ve sorumluluk kavramlarının statülerini sorgular. Bu ikisi arasında orta bir yerde duran sosyolog da, özgürlüğün bir toplumda nasıl olduğunu ya da kabul görüp görmediğini, aynı şekilde gerçekliğin bir toplumda nasıl korunduğunu ya da kaybolduğunu sorar (Berger ve Luckmann, 2018: 1-3). Diğer bir ifadeyle sokaktaki insan, kendi gerçekliğini sistematik olarak çözümlemeksizin bilir. Felsefeci ise, bilginin geçerliği ya da geçersizliğiyle ilgili sorularla ilgilenir. Sosyolog da toplumsal gerçekliğin nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışır. Yani sosyologlar, bir sandalyenin ya da bir ailenin gerçek olup olmadığını tartışmazlar; bunları olduğu gibi kabul ederler. Kabullenilmiş belirli toplumsal gerçeklerden hareketle çözümlemelerini yaparlar (Poloma, 2012: 269-270).

Bilgi sosyolojisinin, her ne kriterle olursa olsun, bilginin nihaî geçerliliğine ya da geçersizliğine bakmaksızın, bir toplumda bilgi olarak kabul gören her şeyle ilgilenmesi gerektiği Berger ve Luckmann'ın da kabul ettiği bir husustur. Onlara göre de bilgi sosyolojisi, insanî düşünce ile onun ortaya çıktığı sosyal bağlam arasındaki ilişkiyle meşgul olmalıdır (Berger ve Luckmann, 2018: 4-5). Yine bilgi sosyolojisi, her şeyden önce insanların kendi gündelik yani teorik olmayan ya da teori öncesi yaşamlarında gerçeklik olarak bildikleri şeylerle ilgilenmelidir. Burada bilgi ile kastedilen husus, sağduyu bilgisi veya gündelik bilgi olup, gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmesinde ve yeniden üretilmesinde önemli bir yer işgal etmektedir. Buna göre sağduyu bilgisi (ortakduyu bilgisi), gündelik hayat içerisinde kişilerin yaşamlarında geliştirdikleri bir bilgi biçimi

olmakta ve bu sağduyu bilgisi olmadan toplumların var olması mümkün olamamaktadır (Berger ve Luckmann, 2018: 22-23).

Berger ve Luckmann'a göre gündelik hayat, yaşamlarını öznel bir şekilde idare etmeye çalışan sıradan toplum üyelerinin gerçekliğidir. Ancak gündelik hayat, aynı zamanda, bu kimselerin düşünce ve eylemlerini doğuran bir dünyadır. Hatta onlar bu gerçekliği, kişiler sahneye çıkmadan önce nesneler olarak adlandırılmış bir nesneler düzeni tarafından düzenlenmiş bir gerçeklik olarak kavrarlar. Zira onlara göre gündelik yaşam fenomenleri, kendileriyle ilgili kavrayışımızdan bağımsız görünen ve kendilerini kavrayışımıza dayatan örüntüler içinde önceden düzenlenmiştir (Berger ve Luckmann, 2018: 30-33). Berger ve Luckmann'ın öznellikler-arası olarak da adlandırdığı gündelik hayat gerçekliği ise 'burada' ve 'şimdi' olarak deneyimlenir. Başkalarının 'şimdi'si ve 'burada'lığı ile bir başkasının aynı olamaz. Burada önemli olan, ortaklaşa bir dünyada yaşandığı için, kişilerin anlamları arasında bir mütakabiliyet olması ve bu dünyanın gerçekliğine ilişkin ortak duyunun paylaşılması gerekliliğidir. Dolayısıyla gündelik hayat gerçekliği hem geçmişi, hem geleceği, hem de şimdi ve buradayı içerir (Berger ve Luckmann, 2018: 35).

Berger ve Luckmann'a göre başkalarıyla paylaşılan gündelik hayatta toplumsal etkileşim yüz yüze etkileşim olup diğer tüm toplumsal etkileşim durumları ondan çıkar (Berger ve Luckmann, 2018: 43). Sembolik etkileşimci olan Goffman da aynı şekilde gerçek eylemin yüz yüze etkileşimle meydana geldiği kanaatindedir. Ancak Goffman'da aktörlerin metinleri başkaları tarafından yazılmış gibi görünürken, Berger ve Luckmann'da aktörler doğaçlama yaparak kendi metinlerini kendileri oluşturmaktadırlar (Wallace ve Wolf, 2018: 382). Yüz yüze etkileşimlerde özneler-arası etkileşim biçimi iki tarafın da paylaştığı canlı bir şimdide tezahür eder. İki taraf için de şimdilik ve buradalık yüz yüze durum devam ettiği sürece birbirlerini etkiler. Karşılıklı olarak ifadesellikler arasında bir değiş-tokuş söz konusu olur (Berger ve Luckmann, 2018: 43). Gündelik yaşam gerçekliği yüz-yüze durumun 'burada ve şimdi'liğinden uzaklaştıkça giderek anonimleşen tipleştirilmelerin sürekli bir ardışıklığı içinde kavranır. Sürekli ardışıklığın bir tarafında yüz yüze etkileşim içindeki ötekiler (yakın çevremiz) yer alırken, diğer tarafında yüz-yüze etkileşime asla açık olmayan anonim soyutlamalar bulunmaktadır. İşte sosyal yapı da, bunlar arasında kurulan sürekli etkileşim örüntülerinin bir toplamıdır ve bu şekliyle sosyal yapı, gündelik hayat gerçekliğinin aslı bir unsurudur (Berger ve Luckmann, 2018: 49-50).

Berger, tek bir gerçeklik yerine çoklu gerçeklikler olduğunu söylerken, Garfinkel gibi gündelik hayat gerçekliğinin ihmal edilen çok önemli bir alan olduğunu belirtir. Bununla birlikte Berger ve Garfinkel bazı noktalarda ve vurgularda birbirlerinden ayrışırlar. Mesela Garfinkel, etnometodolojide, günlük hayattaki sağduyu gerçekliği ile bilimsel gerçeklik arasındaki farkı vurgularken; Berger, gündelik yaşam gerçekliğinin hem öznel hem de nesnel boyutları olduğunu söyler. (Poloma, 2012: 270). Zira Berger’e göre gerçekliğin inşası, kişilerin eylemde ve etkileşimde bulunması yönüyle nesnel olarak olaylara, öznel olarak da deneyimlere dayanarak süreklilik arz eder. Bu devamlılıkta, nesnel ve öznel boyutlarıyla gündelik gerçeklik toplumsal olarak kurulmuş bir sistemdir ve bu sistemde insanlar günlük olaylara belirli bir düzen atfederler (Wallace ve Wolf, 2018: 380). Sosyal olarak inşa olunduğu belirtilen bu gerçeklikte “dışsallaştırma”, “nesnelleştirme” ve “içselleştirme” süreci şeklinde üç diyalektik ân mevcuttur. (Berger ve Luckmann, 2018: 193). Kişiler “dışsallaştırma” süreci yoluyla nesnel toplumsal gerçekliği oluştururken, “içselleştirme” süreci yoluyla da öznel gerçekliği inşa ederler (Poloma, 2012: 270).

Berger ve Luckmann’a göre gerçekliğin toplumsal inşası sırasında ortaya çıkan diyalektik sürecin ilk evresi niteliğindeki “dışsallaştırma” ânında kişiler, kendi etkinlikleriyle toplumsal dünyalarını oluştururlar (Wallace ve Wolf, 2018: 382). İnsanların etkinliklerini gerçekleştirdikleri bu sosyal düzen, insanî bir ürün olup insanın süregiden dışsallaşması esnasında üretilmekte, insanın doğal çevresinde verili olmayıp sadece insan faaliyetlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve de hem geçmiş insan faaliyetinin sonucu olmakta hem de insan faaliyeti onu üretmeye devam ettiği ölçüde var olmaktadır. Bu şekilde insan sürekli olarak faaliyet içerisinde kendini dışsallaştırmaktadır (Berger ve Luckmann, 2018: 77-78). Bu dışsallaştırma, yapıyı, durağan bir tamamlanmışlık durumundan çıkartarak süren bir işleyiş hâline getiren kurumlaşmış bir toplumsal düzene doğru genişlemektedir. Dışsallaştırma yoluyla ortaya çıkan nesnel gerçeklik ise, daha sonra toplumdaki kişiler üzerinde etkide bulunmaktadır. (Poloma, 2012: 271). Örneğin birbirleriyle etkileşim halinde olan iki arkadaş arasında dışsallaştırma ve nesnelleştirme şeklinde sürüp giden bu diyalektik süreç şu şekilde tezahür eder: Söz konusu iki kişinin arkadaşlığı ve daha önce ortaya çıkmamış olan “bizlik” durumu, yeni bir toplumsal gerçekliktir. Bu iki arkadaş, kendileri isteyerek etkin bir biçimde bu arkadaşlığı, yani yeni bir toplumsal varlığı üretmişlerdir. Arkadaşlar birbirleriyle her etkileşimde

bulunduklarında, bu arkadaşlıklarını devam eden insanî bir üretim olarak yeniden ortaya çıkarmaktadırlar. Böylece arkadaşlık, hem insan tarafından üretilen hem de onların dışında olan bir kurum olmaktadır. Burada, aynı zamanda, dışsallaşmanın iki boyutu ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan insanlar yeni bir arkadaşlık edinirken yeni bir toplumsal gerçeklik ortaya çıkarmaktadırlar. Diğer taraftan da söz konusu kimseler, arkadaşlığın getirdiği vazifeleri yerine getirerek arkadaşlıklarını muhafaza etmekte ve bunu sürekli olarak dışsallaştırmaktadırlar. Evlenmek, yeni bir işe girmek ya da yeni bir uğraş edinmek de diğer dışsallaştırma örnekleri olarak verilebilir (Wallace ve Wolf, 2018: 382-383).

Diyalektin sürecin ikinci evresi olan “nesnelleştirme”, toplumsal hayatın katılanlarını zorlama ve şekillendirme kapasitesine sahip olan bir gerçeklik sürecidir (Poloma, 2012: 271). Nesnelleştirme, bireylerin gündelik hayatı düzenli bir hâlde ve örüntüler içerisinde daha önceden belirlenmiş, kendisini insanlara kabul ettiren, zâhiren onlardan bağımsız gibi görünen bir gerçeklik olarak kavrama süreci şeklinde de ifade edilebilir. Gündelik hayat gerçekliği daha önceden nesnelleşmiş olmakta, yani kişi sahneye çıkmadan önce nesneler olarak adlandırılmış bir nesneler düzeniyle karşılaşmaktadır. Gündelik hayatta kullanılan dil, sürekli olarak zorunlu nesnelleştirmeler sağlamakta ve gündelik hayatı daha anlamlı kılan bir düzen tesis etmektedir. Kişinin coğrafi olarak adlandırılmış bir yerde yaşaması, adlandırılmış bir sürü araçlar kullanması, kulüp üyeliğinden bir devletin vatandaşlığına kadar muhtelif insanî ilişkiler ağının içinde yer alması, hayatın anlamlı nesnelerle dolu olduğunun bir göstergesidir (Berger ve Luckmann, 2018: 33). Arkadaşlık örneğinden hareketle nesnelleştirme tarif edilecek olursa, iki kişi arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan arkadaşlık bir toplumsal gerçekliktir. Arkadaşlar nesnel bir gerçeklik olarak gördükleri arkadaşlıklarından bahsederken “biz” diye söz ederler. Bu şekilde bu iki kişinin arkadaş olduğunu duyan diğer kişiler, bu ilişkinin mahiyetini anlarlar (Wallace ve Wolf, 2018: 384). Yine kurumsal dünya da nesnel bir gerçeklik olarak vardır. Zira söz konusu dünya bireyin doğumundan önce orada mevcuttu ve birey öldükten sonra da orada olacaktır. Yani kurumlar oradadırlar, bireye dışsaldırlar. Birey beğensin ya da beğenmesin kendi gerçekliklerini sürdürürler. Kurumsal dünyanın nesnelliği de insanî olarak üretilmiş olup insan faaliyetlerinin dışsallaşmış ürünlerinin nesnellik karakteri kazandığı bir süreçtir (Berger ve Luckmann, 2018: 91).

Diyalektin sürecin üçüncü evresi olan “içselleştirme” ise, kurumsal düzenin meşrulaştırıldığı bir çeşit toplumsallaşma dönemidir (Wallace ve Wolf, 2018: 385). Buna

göre kişi, toplumun bir üyesi olarak dünyaya gelmez. Sosyalliğe meyilli olarak doğar; daha sonradan toplumun bir üyesi hâline gelir. Öyle ki bir kişi ancak içselleştirme derecesine ulaştığı zaman bir toplumun üyesi olur. Bu dereceye ulaşması ise, kişinin toplumun nesnel dünyasına tutarlı ve istikrarlı bir biçimde girmesi anlamına gelen sosyalizasyon süreciyle gerçekleşir. Sosyalizasyon da aslı (birincil) sosyalizasyon ve talî (ikincil) sosyalizasyon olmak üzere ikiye ayrılır. Aslı sosyalizasyon, kişinin çocukluk döneminden itibaren başlayan ve toplumun bir üyesi haline gelmesiyle gerçekleşen ilk sosyalizasyondur. Talî sosyalizasyon ise, zaten sosyalleşmiş olan kişinin kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlara girme sürecini ifade eder (Berger ve Luckmann, 2018: 195).

Buraya kadar ifade edilenler toparlanacak olunursa, gerçekliğin toplumsal inşası kuramında kişiler, mevcut olan toplumsal kurumların kurallarına uyarak toplumsal kurumları yeniden inşa ederler. Yeni bir kurumun inşası dışsallaştırılma evresinde olur. Bir kere dışsallaştırıldıktan sonra nesnelleştirilir ve bir kere nesnelleştirildikten sonra da içselleştirilerek kişi üzerinde etkisini gösterir. Arkadaşlık örneğinde olduğu gibi iki kişi dışsallaştırma evresinde arkadaşlık kurdukları vakit bu bir nesne haline gelir. Yani bu durum nesnelleştirilir ve içselleştirmiş oldukları bir şey gibi üzerlerinde etki gösterir. Öyle ki bir arkadaşlık kurulduğu zaman bunun kişilere getirdiği sorumluluklar da mevcuttur. Arkadaş hastalandığında onu hastahâne de ziyaret etmek, ona hediyeler vermek, mektup yazmak, onunla vakit geçirmek gibi davranışlar bunlardan bazılarıdır. Böylece kişi arkadaş olmayı kabul ederek bir kurum ortaya çıkarmakta; arkadaşlar birbirleri için vakit ayırdığında, bu durum arkadaşlık yapan kişileri etkilemekte ve bu hâl nesnelleştirilmektedir. Arkadaşlar birbirleri için vakit ayırdığında ya da arkadaşlığın getirdiği sorumlulukları yerine getirdiklerinde de bu durumu içselleştirmiş olmaktadır. Bu şekilde arkadaşlık kurumu yeniden üretilip ortaya çıkartılarak dışsallaştırılmış olmaktadır (Wallace ve Wolf, 2018: 387).

Son olarak belirtilmesi gereken başka bir husus da Berger'in bazı çalışmalarında dile getirdiği "şeyleşme" kavramıdır. Berger'e göre nesnel bir sosyal dünya kurulduğunda şeyleşme olasılığından uzak kalınamaz. Sosyal dünyanın nesnelliği, onun insanın karşısına insanın dışında bir şey olarak dikilmesi demektir. Yani sosyal dünyayı meydana getiren insan, sosyal dünya nesnelleştğinde, bunun insanlar tarafından yeniden yaratılacağına farkında olmalıdır. Bu farkındalığı yitiren insanda şeyleşme başlamış demektir. Şeyleşme, insanî olguların sanki şeylermiş gibi, yani gayr-ı insanî ya da insanüstü terimlerle

kavranmasıdır. İnsanî faaliyetin ürünlerinin sanki insanî ürünlerden başka şeylermiş gibi algılanmasıdır. Böyle bir durumda insan kendini dünyada yeri yurdu olmayan bir yabancı gibi hissederek ya da bu dünya içinde bir şeylerin eksik olduğu izlemine kapılır (Berger ve Luckmann, 2018: 130). Bu şekilde şeyleşme, insanın meydana getirdiği sosyal dünyayı insanın ürünü olmaktan çıkartır ve dünyanın gidişatı hakkında duyduğu yabancılığı insanın bütün doğasına yayarak insanı dünyaya müdahale etmekten alıkoyar. Berger'e göre böyle bir kabulleniş, bilişsel boyuta aşkınlık kazandırır. Bilememenin getirdiği bu aşkınlık sayesinde insan bilgisi bir doğa-üstülük, duyu-üstülük kazanır. Bunun sonucunda dış dünya bizi, 'biz onu bildiğimiz için değil, o var olduğu için biz onu biliriz' anlayışına götürür. Bu durum bir bakıma yabancılaşmayla benzerlik gösterir. Yabancılaşmada da birey, bilincinde olduğu varlıkların hakikatine yönelik tartışmaları bir kenara bırakır; mahiyetini anlamadığı, anlamadığı için de kontrol edemediği bir durum içine girdiğinden dolayı her olayı olduğu gibi kabul etmeye başlar. Fakat Berger için bu hâl insanî dünyadan sapma değil; insanı, sınırları daha belirgin bir dünyaya sabitlemenin arayışındır (Balcı, 2012: 80-83).

2.2.5. Henry Lefebvre ve Gündelik Hayatın Eleştirisi

Tam bir eleştirel gündelik hayat kuramcısı olan Lefebvre (1901-1991), Fransa'nın güneyinde 1901 yılında doğmuş, Navarreux kasabasında büyümüştür. Dindar bir genç olarak Lefebvre, Aix-en-Provence Üniversitesi'nde Augustine ve Pascal gibi Katolik düşünürler üzerine çalışmaya başlamış, ancak Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe eğitimi alırken dinî inançlarını reddederek kendini militan ateist ilan etmiştir. 1920'lerin ortalarında "felsefeler" grubunun kuruluşunda yer almış, bu sırada sürrealist harekete yakınlık duymuştur. Aynı zamanda Martin Heidegger ve Sartre'ın varoluşçuluğundan etkilenmiş, Hegel'e olan ilgisi de onu Marx okumaya yönlendirmiştir. 1928 yılında Fransız Komünist Dergisi'nin kurulmasına katkıda bulunmuş; Marx'ın erken dönem yazılarını, Lenin'in Hegel defterlerini çevirip yayınlanmasını sağlamıştır. Fakat Marksist düşünce, yabancılaşma, insanın kendini gerçekleştirme gibi konular üzerinde çalışması Fransız Komünist Partisi tarafından hoş karşılanmamış, hatta İkinci Dünya Savaşı sonrasında modern toplumsal düşüncenin klasiklerinden biri olan "Gündelik Hayat Eleştirisi"ni kaleme aldığı anda, Fransız Komünist Partisi onu cezalandırarak kendisini küçük düşürücü bir eleştiri yazısı yazmaya mecbur etmiştir. Parti içinde muhtelif kliklerle birlikte hareket eden Lefebvre, nihayet 1958'de Fransız Komünist Partisi'nden ihraç edilmiştir. 1960'larda yenilikçi Marksist çevreye katılarak gündelik hayat kuramını güncelleştirmeye çalışmış,

1968’de “Modern Dünyada Gündelik Hayat”ı yazmış, 1970’ler ve 1980’lerde şehircilik, mekân olgusu ve kapitalizmin yeniden üretilmesine dair eserler kaleme almıştır. 1974’te yazdığı “Mekânın Üretimi” adlı kitap, onun en büyük ve meşhur eserlerinden biri olmuştur (Gardiner, 2016: 108-111). 1981’de “Gündelik Hayat Eleştirisi” adlı kitabın üçüncü cildini yazdığında Lefebvre’nin sosyolojik serüveni de başlamış oluyordu (Köse, 2018: 308).

1946’da, Fransa’nın Nazi işgalinden kurtuluşunun ardından yayınladığı “Gündelik Hayat Eleştirisi”nin birinci cildinde Lefebvre, modern hayatın dinamiklerini, modern hayatta boş zamanı, yabancılaşmayı ve Marksizm’i ele alır (Lefebvre, 2017b). Savaş sonrası kavuşulan özgürlüğün iyimserliğini içeren (Gardiner, 2016: 112) eserde Lefebvre, gündelik olan ile özgürlük arasındaki ilişkiyi irdeler (Köse, 2018, 307) ve ‘gündelik hayat’ kavramını formüle ederek bunu açıklığa kavuşturmaya çalışır. Ayrıca eserinde Lefebvre, bireysel ile toplumsal arasındaki ilişkiyi açıklamayı, Marx’ın kullandığı “sivil toplum”, “üretim tarzı” gibi kavramlar geliştirmeyi de hedefler.

Görüldüğü kadarıyla Lefebvre evvela gündelik hayatı tanımlar ve onun zamanın, mekânın, bedenin, yaşamsal kendiliğindenliğin ve doğanın belirli bir şekilde sahiplenilmesiyle oluştuğunu söyler. Ardından ‘gündelik hayat’ ile ‘yaşantı’yı yeniden ele alarak teorisini geliştirir. Yaşantı, artık hor görülen, sonunda ortadan kaldırılan önemsiz bir kalıntı olmaktan çıkar. Yine aşırı değer verilen, şişirilen, rasyonele tezat oluşturan bir şey olarak da algılanmaz. Diğer taraftan Lefebvre’e göre yaşantı ile gündelik hayat da tümüyle örtüşmez. Gündelik hayat yaşantıyı ortadan kaldırmaz. Çünkü gündelik hayatın dışında yaşantı vardır. Düşünmek, dolaşmak, giyinmek, herhangi bir işe kendini vermek gibi parçalara bölünmüş faaliyetler karşısında ve bu faaliyetlerden soyutlandığında gündelik hayat hem ‘ürün’ hem de ‘tortu’ olarak karşımıza çıkar. Yüksek denli faaliyetlerin kalıntılarını, artıklarını alır; buna karşılık onlara atılım sağlar, aşağı denli faaliyetlerin itici gücünü verir. Bir sonuç ve ortak zemin olan bu tortu-ürün, bu faaliyetlerin aritmetik ya da mekanik toplamına indirgenemez; aksine gündelik hayat, çeşitli faaliyetleri kapsayan bütünlüğün içinde, yani üretim tarzının içinde ele alınarak kavranabilir. Üretim tarzı, çok sayıda faaliyetin dışında ya da üzerinde değil, hem bu faaliyetler dolayısıyla hem de gündelik hayatın içinde gerçekleşen şeydir. Dolayısıyla gündelik hayat, üretim tarzının ürünüdür. Üretici olan üretim tarzı ile ürün olan gündelik hayat birbirini aydınlatır. Gündelik hayat, aynı zamanda tekrarlanan döngüsel süreç ile doğrusal süreç arasındaki zamanların, iç içe geçmelerin de bir sonucudur. Beden bir döngüsel ritim paketi olarak

belirir. Buna karşılık üretim amaçlı el kol hareketleri ya da adâb-ı muaşeret dizisi gibi birçok kurallı faaliyet doğrusal bir karakter arz eder (Lefebvre, 2017b: 17-20).

Bir karşılaşma ve çatışma alanı, çalışma, boş zaman, yakınlıklar, komşuluklar ya da uzaklıklar, zaman ve mekân içindeki mesafelenmeler olarak tezahür eden gündelik hayat Lefebvre tarafından tanımlanırken altı çizilen husus, gündelik olanın bizim dışımızda bulunan doğal ve toplumsal dünyalarla iç içe girdiğimiz ilişkiler, en temel insanî arzular, güçler ve potansiyellerin fark edildiği, geliştirildiği ve somut olarak hayata geçirildiği alan olmasıdır. Ayrıca gündelik hayat bireyin kimlik ve benlik kazandığı alan olurken, doğrudan ya da dolaylı olarak “ötekiyle” karşılaştığı alan da olmaktadır (Gardiner, 2016: 113). Bu şekilde Lefebvre’nin gündelik hayata kazandırdığı anlam teorik alandan pratik alana, yani yaşanmış olanın alanına doğru kayar. Burada yaşanmış olanın anlatmak istediği şey, gündelik hayatın aslında tüketim toplumu, kültür endüstrisi ve reklamcılık tarafından yönlendirildiği düşüncesidir. Lefebvre, yönlendirilen bu gündelik hayatın radikal bir biçimde devrimci istikamete doğru dönüştürülmesinin bir zorunluluk olduğunu söyler. Bu şekilde gündelik hayat kendisini manipüle eden, esir altına alan endüstrilerin boyunduruğundan kurtarılacaktır. Bunun için de özgür, yaratıcı eylemler ve uygulamalarla yeniden üretilmiş şekilde devrim yapılmalıdır (Köse, 2018: 308). Burada devrimle, sadece ekonomik alanda üretim ilişkileri ya da kişisel ve kurumsal politik dönüşümler kastedilmez (Lefebvre, 2017a: 22). Zira Lefebvre’in kullandığı anlamda devrim, toplumu sadece ekonomi ve politikaya indirgemez. Bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri de toplumsal hayatta işin içine katar. Bir yaşam tarzı, bir stil, bir uygarlık ortaya çıkartarak yabancılaşmadan kurtulmayı da içerir (Lefebvre, 2017b: 23).

Lefebvre, yabancılaşmayı, kişilerin günlük varoluşta sağlam temelleri olması gereken aslî insanî kapasiteleri üzerindeki kontrolü kaybetmesi olarak da yorumluyordu (Gardiner, 2016: 112). Yani Lefebvre’nin kastetmekte olduğu yabancılaşma, sadece üretim alanında işçilerin kendi emeği üzerindeki kontrolü kaybetmesini içermiyor; aynı zamanda kişilerin olaylar ve şeyler üzerindeki kontrolünü yitirmesi, küresel tüketim kültürünün bir toplum içinde yaşayan kişilerin düşünce, algı ve deneyimlerini parçalaması ve bu sebeple kişilerin bütüncül bir şekilde yaşamın gerçekliğine nüfuz edememelerini de kapsıyordu (Köse, 2018: 316). Lefebvre, insanî kapasitelerin yabancılaşmasını, kalıcı bir özellik değil, geçici bir evre olarak görür (Gardiner, 2016: 155). Bunun bilinci içinde olunması gerektiğini ve bu bilinç vasıtasıyla yabancılaşmadan çıkılabileceğini vurgular. Bu bilince

varabilmek için kişi, kendini kendinden koparılmış hissetmelidir. Bu sayede kişi gerçeğin ve gerçeğin çelişkilerinin bilincine varabilir ve kendi içine daha iyi nüfuz edebilir (Lefebvre, 2017a: 29). Yani kişi öncelikle yabancılaşmanın farkına varmalı, bununla ilgili bir bilinç oluşturmali ve bundan kurtulmak için çabalamalıdır.

Lefebvre, yabancılaşmayı, toplumsal bilimlerde, özellikle de gündelik hayatın eleştirilerinde kullanmak için bazı önermeler inşa eder. Buna göre birinci önerme, ‘gerçek yabancılaşmanın ancak olası bir yabancılaşmadan kurtulma karşısında düşünülebilir ve belirlenebilir olduğudur’. İkinci önerme, ‘yabancılaşma-yabancılaşmadan kurtulma-yeniden yabancılaşma şeklinde bir diyalektik hareketin var olduğudur’. Yani çok sayıda ve çok biçimli yabancılaşmalar vardır. Yabancılaşmadan kurtulmuş bir faaliyet daha büyük bir yabancılaşmaya yol açabilir. Örneğin bir topluluğa katılmamız, bizi yalnızlığımıza kıyasla yabancılaşmadan kurtarıırken başka yabancılaşmalara da neden olabilir. Üçüncü önerme, ‘en kötü yabancılaşma yabancılaşma hususunda bilinçsiz olunmasıdır’. Dördüncü önerme, Berger’in de kullandığı manada ‘faaliyetin şeyleşmesi’ denilen yabancılaşmanın en uç sınırıdır. Bu durum yabancılaşma kavramını ortadan kaldıramaz, yabancılaşmanın sonunu oluşturur, yabancılaşmanın sayısız biçimlerini maskeler. Zira yabancılaşma son derece karmaşıktır ve bunlar birbirinden ayrılmalıdır. Örneğin devlet içindeki yabancılaşma ile iktisadî yabancılaşma aynı değildir. Emekçinin yabancılaşması, kadının ve çocuğun yabancılaşması farklıdır. Burjuvazi ile proletaryanın yabancılaşması farklıdır. Bu karmaşadan kurtulmak için yabancılaşmanın oluş anı, durumu ve eğiliminin temel karakterini sağlayan ölçüt tespit edilmelidir. Böylece yabancılaştırıcı ile yabancılaşmadan kurtarıcı, yabancılaşma ile yabancılaşmadan kurtulmuş ayırt edilebilecektir. Yabancılaşmayla ilgili beşinci ve son önerme ise, ‘yabancılaşmanın “başka” ile bir ilişkinin sonucu olmasıdır’. Bu ilişki, kişinin kendisinin bilincindeki bir faaliyeti başkalaştıran, kendinden koparan, başka şeye dönüştüren bir ilişki biçimidir. İnsan kendisinin bilincindedir ama aynı zamanda “başka”nın da bilincindedir. “Başka”nın bilincinde olmazsa yabancılaşma ortaya çıkar. Burada “başka” ile “başkası” ifadesi arasında ayırım yapılmalıdır. “Başkası” bize kendini sunan, dostça erişilir olan ve yakındaki iken, “başka” bizi tehdit eden, bizi sürükleyen, erişilmez olan, bizi kendimizden söküp alan uzaktakidir. “Başka”dan “başkası”na ya da tam tersine bir geçiş vardır. Bizim “başka”ya, “başka”nın da bize yaklaşması yabancılaşmadan kurtulmadır (Lefebvre, 2019a: 219-229).

Lefebvre, “Gündelik Hayat Eleştirisi” adlı serinin ikinci cildinde ise çok sayıda saptamayı ve eleştirel incelemeyi bir teori içinde birleştirmeye çalışmıştır. Eserdeki eleştirel merkezî teze göre gündelik hayat artık eski sömürgelerin işlevini yerine getirmektedir. Kapitalizm tarım, tarihsel şehir, mekân, uygarlık ve gündelik hayatı ele geçirmiştir. Kapitalist yöneticiler de vaktiyle sömürgeleşmiş topraklara uyguladıkları muamele gibi gündelik hayatı ele almaktadırlar: Süpermarketler ve ticaret merkezlerinin üstünlüğü ve idare edilenlerin hem üretici olarak hem de tüketici olarak ikili sömürülmesi. Gündelik hayatın medya, reklam ve basın tarafından sinsi bir biçimde nasıl ve niçin planlandığını bir bütün olarak göstermeye çalışan Lefebvre, kitabında dile getirdiği güçlü ayrıntılar ve ikna edici argümanlarla insanlara iyi yaşamak ve fırsatlardan en iyi şekilde yararlanmak için neyi seçeceklerini, zamanı ve mekânı nasıl kullanacaklarını açıklamaya çalışır (Lefebvre, 2017b: 33).

Lefebvre, kitabında, biyolojik, fizyolojik ve fiziksel zaman haricinde bir de toplumsal zaman olduğunu söyler. Aynı şekilde geometrik mekândan, fiziksel mekândan, biyolojik mekândan, coğrafi mekândan ve iktisadî mekândan ayrı bir de toplumsal mekân olduğunu vurgular. Gündelik mekân, sağ-sol, yukarı-aşağı gibi dört boyutluluğuyla geometrik mekândan ayrılır. Benzer bir şekilde gündelik zaman da matematikçi ve fizikçilerin tanımlamalarından ayrı olarak dört boyuta sahiptir. Bunlar tamamlanmış, öngörülmüş, belirsiz, öngörülemeyen ya da geçmiş, şimdi, kısa vadeli gelecek ve uzun vadeli gelecek zamandır. Toplumsal mekân, bireyin içinde yaşadığı grubun çevresi, bireylerin ortasında bulundukları, içinde yaşadıkları ufuk olmaktadır. Toplumsal zaman ise, döngüsel zaman ve çizgisel zamanlardır. Burada döngüsel zaman, derin, kozmik, hayatî ritimlere sahip, kökenleri doğada olan bir zaman çeşidi iken çizgisel zaman bilgiye, akla, tekniğe, ekonomik ve teknolojik büyüme süreçlerine bağlı bir zaman türüdür (Lefebvre, 2019a: 245-246). Döngüsel olan süreçler dalgalanmalar, titreşimler, geri dönüşler, mikroskobikten astronomiğe, moleküllerden galaksilere, kalbin atışından göz kapaklarının kırışmasına, nefese, günlere, gecelere, aylara, mevsimlere kadar uzanan sayılamayacak kadar türlü tekrarlardır. Doğrusal olan süreçler ise bir su damlasının düşüşü, çekiç vuruşları, motor sesi gibi uzun ya da kısa öздеş olgular serisidir. Döngüsel süreçler daha çok canlı, dinamik, olumlu algılanırken doğrusal süreçler yalnızca monoton, yorucu, hatta katlanılmaz olarak algılanır (Lefebvre ve Regulier, 2018: 102). Döngüsel tekrarlar ve doğrusal tekrarlar birbirlerinden ayrışsa da aslında sürekli birbirlerine müdahale ederler.

Döngüsel olan yani doğadan gelen günler, geceler, mevsimler, denizin dalgaları gibi olaylardan meydana gelirken, doğrusal olan toplumsal pratikten ve insan etkinliğinden gelir. Zaten burada tekrarları/ritimleri oluşturan da döngüsel ve doğrusal arasındaki ilişkidir (Lefebvre, 2018: 32).

Lefebvre, “Gündelik Hayat Eleştirisi”nin dördüncü cildi olarak gördüğü “Ritim-analiz” adlı kitabında, gündelik hayattaki biyolojik, psikolojik ve sosyal nitelikteki ritimlerin analizini yaparken mekân ve zaman arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. O, mekân ve zamanı her şeyden önemli görür ve bunların birlikte ele alınması gerektiğini söyler (Elden, 2018: 8). Ona göre mekân ile zaman yakın ilişkide olsa da, geri dönüşlülük bakımından mekân ve zaman birbirinden ayrılır. Fakat bu kesin bir ayrılma değildir. Kısmî de olsa zaman, şeyler ve ürünler içinde kendini hissettirerek mekâna yansır. Gündelik hayatta zaman, sadece kol saatleri ve duvar saatlerinde görülmez; fotoğraflarda, anı ve biblolar da tezahür eder. Görülen bu nesneler, bizlere geçmiş de hissettirir; gündelik hayatın içinde geçmişin de var olduğunu, asla bitmediğini hatırlatır (Lefebvre, 2017b: 140-141).

Lefebvre, 1968’de yayınladığı “Modern Dünyada Gündelik Hayat” adlı kitabında da zaman ve mekânın toplumdaki algılanışı üzerinde durur. Ayrıca gündelikliğin tanımını yapmanın mümkün olup olmadığına, gündelik hayatın çağdaş toplumu incelemenin çıkış noktası olup olamayacağına da cevap arar. Lefebvre, gündelik hayatın, modern toplumda terk edilmiş bir zaman ve mekân olmaktan ziyade iradî ve planlanan bir zaman-mekân olduğunu vurgular. Örgütlenen bu zaman-mekân içerisinde gündelik hayat, üretim-tüketim-üretim şeklinde adeta kapalı bir devre hâline gelen, gereksinimlerin önceden biçimlendirildiği, arzuların peşinden gidildiği bir sistem haline gelir. Böylece gündelik hayat, modern toplumlardaki tüketimi yönlendirir, örgütlenip sistematikleştirilerek modernitenin temel ürünü hâline gelir (Lefebvre, 2016: 86). Diğer bir ifadeyle zaman ve mekân, modern öncesi toplumlarda doğal dünyanın ritim ve döngülerine bağlı olarak işlerken, modernitede bu tekrarlar doğal dünyadan ziyade teknoloji, çalışma ve üretim prensiplerine tabi hâle gelir (Gardiner, 2016: 126).

İlave olarak Lefebvre, zamanın niteliksel ya da niceliksel olarak dönüşebileceğini de söyler. Niceliksel anlam, ritmik özelliği olan doğal zamanın ölçülebilmesini anlatır. Niteliksel anlam ise ritimlerin, daima tekrarlanırken her defasında yeni bir görünüm elde

etmesidir (Lefebvre, 2017b: 136). Örneğin kalp atışı ya da soluk alıp verme sayılarla ölçülebilir, nicelikselidir. Aynı zamanda bunların içeriğinin zaman ve mekâna göre farklılık göstermesi nitelikselidir. Ya da güneşin her sabah doğması ile bu döngüsel hareketin her defasında yeni bir görünüm kazanabilmesidir. Zira bu harekete yüklenen anlam, ondan alınan zevk, her defasında yeni bir özellikte ve heyecanda olabilir.

Son olarak Lefebvre'e göre gündelik hayatın nicelleşmesi, zaman ve mekân içerisindeki niteliksel olanı ortadan kaldırmaz. Kapitalist modern çağda çalışma zamanı ve emeğin sanayi içindeki ölçümünün değer kazanmasıyla toplumsal zaman nicelleştirilmiştir (Lefebvre, 2017b: 138). Mekânsal açıdan ise bürokratik devlet mekâna egemen olmaya başlamıştır. Teknokratik akılcılığın uygulanması yoluyla mekânın denetimi ve homojenleşmesi hedeflenmiş, yerel tikellikler ve farklar saf dışı edilmiş ve gündelik hayat, yaşanmış duygusal anlam ve niteliklerden yoksun bırakılmıştır. Bu süreci Lefebvre, "Mekânın Üretimi" adlı eserinde soyut mekânın yaratılması olarak adlandırmıştır (Gardiner, 2016: 130).

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren gündelik hayat sadece politik devrimlerin gerçekleştiği bir alan değil, farklı üslup ve kimliklerin mücadele ettiği bir arena da olmuştur (Köse, 2018: 338). Lefebvre'e göre artık modern hayatta devrim, gündelik hayatta kişilerin üslup, yaşam tarzı ve stilinde yabancılaşmadan kurtulmaya çalışma gayreti olacaktır. Çünkü kapitalizmin hâkim olduğu modern hayatta bireyler dünyayı bir bütün olarak kavramaktan uzaklaşma eğiliminde olup yabancılaşma tehlikesi altındadırlar. Bu yabancılaşmayı ortadan kaldıracak, toplumsal değişimin ve örgütlenmenin temelini oluşturacak düşünce ve eylemlerin ortaya konulması ise ancak gündelik hayat ile mümkün olacaktır.

2.2.6. Michel de Certeau ve Stratejiler, Taktikler

1925 yılında Chambéry'de doğan Michel de Certeau (1925-1986), eğitimi sırasında klasik edebiyat ve felsefe alanıyla ilgilenmiş, 1956 yılında cizvit papazı olmuştur. 1960'ta Sorbonne'da ilahiyat doktorasını tamamlamış, 1960'ların sonuna kadar da din ve düşünce tarihi konularına odaklanmıştır. Daha sonraları psikanaliz, tarih felsefesi, çağdaş siyaset ve eğitim meseleleriyle ilgilenmiştir. 1980'de basılan "Gündelik Hayatın Keşfi" adlı kitabıyla çalışmaları dikkat çekmeye başlamıştır (Gardiner, 2016: 215-216).

Kitabı kaleme almadan önce, 1974 yılında, DGRST Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurulu, De Certau'dan toplum ve kültür sorunları üzerine bir araştırma yapmasını istemişti. De Certau, bu araştırmanın sonuçlarından bir kısmını “Gündelik Hayatın Keşfi 1”de yayınlamış; burada “uydurma ekseninde ortak ve günlük kültür” kavramı ve “belirli bir uygulama geliştirme ve bunu uygulama tarzı” olarak da görülebilecek tüketim, kendine sunulan alma, algılama konuları üzerinde durmuştur. Araştırmanın hedefinin, “günlük alışkanlık, tutum ve uygulamalar” kuramını ortaya koymak olduğunu ifade etmiştir. Kuramın amacının ise, toplum içindeki yaşamda ağırlıklı olarak bulunan, sosyo-kültürel üretimle birlikte durağanlık ya da direnç gösteren “eylem, uygulama, üretme tarzlarını” ortaya çıkarabilmek olduğunu belirtmiştir (Giard, 2009: 19). Bu şekilde De Certau, gündelik pratiklerin çözümlenmesini yaparak gündelik hayat kuramına ve eleştirilerine bir özgünlük kazandırmak istemiştir (Garfinkel, 2016: 216).

De Certau, iki cilt halinde yayınladığı “Gündelik Hayatın Keşfi” adlı kitabını yazarken, sıradan insanın sıradan alışkanlık, tutum ve davranışları ile uygulamaların öyküsünü anlatma iddiasında olduğunu söylemiştir. Ona göre bahsedilen bu uygulamalar, alışkanlıklar, dayanışmalar, mücadeleler ve özel deneyimlerle birleşerek “eylem, uygulama, üretim tarzları” oluştururlar (De Certau, 2009: 41-42). Diğer bir ifadeyle De Certau, gündelik hayat içerisinde insanların gerçekleştirdiği “eylem, uygulama ve üretim tarzlarını” inceleyerek gündelik hayatı keşfedebileceğimizi belirtmiştir (Deniz ve Kentel, 2016: 749). Bu bakımdan araştırmanın amacı, egemenlik ve disiplin altında olan (ama pasif ve uyumlu anlamına gelmeyen) kişilere özgü eylem modellerin, günlük alışkanlık, tutum ve uygulamaların gün ışığına çıkartılması olmuştur (De Certau, 2009: 43-44). De Certau, alışkanlık, tutum ve uygulamaların incelenmesinin bireyler ya da bireysel alana dönüş anlamı taşımadığını belirtmiş; bu incelemelerin, doğrudan bu eylemleri yapan kişileri ya da bu eylemlere aracı olan kişiyi değil, bu operasyonların biçim türlerini ya da eylem şemalarını kapsadığını söylemiştir (De Certau, 2009: 42-43). Ayrıca De Certau, bu mikro anlatılara bir tür soyut bütünsellik atfetmemek gerektiği hususunda uyarılarda bulunmuştur. Zira ona göre bu sesler, her daim saf olmaktan uzak, heteredoks ve kendine has bir karakter gösterirler (Gardiner, 2016: 241).

Görüldüğü kadarıyla De Certau, çalışmalarında, geleneksel sosyolojik çözümleme biçimlerinden ziyade daha derinlemesine çözümlemelere ilgi duymuştur. Geleneksel sosyolojik çözümleme biçimlerinin ve niceliksel yöntemlerin, kişilerin gündelik hayatta

ortaya koyduğu pratikleri anlamada yeterli ve etkili olmayacağını iddia etmiştir. Sosyologların gündelik hayatı ele alırken “akılcılaştırmış üretim ve sınıflandırma” mantığına meylettiğini, oysa gündelik hayatta önemli olanın bu pratiklerdeki “idare etme” süreçleri olduğunu belirtmiştir (Gardiner, 2016: 240). Bu yüzden De Certau, çalışmalarında, istatistiksel soruşturmalara karşı mesafeli durmuştur. Bunun nedeni asla sayıları küçümsemesi değil, bu yöntem tercih edildiğinde kendisini asıl ilgilendiren özelliklerin, bireysel operasyonların, adetlerin, bunların eklemelenme biçimlerinin, bu uygulamaları sergileyen değişken izleklerin kaybolup gidebileceği endişesiydi (Giard, 2009: 18). Zira ona göre istatistik, söz konusu kişilerin oynadığı oyunları ve kurnazlıkları saptayamaz. İstatistik ancak bu izlekleri oluşturan fakat bunlara indirgenemeyen söz dizimlerini hesaplar ve bunları tablolaştırır. Yani istatistik alışkanlık, tutum ve uygulamaların malzemesi toplar, fakat bu malzemelerin yapılış biçimi (biçemi) hakkında bir fikir vermez. İstatistiksel inceleme, “başıboş gözüken ama aslında manasız ve amaçsız olmayan serseri gezintiler”i tespit edip bunları tanımlayarak birimlere böler ve bu bölümlerin sonuçlarını ve bunlara ait kodları oluşturur, benzer olanı ortaya çıkarır (De Certau, 2009: 53).

Diğer taraftan De Certau’nun gündelik hayatla ilgili yaptığı çalışmalar, sadece modern zamanın ciddiye almayıp hor gördüğü ya da aksine çok ciddiye alıp sömürgeleştirmeye çalıştığı gündelik hayatı bir inceleme alanı olarak gören çalışmalar da değildir. De Certau, gündelik hayatı, Max Weber ya da George Simmel gibi klasik sosyologların bakış açılarının ilerisinde ele alıp interdisipliner bir alana taşımış; Michel Foucault’ya benzer bir şekilde gündelik hayatta iktidarın mevcudiyetini tartışmış; Henry Lefebvre gibi gündelik hayatın potansiyelini, direnişini deşifre etmeye gayret etmiştir. Ancak De Certau, kapitalizmin ele geçirdiği gündelik hayatı Lefebvre gibi Marksist bir bakış açısıyla yorumlayarak “sürekli devrim” teorisi üretmeye çalışmamıştır. Nitekim bunun bir neticesi olarak “devrim” kavramını kullanmayıp “direniş” teorisine odaklanmıştır (Deniz ve Kentel, 2016: 748).

De Certau, “Hapishanenin Doğuşu” adlı çalışmasıyla batılı sanayi toplumların doğuşunu ve buna bağlı olarak iktidardaki değişimi ele alan Foucault’ya da itirazlarda bulunmuştur. Foucault, batılı sanayi toplumunda iktidarın kişisel olmayan bir bürokrasi tarafından düzenlenmeye, yönetilmeye başladığını; bu bürokrasinin kitleleri gözlemlemek, denetlemek ve yönlendirmek için gerekli kaynak ve bilgiye sahip olduğunu ve bu bilgi vasıtasıyla “güdümlü, yalıtılmış ve kendi kendini idare eden” bireylere dönüşmüş özneler

ürettiğini iddia etmekteydi (Foucault, 1992). De Certau, Foucault'un iktidar ve modernite değerlendirmesini ciddiye almakta; onun, iktidarın devlet, ordu ve yargı gibi dışa vurumlarından ziyade "iktidarın mikro politikasına" odaklandığını ya da iktidarın gündelik hayat içerisinde fiilen nasıl işlediğiyle ilgilendiğini söylemektedir (Gardiner, 2016: 227). Buna karşın De Certau, Foucault'dan farklı olarak, bu "müesses nizam ve makbul disiplinlerin ördüğü parmaklıkları yıkıp geçen" direniş biçimlerini ve "anti disiplinleri" anlamaya çalışır (Gardiner, 2016: 229). De Certau'nun Foucault'ya itirazı, onun "bir toplumun işleyişini tek ve egemen bir prosedüre" indirgeme eğiliminde olmasıdır. De Certau, bir toplumdaki kuralcı kurumların uygulamalarını her zaman ufak çapta başka uygulamalara dönüştürdüğünü ve birçok araştırmalarla da bu ideolojik oyunların ortaya koyulduğunu belirtmektedir (De Certau, 2009: 131). Buna göre Foucault her ne kadar panoptikleri, kuralları, işleyişleri adlandırmaya ve sınıflandırmaya çalışsa da, bu soruna yönelik bir çözüm programı sunmamış; De Certeau ise bu açığı görerek kapatma gayreti içinde olmuş, "sıradan insan"ın gündelik yaşam içerisinde "taktik"ler geliştirerek, toplumsal alanın tümüne yayılmış ve merkezsizleşmiş iktidar tekniklerine karşı bir "direniş" başlattığı iddiasını dile getirmiştir (Kızılay, 2011: 97-98).

Gündelik hayata bakışta De Certau ile Lefebvre'in ayrı düştüğü noktalar da mevcuttur. Lefebvre'ye göre gündelik hayat, devlet ve sermaye tarafından sömürgeleştirilmiş, insanların yaratıcılığa ve insanlararası diyaloga duyduğu ihtiyacı karşılayacak bir çerçeveden yoksun bırakılmıştır. Aynı şekilde gündelik hayattaki gösterge ve imgeler, kişilere sahte bir doyum sağlamakta ve tüketim konusunda kişileri edilgen kılıp manipüle edebilmektedir (Gardiner, 2016: 217). Buna karşın De Certau, tüketim ve popüler kültürün manipüle edici taraflarına odaklanmak yerine özgürleştirici ve yaratıcı yönlerine vurgu yapar (Gardiner, 2016: 220). De Certau da tüketici kapitalizmi baskıcı, tahakküm edici bulur. Bununla birlikte insanların yaratıcı enerjilerini tamamıyla hâkimiyet altına alamayacağını söyler (Rigby, 1991: 162). Bu noktada De Certau, Lefebvre'den farklı bir yaratıcılık anlayışını dile getirir. Görüldüğü kadarıyla Lefebvre, Marksist projeye bütünleştirerek yaşanan zaman ve mekân özyönetim ilkesine bağlı bir yaratımı savunmakta, kültürün kapitalizmle birlikte parçalı hale geldiğini söylemekte, bu durumdan şikâyet ederek ortak bütünleşmiş bir kültürün yeniden oluşacağı zamanın gelmesini beklemektedir. Buna karşın De Certau, bu bütünleşmiş kültür beklentisinin teknokratik rasyonalitenin bir parçası olduğunu ve dünyadaki çeşitliliği türdeşliğe, aynılığa

indirgediğini ve bunun sonucunda “öteki”ye var olma hakkı tanımadığını söyler. Bu sebeple De Certau, kültürün sistematik olmayan niteliklerine, anonim kitleler tarafından uçlarda yaşanan hayatlara ilgi gösterir (Gardiner, 2016: 225). Anlaşıldığı kadarıyla De Certau’ya göre halk kitleleri “yanlış bilincin” kurbanları değildir. Elitlerin onlara sunduğu değerleri ve inançları sorunsuz bir şekilde içselleştirmezler. Bu hoşnutsuzluklarını her zaman açıkça ifade edemeseler de iktidar yapılarıyla açıkça zıtlasmaktan kaçınacak bir şekilde onları alt üst etmeye çalışırlar (Gardiner, 2016: 233).

Bu bağlamda De Certau, daha çok yeme, içme, tüketme ve eğlenme gibi gündelik hayat pratiklerini ele alıyor gözükse de, aslında sıradan insanların mevcut düzenin baskıcı kurallarıyla nasıl baş ettikleri üzerinde durmaya çalışır (Esgin, 2016: 49). Ona göre “günlük yaşam düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar” (De Certau, 2009: 44). Kurnazca oluşturulan bu yol ve yordam dağınık bir şekilde sessizce, görünmez bir şekilde her yere sızar. Bu görünmezlik, egemen ekonomik düzen tarafından dayatılan ürünleri kullanma biçimleriyle kendini dışa vurur. Mesela İspanyol sömürgeciler ile yerli kabilelerin ilişkisi bu durumla ilgili güzel örnekler sunar. İspanyol sömürgecileri yerli kabilelere karşı başarı elde etmiş, fakat daha sonra bu başarıda derin çatlaklar meydana gelmişti. Bunun sebebi egemen düzene boyun eğen, bu durumu kabul etmiş, benimsemiş gibi gözükten yerlilerin, kendilerine dayatılan ritüelleri, tasavvurları ya da kanunları çok farklı bir biçime sokarak yeniden imal etmeleriydi. Yerliler kendilerine dayatılan sisteme farklı göndermelerde bulunarak, bunları farklı hedeflere yönelik kullanarak ve farklı uygulamalara tâbi tutarak ellerinden bir türlü kurtulamadıkları bu dayatıcı sistemi derin bir dönüşüme uğratmışlardı. Yerliler kendilerini “sindirip öğütmeye” çalışan sömürgecilik sistemi içerisinde yaşarken sistemin kurallarını, kanunlarını reddetme ya da değiştirme yoluna gitmemişlerdi. Egemen düzenle oyun oynayarak bu düzenin elinden, bu düzeni terk etmeden, bu düzenden uzaklaşmadan kaçıp kurtulabilmişlerdi (De Certau, 2009: 46).

De Certau’ya göre direniş mekanizmaları olarak da adlandırılabilen bu tür oyunlar dönemden döneme, düzenden düzene değişse de aslında birbirine benzemektedir. Tarihsel süreç içerisinde güçlerin eşitsiz dağılımı her zaman görülmekte ve aynı biçimde kendini dışa vurmaktadır. Bunun karşısında zayıf ve güçsüz olanlar da durumu kendi lehine döndürmeye çalışmakta ve benzer yollara başvurmaktadırlar (De Certau, 2009: 23). Nitekim Scott da “Tahakküm ve Direniş Sanatları” adlı kitabında bu durumdan söz etmiş;

tâbi grupların ve güçsüz olanların güçlülerin huzurunda stratejik bir tavır benimsediğini dile getirmiştir. Scott’a göre her tâbi grup, hâkim olanın arkasından dile getirdiği kendi sıkıntılarından oluşan, bir iktidar eleştirisini içeren “gizli bir senaryo”ya sahiptir. Buna karşın güçlü olanlar da, hâkimiyetlerinin açık açık itiraf edilemeyen pratiklerini ve iddialarını temsil eden gizli bir senaryo geliştirirler. Zayıf olanın gizli senaryosu ile güçlü olanın gizli senaryosu farklıdır. Bu iki senaryo türünün karşılaştırılması, tahakküme karşı direnişin anlaşılması için önemli veriler sunacaktır (Scott, 2018: 21-22).

Anlaşılabacağı üzere De Certau da Scott’un gizli senaryo adını verdiği direniş mekanizmalarını, yani sıradan insanların hayat operasyonlarını keşfetmeye çalışmakta ve bunu “strateji ve taktik” ilişkisi içerisinde değerlendirmeye tâbi tutmaktadır. O bu ilişkinin “güç ilişkileri ve mekân” bağlamında düşünülmesi gerektiğine dikkat çekerken “taktik” ve “stratejiyi” birbirinden ayırarak şöylece tanımlar (De Certau, 2009: 54-55):

“Strateji”den kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir “çevre”yle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması, her şeyden önce belli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan bir alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık işte bu stratejik model üzerine kurulur.”

“Taktik”ten kastım ise, tam aksine, ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplama. Taktik uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Taktikler ötekinin alanına bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızar. Taktik sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabileceği, koşullardan bağımsız bir hâle gelebileceği bir merkezden, bir zeminden yoksundur. “Aidiyet”, mekânın zamana karşı bir zaferidir. Bunun aksine taktik, mekânsız olduğu için, zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için de sürekli tetiktedir. Taktik, kazançlarını muhafaza edemez. Sürekli olarak olaylarla oynamak ve bunları “fırsatlara” çevirmek durumundadır. Sonuç olarak zayıf olan, kendisine yabancı, kendinden olmayan güçlerle çıkar sağlamak için hep çabalayandır. Zayıf olan, birbirinden ayrışık olan öğeleri bir araya getirerek elverişli anlar yaratır ve bu güçlerden gerekli çıkarı sağlamaya çalışır.” Örneğin markette alışveriş yapan bir kadın, buradaki ucuz ama kaliteli ve leziz gıdalar ile evdekiler arasında bir birleşim yapar.”

Görüleceği üzere burada “strateji”yle kastedilen şey, güçler arasındaki ilişkilerin ancak bir istek ya da erk öznesinin (işletme, ordu, kent, bilimsel kurum) yalıtılabilir olduğu anda gerçekleştirilebileceği bir oyun ya da hesaplaşma olduğudur. Strateji, aynı zamanda bir

manipölasyondur. Strateji, bir mülkiyet olarak çerçevesi çizilebilecek bir mekânın varlığını önkabul olarak benimser. Bu mekân, hedeflerden ya da tehditlerden (müşteriler ya da rakipler, düşmanlar, kent etrafındaki taşra bölgesi, araştırmanın amaçları ve konuları vb.) oluşan dışardakiler kümesiyle kurmuş olduğu ilişkileri yönlendirebileceği bir üstür (De Certau, 2009: 112). Bu bağlamda De Certau'ya göre stratejiler, bir toplumda fabrika ve örgüt gibi küçük birimlerden ve devlet, devlet yönetimi, yöneticiler ve fabrikaya sahip olanlar gibi meşruiyeti önceden varsayan iktidarların mülkiyetindeki yerlerden güç alan eylemler olmaktadır. Bu eylemler, söz konusu topraklarda var olan farklı güçleri ve yerleri birbirlerine ekleme kapasitesine sahip kuramsal ilişkiler geliştirirler. Bu kuramsal ilişkiler, totalleştirici sistemler ve söylemler de olabilirler. Bu şekilde stratejiler, güç ilişkileriyle ortaya çıkar ve geçici olan ilişkileri sabitleyler. Yani burada “zaman”a karşı öne çıkarılan bir “yere” sahip olması, stratejinin önemli bir özelliği olarak kendini dışa vurur. Bu sahiplik durumu, farklı yerlere “görerek” hâkim olma, “yabancı” güçleri nesneye çevirerek gözlemleme, kontrol etme ve görüş alanına dâhil etme imkânı sağlar (Kentel, 2011: 7).

Anlaşılabileceği üzere stratejide bir mülkiyet durumu söz konusuysa taktik bir mülkiyetin var olamamasıyla nitelenen hesaplı eylem olmaktadır. Taktik mekân olarak sadece ötekinin alanını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş olarak kendisine dayatılan alanda oyununu kurmak zorundadır. Geri çekilme, öngörme ve kendini toplama konumunda olup kendisine mesafeli durmak için kullanabileceği bir yöntem yoktur. Kazançlarını depolayabileceği, mülklerini çoğaltabileceği ve çıkışları öngörebileceği bir üsse sahip değildir ve kazanımlarını sabitleyemez. Buna karşın kişiler taktiksel olarak hamle üstüne hamle yapıp fırsatları değerlendirirler. Bu “mekânsızlık” onlara hareketlilik sağlar. İktidarın gözetiminde en beklenmedik anlarda ortaya çıkan çatlaklardan faydalanılır, bu çatlaklar değerlendirilir. Yani taktik kurnazlıktır ve zayıfın sanatıdır (De Certau, 2009: 113-114). Taktikler bireyin mekân-sızlaşmasını, merkez-sizleşmesini sağlar. Artık söz konusu kişinin hayatı, egemen toplumsal kurumların kontrolünde ve denetiminde değildir. Kasten ve bilinçli bir şekilde sıradan insan bu öznellik üretim sürecini çarpıtır (Kızılay, 2011: 101).

Ayrıca taktikler dağınık ve saklı olup doğaçlama yanıtlar içerirler ve tabiatları gereği gelip geçicidirler. Bir yönüyle de taktikler, kolektif hafızaya dayanarak çok eski zamanlardan beri nesilden nesile aktarılan popüler direniş ve isyan geleneğine dayanırlar.

Zayıfı daha güçlü göstermeyi hedefleyerek güçsüze elde edebileceği tüm avantajları vermeye çalışırlar (Gardiner, 2016: 234). Scott'un "gizli senaryo" kavramıyla ifade etmeye çalıştığı gibi eski zamanlardan beri tâbi gruplar, direnişlerini kılık değiştirmiş biçimlerde kamusal senaryoya usul usul sokmayı başardıkları türlü taktikler uyguladılar. Bunlar kılık değiştirmiş, dikkat çekmeyen, ilan edilmemiş, alt politika da denilebilen kaçak avlanma, izinsiz yerleşme, firar, vergi kaçırma, dedikodu, söylenti, özerk toplumsal alan yaratma gibi gündelik direniş biçimleri olabilmektedir (Scott, 2018: 209-259).

Bir başka ifadeyle taktikler, bütün karmaşıklığıyla ve bütün birikimiyle yılların, yüzyılların hafızası neticesi oluşan gündelik hayatın kendisidir. Anlaşılacağı üzere bu taktikler yürümek, yemek, içmek, konuşmak gibi pratikler ya da performanslardır. Strateji ise bir dilin kuralları ve grameri gibidir; doğruyu-yanlışı tanımlayan, kendini kabul ettirmeye çalışan bir siyasettir. Taktikler, hiçbir zaman tam olarak içselleştirilemeyecek olan bu gramerin içinde dolaşmak, teşbihler kullanmak, hatalar yapmak, yaratıcı veya muhafazakâr davranmak ve konuşurken tamamlanmamış cümleler kurmak sanatıdır (Kentel, 2011: 7). Günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, okumak, konuşmak, dolaşmak gibi tutum ve uygulamalar taktik türündendir. "Eylem, uygulama ve üretim tarzlarının" büyük bir kısmı da taktiktir. Zayıf olanın güçlü olana karşı başarıları, dolap-oyun ve dümen çevirme sanatı, tuzaklar, el çabukluğu, öykünmeler, sevinçli-neşeli bulgular, hepsi bir taktiktir. Bu operasyonel performanslar, daima eskiye dayanan bilgilere ihtiyaç duyarlar (De Certeau, 2009: 55). Öyle görünüyor ki bir mekânda oturmak, dolaşmak, konuşmak, okumak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak gibi etkinliklerin hepsi bir taktiktir. Bu taktikler, güçlü tarafından kurulan mekânda zayıfın çevirdiği dolapları, ötekinin alanında gerçekleştirilen hamle sanatlarını ve kurnazlıkları içerirler.

Gündelik hayat teorisini, strateji ve taktikleri anlatırken De Certeau'nun vurguladığı önemli bir husus da mekân ve kent unsurudur. Burada kent ve mekân, gündelik hayat operasyonlarının gerçekleştiği, taktik ve stratejilerin hayata geçtiği en önemli alan hâlidir. Stratejiler erk mekânı sayesinde sistemlerini işletmekte, güçlerin paylaşıldığı fiziksel mekânları birbirleriyle ilişkilendirmekte, yani mekân ilişkilerini öne çıkarmaktadırlar. De Certeau'ya göre bu noktada ütöpik ve kentsel söylemin kurduğu üç operasyon bulunmaktadır. Birincisi, aklın düzenlenmesini sağlamak ve bu aklî üretimi tehlikeye koyacak her türlü fiziksel, mantıksal ya da politik kirliliği geri püskürtmek manasında kendine ait temiz bir uzamın üretilmesidir. İkincisi, önlerine çıkan fırsatlar

karşısında kurnazlık yapan, geleneklerin ele avuca sığmaz ve inatçı direnişçilerine karşı sistemin idamesini sağlamaktır. Üçüncüsü ise kenti oluşturan evrensel ve anonim bir öznenin oluşturulması, yani bireye yüklenen bazı işlev ve niteliklerin anonim ya da gerçek özne, grup, derneklere atfedilmesi ve kentin birbirine eklemlenebilir özelliğiyle belli bir uzam oluşturma kapasitesine sahip olmasıdır. İşte böylesi bir mekânda spekülative ve sınıflandırılan operasyonlar oluşturulmakta ve bunlar, bir idare ya da yok etme operasyonuna dönüşebilmektedirler (De Certau, 2009: 189). Bu şekilde ilerlemeye öncelik vererek işlevselliği ön plana çıkaran kentsel yaşamda erkin dili “kentselleşse” de, yine de kent panoptik erkin dışında gelişen hareketlerle dolu bir mekân olmaktadır (De Certau, 2009: 190).

Uyulması gereken bir strateji üreten kentte, köyden kopup gelenlerin uymaları beklenen bir kültür, trafik ışıkları, yeşil alanlar, ticaret ve konut alanları bulunmaktadır. Bu alanlarla ve kurallarla kuşatılmış insanlar, kentin içerisinde var olup stratejilere uyarlarken aynı zamanda kendi taktiklerini de devreye sokarak kullanırlar. Mesela yürürken kestirmeye saparlar, sağa sola bakınırlar, dururlar, yeniden yürürler. Uzmanların planladıkları kentle kuşatılan insanlar kentin içinde var olurlar. Ancak bu kimselerin zihinlerinde kurguladıkları kent, kentin sokakları, parklar ve bahçeler başka şekillerde tezahür eder. Neticede bu kimseler, gündelik taktikleriyle yürüdükleri sokakları değiştirirler, onlara başka anlamlar katarlar ve farkında olmadan kenti yeniden kurarlar. Bu şekilde stratejiler, taktiklerin bu köstebek performansı karşısında her zaman incelemek, kendini ve kuşattıklarını yeniden tanımlamak zorunda kalırlar (Kentel vd., 2009: 23). Örneğin yürüyen bir kimse önüne çıkabilecek, ilerlemesine engel olabilecek duvar şeklinde bir yasaklamayla karşılaştığında, bu yasaklamaların yerlerini değiştirir ve bunlardan yola çıkarak başkalarını icat eder. İcat edilen bu kestirme yollar uzamın öğelerini ayrıcalıklı kılar, dönüştürür ya da bir köşeye bırakır. Mesela Charlie Chaplin, paytak paytak yürüyüşünün yaratabileceği olasılıkları çoğaltarak aynı şeyle başka şeyler yapmış ve ele almış olduğu nesnenin belli özelliklerini değiştirerek sınırları ihlal edip aşmıştır. Bu bağlamda yürüyen kişi de uzamın her göstergesini farklı şeye dönüştürür. Her ne kadar mevcut düzen sadece buradan gidilir, şuradan gidilemez dese de, o olasılıkların bir kaçını etkin kılar, kestirme yollar ve öngörülemeyen dönüşler yaratır. Dolayısıyla yürüyen kişi aynı zamanda seçen, seçim yapan kişi olur (De Certau, 2009: 195).

“Gündelik Hayatın Keşfi 1” adlı eserinin “Kent İçinde Yürümek” isimli kısmında De Certau, modern kent içindeki gündelik hayatın keşfini Dünya Ticaret Merkezi’nin 110. katından Manhattan’ı izleme örneğiyle anlatmaya çalışır. Anıtsal özelliği fazlasıyla vurgulu olan bu modern kentte izleyicilerin yapıların devasallığı üzerinden havaya uçuşan bir evreni okuyabileceğini söyler. Hatta Dünya Ticaret Merkezi’nin en yüksek noktasından evreni okuyabilmenin insana büyük bir zevk verdiğini belirtir. İnsanlara, nesnelere ve aşağıda yaşananlara kuşbakışı bakabilmenin, bunları bir bakış altında toplayabilmenin, bütünüyle seyredebilmenin kişiye büyük bir doyum verdiğini; bunun da kişide “kente hakîm olmak” ve “tanrının gözü olmak” duygusu oluşturduğunu ifade eder. De Certau’ya göre Dünya Ticaret Merkezi’nin zirvesinde olmak, zirvesine yükselmek, kentin egemenliğine yükselmek demektir. Burada yükselerek gözlemleyen artık oyuncu ya da oynayan konumunda değil, gözetleyici pozisyonundadır. Yukarı doğru yükselen artık kendisi ile kitle arasında bir mesafe koymuştur. Bununla birlikte kenti yukarıdan, zirveden gözetleyen kimsenin aksine kentin günlük uygulayıcıları aşağıdadır ve orada yaşamaktadırlar. Bunlar uygulamalarıyla yazdıkları, ancak okuyamadıkları bir kent metninin yürüyüşçüleridirler. Bu yürüyüşçüler birbirlerini göremeyen uzamlarda oynarlar ve kör bir bilgiye sahiptirler (De Certau, 2009: 183-188). Kente yukarıdan bakan, gözetleyici olan ile aşağıda olup kenti yürüyerek deneyimleyen arasında ister istemez farklar oluşur. Zira kente ve hayata yukarıdan bakıp tüm kentin anlaşıldığını düşünen kişi, aşağıda yaya olarak yürüenin yarattığı imkânları göremez (Meagher, 2007: 15).

Yürümek, bir bakıma mekândan yoksun olmak, yok olmak demektir. Yürümek, kendi aidiyetinin peşinde olmanın belirsiz bir operasyonudur. Kenti çoğaltan ve bir araya getiren amaçsız gezinti, aslında kenti, mekândan yoksun olmanın büyük toplumsal deneyimine dönüştürür. Bu tür eylemler, en aşağı seviyedeki sayısız taşıma işlemi sonucu bölünüp ufalanan, yani yer değişimi ve yürüyüşler sonucunda sürgün edilen, yerinden edilenlerin kesişerek birbirleriyle iletişime geçtikleri belli bir kent dokusu yaratır; mekânı oluşturan deneyimi ortaya çıkarır (De Certau, 2009: 200-201). Zaten De Certau da mekânı tasvir ederken, onun “başkası tarafından okunabilir olmaktan kaçan geçmişlerin, açılıp saçılabilen ama daha çok bekleşen anlatılar gibi çözülemez bir halde kalan istif edilmiş zamanların ve tabii bedeninin çektiği acıda ya da zevkte kistleşen simgelerin içine kapanmış parçalı öyküler” olduğunu söyler (De Certau, 2009: 207).

De Certau'nun gündelik hayat pratikleriyle ilgili bir başka temel iddiası, hem dil alanında ve hem de diğer toplumsal pratikler arasında bir benzerliğin, bir kesişme noktasının bulunduğudır (Gardiner, 2016: 239). De Certau, kent sisteminde yürümeyi konuşma sanatına benzetirken aynı zamanda söz konusu yürümenin konuşma sanatına mahsus üç işlevi yerine getirdiğini de belirtir. Buna göre ilk işlev, bir konuşmacı dili nasıl özümseyiyor ve benimsiyorsa, yayanın da aynı şekilde topografik sistemi benimsediğidir. İkinci işlev, sözcüklerin dilin sessel olarak gerçekleştirilmesiyle oluşması gibi mekânın da uzamsal olarak gerçekleştiğidir. Üçüncü işlev de mesaj nasıl belli bir zaman ve mekânda üretiliyorsa ve bu sayede konuşmacılar arasında sözleşmeler kuruluyorsa, farklı konumlar arasında da bir ilişki kurulması zorunluluğunun bulunmasıdır (De Certau, 2009: 193).

Aynı şekilde jestler ve anlatılar da gündelik hayat operasyonlarından sayılırlar. Jestler ve anlatılar, biri taktik diğeri dilbilim olan iki farklı yol üzerinden nesneleri düzenler, yerlerini değiştirir, dağılımlarını ve kullanımlarını değişikliğe uğratırlar. Jestler geçmişin alıntılarını, şimdiki zamanın parçalarıyla birleştirirler. Jestler kentin gerçek arşivleridir ve her gün kent manzarasını yeniden düzenlerler. Kentsel anlatılar da yürümenin, giyinmenin, konutun ya da mutfağın sözsüz tarihleri olan mahalleleri oluştururlar; oraya çocukluk anıları, tarihsiz hatıralar gibi artık hayatımızda yeri olmayan şeyleri nakşederler. Kentsel anlatıların bu işlevi kafelere, bürolara, apartmanlara farklı uzamlar sokar. Calvino'nun deyişiyle görünen kente “görünmeyen kentleri” eklerler (De Certau ve Giard, 2015: 172-173).

Sonuç olarak De Certau, eserlerinde ve kuramlarında, gündelik hayatın kentin mekânsal bağlamdaki yeniden üretimine ne tür etkileri olduğunu ve kapitalist üretim ilişkilerinin gündelik hayatı nasıl yeniden ürettiğini ve bireysel operasyonların gündelik hayatta kendilerine dayatılan kuralları, kanunları nasıl değişime uğrattığını açıklamaya çalışmıştır. Sadece yürüme ve yaşama gibi mekânın kullanımını değil, yiyecek-içecek tüketimi ve pişirme teknikleri gibi daha birçok gündelik prosedürün detaylı bir çözümlemesini sunmuştur. Buna karşın Meagher, direnişe yoğunlaşmasına rağmen direnişi oluşturan baskı kaynaklarını ele almadığını söyleyerek De Certau'yu eleştirmiştir. Örneğin güven korkusundan dolayı kadını sokakta yürümekten uzaklaştıran ve sınıfları gettolaştıran kentteki görünmez sınırları görmezlikten geldiğini belirtmiştir. Meagher'e göre kentte öznelere pozisyonlarındaki farklılıklar görülememekte, herkesin kentte aynı şekilde yaşamasına izin verilmemekte, amaçları ve arzuları diğerleri tarafından ezilenler ve

sokakta yürüyemeyenler daima göz ardı edilmektedir (Meagher, 2007: 15-16). Gardiner da popüler tüketim pratiklerinin ve gündelik hayat pratiklerinin direnişçi özelliklerini fazlaca vurguladığını ve Zygmunt Bauman'ın ayartıcı ve çekici olarak tanımladığı postmodern kültürün özelliklerini yok saydığını söyleyerek De Certau'yu eleştirmiştir. Bununla birlikte De Certau'nun Foucault'un karamsar ve tek boyutlu toplumunu çözümleyerek pek çok yanlış düzelttiğini de belirtmiştir (Gardiner, 2016: 243).

Bu şekilde klasik sosyolojinin ihmal ettiği gündelik hayatı anlamaya ve açıklamaya çalışan muhtelif yaklaşımlar ele alınıp bu yaklaşımlardaki metodolojik farklılıklar ve paradigmatik ayrılıklar dile getirildikten sonra şimdi de bulunduğu ve hayatını sürdürdüğü yeri muhtelif sebeplerle terk edip yabancısı olduğu bir mekânda ve ortamda yaşamak durumunda kalan, yeni toplumsal normlara ve günlük yaşama dair adetlere muhatap kalan bir göçmen ya da mültecinin durumunu anlamak bakımından göç olgusuna değinilecek, insanları göç etmeye sevk eden sebepler üzerinde durulup göç kararı vermek, göç hareketine dâhil olmak ve varılan yerde yeni bir hayat kurmak sürecinde göçmeni etkileyen etmenler ve göçmenin karşı karşıya kaldığı tehditler ve fırsatlar çeşitli göç yaklaşımları bağlamında dile getirilip ifade edilmeye çalışılacaktır.

3. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ

Bilinen en eski tarihlerden beri insanların, hatta var olan tüm canlı organizmaların muhtelif sebeplerle yaşadıkları alanları terk ederek başka yerlere göç ettikleri, genellikle büyük değişim, dönüşüm ve kırılmalarla birlikte gerçekleşen bu göç hareketlerinin de diğer etmenlerle beraber tarihin akışına yön verip şekillendirdiği bilinen bir gerçektir. Bu şekilde göç birçok canlı türü için geçerli olan bir gerçeklik ise de, bir göçmen türü olarak insan, diğer organizma ve canlı türlerine göre daha fazla alana yayılmış ve zamanda ve mekânda daha hızlı bir şekilde hareket etmiştir (Donato ve Massey, 2016: 8). Dolayısıyla insanlık tarihinde sıkça yaşanan ortak bir olgu ve deneyim olarak göç, en genel manada “kişilerin şu an yaşadıkları yerden uzaktaki bir yere yeniden yerleşmesi” olarak tarif edilmiştir (Bartram vd., 2019: 13). Uluslararası Göç Örgütü ise göçü, “bir kişi ya da bir grup insanın süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın bir ülke içinde ya da uluslararası sınırlar arasında yer değiştirmesiyle oluşan nüfus hareketleri” olarak tanımlamıştır (IOM, 2013: 35).

Anlaşılabacağı üzere göç, sadece fiziksel mekânın değiştirilmesi değil, sosyal yapının bütün unsurlarını da dönüştüren önemli sosyal bir olgudur (Adıgüzel, 2018: 1). Diğer bir ifadeyle göç, toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir ve hem göç alan toplumu hem de göç veren yerlerdeki bütün bir toplumu etkiler. Başlangıçtaki niyet ister geçici ister kalıcı olsun, göç yoluna çıkan çoğu göçmen nihayetinde bir yerleşimci haline gelir. Kaynak ve hedef bölgeler birleşir ve her iki tarafta oluşan belirgin değişimlerle birlikte göç ağları oluşur. Neticede göçler, demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirebilir ve ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açan yeni bir farklılık meydana getirir (Castles ve Miller, 2008: 29). Bu şekilde bireylerin coğrafi mobilitesi olarak tarif edilen göç, aynı zamanda sosyal, kültürel, felsefi ve dinî birikimlerin dolaşımı olup göç eden kişilerin yerleştiği mekânlarda karşılaşmalara, çatışmalara ve iç içe geçişlere sebebiyet verir (Kaya, 2017: 14).

Yukarıda verilen tanımlamalarda da vurgulandığı üzere göç, mekân üzerinde gerçekleşmesi, hem ayrılan hem de yerleşilen yerdeki ortamı etkileyip değiştirmesi bakımından coğrafi bir karakterdedir. Hem çıkılan yer hem de varılan yerdeki nüfus yapıları üzerinde etkili olduğu için demografiktir. Bu alanlar arasındaki ekonomik dengesizlikten kaynaklandığı için ekonomiktir. Devletler uluslararası göçmen ve

mültecilerin giriş ve çıkışlarını denetledikleri, kısıtladıkları ve belirli kurallar koydukları için politiktir. Göçmenlerin bulundukları yeri terk etme motivasyonlarının ve göç ettikleri topluma adaptasyon sorunlarının incelenmesini gerektirdiği için sosyal-psikolojiktir. Sosyal yapı ve kültürel sistemlerle ilgili olması, hem göç veren toplumda hem de göç alan toplumda değişiklikler meydana getirmesi açısından da sosyolojik bir olgudur (King, 2002: 90). Doğan da bu çok yönlü yapısını dikkate alarak göçü, biyolojik bir varlık olarak kişilerin sadece yeni ortamlara, kerpiçten evlere, betondan duvarlara, yeni ve farklı binalara yerleşmesi olarak değil, insanın sosyal bir varlık olarak yeni sosyolojilere ve kültürlerle açılması olarak tarif etmiştir. Ona göre insanlar gittikleri yerlere yorganlarını, döşeklerini, bakaçlarını, tasını, tıraşını, çamaşırlarını, heybelerini, bagajlarını ve yüklerini taşımaktan ziyade, çocuklarını, çocukluklarını, gençliklerini, sakin ya da uğultulu yerleşimlerin rüzgârını taşırlar (Doğan, 2018: 13).

Dolayısıyla göç, hem çıkılan yer/ülke açısından hem de varılan yer/ülke açısından coğrafik, ekonomik, demografik, sosyal psikolojik, sosyolojik etkileri olan bir hareketlilik olmaktadır. Bunun yanında göçün sosyal, siyasal, ekonomik, savaşlar, doğal afetler gibi çeşitli nedenleri söz konusudur. Bu bakımdan göç literatüründe göçler, göçe sebep olan unsurlar, göçün gerçekleşme tarzı, göçün amacı, göç edenlerin özellikleri, göç sürecinde gidilen mesafe gibi özellikler dikkate alınarak da sınıflandırılırlar. Mesela Thomas Faist, göç kategorilerini şu beş esas içinde ele almıştır: Alan esasına göre gerçekleşen göçleri yerel ya da ulusal göç olarak; zaman esasına göre oluşan göçleri geçici göç ya da kalıcı göç olarak; boyut esasına göre yapılan göçleri bireysel göç ya da kalıcı göç olarak; göçe sebep olan duruma göre oluşan göçleri gönüllü göç ya da zorunlu göç olarak; yasal durumuna bağlı olarak yapılan göçleri de yasal göç ya da yasa dışı göç olarak kategorileştirmiştir (Faist, 2003: 47). Fitcher de göçü genel olarak zorunlu ve gönüllü göç olarak ikiye ayırmış; fiziksel mesafe bakımından da iç hareketlilik ve dış hareketlilik şeklinde ikili bir kategori oluşturmuştur (Fitcher, 2019: 181).

Anlaşılabacağı üzere her bir araştırmacı farklı hususları öne çıkartarak göçü sınıflandırmaya çalışmış; kimi göçün nedenlerine odaklanmış, kimi zaman ve irade esaslarını öne çıkarmış, kimi de göçün niceliğine vurgu yapmıştır. Aşağıda da ifade edileceği gibi göçleri daha farklı unsurları dikkate alarak sınıflandırmaya tabi tutmak ve başka bazı kategoriler oluşturmak da mümkündür. Şimdi de göç literatüründe öne çıkan farklı göç tipi tasnifleri ve kuramları ile bunların temel özellikleri verilmeye çalışılacaktır.

3.1. Göç Çeşitleri

3.1.1. Nedenlerine Göre Göç

Tarih boyunca insanlar savaş, hastalık, kuraklık, düşmanlık, kendi dinini yaşama, dinini yayma, ötekileştirmeden kaçma, toplumsal kutuplaşma, daha iyi kazanç sağlama arzusu gibi nedenlerle doğdukları yerden ayrıлып başka yerlere, başka ülkelere, başka kıtalara göç etmişlerdir (Abadan Unat, 2017: 1). Bu göçler bazı zamanlar yavaşlamış, bazı zamanlar hızlanmış, ama hiçbir zaman durmamıştır. Göç tarihine bakıldığında da, göç hareketlerinin oluşmasına etki eden faktörlerin doğal nedenler, sosyal nedenler, ekonomik nedenler veya siyasî nedenlerden kaynaklandığı görülür. Belli bir dönemde bu faktörlerden bazılarının diğerlerine göre daha fazla ağırlık kazanması ya da birkaç sebebin birleşerek göçün oluşmasına aynı anda etki etmesi de söz konusu olabilmektedir (Özdal ve Vardar Tutan, 2018: 30).

İfade edildiği üzere göçü tetikleyen faktörlerden biri “doğal nedenler” olup insanların sel, deprem, kuraklık, kıtlık gibi doğal afetler ve çevre felaketleri sonucunda oluşturduğu göçleri tanımlar. Petersen’in sınıflandırmasında bu nevi göçler ilkel göçlere karşılık gelir (Petersen, 1996: 6-11).

“Sosyal nedenler” de göçe sebebiyet veren bir diğer faktör olarak göze çarpar. Görüldüğü kadarıyla ilk insandan bugüne kadar kitlesel nitelikteki pek çok göç hareketinde din olgusu etkili bir unsur olmuştur. Mesela Mekke’den Medine’ye yapılan hicret, Musevilerin sürgün ve zorunlu göçleri, Avrupa’da mezhep çatışmaları sonucu ortaya çıkan göçler, Haçlı seferleri sırasında yaşanan göçler dinî karakterleriyle öne çıkarlar. Yine ailevî nedenler de göç etmeye etki eden bir diğer sosyal sebep olarak göze çarpar. Çeşitli ekonomik, kültürel veya siyasî nedenlerden dolayı dağılan ailelerin yeniden birleşmeleri bu nevi sosyal sebepler içinde değerlendirilir (Özdal ve Vardar Tutan, 2018:31-32). 1960’lı yıllarda çalışarak birikim yapmak, ardından yurda geri dönmek amacıyla Almanya’ya giden Türklerin, anayurtta artan işsizlik nedeniyle geri dönmeyip ailelerini yanlarına almaları da bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Abadan Unat, 217: 91).

“Ekonomik nedenler” ise göçe sebep olan faktörler içinde üzerinde en çok durulan ve vurgu yapılan konulardan biri olmuştur. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda yaşanan

kapitalizmin devresel krizleri, bölgeler arası gelir farklılıkları, küresel olarak yeniden yapılanmaya zorlanan ekonomiler, insanların ekonomik nedenlerle göç etmesine sebebiyet vermiştir. Bu bakımdan insanların hayatlarını sürdürebilmek için yaptıkları emek göçü veya daha fazla para kazanabilmek amacıyla yer değiştirmeleri ekonomik temelli göç olarak değerlendirilmiştir (Güllüpınar, 2012: 56).

Savaşlar, işgaller, devrimler, mübadeleler ve terör gibi “siyasal nedenler” de çoğunlukla zorunlu olan göç hareketlerine yol açmıştır. İmparatorlukların çöküşü, ardından ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri, sömürge güçlerinin hegemonyası zorunlu siyasal amaçlı göçlere sebebiyet vermiştir. Yine Afrika kıtasında ortaya çıkan savaşlardan dolayı yaşanan göçler, 1923 senesinde Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan mübadele, 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan kitlesel göç, 2011 yılından itibaren Suriye’de yaşanan iç savaştan dolayı Türkiye’ye yönelen kitlesel göç hareketi bu tür göç örneklerdendir.

3.1.2. İrade Esaslarına Göre Göç

İrade esaslarına göre oluşan göçler “gönüllü göç” ve “zorunlu göç” olarak ikiye ayrılır. Petersen’in serbest göç olarak da adlandırdığı “gönüllü göç” tipinde bireyler, toplumlar veya topluluklar üzerinde uygulanan herhangi bir zorlayıcı durum söz konusu olmamakta; kişilerin kendi iradesi öne çıkmaktadır (Çağlayan, 2006: 76). Bireylerin bir seçim yaparak daha iyi iş imkânına sahip olmak ya da maddî yaşam standartlarını geliştirmek için daha geniş nüfuslu, daha iyi yaşam koşullarına sahip yerlere göç etmeleri bu nevi gönüllü göç örneklerindendir. Yine bireylerin dinî özgürlüklerini daha iyi yaşamak veya daha iyi bir eğitim alma imkânına sahip olmak ya da akrabalarına daha yakın olabilmek için başka yerlere göç etmeleri de gönüllü göçün sebepleri arasında sayılır (Fitcher, 2019: 181-182).

Özgür olarak tercih edilmemiş, bir zorlama sonucu yapılan göçler de “zorunlu göç” kapsamı içinde değerlendirilmiştir. Şiddet içeren anlaşmazlıklardan büyük ekonomik zorluklara kadar uzanan farklı koşullar, kişinin hayatî tehlikesinin olması veya mutluluğuna yönelik bir tehdit belirmesi sonucu ortaya çıkan göçlerdir. Şiddet içeren ihtilaflar, zulümden kaynaklanan yerinden edilmeler veya mülteci hareketleri zorunlu göçün tipik örnekleri olarak görünse de zorunlu göç kavramı içine giren hususları tespit etmek bazen görüldüğünden daha karmaşık bir hal alabilmektedir. Mesela bazı göçmenler

önemli fakat daha az şiddet içeren zorluklar nedeniyle evlerini terk ederler. Yine ölüm tehlikesi değil ama yaşam standartlarındaki belirgin bir düşüş nedeniyle de göç edenler vardır. Bu nevi durumlar göçün zorunlu olup olmadığı hususunda tartışmalara yol açarlar (Bartram vd., 2019: 151-153).

Bunun yanında gönüllü göç ve zorunlu göçle ilişkilendirilen “gelişimci göç” ve “tepkinsel göç” gibi başka bazı kavramlar daha mevcuttur. Burada ekonomik ya da gönüllü göç “gelişimci göç” türü içinde ele alınırken, mülteci/sığınmacı göç ya da zorunlu göç “tepkinsel göç” türü içinde değerlendirilir (Richmond, 1993: 5).

3.1.3. Kat Edilen Mesafeye Göre Göç

Kat edilen mesafeyi ve uzaklığı dikkate alarak yapılan göç tanımlamalarında “iç göç” ve “dış göç” şeklinde iki kategori öne çıkar. Bunlardan “iç göç”, göçmenlerin bir köy, kasaba, şehir veya bölgeden yola çıkarak ülke sınırları içerisindeki başka bir yerleşim birimine gerçekleştirdikleri nüfus hareketidir (Yaman, 2019: 22). Bu göç türünün en fazla görülen çeşidi, kırsal alanlardan kentsel alana doğru olanıdır. Endüstrinin geliştiği bölgeler, verimli tarım alanları, ticaret merkezleri, maden yatakları bakımından zengin yerler veya turistik yöreler genellikle yerleşilen yeni alanlar olmaktadır (Özdal ve Vardar Tutan, 2018: 34). İç göç, uluslararası sınırları geçme eylemini gerektirmediğinden uluslararası göçmenlerin aksine iç göçmenler yasal engellerle karşılaşmazlar. Kendi vatandaşlık haklarını korurlar ve uluslararası göçmenlere göre dil ve kültür açısından daha az sıkıntı çekerler (Bartram vd., 2019: 192).

Ülke içinde yaşanan uzun dönemli sosyo-ekonomik değişimler iç göçü hızlandıran bir unsur haline gelebilir. Örneğin on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da yaşanan endüstrileşme sürecinde tarımsal sektördeki istihdam azalmış, buna karşılık şehirlerde istihdam fırsatları hızlıca artmıştır. Bunun neticesinde şehirler yaşamak için daha cazip hâle gelmiş ve bu durum da iç göçü teşvik etmiştir (Bartram vd., 2019: 193). Türkiye’de de kendisine özgü başka bazı dinamiklerin yanında iç göç Avrupa’dakine benzer sebeplerle ve şekillerde gerçekleşmiştir. Köydeki ekonomik imkânların büyükşehirlerle oranla çok daha sınırlı ve kıt olması iç göçü tetikleyen bir unsur olmuştur (Adıgüzel, 2018: 47). Nüfus artışı, tarım tekniklerinin gelişmesi, parçalanan tarımsal alanlar, erozyon, arazi kamulaştırma çalışmaları, kalkınma ve imalat sektörünün gelişmesi, ulaştırmanın artması,

terör olayları ve yaşanan depremler Türkiye’de iç göçü hızlandıran temel faktörler olarak göze çarpar (Koyuncu, 2015: 50-51).

Ülke sınırlarının dışına çıkılarak yerleşmek amacıyla başka bir ülkeye doğru gerçekleşen nüfus hareketliliği, “dış göç” ya da “uluslararası göç” olarak tanımlanır. “Transit göç”, “düzensiz göç”, “düzenli göç”, “düzensiz göçmen”, “mülteci” ve “sığınmacı” gibi birçok kavram da bu göç türüyle ilgilidir.

Buna göre “transit göç”, yaşadığı ülkeden ayrılarak ulaşmayı hedeflediği ülkeye gitmek için yola çıkan, ancak gitmek istediği yere varmak için başka ülkelerin topraklarından geçmek zorunda kalan kimselerin durumunu ifade eder (Deniz, 2009: 6). “Düzensiz göç”, mevcut kurum ve kurallara uygun olmadan gerçekleşen göç hareketleridir. “Düzensiz göçmen” de herhangi bir ülkede yabancılarla ilgili düzenlemelere uygun olmayan kişileri tanımlar. Bu bağlamda düzensiz göçmenler, ulusal kurumlar açısından yasadışı yabancılar anlamına gelir (Erder, 2015: 78). “Düzenli göç” ise birey ve toplulukların bir ülkeye yasal yollardan giriş ve çıkış yapmalarıdır. Bu grupta yer alan göçmenlere, yani yasal yoldan giriş çıkış yapan, çalışma veya ikamet iznine sahip olan kişilere “düzenli göçmen” denir. Bu kişiler, eğitim amacıyla ülkeye giriş yapan öğrenciler, çalışmak amacıyla ülkeye gelen işçiler, Avrupa ülkelerinde yaşarken türlü sebeplerle ülkelerine dönüş yapan Türkiye kökenli göçmenler ve onların çocukları, emekliler, nitelikli göçmenler, alternatif tarz ve yaşam arayışında olanlar ve aile birleşimi yoluyla gelen yabancılar olabilmektedirler (Kaya, 2015: 20-21).

Gerek düzenli gerekse düzensiz şekilde gerçekleşen göçte, uluslararasılık söz konusu olduğunda, uluslararası literatürde yeri olan birçok kavram devreye girmektedir. Bunlardan en çok kullanılanı “mülteci” kavramı olup 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde: “İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku sebebiyle yararlanmak istemeyen yabancı veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmıştır (UNHCR, 1951). Uluslararası Göç Örgütü’nün tanımına göre “sığınmacı” ise, zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla kendi ülkesi dışındaki bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler

çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişidir (IOM, 2013: 74).

Bu tanımlamalar birbirinden bağımsız gibi görünse de genellikle birbirleriyle iç içe geçmiş vaziyettedir. Bazen bir göçmen, bu kavramlardan bir kaçıyla birden tanımlanabilmektedir. Ya da Bartram ve diğerlerinin belirttiği gibi, mültecilere ve diğer türdeki göçmenlere dair ortak bir algı mevcut olup mültecilerin zorunlu göç yaptıkları, diğer göçmenlerin ise gönüllü göç tercihinde bulundukları yönündedir. Çoğu mültecinin şiddetle veya tehditle karşılaştığı bir gerçek olmasına rağmen aralarındaki ayrımı ortaya koymak zaman zaman bir hayli zorlaşmaktadır (Bartram vd., 2019: 229).

3.1.4. Yoğunluğuna Göre Göç

Göç eden kişilerin niceliksel yoğunluğu dikkate alındığında göçler, “bireysel”, “zincirleme” ve “kitlesel” olmak üzere üç farklı kategori içerisinde değerlendirilir. “Bireysel göç”, göç etmek isteyen kimsenin gideceği yerle ilgili önceden bilgi aldığı, kendince bir değerlendirme yaparak göç etmeye karar verdiği ve göç sürecine dâhil olduğu bir durumu ifade eder (Kaygalak, 2009: 13). Bireysel göçlerde, bir yerden başka bir yere göç başladığında, başlarda yoğunluğun fazla olmadığı görülür. Burada ilk göç eden kişi bireysel bir karar alarak göçü gerçekleştirir. Gidilen yerdeki fırsatların çokluğu göçün yoğunlaşarak devam etmesine sebebiyet verir. İlk göç eden kişilerin, yani öncü bireylerin göçü arttırıcı şekilde eski yaşadığı yerdeki akraba ve arkadaşlarıyla iletişim kurması ve onları fırsatlar hususunda bilgilendirmesi, kısa süre içinde göç yoğunluğunu arttırıcı bir etki gösterir (Yalçın, 2004: 18).

Başka bir ülkeye giden öncü göçmenler, göç ettikleri ülkenin hayat tarzını ve maddî kazançlarını geldikleri yerdeki diğer kişilere de anlatarak zincirleme bir göç dalgasını başlatabilirler (Adıgüzel, 2018: 27). Öncü göçmenler, kendi aile üyelerinin ve arkadaşlarının göçünü teşvik edip kolaylaştırabilir, hatta bazen bir yörede yaşayan bireylerin neredeyse tamamı tek bir yere göç edebilir. Bu şekilde neticelenen göçe “zincirleme göç” denir (Bartram vd., 2019: 63). Bir kişinin göç etmesi ve ardından diğerlerinin onu takip etmesi, “göç göçü doğurur” şeklinde de ifade edilir (Massey, 1990: 66).

Savaş, ihtilal, isyan ve doğal afetlerden sonra insanların kitleler halinde yer değiştirmesine de “kitlesel göç” denir (İpek, 2006: 18). Kitlesel göç, daha ziyade siyasî ve ekonomik sebeplerle ilişkili bir biçimde gelişme kaydettiğinden dolayı zorunlu göç kapsamı içinde de değerlendirilir (Kaygalak, 2009: 13). Ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi ve öncü göçmenlerin kurdukları göçmen ağları, yeni göçmenleri göç etmeye cesaretlendirip kitlesel göçü başlatabilmektedir (Adıgüzel, 2018: 27). Petersen’in de kitlesel göç olarak tarif ettiği bu göç tipinin en önemli özelliği teknolojik gelişmeye paralel olarak ilerleyen bir durum olmasıdır. Dünyadaki ulaşım yollarının ve imkânlarının gelişmesi, göçü kitlesel bir hâle dönüştürebilmektedir (Petersen, 1996: 259-263).

3.1.5. Yerleşme Sürelerine Göre Göç

Zaman faktörü esas alınarak yapılan tasniflerde göçler “daimî göçler” ve “geçici göçler” şeklinde iki kategori içinde ele alınır. Buna göre “daimî göçler”, belirli bir süre yerleşmek amacıyla yapılan göçleri tanımlar. Birleşmiş Milletler (BM) de benzer şekilde bir birey veya topluluğun gerçekleştirdiği hareketin göç sayılabilmesi için, coğrafi hareketliliğin üzerinden bir yıl veya daha fazla bir sürenin geçmesi gerektiğini belirtir (BM, 2020). Zira birey ve toplulukların coğrafi hareketlerinin göç sayılabilmesi için, bu hareketliliğin yerleşmek amacıyla yapılması gerekir. Tatil, ziyaret, tedavi ve seyahat maksadıyla yapılan hareketlilikler göç kapsamına girmez (Adıgüzel, 2018: 18).

“Geçici göçler” ise, mevsimlik işçi göçleri, eğitim amacıyla öğrencilerin başka şehirlere yerleşmeleri, askerlik hizmeti için yer değiştirmeler ya da memuriyete bağlı olarak yapılan atamalarla gerçekleşen hareketliliklerdir. Geçici göçlerde dikkat çeken ortak yön, gidilmesi planlanan yerde kalınacak sürenin daha önceden biliniyor olmasıdır. Bu çerçevede mevsimlik işçiler mevsimlerin elverdiği ölçüde, öğrenciler öğrenim sürelerince, memurlar ya da askerler de görev süreleri boyunca gidecekleri yerlerde kalma süreleri hakkında bilgi sahibidirler (Yalçın, 2004: 20).

Göründüğü kadarıyla kalıcı göç ve geçici göç şeklinde yapılan bu tasnif günümüzdeki göç hareketlerini açıklamada çok yeterli olamamaktadır. Bu tasnifle, sadece sosyo-ekonomik nedenlere dayanan göçlerin geçici olduğu yönünde bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Oysa gelişmiş Avrupa ülkelerine yapılan işgücü göçü başlarda geri dönmek amacıyla yapılmış ve buna binaen de geçici olarak nitelendirilmişti. Ancak süreç içerisinde göçe aile ve akrabaların da katılmasıyla beklenti ve hedefler değişmiş; göç edilen yerlerde

yeni doğumların gerçekleşmesi, çocukların eğitimini oralarda almaları ve ilgili ülkelerle ekonomik ve diğer toplumsal bağların güçlenmesi bu nevi göçleri kalıcı hale dönüştürmüştür (Yaman, 2019: 24).

Yaşamakta olduğumuz zamanı göçler çağı olarak tanımlayan Castles ve Miller de göçlerin yeni formlarda devam ettiğini söyleyerek mevcut göç eğilimlerini dört başlık halinde ele almışlardır. Buna göre birincisi “göçün küreselleşmesi” olup göç veren ülke ve bölgelerin çeşitlenmesini, böylece göç alan ülke ve bölgelerin de farklı göçmenlerle zenginleşmesini ifade eder. İkincisi “göçün hızlanması” olup göç hacminin her geçen gün büyümesini ve ülkelerin de buna uygun politikalar üretmesini anlatır. Üçüncüsü “göçün farklılaşması” olup göç alan ülkelerin farklı göç tipleriyle muhatap olduğunu gösterir. Dördüncüsü de “göçün kadınsılaşması” olup geçmişe göre kadınların daha fazla göç sürecine dâhil olduğuna işaret eder (Castles ve Miller, 2008: 12).

Yukarıda anılan göç türleri ve nedenlerinin yanında daha başka göç tanımları ve tasnifleri de yapılmıştır. İyi eğitim görmüş kimselerin daha gelişmiş yerlere gitmesiyle oluşan “beyin göçü”, “profesyonel işgücü göçü”, “kısa ve uzun dönemli işgücü göçü”, “emeklilik göçü”, “alternatif yaşam biçimleri göçü” gibi tanım ve tasnifler de son zamanlarda yaygınlık eğilimi gösteren göç çeşitlerini ifade etmek için kullanılırlar (Kaya, 2015: 17). Yine bir ülkeye kısa süreliğine gelen ve geçici bir süre kalıp para kazandıktan sonra kendi ülkesine geri dönen, ihtiyaç durumunda tekrar çalışmak üzere ülkeye gelen, katılımcıların sürekli hareket halinde oldukları göç de “döngüsel göç” veya “mekik göçü” olarak tanımlanmıştır (İçduygu, 2008: 4).

Göründüğü kadarıyla bu göç çeşitlerini birbirinden ayırmak gittikçe zorlaşmaktadır. Zira artık bir hayli çeşitli hale gelmiş olan göç türleri birbiriyle iç içe girmekte ya da belirli bir göç türü daha sonra başka bir göç türüne dönüşebilmektedir. Mesela pasaportuyla yasal yollardan ülkeye giriş yapan, ikamet izni alan düzenli göçmenler, belirlenen süre sona erdiğinde ikametlerini yenilemediklerinde düzensiz göçmen durumuna düşebilmektedirler.

3.2. Geçmişten Günümüze Göç Çalışmalarında Yaklaşımlar

Sebepleri zamana, zemine ve şartlara göre değişiklikler arz edebilen çok yönlü ve karmaşık bir olgu olarak göç, tarih, iktisat, sosyoloji, sosyal hizmet, psikoloji, uluslararası ilişkiler, hukuk, tıp, eğitim, iletişim gibi farklı disiplinleri ilgilendiren ve bu disiplinler

tarafından değerlendirilmesi gereken bir çalışma alanı haline gelmiştir. Ancak her disiplin göçün farklı özellikleri üzerinde durmakta; tarihçiler göçü zaman ve mekân açısından ele alırken, demografik çalışmalar göçe katılan grupların nicel büyüklükleri bağlamında meseleye yaklaşmaktadırlar. Oysa göç olgusu incelenirken, göçe katılan bireylerin kişilik özellikleri, etnik, dinî kimlik ve aidiyetleri, cinsiyetleri, göç edilen yerler arasındaki ekonomik farklar, akrabalık ilişkileri, göç sürecinde kurulan sosyal bağlar, hukukî süreçler gibi birçok sosyo-kültürel faktörün de üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Göçün bu sosyolojik özellikleri dikkate alınmadan sadece ekonomik yönüne ya da demografik özelliklerine odaklanılması, yeterli ve derinlikli bir anlayışa ulaşmayı imkân dâhilinden çıkartmaktadır (Yaman, 2019: 36).

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan sanayileşme ve ardından gelişen küreselleşmeyle birlikte göç hareketliliğinde de artışlar yaşanmış; artık pek çok ülke ve kurum meseleyi daha metodik ve derinliğine ele almak üzere alt yapısını oluşturmaya başlamıştır. Şüphesiz bu teşebbüsler, göçün daha geniş bir perspektiften incelenmesine katkıda bulunmakta ve göç hareketlerinin daha iyi anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Nitekim göç meselesiyle ilgilenen toplumbilimciler de konuyla ilgili farklı kavramlar ve yaklaşımlar/kuramlar geliştirmeye devam etmekte, göçün gözden kaçan boyutlarını deşifre etmeye çalışmaktadırlar.

Mesela Massey ve çalışma arkadaşları (1993: 432-433), geliştirdikleri göç kuramlarını, göçün başlayışını ve uluslararası yaygınlaşmasını dikkate alarak başlangıç ve yaygınlaşma aşamaları şeklinde sınıflandırmışlardır. Cohen (1996: 49) genel perspektif açısından ve disiplinler perspektif açısından göç teorileri şeklinde bir yaklaşım sergilerken, Adıgüzel (2018: 22-31) meseleyi temel göç kuramları, ekonomik temelli göç kuramları ve sosyo-kültürel göç kuramları şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutarak incelemiştir. Hagen-Zanker (2008: 5) ise konuya mikro düzeydeki, makro ve orta düzeydeki teoriler şeklinde yaklaşmış; Kumpikaite ve Zickute (2012: 391) itici-çekici faktörlerin etkisini vurgulayarak neo-klasik göç teorileri, yeni göç teorileri, uluslararası hareket teorileri, mekansal-zamansal geçiş teorileri şeklinde başlıklar oluşturmuş; Meyers (2000: 1245) de konuyu marksist, realist, liberalist, ulusalcı, domestik (iç) politika ve kurumsallık şeklinde altı yaklaşım hâlinde ele almıştır.

Belli bir paradigmayı merkeze alıp belli bir perspektiften yapılan bu tanımlara ve tasniflere ilave olarak Gezgın (1991: 35-42), göç olgusunu, dengeli büyüme teorisi, merkez-çevre teorisi ve sosyal sistemler şeklinde; Çam (2014: 20) realist görüş, globalist görüş, liberalist ve eleştirel görüşler şeklinde; Yalçın (2004: 22-76) göç kavramıyla doğrudan ilgili teoriler ve dolaylı olarak ilgili teoriler şeklinde; Şenol Sert (2016: 29-39) proaktif göçün sosyolojik, ekonomik, sosyo-ekonomik teorileri ve reaktif göçün politik teorileri şeklinde; Akyıldız (2016: 127-176) geleneksel göç kuramları, ekonomik temelli kuramlar, tarihsel perspektif açısından kuramlar ve yeni göç kuramları şeklinde; Yaman (2019: 35-59) da erken dönem ve yakın dönem göç teorileri şeklinde ele alıp tasnif etmeyi uygun bulmuşlardır. Bu çalışmada ise göçe dair yaklaşımlar, erken dönemde göçe yaklaşımlar ve yakın dönemde göçe yaklaşımlar şeklinde ikiye ayrılarak verilmiş; erken dönemde göçe yaklaşımlar başlığı altında göçle ilgili yeni ve farklı bir model geliştirenlerin yaklaşımları ele alınırken; yakın dönemde göçe yaklaşımlar başlığı göçe ekonomik yaklaşımlar, göçe politik ve sosyo-kültürel yaklaşımlar ve göçe etnografik yaklaşımlar şeklinde üç alt başlığa ayrılarak incelenmiştir.

3.2.1. Erken Dönemde Göçe Yaklaşımlar

Avrupa’da yaşanan endüstri devrimi ve sanayileşmeyle birlikte ulaşım imkânlarının artması ve refah seviyesinin yükselmesi, kentleri birer çekim merkezi haline getirmiş; neticede milyonlarca insan kentlere göç etmeye başlamıştır. Kentlerdeki bu yoğunlaşma göçle ilgili ilk bilimsel çalışmaların da ortaya çıkmasını sağlamıştır (Yaman, 2019: 36). Zamanla sosyoloji, ekonomi, coğrafya ve siyaset bilimi gibi değişik bilim dallarına mensup araştırmacılar, göçün sebepleri ve arz ettiği sürekliliğe dair yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Şimdi bu göç yaklaşımlarından en yaygın olanlarına ve bu çalışmanın amaç ve hedefiyle doğrudan ilgisi bulunanlarına değinilecektir. Bu yapılırken kronolojiye dikkat edilecek; bir disiplin olarak göç çalışmalarının başladığı dönemde geliştirilen yaklaşımlar ele alındıktan sonra yakın dönemde ortaya çıkan yaklaşımlara yer verilecektir.

3.2.1.1. Ravenstein’in Göç Yasaları

Alman-İngiliz kökenli coğrafyacı ve harita uzmanı George Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında Londra’da Royal Statistical Society’de “Göç Yasaları” (The Laws of Migration) adlı bir tebliğ sunmuştur. Ravenstein, tebliğinde, 1871 ve 1881 yıllarında İngiltere’de yapılan nüfus sayımı istatistiklerine dayanarak belirlediği yedi göç yasasını ele

almış; bazı varsayımlar üzerinden yasalar belirlemeye çalışmıştır. Demografik hareketlerin kesinliğine işaret etmek amacıyla Ravenstein'in tebliğinde "yasa" kavramını kullanması dikkat çekici olmuştur. Göç hareketlerinin en önemli sebebi olarak Ravenstein'in 'insanların ekonomik durumunu düzeltmek istemesi' yönündeki tespiti ve 'göç hareketlerinin büyük çoğunluğunun kısa mesafeli olduğu, uzun mesafeli göçlerin ise daha ziyade ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı yerlere doğru yapıldığı" yönündeki varsayımı önemli bir bakış açısı sunmuştur (Abadan-Unat, 2017: 52).

Ravenstein'in bu öncü çalışması günümüzde bir hayli çeşitlenmiş bulunan göçleri ve sebeplerini açıklamada artık yetersiz kalsa da, alandaki ilk kapsamlı göç yaklaşımı olması ve sonraları geliştirilecek olan kuramlara öncülük etmesi bakımından bir hayli önemlidir. Ravenstein'in (1885: 196-199) tebliğinde tespit etmeye çalıştığı yedi yasayı şu şekilde sıralamak mümkündür: Birinci yasaya göre, göçmenlerin büyük bir çoğunluğu kendilerine yakın mesafelerdeki yerlere göç ederler. Bu yakın mesafeli göç, gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir etkiye sahip olur. Ortaya çıkan bu göç dalgaları, daha fazla göçmeni içine alabilecek şekilde büyük ticaret ve sanayi merkezlerine doğru yönelme eğilimi gösterir. İkinci yasaya göre, sanayi ve ticaretin gelişmesi ve ekonominin hızlıca büyümesiyle kentin yakın çevresinde sakin bulunan kişiler kentin merkezine doğru göç ederler. Göçün basamaklar halinde yayıldığını gösteren bu durum neticesi, kentin çevresindeki kırsal alandan kente gelen kişiler kırsal bölgede nüfusun azalmasına sebebiyet verirler. Nüfus kaybına uğramış olan o kırsal bölgeyi de diğer uzak yerlerden gelen kişiler doldurur. Bu şekilde kente göç eden kişilerin geride boş bıraktıkları yerleri diğer gelenlerin doldurması ve göçün basamaklı bir şekilde kente yaklaşmasıyla göç tüm ülkeyi etkisi altına alır. Üçüncü yasaya göre, insanların göç etmekteki amacı sadece yer değişikliği yapmak değildir. İnsanlar hızla gelişen ekonomi ve ticaretten faydalanmak, daha iyi yaşamak için de yer değişikliği yaparlar. Bu yolla gelişen ekonomi, ticaret ve sanayinin işçi ihtiyacı karşılanırken insanların farklı yerlere yayılma süreci de devam eder. Yayılma ve emme süreci olarak da ifade edilen bu süreçte, sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü göçle karşılanır ve gelen göç kentsel sanayi merkezlerince emilir. Bu şekilde kent ekonomisi de bireyler de ihtiyacına ve amacına ulaşmış olur. Dördüncü yasaya göre, göç zincirleme bir şekilde gelişir ve her bir göç dalgası diğer göç dalgasını tetikler. Yani bir bölge ne kadar yoğun göç alırsa, diğer bölge de o oranda göç verir. Beşinci yasaya göre, uzun mesafeli ve basamaksız bir göç de söz konusudur. İnsanlar bu göç türünde doğrudan büyük ticaret ve

endüstri merkezlerine göç ederler. Altıncı yasaya göre, kırdaki yaşayanlar kentte yaşayanlara göre daha fazla göç etme eğilimi içerisindedirler. Kente yapılan göçlerde, kent sakinleri çok fazla yer değiştirmemekte, ancak kırsalda yaşayanların meydana getirdiği göç diğer göç dalgalarına sebebiyet vermektedir. Yedinci yasaya göre, göçte cinsiyet farkı söz konusudur; kadınlar erkeklerden daha fazla göç etme eğilimi içerisindedirler (Ravenstein, 1885: 196-199).

Görüldüğü kadarıyla Ravenstein, aslında iki tür göçten söz etmektedir. Birinci tür göçler, kısa mesafeli olup basamaklı ve zincirleme bir şekilde ticaret ve sanayi merkezlerine doğru olmaktadır. İkinci tür göçler de uzun mesafeli olup basamaksız ve doğrudan sanayi ve ticaret merkezlerine olmaktadır. İlk dört yasa birinci tip göçle ilgiliyken, son üç yasa ikinci tip göçle alakalıdır. Her iki grubun da ortak yönü göçlerin sanayi ve ticaret merkezlerine doğru olmasıdır.

Castles ve Miller, bireylerin göç etme kararını rasyonel olarak yaptıkları maliyet-kazanç hesabına dayanarak verdiklerini iddia ettiği için Ravenstein’ı eleştirmişler ve Ravenstein’ın göç yasalarını bireyselci ve tarih-dışı bulduklarını söylemişlerdir (Castles ve Miller, 2008: 31). Yine bu yasalar tespit edilirken genelleme yapılarak her ülke ve bölgenin farklılıkları ve istisnaları göz ardı edilmiş; genel-geçer prensiplere ulaşmak istenirken farklılıklar ve detaylar görmezlikten gelinmiştir. Mesela Türkiye’deki iç göçler, Ravenstein’ın iddia ettiği gibi kısa mesafeli değil, doğrudan uzun mesafeli göçler şeklinde olmuş; ikinci yasada belirtildiği gibi basamaklı şekilde gelişme göstermemiştir. Yine Türkiye’de göç kararı alınırken kararlarda kadınlardan ziyade erkeklerin daha fazla etkili olduğu, kadının rolünün genelde erkeği ikna etme şeklinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Ravenstein’ın göçün yönü hususundaki tespiti ve yapılan göçlerin genelde kırdan kente doğru olduğu açıklaması Türkiye için de geçerli ve tutarlı bir yaklaşımdır (Yalçın, 2004: 27).

3.2.1.2. Stouffer’in Kesişen Fırsatlar Yaklaşımı

Samuel Stouffer 1940 yılında kaleme aldığı “Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeyle İlişkili Bir Teori” (Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance) adlı kuramsal makalesinde göç süreçlerinden ziyade göçmeni öne çıkaran bir yaklaşım sergilemiş; göç ile mesafe ilişkisini ortaya koyarken göçü kesişen fırsatlar açısından değerlendirmeye tabi tutmuştur. Stouffer, kişilerin göç etme kararı vermesi ve

onları bu kararı vermeye iten sebepler üzerine yoğunlaşırken, göç edilecek mesafeyi, göç edilecek yerdeki fırsatları ve bu fırsatların miktarını göçü belirleyen ana etmenler olarak belirlemiştir. Ona göre göç edilecek yer yakın mesafedeyse ya da bulunulan ülkenin sınırları içerisindeyse, bu durum göç kararı verilirken olumlu bir etkiye sahip olmaktadır. Ancak göç edilecek yer ülke dışındaysa ve uluslararası bir göç durumu söz konusuysa, göç etmeye karar vermek daha zor bir hal almaktadır.

Stouffer, göç edilmesi planlanan yer ile bulunulan yer arasındaki eşit imkânları, benzer pozisyonları ise “keşisen fırsatlar” olarak tanımlamıştır. Buna göre göçü, keşisen fırsatlar arasında kurulan ilişki belirlemektedir. Daha ziyade matematiksel bir yaklaşım niteliği taşıyan bu tespite göre göçmen sayısı ile göç edilen bölgedeki fırsatlar arasında bir doğru orantı bulunmaktadır. Buna karşın göçmen sayısı ile göç edilmesi planlanan yer ve bulunulan yer arasındaki keşisen fırsatların miktarı arasında ters orantı mevcuttur. Yani bulunulan yer ile gidilmesi düşünülen yer arasında ne kadar eşit fırsat varsa, göç etme kararı almak o kadar zorlaşmaktadır (Stouffer, 1940: 854-856).

Anlaşılabacağı üzere bu yaklaşım, özellikle işgücü göçü açısından dikkat edilmesi gereken hususlar içerir. Bir bölgedeki iş imkânları ve bu iş imkânlarının ortaya çıkardığı cazibe kuramın temel mantığını oluşturur. Söz konusu bölgedeki iş fırsatlarının nicel çokluğu ve bu işleri talep eden bölgedeki yerleşik işçilerin sayısı, ortaya çıkacak göçün büyüklüğünü belirleyecektir (Çağlayan, 2006: 79).

Yine göç edilecek yerin mesafesi ile bulunulan yerin mesafesi de göç kararı verilirken önemli olmakta; göçmenler daha çok bulundukları yere yakın mesafede olan bölgelere göç etmek istemektedirler. Zira ulaşım masraflarının daha az olmasının yanında söz konusu bölgedeki iş fırsatları ile kira fiyatları ve oradaki yaşam standartları hakkındaki bilgilere daha kolay erişim imkânı, kişilerin kendilerine yakın bölgeleri tercih etmesine sebep olur. Ekonomik sebeplerle göç etmeyi düşünen bir kişi öncelikle iş imkânlarının bulunduğu kısa mesafelere göç eder. Uluslararası bir göçü göze almak, hem mesafenin uzaklığının hem de göç edilmesi düşünülen ülkedeki farklı hukuk sistemi, kültür farklılığı, dil farklılığı, ulaşım masrafları ve sıkı vize politikaları gibi unsurların ortaya çıkartacağı sıkıntılarla uğraşmak demektir ve bu durum göç kararı verilirken olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu durumda kırsal bir alanda yaşayan söz konusu kişi, öncelikle iş imkânlarının daha fazla olduğu yaşadığı ülke içindeki bir kente göç etme eğiliminde olur.

Buradaki iş imkânlarının kısıtlı olması durumunda ise uluslararası göç düşüncesi devreye girer.

1940'lı yılların şartları çerçevesinde şekillendiği anlaşılan Stouffer'in yaklaşımı, günümüzdeki küreselleşmeyle beraber gelişen iletişim teknolojisi, ulaşım imkânlarının geçmişe göre daha çeşitli ve ucuz olması gibi etmenler nedeniyle hâlen yaşanmakta olan göç nedenlerini açıklama kabiliyetini bir dereceye kadar yitirmiş görünmektedir. Zira mevcut şartların, göçmenlerin uluslararası göçe daha kolay karar vermesine neden olduğu ortadadır. Artık göçmen, mevcut iletişim imkânlarını kullanarak gitmek istediği yerin iş imkânları ve yaşam standartlarından haberdar olmaktadır. Hatta daha önce söz konusu yere gitmiş bir arkadaşının veya yakınının bulunması, gitmek istediği yerle ilgili sosyal medyada yapılan paylaşımların niteliği ve sosyal medya üzerinden kurulan network ağı gibi hususlar uluslararası göçe karar vermede dikkate değer derecede etkili nedenler arasına girmiş durumdadır. Diğer taraftan yaşadığı ülkeden göç etmekten başka seçeneği kalmayan, can tehlikesi nedeniyle başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalan sığınmacılar ve mülteciler gibi zorunlu göçmenleri de Stouffer'in kesişen fırsatlar yaklaşımı içine dâhil etmek pek mümkün görünmemektedir.

3.2.1.3. Petersen'in Göç Tipleri

William Petersen, 1958 yılında yazdığı "Göçün Genel Bir Tipolojisi" (A General Typology of Migration) adlı makalesinde muhtelif göç tiplerini tanımlamaya çalışmış; itici ve çekici faktörlerinin beş göç tipi ortaya çıkardığını söylemiştir (Yalçın, 2004: 34). Daha çok tarihsel şartlar üzerinde duran Petersen, bir dönem itici olan faktörlerin başka bir dönemde çekici bir faktör olarak işlev görebileceğini de belirtmiştir (Petersen, 1969: 258). Yine ekonominin de göç için önemli bir faktör olduğunu ifade etmiş; bu bakımdan ekonominin göçü nasıl etkilediğini, ekonomik yapının belirli sınıflar için ne anlama geldiğini derinlemesine kavramak ve incelemek gerektiği üzerinde durmuştur. Görüldüğü kadarıyla ekonomide yaşanan dalgalanmalar üst, orta ve alt sınıfları aynı düzeyde etkilememekte; dalgalanmadan etkilenen muhtelif sınıflara mensup kişiler de aynı tepkileri vermemektedir (Çağlayan, 2006: 77). Bu bakımdan Petersen, aynı olgu karşısında verilen farklı tepkileri gözden kaçırmadan beş farklı göç tipi ortaya koymuştur.

Buna göre doğal çevrenin etkisiyle ortaya çıkan göçleri "ilkel göçler" olarak tanımlamış; insanlığın erken döneminden itibaren meydana gelen deprem, yanardağ

patlaması, sel baskını, kuraklık ve kıtlık gibi doğal afetler veya ekolojik şartların neden olduğu itici faktörlerle oluşan, insanların bu afetler karşısındaki çaresizliğinden kaynaklanan göçleri bu kategori içinde ele almıştır. İkincisi sosyal yapının ortaya çıkardığı baskıyla oluşan “zorlama göçler”dir. Bunlar doğal afetler ve ekolojik şartların itici etkilerinden ziyade yaşanan yerdeki idarî mekanizmanın, yani devletin çeşitli nedenlerle oluşturduğu baskı neticesi ortaya çıkan iltica, tehcir veya nüfus mübadeleleri gibi göçleri içine alır. Üçüncüsü “yönlendirilmiş göç” olup göç etmesi istenen topluluğun bu karara uyup uymama hususunda kendi karar mekanizmasını kullanabildiğini ifade eder. Dördüncüsü göç kararının alınmasında herhangi bir zorlayıcı etmenin bulunmadığı “serbest göçler”dir. Bu göç tipinde çeşitli nedenlerle yer değiştirmek isteyen kişi ya da kişiler göç edip etmeme kararını verirken kendi özgür iradeleriyle hareket ederler. Dolayısıyla daha ziyade bireysel tercihler söz konusudur. Beşincisi ise göç edenlerin kendi ülkeleriyle kurdukları bağlar neticesinde gelişen “kitlesel göçler” olup göçün kolektif bir olgu haline gelmesini ifade eder. Dünyadaki teknolojik gelişmelerin ve ulaşım imkânlarının artmasına bağlı olarak gelişme gösteren bu göç tipinde çekici etmenler nedeniyle göçmenlerin sayısının hızlıca artması, göçü kısa sürede kitlesel hâle getirir (Petersen, 1996: 6-11).

Görüleceği üzere Petersen, oluşum süreçlerine göre göçün farklı yönlerine dikkat çekmiş ve buna uygun tipolojiler geliştirmiştir. Öncelikle göçün dünyadaki gelişim aşamalarını ele almış, iradî kararlara göre zorlama ve serbest göç şeklinde kategoriler oluşturmuştur. Ayrıca yönlendirilmiş göç kavramıyla iradî göçün kolektif karar alma süreci üzerindeki etkisini deşifre etmeye çalışmış, göçe karar vermede bireysel ve kolektif kararların hesaba katılmasının önemini vurgulamıştır.

3.2.1.4. Lee’nin İtme ve Çekme Yaklaşımı

Everett S. Lee, 1966 yılında yazdığı “Bir Göç Teorisi” (A Theory of Migration) adlı makalesinde göçle ilgili yeni bir yaklaşım ortaya koymuş; göçlerin nedenlerine ve göçmenlerin özelliklerine değinmiştir. Lee’ye göre geçen çeyrek yüzyılda Ravenstein’in yasaları çok fazla alıntılanmış ve nadiren de olsa dile getirdiği yasalar eleştiriye tâbi tutulmuştur. Bu arada binlerce yeni göç araştırması yapılmasına rağmen göç literatürüne katkı sağlayan sadece birkaç tane nitelikli çalışma ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalar genellikle yaşanan zamandaki göçlerle ilgili olmuş; uzaklık ve göç, eğitim ve göç, işgücü

ve göç gibi konular ele alınmıştır. Fakat bu çalışmaların çok azında göçlerin nedenlerine ve göçmenlerin özelliklerine yoğunlaşmıştır (Lee, 1966: 48).

Lee, göç sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için göçlerin karakteristik temel özelliklerinin tespit edilmesi gerektiğini söylemiş ve konuyla ilgili olarak yaşanan yerle ilgili faktörler, göç edilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, araya giren engeller ve bireysel faktörler şeklinde dört temel faktör belirlemiştir (Lee, 1966: 50). Lee, bunları “itme-çekme faktörü” ya da “itici-çekici faktörler” şeklinde formüle etmiş; kişilerin göç sürecini etkileyen yaşanan yerdeki itici, gidilecek yerdeki çekici faktörleri tespit etmeye çalışmıştır.

Buna göre yaşanan yerdeki itici veya olumsuz faktörler göç kararının verilmesinde etkili olmaktadır. Benzer şekilde göç edilecek yerdeki çekici veya olumlu faktörlerin fazla olması da söz konusu yere göç etme kararı verilmesinde etkilidir. Ancak gidilmesi düşünülen yerdeki çekme etkisinin yaşanan yerdeki çekme etkisinden büyük olması gerekir. Örneğin çocuklu aileler açısından iyi eğitim alma imkânı olan bölgeler çekim gücü yüksek olan bölgelerdir. Ancak çocuğu olmayan aileler için bu durumun herhangi bir çekici etkisi bulunmamaktadır (Lee, 1966: 51). Yine ekonomik amaçlarla yapılan işgücü göçlerinde varılacak yerdeki iş imkânlarının fazlalığı önemli bir çekme etkisi oluşturmaktadır. Mesela 1960’lı yıllarda Almanya’ya göç eden Türkler için oradaki iş imkânları büyük oranda çekme etkisi yaratmıştır. Benzer bir şekilde 1990’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra Türkiye, işgücü açısından söz konusu ülkelerden gelen kişiler için çekme etkisi çok fazla olan bir ülke haline gelmiştir. Günümüzde de çalışmak amacıyla Afganistan’dan göç eden Afgan gençleri için Türkiye, vasıfsız işgücüne duyulan ihtiyaç, kayıt dışı istihdamın fazla olması, gelen göçmenlerin eski yapılarda ortak kira ödeyerek kalma imkânının bulunması gibi etmenler sebebiyle çekici etkisi fazla olan bir ülke konumundadır.

Anlaşılabileceği üzere itmeye ve çekmeye neden olan faktörler birbirlerinden farklı olabilmektedir. Çünkü itme ve çekme faktörleri yaş, cinsiyet, eğitim ve ırk gibi değişkenlerden dolayı kişisel ve görelidir. Dolayısıyla bu durum, itme ve çekme faktörlerinin çok boyutlu sosyal gerçekliklerle bağlantılı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Başka bir ifadeyle göçün kişisel avantajlarının ve dezavantajlarının hangi sosyal bağlam içerisinde olduğu ve hangi süreçler çerçevesinde hesaplanıp ortaya

koyulduğu itici ve çekici güç için temel belirleyenler olmaktadır (Çağlayan, 2006: 74). Ancak göçe yönelme eğilimini, sadece kişisel faktörlerle açıklamak da yeterli değildir. Konuyla ilgili daha iyi analizler yapılabilmesi için yaşanan yer ile gidilecek yer arasında bulunan makro ve mikro engeller de hesaba katılmalıdır. Bunlardan mikro engelleyici faktörler, göçmenin kişisel farklılıkları ve içinde bulunduğu durumsal bağlamlar olup hukuksal ve sosyal belirsizlik, göç mesafesi, ulaşım bedeli ve imkânları gibi etmenlerdir. Makro engelleyici faktörler ise katı göç kanunları, ırk ya da ulusal kimliğe gönderme yapan göç sistemleri, göç için fiziksel uygunluk gibi üst düzeydeki faktörlerdir (Todaro, 1980: 17-18).

Göründüğü kadarıyla Lee'nin bu yaklaşımı, göçü karmaşık işlemler süzgecinden geçen bir süreç olarak ele alması; itme-çekme teorisiyle de bu faktörleri ve bu faktörlere engel olan durumları belirtmesi açısından önemlidir. Ancak söz konusu teorinin her durumda geçerlilik arz etmediği; bazı durumlarda çekici faktörlerin bir hayli fazla olmasına rağmen yaşanan yerle ilgili duygusal bağların çok kuvvetli olması gibi etmenlerle çekici faktörlerin işe yaramadığı da görülmüştür (Yalçın, 2004: 33). Günümüzdeki göçlerin karmaşık yapısı içinde itme-çekme faktörlerini hesap etmenin çok kolay olmaması; yine sınıf yapılarının göç üzerinde açık tespitler yapılmasını zorlaştırması gibi hususlar bu yaklaşıma eleştiriler yöneltilmesine sebep olmuştur (Çağlayan, 2006: 76).

3.2.2. Yakın Dönemde Göçe Yaklaşımlar

On dokuzuncu yüzyıldaki iç ve dış göç hareketlerini tek ve kapsamlı bir yaklaşımla açıklama çabaları, yirminci yüzyılın uluslararası göç hareketliliğini anlamada yetersiz kalmış; bunun üzerine muhtelif disiplinlere mensup araştırmacılar, daha ziyade birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası pazarlar gibi farklı nedensellik süreçlerine atıfta bulunarak farklı kavramlar ve farklı varsayımlar ile farklı başvuru kalıpları üretmişler ve bir takım kuramsal modeller geliştirmişlerdir (Abadan Unat, 2017: 53). Böylece Ravenstein tarafından bir asır önce dile getirilen klasik bireysel yer değiştirmelerle ilgili göç teorileri, yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan tarihsel, küresel, eleştirel ya da yapısal eğilimli yeni göç teorileriyle köklü bir değişime uğratılmıştır (Zolberg, 1989: 403).

Çağdaş göç kuramları olarak da adlandırılan bu göç yaklaşımlarını, her ne kadar birbirinden ayrı geliştirilmiş ve parçalanmış bir yapı arz etseler de, birbirinden bağımsız olarak ele almak ve aralarında bir ilişki olmadığını söylemek pek mümkün değildir. Zira bu

kuramlar, belirli bir disiplin dâhilinde müstakil olarak üretilip kesin olarak birbirinden ayrılmış bir yapıda değildir. Yine çağdaş göç süreçlerini derinlikli bir şekilde anlamak için tek bir paradigma ya da analize yaslanılmaması gerektiği; zaten hâlen tek ve tutarlı bir uluslararası göç kuramının da bulunmadığı bilinen bir husustur (Massey vd., 1993: 432).

Bu çalışmanın temel meselesi göç olgusunu gündelik hayatla bağlantılı olarak ele almak olduğundan göçün emek piyasası açısından arz ettiği durum gayet önemli olmasına rağmen burada detaylı bir şekilde ele alınmayacak, göçe dair ekonomik temelli yaklaşımların kısa bir özeti verilmekle yetinilecektir. Göçe dair sosyo-kültürel ve etnografik yaklaşımlar çalışmanın konusu olan gündelik hayatla daha yakından ilgili olduğundan daha geniş bir şekilde işlenecektir.

3.2.2.1. Göçe Ekonomik Temelli Yaklaşımlar

Göç olgusuna ekonomik temelli yaklaşan bir hayli fazla sayıda model ve kuram bulunmaktadır. Aralarındaki ifade ve paradigma farklılığına rağmen bunlar genellikle göçün, emek piyasasındaki arz ve talep dengesinin bölgelere göre gösterdiği farklılıklardan kaynaklandığını iddia etmekte; insanların ücret düzeyi daha düşük olan yerlerden emeğin ücretinin yüksek olduğu yerlere göç ettiklerini vurgulamaktadırlar. En çok bilinen ve en sık atıf yapılan ekonomik temelli yaklaşımlar içinde neo-klasik yaklaşım, yeni ekonomi yaklaşımı ve ikiye bölünmüş işgücü piyasası yaklaşımı öne çıkmaktadır.

Neo-klasik Yaklaşım: Uluslararası göç hareketleriyle ilgili yaklaşımların en eskisi ya da yakın dönem göç kuramlarının ilki olan neo-klasik yaklaşım, Arthur Lewis’in 1954 yılında klasik varsayımlar çerçevesinde yazdığı “Sınırsız İşgücü Arzı ile Ekonomik Kalkınma” (Economic Development with Unlimited Supplies of Labour) adlı makalesindeki tespitlerin 1960’lı yıllarda muhtelif sosyal bilimciler tarafından geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Lewis, makalesinde, işgücünün fazla, bol olduğu yerden kıt olan yerlere göç edildiğini belirtmekte; insanların ücret düzeyi daha düşük olan yerden kaynağın kıt, yani emeğin ücretinin yüksek olduğu yerlere göç ettiklerini söylemekteydi (Akyıldız, 2016: 137).

Ekonomik kalkınma sürecinde işçi göçünün rolünü açıklamak amacını taşıyan Lewis’in bu yaklaşımı, uluslararası göçü anlamak ve açıklamak için de bir fikir vermiş ve aynı iç göçte olduğu gibi uluslararası göçün de emek-arz talebindeki coğrafi farklar

nedeniyle ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Buna göre emek fazlasına sahip olan ülkeler düşük bir ücret piyasasına sahiptir. Buna karşılık sermayeye kıyasla sınırlı bir emek piyasasına sahip olan ülkelerin ücret düzeyi yüksektir. Ücret farklılığından kaynaklanan bu açıklıktan dolayı düşük ücretli işçiler, yüksek ücretli ülkelere göç ederler. Bu hareketliliğin sonucunda emek zengini olan ülkelere emek piyasası daralır, dolayısıyla ücretler yükselir. Buna karşın sermaye zengini ülkelere tam tersi bir durum söz konusu olur, ücretler düşer. Böylece karşılıklı bir denge oluşur. Ayrıca göç hareketleri sonucunda sermayenin olmadığı ülkelere yapılan yatırımlar yüksek kâr sağlar; bunun neticesi sermaye geliştirmekte olan ülkelere doğru akarken aynı zamanda söz konusu yerlere profesyonel yöneticilerin, teknisyenlerin ve diğer kalifiye işgücünün girmesine de yol açar (Abadan Unat, 2017: 53).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere neo-klasik ekonomik yaklaşım beş temel varsayıma dayanır. Birinci varsayım, işçilerin uluslararası göçüne ülkeler arasındaki ücret farkları neden olur. İkinci varsayım, ücret farklarının olmadığı durumda göç hareketleri de olmayacaktır. Üçüncü varsayım, yüksek vasıflı işçilerin yer değiştirmesi vasıfsız işçilerin göç hareketinden farklı bir nitelik taşır. Dördüncü varsayım, uluslararası göçün belirleyeni emek piyasalarıdır; diğer piyasaların uluslararası göçe etkisi bulunmamaktadır. Beşinci varsayım, hükümetlere düşen görev göç akımlarını kontrol etmek ve göç alan ve veren ülkedeki emek piyasasını düzenlemektir (Massey vd., 1993: 433-434). Bu şekilde ücret düzeyindeki farklılığın ülkeler arasında göçe neden olduğu iddiasını dile getiren neo-klasik ekonomik yaklaşım, makro düzeyde sermaye ve emeğin coğrafi olarak eşitsiz dağıldığı tespitinden hareket eder. İlerleyen zamanlarda emek göçü, göç alan ve göç veren ülkeler arasında ücret dengesini oluşturacak ve sonucunda göç hareketliliği azalacaktır.

Bu yaklaşımın mikro düzeyde bireysel tercihi öne çıkartan yönüne göre ise göç, bireyin gelirlerini artıracak düşünülen bir yatırımdır. Bireyler maliyet-kâr hesabı yaparak daha yüksek kazanç elde edeceklerini düşündüklerinde göç etmeye karar verirler. Bireyler bu kararı almadan önce göç edilmesi planlanan ülkede ortaya çıkacak ulaşım ve taşınma masrafları, yeni bir dil öğrenme, sosyal uyum sağlanması gibi pek çok hususu dikkate alacaklar ve bunların olumsuz etkisini azaltmak için kendilerine yatırım yapacaklardır. Dolayısıyla göç kararı aynı zamanda insan sermayesine yapılan bir yatırım olacaktır. (Abadan Unat, 2017: 54).

Yeni Ekonomi Yaklaşımı: Oded Stark ve David E. Bloom'un 1985 yılında birlikte yazdıkları "İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi" (The New Economics of Labor Migration) adlı makale ve Stark'ın sonraki diğer çalışmalarıyla şekillenen yeni ekonomi kuramı, neo-klasik ekonomi yaklaşımındaki iddialarının aksine, göç kararının sadece bireyler tarafından değil gruplar tarafından verildiğini, özellikle aile ve hane halkının bu kararı vermede etkili olduğunu savunur. Buna göre az gelişmiş ülkelerde hane halkı ekonomik krizler karşısında ailenin gelir kaynaklarını daha verimli bir şekilde idare edebilmek için birtakım planlamalar yapar. Bu planlamalar çerçevesinde aile üyelerinden kimisi yerel ekonomide iş bulup çalışır, kimisi aynı ülkenin başka bir bölgesinde işe girer, kimisi de yurtdışında çalışma imkânına kavuşur. Bu şekilde aile üyelerinden birinin ya da bir kaçının göç sürecine katılmasıyla hem ailenin geliri çeşitlenip artar hem de aile yeni yatırım yapma imkânlarına kavuşarak diğer hanelere kıyasla yoksulluklarının düzelmesine olumlu katkıda bulunacak teşebbüslerde bulunur (Massey vd., 1993: 436).

Yine bu yaklaşımına göre uluslararası göç ve yerel istihdam birbirlerini dışlayan süreçler değildir. Zira göç veren bölgedeki ekonomik gelişme göç hareketlerini azaltan bir durumdur. Üstelik göç hareketleri sadece işgücü piyasasını değil, sermaye ve sigorta piyasalarını da etkileyebilir. Göçmen yollayan ülkelerde uygulanan hükümet politikalarından ekonomik durumu iyi olmayan hane halkı faydalanamıyorsa aile üyelerinin olası risklere karşı göç etme arzusu artabilir (Abadan Unat, 2017: 56-57). Bu durumda uluslararası göçün zorunlu nedeni ülkelerarası ücret farklılığı değil, ailelerin riskleri aza indirme isteği olur.

İşte bu tür nedenler ve etmenler nedeniyle göç araştırmalarında birey değil aile, hane halkı ya da üretim ve tüketim alanında kültürel bir birlik gösteren topluluklar temel alınmalıdır. Zira göç kararı kolektif bir karar olup sadece bireyin değil, hane halkının göç karşısındaki tavrı da sürecin istikametinde önemli olmaktadır. Bir bütün olarak göç hareketi aile arasındaki finansal bağların, düzenli bir gelirin ve ortak kararların aktif olduğu bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası Yaklaşımı: Micheal Piorre, 1970'li yıllarda kentlerde çalışan dezavantajlı kimselerin, bilhassa siyahîlerin yaşadıkları problemler üzerine yaptığı incelemelerle sosyo-ekonomik hareketliliği anlamaya çalışmış; 1979 yılında yazdığı "İkili (İkiye Bölünmüş) İşgücü Piyasası Hipotezi" (The Dual Labor-market

Hypothesis) adlı makalesiyle göç hareketliliğinin altında birincil sektör ve ikincil sektör şeklinde ikiye bölünmüş işgücü piyasasının olduğunu iddia etmiştir (Akyıldız, 2016: 157). Buna göre uluslararası emek göçü büyük oranda gelişmiş modern sanayi ülkelerindeki işgücü ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Ekonomisi gelişmiş ülkelerin işgücü piyasasında sermaye yoğun sektörler ve işler ile emek yoğun sektörler ve işler vardır. Bu işlerin varlığı ikili (tabakalı) bir yapı ortaya çıkarır. Sermaye yoğun birincil sektörlerdeki işler, teknoloji ve donanımla çalışan, yoğun bilgi gerektiren işler olduğu için işverenler bu sektördeki işçileri kolayca işten çıkaramazlar. İkincil sektörde vasıfsız işlerde çalışan işçiler ise özellikle kriz dönemlerinde daha kolay bir şekilde işten çıkarılabilirler. Buna karşın çalışma koşullarının ağırlığı ve bu tür işlerde ilerleme imkânlarının yokluğundan dolayı yerli işçiler bu nevi işlerde çalışmak istemezler (Toksöz, 2006: 17-18).

Bu bakımdan Piorre, göç hareketlerinin düşük ücretler ve yüksek işsizlik gibi itme etmenlerinden değil, sürekli bir işçi ihtiyacı olması gibi çekme etkilerinden kaynaklandığını söyler ve endüstrileşmiş toplumun ucuz işgücüne ihtiyaç duymasının dört temel sebebi olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, yapılan işlerin statü ve itibarı yansıttığı, statüye bağlı hiyerarşinin sarsılmaması için en alt kademedeki işlere verilen ücretlerin düşük olması gerektiği görüşünü ifade eden yapısal enflasyondur. İkincisi, insanların çalışma güdüleridir. Yani kişiler sadece para için değil toplumsal statü için de çalışırlar. En alt kademede yükselme kaygısı taşımayan sadece para biriktirmek için çalışan göçmen işçilerin olması, yerli işçinin yükselme sorununu da çözer. Göçmen işçiler göç ettikleri ülkede kendilerini o toplumun üyesi olarak görmedikleri için, hatta sağladıkları kazanç kendi ülkelerinde statü elde etmelerine neden olduğu için, bu durum her iki tarafın da menfaatine uygun düşer. Yani herkese kendi ülkesinde yükselme imkânı bulur (Piorre, 1979: 23-33; Abadan Unat, 2017: 57-61). Üçüncüsü, ekonomik düalizm ve emek arzının demografisidir. Ekonomik düalizm, ikiye bölünmüş işgücü piyasası demektir. Buna göre işgücü iki sektörden oluşur. Birinci sektördeki işler yerli işçiler tarafında yapılan, sermaye yoğun, karmaşık, yüksek ücretli, vasıflı olmayı gerektiren, sosyal güvencesi olan, sigorta-sendika gibi haklara sahip olunan sermayenin bir parçası haline gelmiş işlerdir. İkinci sektördeki işler ise, emek yoğun, istikrarsız, niteliksiz, düşük ücretli, sosyal güvencesiz ve çoğunlukla göçmen işçilerin yaptıkları işlerdir. Bu işlerde sermaye yoğun işler temel sektörleri, emek yoğun işler ise mevsimlik işleri ifade etmektedir. Sermaye değişmezken işgücü değişebilmektedir. Emek arzının demografisi ise düşük ücretlerle yapılan işlerde

kadınlar ve gençlerin istihdam edilmesidir. Günümüzde, gelişmiş sanayi toplumlarında kadınların, geçmiştekinin aksine mesleklerini birincil gelir kaynağı sağlamak ve statü elde etmek için yapmaları, düzensiz ve düşük ücretli işlerin göçmen işçilere kalmasına neden olmaktadır (Massey vd., 1993: 440-444).

Yukarıda ifade edilen göç olgusuna ekonomik temelli bakan bu yaklaşımların yanında Lewis tarafından geliştirilen “Sınırsız İşgücü Arzı ile Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı”, göçmenin yaptığı maliyet-getiri hesabıyla ilgili olarak Sjaastad tarafından dile getirilen mikro ekonomik temelli “Göçün Getiri ve Maliyetleri Yaklaşımı” ve iktisattaki iki sektörlü analiz modelini göç sürecine uygulayan Harris ve Todaro’un ileri sürdükleri “Göç, İşsizlik ve Kalkınmanın İki Sektörlü Analizi Yaklaşımı” gibi başka bazı yaklaşımlar da mevcuttur.

3.2.2.2. Göçe Politik ve Sosyo-Kültürel Temelli Yaklaşımlar

3.2.2.2.1. Dünya Sistemleri Yaklaşımı

Temellerini Marksist ekonomi-politikten alan ve göç hareketinin temel nedeni olarak kapitalist sistemi gören dünya sistemleri yaklaşımı, 1974 yılında Immanuel Wallerstein tarafından yayınlanan “dünya sistemleri analizi”ne dayanır. Bu yaklaşım ayrıca “merkez-çevre kuramı” ve “modern dünya sistemleri teorisi” olarak da bilinir. Kendisini tarihçi, toplumbilimci ve makro düzeyde küresel kapitalist ekonomi teorisyeni olarak tanımlayan Wallerstein, gerçekleşen göç hareketlerinin altında siyasî, ekonomik ve sosyal değişkenlerin yattığını ima etmiş ve bunları da bir sisteme bağlamıştır (Akyıldız, 2016: 152-153).

Dünya sistemleri yaklaşımına Wallerstein’in yanı sıra Amin, Galtung, Castle ve Kosack tarafından da önemli katkılar yapılmış ve 1980’li yıllarda Castles, Sassen ve Portes gibi akademisyenlerce de nihai şekli verilmiştir. Buna göre dünya ekonomik açıdan merkez ve çevre ülkeler ya da gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olarak ikiye ayrılır. Birbirlerine ekonomik anlamda bağımlı olan bu ülkeler arasındaki ilişki ve ekonomik ve siyasal güç dağılımı, daima merkez ülkelerin lehine gelişir. Dünya sistemleri yaklaşımı da merkez ve çevre ülkeleri arasındaki bu eşitsiz, çıkar ve sömürüye dayalı ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışır (Güllüpnar, 2012: 67).

Dünya sistemleri yaklaşımının öncüsü olan Wallerstein'a göre (2000: 134), kapitalizm ve kapitalizmin çeşitli görüntüleri ekonomik yapıyı ve bununla bağlantılı olarak göçün yapısını belirlemektedir. Zira uluslararası göçün kökeni, ulusal ekonomilerde ortaya çıkan ikili pazar yapısı değil, dünya pazarıdır. Kapitalist ilişkilerin hâkim olduğu sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş olan merkez ülkeler, kapitalist gelişimlerini sürdürebilmeleri için kapitalist olmayan az gelişmiş ülkelere, yani çevre ülkelere sızmaya çalışırlar. Bunun neticesinde çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emek merkez ülkelerin denetimi altına girmeye başlar. Buna karşın merkez ülkelerde işgücü açığı ortaya çıkar ve bu açık çevre ülkelerden gelen işgücü göçleriyle kapatılmaya çalışılır (Wallerstein, 2000: 134). Böylece merkez ülkeler ihtiyaçları olan hammadde, pazar ve ucuz işgücü ihtiyaçlarını karşılar; çevre ülkeler de hem kapitalist gelişimlerini tamamlamaya hem de refah seviyelerini yükseltmeye çalışırlar. Bu şekilde merkez ve çevre ülkeleri arasında bir çeşit bağımlılık ilişkisi oluşur.

Süreç içerisinde kapitalist merkez ülkeler, üretim maliyetlerini düşürmek için kendi ülkelerindeki işgücünden daha az maliyetli olan çevre ülkelerdeki işgücünü uygun politikalarla istihdam etmeye başlarlar. Bu durum çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru emek yoğun sektörlerde çalışabilecek vasıfsız işçilerden oluşan işgücü göçünü tetikler (Yaman, 2019: 52). Piyasanın yapısındaki bu değişim, sadece merkez-çevre arasındaki göçe etki etmez, aynı zamanda çevre ülkelerin içinde de göçe neden olur. Zira kapitalist çiftçiler, küresel pazar ekonomisiyle rekabet edebilmek için çevre bölgelerdeki üretimi tekdüze hale getirirler, sanayi mamulü gübre ve tohum kullanırlar. Eskinin geçime dayalı tarım yapma anlayışı, yerini nakit karşılığında mahsuller üretmeye bırakır. Bu şekilde yerel tarımsal topluluklar zayıflar, birçok tarım işçisi işsiz kalır. Diğer yandan merkez kapitalist ülkeler, çevre ülkelerde işletmeler kurarak da yerel üretim mekanizmaların zayıflamasına neden olurlar. Bunun üzerine işsiz kalan yerel işçiler, ülke içindeki sanayi merkezleri vasıtasıyla oluşmuş ucuz işgücü piyasalarına katılırlar. Hatta ucuz işçi çalıştırma peşinde olan fabrikalarda daha çok kadın işgücü tercih edilir. Çünkü işgücünün kadın tarafından sağlanması ücretleri daha fazla düşürür, yerel üretimlerin pazarda olma şansını da neredeyse yok eder. Ayrıca fabrikaların kadın işgücüne yönelmesi, erkeklerin iş bulma olasılığını azaltır ve onları göç etmeye zorlar (Abadan Unat, 2017: 61-63).

Çevre ülkeler açısından göç, gelişmenin ve modernleşmenin kolaylaştırıcı bir unsuru olarak görünse de bu durum asla mümkün olmaz. Zira çevre ülkelerden merkez

ülkelere giden işgücü, sadece merkez ülkelerin işine yarar. Buna karşın çevre ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz etkiler ve yoksulluğun devamına neden olur (Yalçın, 2004: 37). Çünkü göçmen işçiler, gittikleri ülkelerde vasıfsız ve düşük ücretli işlerde uzun saatler çalışırlar. Gelişmiş bir ülkede bulunmaları, onların mesleki eğitimlerine ve yabancı dil öğrenmelerine olumlu bir katkı sunmaz. Dolayısıyla kendi ülkelerine döndüklerinde, sanıldığı gibi ülke ekonomisine katkıları olmaz. Daha ziyade sağlıkları kaybetmiş ve gençliklerini yitirmiş ve yıpranmış bir şekilde ülkeye geri dönüş yaparlar. Nitekim Türkiye'nin 1960'lı yıllardan sonra Almanya ve Avrupa'ya verdiği göçlerde de aynı durum gözlemlenmiştir. Birkaç on yıl merkez ülkede çalışıp kendi ülkesine donanımlı bir şekilde döneceği umulan işçilerin çoğu ülkelere geri dönüş yapmamış, hatta ailelerini de yanlarına almışlardır. Yapılan geri dönüşlerin çoğu da ilerleyen yaşlarda olduğu için bunların ülkeye bir getirisi olmamıştır.

Dünya sistemleri yaklaşımına göre uluslararası göç, genişleyen küresel piyasanın yapısıyla alakalıdır ve gelişmiş dünyada mevcut olan kapitalist piyasa sisteminin çevre ülkelere girişiyle oluşan doğal bir süreçtir. Kapitalist yatırım çevre ülkelere doğru ilerler. Bunun sonucunda ulusötesi hareketlilik ortaya çıkar. Ülkeler arasında meydana gelen uluslararası göç, daha çok merkez ülkelerin eski sömürgeleri arasında gerçekleşir. Hatta kapitalist ekonomiler, kendi sınırlarının ötesinde yaptıkları yatırımları korumak için gerekli gördüklerinde siyasî ve askerî müdahalelerde bulunarak çevre ülkelerini siyasî ve ekonomik açıdan çökertirler ya da krizlere açık hale getirirler. Ancak bu durum da başka merkez ülkelere yönelen sığınmacı göçüne neden olur (Massey vd., 1993: 447-448).

Anlaşılabacağı üzere dünya sistemleri yaklaşımı bakımından göç, kapitalist ekonomilerin çevre ülkelere girmesi sonucunda oluşan bir süreçtir. Bu durum çevre ülkelerindeki yerel üretimin zayıflamasını doğurur ve çevre ülke içerisinde de göçe neden olur. Sadece merkez ülkelerin lehine gelişme kaydeden göç, ekonomisi zayıf ülkelerin kaynaklarının ve işgücünün sömürülmesine, çevre ülkelerde yoksulluğun kalıcılılaşmasına sebebiyet verir.

Dünya sistemleri yaklaşımı sermayenin çıkarlarını her şeyin belirleyicisi olarak görmekle, bireylerin, grupların motivasyonlarına gereken önemi vermemekle eleştirilir (Toksöz, 2006: 20). Görüldüğü kadarıyla yaklaşım, küreselleşmenin yapısal öğelerine çok

fazla önem vermektedir. Yapısal koşullar önemli olmakla birlikte göç, aynı zamanda bireysel kararlar ya da aile veya hanenin kararı ile gerçekleşir. Yani göç etmeye karar vermek insanların kararlarına da bağlı olmaktadır. Oysa bu yaklaşım, insanların kendi hayatlarıyla ilgili olarak iradî karar vermelerini görmezlikten gelir ve göçü insanların hareketinden çok meydana gelen yapısal bir süreç olarak ele alma eğiliminde olur (Şenol Sert, 2016: 37). Uluslararası göçün sadece merkez ülkelerin lehine gelişme kaydettiğini söylemek de istisnaları göz ardı eden bir genelleme olmuştur. Zira göç ettikleri ülkede kalıcı hale gelen göçmenler ve onların çocukları vasıtasıyla zamanla göç ettikleri ülkelerle kurulan ve geliştirilen ticarî, kültürel ve siyasî ilişkilerin kendi aslî ülkelerine olumlu bir takım katkılar sunduğu da gözden kaçırılmıştır.

3.2.2.2.2. Göç Sistemleri Yaklaşımı

Mabongunje, 1970 yılında yazdığı “Kırsal Kentsel Göç Teorisine Sistemsel Yaklaşım (Systems Approach to A Theory of Rural-Urban Migration) adlı makalesinde, gerçekleşen göçleri, doğrusal, tek yönlü, belirli ekonomik faktörlerin itme veya çekmesi ve sebep-sonuç hareketi olmaktan ziyade döngüsel, birbirine bağımlı, giderek karmaşık bir yapı olarak değerlendirmiş ve böylece göç sistemleri yaklaşımının öncüsü olmuştur (Akyıldız, 2016: 149-150).

Tarihselci-yapısal perspektifleri andıran göç sistemleri yaklaşımı uluslararası ilişkiler, politik iktisat, kolektif eylem ve kurumsal faktörler üzerinde durur (Toksöz, 2006: 20). Buna göre göçler, birbirleriyle göçmen değişimi kararı alan iki ya da daha fazla ülkenin karşılıklı göçmen değişimiyle oluşur. Genellikle anlaşmalar çerçevesinde şekillenen göç hareketliliği, iki ülke arasındaki coğrafi yakınlıktan ziyade siyasal ve ekonomik ilişkilerle irtibatlıdır. Yine göç alan ve göç veren ülkeler arasında daha önceden var olan sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel ilişkiler gibi bağlantılar da bu göçlerin nedenleri arasında sayılabilir. Mesela ABD’nin Meksika’dan ucuz işgücü karşılamasıyla oluşan ABD ve Meksika arasındaki göç ve göçmen ilişkisi, bölgesel yakınlıkla bağlantılı olarak ele alınır. Diğer yandan birbirlerinden coğrafi olarak uzakta bulunan ülkelere İngiltere’nin Hindistan’la, Fransa’nın Cezayir’le veya İtalya’nın Libya’yla var olan göç ilişkisi, geçmişteki sömürge ilişkisinden kaynaklanır. 1960’lı ve 1970’li yıllarda Türkiye’den Almanya’ya veya diğer Batı Avrupa ülkelerine gerçekleşen göç hareketleri ise, ülkeler arasındaki anlaşmalar neticesinde meydana gelmiştir (Castles ve Miller, 2008: 36).

Göç sistemleri yaklaşımı, uluslararası göçü incelemek için ayrıca mikro ve makro yapılara odaklanır. Makro yapılar dünya pazarındaki politik ve iktisadi gelişmeleri, ekonomik düzenlemeleri, devletlerarası hukuk kurallarını, göçü önlemek, denetlemek ya da desteklemek için yapılan uygulamaları içerir. Mikro yapılar ise göçmenlerin inançlarını, kültürlerini ve göçmenlerin kendilerinin geliştirdikleri sosyal ağları ihtiva eder (Lordoğlu vd., 2004: 14). Nitekim Thomas Faist'in geliştirdiği “ulusaşırı toplumsal alanlar” yaklaşımı da göçmenlik durumuna ve göçmenlerin geliştirdikleri bu ağlara odaklanır. Faist'e göre göç sistemleri kuramının üç ana niteliği mevcuttur. Birincisi, göç hareketlerinin tek seferlik değil, sürekli kendini yenileyerek devam eden bir hareketlilik olmasıdır. İkincisi, göç sistemleri kuramının insanlardan ziyade ülkeler arasındaki bağlar ve bağlantılar üzerine kurulmuş olmasıdır. Üçüncüsü de göç sistemleri kuramcılarının kuramı oluştururken toplumsal ağ yaklaşımını güçlü bir şekilde kullanmalarıdır. Bu ağlar göç sürecine katılan bireyler, aileler, şirketler ve uluslar arasındaki ilişkilerdir (Faist, 2003: 82-83).

Görüleceği üzere göç sistemleri yaklaşımı, göçün gerçekleştiği ülkeler arasındaki hem makro ilişkilere odaklanmakta, hem de göçmeni, göçmen ağlarını ele alan mikro ilişkiler üzerinde durmaktadır. Faist, göç sistemleri yaklaşımını değerlendirirken, yaklaşımı, dünya sistemleri yaklaşımı ve ilişkiler ağı (network) yaklaşımı arasında bir geçiş yaklaşımı olarak ele alır (Adıgüzel, 2018: 33).

3.2.2.2.3. Hareketlilik Geçiş Yaklaşımı

Wilbur Zelinsky, 1971 yılında yazdığı “Hareketlilik Geçiş Hipotezi (The Hypothesis of The Mobility Transition)” adlı makalesinde, göç hareketliliğini tarihsel akışa (kronolojiye) dikkat ederek sosyal ve ekonomik gelişmeler çerçevesinde ele almış, göçün söz konusu olgulardan etkilendiğini ve modernleşme süreci içerisinde belirli bir gelişim ve düzenliliği takip ederek sosyal etkilerini gösterdiğini ifade etmiştir (Akyıldız, 2016: 150).

Ortaya koyduğu hareketlilik geçiş yaklaşımında Zelinsky, göç hareketliliğinin beş aşamadan meydana geldiğini; bunların her bir evresinde göçün farklı şekillendiğini ve etkilendiğini belirtmiştir. Bu aşamaların birincisi, ‘modern öncesi geleneksel geçiş toplumu’ evresidir. Yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının olduğu, nüfusun az arttığı, göçün sınırlı olduğu bu dönemde, yerleşme anlamındaki göçlerden ziyade sosyal ziyaretler, ticaret, savaş ve dinî adetlerin yerine getirilmesi gibi alışlagelmiş tecrübelerle sınırlı bir dolaşım söz konusu olmaktadır. İkincisi, ‘erken geçiş toplumu’ evresidir. Ölüm

oranlarında hızlı düşüşün ve büyük nüfus artışının olduğu bu dönemde, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru kitlesel bir hareketlenme vardır. Üçüncüsü, ‘geç geçiş toplumu’ evresidir. Doğurganlıkta önemli azalışın olduğu, nüfus artış hızının yavaşladığı bu dönemde, kırdan-kente iç göç yavaşlar ve uluslararası göç hızlı bir şekilde azalır. Dördüncüsü, ‘gelişmiş toplum’ evresidir. Düşük seviyede sabitlenmiş doğum ve ölüm oranlarının olduğu, yerleşim amaçlı göçlerin önemli hâle geldiği bu dönemde, kentten-kente göçler daha belirgin bir karakter arz eder ve gelişmekte olan ülkelere göç eden vasıfsız ve yarı vasıflı insanlar yoluyla bu aşamadaki ülkeler net göç gönderen ülkelere net göç alan ülkelere dönüşürler. Beşincisi, ‘gelecekteki süper ileri toplum’ evresidir. Doğum ve ölüm oranlarının düşük seviyede devam ettiği, çoğu iç göçün kentten-kente, yerleşim içi olduğu, bununla birlikte gelişmiş ülkelere işçi göçünün devam ettiği bir dönemdir (Zelinsky, 1971: 230-231).

İfade edilen geçiş aşamalarından da anlaşılacağı üzere göç aslında modernleşmeyle birlikte hareketlenmekte ve her evrede ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişikliklere paralel olarak farklılaşma eğilimi göstermektedir. Örneğin 18. ve 19. yüzyıllarda modernleşme etkisi altındaki toplumlarda göç hareketleri daha çok ülke içinde ya da diğer ülkelere doğru olurken sanayileşmeyle birlikte kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşmeye başladı. Gelişmiş toplumlarda ise kırdan kente göç azalmakla birlikte kentler arası göç artma eğilimi içinde oldu (Şenol Sert, 2016: 36). Bu şekilde sanayileşme gibi modernleşme aşamaları göç oranını ve şeklini belirlerken yüksek doğum oranları gibi demografik faktörler de göç hareketliliğiyle yakın bir ilişki içindedir (Hagen-Zanker, 2008: 9). Aynı zamanda modernite olgusunun anlaşılması için de önemli olan bu geçiş evreleri, Zelinsky’ye göre tüm topluluklar için kaçınılmaz bir olgu niteliğindedir (Zelinsky, 1971: 222).

Zelinsky, hareketlilik geçiş yaklaşımında hayatı idame ettirme (yaşamsal) geçişi ile hareketlilik geçişi arasında da irtibat kurar ve bunları birbirleriyle ilişkilendirir. Bilindiği gibi bilimsel bilginin gelişmesi neticesinde modern insanoğlu, demografik bir geçiş yaşamış ve ölüm ve doğum kontrolü şeklinde kendi fizyolojisi üzerindeki kontrolünü genişletmiştir. Zelinsky’ye göre bu yaşamsal geçişin etkileri sadece demografik geçişle sınırlı kalmamış, aynı zamanda artan nüfus hareketliliğine, ekonomik büyümeye ve modernleşme sürecinin ilerlemesine sebebiyet vermiştir. Bu durum, yaşamsal geçişin aynı zamanda ‘gelişme’ olarak da algılanabileceği anlamına gelir (Zelinsky, 1971: 222-223).

Zelinsky, ayrıca, geliştirmiş olduğu demografik geçiş yaklaşımı ile Ravenstein-Stouffer-Lee tarafından farklı zamanlarda ifade edilen ve sistemleştirilen g kanunları arasında farklar bulunduğunu; bu kişilerin g hareketliliğine kaynaklar ve gidilecek yerler bağlamında yaklaştıklarını söyler. Zelinsky'ye göre ise sosyo-ekonomik gelişimin belirli eşikleri vardır. Yine her toplum, yüksek ölüm oranının yüksek doğurganlık seviyesini dengeleme eğiliminin var olduğu modern öncesi dönemdeki dengeye yakın yerden, düşük doğurganlık seviyesinin neredeyse düşük ölüm oranıyla eşleşen modern dengeye yakın bir aşamaya geçecektir. Ancak doğumlardaki bu düşüş, geçiş dönemleri esnasında sayıca önemli bir büyüme sağlamak için ölümlerdeki azalışın oldukça gerisinde kalacaktır. Bu durum da her bir evrede g hareketliliğini farklı bir şekilde etkileyecek ve devam ettirecektir (Zelinsky, 1971: 219-220).

3.2.2.2.4. İlişkiler Ağı (Network) Yaklaşımı

Yukarıda ele alınan yaklaşımlar g daha çok makro açıdan ele almakta, gn yapısal karakterleri üzerine odaklanmakta, gn ekonomik-politik etkisini incelemekte, gn uluslararası ilişkiler açısından önemi ve gn sebepleri üzerinde durmaktadırlar. İlişkiler ağı kuramı ise g göçmenler açısından ele almakta, göçmenlerin kurdukları sosyal ağlara odaklanmaktadır. Yine ilişkiler ağı yaklaşımı gn zaman ve mekânda devam etmesini sağlayan etmenlere odaklanmakta, gn bu yönünü aydınlatmaya çalışmaktadır.

Göründüğü kadarıyla ilişkiler ağı yaklaşımıyla ilgili olarak en dikkate değer alışmaları Massey ve çalışma arkadaşları yapmışlardır. Onlara göre g ağları ifadesiyle kastedilen şey, aynı topluluk kökeninin, arkadaşlığın ve akrabalık bağlarının mevcut göçmenleri, önceki göçmenleri ve bulundukları yerdeki göçmen olmayanları ve varmak istenilen yerdeki göçmenleri, dolayısıyla hepsini birbirine bağlayan kişiler arası bağlantılardan oluşmasıdır. Yani bir ülkeye göç eden göçmenlerin, vardıkları ülkede önceki göçmenlerle ve göçmen olmayan kişilerle ortak köken, soydaşlık ve dostluklar temelinde kurdukları bağlantılardır (Massey vd., 1993: 448-449; Akyıldız, 2016: 162, 163; Abadan Unat, 2017: 64). Söz konusu bu bağlantılar, bir aile bireyi bir bölgeye g ettiğinde menşe bölgede kalan aile bireylerini veya arkadaşlarını ge karar vermede motive etmekte, hedef bölgeyle ilgili bilgiler sağlamakta, yeni gelen göçmenlerin hedef ülkede ev, iş ararken kullanabilecekleri bir sosyal sermaye ortaya çıkarmaktadır (şenol Sert, 2016: 40).

Aileye, ortak kökene ya da kurulan arkadaşlıklara bağlı olan bu bağlantılar ya da ağlar, yeni gelen göçmenlere barınma, iş bulma gibi konularda destek sağlamakta, onların bürokratik işlemlerinin halledilmesine yardımcı olmakta ve kişisel sorunlarının çözümünde kolaylık oluşturmaktadır. Bu sosyal ağlar göçmenler ve aileleri açısından da göç sürecinin daha güvenli ve kontrol edilebilir olmasını sağlamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 38). Aynı zamanda bu ağlar göçle birlikte oluşan maliyetleri ve riskleri azaltmakta ve göç etmede beklenen getiriye arttırmaktadır. Örneğin yeni bir ülkeye göç eden bir göçmenin herhangi bir sosyal bağı mevcut değilse, göç onun için çok masraflı olacaktır. Ancak kendisinden sonra gelecek kişiler, arkadaşlar, akrabalar için göçün maliyeti ilk göçmenin ülkeden ayrılmasıyla düşmüş olur. Çünkü bu akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin doğası gereği, bir ülkeye göç eden her bir göçmen gittiği yerdeki bir takım sosyal ağlar yoluyla insan grupları oluşturur. Bu gruplar arkadan gelen göçmenler için kolaylık sağlar, göçün maliyetini ve risklerini azaltır. Diğer yandan diğerlerinin de göç etmesini özendirerek göçün artmasına neden olur ve göçün sürekliliğini sağlar (Massey vd., 1993: 28-29).

Göçmenler için riskleri azaltan ve maliyetleri düşüren bu ağların etkisi ve işleyişi şu şekilde olmaktadır: Öncelikle kurulan bu ağlar göç etmeye karar veren kişiye bilgi sağlar. Başlangıç aşamasında bu bilgiler, göçmenin gitmek istediği ülkeye nasıl gideceği, ülkeye girişte gerekli belgeleri nereden ve nasıl temin edeceği, farklı ülkelerdeki göçmenlik yasaları, göçmenlik alma ve sınır dışı etme gibi hukuksal konularla nasıl baş edebileceğiyle ilgilidir. Daha sonraki aşamalarda bu bilgilendirmeler, göçmenin hedef ülkeye gitme maliyetini karşılamasına ve aza indirmesine odaklanmakta, göçmen için finansal destek kaynağı sağlamaktadır. Yolculuk için gerekli maliyet karşılandıktan sonra da göç yolculuğunun organizasyonu yapılmakta, hedef ülkeye varılınca da bu ağlar sayesinde göçmenlerin ilk dönemdeki geçimleri temin edilmektedir (Crisp, 1999: 6-7). Özellikle göçmenlere yönelik resmî politikaların ve devlet destekli yardım programlarının yetersiz olduğu durumlarda kurulan bu sosyal ağlar hayati önem taşımaktadır. Temel ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyo-ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için göçmenler bu ağlardan faydalanmaktadırlar (Danış, 2010: 203).

Göçmenlerin kurdukları bu ağlar, ayrıca göçmenlerin yerleştikleri bölgede cemaat oluşturmalarına neden olmaktadır. Göçmen gruplar ilerleyen zamanlarda yerleştikleri bölgelerde kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirerek kendilerine ait dernekler, dükkânlar, kafeler açarlar. Hatta ailelerinin de yanlarına gelmesiyle göçmenlerin göç

ettikleri ülkede kalma süreleri uzar (Castles ve Miller, 2008: 38). Nitekim Avrupa'ya göç eden Türklerin büyük bir kısmı anayurda kesin dönüş yapmaktan vazgeçince, kendi başlarına iş kurmuşlar, dernekler, kafeler, radyo istasyonları açarak etnik örgütlenmelerin yaygınlaşmasını sağlamışlardır (Abadan Unat, 2017: 255).

Akrabalık, etnik, dinî veya ticarî bağlar ya da bir cemaatin üyesi olmak gibi toplumsal çeşitliliğe dayanan ağlar üzerine inşa edilen sosyal ağlar, göçmenlerin sosyo-ekonomik eklemlenmeleri için de önemli bir vasıta olmaktadır (Danış, 2010: 218). Fakat bu ağlar bazen bazı olumsuz durumlara da sebebiyet verebilmektedir. Bu ağların varlığı sayesinde tüm ihtiyaçlarını kendi grubu içerisinde karşılayan yeni göçmenler, kendi grubunun içine kapanarak yerli halkla temas etmekten kaçınmaya meyletmektedir. Bu durum göçmen grupların yerli toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmakta, uyum konusunda bazı zorluklar meydana getirebilmektedir (Yalçın, 2004: 54). Göçmenlerin kurdukları bu ağların bir diğer olumsuz etkisi de, uluslararası göçlerde düzensiz göçün organizasyonuna zemin hazırlayarak düzensiz göçü arttırmasıdır. Hatta bu durum “göç endüstrisi”ni ortaya çıkarmaktadır. Göç endüstrisi seyahat acenteleri, işçi simsarları, aracılar, tercümanlar, otel sahipleri, avukatlar, insan kaçakçıları gibi bu göç sürecinden para kazanan birçok kesimi kapsamakta, göçün daha karmaşık hale gelmesine ve göçmenlerin sömürülmesine neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 39).

Anlaşılabacağı üzere göçmen ilişkileri ağı yaklaşımına göre göçmenlerin kurdukları ağlar göç masraflarını ve göçün içerdiği riskleri azaltmakta, göç hareketini özendirerek göçün yaygınlaşmasını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Göç etmek isteyenler için hedef ülke hakkında, göç yasaları hususunda, göç yol güzergâhları mevzuunda, hedef ülkedeki barınma ve iş imkânları konusunda bilgi sağlamaktadır. Hatta göçün ilk süreçlerinde bu ağlar temel ihtiyaçların giderilmesinde de önemli yardımlarda bulunmakta; göç edilen ülkede yerel halkla iletişiminde ve bazı kurumsal işlemlerde kolaylıklar temin etmektedir. Bununla birlikte bu ağlar, bazı durumlarda göçmenlerin kendi içlerine kapanmalarına neden olmakta, göçmenlerin toplumsal uyumunu zorlaştırabilmektedir.

3.2.2.2.5. Kuramsal Yaklaşım

Guilomoto ve Sandron'un göçmenler ile gitmek istedikleri yerdeki problemleri analiz ederek 2001 yılında oluşturdukları kuramsal yaklaşıma göre, gelişen göçmen ağları ve insanların birbirleriyle kurdukları bağlar göçün maliyetini azaltmakta ve insanları göçe

teşvik etmektedir (Akyıldız, 2016: 165-166). Ancak göçmenler her zaman gitmek istedikleri yere kolayca gidememekte, önlerine bir takım yasal engeller çıkmaktadır. Mesela son dönemlerde uluslararası göçmenlerin hareketliliğinde artış görülmesine rağmen göçmenlerin rağbet ettiği gelişmiş ülkeler göçmenlerin gelişini engelleyici bir tutum içerisine girmektedirler. Bu durumda göçmen gönderen ülke ile bu göçmenleri kabul edecek olan ülkedeki işverenler arasında var olan dengesizlikten yararlanmak, bunu sermayeye dönüştürmek isteyen kar amacı güden ya da gütmeyen birçok kurum ve kuruluş ortaya çıkmaktadır

Kar amacı gütmeyenler göçmenlik yasaları hakkında göçmenleri bilgilendirip farkındalık oluşturmaya, sosyal hizmetler ve hukuksal danışmanlık sunmaya çalışırken, kar amacı güdenler mevcut sorunların üstesinden yasa dışı olarak nasıl gelir ve nasıl para kazanılır meselesine odaklanır; sahte evraklar düzenleyerek, seyahat için belgeler tertip ederek ve özellikle göçmenler ile hedef ülkedeki vatandaşlar arasında sahte evlilikler yaptırarak yasal engelleri aşmaya çalışırlar ve bu işler karşılığında belli ücretler alırlar (Massey vd, 1993: 450-451).

Göçmen ağları, kurumsallaşmadan dolayı kendilerini sürekli devam ettirirler, ancak aynı zamanda işgücü piyasalarındaki değişim gibi dış faktörlerden de etkilenirler. Göçmen ağlarının yönetilmesiyle, yani masraflar ve riskler gibi göç işlemleriyle kurumsal kısım ilgilenir ve belli kurallar ve normlarla alakadar olur. Ağların örgütsel yönleri ise öncü kişilere pratik yardımlarda bulunur. Ancak bu tür kurumlar, göçmen için bir fırsat olduğu gibi aynı zamanda tehdit de olabilirler. Zira bunlar insan kaçakçıları olabileceği gibi iş arayanlara aracılık yapan iş bulma ajansları da olabilirler veya göçmene insanî yardımlar sunan bir sivil toplum kuruluşu da olabilir. (Hagen-Zanker, 2008: 17). İnsan kaçakçıları veya söz konusu süreci göç endüstrisine dönüştüren kişiler ve gruplar bu durumdan rant sağlarken, yardım kuruluşları, göç endüstrisinin mağdurları olan, yasa dışı ve belgesiz çalışan göçmenlerin koşullarını iyileştirmek için büyük bir çaba sarf ederler.

Öyle anlaşıyor ki uluslararası göçler artıkça, göç hareketlilikleri de kurumsallaşacak ve git gide artacaktır. Kurumsallaşma artıkça da devletlerin göç akışlarını düzenleme, kontrol yönleri zayıflayacaktır. Aslında denetimlerin artması yasa dışı işlemlerin fiyatlarını artıracak, kaçak geçiş yolları ve göç süreci daha tehlikeli bir hal alacaktır. Buna rağmen yine de pek çok göçmen mevcut riskleri göze alarak yollara

düŖecek, birçok ÷lke tarafından uygulanan sıkı göç politikaları da insan hakları derneklerinin tepkisiyle karşılaŖacaktır (Abadan-Unat, 2017: 66).

3.2.2.2.6. Davranışsal Yaklaşım

Julian Wolpert, 1965 yılında yazdığı “Göç Etme Kararının Davranışsal Yönleri” (Behavioral Aspects of The Decision to Migrate) adlı makalesiyle göçmenlerin göç etme kararlarını davranışsal bir modelden değerlendirmiştir (Akyıldız, 2016: 161). Wolpert, ücret, maaş ve yer işgali gibi unsurlara odaklanan göç yaklaşımlarından farklı olarak göç hareketliliğinde bu unsurların karşılıklı bağımlılıklarını veya bağılılıklarını ortaya çıkartıp göç davranışının potansiyel yararlılığını göstermeyi amaçlamış ve üç bölüm halinde göçün davranışsal merkezî kavramlarını oluşturmuştur. Bunlar ‘yer yararlılığı’, yer arama davranışıyla ilgili ‘alan teorisi’ ve eşik oluşturmada ‘yaşam döngüsü’ kavramlarıdır (Wolpert, 1965: 159-161).

Wolpert’e göre bireyler göç kararını verirken bir maliyet-fayda analizi yaparlar. Ancak bu rasyonel analizde esas olan değerlendirmeler, gerçekleşecek olan nihaî sonuçlara göre değil, tahmin edilen ve umulan durumlara göre yapılır. Yani bireyler bulundukları yer ile gitmek istedikleri yerdeki durumu, çevre şartlarını ve kazanç imkânlarını arzu ettikleri ve amaç edindikleri ‘fayda eşik düzeylerine’ göre karşılaştırırlar ve göç kararlarını ‘yer yararlılıkları’yla ilgili beklentilerine göre verirler. Ancak bu ‘ex ante’, yani önden verilmiş bir karardır; beklenenin elde edilmesiyle ilgili belirsizliklerle kuşatılmış vaziyettedir. Dolayısıyla göç kararının zorunlu olarak tahmin edilen şekilde gerçekleşeceği anlamını taşımaz (Tekeli, 2008: 28).

Fark edileceği üzere bulunulan yerdeki yerin faydaları, geçmiş ve hâlen mevcut bulunan kazanımlara dayanırken varılmak istenen yerdeki faydalar beklenen, umulan kazanımlara bağlıdır. Bu durumda çevre şartlarındaki ve bireylerin durumlarındaki değişimler mevcut durumun sorgulanmasına ve bir maliyet-fayda analizi yapılmasına sebebiyet verdiğinde, göç etme niyetinde olan bireyler göç edilebilecek yerlerin demografik özelliklerine ve geçmişteki göç davranışlarına dikkat ederek kararlarını vermeye çalışacaklar ve kendilerine bir ‘alan belirlemek’ isteyeceklerdir. Bu şekilde yer yararlılıklarının muhasebesini yapıp kendilerine bir alan belirleyen kimseler de, bir kez göç yoluna düştüklerinde göç oranlarının ortaya çıkardığı ekonomik fırsatlardan veya

tehditlerden, fırsatların veya tehditlerin türlerinden ve çevresel rahatlıktan veya baskılardan etkileneceklerdir.

Göç etme niyetinde olan bireylerin karar alma sürecinde dikkate aldıkları bilgiler, nihayetinde daha önceki göçmenlerin tecrübelerine dayanan eksik ve sübjektif nitelikteki, dolayısıyla rasyonellikleri sınırlı bilgiler olacaktır. Bunun yanında kişilerin beklentileri standart olmamakta, kişilerin özelliklerine, çevrenin değişkenliğine, bireylerin hayat anlayışlarına ve yaşam evrelerine göre değişiklikler göstermektedir. Bu durumda bireylerin bulundukları yer ile gitmek istedikleri yer arasında yaptıkları fayda değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan göç hareketleri tam bir enformasyona ve mutlak bir rasyonel tutuma göre şekillenmediğinden, yapılan yer tercihi de en uygun ve en rahat yer olduğu anlamına gelmeyecektir. Yine bu tercihlerde bireylerin beklentileri, hayat anlayışları ve yaşam evreleri gibi sübjektif değişkenlerin de rolü olduğu bir gerçektir (Hagen-Zanker, 2008: 10-11).

Wolpert, 1966 yılında karar vericiler üzerinde oluşturduğu potansiyel sıkıntı/stres açısından göçün zararlı çevresel etkilerini değerlendirdiği bir makale daha kaleme almış ve insanların stresli ve gergin anlarda göç kararı aldıklarını, dolayısıyla rasyonel olmayan aceleci kararlar verdiklerini belirtmiştir. Ona göre göç, kirlilik, sıkışıklık ve suç gibi çevresel problemlerin yol açtığı strese verilen bir cevaptır. İnsanların içinde bulunduğu bu sıkıntı ve stres oluşturmalar alternatif yeni yaşam yerlerinin düşünülmesine neden olmaktadır. Ancak strese dayalı ortaya çıkan acelecilik yanlış kararlar alınmasına ve önyargılar oluşmasına sebebiyet vermektedir (Şenol Sert, 2016: 39).

3.2.2.2.7. Denge Yaklaşımı

W. A. Lewis, Lerner ve Todaro gibi Modernleşme okulu düşünürleri tarafından geliştirilen denge yaklaşımı, göç hareketliliğini, iyimser bir bakışla ihtiyacı olan bölgenin işgücü açığını kapatan bir nüfus hareketliliği olarak görür. Buna göre göç, ülkeler ve bölgeler arasında nüfus hareketi ve işgücü transferi sağlayarak bir dengenin oluşmasına neden olur. Bu şekilde göç sayesinde ihtiyacı olan bölgeye işgücü sağlayan olumlu bir nüfus hareketliliği gerçekleşmiş olur. Gelişmemiş bölgelerden sanayileşmiş ve gelişmiş bölgelere doğru yapılan işgücü göçü, neticede az gelişmiş bölgelerde ve kırsal yörelerde üretim artışı oluşturur. Bu da işgücü talebine sebebiyet vererek göç oranı düşürür. Böylece

göç dengesizlikleri giderici, bütünleştirici, olumlu bir kalkınma ya da modernleşme süreci şeklinde bir rol oynamış olur.

Modernleşme okulunun önde gelen temsilcilerinin bu yaklaşımı nüfus, üretim ve sosyo-kültürel bütünleşme bakımından anlamlı görünmektedir. Ancak göçün Modernleşme okulu düşünürleri tarafından öne sürülen toplumsal, ekonomik, kültürel ve psikolojik denge oluşturacağı yönündeki görüşlerin aksine gelişmemiş ülkelerde dengesizlikleri daha da arttırdığı tecrübe edildiğinden dolayı, özellikle 1960'lardan sonra denge yaklaşımı haklı eleştirilere maruz kalmıştır (Çakır, 2011: 135-136).

3.2.2.2.8. Kümülatif Yaklaşım

Daha ziyade uluslararası göçe odaklanan kümülatif yaklaşıma göre göç kararının alındığı sosyal koşullar her göç hareketiyle birlikte değişime uğramakta ve yeni göç hareketlerinin olasılığını arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal koşullar her yeni göç hareketiyle birlikte değişime uğradığı için neden-sonuç ilişkisi kümülatif hale gelmektedir (Şenol Sert, 2016: 41).

Massey ve arkadaşları (1993: 451-454), sosyal bilimcilerin kümülatif göç şekline etkilenen altı sosyo-ekonomik faktörden söz ettiğini kaydederler. Bunlar gelirin dağılımı, toprağın dağılımı, tarım üretiminin örgütlenmesi, göç kültürünün oluşması, beşerî sermayenin bölgesel dağılımı ve çalışmanın sosyal anlamıdır.

Gelirin dağılımı bakımından göç, sadece gelir artışı amaçlandığında ya da risklerin farklılaşması durumunda meydana gelmez. Özellikle düşük gelirli aileler göç sayesinde bazı ailelerin gelir seviyesinin arttığını gördüğünde, kendilerini daha fazla yoksun hissederler. Bu yoksunluk hissi de düşük gelirli ailelerin göç etmesine neden olur ve göç böylece devam eder.

Toprak dağılımı faktörü de bir süreç içerisinde göç hareketliliği başlatabilir. Buna göre kırsal kesimdeki potansiyel göçmenler, toprağı kendileri için bir prestij ya da emekliliklerinde kullanacakları gelir kaynağı olarak görürler. Fakat sigortalı olmak veya düzenli bir gelir elde etmek gibi bazı avantajlarına binaen ücretli iş onlara daha cazip gelir. Bu durumda topraklarını nadasa bırakarak yerel düzeyde işgücü talebinin düşmesine neden olurlar ve bu durum da göç baskısını tetikler.

Tarım üretiminin örgütlenmesi de birbirine bağlı süreçler sonunda göçü tetikleyebilir. Kırsal kesimdeki göçmenlerin kente göçmeleri ya da kapitalist merkez ülkelerin üretim maliyetlerini düşürmek için kendi ülkelerindeki işgücünden daha az maliyetli olan çevre ülkelerdeki işgücünü uygun politikalarla istihdam etmeye başlamalarıyla, çevre yerleşimlerden ya da ülkelere doğru göç etmeye başlar. Bu şekilde değerini yitiren ya da üretimden düşen topraklar kapitalist çiftçiler tarafından ele geçirilerek küresel pazar ekonomisiyle rekabet edebilecek şekilde yeniden düzenlenir. Eskinin geçime dayalı tarım yapma anlayışı terk edilerek nakit karşılığında tekdüze üretimin yapıldığı çiftlikler oluşur. Bu da yerel tarımsal toplulukları zayıflatır ve birçok tarım işçisi işsiz kalır. İşsiz kalan bu yerel işçiler de, ülke içindeki ya da dışındaki sanayi merkezleri vasıtasıyla oluşmuş ucuz işgücü piyasalarına katılmak üzere harekete geçerler.

Göç kültürünün oluşması da göçü etkileyen faktörlerdendir. Bir toplum içinde göçlerin sıklığı ve yaygınlığı arttıkça, o toplumdaki kültürel değerler ve algılar da gelecekte göç olasılığını arttıracak biçimde değişir. Göç edilecek bölge ve ülkeyle ilgili bilgiler ve iş imkânları herkes tarafından bilinir hâle geldiğinde, toplumun göçe dair temel değerleri, hassasiyetleri, davranışları ve nitelikleri de zamanla göçe meyilli hâle gelir.

Beşerî sermaye faktörüne göre göç, başlangıçta eğitilmiş, nitelikli, üretken ve motive olmuş kişileri gelişmiş ülkelere doğru çeken bir süreçtir. Beşerî sermaye açısından üretken bireyler göç ettikleri ülkelerde veya gittikleri yerlerde üretime büyük katkı sunarlar. Buna karşın bu durum kaynak yer ve ülke açısından daha da yoksullaşmak anlamını taşır.

Kümülatif göçü etkileyen bir diğer faktör ise çalışmanın sosyal anlamıdır. Buna göre göçmen alan toplumlardaki bazı işler göçmen işi olarak görülür ve yerel halk bu işleri yapmakta isteksiz hâle gelir. Her ne kadar yerel işsizliğin olduğu durumlarda hükümetler göçü kısıtlayıp yerel halkı istihdam etmeye çalışsalar da, yerli işçiler arasında göçmen işleri değersiz ve itibar kaybı olarak görüldüğünden, bu tür işlere göçmen işçilerin alınması zorunluluk hâline gelir (Massey vd, 1993: 451-454).

Görüleceği üzere göçün gelişmemiş ülkelere olumlu etkisi olacağını savunan denge yaklaşımının aksine kümülatif yaklaşımda göç, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelere daha fazla ucuz emek ve kaynak sağlayarak bölgesel veya yerel gelişmeye engel olmakta ve gelişmemiş ülkeleri gelişmiş kapitalist ülkelere bağımlı hale getirmektedir.

3.2.2.3. Göçe Etnografik Temelli Yaklaşımlar

Devletlerin göçle ilgili politikaları göçün yapısını şekillendirmekle birlikte, göçmenlerin devletlerin politikalarına karşı geliştirdikleri enformel yöntemler ve sosyal ağlar göçün sürekliliğini, yapısını ve evrilme şeklini belirleyecek mahiyettedirler ve bunların bilinmesi göçün karakterinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunur. Yine göçle ilgili sayısal verilere dayalı istatistiksel değerlendirmelerin ve nicel araştırmaların önemi inkâr edilemez. Ancak bu tür veriler de, göçün göç alan ve göç veren toplum üzerindeki etkisi, göçmenlerin hayata tutunma yöntemleri gibi hususlarda pek fazla bir şey söylemezler. Dolayısıyla konuyla ilgili olarak sadece istatistiki verilere ve kurumsal bilgilere dayanmak yeterli olmadığı gibi bunların verdiği bilgiler vasıtasıyla, önyargılar, etiketlemeler, tahminler ve medyanın ürettiği algılar neticesi oluşan kanaatleri ve şüpheli bilgileri ortadan kaldırmak da mümkün olamamaktadır. Bu sebeple kişilerin/grupların görüşlerine, öznel deneyimlerine, eylemlerine ve alana dair detaylı gözlemlerine yoğunlaşan etnografik araştırmalar önemli hâle gelmekte ve bu yolla elde edilen bilgiler göç literatürüne değerli katkılar sunmaktadır.

Belirli bir kültürel grup ya da olayın sistematik olarak incelenmesi olarak tanımlanan etnografya kelimesindeki “etno” insanlar ya da halk anlamına gelirken, “grafya” bir şeyi tanımlamaya işaret eder (Neuman, 2016: 545). İnsan topluluklarının gündelik yaşam içerisinde ele alınarak incelenmesine dikkat eden etnografik alan çalışması, mümkün olduğu kadar araştırılan toplulukların ve grupların resmini bir bütün hâlinde elde etmeye çalışır. Belirli bir sosyal düzen içerisinde yaşayan söz konusu kişiler ya da gruplar tanımlanırken, gündelik deneyimleri de gözlemlenerek düzenli ve sistematik bir şekilde kaydedilir. Diğer bir ifadeyle etnografik araştırmalarda araştırmacı, başkalarının neyi anlamlı ve önemli görerek yaşadıklarını yakalayabilmek için incelediği yapının içine ve anlam dünyasına nüfuz etmeye çalışır. Bu şekilde insanların gündelik tekrar içeren faaliyetlerini nasıl sürdürdüklerini, yaşamlarını nasıl yönlendirdiklerini ve neleri anlamlı bulduklarını, diğer insanların olaylar gerçekleşirken nasıl tepki verdiklerini, bu olayların kişisel olarak nasıl yaşandığını ve bu olayları öne çıkaran şartları içeriden gözlemleme imkânı bulur (Emerson vd, 2015: 1-4).

Etnografik temelli çalışmalarda birçok kuramsal yaklaşım ve yöntem başvuruluyor olsa da natüralizm, yapısal işlevselcilik, sembolik etkileşimcilik, yorumlayıcı paradigma, kültürel yaklaşım, eleştirel kuram ve etnometodoloji daha ziyade ilişki kurulan yöntem ve

yaklaşımlar olmuştur (Türk ve Ekşi, 2017: 28-29). Yukarıda, gündelik hayat kuramlarının ele alındığı kısımda etnografik temelli yaklaşımlardan bazıları ayrıntılı bir şekilde ele alındığından burada sadece ilgili yaklaşımların bazı temel özelliklerine dikkat çekilecektir.

Natüralizm, gündelik olayları doğal ortamlarında gözlemlemekle ilgilenir. Dolayısıyla doğal ortamdaki toplumsal olaylara odaklanarak farklı bakış açılarını ele alır ve bu olayların daha az bilinen, dile getirilmeyen, örtük yönlerine odaklanır (Neuman, 2016: 119). Temellerini Robert Merton'dan alan yapısal işlevselcilik, toplumsal yapılar ve onların diğer yapılar için arz ettiği işlevsel önemleri üzerinde durur. Toplumsal yapı ve sistemlerin tıpkı fiziksel organ sistemleri gibi birbirine bağlı olduğunu belirtir ve analizlerini buna dikkat ederek yapar (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 54). Amerikan sosyoloji ekolü olan sembolik etkileşimcilik, insan davranışlarının öznel ve yorumlayıcı yönlerinin çözülmesini öne çıkarır. Bunu toplumsal uyarana bir tepkiden ziyade sosyolojik aktörün nesnel uyararı yorumlaması olarak ele alır (Poloma, 2012: 232). Gerçekliğin sosyal olarak oluştuğunu savunan yorumlayıcı paradigma, katılımcı gözlem ve saha araştırması tekniğini kullanarak araştırma konusu olan kişiler için neyin anlamlı ya da önemli olduğuyla ilgilenir. Bireyin gündelik yaşamını nasıl deneyimlediğini, insanların birbirleriyle nasıl iletişime geçtiklerini araştırır (Neuman, 2016: 131-132). Kültürel yaklaşım, bir arada yaşayan insanların bir takım olarak algılarını, düşünce kalıplarını ve alışkanlıklarını oluşturan kültüre odaklanır (Levent-Yuca, 2019: 99). Tarihsel perspektifi de kapsayacak şekilde sağlam ve kanıta dayalı akıl yürütmeye eğilimli antropolojik bir yaklaşım belirler. Ayrıca eyleme ve ifadeye dayalı açıklamaları teşvik eder ve sembolik olanı inceler (McLennan, 2020: 170). Marx'a kadar uzanan eleştirel kuram da, toplumsal ilişkilerin altında yatan kaynakları açığa çıkartarak gizli gerçekleri aydınlatmaya ve insanların dünyayı kendilerinin lehine olacak şekilde değiştirmelerine yardımcı olmaya çalışır (Neuman, 2016: 142). Etnometodoloji ise, bir toplum içinde yaşayan kişilerin gündelik hayatlarında gerçekleşen sağduyuya ait bilgi, prosedür ve değerlendirmeleri kullanarak, kişilerin bu durumları nasıl anladığını ve bu durumlarda nasıl davrandığını inceler (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 115).

Belirli bir alandaki sosyal manaları ve insan faaliyetlerini anlamaya odaklanması, yakın ilişki ve katılımı incelemesiyle sosyal bilimler alanında seçkin bir konuma yükselen etnografya (Türk ve Ekşi, 2017: 36), Levi Strauss'un ifadesiyle insanlık tarihi kadar eski olsa da (Levi Strauss, 2015: 16), kurumsallaşmasını ancak yirminci yüzyılda

gerçekleştirebilmiştir. Etnografik çalışmaların ilk evresi olan klasik etnografyada, araştırmacı, araştırdığı kişilerin günlük hayatlarını anlatmakta, bunu yaparken kişilerin aile hayatı, iletişim ağları, çalışma hayatı, sosyal ağları gibi konularda standart kategoriler kullanmakta ve bunları objektif bir şekilde rapor etmekteydi. 1960’lardan sonra Chicago okuluyla birlikte gelişme kaydeden kentsel etnografya, bir ülkenin ulusal kültürünün içindeki alt kültürü çalışma alanı olarak belirlemişti. Güç, prestij, ayrıcalık, yetki, ırk, cinsiyet gibi farklı sınıflara mensup kişilerin ötekileştirilmelerine tepki olarak ortaya çıkan eleştirel/refleksif etnografyada ise, araştırmacı, incelediği kişileri/grupları basit olarak tanımlamaktan ziyade onları anlamak için çaba gösterir ve onların faaliyetlerini açıklamaya çalışır (Türk ve Ekşi, 2017: 39-44).

İngiltere’de yapılan ilk etnografik çalışmalar, sömürgeleri altındaki toplumların kültürlerini anlamaya yönelik iken Amerika’daki araştırmalar kentsel sanayi toplumundaki ayrı grupları tespiti ve çözümlemeye yönelik olmuştur (Türk ve Ekşi, 2017: 38). Bu ilk çalışmalarda sergilenen paradigmatik tutumlar, yukarıda da ifade edildiği gibi zaman içerisinde değişime uğramış, klasik etnografya dönüşerek kentsel etnografya ve eleştirel etnografya yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

Tarihin her döneminde bir geçiş yeri olarak göç hareketlerinin etkisini derinden hissetmesine rağmen Türkiye’de göçle ilgili çalışmalar ancak ikinci dünya savaşı sonrasında başlayabilmiş; bu sırada da özellikle zorunlu göçle ilgili bazı konuların çalışılmasında resmî ve hukukî engellerin bulunması, araştırma yürütmek için gerekli verilerin toplanmasında kısıtlılıkların olması, etnik gruplar ve cinsiyet kimlikleriyle ilgili konularda neredeyse çalışmanın mümkün olmaması gibi kısıtlayıcı durumlarla karşılaşmıştır (Erder ve Yüksek, 2014: 35-36). 1960’lardan sonra Almanya’yla yapılan anlaşma neticesi gönderilen işçilerle birlikte göçmenlerin özellikleri, geri-dönüş, göçmen kadınların sorunları ve entegrasyon gibi konular yapılan araştırmalarda işlenmeye başlamıştır (Abadan-Unat, 2017). Bu konular Avrupa odaklı olduğundan ancak 1990’lardan sonra Türkiye merkezli konular ele alınmaya başlamış ve geriye dönük olarak erken cumhuriyet dönemi ve sonrasında ilgili göç konuları ve çağdaş göç meseleleri işlenmeye geçilmiştir (Erder ve Yüksek, 2014: 40). Son zamanlarda da Suriye iç savaşı sonrası Türkiye’ye gelen göçmenlerle birlikte göç çalışmalarında nicelik ve nitelik bakımından artış yaşanmıştır.

Göçle ilgili Türkiye’de yapılan bu çalışmaların içinde bazı etnografik incelemelerde mevcuttur. Göçmenlerin aralarında kurdukları sosyal bağları ortaya çıkarmayı amaçlayan bu etnografik çalışmalardan biri, “Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi” kapsamında yapılan bir dizi nitel araştırmadır. Bu araştırma kapsamında, çalışmak için İstanbul’a gelmiş Süleymaniye ve Küçükpazar’daki bekâr odası sâkinleri ile mahalle sâkinleri arasında derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca STK temsilcileri, akademisyenler, muhtarlar ve esnaflar gibi farklı zümre ve sınıflardan vatandaşlarla odak grup toplantısı yapılmıştır. Katılımcı gözlem gerçekleştirmek amacıyla da bir bekâr odası ziyaret edilmiştir. Bekâr odalarında kalanların ve göç ederek gelmiş diğer mahalle sâkinlerinin ifadeleri üzerinden yapılan analiz neticesinde, yerleşik hanelerin bölgeyi terk etmesi, mahallenin gelişmemesi ve asayiş sorunları yaşanmasıyla ilgili sorumluluğun göçle bölgeye gelen ve bekâr odalarında kalan kişilere yüklenildiği görülmüştür. Bununla birlikte araştırma nihayete erdiğinde, bekâr odalarının, İstanbul’a çalışmak maksadıyla gelen göçmenlerin belirli bir denetim içerisinde yerleşmelerini ve çalışmalarını sağladığı, göçün ortaya çıkardığı olumsuz koşullara karşı bir sosyal güvenlik mekanizması olarak iş gördüğü, buralarda mekânsal/sosyal ilişkiler ağının yoğun bir şekilde işlediği ortaya çıkmıştır (Erkilet, 2017: 80).

Bekâr odaları sâkinlerini ele alan bir başka etnografik çalışma Şen ve arkadaşlarına aittir. Süleymaniye’deki bekâr odalarında kalan 224 bekâr odası sâkiniyle derinlemesine yapılan mülakatlarla, bekâr odalarında hayatlarını idame ettirmeye çalışan göçmenlerin göç hikâyeleri, gündelik hayat rutinleri, istihdama katılım biçimleri, karşılaştıkları zorluklar ve bunlarla başa çıkma stratejileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, bu mekanlarda genellikle düşük eğitilmiş, enformel işlerde çalışan göçmen bekar erkeklerin ikamet ettiği; çoğunluğu kayıtsız olan bu erkeklerden büyük bir kısmının Türkiye’nin Doğu bölgelerinden gelen kişiler olduğu görülmüştür. Son zamanlarda bunların arasına Suriye iç savaşı sonrasında İstanbul’a göç eden Suriyelilerden ve Doğu Asyalı mültecilerden oluşan önemli sayıda göçmenin katıldığı gözlemlenmiştir (Şen vd, 2016).

İstanbul’daki göçmenleri ele alan bir diğer çalışma, Iraklı göçmenlerin İstanbul’daki iş ve konut piyasasına eklemlenme mekanizmalarını ortaya çıkartmaya odaklanan araştırmadır. Çalışmada, toplumsal ve hukukî açıdan içinde bulundukları belirsizlik ortamında göçmenlerin hayatlarını nasıl idare ettirdikleri incelenmiş, göçmenlerin sosyo-ekonomik bütünleşmelerinin temelini oluşturan sosyal ağlar tespit

edilmeye çalışılmıştır. Bu toplumsal ağlar vasıtasıyla göçmenlerin göç edilen toplumla eklemlendiği ve bunun “parçalı bütünleşme” sürecine yol açtığı anlaşılmıştır (Danış, 2010: 191-251).

Araştırma alanı İstanbul olan bir diğer etnografik çalışma da göç ve kent bağlamında araştırmalarda bulunan Kristen S. Biehl tarafından yapılmıştır. 2017 yılında Oxford üniversitesinde sunulan “Dwelling encounters: Migration, diversity and ambivalence in an Istanbul neighbourhood” (Konut karşılaşmaları: Bir İstanbul mahallesinde göç, çeşitlilik ve tezatlık) adlı doktora çalışmasının verileri farklı etnik köken, din, ırk, cinsiyetten göçmenlerin bir arada yaşadığı Kumkapı’da toplanmıştır. Tezde, göç ve barınma ilişkisi incelenmiş ve çok çeşitli kültürel ve sosyal biraradalıkların kentsel alanlardaki etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Biehl, 2017). Yazar tarafından bu bağlamda yapılmış olan diğer çalışmalarda da göçün, göçle birlikte gelen farklılıkların kentsel alanda oluşturduğu sosyal ve kültürel etkiler ve göçün mekânsal ve zamansal izdüşümleri anlaşılmaya gayret edilmiştir. Etnik önyargı eleştirisinin bir göstergesi olarak mekânın “süper-çeşitliliğine” değinilmiş ve birarada yaşamı tezatlarıyla anlamaya çalışmak gerektiğine vurgu yapılmıştır (Biehl, 2015: 596-607).

Etnografik yöntem kullanılarak yapılan göçle ilgili bir diğer çalışma Van’daki İranlı mülteciler üzerinden yapılmıştır. Van’da yasal belirsizlik içerisinde olan, geçiciliğin sonlanmasını bekleyen, bu sırada geçici bir hayat kuran ve bekleyiş içerisinde olan İranlı mültecilerle gözlem ve derinlemesine mülakat yöntemiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, ayrıca, sığınmacılara Türkiye’de verilen yasal haklarla ilgili kavramlar tartışılmış, geçicilik durumunun mültecilerin mekânla ve gündelik hayatla kurdukları ilişkiyi nasıl etkilediği ve mültecilerin geçicilikle baş etmede ne tür mekanizmalar geliştirdikleri incelenmiştir (Biner, 2016).

Etnografik yöntemin kullanıldığı göçle ilgili bir başka çalışma, Gürcistan’dan Türkiye’ye güneybirlik göç eden işçilerle ve söz konusu göçten etkilenen işveren ve esnafla ilgilidir. Çalışmada, yarı yapılandırılmış bir form kullanılmış ve 39 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde söz konusu göçmen işçilerin kendi aralarında kurdukları toplumsal ilişkinin yapısı, örgütlenme ve etkileşim tarzı ve sosyal ilişki ağları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Özbey, 2018).

Göçle ilgili bir başka çalışma, Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye gelen ve Antep ve Kilis çevresine yerleşen Suriyeli sığınmacıların gündelik hayatını ele almaya yöneliktir. 115 kişiyle yüz yüze yapılan çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve derinlemesine mülakatlar ve katılımlı gözlemler gerçekleştirilmiştir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye geliş süreçleri ve yaşadıkları zorluklar, sığınmacıların ikâmet için neden yoğun olarak Antep ve Kilis'i tercih ettikleri ve sığınmacıların gündelik hayatla başa çıkmak ve yaşama tutunmak için geliştirdikleri taktikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Deniz vd, 2016).

Yine Suriyeli sığınmacılarla ilgili Mersin'de yapılan bir araştırmada da, mültecilerin göç süreçleri ve vatandaşlık talepleri, mülteci emeği sömürüsü ve sosyal dışlanma konuları ele alınmıştır. Araştırma yapısal olarak iki bölüme ayrılmış ve buna bağlı olarak veriler iki grup halinde toplanmıştır. Birinci grupta nicel ve nitel yöntemler kullanılmış; 150 Suriyeli mülteciye yüz yüze anket uygulanmış, 45 Suriyeli mülteciyle de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. İkinci grupta ise nicel veriler kullanılmış; 1.519 hanede yüz yüze görüşme yöntemi ve yarı yapılandırılmış anket aracılığıyla veriler toplanmıştır. Bu şekilde Suriyeli mültecilere karşı gelişen sosyal dışlanma dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temelini göç ve sosyal dışlanma kavramı ile kentin yerlilerinin ve kente göçle gelenlerin bir sonra gelen göçmen gruplarına karşı geliştirdikleri sosyal dışlanma döngüsü oluşturmuştur (Tümtaş, 2020).

Son zamanlarda göçle ilgili yapılan çalışmalar arasında toplumsal cinsiyet odaklı incelemeler de dikkati çekmeye başlamıştır. Gerek konu, gerek analiz perspektifi açısından Türkiye için oldukça yeni olan toplumsal cinsiyet incelemeleri, görüldüğü kadarıyla daha ziyade kadınların deneyimlerine odaklanmış vaziyettedir (Biehl ve Danış, 2020: 8). Örneğin zorunlu göç ve yerinden edilme bağlamında kadınları ele alan “Ne Değişti: Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi” (Çağlayan vd., 2011), iç göç ve kentleşme sürecinde kadın deneyimlerini inceleyen “Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların Görünürlüğü” (Buz, 2009), eski Sovyet ülkelerinden ticaret yapmak ya da farklı sektörlerde çalışmak amacıyla Türkiye'ye gelen kadın göçmenleri ele alan “Yukarıdakiler Aşağıdakiler İstanbul'daki Güvenlikli Sitelerde Göçmen Ev Hizmetlisi İstihdamı” (Akalin, 2010), “Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti” (Coşkun, 2014), “Irregular Migration and Trafficking in Women: the Case of Turkey” (Erder ve Kaşka, 2003), “Laleli-Moskova

Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri” (Yükseker, 2003) adlı çalışmalar bu türdendir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyete kadın açısından değil, erkeklik (masculinity) açısından bakmaya çalışan inceleme sayısı ise oldukça sınırlıdır. Kızılkın’ın (2009) toplumsal cinsiyet açısından bekâr odalarını ele aldığı çalışma, bu bağlamda yapılmış nadir etnografik çalışmalardan biridir. Kızılkın, çalışmasında, bekâr odalarının artması üzerine ailelerin yavaş yavaş bölgeyi terk etmeye başladığını ve zamanla da bu mekânların göçmenlerin yoğunlaştığı bir alan haline geldiğini ortaya koymuştur. Okumakta olduğunuz bu çalışmada da, kadınların deneyimlerine odaklanmış toplumsal cinsiyet çalışmalarından farklı olarak toplumsal cinsiyete erkeklik bağlamında yaklaşılabilecek, Düzce ili örneğinden hareketle erkek göçmenlerin gündelik yaşam stratejileri deşifre edilmeye çalışılacaktır. Bu yapılırken farklı ırk ve gruplara mensup olan göçmenleri anlamak ve faaliyetlerini, deneyimlerini açıklamak bakımından daha işlevsel ve çözümlemeci olduğu düşünülen eleştirel etnografyaya yakın durulacaktır.

Sonuç olarak kendilerinden önceki yaklaşımların gelişmiş halleri olan veya birbirlerinden ayrı olarak geliştirilen ya da farklı açılardan iç ya da uluslararası göçü ele alan göçle ilgili bu yaklaşımların tümü, bir yönüyle bizlere göç sürecini anlamının ve açıklamanın tek bir disiplinle mümkün olamayacağını gösterirler. Küreselleşmenin etkisiyle iletişim ve ulaşımın hızlanmasına ve kolaylaşmasına bağlı olarak göç süreci daha karmaşık bir durum almış, birçok disiplininin konusu haline gelmiştir. Nitekim Castles ve Miller’ın belirttikleri gibi tek başına hiçbir neden ya da yaklaşım bir bütün olarak insan hareketliliğini açıklayamaz. Göç sürecinin tüm boyutlarıyla anlaşılabilmesi için insanların doğdukları yerden ayrılma kararını gerektiren ekonomik, sosyal, çevresel ve siyasal hususlardaki değişimin incelenmesi gerekir. Göç edilen yerde göçmenlere fırsat sağlayan faktörler, iki ülke arasındaki sosyal ağlar ve diğer bağlantılar, göçü düzenleyen yasal, siyasal, ekonomik, sosyal yapı ve uygulamalar, göçmenlerin yerleştikleri bölgenin toplumsal yapısına etkisi ve göç alan ve göç veren toplumlar arasındaki bağlantılar da yapılacak değerlendirmelerde dikkate alınmalı ve derinlemesine araştırılmalıdır (Castles ve Miller, 2008: 39-40).

4. TÜRKİYE'DE VE DÜZCE'DE GÖÇ

4.1. Türkiye'de Gerçekleşen Göç Hareketleri

Coğrafi olarak Anadolu, kıtaları birbirine bağlayan bir konumda olması, dolayısıyla kıtalar arası transit yolların buradan geçmesi sebebiyle tarihin her döneminde göç hareketliliğinin yaşandığı bir yer olmuştur. Anadolu coğrafyasında ya da çevresinde yaşanan türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal hareketlilik ya da istikrarsızlık bir şekilde burayı da etkilemiş, Anadolu bazen göçün hedef ülkesi bazen geçiş yeri bazen de kaynak ülkesi haline gelmiştir. Mesela 1218'de başlayan büyük Moğol istilası sırasında veya sonrasında, istilaya uğramış yerlere göre emniyet ve istikrarını korumayı beceren Selçuklu Anadolu'sunu, mevcut nüfusun yapısını değiştirecek derecede yoğun bir göç akınına uğramış; bunun ortaya çıkardığı yönetsel sıkıntılar, ekonomik dengesizlikler ve siyasal çatışmalar uzun bir süre bölgeyi meşgul etmiştir. Yine 1402'deki Timur'un Anadolu istilası sırasında ve sonrasında da Balkanlara doğru yoğun bir göç hareketliliği yaşanmış, zaman zaman Osmanlı devletinin klasik tehcir ve iskân politikaları da bu nüfus hareketliliğine katkı sağlamıştır. Osmanlı devletinin 1774'ten itibaren Batı'daki topraklarını kaybetmeye başlaması ise bu bölgelerden Anadolu'ya doğru bir nüfus hareketliliğine yol açmış, bu durum Cumhuriyet tarihi boyunca az ya da çok devamlılığını sürdürmüştür. 1960 ve 1970'lerde menşe ülke olarak, günümüzde ise geçiş veya hedef ülkesi olarak Türkiye göçlerden etkilenen konumunu muhafaza etmektedir.

Avrupa ve Afrika kaynaklı gerçekleşen gönüllü veya zorunlu göçlerin bir bütün olarak bugünkü Amerika ve Avustralya kıtasının demografik, siyasal ve kültürel temellerini şekillendirmesi gibi göç hareketlerinin içinde taşıdığı türlü risklere ve çatışma çıkarma potansiyeline rağmen dünya tarihine yön verdiği ve yerliler ile göçmenler arasında dinamik bir etkileşim süreci ortaya çıkardığı bir gerçektir. Göçün bir tehdit ya da fırsat unsuru olması ise büyük oranda buna muhatap olan ülkelerin elindeki imkânlar kadar göçmen politikaları ve göçmenlere davranışlarıyla ve toplumun göçmenlere yaklaşımıyla doğrudan ilgilidir (Kaya ve Erdoğan, 2015: 6). Bu sebeple Türkiye'deki mevcut göç algısını ve göçmenlere yaklaşımı anlamak için Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne göçle ilgili uygulamalarını ve tutumlarını gözden geçirmek gerekecektir.

Türkiye'nin bugünkü yapısının oluşumunda etkili olan göçleri, yani Türkiye'nin göç tarihini farklı şekillerde kategorileştirmek mümkündür. Örneğin İçduygu, Türkiye'deki göçü, ulus-devlet ve uluslararası göç ilişkisi içinde açıklayarak üç farklı tarihsel döneme ayırmıştır. 1923-1950 yılları arasındaki göçleri, erken cumhuriyet dönemi göçleri olarak ele almış; 1950-1980 yılları arasındaki göçleri, ulus-devlet ve modernitenin yerel olarak derinleştiği yıllar olarak değerlendirmiş; 1980'lerden günümüze uzanan göçleri de küreselleşmenin yoğunluğunun hissedildiği göçler olarak adlandırmıştır (İçduygu, 2010: 18). Tekeli ise, Türkiye'deki göçü, 1860-1927 yılları arasında siyasal nedenlerle ortaya çıkan "balkanlaşma" göçleri; 1945-1980 yılları arasında kırdan kente nüfus yer değişimleriyle görülen "kentleşme" göçleri; 1975'lerden sonra hâkim olan "kentler arası göç"ler; insanların yaşamları boyunca bir güzergâh üzerinde hareket etmesini anlatan günümüzdeki "yaşam güzergâhları" göçleri şeklinde dört kategoriye ayırarak ele almıştır. (Tekeli, 2016: 42-44). Bu çalışmada ise Türkiye'deki göç hareketliliği tarihsel akışa uygun olarak ele alınacak; öncelikle cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası Türkiye'ye gelen göçler üzerinde durulacak, ardından 1950-1980 arası Türkiye'de yaşanan iç göç ve dış göç hareketlilikleri anlatılacak, daha sonra da 1980 yılı ve sonrasında Türkiye'ye yönelik gerçekleşen sığınma hareketlerinden ve ülke içindeki yer değiştirmelerden söz edilecektir. Düzensiz göçler ve 2011'den sonra Türkiye'ye gelen Suriyelilerin göçünden de ayrıca bahsedilecektir.

4.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türkiye'ye Göçler

Farklı etnik unsurların birlikte yaşadığı, çeşitli din ve mezhep mensuplarının yer aldığı ve muhtelif dillerin konuşulduğu Osmanlı millet sistemini parçalayan en önemli husus, devletler arası askerî mücadeleler ve nüfuz çabalarından ziyade 1789'daki Fransız ihtilaliyle birlikte gelişmeye başlayan milliyetçilik akımının etkisi olmuştur. Geçmişte bir arada yaşayan farklı etnik gruplar, artık kendilerine mahsus ve kendileri tarafından yönetilen daha homojen yapıların içinde yer almayı tercih etmeye başlamışlar; bu da mevcut imparatorlukları ya ortadan kaldırmış ya da küçülterek daha az farklı yapılar haline getirmiştir. Bir imparatorluk mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü etnik, kültürel ve toplumsal-psikolojik altyapısı da başlarda Osmanlı döneminden intikal eden bakiyeler üzerinden şekillenirken, ulus devletleşme süreci içinde evvela gayr-ı müslim unsurların, daha sonra da Müslüman diğer etnik grupların asimilasyonu çerçevesinde gelişmiştir.

1774'te imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra Rusların 1783'te Kırım'ı işgal etmesiyle Müslüman Tatarlar Osmanlı topraklarına doğru göç etmeye başlayınca, Osmanlı ülkesi ilk kitlesel göç hareketine şahit olmuştu. 1828 Rus savaşı ve 1853 Kırım savaşıyla devam eden bu göç dalgasına, 1850'lerden itibaren Kafkaslardan gelen göçler eklenmiş; 1859'da Şeyh Şamil'in Ruslara esir düşmesiyle 1860'larda başlayan kitlesel göçleri, Rusların 1863-1876 arasında uyguladığı kolonizasyon ve tehcir politikaları neticesi gerçekleşen "büyük göç" hareketi takip etmiş, 93 Harbi'nden (1877-1878) sonra 1912 yılına kadar da bölgeden yapılan göçler kesilmeden devam etmiştir. Bu göçler neticesinde 1,5 milyon kadar Kırım kökenli Müslüman, 2 milyonun üzerinde Çerkes, Adige, Çeçen, Abhaz, Laz, Megrel ve Gürcü gibi çeşitli halk ve topluluklara mensup Müslüman Anadolu'da iskân edilmiştir. (Dündar, 2008: 43-44; İpek, 2006: 27-29; Kale, 2015: 158; Karpat, 2003: 108; Saydam, 1997: 81-93).

Balkanlardan Anadolu'ya yönelik yapılan göçler ise 93 Harbi ve sonrasında kitlesellik kazanmış, 1912-1913'deki Birinci Balkan Savaşı neticesinde uğranılan kayıplarla birlikte çoğunluğu Türk olmak üzere Boşnak, Arnavut, Pomak ve Torbeş gibi halk ve topluluklara mensup 2 milyonun üzerinde Müslüman Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır (Dündar, 2008: 61; İpek, 2006: 27-29; Kale, 2015: 158; Karpat, 2017: 185; Tekeli, 1990: 55-57). Farklı milletlerin elde ettikleri topraklarda kendi ulus devletlerini inşa edebilmek için Müslüman unsurları tasfiye edip siyasî ve iktisadî bakımdan etkisiz hâle getirmeye çalıştığı Balkanlara mahsus milliyetçilik anlayışı (Barut, 2018: 164), karşı bir hareket olarak Türk milliyetçiliğinin de doğmasına ve özellikle siyasî ve askerî kadrolarda ve elitlerde dinî ve etnik kimliklere karşı gösterilen geleneksel hoşgörünün azalmasına sebebiyet vermiştir (Taştan, 2017: 11-14).

Bu şekilde karasal bir imparatorluk olan Rus çarlığının ve onunla ittifak eden güçlerin takriben 150 yıl içinde Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan uzaklaştırdığı muhacirlere, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte işgale uğrayan ya da uğrama tehlikesi bulunan Erzurum, Van, Bitlis, Erzincan ve Trabzon gibi vilayetlerden harekete geçen göçmenler de eklenmiştir (Dündar, 2001: 228-237; İpek, 2013: 114).

4.1.2. Cumhuriyet Sonrası Türkiye'ye Göçler

Birinci Dünya Savaşı sırasında da işgale uğrayan yerlerdeki nüfusun bir kısmının harekete geçmesiyle devam eden göçler, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus

mübadelesiyle (1924-1926) resmî bir hüviyet kazanmıştır. Bu mübadele (nüfus değişimi) sonucunda Batı Trakya hariç Yunanistan'da yaşayan 500 bin Müslüman Türk Türkiye'ye getirilmiş, İstanbul ile Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayanlar hariç Türkiye'deki 1,5 milyon Rum da Yunanistan'a gönderilmiştir (Macar, 2015: 171-185). Ulus-devlet olma yolunda ilerleyen iki devletin nüfuslarını türdeş hale getirmek yolunda attıkları bu adımlarda, Yunanistan açısından ülkedeki Rumların nüfusunun arttırılıp azınlık olma tehlikesinden çıkartılması, Türkiye açısından da 1912-1922 yılları sırasında yaşanan büyük nüfus kaybını telafi edip 18-40 yaşları arasındaki üretici nüfusu arttırmak isteği önemli olmuştur (Karpas, 2015: xxxiii).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçler yalnızca mübadele anlaşmalarıyla sınırlı kalmamış, farklı dönemlerde muhtelif Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gerçekleşen göçler azalarak da olsa devam etmiştir. 1923-1990 yılları arasında Türkiye'ye Yunanistan'dan 550.000, Bulgaristan'dan 717.122, Romanya'dan 121.341, Yugoslavya'dan da 461.318 göçmen gelmiştir. 1991-1992'de Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Bosna-Hersek ve Kosova'dan Türkiye'ye sonraki yıllarda da devam edecek göçler olmuştur (Doğan, 2018: 100-101).

1860-1927 yılları arasında yaşanan göçleri “Balkanlaşma Göçleri” şeklinde kavramsallaştıran Tekeli'nin konuyla ilgili yaptığı değerlendirmeler dikkat çekicidir (Tekeli, 2016: 45-46). Tekeli'ye göre Osmanlı imparatorluğunun küçülmesi ve ulus-devletlere ayrılması sırasında ortaya çıktığı için Balkanlardan yapılan bu göçler, savaş ve şiddetle ilişkilidirler ve bu sebeple zorunlu göç kategorisine girmektedirler. Ayrıca Balkanlaşma göçleri dış göç olarak görülüyorsa da, iç ve dış kavramlarının yer değiştirmesi esnasında ortaya çıktıklarından, yani eskiden Osmanlı toprağı olan yerler savaşlarla ve anlaşmalarla kaybedilince birden dış bölge haline dönüştüğünden, Tekeli bunları iç göç ve dış göç arasında bir yere oturtmuştur. Yine Tekeli, bunların modernite öncesi göçlerden farklı olduğunu belirterek bu göçlerin moderniteyle olan yakın ilişkisine dikkat çekmiştir. Zira sanayi öncesi dönemde herhangi bir yeri işgal eden bir imparatorluk üretici emeğin ve ürünün azalacağı endişesiyle nüfusun büyük kısmının o bölgeyi terk etmesini istemezken, ulusçuluk akımlarının gelişmesiyle birlikte elde edilen topraktaki ötekilerin o bölgeyi terk etmeleri talep edilir hâle gelmekteydi. Balkanlarda yaşanan göçler de bu durumun tipik bir örneğiydi.

Türkiye, Balkanlardan gelen göçmenlere karşı farklı dönemlerde farklı uygulamalar yapmıştır. 1923-1949 döneminde Balkan göçmenleri kurucu ya da ev sahibi göçmenler olarak kabul edilmiştir. Bu tarihler arasında yaşanan göçler, artma ve çoğalma esasına dayalı bir nüfus politikası takip edildiğinden ayrıca teşvik edilmiştir. Ekonominin tekrar ayağa kaldırılması ve tarımsal üretimin sürdürülmesinde ihtiyaç duyulan emeğin karşılanabilmesi için gelen göçmenlere “şenlendirme” uygulamalarıyla yeni yaşam imkânları sunulmuştur. 1950-1989 döneminde gelen Balkan göçmenleri “dış Türkler” ve “muhacir” olarak kabul edilmiş ve vatandaşlık işlemleri titizlikle yapılmıştır. 1990 ve sonrasında gelen göçmenler ise “düzensiz göçmen” olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Erder, 2018: 148).

Görüldüğü üzere Cumhuriyet döneminde gerçekleşen Balkan göçleri hem modernite projesiyle hem de ulus devletleşme çabalarıyla iç içe olmuştur. İçduygu, bu modernite ve ulus devlet ilişkisini üç farklı tarihsel dönem içerisinde ele almaktadır: İlk dönem, erken cumhuriyet dönemini içeren, ulus-devletin temelini atıldığı 1923-1950 arasındaki yıllardır. İkinci dönem, ulus-devletin ve modernitenin yerel olarak derinleştiği 1950-1980 arası yıllardır. Son dönem ise, küreselleşmenin yoğun olarak yaşandığı ve Türkiye’nin dünyayla eklemlenmesinin hızlanmaya başladığı 1980 ve sonraki yıllardır (İçduygu, 2014: 48).

Buna göre 1923-1950 yılları arasında Türkiye’deki gayr-i Müslim nüfus ülke dışına göç etmiş, önceden Osmanlı toprakları olan yerlerdeki Türk ve Müslüman nüfus da Türkiye’ye göç etmiştir. 1923-1950 yılları arasında yaklaşık 850.000 kişi başta Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya olmak üzere Balkan ülkelerinden göç ederek Türkiye’ye gelmiştir (Kirişçi, 2000: 8). Cumhuriyetin kuruluşunda kurucu unsur olarak kabul edildiğinden Balkan kökenli göçmenlerin yerleştirilmesine özel önem verilmiştir (Erder, 2018: 143). 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu’na göre gelen göçmenler arasında Türk soyundan ve Türk kültüründen olanlardan iskân yardımı istemeyenler istedikleri yere yerleşebilecek, iskân yardımı isteyenler devletin gösterdiği yere yerleşebileceklerdir. Türk soyundan olmayanlar ise iskân yardımı istemese bile devletin gösterdiği yere yerleşebilecek ve izinsiz yer değiştiremeyeceklerdi (Tekeli, 2016: 161). Kanun, bu şekilde, Türkiye’nin ulus-devletleşme sürecinde Türk soylulara göç etme ve yerleşme konusunda kolaylık sağlarken, Türk soyundan olmayanların Türkiye’ye

yerleşmesini zorlaştırmaktaydı. Bu durum, ulus-devletleşme sürecinde Türkiye’de homojenleşmenin egemen kılınmak istendiğinin de bir göstergesidir.

4.1.3. 1950-1980 Yılları Arasında Gerçekleşen Göç Hareketleri

1950-1980 yılları arası bir taraftan ulus-devlet inşası yerel olarak kalıcı bir boyut kazanırken, diğer taraftan da yoğun olarak kırdan kente göç hareketleri yaşanmış, ülke hızla kentleşmeye başlamıştır (İçduygu, 2004: 88). Süreç içinde göçün artarak devam etmesi kentlerdeki nüfusun yoğunlaşmasına sebebiyet vermiş; 1950’de nüfusun % 18’i kentlerde yaşarken 1980 yılına gelindiğinde bu oran % 44’e çıkmıştır. Genel olarak kırsal alanda toprağın parçalanması, tarımda makineleşme sonucu emek gücüne olan ihtiyacın azalması ve kentteki sanayinin emek talebi gibi hususlar bu göç hareketlerinin nedeni olarak sayılır (Koyuncu, 2015: 32-34).

Ancak Tekeli bu açıklamaların kabaca doğru olsa da yetersiz olduğu görüşündedir. Zira ona göre, tarımda makineleşme, bu dönemde kırsal kesimde işgücü talebini azaltmamıştır. Çünkü bu dönemde traktör sayısının artmasına paralel olarak toprak miktarında da önemli ölçüde artışlar olmuş, aynı zamanda hektar başına düşen ürün de artış göstermiştir. Bu durumun emek talebindeki artışı tetikleyeceği yönündeki değerlendirme, kırsal alandan kentsel alana göçün sadece traktör sayısındaki artışla ya da bu dönemdeki nüfus artışıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Bu nedenle bu dönemdeki kırdan kente göçle ilgili olarak “tarımın mekanizasyonu sonucu ortaya çıkan mekanik bir kırdan kopuş” yorumu yerine, kırdaki yapısal dönüşüme bağlı olarak bir değerlendirme yapılması daha isabetli olacaktır. Söz konusu bu yapısal dönüşüm, tarımda kapitalistleşme ve mekanizasyon şeklinde gerçekleşen iki yönlü bir gelişim süreciyle ortaya çıkmıştır. Bu durum bir yandan mülksüzleşmeye ve kırdan kopuşun meydana gelmesine neden olurken, diğer yandan da örgütlenmemiş ya da sigortalı ve sendikalı hale gelmemiş, küçük toprağı eken, kiralayan tarım işçileri kesimini, yani bir çeşit kırsal bir marjinal kesim ortaya çıkarmıştır. Bahis konusu bu kırsal marjinal kesimin varlığı, kırdan kopuşun tek bir nedene bağlı olarak açıklanamayacağını da göstermektedir (Tekeli, 2016: 69-95). Nitekim Karpat da bu dönemde gerçekleşen kırdan kente doğru olan göç sürecinin Batı ülkelerindeki gibi sanayileşmeye bağlı olarak gelişmediğini belirtmiştir (Karpat, 2003: 21). Bu durumda Türkiye’de bu dönemde göçe neden olan sebepleri, kırsal bölgede yaşanan yapısal dönüşümler, tarım kesiminde görülen açık ve gizli işsizlik, kentlerin çekim merkezi haline

gelmesi ve ulaşım imkânlarının artması gibi faktörler açısından açıklamak daha yerinde olacaktır.

Bu dönemde kırdan ve kentte yaşanan değişimlere bağlı olarak kente doğru artış gösteren göç hareketleri, 1960 askerî darbesi ve 1971 askerî muhtırasıyla meydana gelen siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle yavaşlamıştır. Fakat göçlerin tamamen durması gibi bir durum söz konusu olmamış, büyük kentlere doğru olan göç kısmen de olsa devam etmiştir. Hatta bu dönemde göç edenlerin önceki dönemde göç edenlere göre bazı avantajları da olmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda büyükşehirlerde göç edenleri, önceki yıllarda göç etmiş hemşerileri karşılamış; ilk göç edenler yeni gelen hemşerilerine ikamet edecek konut bulma, gecekondulaştırma, iş bulma, kente uyum sağlama, kentin imkânlarından faydalanma gibi konularda ciddi destek sağlamışlardır (Koyuncu, 2019: 362-363). Ayrıca göç edenler, kentte gecekondulaştırma yaparak barınma sorununu çözmeye çalışırken, geride bıraktıkları köy onlar için kentte başarısız olduklarında ya da yaşlandıklarında geri dönebilecekleri, yaşlılarını güvenle bırakabilecekleri yer anlamına gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemdeki iç göç, kırdan kent arasında gidip gelmelere dayandığından, göçün yarattığı travmatik etkilerin, risklerin ve sorunların daha az hissedilmesiyle neticelenmiştir (Erder, 2015: 37).

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinin işgücüne duyduğu ihtiyaca bağlı olarak Türkiye'nin başta Almanya olmak üzere diğer Batılı ülkelere işgücü ihracına başlamasıdır. Abadan-Unat'a göre Avrupa'ya yönelen bu işgücü hareketleri beş aşamadan geçmiştir: Bireysel göçlerin yaşandığı ve özel aracılardan devreye girdiği 1950'li yıllar; devlet eliyle düzenlenen ve ikili anlaşmalara dayanan işgücü ihracatının olduğu 1960'lı yıllar; meydana gelen ekonomik kriz nedeniyle göçmen işçi alımının durdurulduğu, düzensiz göçmenlere yasal statü kazandırıldığı, aile birleşmelerinin yapıldığı ve çocuk paralarının verildiği 1970'li yıllar; Avrupa'ya yerleşmiş göçmen çocukların eğitim sorunlarının belirdiği, getto yaşamının ve dernekleşme hareketlerinin görüldüğü, sığınma isteklerinin arttığı, vize zorunluluğunun getirildiği ve dönüşü özendiren yasaların çıktığı 1980'li yıllar; yabancılar yasasının çıktığı, yabancılara kimlik kazanma hakkının verildiği, yabancı düşmanlığının arttığı, etnik ve dinî faaliyetlerin yaygınlaştığı ve siyasal hakların istendiği 1990'lı yıllar (Abadan-Unat, 2017:81).

Verilen bu aşamalardan da anlaşılacağı üzere, 1950’li yıllarda Türkiye’den Batı ülkelerine gerçekleşen göç hareketliliği daha çok bireysel davetlerle gerçekleşmiş, 1961 Anayasası’nın kabul edilmesiyle Türk vatandaşlarına yurtdışına çıkma hakkı verilince ve de 1961 yılında Almanya ile Türkiye arasında ilk işgücü anlaşması imzalanınca, Türkiye’de işsizlikten muzdarip olan pek çok kişi çalışmak ve daha yüksek ücretlere kavuşmak ümidiyle yurtdışına yönelmiştir (Abadan Unat, 2017: 80-88). Yurtdışına çıkan işgücü vasıtasıyla Türkiye, artan ekonomik baskıları hafifletmeyi, yurtdışına çıkan işçilerin kazandıkları becerileri Türkiye’deki çalışma hayatına intibak ettirmeyi, döviz gelirlerinin artışıyla ödemeler dengesini sağlamayı amaçlamaktaydı. Hatta bu husus, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da dile getirilmiş, “artan işgücü ihracatı” bir plan hedefi olarak kabul edilmiştir. Yapılan ikili işgücü anlaşması sadece Almanya’yla sınırlı kalmamış; göçmen işçilerin seçilmesine, işe alma ve işçilere ödenecek ücretlere dair genel şartları düzenleyen benzer ikili anlaşmalar, ilerleyen yıllarda başka ülkelerin hükümetleriyle de imzalanmıştır (İçduygu, 2014: 181-185).

Bu anlaşmadan önce işçiler, ancak bir tanıdığının yardımıyla aldıkları davet mektubunu ibraz etmek suretiyle, yani ismen davet (nominal recruitment) adı altında işverenlerin parasal garantisi ve yol masraflarının ödenmesi koşuluyla yurtdışına gidebiliyorlardı. Bu durum yerli Alman işçilerin asgarî ücretlerini tehlikeye soktuğundan, yani ucuz işgücüne neden olduğundan dolayı Almanya’daki sendikalar devreye girdiler ve rekabeti önlemek için kamu kurumlarını uyardılar. Böylece imzalan anlaşma ve de Avrupa’daki işverenlerin sürekli artan işçi talepleri neticesinde Türkiye’den Almanya’ya doğru var olan göç hareketlerinde hızlı bir artış yaşandı. Bu dönemde Almanya’ya giden işçilere “gastarbeiter” (konuk işçi) denirken, ilerleyen yıllarda Avrupa konuk işçi olarak kabul ettikleri işgücünün geçici değil kalıcı olduğunu görmeye başladı. Bu durumu kabul eden ülkeler, göçmen işçiler için sağlık bakımına, iş kazaları, sakatlık, ölüm hallerinde sosyal sigorta kapsamına alınmalarına, doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik haklarının tanınmasına yönelik sosyal güvenlik anlaşmaları imzaladılar.

Bu durum 1973 yılında Avrupa genelinde baş gösteren ekonomik krize kadar devam etti. Kriz nedeniyle Avrupa ülkeleri göçmen işçi alımını sona erdirdi. Ülkelerine gelmiş olan göçmen işçilerin çalışmasını engellemekle birlikte, onların ülkelerine geri dönmelerini sağlamak için bazı teşvikler devreye koydu. Lakin göçmen işçilerin büyük bir çoğunluğu anayurtlarındaki yaygın işsizlik, artan şiddet ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle

dönüşlerini emeklilik dönemine ertelemişlerdi. Avrupa’da yaşanan ekonomik kriz, ayrıca göç politikaları konusunda da yoğun tartışmalar yaşanmasına ve göç politikalarında büyük değişiklikler yapılmasına neden oldu. Bir taraftan göçmen işçilere verilen çalışma izinleri azaltılırken, diğer taraftan göçmen işçilerin ailelerini yanlarına getirmelerine izin verildi (Abadan-Unat, 2017: 84-92). Bu gelişme, Almanya’daki Türklerin aile düzeni kurmalarına ve aile düzeni içinde yaşamalarına imkân sağladı. Böylece 1961 yılında geçici işgücü göçü olarak başlayan göçler, 1973 yılında ailelerin de birleşmesiyle ve işçilerin kalış sürelerinin uzamasıyla daimi hâle gelmeye başladı. Almanya’da doğmuş ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin varlığıyla da kalıcı bir niteliğe büründü (Özdağ, 2018: 177).

4.1.4. 1980 Sonrasında Gerçekleşen Göç Hareketleri

Türkiye 20. yüzyılın son 20 yıllık diliminde, endüstrileşme çabalarının ortaya çıkardığı imkân ve fırsatlar, sağlık ve eğitim gibi kent yaşamındaki olanakların köydeki hayat şartlarına nicelik ve nitelik bakımından üstün olması gibi birçok nedenle hızla gelişen bir ulusal ve uluslararası göç hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bir dizi toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümü de beraberinde getiren bu göç hareketlerinden ulusal nitelikli olanları, devam eden kırdan kente göçlerin yanı sıra kentler arası meydana gelen göçler ile 1990 sonrasında yaşanan çatışmalar neticesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kırsal alanlardan şehirlere yapılan zorunlu nitelikteki göçlerdir. Balkanlardan ve eski Sovyet ülkelerinden yapılan düzensiz göçler ile sığınma amacıyla Irak ve İran’dan gelen kimselerin yaptıkları göçler de bu dönemdeki uluslararası nitelikteki göçlerdir (Kaya, 2015: 23).

1980’li yıllarda tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan küreselleşme ve liberal ekonomi politikaları Türkiye’yi de tesiri altına almış; hükümetler devletin ekonomik alandaki etkisini azaltan özelleştirme uygulamaları ve devleti küçültme ve bürokrasiyi azaltma çabaları içinde olmuştur. Ekonomik yapıdaki değişimle belirgin hale gelen bu yeni süreç, kentteki hizmet sektörü ve kent çevresindeki sanayi sektörü için daha fazla sayıda işgücüne ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Neticede kırdan kente göç hızlanmış, özellikle 1980-1985 yılları arasında büyük bir artış yaşanmıştır.

Bu şekilde işgücü talebine binaen iş arama/iş bulma niyetiyle yapılan göçlerin yanında tayin/atama, eğitim ve evlilik amaçlı yapılan göçler de bu dönemde nispeten önemli bir yer tutar. Vurgulanması gereken bir diğer husus da nitelikli göçlerde artış

yaşanması ve kırdan kente doğru olan göçün nitelik değiştirerek küçük kentten büyük kente göç şeklini almaya başlamasıdır (Koyuncu, 2019: 365). Kırdan kente doğru gerçekleşen göçlere göre daha akışkan olan bu tür göçler neticesi göç eden kimseler gittikleri yerlerde uyum sorunuyla daha az karşılaşmaktadırlar (Tekeli, 2016: 63).

1990'lı yıllara gelindiğinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinden bölgedeki ve Batı'daki şehirlere doğru terör kaynaklı göç hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Birinci Körfez Savaşı'nın bölgede ortaya çıkardığı siyasal ve ekonomik bunalım ve istikrarsızlıktan da beslenen terör eylemleri, Türkiye'deki siyasal yaşamı derinden etkilemenin yanında kırsal alanda zor şartlar altında yaşayan yoksulları, yaşlı ve çocukları da yerinden etmiştir. Neticede kırsal alanda yaşayan yüzbinlerce kişi tarım ve hayvancılığa dayanan geleneksel yaşamlarından kopmuş, en temel ihtiyaçları için bile piyasa ekonomisine bağımlı hale gelmişlerdir (Yükseker, 2016: 235). Zorunlu olması, çatışmalı siyasal bir ortamda gerçekleşmesi ve kırsal alandan göç edemeyecek kadar yoksul olanları da göçe zorlaması bakımından bu göç, bir önceki dönem göç hareketlerinden niteliksel olarak farklılık gösterir (Erder, 2015: 38).

Kırdan kente veya kentler arası gerçekleşen iç göçlerden farklı olarak ve de itme-çekme faktörlerinden bağımsız olarak yaşanan bu iç göçte, "ülke içinde yerinden edilme" olgusu hâkim bir haldedir. Bu göçte yerinden edilenler birçok sosyal, siyasal, kültürel ve hukukî sorunla karşılaşmışlar, bir dizi travmatik olaylar yaşamışlardır. Kentler de bu göçe hazırlıksız yakalanmış, var olan alt yapı eksikliklerinin yanında konut, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi alanlarda pek çok yeni sorunla karşılaşmışlardır. İşsizlik daha da artarken bir tür kent yoksulluğu olgusu ortaya çıkmıştır. Çıkan bu sosyal problemlerin ve kentte işlenen suçların nispeten artmasının sorumluluğu da yeni gelen göçmenlerin üzerine yıkılmıştır (Kaya, 2015: 24).

Türkiye, bu şekilde bir taraftan kentler arası göçün ortaya çıkardığı sorunlarla uğraşırken diğer taraftan da bir dizi uluslararası göç hareketliliğine sahne olmuştur. 1960 sonrasında daha çok kitlesel işçi göçüyle 'göç veren' ülke durumunda olan Türkiye, 1980'lerden sonra küresel göç rejimi içindeki yerini değiştirmeye başlamış, 1990'la birlikte 'göç alan' ülke konumuna gelmiştir (Kirişçi, 2003). Bunda küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni koşullar kadar yakın coğrafyasındaki ekonomik ve sosyal dönüşümlerin de dikkate değer etkisi vardır (İçduygu, 2010: 29). Mesela 1989 yılında, Bulgaristan'da kominizmin çökmesinden biraz önce, Türk ve Pomak kökenli 350 bin civarında

Bulgaristan vatandaşı Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Bu göçü, 1991 yılında Saddam Hüseyin ve ordusunun zulmünden kaçarak dağlardan Türkiye'ye geçen yarım milyon Iraklının kitlesel sığınması takip etmiştir (Kirişçi ve Karaca, 2015: 297).

Bulgar hükümeti, 1984 yılında sistematik bir plan dâhilinde ülkedeki çoğunluğu Türklerden oluşan Tatar ve Pomak Müslüman halkı, mevcut isimlerini Slav-Hristiyan isimleriyle değiştirmeye zorladı. Geçmişte, 1956 yılında çıkarılan “Tek Millet” (Edinna Natsiya) kararına dayanan ve ülkede yaşayan azınlıkların Bulgar örf ve adetlerini benimseyerek Bulgar halkıyla entegrasyonunu sağlamayı hedefleyen bu asimilasyon politikaları (zorunlu isim değişiklikleri, anadilde konuşmanın yasaklanması, ibadethanelerin kapatılması, cenaze ve sünnet gibi dinî vecibelerin yerine getirilmesindeki kısıtlamalar) kitlesel protestolar ve direnişle karşılaştı. Bunun üzerine dönemin Bulgar hükümeti eylemlerde başı çekenleri ve aydınları gözaltına alarak Belene kampında (1984-1987) hapsedti (Karpas, 2017: 411-412). Bulgarlaştırarak asimile etme politikaları, buna karşı çıkanlara uygulanan aşırı şiddet ve nihayet 1989'da Bulgar hükümetinin olaylarda mahkûm olanların yurt dışına sürüleceği tehdidi, Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkileri gergin bir hale sokmuştu. Türkiye Bulgaristan'a bu uygulamalardan vaz geçmesi için baskı uygulamış, iki taraflı bir göç anlaşması imzalanması için teklif götürmüştür. Bu teklif Bulgar hükümeti tarafından reddedilince, dönemin başbakanı Turgut Özal Bulgaristan-Türkiye sınırını açmış, Türkiye olarak Bulgaristan'da yaşayan 1,5 milyon civarındaki Türkün tamamını almaya hazır olduklarını söylemiştir. Bunun üzerine 1989 yılında 350 bin civarında insan Türkiye'ye gelmiş, Türk hükümeti gelen göçmenlere mülteci gibi değil, soydaşları gibi davranmıştır. Getirdikleri araçlarını ve kişisel ev eşyalarını gümrükten muaf tutarak geçirmelerine izin vermiş, çıkardığı yasalarla konut kredisi almalarını sağlamış, meslek sahiplerinin iş bulmalarında kolaylıklar göstermiştir (Çatır, 2012: 226-227; Kirişçi ve Karaca, 2017: 302-303).

Bu dönemde Türkiye'ye doğru yaşanan diğer kitlesel göçler Irak üzerinden olmuştur. 1980-1988'deki İran-İrak savaşı sonrasında, 1990-1991'deki I. Körfez savaşı sırasında ve de 1991'de ülkenin kuzeyindeki ayaklanmaları bastırmaya çalışan Saddam Hüseyin kuvvetlerinin ağır saldırıları karşısında çok sayıda kişi Türkiye'ye sığınmıştır (Karaçay, 2006: 305-306). 1988'de Baas rejiminin baskı ve katliamlarından kaçarak Türkiye'ye sığınan Irak vatandaşları, sınır bölgesindeki illerde kurulan geçici barınma merkezlerine yerleştirilmişlerdir. Sığınmacıların beslenme, barınma, sağlık ve diğer

ihtiyaçları yurt iinden ve yurt dışından yapılan yardımlarla karşılanmıştır. Bir müddet sonra Irak hükümetinin af ilan etmesi üzerine bazı Iraklılar evlerine dönmüşlerdir. 1990-1991 yılları arasındaki Körfez savaşı sırasında, Irak ve Kuveyt'te çeşitli işlerde çalışan 60 bin civarındaki yabancı uyruklu işçi Irak-Türkiye sınırına yakın kaplarda ikamet ettirilmifitir. 1991'de Irak'tan kaçan 500.000'e yakın Kürt kökenli Irak vatandaşı da Türkiye sınırında oluşturulan tampon bölgeye/güvenlik bölgesine yerleştirilmiştir (Kaynak, 1993: 28-74).

Türkiye, Irak'tan kitlesel halde gelen göçmenlere, 1989'da Balkanlardan gelenlere yaklaştığı gibi yaklaşmamış; Balkan günde açık kapı politikası uygularken, Irak'tan gerçekleşen kitlesel gte güvenli bölge oluşturulması için uluslararası toplumu harekete geçirmeye çalışmıştır. Göç edenlerin Kürtlerden oluşması ve Türkiye'nin askerî ve bürokratik yapısının Kürt kimliğini reddetmeye dayalı bir bakış açısına sahip olması, böyle bir politikanın ortaya çıkmasında etkili olmuş olmalıdır. Nitekim tutuldukları kamplardan memnun olmayan yaklaşık yarım milyon sığınmacı, uluslararası girişimler sonucunda bir ay gibi kısa bir sürede evlerine dnmştir (Kaynak, 1993: 50).

1990'lı yıllarda Türkiye'nin g rejimini değiştirmesine etki eden bir diğer uluslararası gelişme, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Demir Perde lkelerinin dağılması üzerine hem eski sosyalist ülkelerin hem de Türkiye'nin sınırlarını karşılıklı olarak amasıdır. Bu sayede Türkiye, bir yandan komşularıyla yeniden ilişki kurarken, diğer yandan da turizm gelirlerini arttırmak istiyordu. Söz konusu ülkelerden gelenlerin Türkiye'ye girişte herhangi bir engelle karşılaşmaması, eski SSCB bölgesinden gelen yabancıların sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Türkiye bu şekilde sınırlarını açık tutarken Avrupa lkeleri Shengen sınır rejimiyle birlikte sıkı sınır politikası uygulamaya başladılar. Bu durum aynı zamanda Doğu-Batı g yolu üzerinde olan Türkiye'nin transit göçmenler için bir bekleme odası haline gelmesine sebep oldu (Erder, 2015: 89).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme, diğer lkeleri etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiş, aynı zamanda Türkiye'ye yönelen göçmen ve sığınmacı profilinde de belirgin değişikliklere neden olmuştur. Türkiye artık sadece g veren ve alan bir ülke değil, başka ülkelere gitmek isteyen ülke vatandaşları için de geçiş yapabilecekleri bir "geçiş ülkesi" haline gelmiştir (Erder, 2018: 185-191; İçduygu vd. 2014). 1990 sonrasında evre ülkelerden ciddi biçimde düzensiz göç almaya başlayan Türkiye, I. Körfez savaşı ve Soğuk Savaş sonrasında da yoğun glerle karşı karşıya kalınca, Türk soyluların kabul

edilmesi esasına dayanan göç rejimini değiştirmek durumunda kalmıştır. Bu yıllardan sonra, dünyadaki diğer gelişmiş ülkeler gibi Türkiye de göçü sosyal yük, kamusal düzen ve ulusal güvenlik sorunu olarak algılamaya başlamıştır (Özgür, 2016: 212). Artık çoğalan ve sorun olarak görülen düzensiz göçleri engellemeye ve denetlemeye yoğunlaşmıştır.

4.2. Düzensiz Göçler

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gittikçe yaygınlaşan, önlenmesi ve denetlenmesi öncelikli mesele haline gelen (Erder, 2015: 81) düzensiz göçün başlıca kaynağı şu üç temel durumdur. Birincisi, eski Doğu Bloku ülkelerinin 1990’larda yaşadığı sosyal-siyasal değişimlerin insanları yoksulluğa sürüklemesi ve insanların yaşamlarını sürdürmek için yaygın bir enformel ekonomiye sahip olan Türkiye’ye göç etmesidir. İkincisi, çeşitli Asya ve Afrika ülkelerinden AB’ye gitmek isteyenlerin Türkiye’yi geçiş ülkesi olarak kullanması ve bekleme süresinde Türkiye’deki enformel istihdama yönelmesidir. Üçüncüsü ise, Ortadoğu ülkelerindeki baskıcı yönetimlerden kaçan kimselerin sığınma başvurusunda bulunmak için Türkiye’ye gelmesidir (İçduygu, 2006: 2).

Bunlara ilave olarak küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve siyasal sarsıntılardan beslenen düzensiz göçe hız kazandıran daha başka birçok etmen mevcuttur. Her şeyden önce ulaşım imkânlarının artması ve ucuzlaması, daha düşük gelir gruplarının hareket imkânını arttırmıştır. Medya, kitlesel iletişim ve internet gibi haberleşme olanaklarındaki gelişmeler, dünyanın her tarafına dağılan insanların birbirleriyle daha rahat ve daha sıkı ilişki kurmasını sağlamış; bu durum bir taraftan bu kimselerin birbirlerinden ve farklı yaşam biçimlerinden haberdar olmalarına imkân verirken, diğer taraftan insanlarda daha iyi yaşama isteğini ortaya çıkarmıştır. Yine bölgesel çatışmalar ve savaşlardan dolayı mülteci ve sığınmacı olarak ülkelerini terk edenlerin sayılarında da geçmişe göre artış yaşanmıştır. Sermaye hareketliliğindeki artışlar ve ulus-ötesi yatırımların ucuz emeğin bulunduğu bölgelere kayması gibi gelişmeler, sınır ötesi istihdamı arttırarak enformel ekonomilerin yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Erder, 2015: 78-79).

Göründüğü kadarıyla Türkiye’ye gelen düzensiz göçmenlerin sayıları, nitelikleri, geliş amaçları ve kalma eğilimleri gibi konularda henüz sistemli ve kapsamlı araştırmalar yapılmış değildir. Mevcut durum resmî kurumların yeni nüfus hareketlerindeki değişimi yansıttıkları sistematik veriler, sınır geçiş sayıları ve turizm istatistikleri gibi hususlarla

sınırlıdır (Erder, 2011: 190). Nitekim eski Sovyet bloğu ülkelerinden Türkiye’ye gelenlerin çoğunun turist olmadığına, Türkiye’ye çalışma ya da ticaret amacıyla geldiklerinin geç fark edilmesi bunun bir sonucudur. Konuyla ilgili yapılan ilk analizlerde, kayıtsız olarak çalışan yabancı işçilerin “ucuz ve sorunsuz emek” olarak görüldüğü; bazı işverenlerin sendika kuramamaları, disiplinli olmaları ve uzun çalışma saatlerine razı olmaları gibi nedenlerle bu kimseleri tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Buna karşın sendikalar, yerli işçiler ve formel iş piyasasında faaliyet gösteren ve düzenli işçi çalıştıran işverenler, yabancı işçileri rakip olarak görmüşler ve bu duruma tepki göstermişlerdir (Erder, 2011: 194-195). Bu tepkiler üzerine 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun” (2003) temel alınarak yabancıların çalışma hakkıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre sadece ihtiyacı karşılayacak yerli işçi olmaması durumunda yabancılara çalışma izni verilmesi öngörülmüş, yabancılara verilen çalışma izinlerinin sayısı son derece sınırlı tutulmuştur. Bu durum, göçmenlerin büyük kısmının vasıfsız işlerde kayıt dışı olarak çalışmaya devam etmesini doğurmuştur (Toksöz ve Ünlütürk, 2011, 158-159).

Türkiye, ülkeye gelen yabancılara, YUKK’da (YUKK, 2013) da belirtildiği üzere mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma adı altında dört farklı statü vermektedir. YUKK’un 61. maddesine göre mülteci: *“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişi”*dir (YUKK-Md.61).

YUKK’un 62. maddesinde, Cenevre sözleşmesindeki coğrafi kısıtlama dikkate alınarak tanımlanan “şartlı mülteci” ise: *“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında*

şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.” (YUKK-Md.62)

Şartlı mülteci olmayan fakat koruma gerektiren bir konumda bulunan yabancılara ise “ikincil koruma” statüsü verilir. YUKK’un 63. maddesine göre ikincil koruma: *“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.” (YUKK-Md.63)*

Bu statülerin dışında kitlesel göçlere acil çözümler bulmak için, geri göndermeme yükümlülüğü çerçevesinde, Türkiye’ye sığınanlara bireysel statü belirleme işlemleriyle vakit kaybetmeden uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yolu olarak verilen statü (GİGM, 2019a) “geçici koruma” statüsü olmaktadır. YUKK’un 91. maddesine göre geçici koruma: *“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara” geçici koruma sağlanabilir” ve “Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirler ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.” (YUKK-Md. 91)*

Yukarıda ilgili maddelerde geçen tanımları kısaca ifade etmek gerekirse; Türkiye açısından mülteci, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar sebebiyle Avrupa’dan gelen ve Türkiye’ye sığınmak isteyenlere verilen statüdür. Şartlı mülteci, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle Avrupa ülkeleri dışından Türkiye’ye sığınmak amacıyla gelen kişilere verilen statüdür. İkincil koruma, yasadaki şartları taşıyan fakat mülteci ve şartlı mülteci kategorisine girmeyenlere verilen statüdür. Geçici koruma da, kitlesel göçlerle toplu olarak ya da bireysel olarak Türkiye sınırlarına gelen, uluslararası koruma

talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınmayan kişiler, yani 2011'den bu yana Suriye'den Türkiye'ye gelen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen statüdür.

Bunlara ilave olarak bir de uluslararası koruma arayanlar için uluslararası literatürde kullanılan ve Türkiye'de 1994 yönetmeliğinde tanımı yapılan sığınmacı kavramı mevcuttur. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR, 2005) tanımına göre sığınmacı: *“Uluslararası koruma arayan, başvuruda bulunduğu ülkede yetkili makamlarca başvurusu henüz sonuçlandırılmamış, yani henüz resmi olarak mülteci statüsü verilmemiş kişileri”* ifade ederken, 1994 yönetmeliğine göre ise: *“Bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişilerdir.”* Görüleceği üzere bu yönetmelikte “Avrupa’da meydana gelen olaylar” sebebiyle ifadesi yer almamakta, bundan dolayı da Türkiye’ye Avrupa dışından gelenler sığınmacı olmakta, mülteci olamamaktadır. Bu kişilerin başvuruları değerlendirilmekte, uygun bulunduğu takdirde üçüncü ülkeye sunulmakta, başvuruları kabul edilenler üçüncü ülkeye gönderilmektedirler.

Anlaşılabacağı üzere dönemin şartları gereği Cenevre sözleşmesine eklediği “coğrafi çekince” ifadesine bağlı olarak Türkiye sadece Avrupa’dan gelenlere mülteci statüsü vermektedir. Hâlen Türkiye, Cenevre sözleşmesini imzaladığı halde coğrafi çekinceyi sürdüren dört ülkeden (Türkiye, Kongo, Madagaskar, Monako) biridir. Hatta bu çekinceyi fiilî olarak uygulayan tek ülke durumundadır. Coğrafi çekincenin kaldırılmaması gerektiğini savunanlar, uluslararası dayanışmanın yetersiz olduğunu ve Türkiye’nin çekinceyi kaldırırca bütün mültecilere ev sahipliği yapma ihtimalinin çok fazla olduğunu iddia etmektedirler. Ancak coğrafi çekince hâlen mevcut ve uygulamada olduğuna göre, bunun Türkiye’nin her geçen gün daha fazla düzensiz göçe ve kitlesel göçe maruz kalmasına, büyük bir mülteci ülkesine dönüşmesine engel olamadığı da ortadadır (Erdoğan, 2015, 322).

Son yıllarda Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklardan dolayı Suriye haricindeki ülkelerden de Türkiye’ye sığınanlar olmaktadır. Bu kişiler uluslararası koruma başvurusu statüsünde olup Türkiye’de üçüncü ülkeye yerleştirilmeyi beklemektedirler. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 2019 yılındaki verilerine göre, Türkiye’de uluslararası koruma başvurusu yapan toplam 56.417 kişi bulunmaktadır. Bu kişilerin 35.042 kişisi Afganistan uyruklu, 15.532 kişisi Irak uyruklu, 3.558 kişisi İran uyruklu ve 2.285 kişi de diğer ülkelerdendir (GİGM, 2019b).

Türkiye’de kayıtlı olan bu göçmenlerin dışında bir hayli düzensiz göçmen de mevcuttur. GİGM’nin verilerine göre, 2019 yılında başta Afganistan ve Pakistan olmak üzere birçok ülkeden toplam 454.662 düzensiz göçmenin yakalanmış olması (GİGM, 2019c), Türkiye’deki düzensiz göçmenlerin muhtemel sayısı hakkında bir fikir verebilir. Bu durum, mültecilik statüsü vermemesine rağmen Türkiye’ye yönelik göçlerin azalmadığını, aksine son yıllarda çevre ülkelerde yaşananlardan dolayı sığınma hareketlerinin, kitlesel göçlerin ve düzensiz göçlerin giderek arttığını göstermektedir. Özgür’ün de ifade ettiği gibi, Türkiye hem dünya savaşlarının ve uluslaşma coğrafyasının merkezinde olması, hem de merkez ile çevre ve hedef ile kaynak ülkeler arasında yaşanan göç güzergâhlarının orta noktasında bulunması dolayısıyla, dünya göç tarihi içinde zorunlu göçlerin hedefi, kaynağı ve geçiş ülkesi konumunda yer almaktadır (Özgür, 2016: 202).

4.2.1. Suriye’den Türkiye’ye Kitlesel Göç

Suriyelilerin Türkiye’ye göç etmesinin en temel sebebi, 2010 yılında Tunus’ta başlayıp Mısır, Libya, Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Yemen, Fas ve Lübnan gibi ülkelere sıçrayan “Arap Baharı” adlı halk ayaklanmasının Suriye’yi de etkisi altına almasıdır. Arap Baharı, etkili olduğu diğer ülkelerde kısa sürede rejim değişikliklerine sebep olurken ya da etkisini kaybedip sönükleşirken Suriye’de mezhep temelli bir iç savaşa dönüşerek kriz halini almış, bölgede siyasal, sosyal ve ekonomik kaos meydana getirmiştir. Suriye’de gerçekleşen halk ayaklanmasının nedenini ve rejimin buna karşı verdiği şiddetli tepkiyi daha iyi anlayabilmek için yakın geçmişte Suriye’de yaşananlardan ve bölgenin demografik, etnik, sosyo-ekonomik ve siyasî durumundan kısaca da olsa bahsetmek gerekecektir.

190.000 km²’lik bir yüz ölçüme sahip olan Suriye’de 2010 verilerine göre yaklaşık 21 milyon kişi yaşamaktaydı. Etnik açıdan nüfusun % 60-70’i Arap, % 7-10’u Kürt, % 5-6’sı Süryanî, % 5-6’sı Türk, % 3’ü Ermeni, % 2’si Çerkes iken, dinî açıdan nüfusun % 60’ı Sünnî, % 11’i Nusayrî, % 16’sı Hristiyan, % 3’ü Dürzî ve diğerlerinden (İsmailî, Ezidî, Yahudî) oluşmaktadır. Resmî dilin Arapça olduğu ülkede Kürtçe, Türkçe ve Ermenice de konuşulan diller arasındadır. Başkenti Şam olup başlıca şehirleri Hama, Humus, Lazkiye, Tartus’tur. Ülkenin en önemli gelir kaynağı petrol iken işsizlik oranı bir hayli yüksek seviyedir (Deniz, 2013: 318). Ülke, 1963’ten bu yana birlik, özgürlük ve komünist ilkeler çerçevesinde Arap milliyetçiliği ve sosyalizmi yapan Baas Partisi tarafından sıkı denetimli merkezî idare tarafından yönetilmektedir. 2000 yılında devlet başkanı seçilen Beşşar Esad,

1970'ten 2000 yılındaki ölümüne kadar ülkeyi yöneten Hafız Esad'ın oğludur. 1963'te darbeyle iktidara gelen Baas Partisi'ne karşı 1964'te Hama'da, 1979-1082 yılları arasında Suriye genelinde Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından çıkartılan isyanlar kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra çözölen ilk halka Demir Perde ölkeleri gibi çoğunlukla tek parti tarafından merkezî idareyle sosyalist ilkeler çerçevesinde yönetilen Ortadoğu ölkelerinde Arap Baharı'nın etkisini daha derinden hissettirdiği bir gerçektir. Öyle anlaşıyor ki basın ve televizyon gibi klasik haber alma kanallarını denetim altından tutarak ölkeyi yönetmeye çalışan tek partili dışa kapalı rejimler, küreselleşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım imkânlarının artmasıyla dünyadaki gelişmelerden haberdar olan ve siyasî kurumlardaki gelişimin çağın gerisinde kaldığını, toplumdaki sosyal ve ekonomik taleplere cevap üretemediğini görerek daha fazla refah, daha fazla hürriyet ve adalet isteyen halkın sessizce dile getirdiği talepleri duymazlıktan gelmeyi sürdürünce, bir anda kitleleri sokaklara döken büyük protestolarla karşılaşmışlardır. Uzun yıllardır idareyi elinde tutan siyasî liderlerden bıkmış ve ümitsiz olan halkın değişim istekleri Suriye'de de karşılık bulmuş ve her kesimden insanın katıldığı protesto gösterileri yapılmaya başlanmıştır (Şen, 2013: 57).

Suriye'de bu protestoların ve gösterilerin kitleselleşmesi 2011 yılının başlarında olmuştur. Bir grup çocuk bir okulun duvarına diğer ölkelerde yaşanan Arap Baharı'nı öven bir yazı yazınca, tutuklanıp işkence görmüş, hatta içlerinden biri hayatını kaybetmişti. Bu durumu protesto etmek için sokağa inenlerle birlikte Suriye'deki ilk kitlesel eylemler de başlamış oldu (Ataman, 2012:24-25). Esed yönetimi protestoları şiddet ve silah kullanarak bastırmaya çalışınca, muhtelif şehirlerde yaşanan çatışmalar kısa sürede bir iç savaşa dönmüştü. Ancak Suriye'deki süreç diğer ölkelerdeki –Yemen hariç- gibi gelişmemiş; protesto ve çatışmalar uzayınca Körfez ölkeleri ile bölgesel ve küresel güçler de meseleye müdâhil olmuş, Suriye bir mücadele ve hesaplaşma alanı haline gelmiştir. Bu sırada Esed rejiminin durumu bir mezhep çatışması haline sokması ve İran'ın ve Lübnan'daki Şii grupların desteğini alması, sahada kaybettiği manevra üstünlüğünün tekrar kendi lehine dönmesini sağlamıştır. Sahadaki grupların yapısının çeşitlenmesi ve karışık ilişkiler ağının oluşmasıyla Suriye'deki kriz içinden çıkılmaz zor bir hale evrilmiş; çatışmalar bir iç güç mücadelesinin ötesinde uluslararası, bölgesel ve ulus üstü bir vekâlet savaşına dönüşmüştür (Kazdal, 2018: 6-7; Ulutaş ve Hoca, 2014: 8). Neticede yaklaşık on yıldır

yaşanan çatışmalarda yüzbinlerce Suriyeli canından olmuş, milyonlarcası da evini-barkını terk ederek ya ülke içinde yer değiştirmiş ya da ülke dışına çıkarak mülteci konumuna düşmüştür.

Çatışmaların başladığı 2011 yılından bu yana 6.6 milyon insan Suriye içinde yerinden edilirken, 5 milyondan fazla insan Türkiye, Lübnan, Ürdün ve bölge ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Birleşmiş Milletler (UNHCR, 2020) verilerine göre Suriyeli sığınmacıların en fazla bulunduğu ülke 3.638.104 kişiyle Türkiye olurken, ikinci sırada 879.529 kişiyle Lübnan olmuştur. Bu ülkeleri 661.997 kişiyle Ürdün, 241.682 kişiyle Irak, 130.187 kişiyle Mısır takip etmektedir. Diğer bir ifadeyle toplam Suriyeli sığınmacıların % 65.2'si Türkiye'de bulunurken, %15.8'i Lübnan'da, %11.9'u Ürdün'de, %4.3'ü Irak'ta, %2.3'ü Mısır'da bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacıların sadece %15'i Avrupa Birliği, diğer Avrupa ülkeleri, Kanada ve ABD gibi ülkelerde yaşamaktadır (UNHCR, 2020). Görüldüğü üzere BM'nin (UNHCR) de belirttiği gibi Türkiye 3,6 milyon Suriyeli sığınmacıyla dünya çapında en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumundadır (UNHCR, 2019).

2011 yılında gelen Suriyeli sığınmacıları geçici olarak gördüğünden 'misafir' şeklinde adlandıran ve onları 'açık kapı' politikasıyla kabul eden Türkiye, aynı zamanda zulüm ve savaştan kaçanların temel ihtiyaçlarının karşılanacağını ve kimsenin zorla geri gönderilmeyeceğini de deklare etmiştir. Nitekim gelen sığınmacılar önce sınır bölgelerindeki kamplara yerleştirilmiş, daha sonra Türkiye'nin belirli şehirlerinde ikamet etmelerine izin verilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 23 Aralık 2020 verilerine göre ise Türkiye'de bulunan 3.638.104 Suriyeli sığınmacıdan 58.846'sı geçici barınma merkezinde kalırken, 3.579.258'i geçici barınma merkezi dışında, Türkiye'nin belirli illerinde yerli halkla iç içe ikamet etmektedirler. Suriyeli sığınmacıların en fazla bulunduğu ilk on il sırasıyla şunlardır: İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, Konya, İzmir, Kilis (GİGM, 2020).

Türkiye'deki geçici barınma merkezlerinde ve bunların dışında belirli illerde yaşayan Suriyelilerin hukukî statüsü ve nasıl tanımlanacakları hususunda, başlarda gerek resmî makamlar nezdinde gerekse yazılı ve görsel medyada tam manasıyla netleşmiş bir durum söz konusu değildi. Bu durum benzer kimseler için farklı kavramlar kullanılmasına neden olmakta; bu kavram kargaşası da, söz konusu kimselere hangi hakların tanınacağı konusunda tereddütlere yol açmaktaydı. Suriye'deki iç savaşın uzaması ve Suriye'den

gelen kitlesel göçün artması, sonunda Türkiye’yi belirli kararlar almaya mecbur etmiş ve 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) çıkarılmıştır. Bu kanun çerçevesinde İçişleri Bakanlığı’na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Suriye’den gelen sığınmacılara “geçici koruma statüsü” verilmiştir (YUKK, 2013). Bundan önce Türkiye, 1951 yılında imzaladığı Cenevre Sözleşmesi’ndeki coğrafi çekince nedeniyle Avrupa dışından gelen yabancılara mültecilik statüsü vermemekteydi (Cenevre Sözleşmesi, 1951).

4.2.2. Irak’tan Türkiye’ye Kitlesel Göç

Bereketli Hilal denen toprakların merkezinde bulunan Irak, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin ana vatanı olduğu kadar zengin kaynakları sebebiyle de ele geçirilmek istenen bir yer olmuştur. Nitekim 819 yılında Abbasî halifesi el-Mansur tarafından kurulup başkent haline getirilen Bağdat, 1258 yılında Moğollar tarafından işgal edilip yağmalanmaya kadar İslam dünyasına siyaset, kültür, bilim ve düşünce merkezliği yapmıştır. Osmanlılar devrinde Bağdat vilayetinin merkez şehri ve 1921’den itibaren de Irak’ın başkenti yine Bağdat olmuştur (Dûri, 1991: 425).

1920-1932 yılları arasında İngiliz manda idaresi, 1932-1958 yılları arasında Irak krallığı tarafından yönetilen ülke, 1958 yılında General Abdülkerim Kasım tarafından yapılan bir darbe sonrası cumhuriyete geçiş yaptı. Sovyetler Birliği’yle yakın ilişkilerin geliştirildiği bu dönemde sosyalist ve etnik milliyetçi fikirler yayılmaya başladı. 1967’deki Altıgün Savaşı’nda Arap ülkelerinin İsrail’e karşı ağır bir yenilgi almaları, ülke içerisinde Arapların birliği, özgürlük ve sosyalizm ilkelerini savunan Baas (Yeniden Uyanış) hareketine ilgiyi arttırdı. 1968’de gerçekleşen darbe sonrası hükümet programı üzerine anlaşma sağlanamayınca, Saddam Hüseyin’in başlarında bulunduğu bir grup Baasçı subay diğerlerini tasfiye edip yönetime el koydu ve devlet başkanlığı ve başbakanlığa Hasan el-Bekir’i getirdi. 1976’da başbakanlığı devralan Saddam Hüseyin, 1979’da devlet başkanı oldu (Daban ve Daban, 2018: 87-90).

1979 yılında İran’da yaşanan İslam devrimi sonrasında iç karışıklıklar, ordudaki tasfiyeler ve hizipler arasındaki mücadelelerden yararlanmak isteyen Saddam Hüseyin, Kuzey Irak’taki özerk Kürt yönetimine İran’ın sağlamış olduğu desteği kesmesi şartıyla 1975’te zorunlu olarak imzaladıkları Cezayir antlaşmasını tanımadığını ilan ederek İran’a savaş açtı. Savaş 1988’e kadar sürdü. “Sınır ve İyi Komşuluk Anlaşması” olarak da bilinen

Cezayir antlaşması, Şattü'l-Arap nehrinin ihtilaflı yerlerini İran'ın lehine olacak şekilde çözüme bağlamıştı. Bu durum, bir kara devleti olan Irak'ın Basra körfezine çıkmasını ve petrollerini deniz yoluyla nakletmesini sıkıntıya sokuyordu (Daban ve Daban, 2018: 94-96).

Irak'ın Basra körfezine açılmasındaki bir başka set de Kuveyt idi. 1990'da Irak, petrol üretim kotalarını aşmak ve tartışmalı bölgelerden petrol çıkarmakla suçladığı komşusu Kuveyt'i işgal edip 19. ili olarak ülkesine kattığını ilan edince, ABD öncülüğündeki Koalisyon güçleri 17 Ocak 1991'de Irak'a karşı harekete geçtiler. Böylece başlayan I. Körfez Savaşı, 27 Şubat 1991'de Kuveyt'in kurtarılmasıyla son buldu. Ateşkesin ardından Irak'ın kuzeyindeki Kürtler ve güneyindeki Şiiler arasında başlayan ayaklanmalar Irak kuvvetlerince şiddetli bir şekilde bastırıldı. İki milyonun üzerinde Iraklı Kürt, Türkiye ve İran'a sığınmak zorunda kaldı. Bunun üzerine BM, 36. paralelin kuzeyi ve 32. paralelin güneyindeki bölgeleri Irak kuvvetlerinin uçuşlarına yasakladı. I. Körfez Savaşı'ndan sonra uygulamaya konan Birleşmiş Milletler ambargosu 1996 yılında başlayan Gıda Karşılığı Petrol Programı'yla yumuşatılsa da Irak'da bir daha eski günlere dönmek mümkün olmadı (Daban ve Daban, 2018: 97-99).

11 Eylül 2001'de New York'taki İkiz Kulelere düzenlenen terör saldırıları sonrasında dönemin ABD başkanı George W. Bush terörizmle savaş kampanyası başlatınca, ABD ve Birleşik Krallık öncülüğündeki koalisyon güçleri önce Afganistan'ı, 2003'te de kitle imha silahlarından arındırmak, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği kesmek ve Irak halkını özgürleştirmek iddialarıyla Irak'ı işgal ettiler. Koalisyon güçlerine karşı işgal sırasında gösterilmeyen direniş, işgal sonrasında örgütlenmeye ve Felluce gibi şehirlerde taban bulmaya başladı. Ülke, işgal sırasında Koalisyon güçlerine destek veren Kürtler, resmen destek vermese de tarafsız kalarak fiilen işgale ses çıkartmayan Şiiler ve Saddam sonrası tüm alanlardan tasfiye edilen Sünnîler arasında fiilen üçe bölündü. Taraflar arasında zamanla başlayan çatışmalar bir iç savaş halini aldı. 2007'den itibaren Irak'ın orta ve güney bölgelerinde şiddet olayları artış gösterdi. 2013 yılından sonra Suriye'de yaşanan süreçle birlikte çatışmalar yeni bir boyut kazandı. IŞİD saldırıları başladı ve aşiret ve mezhep kaynaklı ayrışmalar derinleşti (Daban ve Daban, 2018: 100-102).

Görüüleceği üzere güçlü kaynaklarına karşın istikrarsız yapısı, dış dünya dinamiklerinden çabucak etkilenen sosyolojisi ve komşularıyla çözüme kavuşturamadığı derin sorunları Irak'ı kuruluşundan itibaren siyaset istikrarsızlıklar ve şiddet eylemleri

içinde dışarıya göç veren bir ülke haline getirmiştir. Yakın dönemde Irak'tan Türkiye'ye yapılan kitlesel anlamdaki ilk göç hareketi 1988'de Halepçe'de yaşanan kimyasal saldırı sonrasında gerçekleşmiştir. 5 bin kişinin ölümüne neden olan bu katliamdan sonra 100 bin Irak kökenli kişi Türkiye'ye sığınmıştır. 1991 yılında, I. Körfez Savaşı sonrasında ise yarım milyon Iraklı Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmıştır. Sınırdaki kurulan kamplara yerleştirilen Iraklılar, yapılan diplomatik görüşmeler sonucunda 2 ay sonra ülkelerine geri dönmüşlerdir (Kaynak, 1993: 47). Bununla birlikte savaş sırasındaki ağır bombardıman ve savaş sonrasındaki yaptırımlar ve ekonomik ambargolar nedeniyle bozulan sosyal düzen ve ekonomik yapıdan mağdur olan kimseler, 1990'lı yıllar boyunca ülke dışına çıkmamanın yollarını aramışlar, Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanarak Avrupa'ya ulaşmaya çalışmışlardır (Danış, 2010: 194).

2003 yılında Amerikan'ın ülkeyi işgali ve Saddam Hüseyin'in iktidardan düşmesiyle birlikte Irak kaynaklı göçlerin hızı ve şekli değiştirmiştir. Başlangıçta daha önceki yıllarda Irak'tan kaçanların önemli bir kısmı Irak'a geri dönüş yapmıştır. Ancak şiddet ortamının artarak krize dönüşmesi ve idarî zaaflar ve kısa süreli hükümetlerle sürdürülemez hale gelen günlük hayat neticesinde geri dönüş yapanlar umut ettikleri gibi bir ortam bulamayacaklarını anladıklarında yeniden göç etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte Iraklıların tekrar Avrupa'ya dönmeleri ve iltica başvurusunda bulunmaları daha önceki zamanlara göre kolay olmamıştır. Zira BMMYK Saddam sonrası ülkeye barış ve demokrasi geldiği iddiasıyla iltica başvurularını dondurmıştır. 2007 yılından itibaren ise Irak'ın orta ve güney bölgelerindeki şiddet olaylarının yoğunlaşması üzerine ABD Irak'tan mülteci kabul etmeye başlamıştır. Böylece Türkiye'deki sığınma başvuruları işlemleri de hızlanmış ve Iraklılar üçüncü ülkelere yerleştirilmişlerdir (Danış ve Bayraktar, 2010: 9-10).

Irak 2006-2010 yılları arasında bir toparlanma sürecine girmişse de 2013 yılıyla birlikte IŞİD saldırılarının başlaması, ülkenin orta kesiminde bir şiddet sarmalına yol açmıştır. İlerleyen yıllarda da silahlı çatışmaların artması, aşiret ve mezhep kökenli bölünmelerin devam etmesi yeni bir göç dalgasını tetiklemiş ve 2013'te 800.000 kişinin ülkeyi terk etmesiyle başlayan göç hareketi 2021 yılına kadar 3 milyon kişiye ulaşmıştır (UNHCR, 2021b). Iraklıların gerçekleştirdiği bu üçüncü büyük göç hareketi sırasında Türkiye'ye sığınanların sayısı, 2013 yılında 16.245 kişi iken 2021 yılında 173.250 kişiye çıkmıştır (UNHCR, 2021a). Ayrıca 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş Suriye'deki Iraklıları da etkilemiş, onların Suriye'den ayrılıp Türkiye'ye gelmelerine neden olmuştur.

Türkiye’de yaşamakta olan Irak kökenli kimseleri düzensiz göçmenler, sığınmacılar, bavul ticareti yapan kimseler ve Türk soylu olmanın getirdiği avantajla oturma izni sahibi çoğunluğu Iraklı Türkmenlerden oluşan kişiler şeklinde genel olarak dört kategori içinde toplamak mümkündür (Danış, 2011: 204). Bu son grubu oluşturan kimseler, YUKK ile birlikte soydaş odaklı düzenlemeler ortadan kaldırıldığından dolayı, 1934 tarihli iskân kanunuyla Türk soylu ve Türk kültürüne ait olan kişilere tanınan kolaylıklardan yararlanamaz durumdadırlar. Zira YUKK’ta artık Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan her kişi yabancı olarak adlandırılmakta, soydaşlığa herhangi bir referans verilmemektedir (Manap, 2020: 384). Dolayısıyla 2013 yılı sonrasında Irak’ta yaşananlar sebebiyle Türkiye’ye gelen Iraklılara, aşağıda daha ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere, 6458 sayılı kanun gereği ya gönüllü geri dönüş sağlanmakta veya insanî ikamet izni verilmekte ya da uluslararası korumaya başvurması sağlanmaktadır (YUKK, 2013). GİGM’nin 2020 verilerine göre 5.875 Iraklı uluslararası koruma başvurusunda bulunmuştur. Afganistan kaynaklı göçler kadar olmasa da Irak’tan da düzensiz göçler hâlen devam etmektedir. Haziran 2021 verilerine göre Türkiye’de 1.566 Irak uyruklu düzensiz göçmen mevcuttur (GİGM, 2021).

4.2.3. Afganistan’dan Türkiye’ye Kitlemel Göç

Çin, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Pakistan ve İran arasında yer alan ve kuzey-güney ve doğu-batı ticaret yolları üzerinde bulunan Afganistan, Orta Asya’ya geçiş, sıcak sulara iniş ve Ortadoğu’ya giriş-çıkış için önemli bir bağlantı noktası olup İslam, Çin ve Hint kültürlerinin de buluşma noktasıdır (Blood, 2001: 2). 18-19. yüzyıllarda Rusya ve İngiltere arasında bölgede yaşanan ve “Büyük Oyun” olarak isimlendirilen siyasî, askerî ve ekonomik mücadelelerin merkezinde daima Afganistan yer almıştır. 1960’lı yıllardan itibaren Afganistan’da nüfuzunu hissettiren Sovyetler Birliği, 1973, 1978 ve 1979’daki darbeleri desteklemiş; son darbeden sonra yaşanan iç karışıklıkları bahane ederek 85.000 kişilik bir orduyla ülkeyi işgal etmiştir. Bu duruma tepki gösteren mahalli güçler Mücahid grupları şeklinde örgütlenmiş ve Sovyet destekli Babrak Karmal hükümetine ve işgale karşı direnmeye başlamışlardır. 1979’da İran’da yaşanan devrimle Ortadoğu’daki en önemli müttefiğini kaybetmiş olan ABD, SSCB’nin Afganistan’ı işgaliyle bölgede derinleşen nüfuzu karşısında, Suudi Arabistan, Mısır, Kuveyt ve Katar gibi ülkeler vasıtasıyla Afganistan’daki Mücahid gruplarına lojistik ve malî destek sağlanmasına

katkıda bulunmuş; 1984 yılından itibaren Mücahid grupları işgalcilere karşı başarı sağlamaya başlamışlardır (Şeyhanlioğlu, 2008: 61, 64, 70-71).

İçinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları aşmaya çalışan SSCB, 1988 yılında Pakistan ve Afganistan ile imzaladığı anlaşmaların ardından 1989 yılında Afganistan'dan tamamen çekilmiş ve dağılma sürecine girmiştir. 1989-1992 yılları arasında halktan ve uluslararası toplumdaki destek almamasına rağmen Necibullah hükümeti iktidarda kalmıştır. 1992 yılında Afganistan İslam Devleti kurulmuş ve Mücahid grupları mecliste yer almışlarsa da, Afganistan'daki gruplar ve hizipler arası iç savaş dinmek bilmemiştir. Bu durumun halkta meydana getirdiği umutsuzluk ve tepki, Sovyet işgali sırasında Pakistan'a geçmiş ve medrese eğitimiyle yetişmiş kimselerin Taliban adı altında örgütlenerek Afganistan'a müdahale etmesine ve 1996 yılında Kabil'i, 1997 yılında da Mezar-ı Şerif'i alarak iktidarı ele geçirmesine yol açmıştır. Ancak Taliban hükümeti, sadece BAE, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından tanınmış, BM'de Afganistan'ı 1992'de cumhurbaşkanı seçilen Burhaneddin Rabbani'ye bağlı görevliler temsil etmiş, İslam Konferansı Örgütü'nde de "boş sandalye politikası" izlenmiştir. Ülkenin kuzeyi de İran, Rusya, Hindistan ve Tacikistan'dan destek alan Kuzey İttifakı'nın kontrolü altında kalmıştır. Nitekim Taliban'a karşı en etkili mücadeleyi veren Kuzey İttifakı liderlerinden Ahmed Şah Mesud, 11 Eylül saldırılarından birkaç gün önce bir suikast girişimiyle öldürülmüştür (DEİK, 2012: 2; Şeyhanlioğlu, 2008: 73).

11 Eylül 2001'de gerçekleşen saldırılar sonrasında ABD, Sovyet işgali sırasında Afganistan'daki yabancı silahlı direnişçiler tarafından 1988'de kurulmuş olan el-Kaide örgütünü saldırıdan sorumlu tutmuş, Taliban hükümetinden el-Kaide mensuplarını ülke dışına çıkarmasını talep etmiştir. Taliban hükümetinin bu isteğe kayıtsız kaldığı ve el-Kaide'ye kaynak sağladığı iddiasıyla ABD ve Koalisyon güçleri, Afganistan'ı terörizmin merkezi ilan ederek terörizme karşı açtıkları savaş çerçevesinde 7 Ekim 2001'de ülkeyi işgale başlamışlar ve kısa sürede Taliban hükümetini yıkarak Afganistan'ı kontrol altına almışlardır. ABD işgali sonrası ülkedeki farklı etnisiteler ve gruplar, yabancı güçler ve yeni siyasî seçkinler karşısında farklı tutum ve pozisyonlar geliştirmişlerdir. 9 Ekim 2004 tarihinde Birleşmiş Milletlerin yardımıyla yapılan ilk serbest seçimlerde Afganistan İslamî Geçiş Devleti Başkanlığı'na Hamid Karzaî seçilmiştir. ABD'nin Taliban'ı devirmekle kalmayıp Özbekistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde askerî üstler kurması ve Afganistan'a komşu ülkeleri takip edebilecek güçlü radar sistemleri yerleştirmesi, bölge ülkelerini

tedirginliğe itmiş ve 1996'da kurulan Şangay ittifakı ülkeleri arasındaki ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2008: 79-80).

ABD hükümeti ilk kez 2011 yılında askerlerini Afganistan'dan geri çekeceğini duyurmuştur. 2018 yılında Taliban temsilcileri ile ABD yetkilileri arasında Afganistan'ın geleceğiyle ilgili görüşmeler başlamıştır. Bu sıralarda Taliban askerî hareketliliğini arttırarak daha geniş alanlara yayılmaya başlamış ve çıkan çatışmalarda sivil kayıplar çarpıcı biçimde artmıştır (Danış ve Sert, 2021: 18). ABD Başkanı Joe Biden, 15 Nisan 2021'de yaptığı basın toplantısında, 11 Eylül 2001'deki saldırıların 20. yıl dönümüne, yani 11 Eylül 2021 tarihine kadar Afganistan'daki Amerikan birliklerinin tamamen geri çekileceğini ve sürecin 1 Mayıs 2021'de başlayacağını söylerken, NATO da yaptığı yazılı açıklamada: "Afganistan'a birlikte gittik, beraber çıkma konusunda birlik içindeyiz" diyerek Afganistan'dan çekilme hususunda ABD ile birlikte hareket edeceğini ifade etmiştir (BBC NEWS/Türkçe, 15.04.2021). ABD, 1 Mayıs'ta başlayacak çekilme sürecinde ve sonrasında, yirmi yıllık işgal sırasında Afganistan'da kurmuş ve teçhiz etmiş olduğu Afgan askerî gücünün ve destek verdiği resmî hükümetin idareyi ele alacağını ve Taliban'nın da müzakereler yoluyla Afgan hükümetiyle çalışmaya ikna edilebileceğini düşünürken, Taliban 6 Ağustos'ta ilk kez bir vilayet merkezini, 15 Ağustos'da da başkent Kabil'i ele geçirerek Afganistan'ın tümünde kontrolü eline aldı (BBC NEWS/Türkçe, 17.08.2021). Taliban Kabil'e girdikten sonra genel af ilan etmiş ve 07.09.2021'de kurulan geçici hükümet kapsayıcı olmayı vaad etmiş olmasına rağmen, geçmişte Amerikan askerî gücüyle çalışmış ya da resmî Afgan devletinde görev yapmış kimseler başta olmak üzere ekonomik kaygılar içindeki pek çok Afganın Afganistan'ı terk etmek istediği ve "uçak kanadında"¹ da olsa her türlü tehlikeyi göze alarak göç yoluna düştüğü görülmektedir.

¹ Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de başkent Kabil'e girip başkanlık sarayını ve kamu binalarını kontrolü altına alması üzerine binlerce kişi Kabil Havalimanı'na akın ederek vatandaşlarını ve askerlerini tahliye etmeye çalışan ülkelerin uçaklarına binmeye çalışmış, uçağın kanadına tutunarak Afganistan'ı terk etmeye çalışan iki kişi uçak havalandıktan sonra düşerek can vermiştir (İHA: İhlas Haber Ajansı, 16.08.2021).

1979'da Sovyet işgali öncesi 13.257.128 kişi olan Afganistan'ın nüfusu 2011 yılında 29.835.392 kişiye, 2020 yılında da 38.928.346 kişiye ulaşmıştır. 2010 yılı verilerine göre Afganistan'ındaki nüfusun yüzde 42'sini Peştunlar, yüzde 27'sini Tacikler, yüzde 9'unu Özbekler, yüzde 9'unu Hazaralar, yüzde 4'ünü Aymaklar, yüzde 3'ünü Türkmenler, yüzde 2'sini Beluçlar, geriye kalan 4'ünü de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (DEİK, 2012: 1). Bu nüfusun yüzde 99'u Müslüman olup büyük bir çoğunluğu Hanefî mezhebine mensup Sünnî'dir. Yüzde 15 civarı da İmamiye ve İsmailiye gibi kollara mensup Şîî'dir. Az sayıda da olsa Hindu, Sih ve Yahudi mevcuttur (Ahmedi, 2017: 120). Nüfusun yüzde 47'si 0-14 yaş grubunda, yüzde 50,4'ü 15-64 yaş grubunda, geriye kalan yüzde 2,6'sı 65 ve üstü yaşlardadır. Nüfusun yüzde 80'i kırsal alanlarda yaşamaktadır (Koç, 2017: 42).

Afganistan sosyal, ekonomik ve politik yaşamda yeri olan büyük-küçük gruplar arasında siyasî, etnik, dinî, akrabalık temelli bölünme ve ayrışmaların yaşandığı bir ülkedir. Kavim kelimesi ülkedeki etnik, dinî veya akrabalık temelli bölünmeleri ifade eder. Sünnî-Hanefî mezhebine bağlı olan Peştunlar çoğunlukla Afganistan'ın güney ve güneydoğu bölgelerinde yaşarlar ve devlet bürokrasisinde baskın durumdadırlar. Bununla birlikte Peştunların aşiret örgütlenmesine dayalı parçalı ve pek çok alt kimlikli yapıları, ortak bir siyasî güç oluşturmalarını engellemekte ve siyasetteki etkilerini sınırlamaktadır (Çınarlı, 2012: 74-75).

Peştunlardan sonra ikinci kalabalık grup olan Tacikler de Peştunlar gibi Sünnî-Hanefî mezhebine mensupturlar. Ülkenin kuzey, kuzeydoğu ve batı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Kabileler/aşiretler şeklinde örgütlenen Peştunların aksine Tacikler mahallî soylar, köy kümeleri, bölgesel gruplar ve meslek zümreleri tarzında örgütlenmişlerdir. Dolayısıyla kendilerini bir kabile ya da aşirete değil yaşadıkları bölgeye veya şehre nispet ederler. Bu yönüyle kendilerine mahsus ayrı bir sosyal sisteme sahip değillerdir. Devlet bürokrasisinden ve ordudan dışlanılmış olup güçleri sınırlıdır. Taliban'ın sürekli olarak Tacik grupları hedef alması, Tacikleri Taliban'a karşı sıklıkla uluslararası aktörlerle işbirliği yapmaya itmektedir (Çınarlı, 2012: 75-76; Danış ve Sert, 2021: 16-17).

Ülkedeki en büyük üçüncü nüfusu oluşturan Hazaralar, Peştunların ve Taciklerin aksine çoğunlukla Şîî mezhebine mensupturlar ve ülkenin ortasında yer alan dağlık Hazaracât bölgesinde yaşarlar. Ayrıca 2 milyon kadar Hazara da İran'da sığınmacı durumundadır. Dağlık bir mıntıkada yaşamaları ve mezhepsel farklılıkları Hazaraların

izole bir hayat sürmelerine ve kendilerine mahsus ayrı bir kimlik geliştirmelerine sebep olmuştur. 1979'da Sovyet yanlısı Afgan hükümet birliklerini yaşadıkları Hazaracât bölgesinden çıkartarak kendi yönetimlerini kurmuşlardır. İç savaş sırasında da sürdürdükleri yalıtılmış hayatları, Peştunlara karşı duydukları nefretleri ve İran'ın sağladığı destekle Afganistan'daki en güçlü birliğe sahip etnik grup haline gelmişler ve bir tek parti (Hizb-i Vahdet) etrafında birleşerek siyasette etkili olmuşlardır (Çınarlı, 2012: 78).

Afganistan'ın kuzeyinde, özellikle Kunduz, Şıbırgan, Taş Kurgan, Mezar-ı Şerif ve Belh gibi şehirlerde yaşayan Özbekler, Afganistan'daki en kalabalık Türk kökenli gruptur. Sünnî olan Özbekler, kendi aralarında kabilelere ve aşiretlere ayrılırlar. Afganistan'da yaşayan Özbekler ile buraya Rus baskısıyla sonradan kuzeyden gelen Özbekler arasında kimliksel ve kültürel bir farklılık olup sonradan gelenler “muhacir” diye isimlendirilirler. Özbekler, Sovyet işgali döneminde Sovyet yanlısı hükümeti desteklemişler, Özbeklerden kurulu milis kuvvetler Abdürreşit Dostum komutasında hareket etmişlerdir. Afganistan'daki ikinci en kalabalık Türk kökenli grup olan Türkmenler ise Kunduz ile Herat arasında kabilevî düzen içinde yaşamaktadırlar. Ürettikleri deri, yün ve yün halı ile ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunurlar. Politik olarak etkileri sınırlıdır (Çınarlı, 2012: 76-77).

Afganistan'daki mevcut sosyo-ekonomik, demografik ve politik istikrarsızlıklar, zaman zaman Sünnîler ve Şiîler arasında mezhep temelli ya da farklı gruplar arasında etnik veya kabile temelli olarak yaşanan çatışmalar (Robinson ve Lipson, 2002: 15-16) ve emperyal güçlerce gerçekleştirilen işgaller ülkedeki sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yaşamı derinden etkilemiş, zaman zaman iç göç zaman zaman da dış göç hareketlerine neden olmuştur (Koç, 2017: 46). Son zamanlarda yaşanan silahlı çatışmalar, intihar saldırıları, bombalama, tehdit, adam kaçırmaya gibi terör olayları da birçok Afganistanlıyı yaşadığı yeri terk ederek başka şehirlere veya ülkelere sığınmak durumunda bırakmıştır. Yaşanan bu göçlerde etnik ve kültürel benzerlikleri, yaşam koşulları ve genel ücret seviyesinin nispeten yüksekliği dolayısıyla geçmişte Pakistan ve İran, günümüzde ise Avrupa ülkeleri ve Türkiye hedef ülkeler konumunda olmuştur.

Afganistan'ın yakın dönem göç tarihini yukarıda verilen tarihî, siyasî ve askerî gelişmeler ve dinamikler çerçevesinde 1979 öncesi, 1979-1992 arası, 1992-2001 dönemi ve 2001 sonrası olarak dört döneme ayırmak mümkündür. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Afganistan sanayisinin giderek büyüyen kentli genç işgücüne istihdam sağlayamaması, söz

konusu yıllarda Pakistan ve İran'a yönelik işgücü göçüne sebebiyet vermişti. Sonraki yıllarda da devam eden bu göçler zamanla sığınmacı ve mülteci göçüne dönüşmüştür. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan iç çatışmalar sırasında beliren güvensizlik ortamı, ekonomik istikrarsızlık, sağlık ve eğitime ulaşmadaki zorluklar çok sayıda Afganistanlının Pakistan ve İran'a mülteci ve sığınmacı olarak göç etmelerine neden olmuştur. Sovyet işgalinin son bulması ve 1992 yılında Necibullah hükümetinin devrilmesiyle göç tersine dönmüş ve 2 milyon Afganistanlı ülkesine geri gelmiştir. Ancak 1996 yılında Taliban'ın güç kazanması ve başkent Kabil'i ve diğer yerleri ele geçirerek 2001 yılına kadar iktidarda kalması, Afganistan kaynaklı mülteci ve sığınmacı göçlerini tekrar başlatmıştır (Stigter, 2006: 112-114; Geyik Yıldırım, 2018: 131-139). Bu göç dalgası sırasında Pakistan ve İran, Afganistanlı mülteci ve sığınmacılara yönelik göç politikalarını değiştirmiş, sınır kapılarını açmayı ve göçmenlere sıcak davranmayı terk etmeye başlamıştır. Pakistan mültecilere yönelik hizmetlerde kısıtlamalara giderken, İran mültecilerin ülkenin her şehrine yerleşmesine izin vermemiş, mültecilere kimlik vermeyi de durdurmuştur (Monsutti, 2006: 6). Nitekim bunun bir sonucu olarak 2001 yılından sonra Afganistan'dan Pakistan ve İran'a yönelen mülteci sayısında önemli bir azalma olmuş, Pakistan ve İran'dan Afganistan'a yapılan geri dönüşler dışında, İran'dan üçüncü ülkelere, özellikle de Türkiye'ye ve Avrupa Birliği ülkelerine yönelik göçler başlamıştır. 2001'de "teröre karşı küresel savaş" ilan eden ABD liderliğindeki Koalisyon güçlerinin Taliban hükümetini yıkarak Afganistan'ı işgal etmesiyle de yeni bir göç hareketi başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir (Margesson, 2007: 3; Geyik Yıldırım, 2018: 139-143).

Afganistan'da uzun bir gemişi bulunan siyasî, askerî, ekonomik, etnik, mezhep temelli istikrarsızlık ve mücadeleler güvensiz ve şiddet dolu bir ortamın oluşmasına, eğitim, sağlık ve istihdam gibi hizmetlerin sekteye uğramasına sebep olmakta, bu durum pek çok kişiyi mülteci ve sığınmacı olarak başka ülkelere sığınmak zorunda bırakmaktadır. Geçmişte hedef ülkeler olan İran ve Pakistan'ın mültecilere zorluklar çıkartması, Avrupa ülkelerine ulaşmanın güç olması, buna karşın Türkiye'deki ekonomik ve sosyal şartların çekici olması, Afganistan kökenli kimselerin Türkiye'yi hedef ülke olarak görmesine neden olmaktadır. Nitekim 1990'lı yıllarda Türkiye'ye yönelik başlayan Afganistanlı göçü, 2000'li yıllarda artış kaydetmiş, özellikle son 10 yılda ise büyük bir artış yaşamıştır. BMMYK verilerine göre 2019 yılı Şubat ayında Türkiye'de 172 bin Afgan sığınmacı bulunmaktaydı. 2021 yılında ise bu sayı 116.400 kişiye düşmüş vaziyettedir (UNHCR,

2021a). Bunun en önemli sebebi, 28 Şubat 2020’de, Suriye’nin İdlib şehrinde yaşanan çatışmalar sonrasında Türkiye’nin NATO’dan beklediği desteği görememesi ve düzensiz göçün önlenmesine yönelik Avrupa Birliği’yle imzalanan 18 Mart Mutabakatı’ndaki mali yükümlülüklerin yerine getirilmemesi nedeniyle Yunanistan-Edirne sınır kapısının açılması üzerine diğer düzensiz göçmenlerle birlikte Afganistanlı göçmenlerin de Avrupa’ya geçmesi ve pandeminin etkisiyle istihdamın daralmasına bağlı olarak göçlerin yavaşlaması olmalıdır.

Anlaşıldığı kadarıyla daha önceki yıllara göre Afganistan kaynaklı göçler yavaşlamış olsa da hâlen devam etmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre hâl-i hâzırda Türkiye’ye uluslararası koruma başvurusu yapan ülkelerin başında Afganistan gelmektedir. 2020 yılının sonunda 22.606 Afganistanlı Türkiye’ye uluslararası koruma başvurusunda bulunmuştur (GİGM, 2020). Çoğunlukla düzensiz bir şekilde göç etme eğiliminde olan Afganistanlı göçmenler, Türkiye’deki düzensiz göçmenlerin sayıca en kalabalık grubunu oluşturmaktadırlar. GİGM’nin verilerine göre 2021 Mayıs ayında yakalanan 43.358 düzensiz göçmenin 17.885’i Afganistanlı’dır (GİGM, 2021).

Bu çalışmada, geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenler, uluslararası koruma statüsünde veya başvurusu durumunda olanlar ve düzenli ya da düzensiz göçle Afganistan, Irak, İran, Pakistan ve diğer Avrupa dışı ülkelere gelen kimseler dikkate alınarak söz konusu kişilerin gündelik hayatta ortaya koydukları hayata tutunma taktikleri ele alınacaktır. Dolayısıyla bu tür kişilere Türkiye’nin verdiği haklardan bahsetmek, hem durumun boyutlarını ve göçmenlerin imkanlarını görmek hem de mevcut spekülasyonların değerlendirmelerin kaynağını anlamak bakımından önemli olacaktır.

4.3. Yabancılar Verilen Haklar

Türkiye, geçici koruma kapsamına alınan Suriyelilere ve uluslararası koruma statüsünde veya başvurusu durumunda bulunan kişilere bir takım haklar ve hizmetler vermektedir. İlk olarak, kayıt altına alınan geçici koruma altındaki Suriyeliler ile uluslararası koruma altında veya başvurusu konumunda bulunan Avrupa dışından gelen diğer kimselere 99 ile başlayan kimlik verilir. Uluslararası koruma başvuru sahiplerine 1 yıl süreli kimlik düzenlenir. Başvurusu sonuçlandırılmayanların kimlik belgeleri 1 yıl süreyle yenilenir (GİGM, 2019d). Geçici koruma altında bulunan Suriyelilere, Geçici

Koruma Yönetmeliği'nde belirtildiği üzere eğitim, sağlık, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık hizmetleri sağlanır.

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 6. bölümünün 27. maddesine göre, geçici koruma altındakilere sağlık hizmetleri kapsamında temel ve acil sağlık hizmetleri, tedavi ve ilaçlardan faydalanma imkânı sağlanır ve bu kişilerden hasta katılım payı alınmaz. Bulaşıcı hastalık riskine karşı tarama ve aşılar yapılır ve bunun için her türlü önlem alınır ve tedavi uygulanır. Üreme sağlığıyla ilgili bilgilendirme yapılır ve sağlık faaliyetleri yürütülür. Madde bağımlılığı ve psikolojik sorunları olanlarla ilgili gerekli tedbirler alınır, tedavi sağlanır.

28. maddedeki eğitim hizmetleri kapsamında geçici koruma altındaki okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim çağındakilere, Milli Eğitim Bakanlığı mevzuatına göre eğitim ve öğretim verilir. Her yaş gurubuna isteğe bağlı olarak dil eğitimi, meslek edinme becerileri, hobi kursları verilir. Önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleri YÖK tarafından belirlenir ve belirtilen esaslara göre denklikleri verilir.

20. maddedeki iş piyasasına erişimle ilgili olarak Bakanlar Kurulunca belirlenen sektörlerde iş kolları ve coğrafi alanlarda çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurabilirler.

30. maddedeki sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili olarak ihtiyaç sahibi olanlara 29/5/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 3. maddesinde belirtilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu'nun belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde anılan kanun kapsamındaki sosyal yardımlardan yararlanabilirler (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB) üyeleri ortaklığıyla yürütülen projelerden biri de Türkiye'de Uluslararası Koruma ya da Geçici Koruma altında yaşayan ve 99 ile başlayan yabancı kimlik numarasına sahip olup yardıma muhtaç olanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya destek olmayı hedefleyen insani nakit yardımı programıdır. Avrupa Birliği (AB) ve üyeleri tarafından finanse edilen Kızılay-SUY programı, Türk Kızılay (Kızılay), Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) ve Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Geçici koruma altında olan ve uluslararası koruma statüsünde veya başvuru durumunda olan kimselere, belirli kriterlere uymaları şartıyla aylık kişi başı 120 TL nakit yardımı yüklenen Kızılaykart verilmektedir (SUY, 2019).

Uluslararası koruma statüsünde bulunanlar veya başvuru sahibi olanlar da geçici koruma altındakilerle benzer haklara sahiptirler. Ancak 2020 yılı itibarıyla sağlık alanında uluslararası koruma statüsünde bulunan veya başvuru sahibi olan kişilerle ilgili olarak bazı değişiklikler yapılmıştır. GİGM’de belirtildiği üzere herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayan uluslararası koruma statüsü sahipleri veya başvuru sahibi olanlar kayıt altına alındıkları zamandan itibaren 1 yıl süreyle Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası’na tabi olmaktadır. 1 yıl sonunda bu kişilerden (özel ihtiyaç sahipleri hariç) primin tamamı veya belirli bir kısmı alınmaktadır (GİGM; 2019e).

Sağlanan bu haklara rağmen uluslararası koruma altında bulunan veya geçici koruma altında olan sığınmacılar gündelik hayatlarını idame ettirirken özellikle barınma, eğitim ve istihdam konusunda bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Mesela sığınmacılardan okul çağında olanlara eğitim hakkı tanınmış olmasına rağmen bu hakkın bir zorunluluk olarak değil, isterse kullanabileceği bir hak olarak görülmesi ve ailenin isteğine bırakılması, bazı çocukların eğitimden uzak kalmasına neden olmaktadır. En önemli ihtiyaçlardan biri olan barınma konusunda da benzer sorunlar yaşanmaktadır. Sığınmacıların barınma ihtiyacını kendilerinin karşılaması beklenmektedir ve sığınmacılar atandıkları uydu kentlerde kendi imkânlarıyla etmek ikamet etmek zorundadırlar (Coşkun ve Yılmaz, 2018: 275-277). İstihdam konusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2016 tarihinde 29695 sayılı “Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik” (Resmi Gazete, 2016), 6735 nolu “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” (Resmi Gazete, 2016) ve “Uluslararası İşgücü Kanunu” ile Suriyeli ve Suriyeli olmayanlar için çalışma izinleri çıkarılmıştır (Resmi Gazete, 2016). Bununla birlikte geçici koruma sağlananların ve uluslararası koruma statüsü ya da başvuru sahiplerinin ancak kayıt tarihinden altı ay sonra başvurabilmeleri veya işverenin başvuru yapabilmesi, bir hayli sıkıntılı bir durumdur. Ayrıca işverenin yabancı çalıştırmak için harç ödemek zorunda kalması ve çalışma izni için başvuran iş yerindeki yabancı işçi sayısının o iş yerinde çalışan vatandaş sayısının yüzde onunu geçemeyeceği şartı, işverenleri çalışma izniyle yabancı işçi çalıştırmak hususunda isteksiz bırakmakta, sığınmacıların çalışma izni almalarını zorlaştırmaktadır.

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye geçmişten bu yana zengin ve hareketli bir göç tarihine sahiptir. Kuruluş aşamasında sınırların dışında kalan

kaybedilmiş topraklardan gelen muhacirler ile tehcir ve mübadele sonucu sınır dışına gönderilen kimselerin göç hareketliliğini yaşamış, 1940'lardan bu yana kırsal alandan kentlere doğru gerçekleşen iç göç hareketliliği de hâlâ dinmemiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda başta Almanya olmak üzere çeşitli Batı ülkelerine yönelik dış göçlere kaynaklık etmiş, 1980 ve 1990'lı yıllarla birlikte artan sayıda düzensiz göçmen ve sığınmacı hareketliliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Kirişçi ve Karaca'nın da belirttiği gibi Türkiye her sığınmacı krizine karşı farklı yaklaşımlar geliştirmiş ve farklı uygulamalarda bulunmuştur. Mesela 1989'da sığınma amaçlı gelen Bulgaristan göçmenlerini soydaş olarak görmüş, onların Türk vatandaşlığı elde edebilmeleri için gerekli yasal mevzuatı hızlandırmıştır. 1991 yılında yaşanan Kuzey Irak göçünü ise ulusal kimlik ve güvenlik tehdidi olarak algılamış ve gelen kişileri güvenli bölgeye yerleştirerek bir müddet sonra ülkelere dönmelerini sağlamıştır. 2011 yılında başlayan Suriyeli göçünde ise açık kapı politikası uygulamış, gelen kişilere geçici koruma sağlamıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015: 297-298).

Kuruluşundan bu yana Türkiye tarihini etkileyen bu göçlerden pek çoğunu mahalli düzeyde tecrübe etmiş olan Düzce'nin göç tarihine bakmak da hem göçün yereldeki etkilerini görmek hem de bu çalışmanın yapıldığı yerin göç tarihini bilmek bakımından önemli olacaktır.

4.4. Düzce'de Göç

Suriye'deki iç savaştan ve Ortadoğu ülkelerindeki iç karışıklıklardan dolayı Türkiye'ye gelen sığınmacıların yerleştirildikleri illerden biri de Düzce'dir. Düzce'deki sığınmacıların sayısı ülkeleri itibarıyla ele alındığında, Iraklı ve Afganistanlı sığınmacıların Suriyeli sığınmacılardan daha fazla olduğu görülür. 392.166 nüfusun yaşadığı Düzce ilinde, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)'nin 2021 verilerine göre 1.759 kayıtlı Suriyeli bulunmaktadır (GİGM, 2021). Görüldüğü kadarıyla Irak ve Afganistan uyrukluların sayısı Suriyelilerden daha fazlaysa da, hatta Düzce'deki göçmenlere yardım yapan STK'ların ve yetkililerin gözlemlerine göre, son zamanlarda düzensiz olarak Düzce'ye gelen Afganistanlıların ve Iraklıların sayısında artış olduğu açık ise de, düzensiz gelen kişiler kayıtlı olmadıklarından bu kişilerin sayısını tam olarak tespit etmek bir hayli zordur. Nitekim Düzce valiliği verilerine göre, Düzce'de kayıtlı sığınmacı göçmen sayısı 10.000 olup kayıtsız/düzensiz sığınmacı göçmen sayısı da 2.000 civarındadır. Buna göre toplam 12.000 sığınmacı göçmenin ikamet ettiği Düzce'de 5.400 Iraklı, 2000 Afganistan

uyruklu, 2.100 Suriyeli ve 500 de diğ er uyruklu kişi vardır (Dağlı, 2018). Ancak bu rakamlar sığınmacı hareketliliğ inden dolayı her an değ işkenlik gösterebilmekte, yıllara göre rakamlarda az ya da çok farklılıklar oluş abilmektedir.

Düzce'nin sığınmacılara ev sahipliğ i yapması aslında yeni bir durum değildir. Ş ehrin bugünkü yapısını alması büyük oranda yakın geçmiş te yapılan göçlerle olmuştur. Geçmiş te İstanbul'dan çıkıp Anadolu'yu kat eden tarihsel yol ağ larından Bağ dad ve Tebriz yol güzergâhının (bu hat, Merzifon'a kadar aynı güzergâhı takip etmektedir) Düzce üzerinden geçmesi (Oğuzoğ lu, 2014: 56; Genç, 2017: 46), günümüzde de İstanbul ile Ankara'yı birbirine bağ layan yol güzergâhı üzerinde bulunması ve Karadeniz'e aç ılan güzergâhların ana kavş ak noktasında yer alması, benzer coğ rafî özelliklere, tarihsel geçmiş e ve demografik yapıya sahip olan komş uları Hendek ve Adapazarı gibi Düzce'yi de türlü sebeplerle hareket halindeki insanların uğ radıkları ve tanıdıkları bir şehir haline getirmektedir (Özlü, 2012: 201).

Sanayileş me sonrasında nakliyatın öneminin artması üzerine Avrupa'da görülen nehirlerin ve göllerin ıslahı ve bataklıkların kurutulması yönündeki faaliyetler, eş zamanlı olarak Osmanlı devleti tarafından da uygulamaya konulmuş ; bu sayede devlet bir taraftan kendisine yönelmiş bulunan muhacir kitlelerini iskân edecek boş araziler elde ederek tarım ve ticaret hacmini geliştirmek, diğ er taraftan da büyük nüfus kırımlarına sebep olan göl ve bataklık kaynaklı hastalıkları engellemek imkânı bulmuş tu (Çoruh, 2019: 268). Nitekim düşük nüfus yoğunluğ una sahip olan Düzce ovası Kırım, Kafkasya ve Balkanlarda kaybedilen topraklardan göç eden muhacirleri iskân etmek için uygun bir yer olmuş , Düzce'nin dağlık mıntıkaları da yerleşmek için münasip bir yer arayan Doğ u Karadenizli göçmenler tarafından tercih edilmiştir. Muhtelif sebeplerle bulunduğu yerden göç etmek durumunda kalanların da gelmesiyle Düzce, “Müstakil Bolu Livası Salnâmesi”nin ifadesiyle “Sefine-i Nuh'a” (Nuh'un gemisi) benzer hale gelmiştir. Bu şekilde kitlesel göçler öncesi var olan Türk, Kıpti ve Kürt nüfusa ilave olarak Çerkes, Abhaz, Kırım Tatarı, Bulgaristan Muhaciri, Arnavut, Boş nak, Pomak, Gürcü, Laz, Hemş inli, Ordulu, Doğ u Karadenizli, Rum ve Ermeni gibi birçok farklı etnik gruptan insan “kendi dîniyle mütedeyyin, lisânıyla mütekellim” (kendi dinini yaş ar, kendi lisanını konuşur) bir şekilde Düzce'de yaşamaya başlamış , zamanla birçok kültür burada iç iç e geçmiştir (Müstakil Bolu Livası Salnâmesi, 1918: 261, 263).

Düzce'nin göçlerle şekillenen demografik yapısı içinde geçmişte burada yaşayan yerli unsurlara ve bunların sayılarına dair eldeki veriler yardımıyla bir takım çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Arşiv kaynaklarına dayanarak Düzce'nin Yakınçağ tarihini ele alan Özlü'nün tespitine göre, kendisine bağlı köylerle birlikte Düzce'de 1718'li yıllarda vergiye tabi 121 gerçek hânedeki 600 civarında kişi (Bu nüfusa Üskübü ve Darıyeri ile bunlara bağlı köylerin 184 gerçek hânedeki 900 civarındaki nüfusu da eklendiğinde sayı 305 gerçek hânedeki 1.500 civarında kişiye ulaşmaktadır) yaşamaktadır (Özlü, 2015: 144). Buna karşın 1831 yılında yapılan ve sadece erkeklerin sayıldığı ilk nüfus sayımı verileri 1.147 hânedeki 2.946 kişi ($2.946 \times 2 = 5.892$) şeklindedir (Bu nüfusa sehven hesaplama dâhil edilmeyen Şahinciler divanı Hacıyeri köyündeki 65 hânedeki 188 kişi ($188 \times 2 = 376$) nüfus da ilave edildiğinde, sayı 1.212 hânedeki 3.134 ($3.134 \times 2 = 6.268$) kişi olmaktadır (Keskin, 2014: 2-3, 11)). Nüfus artış oranının stabil olduğu sanayileşme öncesindeki bu yüzyıllarda aradaki 113 yılda nüfusun ve hâne sayısının bu denli artması (305 hânedeki 1.500 kişiden 1.212 hânedeki 6.268 kişiye çıkması) dikkat çekicidir.

1831 tarihli nüfus defterine hane no, sıra no, şöhreti, hususiyetleri, adı, mesleği ve yaşı itibarıyla kaydedilen 3.134 kişi içerisinde lakapları ya da aile şöhretinden anlaşıldığı kadarıyla Türkler (Yörükler/Türkmenler ve ovalık kısımda yaşayan ve tarımla uğraşan Manavlar) ile Kıptî, Elekçi ve Çalır sıfatlarıyla anılan Çingeneler (Keskin, 2014: xxiii, 2) ve arşiv kayıtlarında 1790'larda Düzce'ye geldikleri görülen Şeyh Bezenli aşiretine mensup Kürtler de mevcuttur (Özlü, 2012: 211). Ancak daha da ilginç nüfus defterindeki lakaplar arasında Araboğlu, Arnavudoğlu, Kürdoğlu, Lazoğlu, Abazaoğlu, Türkmenoğlu, Tataroğlu ve Gürcüoğlu gibi aile isimlerine tesadüf olunmasıdır. Bu durum 1857'de başladığı kabul edilen Kafkasya kökenli göçlerden önce de Düzce'de bir hayli farklı etnik kökenden insanın bir arada yaşadığını ortaya koyar.

Bilindiği üzere 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasından bir müddet sonra Rusların Kırım'ı işgal etmesiyle Osmanlı ülkesi ilk kitlesel göç hareketine şahit olmuş, 1783'ten itibaren 1823 ve 1853 yıllarında devletin kaybettiği topraklara paralel olarak Müslüman Tatarlar daha içerideki Osmanlı topraklarına doğru göç etmişler, bir kısmı da Düzce'ye yerleşmişlerdir. 1857-1862, 1863-1876 ve 1877-1914 yılları arasında kapsayan üç zaman diliminde ise Kafkasya kökenli millet ve topluluklar harekete geçmişlerdir. 1859 yılında Şeyh Şamil'in direnişinin kırılmasından hemen önce, 1857 senesinde Adigelerden (Çerkes) Besni, Hatukoy ve Yegerkoy ve Abhazlardan Altıkese

kebilelerine mensup 7 hânedeki 46 nüfus Düzce'ye gelip yerleşmiş, bunları 1860'da Han ve Besni kabilelerine mensup kimseler takip etmişti. Ancak asıl büyük göç, Rusların kontrolü sağladıkları bölgelerde Hristiyanlaştırma, topraksızlaştırma ve göçe zorlama politikaları sonucunda 1864 yılında gerçekleşen “Büyük Çerkes Sürgünü” zamanında yaşanmış, bu sırada Adige ve Abhazlardan Ubih, Kabardey, Besni, Han, Şabsığ, Kemguy (Temirgoy) ve Abzeh kabileleri kitleler halinde Düzce'ye gelmişlerdir. 93 Harbi (1877-1878) olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Sohum'dan Batum'a değin kıyı şeridinde yaşayan Müslüman Gürcü, Laz ve Megreller ile Abhazların 1912'ye kadar devam eden göçlerinden bir kısmı da Düzce'de son bulmuştur (Yaşayanlar, 2014; 102-109). Nüfusla ilgili mevcut kayıtlar da göçler neticesi Düzce'nin nüfusunda görülen artışı doğrular niteliktedir. Nitekim Düzce'nin nüfusu 1869 tarihli *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*'nde 6.673 kişi (2.890 hane), 1874 tarihli *Salname*'de 9.423 kişi (4.260 hane), 1880 tarihli *Salname*'de 12.500 kişi (5.082 hane) ve 1892 tarihli *Salname*'de ise keskin bir yükselişle 31.773 kişi (7.520 hane) olmuştur (Ertuğrul, 2018: 699, 701, 705).

Düzce'ye gelen ilk muhacirler, Düzce'nin daha önceki sakinlerinin bataklık, rutubet ve hastalık kaynağı olan sinek nedeniyle yerleşmek için tercih etmediği alanlara yerleştirilmişlerdir. Bu şekilde hem ovada atıl olan yerlerin ziraata açılması amaçlanmış hem de yerli halk ile sonradan gelenlerin birbirleriyle daha az temas etmeleri sağlanarak aralarında olabilecek ihtilaflar ve çatışmalar önlenmek istenmiştir (Ertuğrul, 2018: 706, 710-711). 1899 tarihli *Kastamonu Vilâyeti Salnâmesi* de gelen muhacirlerle Düzce'nin nüfusunun peyderpey artmakta olduğunu, eskiden kasaba ve ovadaki pek çok yerin havasının biraz ağır iken ormanların açılması ve bataklıkların imhasıyla havanın da mutedil hale geldiğini belirtmektedir. Resmî yollarla gelen bu muhacirlere, “Muhacirûn Talimatnamesi” gereği 20 dönümden 50 dönüme kadar arazi verilmesi kararlaştırılmış, ancak daha sonra bu miktardaki bir araziyle bir hanenin idare edemeyeceği anlaşıldığından verilen arazi miktarı arttırılmıştır (Kara, 2014: 142). 1907 yılına gelindiğinde, Muhâcirûn İdaresi, Düzce'de muhacirleri yerleştirecek boş arazi kalmadığını, dolayısıyla artık gelen muhacirlerin başka yerlere gönderilmelerinin uygun olacağını ifade etmekteydi. Ancak akrabalarını takip ederek gelen yeni muhacirlerden bazıları, tanıdıklarının olmadığı başka yerlere gitmekten ve oralarda uyum problemi yaşamaktansa, hükümetin muhacirlere verdiği yardımlardan vaz geçerek Düzce'de, akrabalarının yanında kalmayı istemekteydi (Genç, 2016; 75-77, 79; Ertuğrul, 2018: 706-707, 710).

Bu şekilde sadece imparatorluk dışından değil, imparatorluk içinden de türlü sebeplerle bulundukları yerlerden hoşnut olmayan, arazi sıkıntısı çeken ya da çalışma imkânı bulamayan kişi ya da gruplar Düzce'ye gelmekte, hatta bulundukları yerlerdeki anarşi ve asayişsizlikten muzdarip olan Rum ve Ermeni gibi azınlıklar da yerleşmek için Düzce'yi tercih etmekteydiler. Mesela daha önce Batum'dan göç edip Giresun'a yerleşmiş olan 28 hânede 100 nüfusluk bir muhacir kitlesi, bulundukları yerleri terk ederek 1900 yılı civarında Düzce'ye gelmiş ve Hızardere mevkiine yerleşerek Hızardere köyünü kurmuştur (Ertuğrul, 2018: 707). Orduluların da ziraat yapacak toprak bulma sıkıntısından ve yörenin ileri gelenleriyle yaşadıkları problemler yüzünden 1884 yılından itibaren gayr-i resmi bir şekilde Düzce'ye göç etmeye başladıkları görülür. Daha önce göç etmiş akrabalarının bilgilendirmesi ve yardımıyla 1891'den sonra artarak devam eden göçleri sırasında Ordulular, hem jandarmadan kaçıp gizlenebilmek hem de geldikleri yerin iklimine benzer buldukları için Düzce'nin ormanlık alanlarına yerleşmeyi tercih ediyorlardı. Bu ormanlarda yangınlar çıkartarak tarlalar açıyorlar ve bu açmalarda mısır ekerek gıdalarını temin ediyorlardı (Yaşayanlar, 2016: 88-89). Artvin, Borçka ve Düzköy gibi Doğu Karadeniz bölgesinin muhtelif yerlerinden gelen Lazlar da “kayını, suyu ve ormanı” bol olan Üskübü-Akçaşehir arasındaki Kabalak-Şekerpınar hattına yerleşiyorlar, buralarda önlerinde “Laz” unvanı taşıyan Hamidiye (Kabalak), Suncuk, Tavuk, Şerefiye ve Yazlık köylerini oluşturuyorlardı (Tuzcu, 2016: 94; Keskin, 2014: xiv). 93 Harbi'nden ve I. Balkan Savaşı'ndan sonra Düzce'ye gelen Rumeli muhacirleri de ovanın batı tarafındaki düzlüklere iskân olunuyor ve Muradiye, İhsaniye, Islahiye, Fevziye, Şaziye, Sadova, Selamlar, Pırpır ve Sarımeşe gibi köyler kuruluyordu.

1913 yılında *Tanin Gazetesi*'nde verilen bilgilere göre bu göçler sonrasında Düzce'nin nüfusu 19.681 Türk, 9.413 Çerkes, 6.914 Abhaz, 4.891 Rumeli Muhaciri, 3.225 Laz ve Gürcü, 1.242 Tatar, 788 Rum, 747 Kürd, 745 Kıpti, 293 Ermeni ve 90 Boşnak olmak üzere toplam 53.760 kişi olmuştu (Şerif, 1999: 384-385). 1918 tarihli *Müstakil Bolu Livası Salnamesi* (s. 263) verilerine göre ise bu nüfus 1918'de 6.400 kişi artarak 60.200'e ulaşmıştı. Bu nüfus içerisinde gözükten Ermeniler 1915'ten itibaren tehcire tabi tutulmuşlar (Özsoy, 2017: 172), Rumlar da 1924-1926'da mübadeleyle Yunanistan'a gönderilmişlerdir. İç göçlerle de artış kaydeden bu nüfusa zamanla Doğu Karadeniz bölgesinden Rize, Giresun, Ordu, Hemşin, Hopa ve Trabzon'dan gelenler ile Doğu Anadolu'dan Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Gümüşhane'den gelenler de eklenmişlerdir (Tuzcu, 2016: 93).

Cumhuriyet döneminde Düzce idarî olarak yine Bolu'ya bağlanmış; Bolu sancağı Düzce kazası unvanı Bolu ili Düzce bucağı hâline gelmiştir. Ancak Bolu ilinin dört bucağından biri olan Düzce'nin nüfusu, yapılan nüfus sayımlarında daima Bolu ilinin merkez nüfusundan fazla olmuştur. 1927 yılında yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında Bolu ilinin toplam nüfusu 217.597 iken, bunun 55.991'i Bolu'nun merkez nüfusu, 75.363'i de Düzce'nin merkez nüfusu idi. Bu rakam Bolu'nun 15 ilçe, 4 bucak ve 807 köyden oluşan idarî birimlerinin toplam nüfusunun 3'te 1'inden fazlasına denk gelmekteydi (İUM, 1927). Düzce'nin 1918 yılında 60.200 olarak kaydedilmiş olan nüfusunun da 15.163 kişi arttığını göstermekteydi. Diğer yıllarda da bu artış devam etmiş; 1935 yılı nüfus sayımında Akçakoca'nın merkez ve köyleri de dâhil olmak üzere Düzce'nin nüfusu toplam 90.686 kişi olmuştur (DİE, 1935). 1940 yılında ise Düzce'nin toplam nüfusu 7.168 kişi artarak 97.854 kişi olmuştur (DİE, 1940). 1945 yılında kendisine bağlı köylerle ve Gümüşova, Yığılca ve Akçakoca'yla birlikte Düzce'nin nüfusu 111.454 (DİE, 1940) kişi olmuş; 1950 yılında 127.081 (DİE, 1950) kişiye çıkmıştır.

Görüleceği üzere 1950 yılına kadar Düzce'nin hem şehir içi merkez nüfusu hem de köy nüfusu istikrarlı ve düzenli bir şekilde artış kaydetmiştir. Bu yıllardan sonra ise merkezdeki nüfus köy nüfusundan fazla olacak şekilde artış göstermeye başlamıştır. Bu durum, Türkiye'de kırdan kente doğru yoğun göçlerin yaşandığı ve kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payının sürekli olarak azalmaya başladığı döneme tekabül etmesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Türkiye'deki genel eğilime uygun olarak Düzce'de de 1950 yılı ve sonrasındaki nüfus sayımı verilerinde kente nispetle köy nüfus artış oranının azaldığı görülür. Yine küçük kasaba ve şehirlerden büyük şehirlere doğru yapılan kentten kente göç de muhtemelen 1950 sonrasında Düzce şehir içi nüfusunu etkilemiştir. Ancak köyden şehrin merkezine doğru yapılan kısa mesafeli göçler bu nüfus kaybını örtüyor olmalıdır.

Buna göre 1950 yılı öncesinde Düzce'nin çevresindeki beldeler ve kendisine bağlı köyler hariç merkez şehir nüfusu 5 yılda bir yapılan sayımlarda 1.000 küsur artarken, 1950 sonrasındaki 10 yılda 8.000 küsur artmıştır. Yani 1950 yılında merkez nüfusu 10.203 kişi iken, 1960 yılında 18.344 kişi olmuştur. Bu şekilde 1960 yılındaki nüfus sayım verilerine göre Akçakoca ve Yığılca'nın köy ve şehir nüfusu dâhil Düzce'nin toplam nüfusu 156.574 kişiye yükselmiştir (DİE, 1960). 1965 yılında ise Düzce'ye bağlı bucaklar olan Çilimli, Gölyaka, Gümüşova, Kaynaşlı ve Konuralp ile Düzce merkez nüfusu toplam 136.179 kişi

olmuş, bu nüfusa Akçakoca da dâhil edildiğinde nüfus 160.510 kişiye çıkmıştır. Bundan 5 sene sonra Düzce'nin köy nüfusunda göze çarpan bir artış gözlenmezken (118.690), merkez nüfus (28.209) artış kaydetmeye devam etmiştir. 1980 ve 1985 yıllarında da merkez şehir nüfusu artışını sürdürmüş; 1985 yılında Akçakoca ve Yığılca dâhil toplam nüfus 251.751 kişi olmuştur (TÜİK, 2021). Bu şekilde kırsal nüfus sabit kalırken şehir nüfusunun artış kaydetmesi, inşaat ve sanayinin gelişimiyle birlikte Düzce'nin çevre köylerinden şehrin merkezine doğru bir göç yaşandığına işaret ediyor olmalıdır.

1990'lı yıllarda Düzce, köylerinden merkeze doğru yapılan göçlerin yanı sıra inşaat sektöründe çalışmak üzere Türkiye'nin doğusundan ve diğer yerlerinden gerçekleşen işçi göçleriyle nüfusunu arttırmaya devam etmiştir. Diğer taraftan da eğitim, çalışma ya da tayin nedeniyle büyükşehirlere doğru verdiği daha düşük oranlı göçü sürdürmüştür. Bu hareketlilik devam ederken Düzce 1999 yılında iki büyük depremle sarsılmıştır. 17 Ağustos Marmara depremi ve 12 Kasım Düzce depremi şehirde bir hayli yıkıma ve can kaybına neden olmuştur. Depremi hemen ardından 9 Aralık 1999 tarihinde Düzce, kayıplarını daha hızlı telafi edebilmesi için Bakanlar Kurulu kararıyla il statüsüne kavuşarak Türkiye'nin 81. ili olmuştur.

Binaların yıkılması, işlerin durması, eğitime ara verilmesi, kurulan çadırlarda yaşamının zorluğu nedeniyle pek çok kişi depremden sonra başka şehirlere göç etmiş ya da Düzce'nin kırsal kesimine yerleşmiştir. Nitekim 2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre 12.000 kişisi Düzce şehir merkezinden olmak üzere 13.411 kişi taşınarak Düzce'nin ilçelerine, köylerine ya da başka şehirlere göç etmiştir. Buna karşın 11.855 kişi Düzce şehir merkezine (7.000'e yakın kişi Düzce'nin merkez köylerine) yerleşmiştir (TÜİK Kocaeli Bölge Müdürlüğü, 2021). Öyle anlaşıyor ki Düzce, depremin ardından (muhtemelen deprem yaşayan diğer şehirlerdeki Düzce kökenlilerin köylerine dönmesiyle) dışardan göç almaya devam etmesine rağmen, şehir merkezinde ciddi bir nüfus azalması yaşamış; Düzce'deki yerleşim yerleri, Düzce'nin çevresindeki köylere ve ilçelere doğru kaymıştır.

Depremin ardından başka şehirlere yapılan göçlerle azalan Düzce nüfusu, 7-8 sene içerisinde tekrar artmaya başlamıştır. Ankara-İstanbul otoyolu ve iki şehri birleştiren karayolu üzerinde olmasının ve sanayi merkezlerine yakınlığının verdiği olumlu ivmeyle de Düzce ticaret, sanayi ve inşaat alanındaki büyümesine kaldığı yerden devam etmiştir. İl olmasıyla birlikte yaşanan memur hareketliliği, ticaret ve sanayiye sağlanan teşvikler, organize sanayi bölgesinin kurulmasıyla açılan fabrikalar, deprem sonrası yeni binaların

yapılmasıyla gelişen inşaat sektörü ve üniversitenin açılması Düzce nüfusunun tekrar artmasına katkı sağlayan temel etmenler olmuştur. Nitekim 2007'den sonra Düzce'nin aldığı göç, verdiği göç miktarından fazla çıkmaya başlamıştır. 2011 yılından sonra ise, uluslararası koruma altında olan Irak, İran ve Afganistan uyruklu göçmenlerin yerleştirildiği uydu kent haline gelmiş, geçici koruma altındaki Suriye kökenli Çerkeslerin Düzce'deki Çerkes nüfustan dolayı tercih ettiği bir il olmuştur. TÜİK'in 2020 verilerine göre, Düzce'nin nüfusu 392.166 olup 2019 yılında 21.182 kişi göç almıştır (TÜİK, 2021).

Sonuç olarak Düzce, metropol kentlere coğrafi yakınlığı ve güçlü ulaşım ağı, ağır sanayi tesislerinin ürettiği ve ihtiyaç duyduğu maddelerin sevkiyatında kavşak noktada yer alması ve buna bağlı olarak gelişen nakliyecilik sektörü, İstanbul, Bursa ve Adapazarı sanayisinin uzantısı olarak işlev gören iki adet organize sanayi bölgesi, yeşillikler içindeki tabiatı ve mavi deniziyle bağlantılı turizm sektörü, buğday, mısır, yem bitkileri ve özellikle de fındık üretimiyle dikkat çeken tarımı, yaylalarda ve köylerdeki çiftliklerde yapılan küçükbaş, büyükbaş ve kümes hayvancılığı, hammaddesinin bir kısmını mevcut ormanlardan karşılayan kaplama ve soyma fabrikaları ve kereste ve parke atölyeleri vasıtasıyla çeşitli ve geliştirilebilir ekonomik imkânlarla sahiptir. Nitekim üretmiş olduğu iç fındık, maya, cam, konfeksiyon, kayın, kereste, boru, parke, mobilya, av tüfeği, bisiklet ve motosiklet iç lastiği gibi ürünler yalnız iç piyasadan değil dış piyasalardan da alıcı bulmaktadır. Aktif bir deprem kuşağında yer almasına ve 1944, 1957, 1967 ve 1999 depremleriyle derinden sarsılmış olmasına rağmen Düzce, sayılan bu nitelikleriyle ve göçlerle şekillenmiş bir geçmişe sahip olmasının ürettiği heterojen yapısıyla göçmenler için bir çekim alanı oluşturmakta; gelişmekte olan sanayi ve inşaat sektörünün ucuz işgücü talebi, ormancılık, tarım ve hayvancılık sektöründe yerli işçiler tarafından beğenilmeyen işlerin varlığı, hizmet sektöründe ve atölyelerde ara eleman açığı ve Ankara ile İstanbul'a coğrafi yakınlığı gibi çekici faktörler nedeniyle iç göçlerin yanında Suriye, Irak ve Afganistan gibi ülkelerden gerçekleşen uluslararası düzensiz göç hareketlerinin de hedefi haline gelmektedir.

5. YÖNTEM

5.1. Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada, sosyal olguları bağlı bulundukları bağlam içerisinde anlamayı ön plana alan bir yaklaşım olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırılan konuyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya imkân sağlayan bu yöntem, mevcut resmin olabildiğince ayrıntılı ve derinlemesine ortaya çıkarılmasını mümkün kılar (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39-40). Zira sosyal dünyayı oluşturan bireylerin profilini vermeye çalışmak ve bireylerin sosyal hayatlarına dair sorular sormak yoluyla nitel araştırma yöntemi, bireylerin gerçekliğini, araştırma öncesi edinilmiş varsayımlar yerine bütüncül bir yaklaşımla ve ayrıntılı bir anlama çabasıyla derinlemesine kavramaya çalışır (Kümbetoğlu, 2017: 34-45). Mayring tarafından da ifade edildiği üzere nitel araştırmada amaç, araştırmanın özne bütünlüğü göz önünde bulundurularak özneye ilişkinlik ilkesine oturtulması, araştırma öznesinin betimlenmesine ve yorumlanmasına önem verilmesi, öznenin kendi doğal ortamında incelenmesi ve sonuç çıkarılırken bir genelleştirmeye ulaşılmamasıdır (Mayring, 2011: 25, 30).

Nitekim nitel yöntemle araştırma yapacak olan kimseler veriyi oluşturma sürecinde görüşmede aktif olarak yer alırlar. Bireylerin davranışlarının öznel doğasını ve algısal yapısını ortaya koymak ve anlam dünyalarını kavramak için araştırılanlarla birlikte bir etkileşim süreci içine girerler (Kümbetoğlu, 2017: 45). Bu kimseler araştırma ortamında samimi bir hava içinde birinci elden bilgiyi yakalamaya çalışırlar; kendileri ile inceledikleri insanlar veya olaylar arasına mesafe koymaktan kaçınırlar. Bu durum, araştırmacıların keyfi olarak kişisel fikirlerini araya sıkıştıracağı, veri toplama konusunda özensiz olacağı veya kanıtları kişisel önyargılarını destekleyecek biçimde seçici olarak kullanacağı anlamına gelmez. Bilakis toplumsal yaşamı daha bütünsel olarak anlamak için kişisel anlayıştan, duygulardan ve insan perspektiflerinden yararlanmak gerektiğini ortaya koyar (Neuman, 2016: 226).

Dolayısıyla bu ilke ve hedefleri içinde barındıran nitel araştırma yöntemi, Düzce’de yaşayan Suriyeli, Iraklı ve Afganistanlı sığınmacıların göç hikâyelerini, gündelik hayata eklemlenme çabalarını anlamak; istihdama katılım biçimlerini, yeni bir hayat kurmaya

çalışırken karşılaştıkları zorlukları ve bunlarla başa çıkma stratejilerini ortaya çıkarmak; buna karşın yerli halkın sığınmacılara karşı ürettiği bakış açılarını ve tutumlarını görebilmek bakımından uygun bir tercih olmuştur.

5.2. Veri Toplama Teknikleri ve Uygulama

Nitel bir araştırmada algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde tespit edilip yorumlanması amacıyla gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılır. Bunlardan en sık kullanılan gözlem ve görüşme yöntemi, hiçbir zaman durağan olmayan ve zamana göre değişkenlik gösteren sosyal olguların göreliliğini ve hareketliliğini anlamaya ve yakalamaya yöneliktir. Bunun için çevreyle, süreçle ve algılarla ilgili veriler toplanır. Çevreye dair veriler, araştırmanın yer aldığı sosyal, psikolojik, kültürel, demografik ve fiziksel ortamla ilişkilidir. Sürece dair veriler, araştırma süresince neler olup bittiğiyle ve bu olanların araştırma grubunu nasıl etkilediğiyle ilişkili iken, algılara dair veriler de araştırma grubuna dâhil olan bireylerin süreç hakkında düşündükleriyle bağlantılıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 40).

Bu bağlamda araştırmayla ilgili veriler toplanırken, evvela sığınmacıların ve yerli halkın yaşadığı sosyal çevrenin ve göç sürecinin, göç eden bireyleri ve de göç edilen yerdeki yerli halkı nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla açık uçlu sorular sorularak, verilen cevaplar dinlenip kaydedilerek ve ilişkili ek sorular yöneltilerek araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılan derinlemesine mülakat tekniğiyle veriler toplanmıştır. Bir konuşma ve ilişki başlatma sürecini içeren derinlemesine mülakat tekniği, duyarlılık, konsantrasyon, teknik beceri, karşındakini anlama, içe bakış ve disiplinli olma gibi becerileri gerektirir. Araştırmacı tanımadığı bir kişiyle ayrıntılı bir sohbet gerçekleştirmek üzere bir araya geldiğinde, özenli ve dikkatli davranarak sıradan bir konuşmadan daha fazlasını yapmaya çalışmalıdır. Araştırmacı, görüşülen kişinin dünyasına girerek rahatlamasını ve verdiği cevapların doğru olmasını sağlamalı ve bu cevapları özenle alma ve kaydetme yollarını bilmelidir. Bunun için de her şeyden önce görüşülen kişiyle arasında bir güven duygusu tesis etmelidir (Kümbetoğlu, 2017: 73).

Nitekim bu araştırmada da görüşülen kişiler ile araştırmacı arasında güven duygusu tesis edilebilmesi için görüşme yapılan kişilerin itibar ettiği referans kişilere ulaşmaya çalışılmış ve görüşmelerin bu kişiler vasıtasıyla yapılmasına özen gösterilmiştir. Bazen de

görüşme yapılacak kişilerle, özellikle de sığınmacılar söz konusu olduğunda, tanışmak ve güven duygusu tesis etmek maksadıyla, görüşme öncesinde farklı zamanlarda ev ziyaretleri yapılmıştır. Araştırmacının sığınmacı ailelerin bazılarıyla arkadaşlık ilişkilerinin olması, diğer sığınmacılara ulaşmada kolaylıklar sağlamıştır. Yine araştırmacının Düzceli olması ve tanıdıklık ilişkilerinin ve çevresinin geniş olması da, görüşme yapılacak kişilere ulaşmak ve güven duygusu tesis etmek bakımından olumlu katkılar sağlamıştır.

Derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak yapılan araştırmada veriler elde edilirken görüşme formu yaklaşımından istifade edilmiştir. Görüşme formunun kullanıldığı görüşmelerde, görüşülen kişilere yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu yöntemde görüşmeci, görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını değiştirebilmekte, bazı konuların ayrıntısına girebilmekte veya daha çok sohbet tarzı bir yöntemi benimseyebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 122). Nitekim görüşmeci de önceden hazırladığı konu ve alanlara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları hem de bu sorular sırasında daha ayrıntılı bilgiler almak amacıyla ilave yeni soruları sorma özgürlüğüne sahip olmuştur. Soruların ve konuların belirli bir öncelik sırasına konmasının zorunlu olmadığı bu yöntem vasıtasıyla araştırma problemiyle ilgili tüm boyutları ve soruları gündeme getirmek mümkün hale gelebilmiştir.

Görüşme öncesinde kişilerin yaş, doğum yeri, eğitim, medenî hali, mesleği gibi sorulardan oluşan demografik sorular, deneyimlerinin, davranışlarının, hareketlerin ve faaliyetlerinin tanımlanması için sorulan deneyim/davranış soruları, konu hakkındaki fikirlerini ve düşüncelerini ortaya çıkarmak için sorulan fikir/inanç soruları, yaşanan olaylarla ilgili hislerini öğrenmek için sorulan duygu soruları ve kişilerin konu hakkındaki bilgilerini ayrıntılı almaya yönelik olarak sorulan bilgi soruları (Kümbetoğlu, 2017: 85-86) şeklinde farklı soru kategorileri ve grupları oluşturulmuştur. Bu çerçevede görüşmeye katılanlara sorulacak soruların yer aldığı üç ayrı soru formundan sığınmacılar için düzenlenmiş olanında yaş, eğitim, meslek ve doğum yeri gibi demografik sorular, Türkiye'ye gelme amaç ve niyetlerini, göç sürecini ve şeklini anlamaya hedefleyen deneyim/davranış soruları, Düzcce'de yerli halkla ve kendi yakınlarıyla kurdukları sosyal ilişki ağlarını, hareketlerini anlatan deneyim, davranış ve duygu soruları, Düzcce'deki çalışma hayatıyla ilgili verileri içeren bilgi soruları ile yaşadıkları örnek olayları anlattıkları deneyim/davranış ve duygu soruları yer almıştır. Yerli halktan görüşülen erkek ve kadınlar için düzenlenmiş soru formunda da demografik sorular haricinde

sığınmacıların gelmesiyle Düzce’de gözlemledikleri değişimi öğrenmeyi amaçlayan fikir/inanç ve duygu sorularına ve sığınmacılarla etkileşimlerini anlatan deneyim/davranış sorularına yer verilmiştir. Kurum temsilcileri için hazırlanmış soru formu da yerli halka yöneltilen sorulara benzer sorulara ilaveten göçle ilgili mevcut politikalara dair değerlendirmelerini ve yaklaşımlarını öğrenmeyi amaçlayan fikir/inanç sorularından oluşmuştur.

Görüşmecilere bilinemeyecek ya da cevaplanamayacak derecede zor sorular yöneltilmemeye çalışılmış, sorular mümkün olduğunca basitleştirilerek sorulmuştur. Daha ziyade görüşülen kişilerin kendi deneyimlerini ortaya çıkartacak sorular yöneltilerek rahat bir ortam sağlanmasına özen gösterilmiştir. Görüşülen kişilerden başlarından geçen örneklik teşkil edebilecek olayları anlatmaları istenmiş ve bu şekilde konuşmanın daha sıcak bir atmosferde ilerlemesi sağlanmıştır. Birbiriyle bağlantılı sorular birbirinin ardı sıra tek tek sorularak mantıksal bir dizin oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine görüşülen kişilerin verdikleri cevapları daha da derinleştirmek, elde edilecek veriyi zenginleştirmek ve meseleyle ilgili olup bitenlerin farklı boyutlarını yakalayabilmek için ayrıntılı takip soruları/sondalar oluşturulmuştur. “Kim, nerede, ne zaman, nasıl” gibi ayrıntıya yönelik sondaların yanında “Sonra ne oldu?” gibi açıklamaya yönelik sondalar ya da açık olmayan bölümlerin aydınlatılmasına yönelik sondalar bu nevidendir. Görüşme sırasında soruların sorgulayıcı bir tarzda sorulmamasına çalışılmış, görüşmenin daha ziyade bilgi vermeye davet edici bir konuşma şeklinde sürmesine özen gösterilmiştir. Soruların görüşme formundan okunması yerine, göz teması sağlanarak günlük dilde ifade edilmesine, böylece görüşmenin daha rahat geçmesine ve görüşülen kişiyle daha etkili bir iletişim kurulmasına dikkat edilmiştir.

Araştırma öncesi bağlı bulunulan üniversiteden ilgili prosedürler yerine getirilerek Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul Kararı alınmış, etik onay tarihinden itibaren yapılan görüşmelerde söz konusu etik ilkelere uygunluk hususuna ve ilgili kimselerin kaygılarına azami derecede dikkat gösterilmiştir. 27 Ağustos-25 Ekim 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerde, her görüşme öncesi görüşme yapılan kişilere araştırmanın içeriğine dair açıklamalar yapılmış, görüşülen kişinin rızası alınmadan görüşmelere başlanmamıştır. Görüşmelerin büyük bir kısmında (86 görüşmenin 71’inde), verilerin kaydedilmesi için kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeye başlamadan önce ses kaydı alınması için görüşülen kişinin iznine başvurulmuş, ses kaydı alınmasının kendisi

için herhangi bir sorun teşkil etmediği ifade edildiği durumlarda ses kaydı alınmıştır. Ses kaydı yapılmasını istemeyen kişiler (özellikle sığınmacılar), deşifre olmak ya da ileride kendileri için sorun teşkil edebileceği endişesiyle ses kaydı alınmasına izin vermediklerini belirtmişlerdir. Görüşmenin başında ilgili kişilere etik ilke ve kaygılar gereği araştırmada kullanılmayacağı için ad-soyad gibi kimlik bilgilerinin sorulmayacağı, isimleri bilinse dahi görüşülen kişilerin kimliğinin deşifre edilmeyeceği açık bir şekilde ifade edilmiş, kendilerini güvende hissetmeleri sağlanmıştır. Görüşmenin kayıt altına alınmasını istemeyen kişilere (15 kişi), saygı gösterilmiş ve ısrarcı olunmamıştır. Ses kaydı alınmayan görüşmeler, görüşülen kişilerin izinleri alınarak görüşme esnasında araştırmacı tarafından deftere not edilmiştir.

Araştırmayla ilgili veriler toplanırken yukarıda değinilen derinlemesine mülakat tekniğinin yanı sıra gözlem tekniğine de başvurulmuştur. Herhangi bir ortamda ya da kurumda gerçekleşen davranışı ayrıntılı bir şekilde tespit etmek amacıyla kullanılan bir yöntem olarak gözlem, nitel araştırmalarda yaygın olarak istifade edilen bir veri toplama tarzıdır. Nitel araştırmalar sosyal veri üretirken araştırmaya konu olan olay, olgu ve duruma ilişkin derinlemesine ve ayrıntılı açıklamalar ve tanımlamalar da yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 170). Gözlemci tarafından gözlemlenen grubun durumuna göre farklı biçimlerde uygulanır. Bu araştırmada kullanılan katılımlı gözlem tekniğinde, araştırmacı grup üyeleriyle sınırlı bir zaman geçirir ve çalışma yaptığını gruba haber verir (Türk ve Ekşi, 2017: 96). Yine araştırmacı, incelenen grubun hayatına, faaliyetlerine, sosyal birlikteliklerine ve özel günlerine mümkün olduğunca katılır. Görüşmeler sırasında onları dinlemenin yanı sıra onların davranışlarına da bakar. Kişilerin anlatımlarında bugüne, bugünden bakarak geçmişe ve geleceğe dair değerlendirmelerini, beklenti ve ümitlerini yakalamaya çalışır. Araştırmacı, araştırma sorunuyla ilgili gerçeklikte var olabilecek görünenler ve işitilenler arasındaki farkı kendi gözlemlerine dayanarak anlamaya gayret eder. Gözlem, kişilerin söyledikleri ile tutumları ve davranışları arasındaki farkları, görüşme sürecinde anlayamadığı, gözden kaçırdığı birçok boyutu izleme imkânı sunar (Kümbetoğlu, 2017: 127).

Bu çerçevede görüşmeler öncesinde görüşülen kişilerle, özellikle de sığınmacılarla diyalog halinde olunmuş, kaldıkları evler, çalıştıkları işyerleri, vakit geçirdikleri kahvehane ve çay ocakları ziyaret edilmiştir. Görüşmeler sırasında fiziki çevre ve koşullarına, mekânın düzenlenme biçimlerine, birbirleri arasındaki ilişkilere, sözel olmayan işaretlere,

vücut dillerine, jest ve mimiklere dikkat edilmiştir. Gözlem esnasında hatırlatıcı kısa notlar alınmış, gözlem sonrası, alan terk edildikten hemen sonra ayrıntılı bir şekilde alandaki gözlemler tarih, saat ve yer bilgisi bulunacak şekilde kronolojik olarak yazıya geçirilmiştir.

Görüşmeler, görüşmecilerin belirledikleri ve kendilerini rahat hissedecekleri mekânlarında gerçekleştirilmiştir. Sığınmacı erkeklerle yapılan görüşmeler kahvehane veya çay ocaklarında ya da arkadaşları veya aileleriyle kaldıkları evlerde gerçekleştirilmiştir. Kurum yetkilileri ve erkek esnafla kendi işyerlerinde, kadınlarla ise işyerlerinde ya da evlerinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 20 ila 70 dakika arasında sürmüştür.

5.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni olarak seçilen Düzce ili ulaşım imkânları, kültürel alt yapısı, ticarî potansiyeli ve coğrafi konumu nedeniyle göç hareketliliğinden sıkça etkilenen bir yer konumundadır. Daha önce de ifade edildiği üzere Ankara ile İstanbul arasında bulunması, Ereğli ve Karabük demir-çelik tesisleri gibi iki büyük sanayi üretim merkezinin yurtiçi nakliye güzergâhında olması ve Anadolu'daki pek çok ilin İstanbul ile bağlantısını sağlayan yol ağının bir parçası olması Düzce'nin göçmenlerin ilgi alanına girmesine sebebiyet vermektedir. Metropol kentlere yakınlığı yanında tarım, hayvancılık, sanayi, inşaat ve hizmet sektöründe çalışacak iş gücü açığı bulunması da, iç göçlerin yanı sıra daha ziyade Suriye, Irak ve Afganistan kaynaklı dış göçlerin yöneldiği ve göçmenlerin çalışmak ve ikâmet etmek için tercih ettiği bir il olmaktadır.

Düzce'nin araştırma evreni olarak seçilmesinde sayılan bu niteliklerin yanında araştırmacının Düzce merkezde ikamet ediyor olması ve şehri yakından tanıyor olması da etkili olmuştur. Nitekim Düzce'de hem yerli halktan erkeklerin, esnafın ve memurun hem de Suriyeli, Iraklı ve Afganistanlı sığınmacı erkeklerin sosyalleşmek için bir araya geldiği kahvehane ve çay ocaklarını barındıran meydana/sokakta ikamet etmekte olan araştırmacı, çalışma konusuyla ilgili pek çok sıkıntıyı aşmak ve pek çok detayı yakından gözlemlemek bakımından önemli avantajlara sahip olmuştur. Araştırmacı, göçmenlerin gündelik hayat içerisindeki davranışlarını, yerli halkla iletişim biçimlerini ve alandaki hareketliliklerini alana/mekâna yabancı biri olarak değil, meydan/sokak sakini olarak içeriden bir gözle ve tabii ortamında gözlemleme imkânı bulmuştur. Yine araştırmacının gündelik hayat içerisinde ailesiyle alışveriş yaparken, evden dışarı çıkarken veya

arkadaşlarıyla ayaküstü sohbetler yaparken görüşmeciler tarafından tanınır hale gelmesi ya da kendisine aşına olunması, hem yerli halktan esnafla hem de bahsedilen meydanda/sokakta vakit geçiren göçmenlerle arasında güven ilişkisi oluşmasında olumlu katkılar sağlamıştır.

Araştırmada, örneklem, belirli bir kriter veya özelliğe bağlı olarak seçilen birey ve gruplardan oluşan amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu ya da diğer ismiyle zincirleme örneklem (Black, 2002: 61) yöntemiyle seçilmiştir. Bilindiği gibi özel ve ulaşılabilecek güç bir nüfusun araştırmacı tarafından rastlantısal olmayan bir yöntemle seçildiği amaçlı örneklem yöntemi, pek çok durumda olgu ve olayların keşfedilmesi ve açıklanması bağlamında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 107). Amaçlı örneklem yöntemi, özel durumlar için değerli bir örneklem türü olmanın yanında zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumları derinlemesine incelemek için de uygun bir tercihtir (Neuman, 2016: 325). Rastlantısal olmayan amaçlı örneklem yöntemlerinden olan kartopu örneklem ise, ismini bir kartopunun yuvarlanıp büyümesine benzemesinden alır. Araştırma alanında kaynak kişilerden hareketle görüşülecek diğer kişilere ulaşılmasını sağlayarak tıpkı kartopu gibi ilerledikçe yeni kişilere ulaşılmasını, dolayısıyla örneklemin büyümesini mümkün kılar (Kümbetoğlu, 2017: 99). Çok aşamalı bir teknik olarak kartopu örneklem, aynı zamanda, bir ağdaki örnek olayları örnekleme ya da seçmek için de uygun bir yöntemdir. Bir veya bir kaç kişiyle ya da örnek olayla başlar ve başlangıçtaki örnek olaylarla ya da kişilerle bağlantılar kurarak yayılır (Neuman, 2016: 325). Bu araştırmada da kartopu örnekleme yöntemiyle daha önce görüşme yapılan göçmenler ya da yerli halktan kişiler vasıtasıyla diğer kişilere ulaşılmıştır.

Araştırma örneklemini 2011 yılından sonra Düzce'ye gelen ve burada bir iş bularak çalışan geçici koruma altındaki Suriyeli ve uluslararası koruma başvurusu statüsündeki kimlikli ya da kimliksiz Iraklı ve Afganistanlı sığınmacı erkekler oluşturmuştur. Yine Düzce'de yaşayan ve söz konusu göçten etkilenen işveren ve esnaf, sığınmacılarla doğrudan ya da dolaylı olarak iletişim halinde bulunan kimseler ve kurum yetkilileri de araştırma örnekleme içine dâhil edilmiştir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, araştırma örnekleme içinde sığınmacılar ve yerli halk olarak iki kategori oluşmuştur. Sığınmacılar kategorisi Suriyeli çalışan erkekler, Iraklı çalışan erkekler ve Afganistanlı çalışan erkekler olmak üzere kendi içinde üç gruba ayrılmıştır. Yerli halk kategorisini ise sığınmacılarla doğrudan veya dolaylı iletişimde bulunan işveren, esnaf ve komşu gibi yerli

halktan erkekler ile yerli halktan kadınlar ve Düzce’de kamu kurumlarında çalışan kurum yetkilileri olmak üzere üç gruptan insan oluşturmuştur.

5.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmacının cinsiyeti, araştırmayla ilgili en önemli sınırlılıklardan birini oluşturmuştur. Kadın olan araştırmacı, erkek sığınmacılarla kahvehane, çay ocağı ve bekâr evi gibi erkek mekânı olan yerlerde görüşmeler yapmak durumunda kalmış ve bu durum da bir takım güçlükler doğurmuştur. Araştırmacının görüşme yaptığı mekânlara yakın bir yerde ikamet ediyor olması, dolayısıyla sokak sakinleri tarafından tanınıyor olması ve görüşmelerin çoğunun gerçekleştiği kahvehane sahibinin araştırmacı ile sığınmacılar arasında referans olması yoluyla söz konusu ve muhtemel güçlükler aşılmaya çalışılmıştır. Yine 10-12 kişinin bir arada kaldığı bekâr odalarında yapılan görüşmelere araştırmacının bir erkek yakınıyla gitmesi, doğabilecek güçlüklerin aşılmasını sağlamıştır.

Bir başka önemli sınırlılık da dil sorunu olmuştur. Bu güçlük, genellikle Türkçeyi çok iyi konuşan diğer sığınmacıların tercümanlık yapmasıyla aşılmıştır. Buna göre sığınmacılarla yapılan görüşmelerin 27’si Türkçe gerçekleştirilmiş, Diğer görüşmeler Arapça başta olmak üzere İngilizce ve Peştunca yapılmıştır. İngilizce yapılan 2 görüşmede tercüman kullanılmamış, Peştunca yapılan 1 görüşmede ve Arapça yapılan diğer görüşmelerde tercüman yardımına başvurulmuştur. Iraklılar ile Arapça yapılan görüşmelerde (4 görüşme), görüşmecileri tanıyan Iraklı bir kişi gönüllü tercümanlık yapmış; Suriyeliler ile Arapça yapılan görüşmelerde ise (5 görüşme), söylenenler görüşmecilerin 18 yaşından büyük olan yakınları tarafından tercüme edilmiştir. Görüşme yapılırken görüşmecilerin ifadeleri tercüman tarafından anında Türkçeye çevrilmiş ve araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır.

5.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesi ve yorumlanmasında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle veriler tanımlanmaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu şekilde toplanan verileri açıklayacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmak istenir. Bunun için öncelikle toplanan veriler anlamlı bölümlere ayrılarak kodlanır. Daha sonra bu kodlar belirli kategoriler altında toplanarak temalar

oluşturulur. Kodlar ve temalar düzenlendikten sonra ortaya çıkan bulgular tanımlanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227-228).

Belirtilen bu çerçeveye bağlı kalınarak ilk olarak görüşme esnasında alınan ses kayıtları dinlenmiş, her bir görüşmeciye bir kod verilmiş ve açılan word dosyasına görüşmecinin ifadeleri deşifre edilerek yazılmıştır. Ardından metne dökülen veriler ve saha notları dikkatlice okunmuş, anlamlı biçimde parçalara ayrılarak kodlanmıştır. Kodlama sırasında araştırma soruları ve araştırmanın kavramsal çerçevesi dikkatten kaçırılmamaya çalışılmıştır.

Kodlar genellikle değişik boyutlardaki söz öbeklerine eklenen, belirli bir bağlamla irtibatı olan veya olmayan kelimeler, cümle parçaları ya da bütün halindeki paragraflardır. Dolayısıyla bir araştırmada kullanılan kodlar, toplanan tanımlayıcı ve yoruma dayalı bilgileri anlamlandırmak için künye ve etiketler olarak işlev görürler (Miles ve Huberman, 2015: 56). Diğer bir ifadeyle kodlama, veriler içindeki kelime, cümle ve paragraf gibi anlamlı bölümlere isim verme sürecidir.

Bu şekilde belirlenen kodlar bir araya getirilerek tasnif edilmiş, sınıflandırılmış olan bu kodları belirli kategoriler altında toplayan temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Daha sonra her bir temaya ait bir klasör açılmış, bu klasörlerin içinde açılan word dosyalarında metne dökülmüş haldeki verilerin ilgili kısımları ve alt temalar bir araya getirilmiştir. Ardından bu temalar başlıklandırılmış ve ilgili başlık altında yer alan veriler literatür kısmındaki bilgilerle etkileşim içine sokularak yorumlanmaya çalışılmıştır. Yorumlama esnasında ilgili kısımlarda görüşmecilerin ifadeleri doğrudan alıntılanmıştır.

Tablo 1. Alan Araştırması Kapsamında Görüşülenler

Yerli Halk	Erkek	Kadın	Kurum Yetkilileri	Toplam
	18 kişi	15 kişi	18 kişi	51 kişi
Sığınmacılar	Iraklı	Suriyeli	Afgan	Toplam
	15 kişi	11 kişi	13 kişi	39 kişi

Tablo 2. Görüşülen Suriyeli Sığınmacıların Demografik Profili

Görüşülen Kişi	Kodları	Geldiği Ülke	Yaş	Medenî Durumu	Çocuk Sayısı	Eğitim	Ülkesindeki Mesleği	Düzce’de Yaptığı İş	Kaç Yıldır Düzce’de
1	GS-1	Suriye	32	Evli	2	Ortaokul	Restoran işletmecisi	İnşaat işinde çalışıyor	6
2	GS-2	Suriye	52	Evli	4	Ortaokul	Esnaf	-	5
3	GS-3	Suriye	25	Evli	2	Ortaokul	Kaportacı	Kaportacı	5
4	GS-4	Suriye	22	Evli	1	İlkokul	-	Çaycılık	6
5	GS-5	Suriye	35	Evli	2	Üniversite	Elektrik Mühendisi	İnşaat işinde çalışıyor	3
6	GS-6	Suriye	38	Evli	3	Lise	İnşaat ustası	İnşaat ustası	6,5
7	GS-7	Suriye	21	Bekâr	-	Ortaokul	Öğrenci	İnşaat işinde çalışıyor	5
8	GS-8	Suriye	16	Bekâr	-	İlkokul	Öğrenci	Oto sanayide çalışıyor	5
9	GS-9	Suriye	38	Evli	4	İlkokul	Akaryakıt istasyonunda pompacı	İnşaat işinde çalışıyor	10
10	GS-10	Suriye	41	Evli	1	Üniversite	Bilgisayar Mühendisi	Fırında çalışıyor	8
11	GS-11	Suriye	39	Evli	6	Ortaokul	Marangoz	Marangoz	5

Tablo 3. Görüşülen Iraklı Sığınmacıların Demografik Profili

Görüşülen Kişi	Kodları	Geldiği Ülke	Yaş	Medenî Durumu	Çocuk Sayısı	Eğitim	Ülkesindeki Mesleği	Düzce’de Yaptığı İş	Kaç Yıldır Düzce’de
1	GI-1	Irak	60	Evli	2	Üniversite	Asker	-	7
2	GI-2	Irak	44	Evli	6	Üniversite	Elektrik Mühendisi	Bilgisayarcı da çalışıyor	8
3	GI-3	Irak	47	Evli	9	Lise	Kepçe Operatörü	Kaynakçı	4
4	GI-4	Irak	37	Evli	3	Lise	Rehber	-	6
5	GI-5	Irak	42	Evli	2	Ortaokul	Sanayide dükkân sahibi esnaf	Hamal	8
6	GI-6	Irak	29	Evli	1	İlkokul	Hamal	Ağaç kesme işinde çalışıyor	6
7	GI-7	Irak	42	Evli	2	Üniversite	Futbol hakemi	-	6
8	GI-8	Irak	38	Evli	3	Üniversite	Öğretmen	İnşaat işinde çalışıyor	7
9	GI-9	Irak	39	Evli	-	Üniversite	Asker	-	8
10	GI-10	Irak	43	Evli	2	Ortaokul	İnşaat işinde	Boya-badana işlerinde çalışıyor	8

11	GI-11	Irak	57	Evli	7	İlkokul	Araba parçalama işi	Alüminyum mobilya işinde çalışıyor	2
12	GI-12	Irak	47	Evli	4	Lise	Uluslararası ticaret	-	2
13	GI-13	Irak	42	Evli	3	Üniversite	İmam	Bakkalcılık	6
14	GI-14	Irak	21	Bekâr	-	Üniversite (devam ediyor)	Öğrenci	Öğrenci ve Garson	8
15	GI-15	Irak	54	Evli	5	İlkokul	Kaynakçı	Oto yıkama	8

Tablo 4. Görüşülen Afganistanlı Sığınmacıların Demografik Profili

Görüşülen Kişi	Kodları	Geldiği Ülke	Yaş	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Eğitim	Ülkesindeki Mesleği	Düzce’de Yaptığı İş	Kaç Yıldır Düzce’de
1	GA-1	Afganistan	28	Evli	2	Ortaokul	Kaynakçı	Demir doğramacıda çalışıyor	2,5
2	GA-2	Afganistan	19	Bekâr	-	Lise	Bilgisayar yazılımcısı	Mobilya atölyesinde çalışıyor	1
3	GA-3	Afganistan	38	Evli	4	Üniversite	Polis memuru	Simit satıyor	4
4	GA-4	Afganistan	39	Evli	3	İlkokul	İnşaat ustası	İnşaatda çalışıyor	3
5	GA-5	Afganistan	23	Nişanlı	-	Lise	Öğrenci	Lokantada çalışıyor	4
6	GA-6	Afganistan	17	Bekâr	-	Lise terk	-	Lokantada garson	8 ay
7	GA-7	Afganistan	30	Evli	2	-	İnşaat işi	Kereste fabrikasında çalışıyor	2,5
8	GA-8	Afganistan	31	Bekâr	-	-	İnşaat işi	Kereste fabrikasında çalışıyor	1,5
9	GA-9	Afganistan	18	Bekâr	-	Lise	-	Esnaf çırağı	1,5
10	GA-10	Afganistan	29	Nişanlı	-	Ortaokul terk	-	İnşaat işinde çalışıyor	5 ay
11	GA-11	Afganistan	54	Evli	8	-	İnşaat işi	Bulaşıkçılık yapıyor	2,5
12	GA-12	Afganistan	23	Nişanlı	-	Lise	İnşaat işi	Pastanede çalışıyor	5
13	GA-13	Afganistan	32	Bekâr	-	Ortaokul terk	Asker	Çiftlikte çalışıyor	2,5

Tablo 5. Görüşülen Yerli Halkın (Erkek) Demografik Profili

Görüşülen Kişi	Kodlar	Yaş	Medenî Durum	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Meslek
1	YE-1	38	Evli	İlkokul	3	Esnaf
2	YE-2	54	Evli	Üniversite	2	Öğretmen
3	YE-3	43	Evli	Lise	2	Esnaf
4	YE-4	43	Evli	İlkokul	1	Esnaf
5	YE-5	47	Evli	Önlisans	3	STK gönüllüsü
6	YE-6	55	Evli	Üniversite	2	Öğretmen
7	YE-7	49	Evli	Üniversite	2	Din görevlisi
8	YE-8	58	Evli	İlkokul	2	Esnaf
9	YE-9	53	Evli	İlkokul	4	Garson
10	YE-10	33	Evli	Üniversite	2	Esnaf
11	YE-11	50	Evli	Lise	2	Esnaf
12	YE-12	67	Evli	İlkokul	4	İnşaat ustası
13	YE-13	45	Bekâr	Lise	-	Görüntü yönetmeni
14	YE-14	64	Evli	Üniversite	2	İş insanı
15	YE-15	61	Evli	Lise	5	İş insanı
16	YE-16	61	Evli	Ortaokul	1	Esnaf
17	YE-17	55	Evli	Üniversite	2	Yazar
18	YE-18	65	Evli	İlkokul	4	Esnaf

Tablo 6. Görüşülen Yerli Halkın (Kadın) Demografik Profili

Görüşülen Kişi	Kodlar	Yaş	Medenî Durum	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Meslek
1	YK-1	58	Evli	Lise	4	Ev kadını
2	YK-2	25	Bekâr	Yüksek Lisans	-	Eczacı
3	YK-3	64	Evli	Önlisans	3	Emekli din görevlisi
4	YK-4	38	Evli	Lise	1	Esnaf
5	YK-5	40	Bekâr	Önlisans	-	Emlakçı
6	YK-6	48	Bekâr	İlkokul	2	Kuaför
7	YK-7	49	Evli	Üniversite	1	Öğretmen
8	YK-8	40	Evli	Lise	2	Ev kadını
9	YK-9	47	Evli	Lise	3	Stk çalışanı
10	YK-10	49	Bekâr	Üniversite	-	Öğretmen
11	YK-11	33	Evli	Üniversite	1	Mühendis
12	YK-12	37	Evli	Ortaokul	3	Ev kadını
13	YK-13	41	Evli	Lise	3	Stk çalışanı
14	YK-14	37	Evli	Yüksek Lisans	3	Sosyolog
15	YK-15	28	Bekâr	Üniversite	-	Öğretmen

Tablo 7. Görüşülen Yerli Halkın (Kurumlar) Demografik Profili

Görüşülen Kişi	Kodlar	Yaş	Medenî Durum	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Meslek
1	K-1	38	Evli	Yüksek lisans	2	Siyasi parti temsilcisi

2	K-2	49	Evli	Ortaokul	2	Dernek yetkilisi
3	K-3	60	Evli	Üniversite	4	Dernek yetkilisi
4	K-4	30	Evli	Üniversite	1	İlgili kurum yetkilisi
5	K-5	68	Evli	Ortaokul	5	İlgili kurum yetkilisi
6	K-6	47	Evli	Lise	3	Siyasi parti temsilcisi
7	K-7	55	Evli	Üniversite	2	Dernek yetkilisi
8	K-8	48	Evli	Önlisans	2	Siyasi parti temsilcisi
9	K-9	54	Evli	Önlisans	2	İlgili kurum yetkilisi
10	K-10	41	Evli	Doktora	3	Siyasi parti temsilcisi
11	K-11	28	Evli	Üniversite	-	İlgili kurum yetkilisi
12	K-12	55	Evli	Üniversite	3	İlgili kurum yetkilisi
13	K-13	26	Bekâr	Üniversite	-	İlgili kurum yetkilisi
14	K-14	52	Evli	Üniversite	3	Dernek yetkilisi
15	K-15	30	Evli	Üniversite	-	İlgili kurum yetkilisi
16	K-16	48	Evli	Üniversite	3	İlgili kurum yetkilisi
17	K-17	58	Evli	Önlisans	4	İlgili kurum yetkilisi
18	K-18	51	Evli	Üniversite	3	İlgili kurum yetkilisi

Tablolarda da görüldüğü üzere araştırma kapsamında 15 Iraklı, 13 Afganistanlı ve 11 Suriyeli olmak üzere toplam 39 sığınmacı erkeklerle görüşülmüştür. Görüşme yapılan Suriyeliler ortalama 5 yıl, Iraklılar ortalama 6 yıl, Afganistanlılar ise ortalama 2 yıldır Düzce’de bulunmaktadır. Görüşme yapılan Suriyeli erkek sığınmacıların yaş ortalaması 32 olurken, Iraklıların 42, Afganistanlıların ise 29 olmaktadır. Diğer bir ifade ile görüşme yapılan sığınmacı erkeklerin yaş ortalaması 34’tür. Görüşme yapılan sığınmacı erkeklerin eğitim durumlarına bakıldığında Suriyeliler, Iraklılar ve Afganistanlılar farklılık göstermektedir. Suriyelilerin çoğunluğu ortaöğretim mezunu olurken, Iraklılar üniversite, Afganistanlılar ise ilkokul mezunudur. Medenî durum bakımından görüşülen 11 Suriyeli’den 2’si bekâr olup diğerleri evli ve ortalama 2 çocuk sahibidirler. 15 Iraklı’dan bir kişi bekâr iken 14’ü evli ve ortalama 4 çocuk sahibidirler. Afganistan’dan gelen ve görüşme yapılan 13 kişiden sadece bir kişi evli olup ailesi ile yaşamakta, 12 kişi ise yalnız yaşarken bunlardan 4’ü evli, 7’si bekâr durumdadır. Suriye ve Irak’tan gelenler kentten göç

etmiş kişiler iken, Afganistan'dan gelen kişiler kırdan göç etmişlerdir. Afganistan'dan gelen kişiler kendi ülkelerinde de vasıfsız işlerde çalışırken, Düzce'de de çiftlikler, inşaatlar, marangoz atölyeleri gibi vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar.

Görüşme yapılan Iraklılar ve Suriyeliler ise kendi ülkelerinde mühendislik, öğretmen, memur gibi daha vasıflı işlere sahipken Düzce'de inşaat işlerinde ve daha vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar. Görüşme yapılan Iraklılardan ailesinin bir kısmı Avrupa'da olanlar ailelerinden maddî destek almaktadırlar. Maddî durumu iyi olmayan diğerleri ile Suriyeliler ise daha çok BM destekli Kızılay Kart almakta ya da Düzce'deki insanî yardım derneklerinden aynî-nakdî yardım almaktadırlar. Afganlılar ise ailesiz olmaları, bekâr olmaları ve kağıtsız olmaları nedeniyle herhangi bir sosyal destekten faydalanamadıkları gibi kazandıkları paranın büyük bir kısmını ülkelerindeki ailelerine göndermektedirler.

Görüşme yapılan yerli halk ise 25-67 yaş aralığında olup, esnaf, öğretmen, yazar gibi çeşitli mesleklere sahiptirler. Kurumlar kategorisinde görüşülen kişiler ise, 28-68 yaş aralığında olup ilgili kurum yetkilileri, siyasî parti temsilcileri ve dernek yetkilileri vasfına sahiptirler.

6. BULGULAR

6.1. Göç Öncesi ve Göç Süreci

6.1.1. Göçten Önce Yaşananlar: “İki Seçenek Vardı: Ya Türkiye Ya Ölüm”

Dünyada yaşanan gelişme ya da problemlere bağlı olarak artma veya azalma eğilimine giren, ancak hiçbir zaman ortadan kalkmayan kitlesel göç, son yıllarda sığınmacı, mülteci ve göçmenlerin sayısındaki olağanüstü artışla bir daha çok sayıdaki ülkenin temel sorunu hâle gelmiş vaziyettedir. Ortadoğu ve Önyasya'daki bazı devletlerin resmen olmasa da fiilen işlevsiz hâle getirilerek kabile ve mezhep düzeyinde parçalanmalara ve çatışmalara zemin hazırlanması, buna bağlı olarak kitlesel katliamların ve yasa dışı eylemlerin sıradanlaşarak yaygınlaşması, kişilerin başvuracakları adli mekanizmaların işlevini kaybetmesi, pek çok kişinin ve grubun haklarının gaspedilmesine ve mağdur hâle gelmesine sebebiyet vermiştir. Kâr hırsı içindeki uluslararası silah endüstrisi tarafından da beslenen ve kontrolden çıkan bu şiddet ve kuralsızlık ortamı, savaşlar, despotizm, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık, açlık ve “belirsiz bir gelecek”, pek çok kişinin iş, eş, aile, akrabalar, sosyal çevre, doğal çevre gibi birçok bağını geride bırakarak göç etmesine ve yaşadığı coğrafyayı, iklimi, kültürü, dili ve yaşayışı değiştirecek şekilde başka ülkelerin kapılarını çalmalarına yol açmaktadır (Bauman, 2019: 10-14). Nitekim bu çalışmaya konu olan Suriyeliler ülkelerinde yaşanan iç savaştan, Afganistanlılar kökleri 1979'a kadar giden ve 2001'de başka bir şekle bürünen işgal, içsavaş ve çatışmalar ile hâlen Taliban rejiminin olası şiddet politikalarından, sosyo-ekonomik istikrarsızlık ve güvensizlikten, Iraklılar da ABD işgali sonrası ortaya çıkan IŞİD saldırıları, derinleşen siyasal iktidarsızlıklar ve artan şiddet eylemlerinden dolayı ya hedef ülke ya da geçiş ülkesi olarak Türkiye'nin kapısını çalmaktadırlar.

Nitekim altı sene kadar önce ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelen GS-6 kodlu sığınmacı da, başlarda Suriye'deki durumun çok sıkıntılı olmadığını, halkın sokaklarda eylemler yaparak tepkilerini dile getirdiğini, ancak sonraları silahlı çatışmalar başladığında herkesin bir anda silahlı hâle geldiğini ve ardından hedef gözetilmeksizin bombalamaların başladığını, kendi yaşadığı şehrin yarısının da bu bombalarla yıkıldığını söyleyerek Suriye'deki iç savaşın genel seyrini tasvir etmektedir. Kendilerinin ise başlarda olayların

durulacağı ümidi içinde olduklarını, ancak savaşın giderek daha da şiddetlendiğini, bu sırada kötü şeyler yaşadıklarını ve gördüklerini, hedef gözetilmeksizin ve suçlu-suçsuz ayırımı yapılmaksızın bombalamalar başlayıp can güvenliği ortadan kalkınca da, “*ya Türkiye ya ölüm*” ikilemi içinde Türkiye’yi tercih edip göç kararı aldıklarını ve savaşın üçüncü senesinde ülkeyi terk etmek zorunda kaldıklarını dile getirmektedir.

“Çok kötü şeyler gördük orda. Yani benim şehrim orda yarısı yıkıldı. Bir bomba geliyor, evin içinde kim var kim yok ölüyor. Şöyle, biz çok şeyler gördük, hem biz de savaş istemiyoruz yani. Kendi kendimize bir karar verdik, Suriye’nin dışına çıkmak istedik. En yakın burada Türkiye. En kolay, en yakın burada Türkiye... İlk başladığında savaşta çok sıkıntılar yok yani. İlk başladı (savaş) silah yok, halk sokağa çıkıyor, bir şeyler diyor falan. Sonra silah geldi, herkesin elinde silah var. Biz baktık bu iş iyi olmuyor yani. Hem kız kardeşler var yani. O yüzden geldik. İki tane seçenek vardı: Ya Türkiye ya ölüm.” (GS-6, Suriyeli, 38 yaşında).

Sığınmacıların Türkiye’ye göç etmeden önce ülkelerinde savaşın dramatik sonuçlarına maruz kaldıkları ve ciddi derecede şiddet ve zulüm gördükleri bilinmektedir. Nitekim bu araştırma kapsamında görüşülen sığınmacıların büyük bir kısmı da savaşta atılan bombalar, kuralsız ve kanunsuz grupların tedhiş eylemleri, terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri infazlar gibi nedenlerle birinci dereceden yakınlarının öldürülmesine şahit olmuş, çalıştığı işi, mesleği ya da statüsü dolayısıyla tehdit almış ve son çare olarak ülkesini terk etmek mecburiyetinde kalmış kimselerdir. Irak’ta iken öğretmenlik yapan 38 yaşındaki sığınmacı, ülkesindeki hukuksuzluk ve güvensizlik ortamını, şiddet olaylarının ve mezhepsel çatışmaların eriştiği boyutları, yalnız ve tehlikeye açık haldeki sıradan insanların göç etmek ya da olayların bir parçası olmak zorunda bırakılmasını kendi yaşadıkları ve şahit olduğu örnekler üzerinden çarpıcı bir şekilde anlatmıştır. Irak’ta öğretmenlik yaptığı sırada hukuku ve adaleti hiçe sayan işlemler yapması hususunda kendisine baskı yapılmış, hatta silahla tehdit edilmiştir. Buna rağmen mesleğini icra etmek için direnmiş, adaletsiz işlerden yüz çevirmeye çalışmış, ancak babasının katledilmesiyle sarsılmış ve artık Irak’ta bir geleceğinin olmadığını düşünerek Türkiye’ye sığınmaya karar vermiştir.

“Niye orda zor durumda yaşadık, anladın mı yani. Orda babamı öldürdüler onun için kızdım ben. Ben okula gittim o zamanda. Babam o sabah kahvaltı yapmış, herkes işine bakıyor da, bizim orda. Sonra bir telefon geldi saat 11-11 buçuk gibi, baban hasta gel. Ben

dedim babam sabah Kurân okuyordu, bıraktığımda hiçbir şey yoktu. Geldim mutfak tezgâhı var ya, çeşmede, elini yıkadığını. Buradan üç tane, arkadan sessiz silahla vurmuşlar, babamı bu şekilde buldum (kolları ve başı ile masanın üzerine kapanarak gösteriyor). Sonra baktım sağ sol, her şey devletsiz. Kim yaptı hiç bilemedik. Neden yaptı, mezhep için. Sünniler, Aleviler... Yani orda kim insan, kim hâkim, kim doktor, kim mühendis orda yaşayamaz. Neden? Öldürülürsün çünkü. Irak cahillik olsun. Irak veya Arap ülkeleri cahillik olsun. Mühendis kalmasın, doktor kalmasın, öyle istediler. Orda, Irak'ta iyi insanlar, okumuş insanlar kalmasın... Öğretmenliği bıraktım. Yani problem çok yaşadık. Devlet yok orda... Artık buraya kadar geldi, başka çare kalmadı, ya öldürecekler beni, ne yapacan. Babam da gitti, artık yeter dedim. Allah'ın arzı büyük..." (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

ABD işgali sırasında ve sonrasında Irak'ta yaşanan etnik ve mezhep temelli çatışmalar, siyasi ve ekonomik bunalımlar, günlük hayatı sürdürülemez kılan otorite boşluğu ve otorite olmaya çalışan grup ve örgütlerin sebebiyet verdiği kaos ortamı, yukarıdaki Iraklı sığınmacının da dikkat çektiği ve muhtarip olduğu hususlar arasındadır. Bu güvensiz ortam ve kargaşa hali, bir taraftan toplumsal hayatı sevk ve idare eden kamu kurumlarının gücünü çökertip yok ederken, diğer taraftan da toplumsal hayatın devamına ve sosyal problemlerin çözümüne katkı sağlayan sosyal kontrol ağlarının ve kanaat önderlerinin etkisini ve işlevini zayıflatıp sönmüşleştirmiştir (Akça ve Hamad abd Abd, 2020: 338). Yetişmiş insan unsurunun yaşanan çatışmalarda kaybedilmesi ya da türlü nedenlerle ülkeyi terk etmesi de telafi edilemez sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Iraklılar içinde orta sınıfa mensup eğitilmiş ve meslek sahibi kişiler gerek genel çatışma ortamı nedeniyle gerekse doğrudan doğruya kendilerine yapılan tehditler sebebiyle ülkeyi terk etmiş veya terk etmektedirler. Ayrıca ülkede etnik ve dini farklılıklar üzerinden yürüyen çatışma hâli, etnik ve dini çeşitliliğin bir arada yaşaması imkânını ortadan kaldırmış; ülkede mekânsal açıdan ayrılmış, toplumsal olarak parçalanmış bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Akrabalık, hemşerilik, etnik veya mezhepsel aidiyetler çevresinde kurulan dayanışma ağları ve bunlardan beslenen cemaatçi ilişkiler güçlenmiş, fakat bu durum Irak'ın toplumsal bütünlüğünün parçalanmasına yol açmıştır. Mevcut kargaşa ortamı cemaatleşme ve adam kayırma eğilimini güçlendirmiş, "öteki"leştirme, birbirine güvensizlik ve düşmanlık hislerini harekete geçirmiştir (Danış ve Bayraktar, 2010: 4).

Irak'ta iken elektrik mühendisi olan ve sekiz senedir Düzce'de bulunan GI-2 kodlu sığınmacı da tehditler yüzünden ülkesinden ayrılmaya zorlanan bir diğer görüşmecidir. Orta sınıfa mensup eğitilmiş ve meslek sahibi olan 44 yaşındaki görüşmeci, Irak'ta yaşanan mezhep temelli çatışmalara, devlet gücünü arkasına almış silahlı militer güçlerin baskı, korkutma, yıldırma ve de öldürme yoluyla nüfusu homojen kılma çabalarına ve nereden geleceği belli olmayan farklı tehditlere tanık olmuş ve bazılarını da bizzat yaşayarak hayatını sürdürmez hâle gelmiştir. Ailesine yönelik gerçekleşen silahlı saldırılar sebebiyle abisini ve on yaşındaki yeğenini kaybetmiş, vücuduna saplanan kurşunlarla yaşamını devam ettirmeye çalışan kardeşinin sorumluluğunu ve yükümlülüğünü üstlenmek durumunda kalmıştır. Kendisi de ölümle tehdit edilmiş; bu nedenle önce ülke içerisinde yer değiştirmiş, bunun çözüm olmaması neticesinde de Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Kaldıkları takdirde “ailenin diğer erkekleri”nin de öldürüleceği yönündeki tehdit, erkekler üzerinden aileye yapılmış çok yönlü uzanımları ve imaları içeren bir meydan okuma olarak da görülebilir.

“Yani en büyük sıkıntımız güvenlik durumu. Bağdat'ta Şiiler Sünnileri öldürüyorlar. Bir de mesela şöyle bir örnek vereyim. Mesela Sünnî kalmak yasaktır. Ya seni öldürecekler ya da senden taahhütname alacaklar... En büyük şey bu. Ancak başka şeyler de yaşanıyor tabii... Yani mesela ben yeğenimi kaybettim. Yeğenim 10 yaşındaydı, çocuk yani. Bir de abim. Üç kişi (abisi, kardeşi, yeğeni) yatsı namazı bittikten sonra çıkmışlar arabayla, benim abimin arabasıyla. Onlar iki araba gelmişler akşam gibi, kesmişler yolu. Kardeşim dokuz kurşun yemiştir ama ölmemiş... Yeğenimi de vurmuşlar. Bir de abim. İlk baktım ona, süzgeç gibi gördüm, böyle süzgeç gibi her yerde (vücudunda) kurşun var. Bak şimdi hayali geldi... Açıkça söyleyeyim çok üzüldük. Napıcaz? Büyük ben kaldım. Napıcaz? Biz hakkımızı alıcaz, nasıl alıcaz?... Onlar napmışlar? Hemen bizi tehdit ettiler... Mesaj geldi, ne diyor? Ya duracaklar, kalan erkekleri de öldürecekler ya da biz bu mahalleden gideceğiz. Babam dedi oğlum, biz misal karşımızda bir kişi olursa eyvallah alırsak hakkımızı ama karşımızda Muaviye var, Muaviye'ye devlete destek veriyor. Biz nasıl hakkımızı alabiliriz? Dedim o zaman “la havle vela kuvvete illa billah”. Kalkıp taşındık başka bir yere. Çok uzak 25 km başka bir yerde taşındık ama yine de kurtulamadık, bırakmadılar. Babam dedi oğlum sen aileni al git, orada daha iyi. Çünkü şöyle bir durum var. O Muaviye'ye devlet, bizim Irak devleti destek verir (diyor). Biz napıcaz? Ufacık bir aile. Maalesef kaçtık.” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Modern devlet öncesi temel güvenlik tehditleri daha ziyade dışarıdan, başka devletlerden kaynaklanırken, modern devletle birlikte içeriye hedef alan, cephesi olmayan, sonu ve başı belirsiz şiddet eylemleri görülmeye ve artmaya başlamıştır. Terör olarak tanımlanan bu temel güvenlik tehditleri artık her an ve her yerden gelebilmekte; aktörleri, hedefleri ve mekânları her yer olabilmektedir. Kazananı ve kaybedeni açık olarak belli olmayan yıldırma, korkutma, sindirme ve yönlendirme amacına matuf bu teşebbüs ve eylemlerde dönem hükümetleri işkence, zorla alıkoyma, savunma hakkından mahrum bırakma gibi hukuk dışı keyfî yöntemleri mümkün olduğunca hukuk içine çekmeye çalışmaktadır (Balta, 2019: 42-43). Nitekim GI-2 kodlu Iraklı sığınmacının anlattığı olaylarda da görüleceği üzere, şiddet ve terör gündelik hayata sızmış olup mekân, zaman, asker-sivil, yaşlı-genç, kadın-erkek ayrımı yapmaksızın öteki olarak gördüğü her şeyi hedefi haline getirebilmektedir. Iraklı sığınmacının ilk Emevî halifesi “Muaviye”ye yaptığı atıfla dikkat çektiği siyasal manipölasyonlar, iktidara yakın cemaat, grup ve aşiretlerin hukuk dışı keyfî yöntemlere başvurmaları, kendilerine karşı gerçekleştirilen eylemlerde hakkını arama yollarının tıkandığını ve hukuk devletine ait temel ilkelerin geçerliliğini yitirdiğini gören kimselerin intikam hırsıyla hareket etmeleri, korumasız kalıp yalnızlaşan ve tehlikeye açık hâle gelen kimselerin yeni koruma şemsiyeleri edinmek amacıyla örgüt, cemaat, aşiret yapılarına meyiletmesi aslında yeni şiddet olaylarına elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Böylece terör eylemleri ve suçları, gerçekleştirenler tarafından meşru görülmekte, dolayısıyla ötekilere yönelik şiddet devam edip gitmektedir. Öyle görünüyor ki adiaforizasyon aracılığıyla, yani belli hareketleri ya da belli hareket nesnelerini ahlakî olarak nötr ya da ilgisiz kılarak kopartmak suretiyle ortaya çıkan durumun bir yansıması olarak insanların ahlakî değerlendirmeye/yargılamaya tabi tutulmamaları ya da bu kategorinin dışında bırakılmaları, Bauman’ın da dediği gibi kitleler halinde gerçekleştirilen zalimce eylemler karşısında insanları duyarsız hale getirebilmektedir (Bauman, 2014b: 205-206).

Yoketmeye odaklanmış eylemler ve öngörülemeyen saldırılar gündelik hayatta, içinde yaşanan kentte gerçekleşmektedir. Mekânı yürünen yollar, aşındırılan caddeler, otobüse binilen duraklar, alışveriş yapılan dükkânlar, çay içilen kahveler iken, hedefi de rutin hayatını devam ettirmeye çalışan, işe, okula, alışverişe giden, kahvede çay içen insanlar olmaktadır. Nitekim GI-6 kodlu Iraklı sığınmacı da, gündelik hayatını devam ettirmeye çalıştığı sırada, beklenmedik bir anda gelen bombayla hayatının alt üst oluşunu

tecrübe etmiş, saldırının yok ediciliğini yaşamıştır. Bombalı saldırıda yaralanan sığınmacı, aynı zamanda kardeşinin kollarında ölümüne de şahit olmuştur.

“Ben bomba gördüm, korktum, hiç gezmiyorum artık. Yani benim kardeşim elimde öldü, ben hastaneye götürürken. Kafede oturuyordum, maç izliyordum, televizyona bakıyordum, 2013’de. Sonra ben de düştüm, burnum kırıldı. Kardeşim 19 yaşındaydı. Sonra ben hiç dışarı çıkamadım, kalabalık yerlere giremedim, ben bombanın nasıl olduğunu gördüm.” (GI-6, Iraklı, 29 yaşında).

Hayatın her anına sızan şiddet giderek başka ülkelere de sıçramakta, oradaki düzeni de bozmakta ve sivil halkın güvenliğini tehdit etmektedir. Amerikan işgali sonrası Irak’ta yaşanan iç çatışma ve terör Arap Baharı sonrası Suriye’ye sıçramış, farklı nedenlerle de olsa burada da benzer sonuçlar doğurmuştur. Hatta iki ülke arasındaki sınırlar kalkmış, kitleler halinde yer değiştirmeler yaşanmıştır. Irak ve Suriye’de mevcut bulunan hükümetlerin düzeni sağlama ve kendilerine yakın grupları destekleme adına gerçekleştirdikleri faaliyetler ve bunların yol açtığı sonuçlar neticesi yaşanan kaosu bir benzeri de Afganistan’da yaşanmaktadır. Ancak burada tehdit hükümet ya da hükümet destekli yapılardan değil, Amerikan işgalini kabul etmeyen ve Amerikan destekli kurulan hükümetleri işlevsiz kılmaya çalışan örgütlerden gelmektedir. Sürüp giden iç çatışmalar, emniyet ve huzurun sağlanamaması, mevcut güvensizlik ortamı, devlet kurumlarında çalışanların tehditle görevlerini yapmalarına engel olunması ve kurumların işlevlerini yerine getirememesi, neticede halkın günlük hayatını, düzenini, can güvenliğini ve geçimini etkilemekte, bu durumda göç başvurulacak son çare haline gelmektedir. Nitekim Afganistan’da iken on beş sene polislik yapmış olan GA-3 kodlu sığınmacı da terör örgütlerinin ülkesinde aktif olduğunu, özellikle kamuda çalışanların görevlerini yapmalarına engel olduklarını, ülkeyi terk etmesi için kendisine uyarı verildiğini anlatmıştır.

“Zaten orda herkes biliyor, bizim memlekette savaş var. Ama şu anda polislik yapmaya, devlette çalışmaya orda bırakmıyorlar, yani Daeş var, Taliban var. Onun için bana üç gün zaman verdiler. Üç güne kadar gittin gittin, gitmedin aileni, hepinizi vurucam dedi, Daeş. Gece kâğıt atıyor, yazıyor ki sen polissin, emniyette burada çalışıyorsun, işini bırak git. Yani kim gitti, gitti. Gitmedi ailesinin hepsini vuracak. Daeş var, Taliban var, bunları vuracak... Benim bir arkadaşım var, benimle beraber polisti. 11 kişi bir aileden, bir gecede yok ettiler. Bomba attılar, patladı, hepsini vurdu. İkimize beraber ihtar verdiler.

Üç gün zaman verdiler, ben korktum, geldim... Bir ay önce abimi vurmuş Daeş. Demişler sen bu saatte neden çıktın, ver telefonunu, vermiycem. Sadece bir telefon için vurmuş. İki ay önce babamı vurdular zaten. Dün bizim memlekette 22 bomba patlamış. Afganistan'da merkezde çok savaş var.” (GA-3, Afgan, 38 yaşında).

Bauman'a göre şiddete başvurmak, yasaların uygulanması ve düzenin sağlanması için, hatta uygarlaştırma sürecinin ikna edici bir aracı olarak resmî olarak damgalansa da, zor kullanmak her zaman, bilhassa da zora tabi tutulan kişi açısından zalimâne bir şeydir (Bauman, 2014b: 205). Yapılan zulüm sadece hedefteki kişiyi değil, beraberindeki ailesini ve yakın akrabalarını da zora sokmakta, düzenlerini altüst etmektedir. GA-2 kodlu Afgan sığınmacı da babasının ve amcasının terör örgütleri tarafından katledilmesinden sonra ailesinin diğer fertleriyle beraber Afganistan'dan Türkiye'ye kaçmak durumunda kalmış, son bir çare olarak göç etmeyi tercih etmiştir.

“Afganistan'da paran olsa da problem, paran olmasa da problem. Çünkü orda adam kaçıranlar var. Taliban her yerde. Babamı kaçırdılar ve onu öldürdüler acımasızca. Amcamı da öldürdüler. Diğer amcam da kaçırıldı... Afganistan'da çok güzel yaşamımız vardı. Paramız vardı, evimiz vardı, arabalarımız vardı... Orada başarılı, paralı gördükleri her aile üyemizi kaçırdılar. Afganistan'da para her şeydir. Akrabalarımızdan çok kişiyi öldürdüler, bu yüzden biz buraya geldik... Afganistan'daki duruma baktığımızda, eğer Amerikalılar ile ya da yabancı bir ülkeyle çalışırsanız, bu Taliban'ın hoşuna gitmez. Eğer onlara çalışırsanız ya da onlardan para alırsanız, kâfirsiniz ve öldürülmelisiniz. Taliban'ın bir mahkemesi var, sana ihtarname gönderiyorlar evine ya da kurşun bırakıyorlar işaret olarak, onlarla çalışmamalısın ve bu yüzden ceza için mahkememize gelmelisin. Eğer gidersen öldürürler, gerçekten çok tehlikeli insanlar.” (GA-2, Afgan, 19 yaşında).

Eğitim, sağlık, istihdam gibi hizmetlerin sekteye uğradığı Afganistan'da emniyet ve asayişin sağlanması daha öncelikli hâle gelmiş görünmektedir. Zira sadece kamu çalışanları değil, ABD ile ilişkili şirketlerde çalışan tüm kişiler de terör örgütlerinin hedefi hâline gelmiştir. Yukarıda GA-2 kodlu sığınmacının anlattığına benzer şekilde Afganistan'daki yabancı bir şirkette inşaat ustası olarak çalışan GA-4 kodlu sığınmacı da terör örgütleri tarafından uyarılmış ve güvenlik endişesiyle Türkiye'ye sığınmak durumunda kalmıştır.

“2011’de, Afganistan’da, o zamanda ben şirketlerde çalışıyordum usta olarak inşaatta. Yabancı şirket sertifikalarım da var hatta. Dört sene, beş sene çalıştım. İşte sonra tam savaş başladı. Sonra bizim köye, bizim şehre Talibanlılar geldi. Dedi ya bize gelirsin ya da bırakmayacağız dedi. Korktum. On kardeşiz biz, yedi kız kardeş, üç erkek kardeş, en ufağı benim. Onlar hiçbir yere çıkmıyor hatta evdeydi. Ben şirkette çalıştıktan sonra korktum, çocuklarımı aldım ve geldim. Bizim raporlar gitmişti onlara. Hepsinin raporları vardı. Hatta bizim köyden kaç tanesinin başını kesti, kellesini kesti. Valla, ben o yüzden kaçtım işte bizim köyden. Bizim köydendi, askerdi (öldürülenler). Birkaç tanesi askerdi, birkaç tanesi de yabancı şirketlerde çalışıyordu. Onları öldürdüler, hepsini...” (GA-4, Afgan, 39 yaşında)

Farklı ülkelerde yaşanmış bu olaylar tarihlerine, konumlarına ve şahıslarına göre değişiklik arz etse de, isimleri savaş, iç çatışma, terör gruplarının eylemleri olarak adlandırılrsa da, değişmeyen ve müşterek olan durum yaşanan şiddet, zulüm, tehdit, travma ve güvensizlik hâlidir. Görüşme yapılan sığınmacılar farklı ülkelerden gelseler de, anlattıklarında dikkati çeken ortak husus, kaos ortamının belirsizliğini yaşamış, birinci dereceden yakınlarının katledilmesine şahit olmuş, benzer bir sonucun kendisi için de uzak olmadığını derinden hissetmiş, kendisini koruyacak bir güvenlik şemsiyesinin olmadığını fark etmiş olmalarıdır. Dolayısıyla mecburen, belki de hayatta kalmanın son bir yolu olarak başvuru bu göç, itici etmenlerle gerçekleşen zorunlu göç ve kitlesel göç kategorisinde değerlendirilebilir. Suriyeli sığınmacının (GS-6) da “ya Türkiye ya ölüm” ifadesiyle dışa vurduğu husus, ölüm-kalım mücadelesinde ‘kalım’ı, yani hayatta kalmayı tercih edip Türkiye’ye göç etmek demektir. Erder’in dediği gibi “ölüm ile kalım” arasında yapılan seçimdir zorunlu göç (Erder, 2015: 35).

6.1.2. Göç Etmeye Karar Verme: “Biz Allah’ın Yarattığı Günden Beri Kararı Acil Veren İnsanlarız”

İnsanlar doğal, sosyal, ekonomik ve siyasi temelli muhtelif nedenlerle göç etmek durumunda kalırken, bazen kendi iradeleriyle bir tercihte bulunabilmekte, bazen de böyle bir seçim yapabilmeleri mümkün olmamakta, kararlarında haricî nedenlerden kaynaklanan zaruret ve zorunluluk hâli daha etkili olmaktadır. Bartram ve diğerleri tarafından da belirtildiği üzere bu zorunluluk hâli şiddet içeren ihtilaflardan, zulüm görmekten veya kasıtlı olarak yapılan sınır dışı etme işlemlerinden kaynaklanabilir. Hatta bazı durumlarda,

silahlar veya parça tesirli bombaların verdiği dehşet ve korku hisleri içinde acilen ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmaktadırlar (Bartram vd., 2019: 152). Böyle bir durumda göç etmeye karar vermek elzem olmakla birlikte bir hayli zor olmaktadır.

Zorunlu göç edenler doğup büyüdüğü yeri, yaşadıkları ortamlarını, mallarını, mülklerini, hatıralarını, akrabalarını, arkadaşlarını terk etmekte, istemeden de olsa geri dönmek üzere ülkelerinden ya da yerlerinden ayrılmak durumunda kalmaktadırlar. Bu esnada gerçekleşen karar alma süreci karmaşık, çetrefilli ve birden fazla belirleyicinin olduğu bir durumdur. Kişilerin içinde bulundukları koşullar, güvensizlik duygusu, şiddet eylemleriyle karşılaşma biçimleri, karar verme süreçlerini etkileyen başat etmenler arasında yer alabilir. Biner'in de dediği gibi karar alma süreci her türlü ihtimalin değerlendirildiği, kötü-en kötü, zor-en zor, yapılabilir-yapılamaz, katlanılabilir-katlanılamaz kategorilerinin oluşturulduğu, her bir durumun düşünüldüğü, hassas bir şekilde sonuçlarının tartıldığı karmaşık bir süreçtir (Biner, 2016: 71).

Göç etmeye karar verilmesi sırasında dikkate alınan, hesaba katılan pekçok karmaşık ve birbiriyle bağlantılı sebep birarada bulunabilir. Ancak göçle ilgili değerlendirmeler sırasında belli bir sebebe odaklanılırken diğer sebepler arızî hâle gelebilmekte, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturan bir yaklaşım diğerlerine karşı körleşebilmektedir. Mesela Stouffer, 'kesişen fırsatlar' yaklaşımında, öncelikle kişileri göçe karar vermeye iten sebepler üzerinde yoğunlaşmakta, göç edilecek mesafeyi, göç edilecek yerdeki fırsatları ve bu fırsatların miktarını keşfetmeye çalışmaktadır. Çünkü ona göre, göç edilecek yer yakın mesafede ise, bu durum göç etmeye karar verilirken olumlu bir etkiye sahip olmaktadır (Stouffer, 1940: 854-856). Petersen ise göçe karar vermede bireysel ve kolektif kararların hesaba katılmasının önemini vurgular. Everett S. Lee de itme-çekme yaklaşımı bağlamında yaşanan yerdeki itici ya da olumsuz faktörlerin üzerinde durur. Ona göre göç edilecek yerdeki olumlu ve çekici faktörlerin fazla olması söz konusu yere göç etme kararının verilmesinde etkili olur. Bu kararın verilmesinde gidilmesi düşünülen yerdeki çekme etkisinin yaşanan yerdeki çekme etkisinden daha büyük olması gerekir (Lee, 1966: 51).

Politik ve sosyo-kültürel temelli göç yaklaşımlarından biri olan ilişkiler ağı kuramı, gidilmesi düşünülen yerdeki sosyal ilişki ağlarının, akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin göçe karar vermede özendirici etkisinin olduğunu söyler (Massey vd., 1993: 28-29). Kuramsal temelli yaklaşım da ilişkiler ağı yaklaşımına benzer şekilde göçmen ağlarının ve

insanların birbirleriyle kurdukları bağların bazen istismar edilme amacı taşısa da göçe karar vermede ve göçü teşvik etmede etkili olduğunu vurgular (Hagen-Zanker, 2008: 17). Göç etme kararının davranışsal yönlerini ele alan davranışsal yaklaşım da bireylerin göç kararı verirken bir fayda-maliyet analizi yaptıklarını belirtir. Bireylerin, bulundukları yer ile gitmek istedikleri yerdeki çevre şartlarını ve kazanç imkânlarını arzu ettikleri ve amaçladıkları faydaya göre karşılaştırdıklarını, göç kararını bu beklentiye göre verdiklerini dile getirir (Tekeli, 2008: 28). Kümülatif yaklaşıma göre ise, bir toplum içerisinde göçlerin sıklığının ve yaygınlığının artması sonucu göç kültürü oluşur ve bu durum göçe karar vermede etkileyici bir faktör olur (Massey vd., 1993: 451-454).

Çeşitli teorik yaklaşımlar, göçmenin göç etmeye karar vermesiyle ilgili bu şekilde genelleyici açıklamalar yapsa da içinde bulunulan şartlara bağlı olarak her göçün yapısı ve her göçmenin kararı farklı nedenlere dayanır. Suriye'den, Irak'tan ve Afganistan'dan yapılan göçlerde de aynı durum söz konusudur. Bu ülkelerde yaşanan savaşlar ve çatışmalar göçe karar vermede tetikleyici etken olarak göçü zorunlu nitelikli kılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda çoğunlukla kâr-zarar, göçün getirisi-götürüsü ile ilgili planlama ve hesaplamalar derinlemesine yapılamamakta, sadece itici faktörün yoğun olduğu yaşanan mekândan zorunlu bir kaçış söz konusu olmaktadır. Mülteci/sığınmacı hareketlerini öngörülü sığınmacılar ve acil mülteciler olmak üzere ikiye ayıran Kunz'un "acil mülteciler" ile kastettiği de işte bu zorunlu olarak kaçanlardır. Öngörülü mülteciler gidecekleri yere ve gitme şekline dair belirli bir fikirle ülkelerinden ayrılırken, acil mülteciler herhangi bir öngörude bulunmaya fırsat bulamadan, gidecekleri yerin koşullarıyla ilgili fikirleri olmadan, beklemedikleri an ve koşullar altında, askerî baskı ya da hayatî tehlike karşısında acil bir şekilde ülkelerini terk etmek zorunda kalırlar. Bununla birlikte bu iki durum keskin sınırlarla birbirinden ayrılmamakta, zaman zaman iki grubun özelliğini de taşıyan hareketlenmeler söz konusu olabilmektedir (Kunz, 1973: 131-133).

Suriyeli, Iraklı ve Afganistanlı göçmenler açısından göç etmeye karar verme aşamasında bazı benzerlikler söz konusu ise de her ülkedeki sosyal ve politik ortam, yaşanan zorluklar ve bunlara verilen tepkiler farklı olmakta, farklı tecrübelerle karşılaşılabilir. Örneğin Afganistanlılar için göç etmeye karar vermede ülkedeki istikrarsız ortam belirleyici olmakta, bazen de ekonomik imkânsızlıklar ya da göç kültürünün uzun yıllar içinde yaygınlaşmış olması göçe karar vermede kolaylaştırıcı etken hâline gelmektedir. Buna karşın Suriyeliler için savaşın şiddetini arttırdığı bir ortamdan

kaçmak ve hayatta kalmak isteği göçe karar vermede daha belirleyici olabilmektedir. Iraklılar söz konusu olduğunda ise, ani gelişen ve hayatî risk taşıyan bir tehdit, ülkeyi terk etme kararı alınmasına sebep teşkil edebilmektedir. Nitekim çalışma kapsamında kendisiyle görüşülen GI-7 kodlu Iraklı sığınmacı da, sahip olduğu ve savunduğu ideolojinin karşıt görüşlüler tarafından öğrenilmesiyle hedef haline geldiğini belirtmiş ve ardından ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Irak'ta katıldığı bir televizyon programında görüşlerini açıkça dile getiren GI-7 kodlu Iraklı sığınmacı, programdan sonra önce evi ve arabasının bombalandığına şahit olmuş, ardından da tehdit içeren telefonlar almaya başlamıştır. Aynı gün içerisinde kendisine gelen bir telefonla ülkeyi terk etmesi için 2 gün mühlet verilmiş, ardından bu süre 1 güne ve daha sonra da 6 saate indirilmiştir. Bunun üzerine acilen ülke dışına çıkış yapmak zorunda kalmış ve Türkiye'ye sığınmıştır. Benzer bir şekilde acilen ülkeyi terk etmek zorunda kalan bir diğer kişi de GI-4 kodlu Iraklı sığınmacı olmuştur. Bulunduğu yerde ortalığın karışması üzerine iki gün sonra dönmek kastıyla acilen evden ayrılan sığınmacı, iki gün sonra geldiğinde evinin etrafında askerler olduğunu görmüştür. Evinin bombalanmasının ardından da ivedi bir şekilde ülkesinden ayrılarak Türkiye'ye gelmiştir.

“Ben anahtarla kapıyı kapattım, anahtar bıraktım. Yani bir iki gün sonra gelicem. Ama iki üç gün sonra eve gidiyoruz, asker var. Sonra Daeş komple aldı, yandı, yandı. Şey, bomba attı içine. Şimdi kimse orada oturamaz. Şimdi evim komple yok, komple yok, eşyaları yok, bilmiyorum. Acele acele, sadece bir pantolon, bir tişörtle geldim ben buraya.” (GI-4, Iraklı, 37 yaşında).

Uluslararası ticaret işiyle uğraşırken Irak'ta varlıklı ve rahat bir hayat süren, İstanbul'a da işi dolayısıyla sık sık gelip giden GI-12 kodlu sığınmacı da göç etmeye acilen karar verenlerden biridir. İş ortağının kendisine ihanet etmesi ve tüm malları üzerine aldıktan sonra evini silahlarla basması, onu ve ailesini ölümle tehdit etmesi üzerine kendi deyimiyle “koşarak” ülkesinden çıkmış, geleneksel aile bağlarının ve korumacılığının yokluğunda tek başına bu tehditlere karşı koymaya cesaret edememiştir.

“Biraz sıkıntı oldu Irak'ta, hıyanet yaptı bana arkadaşım. Paramı aldı, arabamı aldı, arsalarımı aldı, her şeyimi aldı. Ondan sonra tabancayla eve geldi. Benim kızlarım çok korkuyorlar. Koştum buraya geldim... Benim arkadaş ortaktı, sonra bana hıyanet yaptı bana. O zaman ben orda tektim. Abim, ablam Kanada'da. Tapuda benim ismim var ama o

devlete para verdi, hep isimleri değiştirdiler. Araba, ev hepsinde böyle yaptı. Kürt Barzani tarafından sıkıntı yapacak diye koştum geldim. Çünkü benim üç kızım var... Akşam evime dört araba geldi, beni tehdit etti. Arkadaşım bana böyle yaptı.” (GI-12, Iraklı, 47 yaşında).

Irak’ta evlerinin kapısının altından atılan ve ‘ihtar’ denilen tehdit kâğıdını alan kimseler için artık ülkeyi terk etmek için acil karar verme süresi başlamaktaydı. Bu tehdit kâğıdını alan bu kimseler, öncelikle ailelerini güvenli bir yere yerleştirmeye çalışmakta, ardından da ülkeyi terk etmenin yollarını aramaktaydı. Kunz’un deyimiyle artık acil mülteci hâline gelen bu kimseler, belli bir ülkeye yerleştikten sonra ailelerini yanlarına almaya çalışmaktaydı. Sadece Iraklı sığınmacılar değil, GA-2 kodlu Afganistanlı sığınmacının yukarıda anlattığı üzere ihtarname ya da kurşun göndermek gibi muhtelif şekillerde tehdit alan diğer sığınmacılar da acilen harekete geçmek zorunda kalıyorlardı. Nitekim GS-3 kodlu Suriyeli görüşmeci, ülkedeki savaş ortamından dolayı yaşı gelen erkeklerin Esed’in yanında savaşmak amacıyla zorla askere alındığını, bu yüzden kendisinin ülkesinden tek başına acilen ayrılmak durumunda kaldığını anlatmıştır.

“Ben, anne babadan niye ayrı geldi? Ben şimdi yirmi yaşında oldu. Hemen şey yapıyorlar onlar, askeriyeye çıkarıyorlar, askeriyeye götürüyorlar. Beni askeriyeye götüreceklerdi, o yüzden (ben önce geldim). Biz Sünnî. Sünnîleri şey yapıyor, yirmi yaşında alıyorlar askere. O askerler Alevî. Bizim orda Alevîleri yirmi dört yaşında alıyorlar (askere). Sünnîleri yirmi yaşında alıyorlar. Onun için de geldiler. Bende bir tane abi vardı, öldü, şehit oldu orada... Evet, savaşta askerlik yapıyordu, o zaman, öldü. Ondan sonra annem çok şey yaptı (üzüldü). O yüzden çık hemen dedi bana, çıktım geldim.” (GS-3, Suriyeli, 25 yaşında).

Bir diğer Suriyeli görüşmeci de benzer nedenlerle ülkesini terk etmiştir. Yirmili yaşlarını çoktan geçmiş olmasına rağmen, çalıştığı işyerine giderken yolda askerlerin yolunu kesip onu askere almak istemeleri üzerine her şeyini bırakıp ülkesini terk etmiştir.

“Askere çağırdılar savaş için, herkesi askere çağırıyorlar. Polis kâğıt getiriyor eve, bir hafta sonra gel diyorlar, Esed’in askeri olmak için. Yolda Esed askerleri durdurdular, sen askere gidicen dediler. Bir akrabam var, büyük bir komutan, Suriye dışına çık hemen dedi.” (GS-5, Suriyeli, 35 yaşında).

Görüşmecilerin dile getirdikleri ülke dışına çıkma sebeplerinden de anlaşılacağı üzere başka ülkeye göç etmeye karar vermede derinlemesine bir plan yapılamamakta,

durumun arz ettiği aciliyet gereği hemen eyleme geçilmektedir. Afganistan’da yabancı bir şirkette çalışan sığınmacı da, bu durumu nedeniyle Taliban’ın hedefi hâline gelmiştir. Bilgilerinin Taliban’a gittiğini öğrenmesi ve kendisi gibi yabancı bir şirkette çalışan arkadaşının katledilmesi üzerine, aynı durumun kendi başına gelmemesi için vakit kaybetmeden göç etmeye karar vermek durumunda kalmıştır.

“Onlar (Taliban) da herkesi tanıyor işte. Bizim raporumuz gitti öyle. Sonra çok zor durumda kaldık. Ya gideceksin ya onlara katılacaksın. O da Müslümanların işi değil yani. Zor durumda kaldıktan sonra annemden izin istedim, ben gideceğim dedim. Zaten onlar da korktu hep, sonra çıktım geldim.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

Ülkeyi terk etmeye ya da göç etmeye karar verme süreci, görüşmecilerin başlarından geçen olaylardan da anlaşılacağı üzere hayatî tehlikenin olduğu durumlarda detaylı bir plan yapmaya fırsat kalmaksızın daha hızlı gerçekleşmektedir. Afganistan’ın Kunduz bölgesinde yaşayan ve babası öldükten sonra sekiz kardeşinin sorumluluğu üzerine kalan GA-13 kodlu sığınmacının yaşadığı deneyimler farklı olsa da göçe karar vermede ‘acil’ kelimesinin belirleyici olduğunu bizzat kendisinin ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. Afganistan’da askerlik yapan sığınmacı, kardeşinin kaçırılması üzerine, onu bulmak için askerlik görevini bırakıp kardeşinin peşine düşmüştür.

“Kardeşim kayıptı. Kaybolduğu zaman 16 yaşındaydı, ben bulduğumda 21 yaşındaydı. Kaçakçılar onları kaçırmış. Kaçakçı onları kandırmış. Sizi ülkeye geri getireceğim diye onları kaçırmış. Uyuşturucu ticareti var bizim ülkede, insan kaçakçılığı var bizim ülkede. Ben toprağımı iyi bilirim. Onları Türkiye’ye getirmiş. 40 gün sonra haber veriyor. Kardeşiniz buraya kendi isteğiyle geldi diye. Askerlik görevimi bıraktım, peşine düştüm. Biz Allah’ın yarattığı günden beri kararı acil veren insanlarız. Verdik kararı, geldik işte.” (GA-13, Afgan, 32 Yaşında).

Bir göç kültürünün ve göçe aşinalığın var olduğu ve belirsizliklerin hüküm sürdüğü bir ülkede yaşayan GA-13 kodlu sığınmacının son cümlelerinde dışa vurduğu husus, zihninin bir köşesinde göç etmeye dair daima alternatif bir fikrin mevcut olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla göç etme fikri ile bu fikrin hayata geçirilmesine karar verme aşaması arasındaki süreç, GA-13 kodlu sığınmacının “kararı acil veren insanlarız” ifadesiyle aksettirdiği üzere uzun olmamaktadır. Kararın acil olarak verilip hemen eyleme geçilmesi ise, Ian Chambers’in “Göç Kültür ve Kimlik” adlı kitabında belirttiği gibi “sürekli kalkış

durumunda olmak”tır (Chambers, 2014: 68). Ya da göç etmeye karar verme, kalkış durumu ve varış noktası arasındaki süreç, bir bakıma “dünyada oluş tarzı” ile irtibatlıdır (Carter, 1992: 101).

Her ne kadar Afganistan gibi geçmişinde çok sayıda göç deneyimi yaşamış ve bir göç kültürü oluşmuş bir ülkede yaşıyor olsalar da, sığınmacıların göç etmeye karar vermeleri her zaman kolay olmamaktadır. Alışkın ve sahip olduğu her şeyi ardında bırakarak dilini dahi bilmediği başka bir ülkeye sığınmak, ancak diğer alternatifler denendikten sonra en son çare olarak gündeme gelmektedir. Biner’in de belirttiği gibi ülkeyi terk etmek ve bunu firar ederek gerçekleştirmek, kişinin her zaman haklılığına ve doğruluğuna inandığı, kendi içine sindirebildiği bir eylem olmamaktadır. Lakin kaçma eylemi ürkeklik ve zayıflık olarak algılansa da, başka bir ülkeden korunma talep etmek bir kesim için zaman zaman kaçınılmaz olan tek eylem biçimi haline gelebilmektedir (Biner, 2016: 69). Nitekim farklı yollar denenmiş olmasına rağmen ülkede kalmanın bir alternatif olmaktan çıktığı, yaşamanın imkânsız hâle geldiği durumlarda, göç etmeye karar verme aşamasının en son noktasında, farklı kişisel tercihlerin yanında, göç türlü itham ve tehditler içermesine rağmen bir zorunluluk hâlini almaktadır. Görüşme yapılan kimselerde olduğu gibi bazı kişiler önce ülke içinde yer değiştirmekte, belirli bir süre başka şehirlerde yaşamakta, fakat şehir değiştirmelerine rağmen savaşın oraya da sıçraması üzerine ya da terör örgütlerinin kendilerini orada da rahat bırakmaması neticesinde, yaşamanın daha da zorlaşması veya ölümle yüzyüze gelinmesiyle göç kararı almaktadırlar.

Ülke dışına göç etme kararının son alternatif olarak görülmesinin nedeni, göç edilecek mesafenin uzak olması, göç edilmesi düşünülen ülkedeki kültür ve dil farklılığı, alışkın olunmayan hukuk düzeni ve ulaşım masrafı gibi sıkıntılardan kaynaklanıyor olabilir. Stouffer’in ‘kesişen fırsatlar’ yaklaşımında da belirttiği gibi göçmenler daha çok bulundukları yere yakın mesafede olan bölgelere göç etmek istemektedirler. Bu durum, ulaşım masraflarını azalttığı gibi yakın bölgedeki yaşam standartlarıyla ilgili bilgilere daha kolay erişebilmeyi mümkün kılacak ve uluslararası göçün getireceği birçok sıkıntıları yaşamak zorunda bırakmayacaktır. Nitekim GI-2 kodlu sığınmacı da yaşadığı bölgedeki aşiret kavgaları ve mezhepsel çatışmalardan dolayı önce ülke içerisinde yer değiştirmiş, çatışma halinde bulundukları aşiret ya da örgüt üyelerinin kendisini burada da rahat bırakmaması üzerine başka bir ülkeye göç etmeye karar vermiştir.

Daha önce Suriye'nin başkenti Şam'da yaşayan GS-11 kodlu sığınmacı da, savaşın şiddetini arttırmasıyla önce ülke içinde savaşın şiddetinin daha az olduğu bir bölgeye taşınmıştır. Ancak zamanla, askerlerin sürekli baskın yapıp evleri teftiş etmeleri gibi uygulamaların çoğalması ve katliamların artmasıyla ülkede yaşamının imkânsız hale geldiğini görmüş ve savaş başladıktan üç sene sonra Suriye'den göç etmeye karar vermiştir. Benzer bir şekilde GS-1 kodlu sığınmacı da, Suriye'de bulunduğu bölgede savaşın yoğunluğunu arttırması üzerine önce başka bir şehre göç etmiş, daha sonra da Türkiye'ye göç etmeye karar vermiştir.

“Şam'da lahmacun, pide ustasıydım. 2014 yılında, saat 1.30'da bomba atıldı, biz zehirlendik. Lokantadayken atıldı bomba. (O bombadan sonra) İdlib tarafına gittik. İdlib'te bir ay oturduk. Oradan Adana'ya kaçtık.” (GS-1, Suriyeli, 32 yaşında).

Sığınmacılar bazen önemli fakat daha az şiddet içeren zorluklar nedeniyle de evlerini terk edebilmekte, başka ülkelere göç etmektedirler. Savaştan kaynaklanan ölüm tehlikesi kadar ciddi ve tehlikeli bir sebep olmasa da yaşam standartlarındaki belirgin düşüş ya da Afganistan özelinde başlık parası biriktirmek gibi ekonomik temelli nedenlerle göç edenler de vardır. Konuyla ilgili çalışmalarda da tartışıldığı üzere günümüzde başka bir ülkeye göç etme nedenleri artık içiçe geçmiş vaziyettedir. Yukarıda kaydedilen görüşmeci ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Afganistanlıların ülkelerini terk etmedeki öncelikli sebepleri güvenlik kaygıları olurken, ikinci önemli sebep ekonomik durumları olmaktadır. GA-5 kodlu görüşmecinin de belirttiği gibi Afganistan'daki işsizlik ve yoksulluk, insanların gündelik hayatlarını devam ettirme ve iyi bir gelecek kurma ümitlerini yok etmekte ve onları son bir alternatif olarak göç etmeye mecbur bırakmaktadır. GA-5 kodlu Afganistanlı görüşmecinin, geliş nedeni ve ülkesindeki geçinme şartlarıyla ilgili anlattıkları da bu hususlara dairdir.

“Lise mezunuyum... Okul okumaya çalıştım, doktor olmak istedim. Baktım olmadı, devletten de hayır yok, mecbur gurbete çıktık... Yedi kardeşiz, en büyüğü benim. Annem babam halı dokuyorlar, satıyorlar. Bir şekilde kazanıyoruz, ben de buradan kazandıklarımı onlara gönderiyorum... Şöyle ki baktık herkes Türkiye'ye geliyor, bizde de iş yok, evde boş boş geziyorduk. Ondan sonra ben de dedim ki anne babama, ben burada kalmak istemiyorum. Sonuçta para kazanmam lazım, böyle olmuyor. Bizim orada 19 yaşında evleniyorlar. Bir kız arkadaşım oldu. Sevgili olduktan sonra paramızı yetiştiremiyoruz kızı da satıyorlar, kız da gidiyor. Sonra dedim ki hayatımı biraz toparlamam lazım, bana izin

verin ben sizin duanızla gideyim falan, öyle yola çıkmaya karar verdim... Bir buçuk senedir nişanlıyım, o da teyzemin kızı, 13 yaşından beri seviyorum. Çok şükür iyi ki gelmişim Türkiye'ye... Türkiye'ye gelince parayı topladım, para harcamadım hiç. Gönderdim parayı, öyle nişanlandım... Çok korktum (başkasına verecekler diye)... Ben Afganistan'da olsaydım alamazdım, çok zor olurdu.” (GA-5, Afgan, 23 yaşında).

Afganistan'daki nüfusun yaklaşık % 60'ı yoksulluk sınırı altında yaşarken, barınma, temiz içme suyu bulma, yeterli gıda elde etme, elektriğe ulaşma ve istihdam alanında ciddi problemler mevcuttur. Kırk yıldır devam eden savaş ve iç çatışma, güvenlik ortamını zayıflattığı gibi ekonomiyi de olumsuz etkilemektedir. Ülke içerisindeki dağlık alanların birbiriyle bağlantısı zayıf olduğundan her bölge kendi ticaret ve üretimini kendi içerisinde yapmakta, bu da ülke ekonomisinin bir bütün olarak gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Afganistan'daki işgücünün % 80'i tarımsal sektörlerde istihdam edilmesine ve ülke ekonominin temel dayanağı tarım olmasına rağmen, ülkenin sadece % 12'si tarım yapılmaya elverişlidir (Afghan Public Health Institute, 2011: 1-4; Koç, 2017: 45). Ayrıca kuraklık ya da çatışma hâli gibi nedenlerle tarımsal üretim yıllara göre çok büyük farklılıklar göstermektedir. Elde dokunan halı ve kilim ürünlerinin önemli ihraç kalemleri arasında yer alması, makine üretiminin ve fabrikalaşmanın zayıflığının da bir işaretidir (Yeşil, 2020: 5-6, 118). Dolayısıyla yıllardır süren savaş, emniyet ve asayiş sorunları, sarp ve kurak coğrafya, zayıf üretim, işsizlik ve sınır ülkelerinin de sanayi üretiminin düşük olması gibi problemler bir araya gelince, Afganistan'dan göç etmek kritik “hayatta kalma stratejisi” hâline gelmektedir (Geyik Yıldırım, 2018: 143).

Otuz yaşında olan ve biri yedi, diğeri de beş yaşında iki çocuğu bulunan GA-7 kodlu Afgan görüşmecinin, ailesinden ve kendisinden örnekler vererek Afganistanlı bir ailenin çoğunlukla hangi işler yaparak geçimini temin etmeye çalıştığına dair anlattıkları da yukarıda belirtilenlerle uyumluluk arz eder. On sekiz yaşından beri Afganistan'da tarlada çalıştığını, inşaat işçiliği yaptığını söyleyen GA-7, erkeklerin genellikle bu tür gündelik işlerde geçici olarak çalıştığını, kadınların ise evlerinde halı dokuyarak para kazanmaya gayret ettiklerini ifade etmiştir. Gündelik ve geçici işlerle ailesini geçindirmekte zorlanınca Türkiye'ye gelmeye karar vermiş, hatta bir kez yakalanıp sınır dışı edilmesine rağmen iki ay sonra tekrar düzensiz yollardan Türkiye'ye gelip çalışmaya devam etmiştir.

“Afganistan’da iken tarlada, inşaatta çalıştım. 18 yaşından beri sürekli çalışıyorum zaten. Ama geçinemiyoruz. “Mecburuz, mecbur olmasak aileden, çocukla kimse ayrılamaz”... Kendi tarlamızda çalışıyorduk. Pirinç, buğday ekiyoruz. Kadınlar halı dokuyorlar evlerinde. Dokuma tezgâhını ve ipleri işveren bize veriyor. Ama altı metre kare halı ancak bir ayda dokunuyor. Halı başına (Türk parası ile) 300 TL alıyoruz. Bazen benim de halı dokuduğum oluyordu.” (GA-7, Afgan, 30 yaşında).

Benzer şekilde GA-8 kodlu Afgan görüşmeci de on beş yaşından beri hem kendi ülkesinde hem de Pakistan ve İran gibi ülkelerde farklı zamanlarda vasıfsız işlerde çalıştığını anlatmıştır. Afganistan’da daha önce askerlik yapmış olmasının kendisi için dezavantaja dönüştüğünü, bundan dolayı Taliban’ın kendisini rahat bırakmadığını, geçinmede zorluklar yaşayınca da Türkiye’ye geldiğini belirtmiştir.

“Daha önce üç sene paralı askerlik yaptım. Daha sonra orada inşaat işinde çalıştım. Şimdi de burada bir kereste atölyesinde çalışıyorum... Teröristler yine köye gelmeyi bırakmıyorlar. Özellikle de askerlik yapanları rahat bırakmıyorlar. İş yok, çalışma yok. Hayat, geçinmek çok zor orada. Üye babamla yaşıyordum. Babamı hiç görmedim. 15 yaşında işe çıktım. Lokanta, mutfak, inşaatta çalıştım. Türkler geldiler 2010’da inşaat işi için, 2014’te çıktılar. Türkmen işçi aldılar. Orada inşaatta 1-2 sene çalıştım.” (GA-8, Afgan, 31 yaşında).

Afganistanlı, Suriyeli ve Iraklı sığınmacıların anlattıklarından da anlaşılacağı üzere bölgesel çatışmalar, güç ve vesayet savaşları, rejim değişiklikleri gibi nedenlerle pek çok kişi ülke içerisinde yer değiştirmekte ya da diğer ülkelere zorunlu olarak göç etmektedir. Bu tür hallerde tehdidin yakın ya da uzak olması durumuna göre göçe karar verme süresi de değişmekte, hayatî tehlikeler karar alma sürecini ‘acil’ hâle getirebilmektedir. Geçmişinde çok sayıda göç deneyimi yaşamış ve bir göç kültürü oluşmuş bir ülkede ise göçe karar verme daha hızlı olabilmekte ve göç etmenin yolları daha kolay bulunabilmektedir. Bu tür durumlarda göçmenler, ulaşım masraflarını azaltması ve yaşam standartlarıyla ilgili bilgilere sahip olmaları dolayısıyla öncelikle bulundukları yere yakın mesafede olan bölgelere göç etmek istemekte, uluslararası göçün getireceği birçok sıkıntılardan uzak kalmak istemektedirler. Ancak bilhassa Afganistan merkezli yapılan göç hareketlerinde, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılar, istihdam ve üretim imkânlarının zayıflığı dolayısıyla ‘işçi göçü’nün önemli bir hareketlilik oluşturduğu dikkati çekmektedir. Basın-yayın organlarından da takip edilebilecek olan bu durumu, ‘geçici

göçler’ kapsamında ele almak ve bir yerdeki iş imkânları ile bu imkânların ortaya çıkardığı cazibenin neticesi beliren ‘kesişen fırsatlar’ yaklaşımıyla açıklamak mümkündür. Neo-klasik yaklaşımın da vurguladığı üzere işgücünün fazla, bol olduğu yerden kıt olan yerlere göç edilmesi, insanların ücret düzeyi daha düşük olan yerden kaynağın kıt, yani emeğin ücretinin yüksek olduğu yerlere yönelmesi tabii bir durumdur. Ancak burada dikkati çeken husus, ‘ikiye bölünmüş işgücü piyasası’ yaklaşımında vurgulanan ‘emek yoğun ikincil sektörlerin ve işlerin’ varlığıdır. Yerli işçiler tarafından pek tercih edilmeyen, çalışma koşulları ağır olan, ilerleme imkânı bulunmayan, itibar arz etmeyen, emek yoğun, istikrarsız, niteliksiz, düşük ücretli, sosyal güvencesiz, vasıfsız işler, yükselme kaygısı taşımayan, sadece para biriktirmek için çalışan, sağladıkları kazançla ancak kendi ülkesinde itibar kazanabilen Afganistan kökenli mevsimlik göçmen işçileri kendine çekmektedir.

6.1.3. Göç Yolculuğu: “Lanet Olsun Diyorsun, Geri Dönmek İstiyorsun, Dönemiyorsun”

Araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli, Iraklı ve Afganistanlı sığınmacıların Türkiye’ye geliş nedenleri farklılıklar gösterdiği gibi gelme şekilleri de zamana, ekonomik duruma ve verilecek statüye göre farklılıklar arz etmiştir. Görüşülen 39 sığınmacıdan 19’u düzensiz şekilde geldiğini ifade ederken, bunların 4’ü Suriye, 2’si Irak ve 13’ü de Afganistan kökenli olmuştur. Diğer bir ifadeyle görüşülen 13 Afganistanlı’nın tümü, 11 Suriyeli’nin 4’ü ve 13 Iraklı’nın 2’si düzensiz yollardan gelmiştir.

2011 yılında Türkiye’nin Suriye’deki savaştan kaçanlar için uygulamaya koyduğu “açık kapı politikası” gereği başlarda Suriye’den Türkiye’ye gelenler için giriş kolay olurken, daha sonraları girişler zorlaşmıştır. Aslında açık kapı politikasının geçerli olduğu günlerde bile Suriyeliler, Esed’in askerlerinden korunmak için sınıra kadar kendilerine rehberlik edecek bir kaçakçıya para ödemek durumunda kalmışlardır. Iraklılar içinde ise vize alıp hava yoluyla gelip havaalanında sığınma başvuruları yapanlar olduğu gibi düzensiz şekillerde gelenler de mevcuttur. Nitekim 6 Iraklı vize alarak hava yoluyla geldiğini belirtirken 5 Iraklı vize alarak arabalarıyla resmî yollarla geldiklerini söylemişlerdir. Afganistan’dan gelenlerin tamamı ise düzensiz yollardan kaçakçılara para ödeyerek ve günler ve haftalarca yürüyerek göç serüvenini gerçekleştirmişlerdir.

Suriye’den savaşın ilk dönemlerinde gelen GS-6 kodlu görüşmeci, geldikleri zaman açık kapı politikası uygulaması olmasına rağmen sınıra kadar kaçakçılarla birlikte geldiklerini söylemiş, ancak sınırdan geçerken herhangi bir zorluk ve engelle karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

“Kaçakçılar bizi sınıra getirdiler. Tel var, teli kapı gibi açmışlar. Orda hamallar var sınırdan, geçtik sınırdan... Asker, polis yok bizim zamanımızda... Sınıra geldik, bizim geldiğimiz zaman serbest ama kimse bir şey demedi. Sınıra arabayla geldik, Türk tarafta da bir araba bekliyor, oradan araba ayarlıyorlar bize.” (GS-6, Suriyeli, 38 yaşında).

Buna karşın yukarıdaki görüşmeciden üç sene sonra, 2017 yılında Suriye’den Türkiye’ye hamile eşiyle birlikte gelen GS-5 kodlu görüşmeci, sınırdaki sıkı kontrollerden dolayı yine kaçakçıların rehberliğinde alternatif bir yol denemiş, sınırın altına döşenen uzun su borularının içine girip emekler bir vaziyette sürünerek gece vakti sınırdan geçmek durumunda kalmıştır.

“Suriye’nin içinde kaçakçılar var. Türk sınırına burdan nasıl gidicem (diye soruyorsun)... Yani yüzde 90 bu şekilde geliyor... 3.000 dolar kişi başı (Humus’tan Hatay’a geçebilmek için). 5-6 saatlik yol. Kaçakçıları herkes biliyor. Esed’in askerleri kaçakçılardan para alıyorlar, bir şey yapmıyorlar bize. Arabayla sınıra kadar getiriyorlar. Sonra yürüyerek gidiyoruz... Uzun borular koyuyorlar tam sınırdan. Şimdi kaçakçılar onu kullanıyorlar. 20 metre boru, karanlık, su var içinde... Hem su var içinde, yarısı su.” (GS-5, Suriyeli, 35 yaşında).

Bir başka Suriyeli görüşmeci GS-7 kodlu kişi de, Türkiye’ye düzensiz yollardan kaçakçılar eşliğinde ve kalabalık bir kafiyeyle yürüyerek geldiklerini, sınır geçişinde bir hayli zorlandıklarını belirtmiştir.

“Benim iki abiler kaçak çıkmışlar. 3 sene, 4 sene çalıştım orda, Suriye’de. Sonra abim gel dedi buraya (Türkiye’ye). Gel buraya, burda daha rahat. Buraya geldim, kaçak geldim, çok zor geldim. 5 gün orda yattım, yolun orda, Antep’in orda. Türkiye’ye girecem, kimse kabul etmiyor. Kaçak geldim, kaç gün orda yattım. Bir kaç tane kaçakçı biliyom, 500 dolar alıyorlar. Verdim, ne yapayım? Borç aldım, sonra çalıştım, ödedim... 20 km. yürüdük gece, çok çocuk var orda, 50 kişi yürüdük. 10 tane çocuk var, iki tane bebek var. 10 tane çocuk 5 yaşında, 7 yaşında. Yürüme Antep’e girdim, sonra otobüse bindim, öyle

geldim... 5 günde geldim... Asker görmediğinde yürüyoruz. Ama mesela öğlen oturuyoruz, asker görmesin diye gece yürüyoruz.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Saybaşı, göç hareketlerini anlattığı “Sınırlar ve Hayaletler” adlı kitabında, Derrida’nın “hayalet” kavramına atıfta bulunarak “hayaletsi” gerçeklere gönderme yapan bir metafor kullanır. Göçle ve yerinden edilmeye bağlantısı bulunan bu “hayalet” metaforu, aslında sınır geçme anında neler olduğunu, neler olmuş olabileceğini anlatan ve misafirpiver olmayan şehirlerde nasıl yaşam sürdürülebileceğini yansıtan bir stratejidir (Saybaşı, 2011: 16). Buna göre sınırlarda meydana gelen olaylar “hayaletsi olaylar”dır. Çünkü sınırlarda ne olduğu ya da ne olmakta olduğu ancak göz ucuyla yakalanabilir. Birkaç saniye içinde sanki hiçbir şey olmamış gibi herşey normale döner. Hem sınır kaçakçıları hem de göçmenler tekrar görünebilmek için, yani yakalanmamak ve ölmek için kaybolmak zorundadırlar. Gerçekte orada olduklarında, görünmemek ve yakalanmamak için aslında orada olmamaları gerekir. Yani kendilerini resimlemenin ve onları gördüm demenin neredeyse imkânsız olacağı şekilde “hayalet” haline dönüşmelidirler. Hayalet orada olmadan orada olmalıdır (Saybaşı, 2011: 84).

Bu durumda GS-7 kodlu görüşmecinin sınırdan geçerken askerlere görünmemek için gece yürüdüklerini söylemesi ya da GS-5 kodlu görüşmecinin sınırdan geçerken askerlerden kaçmak için su borularının içinden sürünerek geçtiklerini belirtmesi, Saybaşı’nın da kastettiği manada bir “hayalet” olma halidir. Sığınmacılar orada olduklarında yakalanmamak ve ölmek için kaybolmak, görünür olmaktan çıkmak durumundadırlar. GA-3 kodlu görüşmeci de, ailesiyle birlikte yaptığı zorlu göç yolculuğunda yaşadıklarını anlatırken, sınırda ölmek, hayatta kalmak için nasıl mücadele verdiklerini, “hayalet” metaforuyla kastedildiği gibi görünmemek, ortadan kaybolmak için neler yaptıklarını aşağıda ifade etmiştir.

“Ben geldim Afganistan’dan Pakistan’a, Pakistan’dan İran’a, oradan Van’a, Van’dan İstanbul’a, sonra buraya (Düzce’ye)... Kaçakçılarla geldim. Bir kişi 1500 dolar... 45 gün yürüydük... Pakistan’dan İran’a kadar biraz varmış ama İran’dan Türkiye’ye kadar çok yol var. Van’a kadar 60 saat, 80 saat yürüyoruz. Bir saat araba göndericeklerdi ama araba yolu yokmuş orda, ayaklarla yürünecek mecbur. Hepsi böyleymiş yani, 20 saat, 21 saat gidiyoruz böyle, çok zormuş. Bir köyde varmış, müşkil diyor yani sıkıntı diyor, yani en büyük köyde yürüdük 12 saat, hiç durmadan yürüdük... 1.000 kişi, 2.000 kişi... Sadece su alıyoruz, biraz bisküvit. Başka çaremiz yok... Dağlardan böyle, çok karmaşık geldik biz.

2 metre kar var, 1,5 metre kar var... Çocuklarla beraber yürüyoruz, oturuyoruz, sudan geçiyoruz... İran-Türkiye sınırında (her iki taraftan) polisler bize mermi attı. Kim kaçtı kaçtı, kim vuruldu vuruldu, kim kaldı kaldı... İran-Türkiye ikisi de (ateş ediyor). Çünkü kaçak geçiyoruz (sınırdan). Sınırdaki silahlar var, ölen çok oluyor. Çok korkuyoruz tabi. Çocukları alıcan, eşim kalıcak. Eşimi alıcam, çocuklar kalıcak. Ama herkes ancak kendini kurtarıyor. Kim alıcak senin çocuğunu da yardım yapıcak. Herkes kıyamet gibi kendini kurtarıyor (sınırdaki ateş açıldığı esnada).” (GA-3, Afgan, 38 yaşında).

Görüldüğü üzere Afganistan'dan Türkiye'ye uzanan yolculuk, çok sayıda tehlikeyi göze almayı ve her aşamada ölüm korkusu yaşamayı gerektiren uzun soluklu ve meşakkatli bir macera gibidir. Yüksek dağlardan ve vadilerden geçmeyi, ıssız ve susuz çölleri katetmeyi, bir kaçakçıdan diğerine nakledilmeyi, Türkiye'ye ulaşmak için haftalarca, hatta aylarca yol yürümeyi ve kaçak ve gizli kalmanın türlü risklerini üstlenebilmeyi gerektirir. Tabiatın zorlu koşulları ve yakalanma riski yanında terk edilip ortada kalma, hastalanıp veya yaralanıp geride kalma ya da haydutlar ve sınır muhafızlarıyla karşılaşma gibi türlü tehdit ve sıkıntılar içerir. Dolayısıyla bu göç yolculuğu sayısız beklenmedik olaylar, her adımda gerçekleşen ve değişebilen farklı müzakereler ve hesaplar, kaçakçılar ve haydutlardan kaynaklanabilecek tehditler ve de sert ve tehlikeli coğrafi koşullar ile mücadele edip üstesinden gelmeyi bilmek, yani bir yaşam biçimi olarak “hayatta kalmak için hareket halinde olmak” (mobility-security nexus) demektir (Danış ve Sert, 2021: 20).

GS-5, GS-6 ve GS-7 kodlu Suriyeli görüşmeciler ile aşağıdaki GA-2, GA-3, GA-4, GA-7, GA-9, GA-12 ve GA-13 kodlu Afganistanlı görüşmecilerin ifadelerinde dikkati çeken bir husus da yolculuğun büyük oranda kaçakçıların sevk ve idaresinde gerçekleştiği malumatıdır. Başlangıçtan son aşamasına kadar kendi içinde organize ve iletişim halinde olan ancak görünür olmayan ve herhangi bir sorumluluk üstlenmeyen bu yapı karşısında göçmenin tek teminatı, başlangıçta anlaşılan ücretin sürecin sonunda üçüncü kişiler tarafından ödenmesidir. Bu şekilde göçmen soyulup ortada kalmak tehlikesinden kurtulurken anlaşılan parayı almak ve süreç içerisinde görev alan şebekenin diğer unsurlarına ücretlerini ulaştırmak zorunda olan kaçakçılar gözünde de sistemin ve gelir akışının devamını sağlayan bir kişi haline dönüşmektedir. Görüldüğü kadarıyla yolculuk, sürecin ilk aşamasında göç kararı verildikten sonra kaçakçılarla temasa geçmek ve belli bir ücret karşılığında anlaşmakla başlamakta, varılacak yere kadar genellikle yaya olarak geçilen her etapta bölgeyi tanıyan ve birbiriyle telefonlar vasıtasıyla iletişim kuran farklı

kişilerin/kaçakçıların göçmen grubuna dâhil olmaksızın ve kendilerini görünür kılmaksızın ara istasyonlarda ve yürüyüş sırasında türlü vasıtalarla yapmış oldukları rehberliklerle ilerlemekte, göçmen gruplarının mümkün olduğunca şehirlerden ve yerleşim birimlerinden uzak tutularak, ara ve tali yollar kullanılarak ve denetimi zayıf noktalardan geçirilerek Türkiye sınırının geçilmesiyle son bulmaktadır. Bu son aşamada göçmen başlangıçta anlaşılmış olan meblağı ödemesi için üçüncü kişilerle telefonla temasa geçerek ücretin ödenmesini sağlamakta, ücretin ödendiği haberini alan kaçakçılık şebekesinin son halkasındaki kişiler de son olarak göçmeni gitmek istediği şehrin otobüsüne bindirerek vazifelerini tamamlamış olmaktadır.

“Kaçak geldik biz. Afganistan’da konuşuyorsun, Türkiye’ye gelene kadar adamları var kendilerinin. Ondan ona, ondan ona öyle gönderiyorlar... Gece gündüz, ne zaman yol müsaitse çıkıyoruz yola. Pakistan’a geliyoruz önce. Pakistan’dan sonra İran’a geçiyoruz. İran’dan da o tarafa... Tek ben değildim, binlerce kişi vardı...İşte yol varsa biniliyor arabaya, yol yoksa dağlardan yürüyerek gidiyorsun. Şehri göstermiyorlar sana. Şehirlerden gelmiyorsun, hep sınırlardan, dağlardan. Bir ayda geldim. Buraya gelene kadar günde beş saat, altı saat yürüyorsun. Araba geliyor, askerlerle konuşuyorlar, anlaşırlarsa arabayla götürüyorlar yoldan... (Parayı) oraya gittikten sonra veriyorsun. Parayı bir yere yatırıyorsun. Geldikten sonra parayı alıyor, o zamana kadar alamıyor. Evler var orada (sınırdan Türkiye’ye girdiği yerlerde). Evlerde tutuyorlar işte. Ben geldiğimde aradım babamı, orada (sınırdan geçince). Ben geldim Türkiye’ye dedim. (Babam da) paramı veriyor (Afganistan’daki kaçakçıya), alıyorlar. Sonra Van’da araba bekliyor, hangi şehre gideceksen gidiyorsun. Parayı kime verip (Afganistan’dan) gidiyorsan, işte onu arıyorsun, parayı o veriyor (kaçakçılara). Sonra bırakıyorlar seni. Hangi şehre istiyorsan arabaya bindiriyorlar. Biz Ankara’ya geldik önce. Ankara’dan izin kâğıdı aldık, ondan sonra buraya geldik. Düzce’de bizim köylerden tanıdıklar vardı, eskiden çalıştığım tanıdıklardan, o yüzden buraya geldik.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

Benzer yollarla ve benzer tehlikeleri göze alarak Türkiye’ye gelmiş bulunan GA-13 kodlu görüşmeci de, Türkiye’ye girdikten sonra işleyen farklı bir iletişim ağından söz etmekte, aile bağları, akrabalık, hemşehricilik ya da tanışıklık üzerinden kurulan iletişim ve yardımlaşma sayesinde iş imkânları, kalacak yerler ve hukukî mevzuat hususunda bilgi ve destek alınabildiğini göstermektedir. İlişkiler ağı (network) yaklaşımının da dikkati çekmeye çalıştığı göçmenlerin kurdukları bu göç ağları ve sosyal ağlar, aslında bir

bakımdan da göç hareketini özendirerek göçün yaygınlaşmasını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Zira göç etmek isteyenler bu ağlar sayesinde hedef ülke hakkında, göç yol güzergâhları mevzuunda, barınma ve iş imkânları konusunda, göç yasaları hususunda bilgi edinebilmekte, bu da göç masraflarını ve göçün içerdiği riskleri azaltarak göçü teşvik edebilmektedir. Bu ağlar, göçün ilk dönemlerinde de temel ihtiyaçların giderilmesinde, iş ve kalacak yer bulunmasında, yerel halkla iletişimde ve bazı kurumsal işlemlerin halledilmesinde kolaylıklar sağlamaktadır.

“Biz o sınırları rahat (kolay) bilen insanlarız. Pakistan sınırına kadar çıktık, Pakistan’da kaçakçıyla. Bir çanta bile yoktu bende (yola çıktığımda). Eşkiyaya rastladık, ama bizden bir şey koparamadılar. İran’a geldik, mazot kaçakçılarının arabasıyla. İran’da arabaya bindik. Yanımdaki çocuk alışkındı o yollara. Maku’ya kadar ticari taksiiyle geldik. Van’dan sonra yollar serbestti... Dikenli tel vardı, onun üzerinden atladık arkadaşımın tanıdığıyla. Sonra 4 saat yürüdük, sonra dolmuşla otogara gittik. Önce Konya’ya geldim arkadaşımınla. 4 yıl çiftlikte çalıştım. Konya’da işi bıraktık. Ankara’ya geldim, tanıdık vardı, kiralık ev vardı. Arkadaş memlekete gidecekti. Türkiye’de nasıl rahat yaşayabilirim, neler yapmam lazım, bunun yollarını bana gösterirmisiniz dedim. Kâğıt verdiler elime Ankara’da Göç İdaresi’nden. Düzce’ye geldim, Göç İdaresi’ne kayıt yaptırdım. Kimse bana sormadı nerede yatacağsın, ne iş yapacağsın. Benim bir arkadaşım vardı, onu aradım. Düzce’de tanışın biri var mı diye sordum. Arkadaş bir akrabasını buldu. 4 kişi bekâr evinde kaldık. Gece geldim, sabah işe gittim.” (GA-13, Afgan, 32 yaşında).

Basın-yayın organlarında, ekranlarda göç, göç yolculuğu, göçmen, mülteci ve sığınmacı ile ilgili kareler ve pasajlar genellikle güvenli olmayan botlara ve teknelere tıklım tıklım dolmuş denizin ortasında insanlar, kıyıya vurmuş cansız bedenler, çöllerde ve sarp kayalıklarla dolu dağlarda yürüyen kalabalıklar, tel örgülerin ardında geçiş izni bekleyen, yürümekten, yorgunluktan ve açlıktan bitap düşmüş genç ve yaşlılar, çocuğuyla, kundaktaki bebeğiyle bekleyen kadınlar ve erkekler eşliğinde verilmekte ve zihinlere bu görüntüler kazınmaktadır. Nitekim Bauman’ın da “Kapımızdaki Yabancılar” kitabında tasvir ettiği gibi mülteci denilince boğulmuş çocuklar, aceleyle dikilen duvarlar, dikenli teller, aşırı kalabalık toplama kampları ve göçmenlere başbelası muamelesi etmekte birbirleriyle rekabet eden hükümetler, kıl payı kurtulan hayatlar ve daha fazla güvenlik için çıkılan tehlikeli yolculuklar akla gelmektedir. Bu tablo her geçen gün artış kaydetmesine rağmen daha az haber niteliği taşımakta ve gittikçe daha seyrek olarak haberlerde yer

almaktadır. “Yaşanan bu ahlakî rezaletler maalesef normalliğin rutinine ve alışkan olunanın bilinmemezliğine dönüşmektedir” (Bauman, 2019: 10).

Söz konusu bu görüntüler, tutumlar ve davranışlar zihinlere kazınmak suretiyle âşına haline gelinmekte, normalleştirilerek kanıksanmakta ve dolayısıyla görünür ve farkında olmaktan çıkmaktadır. Diğer taraftan sınırlardaki hareketler ya da meydana gelen olaylar, bir görünürlük/görünmezlik perdesi ya da belirirken gözden kaybolma hâli altında gerçekleşmeye devam ederler. Bu şekilde insanların hareketleri yoluyla sınırlar, kendi hatlarını aşarak sınırlayıcı limitler olmaktan çıkarlar, süreçlere atıfta bulunan pasajlara, geçiş hikâyelerine dönüşürler. Buna karşın sınırları geçen insanların titrek ve sönük görünürlüğü, öznel yörüngeleri kısıtlamayı amaçlayan sınırlanmış ve kontrol altına alınmış mekânlara huzursuzluk getirir (Saybaşı, 2011: 82).

Göç, daha yüksek ihtimalli olandan daha düşük ihtimalli olana doğru bir kurtulma ümidi içinde çıkılan ölüm yolculuğu olmaktadır ya da iki ölüm riskinden birinin seçilmesidir. Nitekim bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olarak görev alan ve sığınmacılarla sürekli iletişim halinde olan YK-13 kodlu görüşmeci de, tanıştığı bir sığınmacının ölümü göze alarak çıktığı yolu onun ağzından şöylece anlatmıştır.

“Gerçekten çok göç oldu, Afganistan’dan özellikle. Her yeni gelen bizim derneği buluyor. Bir tanesi anlattı, (yola çıkarken) bombanın altında kalmayı göze alıyorlarmış, tarlalardan geçiyorlarmış. Dedim: Nasıl geldin? Sınır kapalı. Bir aktarma yerinden günlerce aç susuz yürüyerek dedi. Geçtiğimiz tarlalarda bombalar vardı dedi. Biz geçtik, ölümü bile göze aldık dedi. Yani düşün! Dedim: Nasıl göze aldın? Ee orda da ölecektik zaten dedi. Bak orda da ölmeyi göze alacaktık dedi. Düşünecek olursak doğru.” (YK-13, STK çalışanı, 47 yaşında).

GA-9 kodlu Afgan görüşmeci de daha önce dayısıyla birlikte Türkiye’ye gelmek istemiş, fakat yaşının küçük ve yolların tehlikeli olduğu gerekçesiyle ailesinden izin alamamıştır. Liseyi bitirdikten sonra ülkesindeki yaşam şartlarının daha da zorlaşması ve ailesinin ekonomik durumunun kötüleşmesi üzerine dayısının gitmesinden üç sene sonra arkadaşlarıyla birlikte göç yoluna çıkmıştır. Diğer görüşmeciler gibi bu görüşmeci de yola çıkmadan önce ölümü göze aldıklarını, hatta bazı kaçakçıların bile kendilerini bu konuda uyardıklarını söylemiştir. Düzce’ye varana kadar göç yolculuğunda yaşadıklarını ayrıntılarıyla anlatan 18 yaşındaki görüşmeci, yolculuk esnasında çoğu kez ölümle burun

buruna geldiklerini, saldırıya uğradıklarını, aç susuz kaldıklarını, sınırda kaybolduklarını, çok zor anlar geçirdiklerini ve bu yüzden zaman zaman yola çıktıklarına çok pişman olduklarını dile getirmiştir.

“22 günde geldik. Altı arkadaş köyden yola çıktık. Buluşma yerine başka kişiler de geldi. Yola çıkmadan önce yollar sıkıntılı, ölebilirsin, istiyor musun, istemiyor musun diye kaçakçılar soruyor zaten. Biz çok kalabalık bir grupla birlikte yola çıktık ve sürekli yürüdük. Pakistan’da saldırıya uğradık, eşkıyalar her şeyimizi aldılar. O anda çok korktum, yola çıktığıma çok pişman oldum. Sınırda (Türkiye sınırı) sizi alacaklar (altı arkadaşı) deyip sınırdan gizlice geçmemizi istediler. Sınırı geçince kimseyi göremedik ve nerede olduğumuzu da bilmiyorduk. Üç gün boyunca bir harabede saklandık. Açlık ve susuzluğa dayanamayıp üç gün sonra artık ne olursa olsun, yakalayacaklarsa da bizi yakalasınlar deyip oradaki bir köye doğru yol aldık. Bir camiye gideriz, bize yardım ederler ya da en azından yiyecek bir şey verirler diye düşündük. Yolda bir çobanla karşılaştık. Çoban ben sizi istediğiniz yere götüreceğim dedi ve bizi bir eve götürdü. Sonra o eve bizden sorumlu olan, parayı alacak olan kaçakçı lüks bir arabayla geldi. Bizi getiren çobana 200 TL verdi, bize de biraz yiyecek birşeyler verdi. Oradan bizi bir arabaya bindirip denizi olan bir şehre götürdüler. Oradan telefonla (Düzce’ye daha önce gelen) dayıma ulaştım ve dayım gelme parasını kaçakçıya ulaştırdı... Eğer bizi bulunamazlarsa kaçakçı parayı alamayacağı için ya da başka bir kaçakçının eline geçerse pazarlıklarla teslim edilebileceğimiz için kaçakçılar için değerliydik. Biz 10 bin dolar ediyorduk. Belki de o yüzden bizi kaybetmemeleri önemli... Oradan da otobüse binip Düzce’ye geldik.” (GA-9, Afgan, 18 yaşında).

Meseleye göçebelik gibi bir hayat tarzı ve formu bakımından yaklaşan Paul Carter ise “Living in a New York: History, Travelling and Language” adlı kitabında, göçmenler için göç etmenin kalkış-varış arasında yaşanan sıkıntılı bir süreç olmaktan çok dünyada bir var oluş tarzı olduğunu söylemekte, asıl meselenin bu tür olayların nasıl notlanacağı ve bunlara nasıl bir tarihsel-toplumsal değer verileceği hususu olduğuna dikkat çekmektedir (Carter, 1992: 101). Iain Chambers da “Göç, Kültür ve Kimlik” adlı kitabında Carter’dan alıntılar yaparak göçmenleri “sürekli kalkış durumunda” olanlar şeklinde nitelemektedir (Chambers, 2014: 68). Nitekim yaşanan çatışmalar ve istikrarsızlıklardan dolayı Afganistan’da yaşayanlar için göç, uzun zamandan beri “dünyada bir oluş tarzı” olarak algılanmakta ve Afganistanlılar “sürekli kalkış durumunda” kalmaktadırlar. Yaşadıkları

köyden iki kişi olarak ayrılan, düzensiz yollardan Türkiye'ye giriş yapan ve yollarda zorlu anlar yaşayan GA-12 kodlu görüşmeci de, ölümü göze alarak yola çıkmalarına rağmen süreç içerisinde yaşadıkları nedeniyle göç kararı verdiğine pişman olmuş, bu pişmanlığını “lanet olsun diyorsun, geri dönmek istiyorsun, dönemiyorsun” sözleriyle dışa vurmuştur.

“Afganistan-Pakistan-İran üzerinden Van’a geldik. Yolda diğer kaçak yoldan giden kişilerle buluşup 200-300 kişi dağlardan yürüyoruz. Önden bir kişi gidip yolların durumuna bakıyor, polis var mı yok mu diye. Daha sonra diğerlerinin baş kişisine haber veriyor. Ya da onlara hangi yollardan gitmeleri gerektiğini söylüyorlar ya da ne yapacaklarını. Mesela şimdi yollar uygun değil, uyutun kafiye diyorlar. Şu saatte devam edersiniz yola diyorlar... Yola çıkmadan önce küçük sırt çantalarımıza su ve daha önceden kurutup un haline getirdiğimiz ekmek kırıntılarını koyuyoruz. Yolda acıktığımızda ağzımıza bir avuç alıyoruz. Uygun olan yerlerde biten sularımızı dolduruyoruz. İran’da belirli bir noktada arabalar bekliyor. Oraya ulaşınca 1 dakika 2 saniye içinde koşarak herkes arabalara biniyor. 1 dakika 2 saniye vaktin var. Arabaya bindin bindin, yoksa seni almıyorlar... (Pişman oldun mu yola çıktığına sorusuna) Tabi, lanet olsun diyorsun, geri dönmek istiyorsun, dönemiyorsun... Senin sahibin Allah’tan sonra o kaçacak. Gel derse gelersin, git derse gidersin, otur derse otursun, uyu derse uyursun, gül derse gülersin... Türkiye’ye gelmek bir mucize. Ölümü göze alarak geliyoruz. Hatta o dağlardan geçerken kayalık bir yerden geçiyorduk. Orada daha önceki kafileden ölen birinin mezarını gördüm. Toprak olmadığı için taşlarla üstünü kapamışlar cesedin ama kolu taşların arasından sarkıyordu. Bu beni çok etkiledi.” (GA-12, Afgan, 23 yaşında).

Her ne kadar hareket halindeki insanların tüketilmeye hazır yaşamları kesintisiz ve kusursuz bir biçimde gözümüzün önüne getirilemez ve zorlu yolculukları aşarak gelmiş olan sığınmacılarla karşılaştığımızda neden oldukları ya da içinde yer aldıkları olaylar çoktan bitmiş (Saybaşı, 2011: 86) ise de, hedef ülkeye vardıklarında yolda yaşadıklarının etkisi uzun yıllar sürmekte, hatta geceleri rüyalarında tekrar tekrar aynı anı yaşatan kâbuslar görmektedirler. Savaş sonunda geride kalan askerlerde halisinasyon ve zihin kaymalarına yol açan ‘shell shock’ (bomba şoku) adlı psikolojik travma durumunda olduğu gibi travmatik olaylar ve şok etkisi oluşturan ani durumlar kişilerde yorgunluk, kafa karışıklığı, kabuslar görme, işitme bozuklukları, mantık kurma kabiliyetinin zayıflaması, histerik şoklar ve boş bakışlar şeklinde belirtiler ortaya çıkarabilmektedir. Yine bu duruma maruz kalmış kimseler yıllar sonra o günleri hatırlayacak olduklarında ya da o tehlike anını

anımsatacak bir nesne gördüklerinde dehşete düşebilmekte, vücutlarında kontrol edemedikleri kasılmalar, titremeler ve acılar oluşabilmekte, kendilerini güvensiz ve her an ölecekmiş gibi hissedebilmektedirler (Özen, 2017: 108).

Nitekim babası teröristler tarafından kaçırılan, amcası da katledilen GA-2 kodlu 19 yaşındaki Afganistanlı görüşmeci de, beş küçük kardeşi ve annesiyle birlikte kendisini göç yolunda bulunca, bu durumun ağırlığı ve sorumluluğu altında ezilmiş, bir yıl sonra bile kâbus dolu rüyalar görmeye devam etmiştir. Grup halinde hareket eden diğer göçmenlerden farklı olarak GA-2 ve ailesi göç yolculuğuna tek başlarına çıkmak zorunda kalmışlar, hangi yöne gideceklerine dair kaçakçılardan sadece telefonla yardım alabilmişlerdir. Annesinin ve beş küçük kardeşinin sorumluluğunu almak durumunda kalan genç görüşmeci, bilmedikleri yollardan, dağlardan yürüyerek geçtiklerini belirtmiştir.

“Çok zordu. Şu an hayal bile edemiyorum... Allah yardım etti. Ne bir yemeğimiz, ne de suyumuz vardı... Hiç kaçakçı yoktu. Sadece bize bu yönden gideceksiniz dediler... Yolculuğumuza gece 1’de başladık, saat 7-8’e kadar yürürdük, yürüdük, yürüdük. Gece sadece ay ışığı vardı... Hâlâ rüyalarımnda o geceyi görüyorum. Ne zaman varacağız, ne zaman geleceğiz diye, o karanlığı, o korkuyu görüyorum rüyamda. Kızkardeşim yolda sürekli ağlıyordu, ben burada ölecekmiyim diye soruyordu. Ben de diyordum, hayır, Allah bize yardım edecek, Allah bize yardım edecek. Bunun gibi sözlerle onu teselli ediyordum.” (GA-2, Afgan, 19 yaşında).

Ülkelerin siyasî ve ekonomik geleceklerine egemen olmaktan çıkmalarıyla ya da kişinin hayatı üzerindeki denetimini tamamen kaybettiğini dehşetle fark etmesiyle beliren bunalım durumunu Sorokin, “Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri” adlı kitabında: *“Nüfusun büyük bir bölümü, bunalımın kendilerini köklerinden söktüğünü, yıktığını, yaraladığını ve yok ettiğini görürler. İnsanların olağan yaşayış çizgisi bütünüyle altüst olur; alıştıkları uyarlanımlar bozulur; koca koca insan grupları yerinden edilmiş ve uyarlanımları kalmamış olarak suyun üstünde yüzen bir eşya yığınının dönerler.”* şeklinde tasvir eder (Sorokin, 1997: 13). Ülkedeki çatışmalar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle çaresizlik içerisinde göç etmek durumunda kalan kimseleri, ilk kez altı yıl önce Türkiye’ye gelmiş olan GA-7 kodlu görüşmeci de, Sorokin’in “suyun üstünde yüzen bir eşya yığını”yla kastettiği şekilde: *“Afganistan ile Pakistan arasında bir çöl var. Tepeden bir baksanız oraya, tüm Afganistan orada. Kadın, erkek, çoluk, çocuk...”* cümleleriyle tanımlar. İki sene önce İstanbul’da bir fabrikada çalışırken yolda polislerle yakalanmış ve

beş gün geri gönderme merkezinde tutulduktan sonra resmî yollarla ülkesine geri gönderilmiş olan GA-7 kodlu görüşmeci, ülkesinde yaşadığı geçim sıkıntısından dolayı dört ay sonra tekrar göç yolculuğuna çıkmış ve Düzce'ye, arkadaşının yanına gelmek zorunda kalmıştır. Ülkesinde çaresizlik içinde bulunan pek çok kişinin bir göç yolculuğuna çıkmaya hazır halde beklediğini belirtmiştir.

“Bir ay boyunca yürüdük. Kalabalık bir şekilde yürüyoruz. Bazen birkaç kaçakçı grubu birden yürüyebiliyor aynı anda. Yola çıkmadan önce kaçakçılar bu kadar yürüyeceğimizi söylemediler. Arabayla gideceğimizi söylediler, fakat sürekli yürüdük, sınırlardan geçerken özellikle. İran’da bir ara bir taksiye bindik. On bir-on iki kişi bir taksiye tıktık. Böyle on üç saat yol gittik. Daha sonra arabadan indiğimizde yürüyemez bir haldeydik. O kadar saat sıkışık bir şekilde durmaktan yürüyemez olmuştuk... Afganistan’da köylerde genç erkek hiç yok. Herkes dışarıya çalışmaya gidiyor. Köylerde sadece yaşlı anne-baba, kadınlar ve çocuklar var. Türkmen, Özbek Türkiye’ye sığınıyor. Farsça, Peştunca konuşanlar Türkiye üzerinden Avrupa’ya gidiyorlar... Afganistan ile Pakistan arasında bir çöl var. Tepeden bir baksanız oraya, tüm Afganistan orada. Kadın, erkek, çoluk, çocuk... Her gün bir yolculuk var.” (GA-7, Afgan, 30 yaşında).

Her insan bir mekân içinde bir yol tercih eder ve o yolda kendi yolculuk tecrübesini yaşayarak kendi hikâyesini inşa eder. İnşa edilen bu hikâyelerin birçoğu da genellikle tatlı bir sonla bitmez. Pek çok zorluklar, dramatik durumlar, travmatik olaylar ve ani şoklar bu hikâyeleri hareketlendirip renklendirir. Yaşamın tadı-tuzu olarak değerlendirilebilecek olan günlük hayatın zorlukları ve şokları yanında Warson Shire’in “Yurt” adlı şiirinde:

*“Şunu anlamak zorundasın
Kimse çocuğunu bir kayığa bindirmez su karadan daha güvenli olmadıkça
Kimse avuçlarını yakmaz trenlerin altında, vagonların diplerinde,
Kimse kamyonların kasasında günler geceler geçirmez,
Gazete parçalarını yemez gidilen onca yolun bir anlamı olmadıkça
Kimse dikenli tellerin altında sürünmez,
Kimse dövülmek istemez, acınmak istemez.”*

şeklinde dile getirdiği göç yolculuğunun sıkıntıları ve dramatik hâlleri, ötekinin yani göçmenin durumuyla ve çektiği ızdırabın şiddetinin anlaşılmasıyla ilgilidir. Göçmenin kendisini ait hissettiği mekândan ayrılırken yanına aldığı bavulunda üç beş parça kişisel

eşyadan ziyade, bütün hayat tecrübelerinin, yaşam biçimlerinin ve hayallerinin saklı olduğu, göçmenin sadece bedenlen değil, göç tarihine kadar yaşadığı bütün manevî kültürel değerleriyle göçe katıldığı gözden uzak tutulmamalıdır (Adıgüzel, 2016: 172-173).

6.1.4. Düzce'ye Göçün Nedenleri: Sefîne-i Nuh¹'un Yeni Sâkinleri

2013 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile Suriye'deki savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan kişilere 'Geçici Koruma Statüsü' verilmiş, Irak, İran, Pakistan, Afganistan gibi ülkelerden gelen sığınmacılara ise geliş durumuna, sığınma amacına bağlı olarak 'Uluslararası Korumaya Başvurma Hakkı' tanınmıştır. Uluslararası korumaya başvuran kişi, yapılan mülakatlar ve incelemeler sonucu uygun bulunduğu takdirde güvenli üçüncü bir ülkeye yerleştirilmiştir. Ancak bu süreç gündemdeki gelişmelere bağlı olarak değişme kaydetmiş, bu bekleyiş aylarca hatta yıllarca sürmüştür. Bu süreç içerisinde başvuru sahipleri Türkiye'de yerleştirildikleri ilde bulunmak zorunda kalmıştır.

Türkiye bu şekilde Suriye'den, Irak'tan ve Afganistan'dan gelen kişilere farklı hukukî statüler verdiği gibi daha önce de açıklandığı üzere söz konusu ülke vatandaşlarına farklı uygulamalarda da bulundu. Suriye'deki savaştan kaçanlar başlarda sınır bölgelerindeki kamplara yerleştirildiler. Ekonomik durumu daha iyi olanlar Suriye'nin sınır illerinde, Hatay, Kilis, Antep gibi şehirlerde daire tutup yaşamaya başladılar. Bir kısmı da söz konusu illerde yaşamakta olan akrabalarının yanına sığındılar. Buna karşın uluslararası korumaya başvurma kapsamında gelen İranlı ve Iraklı, özellikle de ilk gelen İranlı ve Iraklılar, müracetlarını Ankara'da bulunan Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK)'ne yaptı. BMMYK da onları yerleştirilecekleri üçüncü bir ülkeye gidinceye kadar kalmak üzere uygun illere yönlendirdi. Daha açık bir ifade ile Türkiye, 2013-2014 yıllarında İran, Irak ya da Afganistan gibi başka ülkelere gelen uluslararası koruma kapsamındaki kimselerin ilk tercihi değildi ve bu kimseler BMMYK'nın yönlendirdiği uydu illere gitmek zorundaydı. 2019 yılında, BMMYK, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından devreden çıkarılınca, gelen sığınmacılar istedikleri ildeki Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne başvuruda bulunmaya ve başvurdukları ilde yaşamaya başladılar. Bununla birlikte hem geçici koruma hem de uluslararası korumaya başvuran sığınmacı yoğunluğunun fazla olduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya gibi bazı illerde takip olunan

¹ *Müstakil Bolu Livası Salnâmesi*'nde (1334/1918: 261) geçen "Ecnâs-ı beşere nazaran Düzce Sefîne-i Nuh'a benzer" ifadesinden ilham alınmıştır.

politika gereği yeni bir başvuru ya da kayıt alınmadı. Bu şekilde bazı illerde, özellikle İstanbul gibi büyükşehirlerde, sığınmacı yoğunluğunun önlenmesi için dönemin şartlarına bağlı olarak konjoktürel planlamalar yapıldı ve başvuru ve ikamet izinleri süreli olarak durduruldu.

2013-2014 yılları arasında uluslararası korumaya başvurmak amacıyla Türkiye'ye gelen kişilerin BMMYK tarafından yerleştirildiği uydu illerden biri de Düzce idi. Dolayısıyla Düzce'de Iraklı sayısının fazla olmasının birincil nedeni bu durumdur. Aslında söz konusu dönemde Düzce'ye geçici olarak yerleştirilen uluslararası koruma başvurusunda bulunanların büyük bir kısmı, zamanla Avrupa'daki ülkelere yerleştirildiler. Ancak daha sonraları uluslararası başvuruların artması, Avrupa'daki göç politikalarının değişerek can güvenliği ve emniyeti önceliğinden çıkıp kendi işgücü ihtiyaçları ve imajları doğrultusunda şekillenmesi ve göçmen karışıklığının yükselmesi (Adıgüzel, 2017: 112) nedeniyle Avrupa ülkelerinin göçmen kabulünde yavaşlama başgöstermiştir. Bu sebeple ailesinden bir kısmı Avrupa ülkelerinde olmasına rağmen yıllardır Düzce'de yaşayıp Avrupa'ya alınmayı bekleyen pek çok Iraklı Düzce'de kalmıştır. Yani başlarda Düzce'ye yerleştirilen Iraklıların büyük bir kısmı Avrupa'ya gitmiş olmasına rağmen bunlardan sonra gelen akrabaları Düzce'ye yerleşmek durumunda kalmıştır. 2019'da BMMYK'nın belirli illere yerleştirme yetkisi kaldırılmış olsa bile, sonraki yıllarda ülkelerinden kaçan Iraklılar da akrabaları bulunması sebebiyle Düzce'yi tercih etmeye başlamışlardır.

Afganistan'dan gelen kişiler 2019 yılından önce Ankara'daki BMMYK'ya başvurmakta, BMMYK'nın yönlendirmesiyle Düzce'ye yerleşmekteydiler. Daha sonra gelenlerden bazıları akrabaları ya da arkadaşları sayesinde Düzce'ye yönelirken, diğer bazıları ise sınırı geçtikten sonra giriş yaptıkları ildeki polis merkezlerine sığınma başvurusunda bulunmakta, buradaki görevlilerin yönlendirmesiyle Düzce'yi tercih etmekteydiler. Örneğin GA-2 kodlu Afgan görüşmeci, ailesiyle birlikte çıktığı zorlu göç yolculuğu sonunda, düzensiz bir şekilde Van'dan Türkiye'ye giriş yaparak sığınma başvurusunda bulunmuştur. Telefonla sürekli irtibat halinde olduğu kaçakçıların yönlendirmesiyle bir polis karakoluna başvurarak durumunu anlatmış ve İstanbul'a gitmek istediğini belirtmiştir. Görevlilerin sadece dört şehre gidebileceklerini söylemesi üzerine de İstanbul'a yakın olması dolayısıyla Düzce'yi tercih etmiştir. Düzce'nin güzel bir şehir olduğunun söylenmesi, şehrin çeşitli insanlardan oluştuğunun ve insanların çok iyi olduğunun belirtilmesi de dikkat çekicidir.

“Van’da bana herhangi bir karokala git, ben mülteciyim de, dediler. Polis istasyonuna gittim. İki gün sonra 2.000-3.000 kadar kişinin olduğu büyük bir yere getirdiler bizi. Bir gece orada kaldık. Orda bizim parmak izimizi aldılar. Bize hangi ülkeden geldiniz diye sordular, vizelerimizi sordular. Afganistan’dan geldik dedim, pasaportlarımızı gösterdim. Resimlerimizi çektiler, parmak izimizi aldılar. Elimize bir kâğıt verdiler. Bunlar gidebileceğiniz şehirlerin adları dediler. Ben dedim İstanbul’a gitmek istiyorum, orda arkadaşlarım var dedim. Fakat onlar bana sadece dört şehre gidebilirsiniz dediler. İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya’ya gidemezsiniz dediler. Sonra ben onlara hangi şehre gidebiliriz diye sordum. İstanbul’a yakın hangi şehir var diye sordum. Onlar da İstanbul’a yakın Düzce var dediler. Ben onlara Türkiye’yi bilmiyorum, tüm ailemle bir an önce bir yere gitmeliyim ve bu benim için çok zor, hiçbir yeri bilmiyorum dedim. Onlar da bana orası çok güzel bir şehir, orası gerçekten güzel bir şehir ve insanları gerçekten çok iyi ve orada çok çeşitli insanlar var dediler. Ordaki Türk tercüman söyledi.” (GA-2, Afgan, 19 yaşında).

Yukarıda da belirtildiği üzere sığınmacıların Düzce’yi tercih etmesinin nedenlerinden biri Düzce’nin İstanbul-Ankara gibi metropol kentlere yakın olmasıdır. Bu büyük şehirlerin, Suriyelilerin yoğunluğundan dolayı ikamet etmeye kapalı olması, sığınmacıları bu metropol kentlere yakın olan Düzce’ye yöneltmektedir. Görüldüğü kadarıyla ev kira fiyatlarının büyük kentlere göre daha düşük olması da bir diğer tercih sebebidir. Ayrıca Düzce’deki sanayi, inşaat, ormancılık ve tarım gibi muhtelif sektörlerde çalışacak vasıfsız işçiye ihtiyaç duyulması da sığınmacılar için Düzce’yi çekici hâle getirmektedir. Yine daha önce Düzce’de kalmış ya da akrabaları Düzce’de olanların, Düzce’deki sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara insanî yardım ulaştırmada aktif olduklarını bilmeleri de sığınmacıların Düzce’yi seçmelerine neden olmaktadır.

Nitekim Kızılelmas’ın STK’larla ilgili yaptığı çalışmada da tespit ettiği gibi, geçici koruma altındaki Suriyeliler ve uluslararası koruma başvurusunda bulunan sığınmacılar, Düzce’ye ilk geldiklerinde, acil ihtiyaçlarını gidermek için doğrudan resmî kurumlara başvurmadan ziyade kendi iletişim ağları sayesinde yardım derneklerine ulaşmakta ve barınma, yiyecek, giyecek, çocuk bezi ve mama gibi ihtiyaçlarını bu dernekler vasıtasıyla gidermeye çalışmaktadırlar. Düzce’deki yerel halkın da gelen sığınmacılara karşı duyarlılık gösterdiği ve fark ettikleri ihtiyaç sahibi sığınmacıları yardım derneklerine haber verdiği görülmektedir (Kızılelmas, 2020: 276). Ailesiyle birlikte düzensiz yollardan Türkiye’ye

giriş yapan GA-3 kodlu Afgan görüşmeci, ilk olarak eşi ve iki küçük çocuğuyla birlikte İstanbul'a gitmiş, ancak İstanbul'da düşük fiyata kiralık ev bulamaması üzerine ailesiyle sokakta kalınca, rastladığı daha önce Düzce'de kalmış bir Afganistanlının yönlendirmesiyle Düzce'ye gelmiştir. Bu kişinin de yukarıdakine benzer şekilde Düzce'de iyi insanların olduğunu söylemesi, bunların çok Müslüman (merhametli) olduğunu ve bekârlara olmasa da ailelere çok yardımcı olduklarını belirtmesi dikkat çekicidir.

“Ben İstanbul'da kiralık ev baktım. Yani 1.200, 1.500, 1.600 lira hep. En az 1.200 lira kiralık ev. Bundan sonra ben çok üzgün oldum. Dedim ben ev bulmak istiyorum ama yoksa geri memleteke gidicem. Bir şey ben bilmiyorum, iş yok, cebimde para yok, ben burda napıcam. Ondan sonra yolda otururken yanıma bir Afgan geldi, bana konuştu. Ben dedim çocuklarım var ama ben dedim bu kadar kiraya para nerde bulucam. Dedi sen git Düzce'ye... Ben dedim ben ne bilecem Düzce nerde? Orda bizim ne var? Hiç kimse yok, kimseyi tanımıyorum. Dedi orda tanıdık falan lazım değil, çok iyi insanlar var, çok Müslüman insanlar var, sen git. Baktım ben burda kalırsam 1.500 lira kiraya vericem, 300-400 lira elektrik, su, doğalgaz gelecek, aylık 2.000 lira. Bana zaten 1.200 lira maaş verecek. Onun için arkadaşşa sordum. O dedi, sen Düzce'ye git, orda iyi insanlar var” (GA-3, Afgan, 38 yaşında).

Ülkesinden ayrıldıktan sonra önce Türkiye'nin başka bir şehrine yerleşen, ancak işsizlik ve ev kiralarının yüksek olmasından dolayı bir arkadaşının tavsiyesiyle Düzce'ye geldiğini belirten GS-1 kodlu Suriyeli görüşmeci de benzer hususların altını çizmektedir. Altı senedir Düzce'de ikamet eden ve daha sonra akrabalarının da gelmesine vesile olan görüşmeci, Düzce'de fındık ve inşaat sektörlerinde vasıfsız işçi olarak çalışmıştır.

“Adana'da çalıştım 6 ay kadar, 1 ay da odun fabrikasında çalıştım. Sonra Ankara'ya gittim. Ankara'da kendi mesleğimi yaptım bir fırında. Ankara'da ... mahallesinde iş buldum. 45 gün kadar orada kaldık. İkinci el eşya satma işine girdim. Sonra ev falan baktım Ankara'da. Arkadaşım aradı sonra. Düzce'de fındık işi var dedi. Önce kendim geldim Düzce'ye. Sonra işi kesinleştirdim, çocuklarımı hanımı alıp geldim. 5 senedir Düzce'deyim. Fındıktan sonra mahsuller bitti, inşaat işine girdim. Ne zaman neredede olursa iş yaptım.” (GS-1, Suriyeli, 32 yaşında).

Everett S. Lee'nin itme-çekme yaklaşımında da belirttiği üzere yaşanan yerdeki itici ve olumsuz faktörler ile göç edilecek yerdeki çekici veya olumlu faktörlerin fazla

olması söz konusu yere göç etme kararı verilmesinde etkili olmaktadır (Lee, 1966: 51). Düzce'nin Ankara-İstanbul otoyolu ve iki şehri birleştiren karayolu üzerinde olması, sanayi merkezlerine yakın bulunması, organize sanayi bölgesinin kurulmasıyla yeni fabrikaların açılması, inşaat sektöründeki hareketliliğin fazla olması, kereste ve orman fabrika ve atölyelerinin bulunması, mevsimlik tarım sektöründe işgücüne ihtiyaç olması gibi faktörler sığınmacılar açısından Düzce'yi çekici bir yer hâline getirmektedir. Yine ev kiralarının büyükşehirlere göre daha düşük olması, işyerlerine yakın yerlerde bulunan deprem öncesi yapılmış eski konutlarda sığınmacıların ortak kira ödeyerek kalma imkânının bulunması, organize sanayi bölgelerinde, tarım ve hayvancılıkta vasıfsız işgücüne ihtiyaç duyulması da Düzce'yi sığınmacılar için cazip hâle getiren diğer etmenlerdir. Nitekim BMMYK'nın yerleştirmedeği sığınmacıların Düzce'yi tercih etmesinde bu çekici faktörlerin etkisinin büyük olduğu hem görüşmecilerin hem de yerli halkın ifadelerinden anlaşılmaktadır. Daha önce başka şehirlerde iş bulup hayata tutunmaya çalışmış olan sığınmacılar, diğer şehirlerde iş bulmakta zorluk çekmeye başlayınca, arkadaşlarının ya da tanıdıklarının yönlendirmesiyle Düzce'yi tercih ettiklerini söylemişlerdir. Örneğin dört yıldır Düzce'de yaşayan ve dokuz çocuğu olan GI-3 kodlu Iraklı görüşmeci, birkaç şehirde bir müddet kaldıktan sonra Düzce'ye gelmiş, burada organize sanayi bölgesinde kaynakçılık işi bulabilmiştir

“Önce Tokat’a gittik biz. Tokat’ta iş yok, bulamadım. Sonra Samsun’a gittik, orda da iş bulamadım. Buraya gelmeden önce de Sakarya’da gittik, fakat en son Düzce’de iş bulabildim.” (GI-3, Iraklı, 47 yaşında).

Benzer bir tecrübe yaşayan GS-4 kodlu Suriyeli görüşmeci de, büyükanne ve büyükbabanın da dâhil olduğu ailesiyle birlikte önce Ankara’ya yerleşmiş, altı sene önce fındık toplamak amacıyla Düzce’ye gelmiş ve bir müddet sonra bir fabrikada çaycılık yapmaya başlayarak Düzce’de yaşamaya başlamıştır.

“Daha önce Ankara’daydık biz. Daha sonra geldik buraya fındık işi var diye. Sonra burada kalmaya, yaşamaya başladık.” (GS-4, Suriyeli, 22 yaşında).

İlişkiler ağı yaklaşımının vurgu yaptığı göç ağları, yani aynı topluluk kökeninin, arkadaşlığın ve akrabalık bağlarının mevcut göçmenleri, önceki göçmenleri ve bulundukları yerdeki göçmen olmayanları ve varmak istenilen yerdeki göçmenleri, dolayısıyla hepsini birbirine bağlayan kişiler arası bağlantılar hususu (Massey vd., 1993:

448-449) Düzce'ye yapılan göçlerde de işlevsel bir etkiye sahiptir. Sığınmacıların daha önce Düzce'ye gelmiş olan ya da hâlen Düzce'de bulunan arkadaşları ve akrabalarıyla kurmuş oldukları ilişkiler ve bağlantılar, göç sürecinin daha güvenli hâle gelmesini, Düzce'deki barınma ve iş bulma gibi imkânlardan haberdar olmalarını ve kişisel sorunlarının çözüme kavuşturulmasını sağlamaktadır. Afganistan'dan Düzce'ye gelen GA-5 ve GA-8 kodlu görüşmeciler de bu durumu ifadelerinde dile getirmişlerdir.

“Amcamın oğlu vardı, onla irtibattaydım. O dedi ev, iş ayarlarız diye. Onu bilerek geldim. O söyledi.” (GA-5, Afgan, 23 yaşında).

“Arkadaşlar buradaydı. Kimseyi tanıımıyordum, başka yer bilmiyordum zaten. Önce gelmişler, çalışmışlar. Ben geldim, iş buldular bana, öyle çalıştım.” (GA-8, Afgan, 31 yaşında).

Düzce farklı milletlerden kişiler için de çekici neden hâline gelebilmektedir. Daha önce de değinildiği üzere 1857'den itibaren Düzce, Kafkasya'da yaşanan siyasî ve askerî gelişmeler sebebiyle bölgeden yapılan üç büyük göç hareketinin hedef yerlerinden biri hâline gelmiştir. Bu göçler sırasında muhtelif Çerkes kabileleri de Düzce'ye yerleşmişlerdir. Çerkeslerin Osmanlı topraklarında yerleşmiş oldukları bir başka yer de Suriye'nin farklı şehirleri olmuştur. Yaklaşık 150 senedir Suriye'de yaşayan bu Çerkeslerden bir kısmı, 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş nedeniyle Düzce'ye gelmeye başlamışlardır. Akrabalarıyla iletişime geçerek veya Düzce'deki akrabalarının kendilerine ulaşması ya da derneklerin araya girmesi suretiyle çıkılan bu yolculuk sonucunda Düzce'ye gelen Çerkes sığınmacılar, aynı zamanda barınma ve iş bulmak hususunda da akrabalarının yardımlarını görmüşlerdir. Nitekim Suriye'den ailesiyle birlikte gelen ve Düzce'deki Çerkes köylerinden birine yerleşen GS-6 kodlu görüşmeci, Düzce'yi tercih etmesinde etnik köken yakınlığının ve iş ve barınma hususunda kendisine yapılan bilgilendirme ve katkının belirleyici bir etken olduğunu ifade etmiştir.

“Benim bir arkadaşım önce buraya geldi. İlk burada Çerkes dernek var. Bizden önce Çerkes dernek beş-altı aile buraya getirmiş. Sonra onlarla konuştum ben. Yani ben inşaatçıyım, nerde inşaat iş var, ben gidecem. Dediler bana, Düzce'de iyi bir inşaat işi var. Geldik buraya, Allah'a şükür yani... Hem Çerkesler var, hem bizde dil var, anlaşabiliyoruz yani, Çerkezçe biliyorum ben... Ben şöyle duydum, Osmanlı zamanında bizim dedeler

buraya (Türkiye'ye) geldiler. Sonra yine Osmanlı zamanında Suriye'ye göndermişler bizim dedeleri.” (GS-6, Suriyeli, 38 yaşında).

Etnik köken birlikteliğinin kişiler arasında bağlantılar kurma ve güven duyma ilişkisini geliştirdiği, hatta teşkilatlanmış yapılarda bile aynı şehirden ya da etnik kökenden gelen kişilerin dayanışma içinde oldukları ve birlikte hareket ettikleri görülür. GA-8 kodlu Afganistanlı görüşmecinin: *“Türkler geldiler 2010'da inşaat işi için, 2014'te çıktılar. Türkmen işçi aldılar. Orada inşaatta 1-2 sene çalıştım.”* şeklindeki ifadesinde Afganistan'a giden Türkiye merkezli şirketlerin de bu yönde bir eğilim içinde oldukları anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu eğilim dolayısıyla ya da Türkiye'deki yabancı karışıklığının tepkisel yansımalarına maruz kalmamak amacıyla Afganistan kökenli göçmenlerin kendilerini daha ziyade Türkmen kökenine nispet ettikleri ve Türkmen olarak tanıttıkları görülmektedir. GA-4 kodlu görüşmecinin Türkmen vurgusu ve aynı köyden gelen tanıdıklarının iş bulma hususundaki yardımlaşması bu açıdan dikkat çekicidir.

“Bizim dilimiz Türkmen aslında, Türkmeniz biz. Türkmence ile Türkçe çok yakın o yüzden çabuk öğreniyorsun öyle Türkçeyi. Kunduz'da yaşıyorum. Her dilden var da Türkmen biraz çok o bölgede, Türkmenler çok... Bizim köyden burada tanıdıklarımın çok var, aileleri yok ama hepsi bekâr. Kırk-elli kişi vardır. Her evden, her yerden on beş kişi çıkar tanıdık... Zaten bir gün bir yerde çalışsan, senin işin iyiye, her gün seni arıyor iş çıksa... Telefon numaranı alıyor iş çıktığı zaman arıyor.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

Daha önce de verilen GA-7 kodlu görüşmecinin ifadelerindeki Afganistan kökenli Türkmen ve Özbeklerin çalışmak için Türkiye'yi tercih etmeleri, Farsça ve Peştunca konuşan Afganistan kökenli kimselerin ise Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışmaları hususu da yine etnik kökenle ilgili yaklaşım ve tutumlarla alakalı olmalıdır.

Yukarıda değinildiği üzere GA-2 ve GA-3 kodlu Afgan görüşmecilerin birbirine benzer şekilde Düzce'nin çeşitli insanlardan oluştuğunu, insanların çok iyi, yardımsever ve Müslüman (merhametli) olduğunu belirtmeleri de sığınmacıların Düzce'ye gelme nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Müslüman kültürü ve değerleri bağlamında ortaya çıkan benzerlik ve ihtiyaç sahiplerinin ve zayıfların gözetilip korunmasına yönelik hassasiyet sığınmacılar tarafından da fark edilmiş görünmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Düzce'nin göçlerle kurulmuş bir şehir olması, her millettten insanın bir arada yaşaması da, bir taraftan yabancıya/diğerine karşı duyulan öfke/endişe duygularını

zayıflatmakta, diğer taraftan da göç hikâyeleriyle büyümüş kimseler ile yeni göçmenler arasında bir duygudaşlık durumu ortaya çıkartmaktadır. Düzce'nin belli periotlarla depremlerle sarsılıyor olması da toplumsal psikolojiyi elindeki imkânları kaybetme ve muhtaç hâle gelme hissini ve durumunu anlamak yönünde dönüştürmüş olmalıdır. Yerel halka Düzce'ye gelen sığınmacılara nasıl baktıkları sorulduğunda, Düzce'nin kozmopolit yapısı özellikle vurgulanmış, Düzce'nin göç tarihine dikkat çekilmiştir.

“Hele hele Düzce’yi biz Türkiye’nin bir özeti kabul ettiğimize göre Düzcemiz için konuşursak, zaten tek bir millet yok. Türkiye’de yaşayan milletlerin tamamı hemen hemen Düzce’de yaşadığı için, yani gelen göçmenler bize değişiklikten ziyade gelişim getirmiştir bana göre, farklılık getirmiştir, tat getirmiştir. Eskiden nasıl getirdiği kesinse, bu yıl gelmek ile yüzyıl önce gelmek arasında çok fazla fark olduğunu düşünmüyorum ben. Nerde yaşıyorsanız, o yeri eğer seviyorsanız, benimsiyor ve beğeniyorsanız, derdiyle dertleniyor, neşesiyle neşeleniyorsanız, yüz yıl önce gelip yerleşmeniz ile üç yıl önce, beş yıl önce gelip yerleşmeniz arasında çok fazla fark olduğunu düşünmüyorum. Değişimden ziyade çeşitlilik ve tat olarak, renk olarak görüyorum ben gelenleri. Onu baştan söyleyeyim.” (YE-2, öğretmen, 54 yaşında).

Düzce'nin kozmolit yapısına ve bunun kültürel bir zenginlik olduğuna vurgu yapan yerel halka mensup kişilerden biri de YE-17 kodlu görüşmecidir. Türkiye'nin göçlerle kurulmuş bir ülke olduğuna ve geçmişteki heterojen yapısına dikkat çeken görüşmeci, Düzce'yi de farklı etnik kökenlilerin bir arada yaşadığı “Osmanlı bakiyesi” bir yer olarak tanımlamıştır. Var olan etnik çeşitliliğe rağmen etnik kökene dayalı bir çatışma ya da kavgaya şahit olunmadığının altını çizmiş, bunu benzer sıkıntıları çekmiş kimselerin oluşturduğu ortak yaşama kültürüne bağlamıştır. Bu kültüre dışarıdan ve içeriden yapılan katkıların şehre zenginlik kattığını, Düzce’de dışa açık ve dinamik bir toplumsal yapı oluşturduğunu belirtmiştir.

“Türkiye nüfusunun şu günkü varlığı, zamanında büyük Osmanlı coğrafyasından güvenlik amacıyla veya Osmanlı’nın hâkim olduğu coğrafyada hâkimiyetini kaybettikten sonra Müslümanların zulme maruz kalmalarıyla oluşmuştur. Burada homojen bir Türk nüfusu, yani Türkiye dediğimizde böyle homojen bir Türk nüfusu yoktu. Çerkesler, Abazalar, Lazlar, Gürcüler... En basit örneği de Düzce’dir mesela. Osmanlı bakiyesi olarak Düzce’yi çok iyi görebiliriz. İmparatorluk bakiyesi şehirdir burası ve Düzce’nin varlığı özellikle göçlere bağlıdır. Göçler olmasa Düzce diye bir yer olmazdı, olurdu da

böyle olmazdı yani... Düzce örneğine dönecek olursak, Düzce’de, Türkiye’de ne kadar etnisite varsa aşağı yukarı var, desek yeridir. Ama yani siz Düzce’nin merkezinde veya köylerinde hiçbir etnik kavga, şu bu şahit oldunuz mu? Yok. Olmaz. Çünkü sonradan olmuş bir yer burası. Sonradan oluşmuş bir yer ve göçlerle ve kendi ortak yaşama kültürünü oluşturarak gelmiştir. Yani yaşam kaygısıyla, ekmek derdiyle. İç göçleri de katalım içine. Gelen insanların oluşturduğu bir yaşam bölgesidir burası. Bir kenttir en nihayetinde. Bu kadar etnik yapıya rağmen herkes hem kendi içinde yaşar, hem de başkalarıyla yaşar. Etkileşimdedir ve bu çok büyük bir zenginliktir. Yani ortak şeyler dediğimiz genel ahlak, genel adetler, örfler yani bunların hepsi birbirini besler. Yani bugün siz Düzce’de, karışık köyde büyümüş bir Çerkes ve Laz diyelim veya Çerkes ve Türk, Türk’ün Çerkesçe konuştuğunu da görürsünüz, Çerkes yemeklerini yaptığını da çok iyi görürsünüz ki mesela annem Çerkes köyünde yani karışık bir köyde büyümüştür. Çerkesçe de konuşur, Çerkes yemeklerini de en iyi şekilde yapar ve çok güzel Kafkas oynar mesela ama Çerkes değildir, bunlar zenginliktir.” (YE-17, yazar, 55 yaşında).

Son olarak daha önce de aktarıldığı üzere Düzce valiliği verilerine göre Düzce’de kayıtlı sığınmacı göçmen sayısı 10.000 olup kayıtsız/düzensiz sığınmacı göçmen sayısı da 2.000 civarındadır. Dolayısıyla 12.000 sığınmacı göçmenin ikamet ettiği Düzce’de 5.400 Iraklı, 2.100 Suriyeli, 2000 Afganistan uyruklu ve 500 de diğer uyruklu kişi vardır. Iraklıların varlığı büyük oranda 2019 yılı öncesinde BMMYK’nın uluslararası korumaya başvuranları yerleştirdiği uydukentlerden birinin de Düzce olmasıyla irtibatlıdır. Düzce’nin metropol kentlere yakınlığı, vasıfsız işçilerin çalışabileceği inşaat, sanayi ve tarım alanlarında mevcut olan iş imkânları ve kiraların büyükşehirlerle göre daha uygun olması gibi faktörler Düzce’ye bilhassa Afganistan kökenli göçmen işçileri çekmektedir. Düzce’ye gelip iş bularak yerleşen göçmenlerin geride bıraktıkları akraba ve arkadaşlarıyla kurdukları sosyal ağlar ve sığınmacılara yardım yapan yerel/ulusal ölçekli sivil toplum örgütlerinin varlığı da Düzce’ye yönelen göçü arttıran etmenler arasındadır. Bu etmenler arasına Suriyeli Çerkeslerin Düzce’deki uzaktan akrabalarıyla kurmuş oldukları iletişim gibi etnik kökenli bağlantılar ile göçlerle kurulmuş bir şehir olarak Düzce’nin kozmopolit yapısını, dışa açık yaklaşımını, yardımlaşma duygusunu, dinamizmini ve diğerini hor görmeme anlayışını da katmak gerekir.

6.2. Sosyal İlişki Ağları

Gündelik hayattaki etkileşimlerin karakterlerini ve sonuçlarını anlayabilmek, onları tanımak ve analiz etmekle mümkündür. Sığınmacıların kendi aralarında kurdukları iletişim ağlarını görmek ve bunların ortaya çıkartmış olduğu sonuçları tespit etmek de yakından ve derinliğine yapılmış çalışmalara ihtiyaç duyar. Aynı şekilde sığınmacıların yerli halkla, yerli halkın da sığınmacılarla kurdukları ilişkiler manzumesini, sanılan ve aktarılan söylenti ve ezberlerden uzak bir şekilde doğal ve yalın haliyle keşfetmek gerekir. Bu da sığınmacıların ve yerel halkın toplumsal yaşam içerisinde deneyimledikleri algıları, duyuları, anlamları ve ortaya çıkardıkları mikro yapıyı incelemekle ve bunları muhtelif göç kuramları ve yaklaşımlarıyla bağlantılı bir şekilde yorumlayarak mevcut olanı görmek ve anlamakla mümkün olur. Dolayısıyla sosyal ilişki ağları başlığı altında sığınmacıların kendi aralarında kurdukları ilişki ağları, yerli halkın göçe ve göçmenlere bakışı ve sığınmacıların yerli halkla iletişimi ele alınacak, elde edilen bulgular ve tespitler ile ilgili göç kuram ve yaklaşımlarının ışığı altında yorumlanmaya çalışılacaktır.

6.2.1. İlk Karşılaşmalar: Sığınmacıların Kendi Aralarında Kurdukları İlişki Ağları ve Cedidiye Meydanı

Lefebvre, insanın dünyasının yalnızca tarihselle, kültürle, ideolojik ve politik üstyapıyla tanımlanamayacağını, gündelik hayatla ve gündelik hayatın içindeki somut hareketlerle, ihtiyaç ve arzularla, yararlanma-yararlanmama, haz alma-haz almama, tatmin-yoksunluk, çalışma ve çalışma dışı yaşamla da tanımlanması gerektiğini söyler (Lefebvre, 2017b: 53). Bu bakımdan sığınmacıların gündelik hayatına bakmak ve onlarla birlikte yaşayan yerli halkla ilişkilerine göz atmak hem gelenleri hem de ev sahiplerini anlamanın yollarından biri olacaktır. Düzce'ye gelip merkezde, daha ziyade 1999 depreminden önce inşa edilmiş yerli halk tarafından pek tercih edilmeyen ve kiralari daha ucuz olan konutlara yerleşen sığınmacıların evlerine girip çıkanlar ve birbirleri arasındaki ilişkiler dışarıdan bir bakışla bir kargaşa görüntüsü verirler. Nitekim William Foote Whyte da “Köşe Başı Toplumu” adlı kitabında, Amerika'daki bir İtalyan kenar mahallesinin toplumsal yapısını ele alırken, orta sınıftan insanların kenar mahalleleri ya da göçmenleri korkunç bir karmaşa yığını ya da kargaşa olarak görebildiklerini, ancak daha dikkatlice bakıldığında söz konusu yerlerde ileri düzeyde organize ve bütünlük bir toplumsal sistemin sürdüğünün fark edilebileceğini belirtir. Dolayısıyla Whyte'a göre de kamuoyunda infial yaratan olayları

anlamak için bu olayların gündelik hayatla olan ilişkisine bakmak gerekecektir (Whyte, 2017: 13).

Gündelik hayatın çözülmesi gereken karmaşık ilişkiler ağının yanında mekânın da dikkate değer anlamlar içerdiği ve sosyal ilişkiler ürettiği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Nitekim Lefebvre de “Mekânın Üretimi” adlı kitabında, mekânın sadece fiziksel bir alanı ifade etmediğini, aynı zamanda sosyal bir olguyu da içerdiğini söyler. Mekânın aynı zamanda sosyal bir inşa olduğunu ve bu insanın mekân hakkındaki anlamları, fikirleri ve çağrışımları tanımladığını ve bu yönüyle sürekliliği olduğunu anlatır. Ona göre mekân pasif, boş bir ürün olmaktan ziyade karşılıklı mübadelede bulunulan, etki ya da tepki yoluyla tekrardan üretilen ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağıdır (Lefebvre, 2019b: 24). Bu açıdan bakıldığında şehrin ortasında yer alan ve etrafında cami, belediye binası ve çay ocakları bulunan Ceditiye meydanı, Düzce’ye gelen sığınmacılar için sadece fiziksel bir alan değil, çok yönlü çağrışımları ve anlamları bulunan bir yer olarak tanımlanabilir. Gerçekten de bu meydan, otogarda otobüsten inen sığınmacıların otogardan sonraki ilk mekânı, şehirdeki insanlarla iletişime geçtiği ilk karşılaşma bölgesi, kaybettiği akrabasına tesadüf ettiği kavuşma yeri, kendi diliyle konuşan, kendi kültüründen olan memleketlilerini gördüğü buluşma noktası, yabancılığın verdiği tedirginliği üzerinden attığı ilk gezinti alanı ve hem kendi aralarında hem de yerel halkla ilişkilerinin düzenlendiği bir saha hüviyetindedir.

Nitekim İstanbul’da sokakta rast geldiği bir memleketlisinin yönlendirmesiyle, hatta bilet parasının yarısını ödemesiyle ailesiyle birlikte Düzce’ye gelen GA-3 kodlu Afganistanlı sığınmacı, otogarda otobüsten indikten sonra barınacakları bir ev bulmak amacıyla şehrin merkezinde bulunan Ceditiye meydanına gelmiştir. Burada, kendilerinden daha önce göç eden, haber alamadıkları ve hangi şehirde olduklarını bilmedikleri akrabalarıyla karşılaşmıştır. Bu karşılaşma ve akrabalık ilişkisinin sağladığı yardımlaşma, barınma, iş bulma ve sosyal ilişkiler kurma gibi göç edilen yerde ilk aşamada yaşanan bazı problemleri çözmesine katkı sağlamıştır.

“Buraya geldim, bizim haberimiz yok ki bunlar Düzce’de oturuyor (baldızı, baldızının eşi ve çocukları). Bunların numarası bizde yok, bunları bilmiyorduk yani (baldızı onlardan 1 sene önce gelmiş). Bunları biz kaybettik, onları biz bilmiyoruz, onlar bizi bilmiyor. Sonra geldim burda cami var ya Ceditiye cami, orda çocuklarla beraber oturdum. Dedim siz burda bekleyin, ben gidicem bir ev bakıcam, bulucam ev. Zaten iki

tane çanta var, çocuklar var... (Gittikten bir müddet sonra) geldim, bu benim eşim baldızımı bulmuş. Dedi bunları buldum... Bunlar (baldızı ve ailesi) çarşıdan gelmiş, eve doğru giderken bu tarafta bizimkileri görmüş, çağırmış... Bundan sonra bunlar gelmiş. Bizi kendi evine götürdüler.” (GA-3, Afgan, 38 yaşında).

Akrabalık ilişkisinin yanında aynı ülkeden olmanın ve aynı sıkıntıları yaşamamanın verdiği duygudaşlık üzerinden kurulan anlık ilişkiler bile sığınmacıların yaşadıkları bazı sorunların aşılmasında etkili olabilmektedir. Irak’tan Türkiye’ye düzenli yollardan giriş yapan, gideceği şehri belirlemesi için Ankara’da bulunan Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komserliği (BMMYK)’ne doğru yola çıkan GI-8 kodlu Iraklı, Ankara istikametinde ilerlerken otobüste bir başka Iraklıyla tanışır ve yol boyunca kendisiyle sohbet eder. Hangi şehre gideceğini bilmediği bu yol arkadaşıyla Ankara’da yolları ayrılır. GI-8 kodlu Iraklı, BMMYK’nın yönlendirmesiyle Düzce’ye gelir ve bir hareket ve strateji alanı, bir buluşma ve kavuşma mekânı olarak Cedidiye meydanına gitmesi söylenir. Hiçbir yerini bilmediği, hiçbir tanışı olmadığı Düzce’de, Cedidiye meydanında, seyahati sırasında tanıştığı ve kısa bir süre sohbet ettiği kendisi gibi Iraklı olan sığınmacıyla karşılaşır. Bu bir anlık ilişki, yabancılığın verdiği tedirginliği üzerinden atmak ve barınma sorununa çözüm bulmak açısından önemli faydalar sağlar.

“Düzce’ye otogara geldim. Orada bir Iraklı buldum. Dedim ev arıyorum. Dedi çarşıda bulabilirsin bir ev. Geldim buraya (Cedidiye meydanı). Meydanda ooo bütün Arapları buldum, hep Arapça konuşuyorlar. Orda, otobüste bir arkadaşla geldik (ilk Türkiye’ye geldiğinde, Ankara’ya giderken). Sohbet ettik aynı koltukta. O da Arap. Biz Ankara’da indik, güle güle dedik ona. O devam etti (yolculuğuna). O arkadaş dedi ben başka şehre gidicem. Biz Ankara’da indik, Birleşmiş Milletleri bulduk. Birleşmiş Milletlerdeki Düzce’ye verdiler bizi. Düzce’ye gelince, sonra buraya (Cedidiye meydanına) geldik. Burada aynı kişiyi bulduk. Niye ablası burdaymış... Yol ortasında ben inmiştım, o devam etmişti. Meğer Düzce’ye gelmiş. Meydanda bir baktım, aa dedim bu keloğlan Ahmet değil mi, oo Ahmet nasılsın (kucaklaştığını gösteriyor). Böyle olduk yani.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Türkiye’ye sığınma talebinde bulunduğu ailesiyle birlikte Sakarya’ya yerleşen, daha sonra iş bulmak amacıyla başka bir şehre gitmeye karar veren GI-13 kodlu Iraklı görüşmeci de, Düzce’ye geldiğinde ilk olarak Cedidiye meydanına geçmiş, Cuma vakti Cedidiye camii önünde beklerken bir tanıdığına tesadüf etmiştir. Kendisine göre yapılması

gereken işlemler hususunda daha tecrübeli olan bu tanıdığının rehberliğiyle Göç idaresine giderek kaydını yaptırmış, ev tutup su ve elektrik aboneliği almış ve ardından ailesini Sakarya'dan getirerek Düzce'de yaşamaya başlamıştır.

“Buraya ilk geldiğinde kimseyi tanıımıyordum. İlk Ceditiye camiine geldim, Cuma namazına. Burada Cuma namazını beklerken oturuyordum, caminin önünde. Irak'tan bir arkadaşımın babası beni görmüş uzaktan, yanıma geldi. Görünce şok oldum, çok sevindim, burada olduğunu bilmiyordum... Göç idaresine gittik birlikte. Burada (Düzce'de) kalacaksan adrese ihtiyaç var. Önce ev tutup elektrik, su ya da herhangi bir sözleşme olması lazım. Arkadaşımın babası bana yardım etti. Emlakçı tavsiye etti, gittik, ev tuttum. Birkaç gün bu işler için burada kaldım. Ailem Sakarya'da duruyordu. Burada ev kiralayıp elektrik ve suyu açtırdınca, gittim onları da getirdim buraya.” (GI-13, Iraklı, 42 yaşında).

İlişkiler ağı (network) yaklaşımının da vurguladığı gibi göçmenler gittikleri yerlerde akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerini kullanarak bir takım sosyal ağlar oluştururlar. Bu ağlar arkadan gelen göçmenler için kolaylık sağlar (Massey vd., 1993: 29). Nitekim Düzce'ye ilk gelen sığınmacılar arasında vücut bulan ve zamanla gelişen sosyal ağlar da şehre yeni gelen diğer sığınmacılar için hayata tutunmanın ve kendini var kılmanın bir vasıtası olmuştur. Her ne kadar sığınmacılar Düzce'ye belli bir meblağ parayla geliyorlarsa da, ellerindeki bu para sınırlı bir süre geçinmelerine ya da kendileri veya aileleri için bir ev kiralamaya yetecek kadardır. Bu bakımdan işlerini yoluna koyarken ve iş bulmak için araştırmalar yaparken önceden gelen tanıdıklıklarının rehberliği ve yardımı hayati önem taşır. Hatta şehre yeni gelen sığınmacılar ev bulana veya ev tutmak için gerekli parayı kazanıncaya ya da çalışacakları bir işe girinceye kadar daha önce gelmiş olan akrabalarının/tanıdıklarının evinde kalmakta, birkaç aile birlikte bir müddet yaşayabilmektedirler. Sığınmacıları hayatta tutan ve hayata bağlayan bu ilişkiler ağı ve dayanışma ruhu yerli halkın da dikkatini çekmektedir.

“Şöyle, bir kere bir arada yaşama. En büyük şeyleri o, yani dayanışarak yaşıyorlar. Irak'ın bir köyünden geliyor şahıs buraya. Burada belki üçüncü, dördüncü dereceden yakın bir akrabasının yanında aylarca kalabiliyor. Bu insan buna evini açabiliyor, yani bir evde 2-3 aile kalmaya devam edebiliyorlar. Ya da kocası ölmüş bir kadın 5-6 çocuğuyla birlikte gelip çok uzaktan bir akrabasının evinde kalabiliyor.” (K-11, kurum yetkilisi, 28 yaşında).

Görüleceği üzere mevcut göçmenleri, önceki göçmenleri ve bulundukları yerdeki göçmen olmayanları ve varmak istenilen yerdeki göçmenleri birbirine bağlayan aynı topluluk kökeninden, arkadaşlıktan veya akrabalıktan kaynaklanan bu bağlantılar (Massey vd., 1993: 448-449), bir aile, bir birey bir bölgeye göç ettiğinde, menşe bölgede kalan diğer aile üyelerini veya arkadaşlarını göçe karar vermede motive etmekte, hedef bölgeyle ilgili bilgiler sağlamakta, yeni gelen göçmenlerin hedef ülkede ev ve iş ararken kullanabilecekleri bir sosyal sermaye ortaya çıkarmaktadır (Şenol Sert, 2016: 40). Aileye, ortak kökene ya da kurulan arkadaşlıklara bağlı olarak gelişen bu ağlar, göç yolculuğunu daha güvenilir kılmak ve göçün maliyet ve risklerini azaltmak gibi katkılar sunmanın yanında göçmenlere vardıkları yerlerde barınma ve iş bulma konusunda destek olmakta, resmî işlemlerinin yapılmasında ve kişisel sorunlarının çözümünde kolaylıklar sağlamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 38).

Göç öncesinde, göç esnasında ve göç sonrasında bir hayli etkili olan sosyal ağların, bilhassa çalışmak amacıyla geçici olarak Düzce'ye gelen Afganistan kökenli göçmenler arasında yaygın ve işlevsel olarak kullanıldığı görülür. Annesi ve dört küçük kardeşiyle birlikte zorlu bir yolculuk neticesi Van'dan Türkiye'ye giriş yapan 19 yaşındaki GA-2 kodlu sığınmacı, geçici koruma merkezindeki tercümanın yönlendirmesiyle Düzce'ye gelir. Gece yarısı Düzce otogarına indiklerinde taksiye binerler ve internetten tespit ettikleri otellere giderler. Paraları olduğu halde yabancı oldukları gerekçesiyle hiçbir otel kendilerini kabul etmez. GA-2 ve ailesi, gecenin soğukunda bir otelin önündeki sokağın kaldırımında sabahın olmasını beklerler. Sabah olduğunda GA-2, ailesini orada bırakarak bir memleketlisini bulmak ümidiyle şehrin merkezine doğru yürümeye başlar. Bu sırada işe gitmek için yola çıkmış olan bir kişiye gözü takılır. Şahsın fizikî özelliklerinden ve giydiği kıyafetlerden Afganistanlı olduğunu anlar ve yanına giderek durumunu kendisine anlatır. Sokakta rastladığı Afganistanlı genç, hemen telefonla diğer arkadaşlarını arayarak onların GA-2 ve ailesiyle ilgilenmelerini sağlar. Bu şekilde GA-2 ve ailesi birkaç gün evde ağırlanır. Bu sırada kendilerine kiralık bir ev bulunur ve çalışacağı bir iş ayarlanır.

“Eylül ya da Ekim’in ortasında bir geceydi ve gerçekten o gece çok soğuktu. Aileme siz burada kalın, ben Afgan birini bulayım dedim... Ben öyle bakınırken, Afgan kıyafeti giymiş bir adam gördüm... O gece sokaktaydık. Bir otelin önünde sokakta bekledik sabaha kadar... O adamı gördüm, hemen koştum yanına, bir dakika, bir dakika diye. O an çok mutlu oldum, gerçekten çok mutlu oldum. Ona dedim, bana yardım edin. Ailem

burada, yeni geldim, ne yapabilirim şimdi, diye sordum. O bana sorun yok, ben şimdi işe gitmek zorundayım ama bir arkadaşımı arayacağım ve o sizi eve götürür dedi... Biri geldi, bizi merkezde oturdukları eve götürdü. Sonra bana köyde bir ev var, orada oturmak istermisin dedi ve bize bu evi buldu. Çok yorgundum, 2 haftadır uyumamıştım... İşimi de bana o buldu. Afgan biri vardı, patronumla konuşayım dedi. Aileme bakmak zorundaydım. Sağ olsun patron kabul etti, işe başladım.” (GA-2, Afgan, 19 yaşında).

Aynı topluluk kökeninden kaynaklanan bu yardımlaşma ruhu ve bunun ortaya çıkarttığı ilişkiler ağı, görüldüğü üzere GA-2 ve ailesinin ev buluncaya kadar misafir edilmesini ve yabancısı oldukları bir şehirde iş bulmalarını sağlamıştır. Aslında GA-2 ve ailesini misafir eden kimselerin sahip oldukları imkânların pek de geniş olduğu söylenemez. Afganistan kökenli olan bu kimseler şehrin merkezinde tutmuş oldukları evde, sayısı değişmekle birlikte genellikle 10-12 kişi hâlinde bir arada yaşamaktadırlar. Diğerlerinden daha önce Düzce’ye gelen, hatta aralarında tek yabancı kimliğine sahibi olan GA-12 kodlu kişi, Düzce’ye ilk geldiğinde şu an oturmakta oldukları evin bir odasını birkaç arkadaşıyla birlikte kiralamış, daha sonra aynı köyden olan diğer akrabaları ve arkadaşlarının da gelmesiyle evdeki tüm odaları kiralayarak birlikte kalmaya başlamışlardır. Evde kalan diğer kimselere göre yaş itibarıyla daha küçük olmasına rağmen GA-12 kodlu kişi, girişken yapısı, kurduğu ilişkiler ve geliştirdiği sosyal ağlar sayesinde her konuda arkadaşlarına yardımcı olmuş, evde kendisine danışılan, iş yerinde de sevilen ve güvenilen biri haline gelmiştir. Ayrıca evdeki tek yabancı kimlik sahibi kişi olarak da evin kira sözleşmesi, elektrik ve su abonelikleri tabii olarak üzerine yapılmış, bu durum onu evin sorumlusu ve karar mercii yapmıştır.

Türkçeyi çok iyi konuşan ve sosyal ilişkilerinde oldukça girişken olan GA-12 kodlu kişi, bu şekilde Düzce’ye geldiğini duyduğu ya da kendisiyle irtibat kuran arkadaşlarını ve akrabalarını kiraladığı evinde misafir ederken, barınma, yiyecek ve giyecek gibi ilk ihtiyaçlarının giderilmesinde de onlara yardımcı olmuştur. Ayrıca yerli halktan tanıştıkları ya da daha önceden gelmiş olan Afganistan kökenli diğer tanıdıkları vasıtasıyla kiralık evinde misafir ettiği kimselerin iş bulmalarına katkı sağlamıştır (Hatta bu görüşmenin gerçekleştiği hafta gelmiş olan bir arkadaş için, “aklınızda bulunsun, bir iş var mı?” diyerek dikkatimizi çekmiştir). Bu durum, başlarda kendi aralarındaki ilişkiler ağını (networkü) kullanan sığınmacıların, daha sonraları yerel halkla iletişime geçmeye başlamalarıyla birlikte onların güvenini kazanarak ve yardım etmelerini sağlayarak sosyal

ağlarını genişlettiklerini ve bu sayede daha fazla iş bulma ve gelir elde etme imkânı yakaladıklarını göstermiştir.

“Aynı köyden beş kişi buradayız. Arkadaş yok, kardeş var. Kardeşten buradaki daha samimi... Ben ilk geldiğimde arkadaşlarım yardımcı oldu bana, iş bulmamda. Daha önce bir kafede garsonluk yapıyordum. Oraya genellikle patronumun arkadaşları geliyordu. Ben de masalarına gidip ne içersiniz, ne alırsınız diye sorduktan sonra o arada onlarla konuşuyordum, arkadaşlarımın işe ihtiyacı olduğunu söylüyordum. İlilenir misiniz diye, telefon numaralarını veriyordum. Onlardan da kendi telefon numaralarını alıyordum. Bu sayede diğer arkadaşlarıma çok iş buldum.” (GA-12, Afgan, 23 yaşında).

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere Düzce’de yerli halk ile sığınmacıların yollarının kesiştiği ve bir araya geldiği en yoğun yerlerden biri Cedidiye meydanı ve mahallesi olmaktadır. Cedidiye mahallesinin şehrin merkezinde yer alması, iş yerlerini içinde barındırması, belediye ve valilik gibi resmî kurumlara yakın olması, yine Cedidiye camii alanının da çay ocaklarıyla her türlü meslekten erkeklerin bir araya gelip sohbet ettiği, Cuma günleri ve vakit namazları sonrasında şehir içi ve şehir dışından gelen cemaatin soluklandığı bir yer olması, yerli halk gibi sığınmacıları da buraya çekmektedir. Nitekim mahalle muhtarıyla yapılan görüşmede de Cedidiye mahallesinin Düzce’de en fazla sığınmacının ikamet ettiği yerlerden biri olduğu anlaşılmıştır.

Dolayısıyla her sınıftan insanın bir araya geldiği bir buluşma noktası olarak Cedidiye meydanı, Düzce’deki gündelik hayatın akışının ve ritminin rahatlıkla gözlemlenebileceği bir alan hâlinde. Bu meydanın içinde yer aldığı Cedidiye mahallesi de, şehrin merkezinde olmasına rağmen barındırdığı 1999 depremi öncesi eski ve yerli halk tarafından pek tercih edilmeyen konutlarıyla sığınmacıların uygun fiyata ev kiralayabildiği bir yer durumundadır. Anılan bu özellikleriyle Cedidiye mahallesi ya da mahallenin ve Düzce’nin merkezî olması bakımından Cedidiye meydanı, yolların kesiştiği ve sokakların birleştiği bir kavşak noktası olarak yerli halk için olduğu kadar sığınmacılar açısından da bir toplanma-dağılma yeri, bir karşılaşma-buluşma noktası, bir gezinti-sosyalleşme sahası, bir fark edilme-yardıma ulaşma alanı ve bir strateji üretme-iş bulma mevkii olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte Cedidiye meydanındaki eski yapıların yıkılarak yerine görsel açıdan cami mimarisine uygun yeni yapıların yapılmasını hedefleyen ve 13 Nisan 2022’de uygulamaya konulmuş olan Cedidiye Meydan Projesi, meydanın yukarıda sayılan işlevlerini etkisizleştirecek ya da uzun vadede ortadan kaldıracak gibi görünmektedir.

6.2.2. Sığınmacıların Yerli Halkla İletişimi: “Burası Aynı Bizim Aile”

Yukarıda pek çok kere atıfta bulunulan network yaklaşımının öngördüğü şekilde muhtelif ağları kullanarak Düzce’ye gelen sığınmacılar, kimseyi tanımadıkları ve genellikle dil de bilmedikleri için kendi ülkelerinden daha önce Düzce’ye gelmiş kimselerle tanışmak yoluyla ve onların rehberliğiyle yabancılığın verdiği ilk sıkıntıları aşmak durumunda kalmaktadırlar. Arkadaşlarının veya akrabalarının yönlendirmesiyle Düzce’ye gelenler ise daha şanslı olmakta, Düzce’ye vardıklarında tanıdıkları tarafından karşılanıp evlerine gitmekte ve bir-iki ay kadar ya da daha uzun bir zaman aynı evde yaşamaktadırlar. Bu sırada iş ya da komşuluk sayesinde yavaş yavaş yerli halkla iletişime geçmekte ve yüz yüze etkileşimlerle tanıdık sayısını arttırarak bir çevre oluşturmaya başlamaktadırlar.

Sosyal bir ortama yeni katılan üyeler, eski üyeler tarafından tanınmak ve deşifre edilmek istenirler. Bu ya söz konusu kişi hakkında çeşitli yollarla bilgi edinmek ya da mevcut bilgilerden hareketle mukayese yoluyla çıkarımlarda bulunmak yoluyla olur. Genellikle merak edilen hususlar kişinin güvenilir olup olmadığı, toplumsal itibarı, iktisadî durumu, iş hayatı, işinde maharetli olup olmadığı, çevresiyle iletişimi ve şahsî durum ve tutumuyla ilgili konulardır. Elde edilen/edilecek bu bilgilerin bir kısmı herhangi bir anlam ve değer ifade etmese de genel olarak yabancıya karşı duyulan bu merakın gayet pratik karşılıkları vardır. Her şeyden önce bu bilgiler sayesinde gözlemciler, kendilerinden ne beklendiği ve kendilerinin karşılarındaki insandan ne bekleyebilecekleri üzerine bir ön bilgi sağlayarak mevcut durumun tanımını yapma imkânı bulurlar (Goffman, 2016: 15).

Oluşan ön bilgilerle mevcut durumun tanımı yapıldıktan sonra ise daha iyi tanımak ve anlamak için muhataplarıyla etkileşime geçmeye başlarlar. Bu etkileşim süreci yüz yüze ve derin olduğunda, bundan çıkartılacak olan anlamlar ve yorumlar da daha sağlıklı ve tutarlı olacaktır (Blumer, 1969: 2). Zira kişinin hakiki veya gerçek tutumu, inançları ve duyguları gibi pek çok önemli bilgi etkileşimin içinde ya da etkileşimin olduğu yer ve zamanın dışında gizli olarak bulunur ve kişinin istem dışı gibi görünen dışavurumsal davranışları aracılığıyla dolaylı olarak anlaşılabilir (Goffman, 2016: 16). Böylesi bir etkileşim süreci gerçekleşmediği takdirde, mevcut bilgi boşluğu, dışarıdan yapılan gözlemlerle ya da medyada dile getirilen söylemler ve kriminalleştirici yaklaşımlarla doldurulmaya çalışılacaktır.

Göründüğü kadarıyla mahalleye yerleşen sığınmacıların yerli halkla ilk iletişimi konuya duyarlı olan mahalleli kadınlar vasıtasıyla olmaktadır. Bu kadınlar, mahalleye, sokağa ya da apartmana taşınan sığınmacılardan haberdar olduklarında ve onların ihtiyaç sahibi olduklarını gördüklerinde, durumlarını, tanıdıkları veya arkadaşları aracılığıyla ya da doğrudan doğruya insanî yardım yapan dernek yetkililerine bildirmektedirler. Yine insanî yardım yapan sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak rol alan kadınlar da komşuluk, arkadaşlık ve akrabalık gibi sosyal ilişkilerini kullanarak yardıma muhtaç sığınmacıların tespitinde ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde önemli katkılar sunmakta, resmî kuruluşlarla işbirliği ve iletişim hususunda kilit rolde olmaktadır. Kendilerine bildirilen aileleri evlerinde ziyaret eden dernek yetkilileri de gözlemler yaparak ve sığınmacılarla konuşarak ihtiyaçlarını tespit edip not almakta, bağışçılardan temin ettikleri aynî ve nakdî yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktadırlar (Kızılelmas, 2019: 76).

Yedi sene önce ailesiyle birlikte Türkiye'ye sığınan ve Birleşmiş Milletlerin yönlendirmesiyle Düzce'ye gelen GI-8 kodlu görüşmeci, Düzce'de hiçbir tanıdığı bulunmamasına rağmen evini kiraladığı kadının mahalleliyi durumdan haberdar etmesini ve tüm mahallelinin işbirliği içerisinde ihtiyaçlarını temin edişini hayretler içerisinde anlatmıştır. Ayrıca nakdî yardımda bulunan bir kadının kendilerini incitmemek, mahcup etmemek için parayı erzak torbasının içine koyup vermesindeki hassasiyete hayran kaldığını belirtmiştir.

“Allah’a şükür buraya geldim. Hiçbir yastık, hiçbir şey pazardan almadım. Komşular getirdiler. Ben dedim bu ne? Baktım biri sandalye getiriyor, biri yatak getiriyor, birisi erzak getiriyor. Hatta yer kalmadı bizde. Vallahi billahi. İlk geldiğimizde şeyi hatırlıyorum şimdi. Bizim bir komşu var, elinde bir poşetle bize geldi. O zamanda ben hiçbir harf Türkçe bilmiyorum. Biz aldık, açtık patates var ama patates içinde para var. O zaman biz bayanı yüz yüze tanıyoruz ama ismi ne, nerde oturuyor bilmiyoruz. Her gün bizim oradan geçiyor. Her sabah işe gidiyor, akşam eve dönüyor. Vallahi bekledik, bir gün, aynı gün bulamadık. Bekliyorum çünkü onun para üstü herhalde poşetin içine düştü diye. O zaman belki 2 gün 3 gün tam bilemiyorum, bir kadın geçti. Abla, abla (seslendim) yani o zamanda işaretle. En son poşet getirdim, anlatıyorum, demek istiyorum senin para düşmüş poşete. Önemli değil diyor, o başka bir şey diyor. Ben koydum demek istiyor. Sizin âdetiniz güzel bir âdet.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Ailesiyle birlikte acilen Afganistan'dan çıkmak durumunda kalan ve birlikte büyüdüğü arkadaşlarının ve köylülerinin Düzce'de olması sebebiyle Düzce'ye gelen GA-4 kodlu Afgan görüşmeci de, özellikle ev eşyaları ve giyecek hususunda çevresindeki yerli halktan bir hayli yardım gördüğünü belirtmiştir. Mahallelinin birbirini haberdar etmesiyle oluşan yardımlaşma hattı ve ruhu, ailenin ev içindeki ihtiyaçlarını karşılamıştır.

“Ev eşyalarını herkes getirdi, bizim kendimiz almaya gücümüz yetmiyor ki, bizim çalıştığımız ancak çocukların şey (ihtiyaçlarının) parası. Allah razı olsun herkesten. Çok yardım ettiler.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

Yerli halktan, özellikle maddi durumu daha iyi olanlar da ilk zamanlarda Suriye'deki savaştan kaçıp gelenleri evlerinde ve pansiyon odalarında ağırlamaya gönüllü olmuşlardır. K-3 kodlu görüşmeci, sığınmacıların ilk gelmeye başladıkları sırada valiliğe müracaat ederek birkaç aileye barınma, iş konusunda yardımcı olmak istediğini bildirmiştir. Misafir ettiği ailelerin para kazanmaları ve canlarının sıkılmaması için evinde temizliğe yardımcı olmalarını ya da köylerde iş bulmalarını sağlamıştır.

“Ben 2011'de ilk mülteciler geldiği zaman, burada dört tane Suriyeli misafir ettim. Benim evimde, pansiyonlarımda ücretsiz. Valilik kanalıyla, valiliğe müracaat etmişim, korunma ihtiyacı olan Suriyeli, Iraklı vatandaş varsa yardımcı olmak istiyorum diye. Amerika'ya mülteci olarak gitmek isteyen bir aile geldi, bizim yanımızda altı-yedi ay kaldı. Elimizden geldiği kadar yardımcı olmaya çalıştık. Hatta ve hatta kalan arkadaş piyanistti, hanımı da biz de çalışıyordu, ev temizliği yapıyordu, 8 yaşında bir oğlu vardı. Amerika'ya yazıldıklarını, Amerika'dan haber beklediklerini söylediler. Elimizden geldiğince yardımcı olduk o aileye. Başka üç aile daha vardı. Zaman zaman burada çalışıyorlardı, ücret karşılığı köy işleri yapıyorlardı işte. Evde ne iş yapılırsa eşime yardım ediyorlardı falan. Hem onların üç-beş kuruş kazançları olsun hem de canları sıkılmasın düşüncesiyle sahiplendik.” (K-3, iktisatçı, 60 yaşında).

Çalışmaya başladığından beri varlıklı olan ile olmayan arasında bir köprü vazifesi olmaya çalışan ve Düzce'nin yardımsever abisi olarak tanınan 58 yaşındaki YE-8 kodlu görüşmeci de, yerli halk arasındaki ihtiyaç sahiplerini, özellikle de engellileri ihmal etmeden sığınmacılara her konuda yardım ettiğini, destek olduğunu söylemiştir. İşyerindeki binanın bir kısmını, ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere kendisine getirilen eşyalara ayırmıştır. Kurduğu yardım derneğinde de aktif rol alan YE-8 kodlu görüşmeci,

sığınmacılar arasında ayırım gözetmediğini, ufak bir eşyayla sevinen sığınmacıyı gördüğünde kendisinin de çok mutlu olduğunu belirtmiştir. Görüşme sırasında da sığınmacıların sürekli olarak dükkânının kapısının önüne gelmesi ve yardımların depolandığı bitişik dükkândaki kapıları açarak ihtiyaçları olan şeyleri almalarını söylemesi bizzat gözlemlenmiştir.

“Allah’ıma şükürler olsun yani Rabbim veriyor, her şeyi veriyor. Her şeyimiz var, ülkemiz güzel. Bazılarına kapılarımızı açtık. Devletim bunları misafir aldı, devletimin misafiri ya, ben onu salar mıyım? Onlar bir şekilde gelmişler. Kimliksiz de olsa, kimlikli de olsa ben hiç araştırmıyorum zaten, varsa getiriyor kimliğini çıkartıyor yoksa ses çıkarmıyorum zaten. Yok diyor, kaçtım geldim diyor. Ben diyor, oradan buradan diyor. İyi, abla hoş geldin, ne istiyorsun diyorum. Açıyorum kapıları (yardım malzemelerinin toplandığı depo). Aman ne seviniyor, yorgana sevinir mi adam ya? Onların mutluluğu hakikaten çok önemli.” (YE-8, esnaf, 58 yaşında).

Aynı etnik kökenden gelmenin yardımseverlik duygularını daha da arttırdığı ve grup üyeleri arasında daha sıkı bir dayanışma ruhu ve bağlılığı ürettiği bilinir. Düzce’de yaşayan Çerkesler de, akrabaları olarak kabul ettikleri Suriyeli Çerkeslere dernekler ve sivil toplum örgütleri vasıtasıyla ulaşmışlar, devlet kurumlarıyla irtibata geçip gerekli izinleri alarak elliye yakın aileyi Düzce’ye getirmişlerdir. Aileler Düzce’ye gelmeden önce, Düzce’nin muhtelif yerlerinde boş ev ve daireleri kiralamışlar ve eşyalarını tedarik etmişlerdir. Düzceli Çerkeslerden bazıları evlerini ücretsiz olarak gelen misafirlere tahsis etmiş, kullanabilecekleri eşyaları bedelsiz olarak temin etmiştir. Düzce’deki diğer etnik kökenli insanlar da, meseleyi bir insanlık vazifesi olarak görüp yardımda bulunmuşlardır. Gelen Suriye kökenli Çerkesler, kültürel yakınlıktan dolayı ve dil problemleri yaşamamak amacıyla daha ziyade Çerkes köylerinde kalmayı tercih etmişlerdir.

“Tabi bizim Çerkeslerde biraz daha farklı bu konu. Yani biraz daha bağlılık var. Yani tüm Çerkesler akrabadır gibi bir görüş var. Biz tüm şeyleri hazırladık. Elliye yakın aile getirdik o zaman... O bağlantı dernekler üzerinden kuruldu. Bizim sivil toplum derneklerimiz var. İşte o dernekler vasıtasıyla haberdar olduk. Hemen gerekli işlemleri yaptık. Buradaki devlet kurumlarımızla irtibat kurup gerekli izinleri alarak hemen çalışmalarımıza başladık. Burada onların ikame edecekleri evleri ayarladık, eşyalarını ayarladık, vesaire. Güzel bir organizasyonla hemen onları buraya aldık. Burada ikamet olanları yani. Bazı vatandaşlarımız evlerini ücretsiz verdi, eşyalar verdi. Tabi bunu

yapanların hepsi de Çerkes değil. Yani Düzce'de yaşayan birçok etnik kökenli arkadaşımız da bu konuya destek verdi. Yani sonuçta bu insanlık vazifesi. Yani o konularda bizim Düzce'miz şeydir, yardımseverdir genel anlamda... Düzce'nin muhtelif yerlerine, uygun olan yerlerine, nerede boş ev bulduysak yerleştirdik. Ama tabi onların genel tercihleri, kültür yakınlık olsun diye, Çerkes köyleri tercih ettiler.” (K-1, parti il başkanı, 38 yaşında).

Emekli olduktan sonra gelin gittiği köydeki eve taşınan ve o evin bahçesinde daha büyük bir ev inşa ederek orada yaşamaya başlayan YK-3 kodlu kadın görüşmecisi de, kendisiyle aynı dili konuşan ve dernekler vasıtasıyla Düzce'ye getirilen Suriyeli Çerkeslerden bir aileyi, aynı bahçe içerisindeki daha önce kaldıkları eve yerleştirmiştir. Suriye'den gelen Çerkes aileyi kendi oğlu ve kızı olarak görüp sahiplenmiş ve tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Misafirleri Suriye'den gelmeden önce komşuları, akrabaları, dernek gönüllüleriyle yaptıkları yardımlaşmayı, sanki yeni evlenecek gençlerin evlerini tatlı bir telaş içinde hazırlamak olarak yorumlamıştır. Derneklerin misafir edecekleri Çerkeslerin ihtiyaçlarını karşılamak için mobilize olması, hayırseverlerin kiralanın evlerin ücretlerini karşılaması ve insanların güçleri miktarınca yatak, yorgan, halı, kilim, kaşık, kepçe, bardak, buzdolabı, televizyon, baza, çöp kovası, süpürge, battaniye, nevresim gibi ev eşyalarını el birliğiyle temin etmesi dikkat çekicidir.

“Buraya gelenler (Suriyeliler) kendi dillerimizi bilen Çerkesler. Ben de Çerkesim. Çerkesce biliyorum, o gelenler de biliyor. Düzce Kafkas Kültür Derneği'nden bir grup gidip gece 3'te, 4'te, bunlar yorgundur, uyuyup kalırlar diye, onlarla istişare halinde ta Kaynaşlı tesislerinden, yollardan bunları karşıladılar. Telefon iletişimi kurularak... Onlar da (Suriyeli Çerkesler) müracaat etmişler, dernek yardım ediyor diye. Bizim Çerkesler gönüllü olarak gittiler ve bunların içinde evli, çoluk çocuğu olan, delikanlı gençler, bekârlar vardı. Bunlar bir arı gibi, nasıl bir arı bal yapar, herkese şifa olur, memnun eder maddi manevi, aynı şekilde bunlar köyleri dolaştılar. Kimin neyi varsa, yatak yorgan, evinde fazla eşyası olanlar, halı, kilim, yastık ne varsa hepsi toparlandı bunların, bir köyde bunlar depo edildi, eski bir ilkokulda... Bunlar geldikten sonra da benim iki kepçem, kaşığım varsa birini onlara, beş bardağım varsa, üçünü-ikisini onlara verdim. Kendi kızımın çeyizini de... İnan o arada ben bunlar gelecek diye, evleri tuttuk. Bir hayırsever Düzce'den onların geçen seneye kadar bütün kiralarını verdi her ay. Bütün köylerden toplanan yardımlarla, inanır mısınız gardırobı, yatak, buzdolabı, televizyonlarına kadar her şey hazırlandı. Hatta çok sevilen bir esnaf Düzce'den o da katkıda bulunmak için geldi.

Bana dedi ki abla dedi, bu evleri böyle eşyalarıyla mı kiraladınız dedi. Hayır dedim. Ne lazımsa gelip benden liste istiyorlardı. Ben de böyle çöp kovalarına kadar, süpürgelerine kadar bir mutfakta ne lazımsa böyle düzülü, dayalı, döşeli geldiler. Hatta bebekleri de var dediler, onlar gelmeden sobaları yaktık. Ve süt aldım, bir tane bebek var dediler küçük. İnanır mısın anne bebeğiyle yatacak diye, üşümesinler diye, sanki ben oğlumu evlendiriyorum da oğlum, gelinim üşümesin. Kış ortası bunların geldikleri vakit, çok soğuktu havalar. İnanın battaniyeler götürdüm evden ikişer kat. Bazalar temin ettim, üşümesinler diye. Kızım da dedi, anne dedi, çeyiz filan her şey yerine gelir, nevresimlerimi de verebilirsin dedi. Hep kızımın nevresimlerini verdim. Dışardan eş, dost, hep sevenler, dışardan hayır işleri ile uğraştığımı bilen arkadaşlarım, herkesten de istemedim. Bir şey lazım mı bizim yapabileceğimiz. İşte tencere lazım, battaniye lazım, çift kişilik yatak eksik diydum. Hepsini getirdiler. O bebeğin sütünü bile kaydattım, soba sıcak, o şekilde ev döşenmiş bir şekilde hazırladım.” (YK-3, emekli din görevlisi, 64 yaşında).

Görüleceği üzere başlarda sığınmacılar ile yerli halkın etkileşimi daha ziyade yerli halkın aktif, diğer tarafın pasif olduğu bir süreç şeklinde gerçekleşmiş, zamanla iletişimin güçlenmesiyle iki tarafın da aktif olduğu bir duruma evrilmiştir. Bu zaman zarfında sığınmacılar etraflarını, sembolleri, nesneleri ve çevrelerindeki insanları tanıyıp onlara anlamlar yüklemişler, yerli halk da sığınmacılarla daha fazla aşına olarak onları tanımış ve ilişki ve iletişim düzeylerini buna göre ayarlamaya başlamıştır. Gündelik etkileşimler sayesinde gerçekleşen bu anlamlandırma ve sembollere anlamlar yükleme süreci, arkadaşlık ve dostluk ilişkisine, kabullenme ve benimseme duygusuna dönüşmüştür.

Sığınmacılar geldiğinden beri onlarla sürekli etkileşim halinde bulunan, onlara sadece aynî ve nakdî yardım konusunda değil, diğer işlerinde de yardımcı olan YK-1 kodlu kadın görüşmeci de, başlarda yardım etme şeklinde gerçekleşen iletişimin daha sonraları gündelik hayat içinde anne-evlat ilişkisi şeklinde devam ettiğini ifade etmiştir. Geldiğinde hiçbir şeyi olmayan, masa, koltuk, çamaşır makinesi, buzdolabı gibi her türlü ihtiyacı YK-1 ve komşuları tarafından karşılanan sığınmacının özgüvenini kazandığı, ailesiyle huzur içinde oturduğu, iyi durumda olduğu, evinin geçimini sağladığı, çalıştığı ve çeşitli işler yaptığı dikkatleri çekmiş, hatta maddî durumu iyi olmayan bir başka sığınmacıya evindeki erzakları vermesi ve ona iş bulmaya çalışması da takdirle karşılanmıştır. İfadelerden ayrıca Düzce’de çok sayıda yardımsever ve duyarlı insanın bulunduğu, erzak ve ihtiyaç malzemelerini gerektiğinde evlerinden temin ettikleri, komşuların fitre ve zekâtlarını

getirip verdikleri, komşu kadınlar ve mahalle içindeki kadınlar arasında işleyen bir haberleşme ve haberdar kılma ağının mevcut olduğu anlaşılmıştır.

“Arıyorlar, ihtiyaçları olmasa da arıyorlar hepsi. Anne nasılsın diye arıyorlar. Bayramlarda hep benim ziyaretime gelirler... Şimdi benim yardım ettiğim kişinin ilk başta hiçbir şeyi yoktu. Masasına, koltuğuna kadar her şeylerinde bütün komşular elbirliği yapıp, çamaşır makinası, buzdolabına kadar biz aldık birleşip, ben önder oldum. O zaman zor durumdalar. Şimdi kendine özgüvenleri daha çok. Daha huzurlular, daha iyiler, evlerine güzel bakıyorlar. Daha iyi iş yapıyorlar, çalışıyorlar, yani çalışan gayet iyi. Hatta maddî durumu iyi olmayan bir Afgan kardeşimiz vardı. Çok zor bir durumdaydı. Ben bunu dört senedir tanıdığım, oğlum dediğim kişiye (Suriyeli) anlattım. Ve o evindeki erzaklara kadar verdi. O kadar duygulandım ki. Her yönden yardım etti ona... Kendisine yardım edilmesinin nasıl güzel bir şey olduğunu düşünerek o da başkasına yardımcı oldu.” (YK-1, ev kadını, 58 yaşında).

Sığınmacılar ile yerli halkın etkileşim sürecini yansıtan yukarıdaki ifadelerde YK-1 kodlu kadın görüşmecinin altı haneyi içine alan geniş bir ailenin büyüğü, danışılanı, annesi haline gelmesi, geldiğinde hiçbir şeyi bulunmayan sığınmacının da iş bulup çalışması, evinin geçimini sağlaması, özgüvenini kazanması, hatta diğer ihtiyaç sahibi sığınmacılara yardımda bulunması daimî bir etkileşim süreci içinde gerçekleşmekte ve insanların toplumsal dünyalarını aktif olarak inşa ettiklerini göstermektedir. Nitekim Blumer da toplum sürekli olarak bir kişinin diğeriyle karşılıklı ilişkisini ayarlayan ve devamlı olarak bu durumu yorumlayan toplumsal aktörleri içerir diyerek bu hususa işaret etmektedir (Poloma, 2012: 237). Gündelik hayatta meydana gelen doğum, cenaze, düğün ve bayram gibi önemli günlerde toplumsal aktörler daha yoğun olarak etkileşime girmekte, birbirlerini daha iyi tanımakta ve buna göre toplumsal dünyalarını inşa etmektedirler. YK-1’e benzer şekilde Suriyeli bir ailenin annesi gibi olan YK-3 kodlu kadın görüşmeci de, aralarında gelişen toplumsal etkileşimi: *“Öyle güzel şeylere de tanıklık ettik. Yeri geldi güldük, mutlu olduk, yeri geldi onlarla ağladık biz de.”* şeklinde ifade etmiştir. Suriye’den gelen sığınmacı dedenin cenazesinin büyük bir kalabalıkla kaldırılması, insanların acılarını paylaşması ve yerli-yabancı ayırımının ortadan kalması, kız istemeye gelenlerin kızı aile büyüğü olarak gördükleri ev sahibinden istemeleri, çeyizin elbirliğiyle tamam edilmesi etkileşimin seviyesini gösteren ipuçlarıdır. YK-3’ün kendisini elindeki imkânların sahibi

olarak değil de emanet olarak verilenleri ihtiyaç sahiplerine ulaştıran aracı olarak görmesi de yardımlaşmanın inanç ve psikolojik temellerini yansıtır.

“Burada herkes acısını paylaştı onların. Bir göreceksiniz o dedenin (Suriye’den gelen) cenazesini. Yıllarca bu köyde, 40 yıla yakın yaşadım. Maddi durumu, ekonomik durumu iyi olan birçok cenazeye tanık oldum ben bu köyde. Hiçbiri Suriye’den göç eden bu rahmetli dedenin cenazesi kadar kalabalık değildi. Cemaat, gündüz de öyle, gece de öyle. Camimiz 500 kişilik cami yeni yapıldı. Camide Arapça dua, bir de Çerkesce dua yaptı âlim birisi. Türkü, Çerkesi yok bu köyde, Düzce’de. Bir de göçmen-muhacir diye, burada da öldü diye (burada yapıldı cenaze). Bir yardımcı oldular ki insanlar bize, sanki eşimin babası, kayınpederim rahmetli olmuş gibi... Bir de genç kızımız vardı. Bir çocuğu seviyormuş ama Türkiye’ye gelince birbirlerini kaybetmişler. Kız buraya yerleşiyor, o çocuk da başka bir şehre ama daha sonra internette buluyorlar birbirlerini. Kız istemeye geldiklerinde bizde ağırladık. Eşimden istediler, ilgileniyoruz onlarla diye... Bizde bir şey yok, her şey Rabbimden. Âcizâne vesile kılıyor bizi. On günün içinde uyku setinden, battaniyesinden, su bardağından, yemek tabağı, kaşığına kadar bildiğin Türk usulü çeyizini düzdük. Hatta istemeye gelen avukat hanım, damadı evladı gibi sevmiş, damadın kirvesi gibi oldu. O da akrabalarıyla bütün beyaz eşyasını, mobilyasını düzüyor... Öyle güzel şeylere de tanıklık ettik. Yeri geldi güldük, mutlu olduk, yeri geldi onlarla ağladık biz de.” (YK-3, emekli din görevlisi, 64 yaşında).

İnsanların doğal yaşamlarında oluşan kırılmalık, geçicilik, gelişigüzellik ve özümsemiş davranışlar insan deneyimiyle diyaloga girince bazen “aşına olanı yabancılaştırmak ve yabancı olanı aşınalaştırmak” gibi durumlar da gerçekleşir (Bauman, 2014: 214-215). Aşınalık durumu yardım edenin aktif taraf, yardım alanın pasif taraf olmaktan çıkıp güvene dayalı arkadaşlık, dostluk ilişkilerinin gelişmeye başladığını gösterir. GI-10 kodlu sığınmacının sevgi ve güven esası üzerine oluşturmuş olduğu sosyal çevre ve bu çevre içinde kazanmış olduğu şahsî itibar da yabancı olanın aşına hâle geldiğini gösterir. Sığınmacının insanların tabiatını tanıması ve istediklerine uygun davranması, yapaylıktan uzak samimi ilişkiler kurması, ihtiyaçlarını ve dertlerini ailesi ve akrabası gibi gördüğü bu sosyal çevre içinde çözüme kavuşturması, başka bir yere gitme ihtimalini tanıyıp sevdiği bu çevreden ayrılmamak için değerlendirmemesi kurulan ilişkinin ve etkileşimin derinliğini gösterdiği kadar kendisinden ne beklendiğini doğru

anladığına ve samimiyet ve güven duygusu üzerinden inşa edilen toplumsal itibarın kazanılan paradan daha değerli olabileceğine işaretir.

“Dört-beş tane Türk var mesela. Bir tanesi var, ben arıyorum ihtiyaç olunca. Bir tane de ilerde var, bir tane telefoncu var, bir tane camcı var. Arıyorum abi bana para lazım, gel al. Burada tanıdım ben birkaç tane, beni severler. Ben tabiat biliyor, ne istiyor millet ben biliyor. Mesela memur çalışıyor, anahtarı bana veriyor, gel bizim ev yap boya diyor. Herkes bana güveniyor. Ben Avrupa’ya gitmek istemiyorum. Kanada’ya gitmedim, Amerika’ya gitmedim, Avusturalya’ya gitmedim. Ben burada herkesi tanıyorum, seviyorum. Şimdi mesela kafa bozuk. Gidiyoruz beraber çarşıya çay içiyoruz, konuşuyoruz, sonra kafa rahat. Burası aynı bizim aile. Şimdi ben Türkiye’ye nasıl bakıyorum. Aynı bizim aşiret, aynı bizim akraba, öyle bakıyorum.” (GI-10, Iraklı, 43 yaşında).

Yine GA-5 kodlu Afgan görüşmeci de ailesini aratmayan bir sosyal çevre içerisinde benimsendiğini ve aile üyelerinden biriymiş gibi sosyal ilişkiler geliştirdiğini anlatmıştır. İfadedeki, içinde bulunulan mekâna karşı duyulan sevgi hisleri, aile ortamının sağladığı emniyet ve huzur, ana-oğul ilişkisindeki samimiyet, etkileşimi ve aşinalığı sağlayan anahtar kelimeler olarak kodlanabilir.

“Şimdi ben burayı daha çok sevdim. Dükkânda bir tane abla var lavaşlara bakan. Beni çok seviyor, kendi oğlu gibi görüyor. Kendisinin de bir oğlu, bir kızı var, ama acayip seviyor beni. Evde yiyecek bir şeyler yapsa, hemen bana getiriyor. Geçen gün kızını evlendirdi, kızının düğününe sadece ben gittim. Dükkândaki başka hiç kimse gitmemiş. Çünkü çalışıyorlar, çıkamadılar. Ben de çalışma saatimin dışında gidebildim zaten. Hatta ben düğüne geldim diye gözlerinden yaş geldi, çok sevindi. Ben de dedim ne sandın abla, ben de seni annem gibi seviyorum. Kendim haftada bir ailemle konuşuyorum, o kadar da çok özlemiyorum. Çünkü annem dediğim biri var, babam dediğim biri var, onları ailem gibi görüyorum. Burada da bir ailem var.” (GA-5, Afgan, 23 yaşında).

Aynı etnik kimliğe mensup olmanın sağladığı kültürel yakınlığın ve güven duygusunun aşinalık sürecini hızlandırdığı ve sahip çıkma ve yardımda bulunma hislerini kuvvetlendirdiği de görülür. K-1 kodlu görüşmecinin ifadeleri, etnik temelli derneklerin güvenilir aracı kurumlar olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Derneklerin birbirini tanımayan insanlar arasında irtibat kurarak güven-sorumluluk ilişkisi içerisinde sığınmacılara yaşayabilecekleri uygun sosyal ortamlar sağlaması dikkat çekicidir.

“Yani şöyle, bizde güven çok esastır, yani Çerkezlerde. İlk gelmeye başladıkları dönemde, 2011’in Kasım-Aralık aylarında, biz işte sabah erkenden, sabah namazından sonra giderdik onları karşılamaya. Hiç tanımadığımız insanlar ailelerini bize emanet ederlerdi, yani hanımını vs... Yani bunları işte il dışından da alırdık, Hatay sınırından da alırdık. Oradan, oradaki dernekler vasıtasıyla bize gelirdi. Benim onu tanımama gerek yok. Aramıştır bir arkadaşım, eşim, çocuklarım geliyor dediği zaman o güven bizim için çok önemlidir. Hep kalıcıdır yani. Kişinin kendisi gelmiyor, telefonla arıyor. İşte geliyor eşim çocuğum karşılayın. Tabi hayatımda daha önce hiç görmedim onu. Ben kendisini, o da beni görmedi ama öyle bir güven şeyimiz hep vardır bizim yani.” (K-1, siyasi parti temsilcisi, 38 yaşında).

Son olarak sığınmacıların mevcut durumuna Berger’in “dışsallaştırma”, “nesnelleştirme” ve “içselleştirme” süreci şeklinde ifade ettiği üç diyalektik ân açısından bakıldığında (Berger ve Luckmann, 2018: 33, 193-195), sığınmacıların gündelik yaşam gerçekliği içerisinde karşı karşıya bulundukları olaylar ve durumlar karşısında takındıkları tutumla ve ürettikleri çözüm yollarıyla kendi toplumsal dünyalarını inşa ettikleri görülür. Bununla birlikte bu dışsallaştırma ânında ortaya çıkan nesnel gerçeklik olarak göç, zamanla toplumdaki diğer kişiler üzerinde de etkide bulunmaya başlar. Toplumsal hayatın katılanlarını zorlama ve şekillendirme kapasitesine sahip olan nesnelleştirme ânında ise sığınmacı, gündelik hayatı düzenli bir hâlde ve örüntüler içerisinde tutan, daha önceden belirlenmiş ve kendisini kabul ettiren, görünüşte kendilerinden bağımsız gibi görünen, günlük hayatta kullanılan dil gibi bir nesneler düzeniyle karşılaşır. Sığınmacı bu nesneler düzeninin farkına varıp bunlara adapte oldukça kendini toplumsal hayatta var ve görünür kılmaya başlar. İçselleştirme ânına tekabül eden üçüncü safhada da bir dizi sosyalizasyon süreciyle sığınmacı toplumun nesnel dünyasına tutarlı ve istikrarlı bir biçimde girer. Ancak bu aşamada sığınmacı için mümkün olan aslî (birincil) sosyalizasyon değil, kendi ülkesinde zaten sosyalleşmiş bir kişi olarak göç ettiği toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlara girmesiyle oluşan talî (ikincil) sosyalizasyondur.

Bu durumda yukarıda GI-10 kodlu sığınmacının nesnelleştirme ânındaki nesneler düzenini fark edip adapte olduğu, insanların istediklerine/beklentilerine uygun davranması ve yapaylıktan uzak samimi ilişkiler kurmaya çalışmasından anlaşılmaktadır. YK-1 kodlu görüşmecinin aktardığı sığınmacının özgüvenini kazanması, evinin geçimini sağlaması ve kendi gibi diğer sığınmacılara yardımda bulunması içselleştirme ânına başarıyla ulaştığını

gösterir. Yine GI-10 kodlu sığınmacının ihtiyaçlarını ve dertlerini ailesi ve akrabası gibi gördüğü yeni sosyal çevresi içinde çözüme kavuşturduğunu belirtmesi ve başka bir yere gitme ihtimalini tanıyıp sevdiği bu çevreden ayrılmamak için değerlendirmedeğini söylemesi de içselleştirme sürecinin ulaşmış olduğu noktaya işaret eder. Aynı şekilde GA-5 kodlu görüşmecinin de ailesini aratmayan bir sosyal çevre içerisinde benimsendiğini söylemesi, nesnelleştirme ânındaki nesneler düzenine uygun davrandığını ve bunun kabullenme sürecini hızlandığını gösterir. Kendisine aile üyelerinden biriymiş gibi muamele edilmesi, içselleştirme ânını başarıyla geçtiğini ve bu vesileyle sosyalleşerek yeni sosyal ilişkiler geliştirdiğini kanıtlar.

6.2.3. Yerli Halkın Göçe ve Göçmenlere Bakışı: “Yeryüzünü Paylaşmayı Bilmemiz Gerekiyor”

Yerli halkın göç hareketlerine yönelik genel düşüncelerini ve bir komşu olarak sığınmacılara bakışını sembolik etkileşimci yaklaşımla ve Blumerci bakış açısıyla ele almadan önce göç ve göçmenin algılanmasına ve tanımlanmasına yönelik hâkim paradigmaya değinmekte fayda vardır. Ülke dışından gelen bir yabancıya ağırlanmasının hak ve uluslararası sorumluluk olarak tanımlanması, cumhuriyete dayalı ve ulusal temelli toplulukların hak ve imtiyazlarıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim Kant, “Ebedi Barış” adlı denemesinde, bir yabancıya “geçici ikamet hakkı” bulunduğunu ifade ederken, öncelikle tüm insanların bir araya gelme imkânı ve hakkı olduğunu söyler ve buna binaen “dünya yüzeyinin ortak mülkiyeti”ne dair hukuki bir hüküm inşa eder. Bununla birlikte Kant, bu genel ilkeyi belirli şartlarla sınırlandırır ve yabancıların belli bir topraktan ve onun sunduğu kaynaklardan yararlanma talebinin, barışçıl bir uygulamaya açık olduğu ve bölgenin özgün sakinlerinin yaşamlarını tehlikeye sokmadığı müddetçe mümkün olduğunu belirtir (Lordoğlu, 2017: 55). Bu şekilde Kant, bir taraftan dönemindeki Batılı sömürgeci güçlerin yayılma emellerini meşrulaştırmaktan kaçınmak isterken, diğer taraftan da her insanın diğerleriyle kamusal bir birleşme içine girme hakkı olduğunu, ancak dünya yüzeyinin şu ya da bu biçimde sınırlı olmasından dolayı, var olan kaynakları diğer insanlarla birlikte kullanmanın bir takım şartlara bağlı olabileceğini ve kullandırma yetkisinin yerli halkta olduğunu ifade etmiş olur (Benhabib, 2016: 40).

Kantçı bakış açısıyla evrensel misafirperverliğin hak sorunu olarak görülmesi ve yabancıya ağırlanmasının merhamet ve iyilikseverlik duygusunun ötesinde hukukî bir

bağlama oturtulması dikkate değerdir. Bu şekilde misafir yasal güvence altına alınmış, ev sahibi toplumun merhamet duygusuna bırakılmamış olmaktadır. Fakat misafirperverlik hakkının ülke vatandaşlarının bir imtiyazı olarak görülmesi ve bu hakkın tanınmasının hâkim olanın insiyatifine bırakılması, “haklara sahip olma hakkı” açısından eksik kalmış görünmektedir. Yine misafirperverlik hakkının geçici ikamet hakkı olarak sınırlandırılmış olması ve sığınma talebinde bulunanların sadece can güvenliği bulunmadığı durumlarda geri gönderilmeme zorunluğu bulunması, hakların kullanılması hakkının bir hayli daraltılıp sınırlandırıldığını gösterir (Lordoğlu, 2017: 75-76). Bununla birlikte Kant’ın bu yaklaşımının göç ve göçmenle ilgili modern algının oluşmasında etkili olduğu açıktır.

Nitekim Düzce’de görüşülen yerli halktan kimselerin pek çoğu da Kant’ın yukarıdaki ifadelerini hatırlatırcasına cevaplar vermişlerdir. Görüşmeciler genel olarak göçe karşı olumlu bir yaklaşım sergilemişler, geçmişte dedelerinin bir göçmen/muhacir olarak Düzce’ye gelip yerleştiklerine ve kendilerinin de bu his ve anlayış içinde yetiştiklerine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca adalet, insanlık, dinî hassasiyet ve ümmet bilinci gibi değerlerin de göçü olumlu ve haklı bir yer değiştirme hareketi olarak görmelerine etki ettiği anlaşılmıştır. “Yeryüzü Allah’ındır” ya da “her yeri Allah yarattı, herkesin yaşama hakkı vardır” türünden ifadeler de göçü tüm dünya vatandaşlarının hakkı olarak gören Kantçı yaklaşımla örtüşmektedir.

“Yeryüzü Allah’ın, yeryüzünü paylaşmayı öğrenmemiz gerekiyor.” (YK-12, Esnaf, 37 yaşında).

“Türk milletine yakışan misafirperverlik örneği. Her zaman tarih boyunca yapıldığı gibi yapılmış çalışmalar bunlar. Yani ben şahsî olarak destekliyorum (gelmelerini). Yani ilk başta dedim ya, her yeri Allahu Teâlâ yarattı, herkesin yani yaşama hakkı vardır, öyle bakarım olaya.” (K-1, siyasi parti temsilcisi, 38 yaşında).

YK-12 ve K-1 kodlu yerli halktan görüşmecilerin göçü bir hak olarak tanımlamaları, “yeryüzünü paylaşmayı bilmemiz gerekiyor” diyerek dünyada var olan kaynakların ortaklaşa kullanılabileceğine dikkat çekmeleri Kant’ın yaklaşımındaki sınırlamaları aşan ve hakları şartlara bağlamayı geçersiz kılan ileri bir teklif gibi görünmektedir. “Yeryüzü Allah’ındır” şeklinde ifade edilen anlayış da Kant’ın ülke vatandaşlarına tanıdığı imtiyazları yok edecek cinstendir.

Yukarıdaki görüşlere de katıldığı anlaşılan K-2 kodlu görüşmeci ise “dünya vatandaşı” kavramıyla göçe farklı bir boyut katmakta, mülkiyet temelli bir bakış açısıyla dünyanın etnik, dinî ya da ideolojik olarak bölünüp sınırlar oluşturulmasına ve diledikleri yerde yaşama hakkının insanların elinden alınmasına karşı çıkmaktadır. Kişisel olarak yeryüzünün her yerinde yaşama hakkı olduğunu, insanın belli sınırlar içinde yaşamak zorunda olarak doğmadığını, inancının da bu yönde olduğunu söylemektedir. Kendisinin de yaklaşık olarak 130 yıl önce Düzce’ye göç etmiş bir ailenin çocuğu olduğunu belirten K-2 kodlu görüşmeci, geçmişte olduğu gibi bugün de zor durumda kalan insanların göç etmek durumunda kaldığını, kimsenin isteyerek yerini, yurdunu, toprağını bırakıp göç macerasına kalkışmayacağını, Türkiye’de olduğu gibi tüm dünyada da insanların türlü sıkıntıları ve riskleri göze alıp yollara döküldüklerini ve oradan oraya savrulduklarını belirtmektedir.

“Ben zaten göçmen bir ailenin çocuğuyum neticede. Atalarım 1890’larda buraya gelmişler, göç etmişler, yerleşmişler. Ama burası benim anavatanım, yani benim oralar ata vatanı olarak kalmış. Şu anki göçün asıl sebeplerine baktığımız zaman, evet insanlar zor durumda, kimse yerini, yurdunu, toprağını bırakıp da göç macerasına girmek istemez. Yani geçmişteki göçler, yaşanan göçlerdeki sıkıntılar şeydir, bir göstergedir onlar için de dolayısıyla. Ama bunu riske edip, bu riski alıp, insanlar işte böyle yollara dökülüp, oradan oraya, oradan oraya savrulmaya devam ediyorlar. Ama bu sadece Türkiye’de değil, bütün dünyada öyle. Özellikle ben bir dünya vatandaşı olarak bakıyorum olaya, bu mülkiyet işine çok da sıcak bakmıyorum doğrusu. ...Ben dünya vatandaşıyım, yeryüzünde her yerde yaşamaya hakkım var. Yani böyle bir sınırlamayla doğduğumu düşünmüyorum bir kere. Öyle bir kısıtlama olduğunu da düşünmüyorum. İnancım gereği de öyle düşünüyorum.” (K-2, dernek yetkilisi, 49 yaşında).

K-3 kodlu görüşmeci de K-2 kodlu görüşmeci gibi ‘dünyalılık’ vurgusu yaparak dünyadaki dolaşım ve hareketliliğinin nasıl mümkün olabileceğine dair sistematik tekliflerde bulunmaktadır. K-3 kodlu görüşmeci, insan hareketliliğinin denetlenip kontrol altında tutulabileceğini söylemektedir. Bunun da güvenlikçi bir kaygıyla değil, gelen kişinin sağlığı, tedavisi ve geleceği için yapılması gerektiğini, kişi hayatını idame ettirmek için çalışmak istediğinde sigorta kaydını yapabilmek bakımından önemli olduğunu belirtmektedir. Günümüzde farklı yollarla insan hareketliliğinin denetlenmesinin mümkün olacağı, bunun için artık sınır bekçiliği yapmanın gerekli olmayacağı öngörüsünde

bulunmaktadır. Bu şekilde K-2 ve K-3 kodlu görüşmeciler, Kant'ın dünyanın insanların ortak mülkiyeti olduğu fikrinden hareketle insanların bir araya gelme imkânı ve hakkına dair dile getirmiş olduğu hususları, dünyalılık bağlamında ancak mülkiyet temelli olmaksızın, yani sahiplenme ve diğerlerinin istifadesinden uzak tutma duygusuna kapılmaksızın zihinsel olarak esaslî bir tadilata tabi tutmuşlardır.

“Ben bir kere ben pasaport olayına, yerli ve yabancı olayına karşı olan bir insanım kendimi bildim bileli. Ben mesela yabancı bir ülkeye rahat gidebilmeliyim, yani biz insanız. Dünya bir tanedir. Dünyalıyız biz. Dünyalı olan insan dünyada rahatça dolaşabilmeli, birbirini düşünmeli. Ama tabi ulusal sınırların çizilmesinden sonra veya ulusal sınırların korunması var ise pasaportta olacak şey ama çok lüzumsuz görüyorum açıkçası. Ancak nasıl olmalı? Ülkeye girdiği zaman, mesela benim ülkeme girmişse, kaçak yollarla olsun, hangi yollarla olursa olsun o adamın sağlığı için, o adamın tedavisi için, o adamın geleceği için bir numara verilmeli ona. O numara verildikten sonra adama şu denmeli: Hayatını idame ettirebilmen için, hangi yerde çalışıyorsan çalış, sigorta, işveren seni kaydı altına almalı.” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

Yine YE-6 kodlu görüşmeci de “yeryüzü Allah'ındır” ilkesine atıfta bulunarak insanın mutlak mülkiyet sahibi ve iddiasında olamayacağını, var olan geçici mülkiyet anlayışıyla insanlar arasında çekilen sınırların yapay olduğunu, birilerinin bu sınırları çekerek bir anda insanları birbirlerine yabancılaştırdığını, dolayısıyla bu anlayış ve uygulamalara dayanarak insan hareketliliğini bir tehlike ve yük olarak algılamamanın doğru olmadığını belirterek K-2 ve K-3 kodlu görüşmecilerle benzer ve ortak fikirleri bulunduğunu ortaya koymuştur.

“Baştan hani bu Suriyeliler nereden geliyor, niye geliyor diye bir anlayış var ya, ben hep karşı çıkmışımdır. Yani mantık olarak bazı söylemlerden hareketle, işte bunlar Türkiye'ye yük oluyorlar diyorlar. Ben şahsen, kendi fikrim bu, öyle olduklarını düşünmüyorum. Sonuçta birileri geldi, o sınırları böldüler, burası Suriye dediler, burası Türkiye dediler. Burada akrabalar kaldı ki hatırlarsanız bayramlarda açılırdı. Dolayısıyla ben öyle bakmıyorum. Yeryüzü, arz Allah'ındır yani.” (YE-6, öğretmen, 55 yaşında).

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kant, misafirperverliği, ebedi barışın şartlarından biri olarak görmüş ve ahlakî sorumluluğun ötesinde hukukî bir boyutta ele almıştı. Bu bağlamda sığınma hakkını kozmopolitik hukuk çerçevesinde ele alsa da uluslararası

sözleşmelerde olduğu gibi sığınma hakkını tanıma yetkisini ulus devletlerin inisiyatifine bırakmıştı. Bu durum zorunlu olarak ulus devletin egemenlik iddiası ile insan hakları arasında diyalektik bir çatışma ortaya çıkarmıştı (Lordoğlu, 2017: 55).

Bir kurum yetkilisi olan K-9 kodlu görüşmeci, savaş sebebiyle zorunlu olarak göç eden kimselere aynı dine mensubiyetin getirmiş olduğu yakınlık ve kültürel genetik itibarıyla Türkiye'nin kucak açıp sahip çıktığını, göçmenlerin de Müslüman bir ülke olarak Türkiye'yi huzurlu ve güvenli buldukları ve burada rahat ettikleri için tercih ettiklerini söylemiştir. Türkiye'nin sergilemiş olduğu yardımseverlik anlayışının birçok ülke tarafından takdir edildiğini aktarmıştır.

“Hiç kimse keyfi olarak gelmez. Biz Türk milleti olarak farklıyız. Gelenler savaş ortamından dolayı göç etmişlerdir. Türkiye bu anlamda İslam ülkesi olduğu için onların tercih ettikleri ilk ülke. Kendilerini daha rahat hissediyorlar burada. Ülkemiz gelen göçmenlere sahip çıkıyor. Biz de kurum olarak yardımcı olmaya, kucak açmaya çalışıyoruz. Personele talimat verdik. Sobası tütmeyen, gıdaya ihtiyacı olanlara yardım edelim diye... Ülke olarak gereken değer verilmiştir. Barınma, eğitim, sağlık konusunda hükümetimiz büyük bir rakam harcadı. Bizim ülkemiz gibi yapan başka ülke yok. Dünyada güzel bir imaj oluşturduk. Türkiye mağdurlara, mazlumlara her zaman kucak açmıştır. Bize gelenlere her zaman yardımcı olmuştur. Bu da ülkemizi iyiliksever, yardımsever, hukuk ve adalet konusunda iyi bir ülke olduğunu, insanlara ayırım yapmadığını gösterdi.” (K-9, ilgili kurum yetkilisi, 54 yaşında).

Kantçı yaklaşımda misafirperverliğin insanlık dışı veya insanlarla ilgisiz olmadığını, ancak hukuk olarak misafirperverlik hakkının dürtü anlamındaki insan sevgisiyle ilgisi bulunmadığını söyleyen Derrida, bu durumda ortaya çıkan bir başka problem kaynağına da işaret eder. Derrida, “kozmopolit hukuk, genel misafirliğin şartlarıyla sınırlandırılmalıdır” ifadesiyle Kant'ın “kozmopolit hukuk” ile “misafirlik” kelimelerinin altını çizdiğini, dolayısıyla misafirperverlik kavramını ahlak ve politika alanıyla değil, hukuk, yurttaşlık ve devletin vatandaşıyla kurduğu ilişkiyle ortaya çıkan alanla ilişkilendirdiğini söyler. Ayrıca Kant'ın bu ifadesiyle daha en başta bir koşulluk sorununun ya da koşulsuz misafirperverlik sorununun ortaya çıktığını belirtir. Derrida'ya göre yabancının koşul öne sürülmeden ve sorgusuzca buyur edilmesi mutlak misafirperverliktir. Kant'ın evrensel misafirperverlik kavramını bir zorunluluk, bir hak

olarak tanımlaması ise misafirperverliği sınırlı kılmaktadır. Böylesi bir durumda mutlak misafirperverlikten değil, ancak koşullu misafirperverlikten bahsedilebilir (Derrida, 1999: 7-9; Lordoğlu, 2017: 57).

K-5 kodlu yerli halktan görüşmeci, dinî bir hassasiyetle ve gelecekte kimin ne olacağının belirsiz olduğu gerçeğiyle ev sahipleri olarak olağanüstü şartlar neticesi göç etmiş bulunan misafirlere sahip çıkmak görevi bulunduğunu söylerken ev sahipliği ve misafirlik bağlamında meseleye yaklaşmakta ve “koşulsuz misafirperverlik” anlayışına yakın şekilde ev sahipleri olarak emanete sahip çıkmanın ahlakî/dinî bir sorumluluk ve görev olduğunun altını çizmektedir.

“Bunlar olağanüstü şartlardan gelmişlerdir. Bizim bunlara ev sahibi yapmakla yükümlüyüz. Dinimiz bunu emrediyor. Bana göre devlet en güzelini yapıyor. Daha önce olumsuz bir durum yok. O bakımdan Allah onlara da kolaylık versin bize de. Sıkıntıya lüzum yok. “Niye geldiniz?” dersek yarın bir gün de bize “Niye geldiniz?” derler. Onun için bence hiçbir sıkıntısı yok yani. Onlar bizim misafirimiz, onlar bize emanet gelmiştir. Onlara sahip çıkmak görevimizdir. Dinimiz böyle emrediyor. Temel bu yani.” (K-5, ilgili kurum yetkilisi, 68 yaşında).

K-1 kodlu görüşmeci ise, “koşullu misafirliğe” atıfta bulunacak şekilde misafirin konumunu bilmesi ve bulunduğu yerdeki terbiye kurallarına dikkat etmesi gerektiği uyarısında bulunmakta, aksi takdirde gelen tepkileri göğüslemek durumunda kalacaklarını söylemektedir. Tepki vermenin ve misafire konumunu hatırlatmanın aynı zamanda ev sahibinin bir hakkı olduğunu belirtmesi, misafirperverlik hakkını ülke vatandaşlarının bir imtiyazı olarak gören anlayışla uyum içerisindedir.

“Misafir, misafirliğini bilmesi lazım. Bu önemli! O konuda tepki veren vatandaşlarımız haklılar. Tamamen bu Türk milleti misafirperverliğiyle ilgili bir durum. Biz her zaman olduğu gibi misafirperver davranırız ama herkes terbiyesini bozmadığı müddetçe bu böyle devam eder.” (K-1, siyasi parti temsilcisi, 38 yaşında).

YE-10 kodlu görüşmeci ise ev sahibi-misafir ilişkisinde misafirin ev sahibine saygı duyma zorunluluğunu dile getirmekte, dolayısıyla ev sahibinin önceliğini, temsil ettiği değerlere ve yaşam tarzına ayak uydurması gerektiğini vurgulamış olmaktadır.

“Bu çok basit bir kural. Misafir ev sahibine saygı duymak zorunda. Yarın sen de buranın ev sahibi olacaksın. Buraya gelenlerin sana saygı duymasını istiyorsan, buraya, geldiğin insanlara saygı duymak zorundasın.” (YE-10, esnaf, 33 yaşında).

YE-4 kodlu görüşmeci de misafirperverlik hukuku çerçevesinde ev sahibinin önceliğini daha güçlü bir şekilde vurgulamakta, misafirlerin başlarda göstermiş olduğu naifliği ve ezikliği zamanla terk ederek yerli halk gibi davranmaya, rahat hareket etmeye başlamalarını, mekân edinmelerini bir meydan okuma olarak algılamaktadır. Bir mecburiyet neticesi gelmiş olsalar da ve geleneksel misafir algısı çerçevesinde ağırlanmayı hak ediyorlarsa da, rahat hareket etmeye başlamaları ve hal ve hareketleri, ev sahibi olarak kendisini rahatsız etmekte ve bu durumu haddini aşmak, sınırlarını bilmemek olarak görmektedir.

“Yani misafirdir başımızın üstünde yeri var. Sonuçta mecburiyetten geldiler ülkemize. Ama şimdi ilk geldikleri zamandan daha rahat hareket ediyorlar. Burada mekân edindiler. Hal ve hareketleri beni rahatsız edecek boyutta, hem bizimkilerde de oluyor ama şimdi misafir olduğu için bir insan evine misafir geldiği zaman rahat olması rahatsız eder.” (YE-4, esnaf, 43 yaşında).

İlginç bir şekilde yukarıdaki K-1, YE-4 ve YE-10 kodlu görüşmecilerin ulus devletin bir bireyi olarak dile getirdikleri görüşler Kantçı koşullu misafirperverlik anlayışıyla uyum göstermekte, bu anlayış ve sınırları genişleten, çoğulcu bir yaşamı mümkün gören teklif ve görüşler ise kendini imparatorluk bakiyesi olarak gören ve genellikle dindar/muhafazakâr olan K-2, K-3, K-5, YE-6 ve YK-12 gibi görüşmecilerden gelmektedir. Nitekim K-1, YE-4 ve YE-10 kodlu görüşmecilerin misafirliğin şartları olarak sundukları muhtelif gerekçeler gibi Kant da bir takım gerekçelere dayanarak bir misafirperverlik anlayışı oluşturmuştur. Bu anlayış ikamet hakkı yerine sadece ziyaret hakkını içermiş, misafirlik ziyaret (geçici ikamet) hakkından ibaret kalmıştır. Sürekli misafir olma hakkının tanınması ise ancak “yararlılık anlaşması” olarak adlandırılan özel bir anlaşma yoluyla verilmesi mümkün olmuştur. Bu durumda geçici ikamet bir hak olurken, sürekli ikamet bir imtiyaz haline gelmiştir (Benhabib, 2016: 37).

Kantçı bu yaklaşıma uygun olarak Derrida da bir başlangıç olarak misafirliğin bir hak, bir ödev, bir zorunluluk, bir yasa, yabancı ötekinin dost olarak ağırlanması olduğunu kabul eder ve böyle de olması gerektiğini söyler. Bunun şartı olarak da ev sahibinin (host

ya da wirt), kabul eden veya barındıran ya da iltica hakkı verenin patron, evin efendisi olarak kalması, kendi evinde kendi otoritesini koruması, kendini koruması, kendine bakana bakması ve onu koruması dolayısıyla misafirlik yasasını evin, oikonomia'nın yasası, kendi evinin yasası, yerin (ev, hotel, hastahane, yurt, aile, kent, ulus, dil) yasası olarak görür ve sunulan misafirperverliğin misafirin bulunması gereken yerin sınırlarını çizen ve misafirin üzerinde otoritesini koruyan, otoritenin doğruluğunu koruyan, korumanın yanı sıra doğruluğun yeri olarak kalan ve dolayısıyla sunulan armağanı sınırlayan ve bu sınırlamayı, yani kendi evinde kendi olmayı, ödülün ve konukseverliğin şartı sayan özdeşlik yasası olarak olumlar (Derrida, 1999: 10; Lordoğlu, 2017: 59). Lakin yabancının, evraklı ya da evraksız göçmenin, sürgünün, sığınma hakkı talep edenin, ülkesiz ya da devletsiz kalmışların, zorunlu göçe tabi tutulmuşların şiddet ve sıkıntı yaşadığı durumlarda misafirperverliğin yeniden düşünülmesi gerektiğine dikkat çeker. Misafirliğin ve misafirperverliğin şartları ve imkânlarının geliştirilip iyileştirilebilmesi için de koşulsuz misafirperverliğin bir ideal haline getirilmesi, daima arzulanması ve ona ulaşmaya çalışılması gerektiğini belirtir. Bu şekilde koşullu misafirperverliğin dayandığı yasalar ve anlayışlar, sonsuz bir sorumlulukla yüklü ve mutlak adalet gibi imkânsız görünen koşulsuz misafirperverlik anlayışıyla değiştirilip geliştirilebilir ve daha iyi hâle getirilebilir (Yeğenoğlu, 2016: 66-68).

Görülüyor ki Derrida, koşullu misafirperverliğin dayandığı yasa ve ilkeleri bir başlangıç olarak yerinde ve uygun buluyorsa da, bunların daha iyi yönde geliştirilip değiştirilmesi için daimî bir eleştiri sürecine tabi tutulmasını, koşulsuz misafirperverliğin bir ideal olarak benimsenerek harekete geçirici bir etmen olarak kullanılmasını ve ideal olanı yakalamak mümkün olmasa da yakalama yolunda olmak gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda mükemmele ulaşmak mümkün değilse de mükemmellik yolunda ilerlemenin ve göçmenlerin durumunu iyileştirmeye çalışmanın yollarından biri de herhalde göçmenle empati kurabilmek ve göçmenin yaşadıklarını hissedebilmek olmalıdır. Bu açıdan YE-2 kodlu yerli halktan görüşmecinin, göçmen geçmişine atıfta bulunması, daha önce gelmekle (bugünün yerlisiyle) yeni gelmek arasında bir fark/üstünlük olmadığını belirtmesi, göçmenleri anlayabilmek için empati yapmanın gerekli olduğunun altını çizmesi ve de insan olarak kendine yapılıncı hoşuna giden şeyleri yapmak, hoşuna gitmeyenleri de yapmamak esasıyla hareket etmeyi tavsiye etmesi dikkate değerdir.

“Sonuçta biz de göçmen olarak gelmişiz. Bizim de göçmenlik tarihimiz var. Dolayısıyla sana yapılıncı hoşuna giden şeyi yapmak, sana yapılıncı hoşuna gitmeyen şeyi yapmamak temel esasımız olmalı. Öyle olunca anlayabilirsiniz. Empati yaparsanız, karşı tarafı iyi anlarsınız. Biz de zamanında göçmendik. Bize iyi davranılsın istemiştir herhalde büyüklerimiz ki iyi davranmışlardır. Dolayısıyla onunla bir şey olmaz yani. Dün gelmiş ile yüz yıl önce gelmiş arasında bir fark yok orda. Asıl olan gelmiş olmak bana göre.” (YE-2, öğretmen, 54 yaşında).

K-6 kodlu görüşmeci de bir ‘sorumluluk duygusu’ içerisinde, göçmen meselesine her şeyden önce insanî olarak bakılması gerektiğini, savaşlar karşısında kayıtsız kalmanın, rahatça hayat sürmenin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Yaşanan tarihsel tecrübeler neticesi Türk milleti olarak sıkıntı içinde bulunan insanlara kapıları açmak gerektiğini artık özümsemişimizi, geçmişte Balkanlardan gelen soydaşlarımıza kapıları açtığımız gibi Osmanlı imparatorluğunun nüfuz ettiği yerlerden, yani Ortadoğu ülkelerinden gelen kimselere de aynı muamelede bulunmamızın doğru olduğunu belirtmiştir.

“Ama buna insanî yönden baktığımızda olması gereken, eğer komşumuzda bir sorun varsa bizim kapıları açmamızdır. Zaten Türk milleti olarak özümsemiş bir düşüncedir yani bu. Eğer komşumuzda bir sıkıntı varsa biz insan olarak rahat edemeyiz. Tabi Suriye’nin, İran’ın, Irak’ın yaşadıkları normal şeyler değil... Sonuç itibarıyla orda ateşten bir yangın var. İnsanlar, kimse ister mi kendi vatanını, milletini bırakıp hiç bilmediği, yaşamadığı bir yerde hayatını idame ettirsin. Bunun insanî yönü olarak, tabi biz, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak sadece Ortadoğu ülkelerinde değil, geçmişte biliyorsunuz Balkanlarda da aynı şekilde kapılarımızı açmıştık. Şimdi bakıyorsunuz onlar bizim kendi soydaşlarımız o taraftan baktığımızda. Buradan da baktığınız zaman geçmişte hep Osmanlı İmparatorluğu’nun, atalarımızın nüfuz ettiği yerler buralar aslında.” (K-6, siyasi parti temsilcisi, 47 yaşında).

K-3 kodlu görüşmeci ise pragmatist bir bakışla, geçmişte Almanya’ya çalışmaya gitmiş gurbetçi işçilerin zor ve kötü işlerde çalıştırıldığına atıfta bulunarak Türkiye’ye gelip kamplarda kalan göçmenlerin boş boş yatırılmaması gerektiğini, onlara emek harcanıyorsa onlardan faydalanma yollarının da bulunması lazım geldiğini belirtmiştir. Bunun için her ne şekilde gelmiş olursa olsun göçmenlere hukukî bir statü verilmesini ve

verilecek ‘geçici çalışabilir’ belgeleriyle stratejik işlerde olmamak kaydıyla kas gücüne dayalı işlerde çalışmalarının önünün açılmasını tavsiye etmektedir.

“Yani şimdi ben de diyorum ki ben ona emek harcıyorsam, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, geçici statüde de gelse, ne şekilde gelirse hemen ona geçici çalışabilir belgesi vereceksin ki İŞKUR’a sen de müracaat et, sen de çalışabilirsin de. Yani bizi zamanında nasıl Almanya’da zor, kötü işlerde çalıştırdılar ise sen de stratejik işlerde çalıştırma. Meydanda çalıştır, iş gücünden faydalan. O anlamda statünün getirilmesi lazım diye düşünüyorum... Bana göre Türkiye Cumhuriyeti büyük bir devlet. Yani 3 milyon, 5 milyon mülteciye bakabilecek durumu var. Gelsinler kurtaralım ama boş boş yatırmayalım. Şimdi yıllar önce, 2-3 asır önce Amerika’ya sürgün giden insanlar Amerika’yı ne yaptılar? Dünya lideri yaptılar. Kimlerin yüzünden? Sürgün giden akıllı insanlar yüzünden. Şimdi bizde de 4 milyona yakın yabancı insan var. Bu gelen insanlardan hiç faydalanamıyoruz. Niye faydalanamıyoruz?” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

K-3 kodlu görüşmecinin bu teklifleri, yukarıda atıfta bulunulan Kantçı yaklaşımındaki “yararlılık anlaşması”na benzer öneriler içerir. Öyle görünüyor ki bu yararlılık kavramı ulus devletlerce atıf yapılan temel kriterler arasına da girmiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti 5543 sayılı İskân Kanunu (Madde: 8/1) da Türk vatandaşlığı kazanacak göçmende “Türk soyundan olmak ve Türk kültürüne bağlı olmak” ön koşulunu arar (Resmî Gazete, 02.12.2007 tarih, 26718 sayı). Ayrıca Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik’te bir yabancıнын Türk vatandaşlığı hakkı kazanabilmesi için (Madde: 15/1/d: “Toplum içinde birlikte yaşamının gerektirdiği sorumluluk duygusuyla davranarak iyi ahlak sahibi olduğunu göstermek, davranışlarıyla çevresine güven vermek, toplumca hoş karşılanmayan ve toplum değerlerine aykırı kötü alışkanlığı bulunmamak” özelliklerini taşıması lazımdır. Yabancıнын soy durumu (Madde: 19/2) ise Türk kültürüne yakınlığı, örf ve âdet birlikteliği ile geldiği bölge ve ana veya babanın soyu esas alınarak Türk soylu, yabancı soylu veya soyu tespit edilemeyen şeklinde belirlenir. Ayrıca istisnaî olarak Türk vatandaşlığı hakkı kazanabilmek için (Madde: 20/2/a, c): “En az 500.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirmek ve en az 50 kişilik istihdam oluşturmak gibi yararlılık ve katkı sağlamak gerekir (Resmî Gazete, 06.04.2010 tarih, 27544 sayı).

Daha önce de geçtiği gibi Kant misafirperverliği hukukî bir çerçevede ele alıp şartlarını ve sınırlarını belirlemeye çalışırken, Derrida daimî bir eleştiri süreciyle bu şartların ve sınırların mükemmeliyete doğru geliştirilmesi gerektiğini savunmuştu. Konuyla ilgili bir başka yaklaşımı da Levinas dile getirmiş ve misafirperverliği bizzat etiklik meselesinin kendisi olarak ele almıştır. Levinas bir kişinin “ben” diyebilmesinin şartını öteki için duyduğu “sorumluluk”a bağlı kılmıştır. Bu şekilde ben’in karşısına öteki’yi yerleştirmemiş, aksine özne’nin kendini kurmasını öteki’ye karşı duyduğu sorumlulukla ilişkilendirmiştir. Ötekiyle ilişkiyi bu şekilde sonsuz bir sorumluluk ile bağlı hâle getiren Levinas, bunun bir neticesi olarak misafirperverliği “yüz”e (visage) kendini açmak, yani yüzü “ağırlamak” olarak görmüştür. Burada “yüz”le, beden veya bir biçimi kastetmemiş; yüz ile ilişkiyi, aynı zamanda tamamıyla zayıf olanla, yalnız olanla ve ölüm diye adlandırılan en derin yalnızlığa uğrayabilecek olanla ilişki olarak tanımlamıştır. Yüz ile yani öteki ile ilişkide duyulması gereken sorumluluğu da hiçbir zaman tamamlanamayan bir sorumluluk hâli olarak görmüş, dolayısıyla bu koşulsuz sorumluluk anlayışı, ev sahibi ile misafir ilişkisini tersine çeviren koşulsuz misafirperverlik yaklaşımına evrilmiştir (Yeğenoğlu, 2016: 30-39).

Levinasçı manada derin ve koşulsuz bir misafirperverlik yaklaşımını tespit etmek bir hayli zor ise de YK-3 kodlu görüşmecinin zayıf, yalnız ve ölümle karşı karşıya gelmiş olanlara karşı duymuş olduğu sorumluluk ve merhamet hissi, kendini ötekinin yerine koyarak durumlarını anlama çabası dikkate değerdir. Aynı zamanda YK-3, bir zaruret neticesi mecburen göç etmek durumunda kalmış kimselerin, kaçak ya da korkak olarak damgalanmasının önüne geçmeye çalışmakta, benzer durumlarla herkesin her an karşılaşabileceğini hatırlatmaktadır.

“Bence biz de aynı durumda olabilirdik. Bunlar zarurete binaen mecburen geldiler. Ben bunların ilk gelişlerini gördüm. 80 yaşında bir nene. Annemden de büyüktü rahmetli, 9 yıl oldu, ilk gelenlerden Suriye’den. Terlikleriyle geldi bu nene. Genç kız torunu, oğlu, 2 tane de küçük erkek torunu ve gelini de geldi. Bunlarla beraber terlikleriyle yalınayak çıktılar... Ve onlar dediler ki kesinlikle biz ülkemizi bırakıp topraklarımızı, mecbur kalmasaydık gelmezdik. Çünkü yıllarca dost bildiğimiz, komşu bildiğimiz kişilerden, aynı bu Bosna’daki gibi Sırların yaptığı zulümler gibi zulümler görmeye başladık. Kim kimi vuruyor belli değil. Eğer başka herhangi bir ülke ile Suriye olarak biz savaşmış olsaydık, bu halimle savaşırdım, gelmezdim ama kızımın torunumun, gelinimin namusuna halel

gelmesin diye, bunun için mecburen geldik dedi, canımızı kurtardık dedi ve beni çok duygulandırdı o nenenin konuşmaları.” (YK-3, emekli din görevlisi, 64 yaşında).

YE-5 kodlu görüşmeci de ötekini anlama çabası içinde hareket etmekte ve vatan ve bayrak kavramlarına atıfta bulunarak kendi topraklarında bağımsız bir şekilde yaşamının önemine dikkat çekmektedir. Suriyeli göçmenlerin yaşanan iş savaş neticesinde ülkelerini terk etmek zorunda kaldıklarını, aç ve açıkta kalsa da kimsenin yaşam tehlikesi olmadığı müddetçe vatanından ayrılmayacağını, Suriye’deki şartlar değiştiği takdirde insanların evlerine geri döneceklerini, dolayısıyla onları kaçak ve yük olarak algılamamak gerektiğini ifade etmektedir.

“Allah kimseyi vatansız ve bayraksız bırakmasın. Hiç kimse aç ve açıkta kalmadığı halde vatanını terk etmeyi düşünmez. Mesela şu anda Suriye’de devam eden bir savaş var. Ama bir süre sonra, bir ay, iki ay, üç ay, beş ay sonra burada kalma süresi belli olmayan çok stabil bir duruma geldiği zaman insanlar evlerine geri dönmek istiyorlar. Niye? Atası orada, akrabalar orada, varsa cenazeleri orada. Yani olaya bu şekilde bakıyorlar.” (YE-5, STK çalışanı, 47 yaşında).

K-3 kodlu görüşmeci ise insanî ve İslamî ilkelere atıfta bulunarak âciz olanı korumak ve sahiplenmek sorumluluğu altında bulunduğumuza dikkat çekmektedir. Türkiye olarak insanî ilkelerle, önce insan düşüncesiyle hareket ettiğimizi, bu yaklaşımın olumlu olduğunu ve göçmenler için bunu faydalı bulduğunu, niçin geldiler şeklinde bir sorgulama şansına ve lüksüne sahip olmadığımızı, Türkiye olarak, Müslüman olarak âciz olan insanları dinine, diline, ırkına bakmadan sahiplenmemiz gerektiğini belirtmektedir.

“Zorunlu göç olduğu için olumlu değerlendiriyorum. Sahiplenmek gerekir. Yani niye geldiler deme şansımız yok. Türk milleti olarak o lükse sahip değiliz diyelim. Çünkü biz Türkiye’yiz, Müslümanız daha doğrusu. Sahiplenmemiz lazım aciz olan insanları, din, dil, ırk, mezhep gözetmeksizin.” (K-3, iktisatçı, 60 yaşında).

İnsanî eylemleri anlamak için aktörün nesnel uyararı öznel tanımlaması ya da yorumlaması gerektiğini savunan (Poloma, 2012: 232) sembolik etkileşimciler, bu şekilde kişilerin çevrelerindeki nesnelere, insanlara ve sembollere anlam yükleyerek toplumsal dünyalarını inşa ettiklerini söylerler. Bu bakımdan sosyolojik bilgiye kişilerin gündelik hayattaki görüşlerinin, duygularının ve eylemlerinin yorumlanmasıyla ulaşılabileceğini

iddia ederler. Dolayısıyla bu yaklaşımla yerli halkın göçmenler hakkındaki algı ve düşüncelerini öğrenmek için yerli halkın sığınmacılarla gündelik etkileşimlerine bakmak ve bunları yorumlamak gerekecektir.

Yukarıdaki ifadelere de yansıdığı üzere yerli halkın göç ile ilgili kanaat ve yorumları öncelikle kendi geçmişleri ve Düzce'nin çoğulcu yapısı çerçevesinde şekil almakta; kendi geçmişleri üzerinden duygudaşlık hissi, Düzce'nin çoğulcu yapısı üzerinden de birlikte yaşamın mümkün olduğu anlayışı oluşturulup pekiştirilmektedir. Bir gün herkesin çeşitli sebeplerle göçmen haline düşebileceği uyarısı ise yerlilik ve mülkiyet üzerinden oluşturulan tepkileri, kültürel uyumsuzluk neticesi beliren aşağılayıcı eleştirileri yumuşatıp kabullenme yönünde bir anlayış geliştirme niyeti taşımaktadır. Nitekim yukarıdaki K-2, K-5, YK-3 ve YE-6 kodlu görüşmeciler gibi YE-1 kodlu görüşmeci de kendi geçmişine bakarak göçün ve göçmenliğin yadırganacak bir durum olmadığını, herkesin başına gelebileceğini anlatmaya çalışmakta, hatta göç ile oluşmuş bir şehirde farklı tecrübelerle sahip kimselerle bir arada yaşamının hiçbir zaman bir problem oluşturmadığını, dolayısıyla yeni gelenlerle de dışlamadan bir arada yaşamının mümkün olduğunu ifade etmektedir.

“Biz de göçmeniz baktığında. Biz Bulgaristan’dan gelmişiz. Herkese baktığında bir bölgeden gelmiş, Düzce’nin yerlisi diye bir şey yok aslında. Hepsi dışardan toplama gelmiş. Kürt, Çerkez, Abaza, say da say 90 tane sayarsın yani. Hepsinin de yeri var bizde, problem yok. Bir masaya oturduğunda sen Abazasın diye dışlamadık. Abaza çevrem de var, Çerkes çevrem de var, Gürcü de var, Kürt arkadaşlarım da var, yani hepsinden var.” (YE-1, esnaf, 38 yaşında).

K-5 kodlu görüşmeci de YE-1 gibi Düzce'nin göçlerle kurulmuş bir şehir olduğuna vurgu yapmakta, dolayısıyla yerliliğin üretmiş olduğu mülkiyet ve sahiplenme duygusuna kapılmaksızın geçicilik duygusu içinde diğeriyle yaşamayı öğrenmek gerektiğini belirtmektedir.

“Burada memleketin yüzde sekseni dışarıdan gelmiş yani. Biz Düzce’nin yerlisi diyoruz ama bizim de geldiğimiz 400 sene olmuş lafın gelişi, değil mi? Kimisi Karadeniz’den gelmiş, kimisi Kafkasya’dan gelmiş, yani kimse burada bu memlekete benim diyecek hali yok. Hepimiz dünyaya da sonrasından geldik yani. Bu dünyada hepimiz geçici misafiriz.” (K-5, ilgili kurum yetkilisi, 68 yaşında).

Sembolik etkileşimciliğin kurucularından olan Herbert Blumer da nesnelere ve olaylara insanlar tarafından anlamlar yüklendiğini; insanların karşı karşıya bulundukları şeylere karşı, şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır aldıklarını söyler (Blumer, 1969: 2). Bu bakımdan bir kişi için olumlu bir anlamı olan bir nesne ya da olayın diğer kişi için olumsuz ya da korkutucu bir anlamı olabilir. Bunda söz konusu nesne ya da durumla ilgili geçmiş tecrübeler, olumlu ya da olumsuz ilişki biçimleri, oluşturulan tasavvur ya da önyargılar da etkili olabilir. Nitekim yerli halkın göç ve göçmenlerle ilgili yaklaşım ve tavırlarının da geçmişte göç tecrübesi yaşamış olmak, göçmenlerle sosyal ve ekonomik hayatta karşılaşmalar ve kurdukları ilişkiler, basın-yayın organlarınca oluşturulan algılar ve geleceğe dair ihtimaller ve endişelerin etkisi altında olduğu görülmüştür.

Göçmen hareketliliğine olumlu yaklaşan K-5 kodlu görüşmeci de tarihe atıflarda bulunarak bir takım hatırlatmalarda bulunmakta, göçün sağlayacağı katkıların altını çizerek olumsuz algıları geçersiz kılmaya çalışmakta, ortak bir geçmişe, ortak bir dine ve ortak bir kültüre sahip olduğumuz gerçeğinden hareketle göçmenlere iyi niyetle yaklaşmanın ve yardımcı olmanın insanî, dinî ve örfî bir vazifemiz olduğunu söylemektedir. Bize sığınanlara yardımcı olmanın insanî bir görev, dinî bir vazife ve örf ve adetlerimiz açısından uygun bir davranış olduğunu ifade etmektedir. Böylece mevcut tutum ve algılardaki olumsuz yönleri tasfiye etmek, ortaklıklardan hareketle olumlu ve sürdürülebilir bir anlayış ve yaklaşım tarzı oluşturmak istemektedir.

“Bu mültecilerin buraya gelmesini bir kere ben çok iyi buluyorum. Yani kimin ne zaman başına ne felaket geleceği belli değil. Zaten bizim geleneğimizde var. Hem dini olarak hem gelenek olarak, hem de etik olarak var. Biz zaten Osmanlı toplumunun devamıyız. Yani o anlayış devam ediyor bizde. Onlar çok yabancı bir yere gelmiyorlar yani onlar da bizim. Yani bazıları burada lüzumsuz bir düşünce içerisindeler. Yok Suriyeli geldi yok Afgan geldi. Ya bunların hepsi Osmanlı’nın eski vilayetleri, eski köyleri, eski kasabaları... O bakımdan bunlara lüzumsuz bir tepki var. Bir kere bunlar ismi Ahmet, Mehmet, Muhammed. Yani bunlar bizim kardeşlerimiz... Bizim atalarımız göç eden leyleklere hastane kurmuşlar, barındırmışlar, vazgeçtik insandan yani. Değil mi? Biz bunlara bakmışız, tedavilerini yapmışız, göndermişiz.” (K-5, ilgili kurum yetkilisi, 68 yaşında).

Bu şekilde kişilerin gündelik hayattaki görüşleri ve duyguları üzerinden bir tanımlama yapılacak olduğunda genel olarak yerli halkın göçü her an herkesin başına gelebilecek bir olgu, göçmeni de muhtelif sebeplere bağlı olarak göç etmek zorunda kalmış mağdur ve mazlum akrabalarımız ve din kardeşlerimiz olarak gördükleri anlaşılmıştır. Ancak göçün haklı nedenlere dayandığına dair ileri sürülen bu gerekçelerin, zamanla göçmenlerin sayısının artması, şehirde daha görünür hâlde gezmeleri, rahatsız edici kültürel farklılıkları, iş gücü ve hizmet sektöründe rekabet edici bir unsur hâline gelmeleri, okulda, hastahane, bankada, otobüste eşit hizmet almaları, basın-yayın organlarına yansıyan göçmenlerle ilgili kriminal hadiselerin yaygınlaştırılması, sosyal medyada ve çevrede oluşturulan önyargılar gibi fiilî ve hayalî etmenler vasıtasıyla göçmenlerin aleyhine değişmeye başladığı görülmüştür. Nitekim K-13 kodlu görüşmeci de “göze çarpıyor değil de göze batıyorlar” ifadesiyle bu duruma dikkat çekmiş ve kanaatlerdeki olumsuz yönde meydana gelen değişimi ve bunun muhtelif sebeplerini şu şekilde açıklamıştır.

“Şu son yıllarda göze çarpıyor değil de göze batıyorlar. Hep vardılar ama bu son döneme kadar en azından bu kadar insanların gözüne çarpmıyorlardı. Iraklılar, sonra Suriyeliler, en son bu Afgan dalgası da eklendi. Çevrede gitsinler, yeter artık diyenler var. Özellikle bu yardımı, şu yardımı, onu da devlet veriyor sanıyorlar. Onun da etkisi var. Aslında medya ile de alakalı... Şu an ekonomide bir dalgalanma olduğu için bu tekrar mültecilere yansıyor. Bu Türk halkında olumsuz etki yapıyor, Düzce de dâhil.” (K-13, kurum yetkilisi, 26 yaşında).

Suriyeli, Iraklı ya da Afganistanlı göçmenlerin sayılarının artması ve şehirde görünür hâlde gelmeleri, bir taraftan onlarla ilgili eğitimsiz, kültürsüz, yoksul, güvenilir gibi yakıştırma ve söylentilerin yayılmasını hızlandırırken, diğer taraftan da sosyal medyada bu kimselerle ilgili dönen doğru bilinen yanlışların genellenmesini doğurmaktadır. Göçmenlerle iletişime geçmemiş kimselerin, Türkiye’de Suriyeli sığınmacı sayısının fazla olmasından dolayı gördüğü her yabancıyı Suriyeli olarak nitelemesi ya da geldikleri ülke, statü, eğitim durumu fark etmeksizin her yabancıyı homojenleştirerek aynı kategori içine dâhil etmesi görülen ve yadırganmayan bir durumdur. K-7 kodlu görüşmecinin de doğru bilinen yanlışlara ve câhil insanların okumuşlara nazaran göçmenlere daha yardımsever davrandığına, okumuşların daha önyargılı ve mutaassıp olduğuna dair ifadeleri dikkat çekicidir.

“Düzce’de Suriyeliden fazla Iraklı var ama Iraklılar denmiyor. İşte Iraklılar burda kavga ettiler, tacizde bulundular denmiyor, Suriyeliler deniyor. Orda da algıda bir sıkıntı var... Bir dönem de o şeyler falan vardı Kızılay Kartlarla ilgili. Herkese kart verdiler, herkes bankadan para çekiyor gibi şeyler. Şimdi diyorum ki öyle bir şey ben görmedim, devletten maaş alan Suriyeli görmedim. Ama öyle değil. Bunlar her ay gidiyorlar, bizim çocuklarımız işsiz üniversiteyi bitiriyorlar, iş bulamıyorlar, bunlar 1.500 lira asgari ücreti çekiyorlar her ay... Herkeste var bu algı ama okumuşunda daha fazla var. Cahili biraz daha yardımcı oluyor garibana ama okumuşu daha tehlikeli.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Başlarda genel olarak zulümden kaçan insanlar, misafirlerimiz, din kardeşlerimiz ya da daha önceki topraklarımızdan gelen dostlarımız olarak görülen göçmenler, yüz yüze karşılaşmalar gerçekleşmeye ve kalıcı hâle gelmeye başlayınca, eleştirilerin odağı ve kötülüklerin kaynağı haline gelmişlerdir. Bu şekilde başlardaki olumlu söylem ve yaklaşımlar etkisizleşmeye ve göçmenlere karşı eleştirel ve yargılayıcı bir dil gelişmeye başlamıştır (Yüksel ve Aydemir, 2020: 296). Göçmenlerin içinde yaşamaya başladıkları yeni toplumun bireyleri ve kurumlarıyla iletişime ve etkileşime geçmeleriyle ortaya çıkan bu sosyal boyut, zaman zaman ‘kültürlerin bozulması’ biçiminde değerlendirilerek ötekine karşı bir tepkiye dönüşebilmektedir (Adıgüzel, 2016: 172). Genel olarak yabancı karşıtlığına doğru evrilen bu süreçte: “Ekmeğimizi elimizden aldılar, bize iş kalmadı, bizim önümüze geçiyorlar, çok rahatlar, kalabalıklar, meydanda toplanıyorlar, çekirdek çitliyorlar, geceleyin çok gürültü yapıyorlar, balkonlarda oturuyorlar, nargile içiyorlar, devletten para alıyorlar, çalışmıyorlar” gibi ifadelerin çokça tekrar edildiği görülür.

“İşte biz sevmiyoruz yabancıları, sevmiyoruz işte, hep bizim ekmek... Çok söylüyor dün, çok işte bizim ekmeğimiz... Evet yolda geçerken söylüyorlar... İşte bize iş kalmadı, bizim ekmeğimizi aldılar elimizden, yabancılar geldi. İşte bazıları istemiyorlar işte.” (GA-4, Afgan, 34 yaşında).

“Bazen sorunlar oluyor o bakışlardan. Hastanelerde mesela. Siz napıyorsunuz burda? Ben sıra aldım. Benim hakkım diyor ama biz de hasta oluyoruz.” (GI-9, Iraklı, 39 yaşında).

“Biz de ailelerimizle beraber sokağa çıktığımızda, Suriyelileri gördüğümüzde, onların hal ve hareketleri bizim örf ve adetlerimizle örtüştüğünü görmek mümkün değil.

Biraz rahatlar. Rahatı çok rahat, kapalı çok aşırı kapalı.” (K-6, siyasi parti temsilcisi, 47 yaşında).

“Bazı şöyle sıkıntılar yaşıyor. Hâlâ kültürel fark devam ediyor. Bazen bize şikâyetler geliyor Türk vatandaşlarından. Bir muhtar geliyor işte. Bizim mahallede şu evde Iraklı bir aile oturuyor. Gece 12’den sonra başlıyorlar oturmaya. Balkonlarda güliyorlar, nargile içiyorlar. Biz uyuyacağız.” (K-11, ilgili kurum yetkilisi, 28 yaşında).

“Biz arkadaşlarla tartışıyoruz. İşte Suriyeliler onu yaptılar, bunu yaptılar. İşte orda toplanıyorlar, çekirdek çitliyorlar, denize giriyorlar. Dedim bu adam denize girmeyecek mi? Yani deniz belirli bir ırka mahsus bir şey mi Akçakoca. Adamlar belki yılda bir defa giriyordur denize. Orda dört tane gencin fotoğrafını görüyor, yorum yapıyor.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Berger ve Luckman’ın da ifade ettiği gibi “burada” ve “şimdi” olarak deneyimlenen, ancak bir başkasının “şimdi”si ve “burada”lığı ile aynı olmayan gündelik hayat gerçekliği (Berger ve Luckmann, 2018: 35, 43) içinde yaşanan yüz yüze etkileşimler, yukarıda görüldüğü üzere mevcut endişe ve önyargıları daha da tetikleyebilmekte ya da durumdan hoşnut olmayan kişilere mevcut endişe ve önyargıları daha da derinleştirecek somut malzeme ve veriler sunabilmektedir. Diğer taraftan gündelik hayat gerçekliği içinde ‘burada ve şimdi’de gerçekleşen yüz-yüze durumundan uzaklaşıldıkça da algı ve kanaatlerde giderek anonimleşen tipleştirme ve soyutlamalar ortaya çıkmaya başlamaktadır (Berger ve Luckmann, 2018: 49-50). Bu durumda vehim ve zanla beslenen önyargılı söylemler daha da etkili olmakta, göçmenleri sadece uzaktan görüp temas etmeyen, onlarla etkileşime geçmeyen kimselerin güvensizlik, korku ve endişe duyguları harekete geçmektedir. Nitekim K-7 kodlu görüşmecinin yukarıdaki ifadesine de yansıyan “orda dört tane gencin fotoğrafını görüyor, yorum yapıyor” tarzındaki genelleştirmeci eğilimler ya da YE-14 kodlu görüşmecinin uzaktan gözlemler neticesi yapmış olduğu kaygı ve korku dolu çıkarımlar, iletişim ve etkileşimden uzak olmanın doğurduğu sonuçlar olarak görülebilir. Göçmenlerle iletişim kurmayan, hatta onlarla sokakta karşılaşmaktan bile çekinen YE-14 kodlu görüşmecinin korku, kaygı, itham, önyargı ve genelleştirmelerle bezeli aşağıdaki ifadeleri de bu açıdan dikkat çekicidir.

“Ara sokakta işyerim. Valla ben geceleri olduğunda arabayı çekmeye korkuyorum sokağa. İstanbul Caddesi üzerine çekiyorum. Çünkü bunlar beşerli-altışarlı gruplar

halinde geçiyorlar. Böyle vücut yapıları falan da çok iyi. Höt pöt deme şansın hiçbir şekilde yok. Adamla durmadan geçmek zorundasın... Bir de çalışmıyor bu adamlar. Bunların içinde gerçekten çok iyi çalışanları da var. O konuyu da ayrı bir yere koyalım ama şu sokakta gördüğümüz, o aylak aylak gezenler gerçekten sadece para yemeye gelmişler buraya. Ben göçmene çok iyi bakmıyorum. Yani Allah korusun, aynı şey bizim başımıza gelseydi, Esad bizi alır mıydı? Almazdı. Ya Ortadoğu'da hiçbir ülke bizi almazdı. Hiçbiri zaten sevmiyor bizi.” (YE-14, sigortacı, 64 yaşında).

Buna karşın gündelik hayat gerçekliği içinde deneyimlenen yüz yüze iletişim ve etkileşimlerin mevcut korku, kaygı, itham, önyargı ve genelleşmiş kanaatleri değiştirme etkisine sahip olduğu da görülmüştür. Gerçekleşen birebir ilişkilerde birey bazında tecrübe edilen tutum, davranış ve özellikler zihinlerde var olan kanaatlerle örtüşmediğinde olumlu yöndeki değişimin ilk adımları atılmakta, insanî ilişkiler derinleşip etkileşim düzeyi arttıkça göçmen güvenilirmez, yabancı ve tehlikeli olmaktan çıkıp güvenilir bir arkadaş, dost ve komşu hâline gelebilmektedir.

Nitekim göçmenlerle iletişim kurmayan, onlarla yüz yüze karşılıklı olarak konuşmada bulunmayan, onları çarşıda pazarda uzaktan gördüğü kadarıyla tanıyan YK-14 kodlu görüşmeci de, göçmenlerin entegrasyonuna yönelik düzenlenen bir çalıştayda tanıştığı Iraklı sığınmacılar vasıtasıyla çevreden ve medyadan duydukları, dışarıdan yaptığı gözlemlerle seneler içinde oluşan olumsuz yargılarının değişime uğradığını belirtmiştir. Çalıştayda Iraklı göçmenlerle iletişime geçmek durumunda kaldığında onların insanî ve bir birey olarak farklı yönlerini tanımaya başlamış, tanıştığı kimselerin kültürlü, eğitimli ve kabiliyetli oldukları dikkatini çekmiş, türlü farklılıkları aşp insanlık ortak paydasında buluşmanın mümkün olduğunu görmüş, onlarla sohbet ettikçe korkularının dağıldığını, önyargılı algılarının değişmeye başladığını fark etmiştir.

“Göçmenlerin iş gücü piyasasına entegrasyonu ile ilgili bir proje vardı. Bu projede beş tane üçer günlük eğitim çalıştayı düzenlendi. Bu eğitimlerde tanıştığım Iraklı göçmenler oldu. Onları gördüğümde mesela aslında o göçmenlerin daha farklı bir yüzünü tanıdım. Hani ben öyle bilmiyordum... Onlarla mesela bir iletişime geçtiğimizde, bir şeyleri konuştuğumuzda, aslında o insanların da hani ne kadar iyi insanlar olduğunu gördüm. Aslında hepimiz insanız. Dilimiz farklı olabilir, dinimiz farklı olabilir, hayata bakış açımız farklı olabilir ama hepimiz insanız sonuçta, hepimize ortak paydada

baktığımızda. Mesela ben bunu orada (çalıştayda) çok daha fazla hissettim ve bu beni çok mutlu etti. Daha önceki bakış açım değişti. Onları tanımadan önce mesela çarşıda, pazarda karşılaşıyorduk, bir iletişim yoktu açıkçası. Ben onların hiçbirisiyle yüz yüze konuşmadım, kimseyle nasılsın, işte ne yapıyorsun sormadım. Onlarla alâkalı medya üzerinden ya da çevremizdeki insanlardan olabilir belki, o yüzden ben de o şekilde seneler içerisinde bir algı oluşmuştu. Ben hepsini homojen zannediyordum, bilmiyordum.” (YK-15, öğretmen, 28 yaşında).

Başka bir çalışmada (Kızılelmas, 2021: 166) da bu düzeyde olmayan bir yüz yüze iletişimin ve etkileşimin bile türlü sebeplerle oluşmuş önyargılı algıları, kaygıları ve tutumları izale edip değiştirdiği tespiti yapılmıştır. Bu manada Garfinkel’in refleksivite (kendine dönmek/dönüşsellik) olarak ifade ettiği, gözlemde bulunanın gözlediği nesneden etkilenecek değiştiği ve gözlenilenin de bundan etkilendiği sürecin toplumu inşa eden pratikleri geliştirdiği (Coulon, 2015: 36) anlaşılmıştır. Nitekim farklı dil, kültür ve milletten kişilere karşı önyargılı olduğunu belirten kadın görüşmeci, kendisiyle aynı ortamda spor yapan Suriyeli bir kadınla karşılaşması ve kadının kendisine gülümsemesiyle başlayan etkileşim sürecinde katı tutumunun ve olumsuz yargılarının değişime uğradığını hayretle belirtmiştir. Temas etmeme, söylentilere kulak verme, genellemeci söylemlere inanma yoluyla oluşmuş: “Suriyeliler her yerde diyorlar, hiç biriyle muhatap olmadım, konuşmadım, katıydım, tutucuydum, kabul etmemiştim, gıcık oluyordum, ılımlı değildim” gibi tutum, davranış ve kanaatleri terk etmiş, daha olumlu ve önyargısız bir yaklaşım benimsemiştir.

“Şöyle bir şey oldu, şimdi malum Suriyeliler her yerde diyorlar ya. Bazı insanlar bu konuda biraz daha iyimser, daha olumlu yaklaşırlar mesela olaylara genel anlamda. Ben biraz daha katıydım, kabul etmemiştim ilk etapta onları... Onların burada yaşamasına, gelip yaşam sürdürmeye çalışmasına, ya gıcık oluyordum öyle söyleyeyim hani çok ılımlı değildim onlara karşı. Hiçbir şekilde hani kalkıp, hiçbir tanesiyle muhatap olmadım ama konuşmadım da ne yapıyorlar diye, nasıllar diye. Sonra burada bir kadınla karşılaştım ben, onun Suriyeli olduğunu bilmiyordum ama işte konuşmuyoruz, sadece bana gülümsedi bana birkaç defa, Suriyeliymiş... Sonra ben onunla tanıştım. Sonra bir dışarda karşılaştık, çocuklarıyla birlikteydi. Orda da selamlaştık çok hoşuma gitti. Sonra hani orda da tanıdı beni, ben de tanıdım onu.”

Suriyelilerin ya da göçmenlerin misafir olduğu, dolayısıyla da uyum göstermek ve sessiz kalmak zorunda oldukları vurgusunu içeren yukarıda birçok defa geçen ifadeler, Derrida'nın deyişiyle misafirperverliğin aynı zamanda kendi çelişkisini, yani düşmanlığı da içinde barındırdığını göstermektedir (Lordoğlu, 2017: 73-74). Öyle anlaşıyor ki sığınma hakkını tanıma yetkisini ulus devletlerin inisiyatifine bırakan Kantçı yaklaşımda beliren ulus devletin egemenlik iddiası ile insan hakları arasındaki çatışmanın bir benzeri de yerli halk ile göçmenler arasında yaşanmaktadır. Kendi geçmişine atıfla göçe yönelik başlangıçtaki olumlu kanaatlerin göçmenlerin görünür hâle gelmesiyle söylem gücünü kaybettiği ve şikâyetçi ve mahkûm edici bir dilin gelişmeye ve hâkim hâle gelmeye başladığı görülmektedir. Gücünü ve haklılığını daha eski olmaktan alan yerlilerin muhataplarından beklentisi itaat, sükûnet, siniklik ve ikincil olmayı kabul etmeleri olmaktadır.

Yine Bauman'ın ifadesiyle şehrin yerlileri olarak bizler caddelerimizde, mahallelerimizde ya da işyerlerinde birlikte yaşamaya alıştığımız insanları bile sıradan bir şekilde dost ya da düşman olarak ayırır, hoş karşılar ya da sadece hoş görürüz. Muhatap olduğumuz bu insanları hangi kategoriye koyarsak koyalım, onlara nasıl davranacağımızı ve ilişkimizi nasıl idare edeceğimizi biliriz ya da kestirmeye çalışırız. Oysa yabancılara dair bilğimiz, onların (hesaplı) hareketlerini okuyamayacak ve uygun tepkiyi ortaya koyamayacak kadar azdır. Bu durum niyetlerinin ne olabileceğini ve bir sonraki adımda ne yapacaklarını tutarlı bir şekilde tahmin etmemize mani olur. Ne bizim eserimiz ne de bizim kontrolümüzde olan bir durumun nasıl devam edeceğini öngörememek ve bununla nasıl baş edeceğimizi bilememek ise, bizlerde kaygı ve korku oluşturur. İşte yabancılar tam da “yaban” -dolayısıyla günlük olarak etkileşimde olduğumuz ve ne beklediğimizi bildiğimize inandığımız insanlardan farklı olarak-, yani korkutucu şekilde öngörülemez oldukları için kaygı ve korkuya neden olmaya eğilimlidirler. Yerli ve mekânın sahibi olarak bizler aşına olduğumuz yaşam tarzının akışının tanımadığımız ve öngöremediğimiz kişilerce engellenmesini ya da sekteye uğratılmasını istemeyiz (Bauman, 2019: 14-15). Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği üzere yerlilerin yabancılardan itaat, sükûnet ve siniklik içinde olmalarını beklemeleri, aynı zamanda onlara hâkim olabilecekleri duygusunu hisetmek, daima yönetebilir ve yönlendirebilir durumda olduklarını görmek ve korku ve kaygı besledikleri durumun hangi düzeyde olduğunu test etmek bakımından önemli olmalıdır. Nitekim aynı ya da benzer bir kültürel yapıya sahip olduğunu görmek, tarihsel olarak ortak

bir geçmişi paylaşmış olmak, aynı dinî ve ahlakî değerleri benimsemiş olmak ve sessiz, sakin ve itaatkâr davranış kalıplarıyla hareket ettiklerini tecrübe etmek, tehdit algısını zayıflatmakta, korku ve kaygı seviyesini düşürebilmektedir. Etkileşim içine girmek ise hem bilinmeyen biliniyor kılıp öngörülebilir hâle getirdiğinden hem de insanî duyguların gelişmesine katkı sağladığından birlikte yaşama yönünde atılmış daha etkili bir adımdır.

6.3. Ötekileştirilme

6.3.1. Söylemsel Açıdan Ötekileştirilme: “Bir İnsan Evine Gelen Misafirin Rahat Olmasından Rahatsız Olur”

Fransız ihtilaliyle (1789-1799) birlikte ortaya çıkan, 19. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa’da, 20. yüzyıldan itibaren tüm dünyada hâkim siyasal düşünce tarzı haline gelerek mevcut sistemleri etkilemeye ve dönüştürmeye başlayan milliyetçilik akımı, daha önce bir arada yaşayan etnik grupların kendilerine mahsus müstakil ve homojen birimler içinde var olma arzusunu harekete geçirmiş ve çok dilli, çok dinli, çok kültürlü ve çok hukuklu imparatorlukları kısmen tasfiye ederek her açıdan monist/tekçi eğilimler gösteren ulus temelli yapıların ve örgütlenmelerin vücut bulmasına zemin hazırlamıştır. Ulusal çıkar üzerine inşa edilen bu ulus devletlerin doğası da güvenlik, istikrar, ekonomik gelişme, ideolojik oluşum ve hegemonya arzusu çerçevesinde şekillenmiş (Arnakim, 2016: 40); bu durum daha önce doğal ve olağan görülen çeşitlilik ve farklılıkla ilgili bazı hususların problem ve endişe kaynağı olarak algılanmaya başlamasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünkü etnik, kültürel, toplumsal ve kurumsal alt yapısı da bu ulus devletleşme sürecinden yoğun bir şekilde etkilenerek oluşmuş; başlangıçta Balkan milliyetçiliği karşısında karşıt bir söylem olarak ortaya çıkmış olan Türk milliyetçiliği zamanla imparatorluğu ve temsil ettiği değerleri tasfiye ederek ulus temelli bir yapılanma ortaya çıkarmıştır. Bu yeni yapılanma, içerideki diğer imparatorluk bakiyeleri için eritme ya da göndermeye dayalı bir yöntem benimsemiş, gayr-ı müslim topluluklar gönderme yoluyla büyük oranda tasfiye edilirken, farklı etnisiteye mensup Müslüman toplulukların da devlet eliyle gerçekleştirilen Türkleştirme politikalarıyla zaman içerisinde eriyip ulusal birliğe katılması öngörülmüştür (Taştan, 2017: 11-14).

Daha önce de değinildiği üzere bu sürecin başlangıcında farklı milletlerin Osmanlı devletinden elde ettikleri topraklarda kendi ulus devletlerini inşa edebilmek için Müslüman unsurları tasfiye edip siyasî ve iktisadî bakımdan etkisiz hâle getirmeye çalışması neticesi

Anadolu istikametinde yoğun bir göç hareketliliği yaşanmış, Cumhuriyetin ilk yıllarında da yapılan anlaşmalarla Balkan merkezli göçler akışını sürdürmüştür. 1950-1980 arasında endüstrileşmeyle birlikte kırdan kente gerçekleşen iç göç hareketleri, 1990 sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kırsal alanlardan kentlere doğru yapılan zorunlu göçler, yine aynı yıllarda eski Sovyet ülkelerinden gerçekleşen düzensiz göçler ve sığınma amacıyla Irak ve İran'dan gelen uluslararası göçler Türkiye bağlamında göç hareketliliğini daima diri tutmuştur. Bu göç hareketleri sırasında, özellikle 1990'lardan itibaren Türkiye'ye yönelik uluslararası göçlerin artmasıyla Türkiye, 1960-1980 arasındaki göç veren ülke statüsünden çıkıp göç alan/hedef ülke ya da geçiş ülke/transit ülke haline gelmiştir. 2011 yılından sonra Suriye'deki iç savaş, Ortadoğu ve Asya ülkelerindeki iç karışıklıklardan dolayı sığınmacıların kitleler halinde gelişleriyle de dünyada en fazla mülteci bulunduran ülke haline gelmiştir.

Her göç tecrübe edilen yönleri ve bıraktığı etkileri itibarıyla kendine mahsus bir özellik taşısa da, hangi dönemde gerçekleşmiş olursa olsun tüm göç hareketlerinin birbirine benzeyen bir hayli yanı vardır. Gürcü göçü ile Çerkes göçünün, Ahıska Türkleri ile Rumların, Balkan Türkleri ve Pomaklar ile Ezidilerin, Doğu Türkistanlı Uygurlar ile Kırımli Yahudiler ve Tatarların, Hemşinliler ve Boşnaklar ile Araplar ve Ermenilerin trajik göç hikâyeleri birbirine benzer mahiyettedir. Göçle beraber yaşanan güçlükler, baş edilmesi gereken olumsuz yaklaşım ve tutumlar, göç edenlerin kendilerine ve ailelerine güvenli bir liman ararken yaşadıkları sıkıntılar benzerlikler gösterir. En planlı göçte bile göçmenlerin geldikleri yeri yadırgaması, oradaki daha eski sâkinler tarafından yadırganması yaşanan ortak sorunlar arasındadır (Özipek ve Tanrıku, 2021: 16). Nitekim son zamanlarda Türkiye'ye yönelik dış göç hareketliliğinin artmasıyla kentlerde göçmenlere yönelik beliren sosyal dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ötekileştirme ve kayıt dışı çalıştırma gibi sorunlar da (Ünal, 2014: 68) diğer göçmenlerin baş etmek zorunda kaldıkları sıkıntılardan pek farklı değildir.

Aslında dış göçün olmadığı durumlarda iç göçle gelen kimselere karşı, iç göçün olmadığı durumlarda da şehirde yaşayan farklı statü ve kimlikteki kimselere karşı elindeki imkânları kaybetmek korkusuyla veya durumunu/pozisyonunu korumak amacıyla olumsuz tutum almaya hazır kişi ve gruplar daima olmuştur. Bazı insanlar etnik, dinî, kültürel, cinsel, siyasî kimlik farklılıkları nedeniyle kendilerinden görmedikleri insanlara karşı türlü şekillerde olumsuz yaklaşım ve tutumlar almaya eğilimlidirler. Bir grup şuuru ve ortak

çıklarlar için motivasyon kaynağı ve harekete geçirici bir etmen olarak göçmen/yabancı karışıklığı da, içinde bulunulan şartlara göre ayrımcılık ve dışlayıcılıktan fiziksel şiddete ve başka türden zarar verici eylemlere kadar farklı şekillerde kendini dışa vurabilir. Bu tür tepkisel hareketlerde ilk hedef haline gelenler de daima dezavantajlı gruplar olan azınlıklar, göçmenler, sığınmacılar ve yabancı işçiler olmaktadır (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 6-7).

Nitekim şimdilerde Suriyelilerle ve diğer ülkelerden gelen sığınmacılarla ilgili tartışmaların benzerleri, çoğu kez suçlama kalıplarının zaman aşan şaşırtıcı benzerliğine kadar geçmişte başka göçmenlerle ilgili olarak da yaşanmıştır. Göçmenlere ülkenin her yerinde bireysel biçimde veya beraberce destek olmaya çalışan, para, erzak ve bazen mülk ve toprak bağışlayan ve onların yeni geldikleri yerde hayata tutunmaları için asgari de olsa bir güvence sağlamaya çalışanlar olduğu kadar, onları istemeyen, ayrımcılık yapan, saldıran ve yaşama hakkı dâhil onlara yönelik hak ihlallerinde bulunanlar da daima var olmuştur. Tarihî kayıtlar ve günümüzde gazetelere yansıyan haberler her iki yaklaşım tarzı ve tutumuna dair bir hayli malumat barındırır (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 18).

Kendisinin de göçmen bir aileye mensup olduğunu, dedelerinin de geldiklerinde yapılan yardımlara rağmen hem coğrafyaya hem de yerel halkla adaptasyonun kolay olmadığını belirten K-7 kodlu görüşmeci, yaşanan zorlukların ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların zamanla aşıldığını, sıkıntı gibi görünen hususların süreç içerisinde geliştirilen uygun politikalar ve etkili yönetim metotlarıyla çözüme kavuştuğunu ifade etmiştir.

“Ben de bir göçmenim. Aynı süreçleri benim dedelerim de yaşamış. Geçmişte dedelerimiz anlatırlardı. İşte adamın mesela yiyecek bir şeyi yok, komşu köyden ineği kaçırpı yemişler. O zaman sosyal devlet yok, devlet yapacağını yapmış, toprak vermiş. Ama farklı bir coğrafyadan geldikleri için bizimkiler toprağı ekip biçmesini bilmiyorlar, ziraat yapmasını bilmiyorlar. Bu bir süreç. Bu süreç içerisinde mutlaka sıkıntılar olmuştur, kavgalar, gürültüler, işte köy kavgaları olmuştur. Bu aşıldı. Aynı şekilde bu iyi yönetilirse Türkiye Cumhuriyeti devleti bir şekilde ekonomik olarak, sosyal anlamda, sağlıkta ve diğer konularda bunlara yardımcı olabilir. Bu daha iyi noktalara getirilirse, avantaj olabilir bu.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Daha önce de ifade edildiği üzere göç hareketliliğini tabii ve göçmenliği de her zaman mümkün bir durum olarak görenler olduğu kadar farklı sebeplerle

yabancıya/göçmene karşı olumsuz tutum takınanlar da mevcut olmuştur. Ancak burada dikkati çeken şey, K-7 kodlu görüşmecinin geçmişteki göçler sırasında yaşanan zorlukların ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların zamanla aşıldığını söylemesi, buna karşın YE-4 kodlu görüşmecinin başlangıçta göç hareketliliğine olumlu bakarken göçmenlerle birlikte yaşamaya başlayıp onlarla aynı ortamı paylaşınca bu kanaatinin değiştiğini ifade etmesidir. Kendisinin de göçmen çocuğu olduğunu vurgulayan YE-4, Suriye, Irak ve Afganistan'dan gelenlerin bir takım mecburiyet ve tehlikelerden dolayı Türkiye'ye sığındıklarını ve bu durumu anlayışla karşıladığını belirtmiş, ancak Kantçı yaklaşımı hatırlatırcasına bu yeni gelenlerin misafir olduklarına ve misafirlik hukukuna uygun davranmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Mekânın sahibi olarak kuralları koyma ve sınırlandırma hakkına sahip olduğunu, misafirin buna uyma zorunluluğu bulunduğunu vurgulamış, göçmenlerin ilk geldikleri zamandaki gibi ürkek, utangaç ve çekingen davranmadıklarını, rahat hareket ettiklerini, yüksek sesle konuştuklarını, kaba davrandıklarını, mekân edindiklerini ve bu şekilde misafirlik sınırlarını aştıklarını belirtmiştir.

“Yani şimdi şöyle, ya şimdi bizim rahatsız olduğumuz, yani misafirdir başımızın üstünde yeri var. Sonuçta mecburiyetten geldiler ülkemize. Ama şimdi ilk geldikleri zamandan daha rahat hareket ediyorlar. Yani hal ve hareketleri beni rahatsız edecek boyutta. Bizimkilerde de oluyor ama şimdi misafir olduğu için, bir insan evine gelen misafirin rahat olmasından rahatsız olur. Kendi evinde olduğu için misafiri gibi olması lazım. Tabii bunlar bu süreçte on sene falan oldu galiba, yani dokuz sene falan. Dokuz sene içerisinde tabii hal ve hareketlerinde çok değişiklikler var. Eski ürkeklikleri veya utangaçlıkları, çekingenlikleri kalmadı. Bir de şeydir, böyle toplu alanlarda biraz kaba, yani kaba demeyelim de onların konuşma tarzı, artık vurguladıkları harften ötürü müdür, kaba çıktığı için midir nedir, bir yüksek sesle konuştukları için tabii. Yani yüksek ses bizi rahatsız ediyor.” (YE-4, esnaf, 43 yaşında).

Benzer şekilde YK-11 kodlu görüşmeci de dinî değerler açısından baktığında ‘can ve mal güvenliği olmadığı durumlarda hicret etmenin farz olduğunu’, bu durumda olup göç etmek zorunda kalan kimselerin muhacir, yerlilerin de ensar olarak tanımlanabileceğini, kendisinin de göç etmek zorunda kalmış kimselere bu nazarla baktığını ve din kardeşi olarak onlara sahip çıkmayı bir görev olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Ancak teorik alandan fiilî gerçeklik alanına geçiş yaptığında ifade biçimi değişmekte ve mevcut durumu misafirlik hukuku çerçevesinde değerlendirip rahatsızlık veren hususları dile getirmektedir.

Suriyelilerin Türkiye’de bulunmasını onaylamamakta, fitne unsuru olabileceklerini düşündüğü Iraklıları ise hiçbir şekilde kabul edememektedir.

“Biz Ensarız, onlar Muhacir diyoruz. Öyle kabul ediyoruz gelen insanları. Mülteciden ziyade muhacir nazarıyla bakıyoruz onlara yani. Ayette de diyor ya ‘sizin can ve mal güvenliğiniz olmadığında hicret etmek farz’ yani. Şimdi bu insanlar göç etmek zorunda kalmış ve gelmiş buraya. Biz kardeş olarak sahip çıkıyoruz, bu bizim görevimiz... Ama ben hiç onaylamıyorum Suriyelilerin bu ülkede bulunmasını. Iraklıların zaten hiç onaylamıyorum. Iraklıların ben fitne oluşturacağını düşünüyorum yaşam tarzlarından dolayı. Rahat tavırları böyle. Sokakta yürürken gençlerini, saç kesim tarzlarını beğenmiyorum. Belki bizim gençlerimiz de öyledir İstanbul’da falan. Ben burada pek bilmiyorum. Bizim gençlerimiz güzel. Düzce’de Iraklılar çok rahat sokakta. Biz hani bir misafirliğe gittiğimizde ne kadar samimi olursak olalım kendi evimizde davrandığımız gibi davranabiliyor muyuz? Belki deyim yerindeyse insanın biraz haddini bilmesi gerektiğini düşünüyorum ben.” (YK-11, esnaf, 37 yaşında).

Görüldüğü kadarıyla daha önce çevresel ve marjinal olan, çok fazla görünür olmayan kimselerin/göçmenlerin artık merkezde var olması, her yerde görünür hale gelmesi merkezde yaşayanları rahatsız etmekte, bir düzen içinde yaşamaya alışmış ve belli bir refah seviyesine ulaşmış bu kimseler yeni gelenleri mevcut düzenin devamına mani olacak ve kültürün kendini üretmesini engelleyecek bir tehdit unsuru olarak algılamaktadırlar. Nitekim Chambers’ın da ifade ettiği gibi modern metropol figürünü artık göçerler oluşturmakta, kentin sokaklarını ele geçirip dillerini yeniden icat ederek metropol estetiğinin ve yaşam tarzlarının etkin belirleyicisi haline gelmiş bulunmaktadır. Bu durum da eski düzeni ve eski düzenin konforuna alışmış olanları rahatsız etmekte, daha önceki toplumsal düzenin ve kültürel otoritenin altüst olup dağılması ihtimali bir takım gerçek ya da gerçek dışı korkuları uyandırıp harekete geçirmektedir (Chambers, 2014: 42). Nitekim YE-4 ve YK-11 kodlu görüşmeciler gibi K-3 kodlu görüşmeci de başlangıçta merhamet duygusu ya da dinî inançları nedeniyle acıdığı veya hoşgörüsüyle karşıladığı göçmenler hususundaki bakış açısının zamanla olumsuz yönde değiştiğini, alışmış olduğu düzeni sarsan ve sokağın düzenini bozan hareketlerin artık tahammül sınırını aştığını, bunlar engellenmediği takdirde ileride daha başka problemlerle karşılaşmak durumunda kalınacağını belirtmektedir.

“Ben biraz acımıştım ilk geldikleri zaman. Şimdi de acıyorum tabii, Allah kimseye böyle bir şey yaşatmasın. Ama sokakta yürüyüşleri, bize Erdoğan bakacak demeleri! Öyle kişilerle de karşılaştığım için söylüyorum. Ondan sonraki bakış açım biraz değişti. Yani mesela sende var, bende de olmalı düşüncesindeler... Yani o yüzden öyle bir sıkıntı var benim gördüğüm kadarıyla. Mesela bizim kültürümüzde sokakta sesli konuşma yok. Yani eğitilmiş, medenî dediğimiz insan sokakta sesli konuşmaz. Ama onlarda maalesef o olmadığı için sesli konuşuyorlar. Bir hatırlatma gereği duyduğun zaman da pişman oluyorsun. O biraz Türk milletini zorluyor. Mesela ilerde bunlar bize problem olarak geri dönebilir.” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

Anlaşılabileceği üzere zorunlu birlikteliklerin ve buluşmaların olduğu ortak alanlarda farklı dünyalarla, tarihlerle, kültürlerle ve deneyimlerle karşılaşmak ve alanı onlarla paylaşmak zorunda kalmak, belirsizlik ve korkunun eşlik ettiği çok yüklü ve gerilimli bir tecrübedir. Zira Chambers’e göre insanlar, farklılıkları, genellikle sadece kendi dilleri, bilgileri ve denetimleri dâhilinde kaldıkları sürece kabul etmeye yanaşırlar (Chambers, 2014: 52). Bu açıdan İstanbul’un Fatih, Bayrampaşa ve Zeytinburnu ilçelerinde Arapça işyeri tabelalarının Türkçe tabela standartlarına uygun hâle getirilerek tabela içeriğinin en az yüzde 75’lik kısmının Türkçe, yüzde 25’lik kısmının Arapça olmak üzere düzenlenmesi hususunda 04.07.2019’da İstanbul Valiliğince yapılan uyarı dikkat çekicidir. Yusufpaşa semtinde gayrimenkul danışmanlığı yapan bir kişinin: “Yusufpaşa’dan Çapa’ya kadar buradaki esnafın büyük bir çoğunluğu Arap olduğu için tabelaları Arapça. Kendileri ve müşterileri Türkçe anlamadıkları için mecburen Arapça tabela kullanıyorlar. Bizim de müşterilerimiz Arap olduğu için biz de Arapça tabela kullanmak zorunda kalıyoruz. Türkçe yazılsa kimse anlamıyor.” şeklinde basına yaptığı açıklama mevcut durumu ve bunun nedenini özetleyecek mahiyettedir. Yine bir başka emlakçının: “Turgut Özal ve Millet Caddesi’nin yüzde 80’i Suriyelilerin elinde. Buradaki tabelaların çoğu Arapça. Kendi marketleri, kasapları, dükkânları var. Gelen turist veya göçmenler tabela Arapça olduğu için ne yazdığını anlıyor, oraya gidiyor. Tabelaların Türkçeleştirilmesi doğru bir karar” (Milliyet Gazetesi, 04.07.2019) şeklindeki beyanı da bir durum tespiti olmanın yanında uygulamanın yerli esnaf tarafından nasıl karşılandığına dair bir kanaat de içerir. Görüldüğü kadarıyla uygulama, bir anlaşılma problemi olmasının ötesinde mekânın sahibinin kim olduğunu vurgulamak, misafirlere misafirlik hukukunun sınırlarını aşmamalarını öğretmek, farklılıkları yerli halkça kabul edilebilir seviyelere indirmek

gibi uyarılar ve anlamlar yüklüdür. Öyle anlaşıyor ki 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”un kabul edilmesiyle Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kullanılmaya başlamasının üzerinden geçen bir yüzyıl içerisinde yabancılaşan Arap alfabesinin kullanımı hem resmî makamlar hem de mekânın sahibi yerli halk tarafından garip bulunmakta ve bir meydan okuma olarak algılanmakta, Latin alfabesiyle yazıldığı için göze daha alışıldık gelen İngilizce tabelalar Arapça tabelalar kadar dikkat ve tepki çekmemektedir. Hatta yeniliğin ve modernliğin bir sembolü olarak İngilizce tabelalar daha ilgi çekici ve tercihe şayan bulunabilmektedir.

Bu şekilde alışıldık olan daha az dikkat çekerken ve daha kabul edilebilir bulunurken alışıldık olmayan/yabancı dikkatleri üzerinde toplamakta ve alışıldık olanı bozma veya değiştirme ihtimali bulunan farklılıkları bir tehdit ve endişe kaynağı olarak gerilim üretebilmektedir. YE-14 kodlu görüşmeci de farklı kültür ve deneyimlerle karşılaşmanın kendisinde meydana getirdiği gerilimi, alışık olduğu düzenin bozulmasından duyduğu rahatsızlığı, “şu sokakta aylak aylak gezenler”, “sabahtan akşama kadar oturup sürekli konuşarak lak-lak edenler”, “ortak mekânlarda telefon elde bağıra bağıra konuşanlar” şeklinde indirgemeci bir yaklaşımla dile getirmektedir.

“İyileri iyi hakikaten. Bir itirazım yok ama şu sokakta aylak aylak gezenler. Mesela Cedidiye camisinin önünde sabahtan akşama kadar adam oturup lak-lak eder mi ya? Kadınlar da dâhil, erkekler de dâhil. Yok abi! Onlar hiç susmuyor ya. Sürekli konuşma. Hem yüksek hem konuşma var ya. Şurada bak. Otur dışarda biraz, sonra başlarlar geçmeye. Ya telefonla konuşurken, telefon özel bir şeydir. Ya benim senle konuştuğum şeyi kimsenin duyamaması lazım. Ya benim yetişme tarzım bu. Yoksa ağzını açmışın, bağıra bağıra konuşuyorsun. Ya o zaman bir özeli kalmadı ki bunun. Sen evinin camının altına git, bağır yukarıya o zaman.” (YE-14, sigortacı, 64 yaşında).

Geçmişte olduğu gibi bugün de bireyleri ve grupları zorunlu olarak bir araya getiren göç, yabancı/öteki ile yerli halkı ister istemez bir etkileşim içine sokmakta, bu temas sırasında görünüş ve davranışları açıklamak üzere bir takım kavramlar ve inançlar üretilmektedir. Bu şekilde insanlar gerçek veya atfedilen farklılıklar açısından kategorize edilerek temsili bir “öteki” oluşturulmaktadır (Miles, 1989: 11). Ötekinin inşası sırasında yabancıların/ötekilerin adlandırılma biçimi, algılanma tarzı ve onlara karşı kullanılan dil etkileşim şeklinin ve alınacak tavrın ipuçlarını da dışa vurur. Bu durumda sığınmacıların

bağıra bağıra konuşmaları, aylak aylak gezip lak-lak etmeleri, misafirlik hukukunun sınırlarını aşan rahat tavırları, aslında oluşmakta olan algılama tarzını ve verilecek tepkiyi dışa vuran ifade ve kavramlar olmaktadır. Diğer taraftan sığınmacıların davranışlarındaki olumsuz unsurların öne çıkartılıp vurgulanması da, ev sahibi olarak ‘yabancı’ veya ‘öteki’ olarak görülen kimseleri denetleyememenin ve kendi üstünlüğünü hissettirememenin oluşturmuş olduğu gerilim ve kaygının bir işareti olarak görülebilir.

Nitekim “öteki” kelimesinin etimolojisine bakıldığında da benzer hususlar göze çarpar. “Öte” kelimesinden türetilmiş olan “öteki”, “iki şeyden, konuşulmakta veya göz önünde tutulmakta olandan geride kalanı” olarak tanımlanır (TS, 1969: 586). Bu durumda antropolojik manada ‘biz’den olmayan insanlar kastedilir. “Öteki” kelimesinin anlamsal olarak en önemli bileşenleri, bir mesafeyi ifade eden ‘uzaklık’, ‘gerilik’ ve ‘arkadalık’ kelimeleridir. Birçok Avrupa dilinin kökenini oluşturan Latince’de ise “öteki” için ‘başka/diğer’ anlamındaki ‘alius’ (alia ve aliud) kelimesi kullanılır. İngilizce’deki ‘alien’ (yabancı) kelimesinin de bu kökten gelmesi dikkat çekicidir. Bu durumda “öteki”, bir ya da daha fazla kişi, kültür ya da toplum tarafından, geçmiş veya güncel ilişkiler referans alınarak dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik vb.) olarak farklılaştırılmış ve ayrıştırılmış olan kişi, grup, sınıf ya da halkı tanımlamak için kullanılabilecek uygun bir kavram olmaktadır (Nahya, 2011: 29).

Bir farklılaştırma eyleminin sonucu olarak “ben/biz” ve “öteki” kutupları arasında “ötekileştirme”, bir süreç ve durum olarak farklılaştırma ve ayrıştırma düşüncesinde bir imge oluşturmaktır. Bu imge, yargıları içeren, kimi zaman aşırı bir olumsuzlukla önyargılar ve stereotipler oluşturan ve kimi zaman damgalama şeklinde karşımıza çıkabilen, olumlu olarak da benzeştiren (fakat aynı veya tek yapamayabilen) bir düşünme ve algı biçimi olmaktadır. Nitekim önyargı bir düşünüş şekli iken imge, bu önyargının oluşturduğu algısal ve sunumsal bir tepki halidir. Önyargı sadece düşünsel ve pasif bir eylem iken imge, bunun dışa vurulması ve bunun üzerinden bir kimlik inşa edilmesidir (Ulağlı, 2006: 104).

Görüldüğü kadarıyla göçle birlikte gelen kişilerin tümünü homojenleştirme eğilimi, gelmelerinin üzerinden on yıl geçmesine rağmen hâlâ misafir olarak görülmeleri, öteki ve yabancı olarak algılanmaları bir takım olumsuz yargı, tutum ve eylemi de beraberinde getirmektedir. Sığınmacılarla misafir, öteki, yabancı olarak kurulan ilişki ve zaman içinde

oluşan algı, bugün neredeyse tüm olumsuzlukların kaynağı olarak görülmelerine, gündelik hayatta tepkisel, dışlayıcı ve yargılayıcı bir dilin gelişmesine ve sahipsiz ve korumasız oldukları varsayımıyla daha fazla sömürüye maruz kalmalarına ve daha rahat tasarruf edilebilecek kimseler olarak algılanmalarına sebebiyet vermektedir. Sığınmacılar, yerli halkın davranış kalıplarını benimseseler de öteki olmaktan kurtulamamakta, her yaptıkları ve teşebbüsleri dikkatleri çekmekte, değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

05.07.2017’de düzenlenen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü İstişare Toplantısı’nda İçişleri Bakanı tarafından yapılan açıklamada, 2014-2017 yıllarında Suriyelilerin karıştıkları olayların yüzde 1,32 oranında olduğu, emniyet ile jandarmanın güvenlik istatistikleriyle karşılaştırıldığında bu rakamın Türkiye’de yıllık olarak işlenen suç oranından 3 kat düşük olduğu belirtilmiştir (Yeni Şafak, 08.07.2017). Büyük bir kısmı kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan bu suçlarda, suç işleyenlere TCK’nın öngördüğü cezaların verilmesi ve suçluların sınır dışı edilmeleri, suç oranının düşük çıkmasının önemli sebepleri olarak görülebilir. Bununla birlikte genel olarak göç alan ülkelerde göçmenlerin karıştıkları suçların oranı yerli halktan kimselere göre daha yüksek çıkarken, Türkiye’de bu oranın düşük çıkması ise göç olgusu ile suç oranlarının artışı arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını gösterir (Kızmaz, 2018: 397, 402, 404). Nitekim sığınmacıların güvenlik açısından bir tehlike oluşturmadığını düşünen YK-5 kodlu görüşmeci, yukarıdaki verilerle uyum arz eden değerlendirmelerde bulunmuştur.

“Yani, güvenlik açısından bir tehlike oluşturduklarını düşünmüyorum. Ha şöyle bakmak lazım. Bizde de, sonuçta güvenlik açısından tehlike oluşturan kişiler var, onlar içerisinde de olabilir. Ama bunlar başka bir ülkede olup da yani kendi vatanında olmayıp da güvenlik sorunu yaratacak kişiler olduğunu düşünmüyorum. Çünkü çok zor olacak yani imkânlar çok zor olacak. Hani bir başka memlekette yabancısın, ailenle gidiyorsun ve evin erkeği ya da kadını hapse giriyor ya da yasal bir suç işliyor. Şimdi yasal prosedürler onlara da uygulanıyor. Zor yani, ben olsam korkarım başka bir ülkede kurallara uymayıp farklı bir şey yapmaya. Onların da öyle şeyler yaptığını düşünmüyorum.” (YK-5, emlakçı, 40 yaşında).

Bununla birlikte “Suriyelilerin yüzlerce Türk’ü öldürdüğü”, “Kamplar dışındaki Suriyeli sığınmacılara maaş verildiği”, “TOKİ’den ev tahsisinin yapıldığı” ve “Suriyeli gençlerin sınavsız üniversitelere yerleştirildiği” yönündeki bir kısmı sosyal medya

kaynaklı gerçeklikten kopuk söylentilerin de bir algı oluşturmaının ötesinde toplumun lümpenliğe yatkın kesimlerinde ve konuya ideolojik yaklaşanların zihinlerinde haset, kin ve nefret duygularını kabartıcı ve kışkırtıcı bir etki oluşturduğu, kitle psikolojisine yön veren böyle bir algının göçmenleri bir anda istenmeyen misafirler ya da bir nefret objesi haline dönüşebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

1972’de Rotterdam’da Türklerin yaşadığı binaların taşlanması benzer şekilde ve benzer nedenlerle 11.08.2021’de Ankara’nın Altındağ ilçesinin Battalgazi mahallesinde Suriyelilere ait ev ve dükkânların taşlanması veya 16.11.2021’de üç Suriyeli işçinin çalıştıkları inşaat firmasında gece uyurlarken üzerlerine benzin dökülerek yakılması ya da 12.01.2022’de İstanbul Bayrampaşa’da bir ev sahibinin kira artışını kabul etmeyen Suriyeli ailenin kapısını baltayla parçalaması, kışkırtıcı söylem, eylem ve temasların bir öfke selini tetikleyebileceğini ya da 1980’lerde Almanya’da görülen “Turken raus” (Türkler dışarı) veya “auslaender raus” (yabancılar defolun) şeklindeki nefret söylemine dönüşebileceğini göstermektedir. Geçmişte Osmanlı Muhacirîn-i İslâmiyye Komisyonu’nun aynı etnik kimlikten gelen ve benzer kültürel yapıya sahip olan göçmenleri mümkün olduğunca bir arada ve yerli halktan uzakta iskân etmesi (Ertuğrul, 2018: 706), günümüzde göç alan şehirlerde gettoların oluşması ve de çadır kentlerin kurularak göçmenler ile yerli halkın temasının azaltılmaya çalışılması, bir yönüyle günlük hayatta göçmen ile yerli halk arasında vuku bulabilecek müessif ve menfi hadiselerin oranını daha da azaltmaya yönelik bir tedbir olarak görülse de, bu durum birlikte yaşama adapte olma sürecini daha da yavaşlatacak, göçmenlerin öteki, yabancı ve tehlikeli olarak algılanma süresini daha da uzatacaktır.

6.3.2. Bilgi Kirliliği Açısından Ötekileştirilme: “Diyor ki Devlet Sana Para Veriyor, Sana Özel Bakıyor”

Yukarıda sığınmacılarla ilgili kullanılan kavramların onlara yönelik bakış açısını yansıttığına veya bir bakış açısı oluşturduğuna değinilmiş idi. Sığınmacılarla ilgili gerek sosyal medyada gerek farklı kanallarca üretilen ve yayılan söylentilerin, doğru bilinen yanlışların da olumsuz bir algı oluşmasına katkı sağladığı ve göçmen karşıtlığını beslediği görülmektedir. Nitekim Suriyeli sığınmacılarla ilgili algılar, olgular ve gerçeklerin ele alındığı bir çalışmada da sığınmacılara karşı gelişen olumsuz kanaatlerin, onlara yönelik ayrımcı önyargılar oluşmasına sebep olduğu ve sığınmacılara yönelik olumlu adımların

atılmasını güçleştirdiği, geciktirdiği ve hatta engellediği tespiti yapılmıştır. Ortada dolaşan yanlış bilgilerin aynı zamanda sığınmacılara yönelik önyargıların daha da büyümesine neden olduğu, bunun da toplumsal barışı ve uyumu tehdit eder hâle geldiği anlaşılmıştır (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 2-3). Yerli halkla yapılan görüşmeler ve gözlemlerde de sığınmacılarla iletişimi olmayan kişilerin ve kurum yetkililerinin neredeyse tümünün sığınmacılar hakkındaki yanlış ifade ve iddiaları doğru olarak kabul ettikleri görülmüştür.

Sığınmacıların hayatını zorlaştıran, onlara yönelik hak ihlallerini kolaylaştıran, olumsuz kanaat ve önyargıların oluşmasına sebep olan bu yanlış ifade ve iddiaların giderilmesi ve kamuoyunun doğru bilgiyle aydınlatılması için başta Göç İdaresi Genel Başkanlığı olmak üzere mültecilerle ilgilenen çeşitli sivil toplum kuruluşları (Mülteciler Derneği, İHH, Gar Akademi vd.) çalışmalar yapmakta ve toplumu bilgilendirmeye gayret etmektedir. Göç İdaresi Başkanlığı mültecilerle ilgili güncel ve doğru bilgileri internet sitesinde yayınlamakta, kamu spotlarıyla ve broşürlerle kamuoyunu ve halkı bilgilendirmektedir (GİB, 16.01.2020). Ancak gerçek ve doğru bilgi yerine sansasyonel ve spekülatif bilgidен hoşlananlar, ilgi çekmek amacıyla sosyal medyada dolaşan söylentileri ve yanlış bilgileri teyit etmeden doğrudan paylaşırlar ve türlü niyet ve hedeflerle sığınmacılar aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışanlar zaman zaman etkili olmakta, hatta halkın kin ve nefret duygularını harekete geçirerek kitlesel eylemlere neden olabilmektedirler. Daha önce de ifade edildiği üzere sığınmacıların suç oranlarını arttırdığı, üniversitelere sınavsız girdikleri, devletten maaş aldıkları, Türkiye’de doğan çocuklarına vatandaşlık verildiği, oy kullandıkları gibi söylentiler sıradan halk kadar eğitimli ve varlıklı sınıflar arasında da karşılık bulabilmektedir.

Görüşmelerden çıkan ilginç sonuçlardan biri yerli halktan olup sığınmacılarla bir şekilde iletişim halinde olan görüşmecilerin, doğru sanılan hatalı söylem ve söylentilere dair az da olsa malumatının olduğu, böyle bir bilgiye sahip değilse bile sığınmacıların gündelik hayatlarına şahit olduklarından gerçeği görmeye daha yakın olduklarıdır. Buna karşın kurumlarda görevli olan görüşmeciler içinden sığınmacılarla iletişimi olmayanların, doğru bilinen yanlışlara ve söylentilere inanmaya daha yatkın oldukları ve daha refleksif tavır takındıkları görülmüştür. Nitekim sığınmacılarla ilgilenmiş, barınmaları hususunda katkı sağlamış, onlara maddî, manevî destek olmuş, gündelik hayatlarında yaşadıkları zorlukları görmüş olan K-7 kodlu görüşmeci de, bu hususları tekit edencesine konuşmuş ve sığınmacılarla ilgili bir dönem doğru bilinen yanlışları ve söylentileri dile getirmiştir.

Herkes tarafından az çok paylaşılan bu söylenti ve kanaatlerin eğitimli kimselerce daha net bilgi ve keskin kanaat olarak paylaşıldığını, sığınmacılara yardım etme hususunda onlarla iç içe olan sıradan halkın daha merhametli ve yardımsever olduğunu belirtmiştir.

“Bir dönem o söylentiler falan vardı. Suç işleme oranlarının arttığı, Kızılay Kartlarla ilgili herkese kart verdiler, herkes bankadan para çekiyor gibi şeyler vardı. Şimdi diyorum ki öyle bir şey ben görmedim, devletten maaş alan Suriyeli görmedim. Ama diyorlar ki bizim çocuklarımız işsiz, üniversiteyi bitiriyorlar iş bulamıyorlar, bunlar 1.500 lira asgari ücreti çekiyorlar her ay... Herkeste var bu algı ama okumuşunda daha fazla var. Cahili biraz daha yardımcı oluyor garibana ama okumuşu daha tehlikeli.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Göç İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriye uyruklu yabancılar hakkında yayınladığı bilgilendirme kitapçığında bazı doğru bilinen yanlışlara cevaplar vermiştir. Bunlardan biri Suriyelilerin sınavsız üniversiteye girdikleri hususudur. Yapılan açıklamaya göre Suriyeliler üniversiteye sınavsız girememektedirler. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından kabul edilen esaslar dairesinde yabancı öğrenci sınavına girerek veya yatay geçiş yaparak ya da özel öğrenci statüsünde (7 üniversitede) Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim görebilmektedir.

Bir diğer doğru bilinen yanlış, Suriyelilerin devletten maaş aldığının sanılmasıdır. Yine Göç İdaresi Başkanlığı’nın yaptığı açıklamaya göre Suriyeliler devletten maaş almamaktadır. Sadece geçici barınma merkezlerinde (kamplarda) bulunan Suriyelilere Göç İdaresi Başkanlığı tarafından market alışverişi yapmaları için aylık yardım yapılmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği Fonu ile hayata geçirilen Sosyal Uyum Yardım Projesi (SUY) kapsamında ihtiyaçlı olduğu belirlenen yabancılar Kızılay Kart aracılığıyla aylık 120 TL yardım yapılmaktadır. Bunların dışında çeşitli uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri de yardımda bulunabilmektedir (GİGM, 2020).

Sığınmacılarla iletişim halinde olan, gerekli durumlarda onlara yardım eden K-5 kodlu görüşmeci de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerle ilgili doğru bilinen yanlışlara dair Göç İdaresi Başkanlığı’nın yaptığı açıklamalara benzer açıklamalar yapmakta, ayrıca bu bilgi kirliliği, çarpıtma ve kara propagandanın altında sığ bir politik muhalefet anlayışı yattığını belirtmektedir.

Mesela diyor ki onlar imtihansız üniversiteye giriyor. Hiç alakası yok. Yani öyle bir durum yok. Her ay bunlara şu kadar para veriliyor. Hepsi yalan, hiç öyle bir şey yok. Bir takım yardımlar veriliyor. Bu yardımlar, bunlar aç kalmayacak kadar, karınları doyuracak kadar. Bunlar da birtakım kuruluşların fonlarından gelen paralar. Ama ne yapıyorlar, işte Türkiye bunlara şu kadar şunu veriyor, bunu veriyor deyip onlara karşı tepki oluşturdular. Ve daha üzeri de işte adam hükümeti sevmiyor, bunu kullanarak vuruyor.” (K-5, ilgili kurum yetkilisi, 68 yaşında).

Bir dernekte yetkili konumda olan K-2 kodlu görüşmeci de, algı oluşturmak amacıyla sığınmacılar hakkında üretilen söylentilere ve iddialara kesinlikle inanmadığını, yerli-yabancı ayırt edilmeden ihtiyaç sahiplerine hayatta kalabilecekleri derecede yardım etmenin zaten insanî bir vazife olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca göçmenlerin güvenlik ve asayiş problemi olarak lanse edilmesinin doğru olmadığına, her toplumda belli bir oranda suç işlendiğine, ancak yerli halk tarafından işlenen suçlar göze batmazken göçmenler tarafından işlenen suçların abartıldığına dikkat çekmiştir. İlginç şekilde K-2 tarafından dile getirilen bu ifadeler, Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan Suriyelilerin suça karışma oranının yüzde 2.5 olduğu, Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında bu oranın düşük olduğu açıklamasıyla da uyum içerisindedir (GİGM, 2020).

“İşte şuna inanmıyorum, devlet onlara bedava ev, mülk veriyor. Bunlar hep algı. Ama tabii ki kendi ülkemizde ihtiyaçlı olanlar olduğu gibi onların içinde de ihtiyacı olanlar vardır. Onların hayatta kalabilmesi açısından gereksinimleri vardır. İşleri, güçleri yoktur. İşte çalışmaya uygun değillerdir. Ama insanî olarak zaten herkes onlara yardımcı olmaya çalışıyor. Ama belirli bir kesim maalesef ya işte burada olmamalılar, bizim ekmeğimizi alıyorlar falan ama baktığımızda hangi ekmeğini aldı onu gösteremezler. Herkes nasibini yiyor... Ya Düzce'de çok sorun olduğunu düşünmüyorum. Zaten Düzce göç alan bir yer olduğu için öyle bir durum olmadı bugüne kadar. Ufak tefek hadiseler oldu. Onlar da çok önemli şeyler değil. Ama mikrofon uzattığınızda, “onların burada ne işi var?” dediğinizde, 10 kişide veya 100 kişide 1 kişi bile çıksa, etkileyici olabiliyor. Oradaki düşünceler, sanki evet ya bizim ekmeğimize göz dikti, geldiler, bizi tehdit ediyorlar güvenlik açısından. İşte yani gün içerisinde kendi vatandaşlarımızın işlediği suçları göremediğimiz, onlar işlediğinde hemen gözümüze batan hadiseler. Şöyle bakmalıyız biraz, objektif olmalıyız. Hırsızlık yapılıyorsa, kavga varsa, bunlar işte zaten ülkede yaşanan hadiseler.” (K-2, dernek yetkilisi, 49 yaşında).

K-7, K-5 ve K-2 gibi K-11 kodlu görüşmeci de sığınmacılarla ilgili doğru bilinen yanlışlara değinerek toplumun bunların etkisi altında olduğunu, hatta zaman zaman mevcut gündeme göre tepkilerin yükselip arttığını ifade etmiştir. Tüm Türkiye’de olduğu gibi Düzce’de de yerleşmiş bir Suriyeli algısı bulunduğunu, “çalışmıyorlar”, “Avrupa’daki akrabalarından para alıyorlar”, “askerimiz orada savaşırken bunlar burada dolaşıyorlar” gibi sözlerle tepkilerin dışa vurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca algıda seçicilik yapıp çok az görünen veya Türkiye’nin herhangi bir yerinde 3-4 kişi tarafından yapılan bir eylemin tüm Suriyelilere teşmil edilerek genelleştirme yapıldığına dikkat çekmiştir.

“Birçoğu yanlış düşünüyor. Bilgi yanlış, doğru bilinen yanlışlar çok fazla. Hâlâ algılarda hepsi, Suriyeli mantığı her yerde var. Bir türlü gitmedi o. Düzce için de var. İşte Türkiye’nin o anki gündemine göre de bizim halk tepki gösteriyor. Türkiye bir dış operasyon yapıyorsa tepki yükseliyor. Suriye değil sadece, Libya ile ilgili de mesela. Doğu Akdeniz politikasında da yükseliş olsa, bu taraftan da gözlemlediğim mültecilere karşı daha tepki artıyor gibi. Hani bizim askerimiz orada savaşırken niye bu insanlar burada dolaşıyor gibisinden. Esnafla falan konuştuğumda yanlış bilgiler genelde var. Bu insanlar çalışmıyor diye. Ama mesela çok yanlış bir algı, çalışmıyor mantığı. Birçoğu çalışıyor aslında baktığımız zaman. Avrupa’daki akrabasından para alan çok az bir kesim var, onlar göze batıyor. Kesinlikle böyle. Türkiye geneli için de bu böyle. Türkiye’de 3 milyon Suriyeli, 1-2 milyon da diğerleri desek, 4-5 milyon insan var yabancı. Antalya’da bir sahilin bir kenarında 4 tane Suriyeli denize girdiği zaman, bütün Suriyeliler tatil yapıyormuş gibi algılanıyor, genelleştiriyorlar yani.” (K-11, ilgili kurum yetkilisi, 28 yaşında).

Esnafların hasebiyle Düzce’deki diğer esnaflarla ve diğer meslek mensuplarıyla içli dışlı olan YE-11 kodlu görüşmeci de kahve muhabbetlerinde veya müşterileriyle yapmış olduğu sohbetlerde sığınmacılarla ilgili bir “karalama çalışması” yapıldığını sezinlediğini belirtmiştir. Vakit geçirmek için yapılan bu sohbetlerde gerçeklik ve doğruluk kaygısı taşımadan her türlü sözün sarf edilebildiğini, dinleyicilerin bir anda kendilerini tümüyle iftiralarla dolu bir ortamda bulabildiklerini, kulaktan dolma bilgilerle genelde Suriyelilere dair üretilen söylentilerin şahıs ve olaydan bağımsız genel şeyler olduğunu, bunun da “bilgi kirliliği”ne yol açtığını ifade etmiştir.

“Şimdi karalama çalışması yapıldığında fark edilmiyor. Ne söyledikleri hiç önemli değil, yani yukardan aşağıya komple iftiralarla dolu bir sistemin içine düşebiliyorsunuz. Şahıs yok, genelleştirmeye alakalı. Ama dediğim gibi genelde de Suriyelilerin üzerinden gerçekleşen bir muhabbet bunlar... Kulaktan duyulan bilgilerle, bizim verdiğimiz vergilerle bunlara maaş veriliyor, bize hizmet gelmiyor, devlet tamamen destek veriyor bunlara, kira yardımı, aylık maaşları yatıyor. Emekli maaşı gibi maaşları var bunların. Bunların bir kere bir günyüzüne çıkması lazım, açıklanması lazım. Bildiğin bayağı bir program yapılıp sürekli enjekte edilmesi lazım insanlara, şu yanlış bilgi kirliliğinin kaldırılması lazım yani. Ben şahsen bilgi kirliliği ile alakalı bunu biliyorum.” (YE-1, esnaf, 38 yaşında).

YE-1 gibi Düzce’de esnaflık yapan YE-3 kodlu görüşmeci ise “fısıltı gazetesi” kaynaklı doğru-yanlış bazı söylentilerin varlığına işaret etmiş, sığınmacılara MA (misafir araç) plaka verildiği ve bu araçlardan sigorta alınmadığı, bandrol ücreti alınmadığı yönünde söylentiler bulunduğunu belirtmiş, böyle bir uygulama varsa bunun yanlış olduğunu, yerli halk nasıl ödüyorsa sığınmacılardan da bu verginin alınması gerektiğini, yükümlülüklerde eşitlik kaidesinin ihlal edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

“Ben kulaktan dolma değil, hukukî anlamda resmî hakları nedir ne değildir bilemem ama vatandaşlar kendi arasında diyor ki bunlara MA (misafir araç) plaka veriliyor, bunlar trafiğe çıkıyor, bunlardan sigorta alınmıyor diyorlar. Yok işte bandrol ödemiyor diyorlar. Ama diyorlar yani, birileri söylüyor, bu fısıltı gazetesi.” (YE-3, esnaf, 43 yaşında).

Egocentric/benmerkezci bir düşünce yapısıyla “ben/biz” ögesinin içeriğini doldururken “öteki” olana dair üretilen yargılar ve bu yargıların biçimi aslında “ben/biz” ögesinin niteliğini de dışa vurur. Yani ötekileştirme, “ben/biz”in düşündüğü biçimde gerçekleşir ve “ben/biz” kendi imgeler dünyasıyla karşısındakini ötekileştirir. Bu durumda bir ya da birkaç kişiyi, grubu, etniği ya da ulusu dışarıda bırakmak, araya mesafe koyarak uzaklaştırmak ve farklılaştırmak amacıyla birçok halk, grup veya toplum, kendilerinden olmayanlar (ötekiler) şeklinde tanımladıkları hakkında çeşitli klişeler, yargılar, algılar ve damgalar üretirler (Nahya, 2011: 30).

Bir medya grubunda yazar olan ve güncel olayları köşesinde yorumlayan YE-17 kodlu görüşmeci de, insanların duygularını kendi amaçları doğrultusunda manipüle etmek

veya provokatif ve sansasyonel eylemlerle birilerini hedef göstererek kendi siyasî hedeflerini gerçekleştirmek peşinde olanların, işlenen adi suçlar üzerinden sığınmacılarla ilgili bir algı ve damga oluşturma peşinde olduklarını belirtmiştir.

“İnsanların duygularını manipüle etmek için zaman zaman abartılı haberlerin yayınladığı doğru. Yok tecavüz etti, yok bilmem ne. Ya adi suç dediğin şey her yerde vardır. Oranına baktığın zaman İçişleri Bakanlığı, Suriyelilerdeki suç oranının Türkiye’deki normal suç oranından çok çok düşük olduğunu, dörtte bir, beşte bir oranında olduğunu göstermiştir. Ya bunları manipüle etmek falan filan, bunlar hoş şeyler değil. Kişilerin ırkıyla veya öz varlıklarıyla alakalı olan işler değil bunlar. Adi suçlu olabilecek, adi suç işleyebilecek dünyada potansiyel bir rakam vardır, oran vardır, her toplumdan çıkar. Ama sen, 4 milyon Suriyeliyi, bir tane psikopat yüzünden aynı kefeye koyamazsın. Nasıl ki Türkiye’deki bir psikopat yüzünden tüm Türkleri suçlayamayacağın gibi veya bir etnisiteye her şeyi yükleyemeyeceğin gibi yani. Dolayısıyla bunlar, dediğim gibi siyasî nedenlerle yapılan birtakım provokatif şeyler.” (YE-17, yazar, 55 yaşında).

Yerli halktan olan görüşmecilerin mevcut algı ve söylentilere yönelik yukarıdaki ifadeleri ve tespitleri, sığınmacı görüşmeciler tarafından da doğrulanmaktadır. Mesela sekiz yıl önce Türkiye’ye gelen, Suriye’de iken bilgisayar mühendisliği yapan GS-10 kodlu görüşmeci, geldiğinden beri çeşitli vasıfsız işlerde çalışmış ve ailesinin geçimini temin etme gayreti içinde olmuştur. Türkiye’de kendisini en çok üzen şeyin, yerli halkın yanlış bilgilerle kendilerinden emin bir şekilde devletin onlara maaş bağladığını söylemeleri, kendilerinin yerel halktan daha fazla imtiyazları olduğunu iddia etmeleri olmuştur. Çalıştığı iş yerlerinden bazen hakkı olan parayı bile alamamış, hiçbir gerekçe gösterilmeden işine son verilmiş biri olarak GS-10, hayata tutunma çabası içinde ekonomik zorlukları aşmaya çalışırken ve bazen de ev kirasını bile veremez durumda iken bu tür sözlü tacizlere maruz kalmanın kendisini incittiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Yeni tanıdık arkadaş diyor ki devlet sana para veriyor. Sana özel bakıyor. Bazen ev kirası yok (veremiyorum). Devlet nasıl bakıyor!”* (GS-10, Suriyeli, 41 yaşında).

Yedi yıldır Düzce’de bulunan ve inşaat işlerinde çalışan GI-8 kodlu görüşmeci de işyerinde sözlü tacizlere maruz kaldıklarını, hatta bu tepkilerin bazen yaptıkları işi bozmak gibi eyleme dönüştüğünü belirtmiştir.

“(Olumsuz sözler söyleyen) çok var inşaatta. Ya sizin ne işiniz var burada, vatanınıza gitsenize. Erdoğan size para veriyor mu? Böyle böyle... Siz olmasanız biz burada güzel paraya çalışıyoruz. Ama sen burada olduğun için biz ucuz çalışıyoruz. Lanet olsun size diyorlar. Hatta işimiz bozuyorlar. Mesela ben orda mermer takıyorum, bir çay içmeye gideceğim, geldim mermeri sökmüş atmış. Benim işlerimi bozuyorlar.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Etnik ve dinî azınlıkların yanında göçmenlere, yabancı işçilere ve sığınmacılara farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda benzer olumsuzluklar atfedildiği görülmüştür. Yeni gelenlerle beraber pastanın küçüleceğine ve gelirin azalacağına ilişkin kaygılarla hareket edenler olduğu gibi “yabancı” ile “olumsuz”u özdeşleştirerek “olumlu” olan “biz”in bundan zarar göreceğini düşünenler de daima var ve etkili olmuştur (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 6-7). Sığınmacılarla ilişkisinin sadece acıma duygusuyla yapılan birkaç yardımdan ibaret olduğunu, onlarla etkileşime girmekten kaçındığını anlatan K-8 kodlu görüşmeci, diğer görüşmecilerin aksine sığınmacılarla ilgili yanlış sanılan söylentilerin aslında doğru olduğunu belirtmiş, sığınmacıların dükkân açtıklarında yahut araç satın aldıklarında vergi ödemediklerini, bunun haksız rekabete yol açarak yerli esnafı mağdur ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca sığınmacıların artık ilk geldiklerindeki gibi çekingen olmadıklarını, güven duygusu içerisinde hareket ettiklerini “kedi” metaforuyla açıklamaya çalışmış, Suriye’nin I. Dünya Savaşının sonunda, 1 Ekim 1918’de kaybedilmiş olmasını dikkate almadan “hâin Araplar” yaklaşımıyla, özdeşleştirmeci bir anlayışla, bu toprakların sahibi olan “biz”lerin daima uyanık bulunması gerektiğini hatırlatmıştır.

“Çöp toplayan, karton toplayanlara dikkat ettiniz mi! Bizimkiler hâlâ büyük çuvallarla götürürler ama motosikletli onlarda MA plaka vardır. MA, misafir araç demektir. Yani misafir aracın şeyi şudur. Ben şunu şu kadara alıyorsam, misafir olduğu için ötv, kdv ödemez bu adam, bin liraya alır bu aracı. Şimdi ne yapıyorsun, dükkân açtığı zaman vergiden muaf tutuyorsun. Ben vergi öderken bu arkadaşlar vergi ödemiyor... Şu anda kendilerine daha çok güven duyuyorlar. Hani eve bir kedi alırsınız da kedi önce korkar, aradan bir kaç ay geçtikten sonra kedi omuzlarını artık belirginleştirir, burası artık benim der ya, onun gibi oldular. Sonuçta bu topraklar bizim diyoruz yani. Şimdi kurtuluş savaşının üzerinden yüzyıllar geçmedi. Hâlâ arkadan vurulmalar unutulmadı. Biz bunlarla yaşadık. Arapların bize yaptıkları, İngilizlerle Fransızlarla bir olup Osmanlıya yaptıklarını

aşağı yukarı biliyoruz. Hafızamız unutsa da bir olay karşısında otomatikman içimizdeki şey bunu geri çıkartıyor.” (K-8, siyasi parti temsilcisi, 48 yaşında).

Yukarıda dile getirilen sığınmacıların vergi ödemedikleri ve bu yüzden haksız rekabete yol açtıkları yolundaki iddiaların doğru olmadığı görülmektedir. Türkiye’de gelir ve kurumlar vergisi gibi beyana dayalı doğrudan vergiler, KDV, ÖTV gibi dolaylı, yani harcama yapıldığı sırada tutar üzerinden alınan vergiler, veraset ve intikal vergisi, damga vergisi gibi vergiler mevcuttur ve bu vergi kalemlerinde sığınmacılara/göçmenlere/mültecilere yönelik herhangi bir muafiyet söz konusu değildir. Gelir Vergisi Kanunu’na göre vergilendirme için vatandaş olmak gerekmemekte, dolayısıyla vergiye tabi olan sığınmacılara yönelik bir istisna söz konusu olmamaktadır. Aynı şekilde Kurumlar Vergisi Kanunu’na göre, kim tarafından kurulursa kurulsun tüm kurumlar aynı hükümler çerçevesinde vergilendirilmekte, sığınmacılara yönelik özel hükümler bulunmamaktadır. Katma Değer Vergisi Kanunu’na göre de bir sığınmacı herhangi bir alışverişte bulunduğu veya işletmesi için mal/hizmet satın aldığı veya bir kiralama yaptığı, kendisine düzenlenen fatura ve benzeri belgelerde hesaplanan katma değer vergisini alım yaptığı tarafa öder. Yani bakkaldan alınan sakızdan işletmeye alınan emtiaya kadar tüm işlemlerde mal veya hizmeti alanlar katma değer vergisini doğrudan öderler. Dolayısıyla Türkiye’de ticarî bir faaliyette bulunan sığınmacılar da vergi kanunları yönünden diğer tüm mükellefler gibi hak ve yükümlülöklere sahiptirler.

Bununla birlikte T.C. vatandaşı olmayıp Türkiye’de sigortalı bir işte çalışan yabancılar ile mavi kart sahibi kişilerin yurt dışından geçici ithal yöntemiyle getirdikleri araçlara MA ve MZ kodlu plakalar verilmekte ve bu araçlardan KDV, ÖTV ve gümrük vergisi alınmamaktadır. Anlaşılağı üzere bu kodlar, aracın geçici olarak ithal edildiğini, yani aracın belirli şartlar ortadan kalktığı anda Türkiye’de kullanılamayacağını göstermektedirler. Ancak Türkiye’de engel oranı % 90 ve üzeri olan kişiler de ÖTV’den muaf olarak araç satın alabilmekte, engel oranı en az % 40 olan kişiler ise ÖTV indiriminden faydalanabilmektedirler. Dolayısıyla hukukî statüleri ya da dezavantajlı durumları hasebiyle tanınmış olan araç alımındaki vergi muafiyeti hususu sadece sığınmacılara mahsus bir durum değildir. Ancak YE-14 kodlu görüşmecinin “MA plakalı araçlarına vergi ödemiyorlar”, “ehliyet imtihanına girmiyorlar”, “senden benden daha lüks telefonları var”, “sigaranın en lüksünü içiyorlar”, “kıyafetin en lüksünü giiyorlar”, “göçmen adamın o kadar rahat yaşamaması lazım” tarzındaki ifadelerinden de anlaşılağı

üzere göçmenlerin mekânın sahipleri tarafından tanınmış misafirlik hukukunu aşmamaları, daima ezik, yoksul ve muhtaç durumda kalmaları gerektiği, aksi durum ve tutumların üstünlük/efendilik fikrini sarsarak haset, kin ve nefret duygularını uyandırdığı ve sığınmacılar aleyhindeki söylentileri arttırarak göçmen karşıtı eylem ve tutumlara haklılık kazandırdığı vurgulanmış olmaktadır.

“Bunların MA plaka alma hakları var. Misafir araç diye geçiyorlar ya... Onlar da vergileri var mı yok mu? Yok ya şey ödemiyorlar bunlar. İmtihana giriyorlar mı bunlar? Yurt dışındaki anası babasından mı bilmiyorum ama herkesin elinde sendekinden bendekinden daha lüks telefon var yani. En basitinden cigaranın da en lüksünü içiyorlar bu adamlar. Kıyafetin en lüksünü giyiyorlar. Yani ne bileyim göçmen olan bir adamın o kadar rahat yaşamaması lazım. Benim kafam o.” (YE-14, sigortacı, 64 yaşında).

Bir göçmenin nasıl olması gerektiğine dair YE-14 tarafından çizilen çerçeve, kurum yetkilisi olan K-11 kodlu görüşmeci tarafından da benzer şekilde ifade edilmekte, mültecilik ile mağduriyet arasında zorunlu bir sebeplilik ilişkisi kurulmaktadır.

Vatandaş şöyle bakıyor, mülteciyse mağdur olsun, mağdur olması lazım, mülteci biraz güzel giyindiği zaman, nasıl mülteci diye bakıyorlar ister istemez.” (K-11, ilgili kurum yetkilisi, 28 yaşında).

Sıklıkla ifade edilen bir diğer hatalı bilgi de sığınmacıların sayısı hakkındaki abartılı rakamlardır. Aslında bu tür argümanlar, dünyanın her tarafında, hayata etnik kimlik ya da belli bir ideoloji perspektifinden bakanların sıkça başvurdukları manipülatif ve provakatif yöntemin birer aracıdır (Özipek, Tanrıku, 2021: 37). Bir kurumda yetkili olan ve konuşmasının önceki bölümlerinde hiçbir sığınmacıyla etkileşimi olmadığını söyleyen K-9 kodlu görüşmeci de sığınmacı sayısının belirtilenden daha fazla olduğunu, sığınmacıların çalışmadıkları gibi yerli halktan daha lüks hayat yaşadıklarını iddia etmiştir.

“Gitsinler Antep’e, orda (Suriyelilerden) acayip zenginler var. Öyle böyle değil yani. Veya o zenginler baksın kendi vatandaşına. Yani bizi psikolojik olarak şeye sokuyorlar. İstanbul daha kötü. 1 milyon falan filan diyorlar, yalan. En az 10 milyon insan var Türkiye’de... Zaten aynı Arap kültürü, tembeller, çalışmıyorlar. Bir çoğunun paraları var veya canı tatlı gibi. Türkiye’nin de onlara bakmasını bekliyor. Ve bizden rahat

yaşıyorlar. İş insanından daha rahat yaşıyorlar. Bir sürü genç var bizde işsiz, üniversite mezunu.” (K-9, ilgili kurum yetkilisi, 54 yaşında).

Görüşmecilerin de ifadelerine yansıdığı üzere toplumsal hayatın aktörleri olarak kişilerin kendileri için uygun dayanaklar elde etmesi, kendisinin niçin o şekilde davrandığı ya da diğerinin niçin kendisi gibi davranması gerektiği meselesine değerler/prensipler bağlamında değil de faydacı/çıkarıcı bir biçimde, benmerkezci bir şekilde yaklaşıldığında sahici bir birliktelik, kalıcı bir ilişki kurmak pek mümkün görünmemektedir. Nitekim bir ithamın doğruluğuna, daha ziyade toplumsal olarak geçerli ve kurumsal olarak önerilen “tercih” standartlarınca karar verildiğini söyleyen Garfinkel da, sosyal ilişkiye giren kişilerin bu standartlara dayanarak görünüm ile gerçeklik, sahici ile sahtelik, saçma ile önemli, kazara olan ile yapısal olan, rastlantısal ile nedensel arasındaki can alıcı ayrımları yapabilir hâle geldiklerini söyler. Yine sosyal bir ilişki gerçekleştiğinde, içinde bulunulan alan ve bu alanın açıklanabilir kıldığı tutumlar kadar diğer kişilerin tavırlarının da bir kişinin kimliğini kurmada etkili olduğunu, dolayısıyla “öteki”nin toplumsal bir nesne olarak müşterek surette inşa edildiğini belirtir (Garfinkel, 2019: 108).

Nitekim K-10 kodlu görüşmeci de sığınmacılara yapılan hizmetlerin insani açıdan gereklilik olduğunu söylerken vatandaşların da haklarının da gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İfadelerinde sığınmacıların eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanmada öncelikli olduğu yönündeki sosyal medyaya yansıyan bilginin doğruluğuna inandığını söylemiştir.

“O konuda bizim devletimiz çok verici. Dünyanın hiçbir yerinde yok böyle. Ben insanî açıdan yanlış bulmuyorum yapılanları ama bunlar yapılırken Türk milletinin de haklarının, hukukunun gözetilmesi, âdil bir çerçevede bunlara çözüm bulunması gerektiğini düşünüyorum. Göçmenlerle ilgili STK teşvikleri, üniversiteye girmedeki öncelikleri gibi şeyler halkı ciddi derecede rahatsız ediyor... Tabii ki bunların topluma adapte edilmesi, eğitim görmesi, kitleleri suçtan uzak tutacaktır. Hem de sosyolojik olarak topluma kazandırılmaları sağlanacaktır ama orda da daha âdil olunması gerekir. Yani toplum rahatsız bu işlerden. Hastanelerde mesela sık sık görüyorsunuz, bildiğim kadarıyla göçmenlerin önceliği var muayene sıralamalarında. O çok sosyal medyaya da yansdı. Katkı payı alınmıyor bu insanlardan.” (K-10, siyasi parti temsilcisi, 41 yaşında).

“Ben “öteki”ne, benden farklı olan “başka”ya açık olmak, onu çağırmak, davet etmek zorundadır” diyen Derrida, bunu bir gönüllülükten öte, zorunlu bir açıklık olarak görür. “Ben”i bu açıklığa mecbur kılan şey ise, nereden geldiği belli olmayan mutlak yasadır. Bu yasaya göre “öteki olan”, “başka olan”, benliğin, dünyanın ve zamanın kaynağıdır. Zira ancak “öteki”nin gelişiyile “ben”lik mümkün hâle gelir, zaman ve gelecek açılır (Derrida, 1999: 67). Göçü ve göçün devam etmesini dünyanın bir kaderi olarak gören K-2 kodlu görüşmeci, Derridacı manada derin olmasa da ötekiyle birlikte yaşayabilmeyi, onlarla birlikte nefes alıp verebilmeyi öğrenmek gerektiğini kendine mahsus ifadelerle şu şekilde dile getirir.

“Onların binlerce kilometre uzaktan dışlanma kaygısıyla buraya geldiklerini biliyoruz. Neden bilmedikleri bir yerde, bilmedikleri bir toplumda kendilerine bir alan oluşturmaya çalışıyorlar? Karınlarını doyurmaya çalışacaklar. Sonra yuvalarını oluşturmaya çalışacaklar, daha sonra işlerini. Yani bugün göçle gelenler, 50 sene sonra bu ülkede işveren olacaklar. Göçler devam edecek. Nereden? İşte böyle sorun yaşayan komşularımızdan gelir, komşularımızın komşusundan gelebilir. Devam edecek. Dünyanın kaderi bu maalesef. Öyle bir dünyada yaşıyoruz. Dolayısıyla evet, onların da yaşama hakkı var, onların da nefes alıp verme hakkı var, onların da çoğalmaya hakkı var.” (K-2, dernek yetkilisi , 48 yaşında).

Ulus devlet sınırları içinde yaşayan ve ulus devletçe belirlenmiş hedef ve ilkeleri benimseyen bireyler olarak değerlere/prensiplere dayalı bir bakış açısından ziyade faydacı/çıkarıcı bir yaklaşımla kurguladığımız hayat içerisinde diğeri/ötekiyle kurduğumuz ilişkiler de bundan etkilenmekte, diğeriyle/ötekiyle ilgili var olan ya da üretilen bilgileri doğruluk veya gerçeklik süzgecinden geçirmek yerine fayda/çıkar bağlamında değerlendirip bunlara inanmak işimize gelmektedir.

Yine sosyal bağların çözülmesi ve toplumsal bütünlüğün zayıflaması da, ilginç bir şekilde artacağı söylenen bireysel özerklik duygusunun azalmasına yol açmaktadır. Zira atomize olan, diğer bireyler ve toplumla arasındaki bağı zayıflayan bireyin kişisel azmi ve güven duygusu pek güçlü olamamaktadır (Sönmez-Selçuk, 2012: 91). Dolayısıyla modernizimle birlikte artış kaydeden bireyleşme ve zayıflayan dayanışma, son kertede toplumsal kutuplaşma ve ötekileştirme ile sonuçlanmakta; kendine güveni olmayan ve azim gücünü kaybetmiş bireyler sığınmacılarla iletişim ve etkileşim kurmak yerine sosyal

medyadaki söylentilere ve fısıltı gazetelerindeki iddialara inanmaya daha meyilli hâle gelmektedir.

6.3.3. Medyada Ötekileştirilme: “Sosyal Medya Çok Kışkırtıyor”

Yirminci yüzyılın başından itibaren bireylerin günlük hayatına girmeye başlayan radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları (medya) daha çok monolog iletişimi mümkün kılan aygıtlar iken (Adıgüzel, 2016: 119), bugün yeni medya olarak tanımlanan internet ağları ve sosyal iletişim medyası, yazı, ses ve görüntü gibi içeriklerin karşılıklı paylaşılmasına imkân veren araçlar olarak çok yönlü iletişimi ve etkileşimi mümkün kılan bir yapıdadır. Kişisel bilgisayarlar, bilgisayar ağları, dijital mobil araçlar ve dijital TV ile radyo gibi geleneksel medyanın ileri ve dijital biçimleri de bugün artık gündelik hayat içerisinde gerçekleşen olay ve durumları çok hızlı bir şekilde medyada görünür kılmaktadır (Ata ve Tamer, 2018: 727).

Her dönemin, her çağın iletişim organı ve gündemi belirleyen aracı teknik gelişmelere de bağlı olarak farklılık arz etmiştir. Gündemi gazeteleri takip ederek anlayan okuyucular, radyolara kulak vererek öğrenen dinleyiciler, televizyonları izleyerek gören seyirciler devri henüz tümüyle kapanmış olmasa da, sayılarının bir önceki yüzyıla nispetle bir hayli azaldığı ortadadır. Artık dijital aygıtlar üzerinden sunum yapılan internet, videolar, web siteleri gibi yeni medya araçları revaç görmekte, bireyler bu yeni medya araçlarıyla her an iç içe bir yaşam sürmektedirler. Bireylerin gündelik hayattaki deneyimleri sırasında tercihlerini, ilgilerini ve düşüncelerini etkileyen bu yeni medya araçlarında geçen haber metinleri, görseller, yorumlar ve ifadeler de hem toplumun düşünce yapısını etkilemekte, hem de toplumun düşünce yapısından etkilenmektedir. Dolayısıyla medya araçlarında mültecilerle ilgili haberlerin işleniş tarzı, haberlerde kullanılan dilin özellikleri, söylemin yapısı ve vurgusu, halkın mültecilerle ilgili düşünce, tutum ve yaklaşımlarını şekillendirmekte ve halk arasında çeşitli bakış açılarının gelişmesine etki etmektedir (Çetin Dağdelen, 2018: 560-561).

Bu noktada sığınmacıların haber medyasında, özellikle de televizyon haberlerinde nasıl temsil edildikleri hususu öne çıkar. Bilindiği gibi temsil kavramı, gerçekliği yansıtmaktan çok inşa etmeye gönderme yapar. Temsil, gerçekliğin unsurlarının tanımlanması, ötekilerin dışlanması ve anlamların üretilmesi yoluyla bir seçme sürecine göre işler ve temsil edilen kimlik hakkında kalıplaşmış ön yargıların yayılmasında büyük

rol oynar. Haber metinleri ve fotoğrafları, reklamlar, radyo programları, videolar, filmler, bloglar, sosyal medya araçları gibi sembolik içerikler üzerinden üretilen medya temsilleri de, toplumsal bütünleşmenin, düzenin, uyumun ve değerlerin yaratılmasında ve sürdürülmesinde, bireyleri topluma bağlamada, değerleri paylaşmada ve gündelik hayatı tanımlamada önemli işlevlere sahiptirler. Bununla birlikte belli ideolojiler ile şekillenmiş olan temsillerin, gerçeği çarpıtmakta ya da bizlere gerçeğin sadece belirli bir yönünü sunmakta oldukları gözden kaçırılmamalıdır (Orgad, 2014: 134-140).

Medyada yer alan olumsuz temsiller, halk arasında sığınmacılara yönelik görüşleri ve davranışları etkiledikleri için önemlidir. Temsil biçimlerinin kalıplaşmış ön yargıların yayılmasında büyük rol oynadıkları göz önünde bulundurulduğunda, olumsuz ve dışlayıcı temsillerin mültecilere yönelik nefretin ve düşmanlığın artmasına/yayılmasına yol açabileceği öngörülebilir (Boztepe, 2017: 94). Nitekim Suriyelilere yönelik olumsuz ve dışlayıcı algıların üretilmesine ve de bunların yayılmasına katkı sağlayan medya temsilleri de mevcuttur. Suriyeli sığınmacıların ve diğer sığınmacıların medyada temsil ediliş şekilleri, sorunun uzamasına ve yaygınlaşmasına sebep olabilmektedir. Hatta bu temsiller, mültecilerle ilgili devlet/hükümet politikalarını etkilemekte ve sığınmacılar hakkında çıkarılan yasaların içeriklerini şekillendirebilmektedir (Efe, 2015: 7).

Sosyal medyada bir denetim mekanizmasının olmadığını, bunun da eğlence, dalga geçme, dikkat çekme, kibir, haset ve düşmanlık gibi duygularla hareket eden art niyetli kişilerin yalan, çarpıtma, aldatma, yönlendirme, saptırma ve kurgu içerikli paylaşımlar yapmalarına imkân tanıdığını söyleyen K-7 kodlu görüşmeci, çoğunluğu fake hesaplardan yapılan ve halkı huzursuz eden bu tür paylaşımlara ve haberlere karşı devletin acil tedbirler alması ve göçmen algısını yönetmesi gerektiğini belirtmiştir. Zira kendi yakın çevresindekilerin bile televizyondaki, sosyal medyadaki olumsuz propagandaların etkisi altında kalabildiğini ve aynı dili kullanabildiğini gördüğünü ifade etmiştir.

“Dün Facebook’ta bir paylaşım vardı. Karşı komşum Suriyeli. Bakkal açtı, 4 ay sonra Jetta aldı diye... Şimdi Almanya’daki bir adamın çok çalışıp iyi bir Mercedes alması suç mu? Onların da ben fake hesaplar olduğunu düşünüyorum. Böyle toplumu gıdıklamaya yönelik, sinirleriyle oynamaya yönelik haberler bunlar. Ama bundan etkilenen çok var. Annem bile yaşlı başlı kadın, namazında niyazında, mesela Suriyeli gördüğü zaman şey yapıyor, niye geldiler, gitsinler, diyor. Anne diyorum bizim dedeler niye geldiler? Susuyor

o zaman. O algı çok etkili televizyonda, medyada, her yerde bunu görüyorlar. Yani hiç böyle, hiç etkilenmeyen insan etkileniyor, etkilenmiş durumda zaten. Devletin bu algıyı iyi yönetmesi lazım.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Dış dünyayla ilgili olarak ampirik ve rasyonel yollarla elde ettiğimiz bilgilerin yanında haber yoluyla duyulan ya da aktarılan bir takım bilgilere de sahip oluruz. Bu bağlamda medyanın aktardığı bilgi, bizi dünyadan haberdar eder. Ancak bu dünya, bizim yaşadığımızı sandığımız dünya değil, haberdar olduğumuz dünyadır. Dolayısıyla bizim ötemizde, bizimle irtibatı bulunmayan bu dünyayla ilgili kanaatlerimiz de biz ve onlar karşılıklı üzerinden şekillenen bir tanımlama yapma süreciyle işlerlik kazanır. Bu ötekinin oluşum ve temsil süreçleri sırasında medya içeriklerinin ayrıştırıcı, ötekileştirici söylemleri pekiştirdiği görülür. Kamuoyu medya üzerinden zihinlere yerleştirilen etiketlemeleri, ayrıştırıcı tanımlamaları ve konumlandırmaları bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kabul eder ve bu doğrultuda davranış ve düşünce kalıpları geliştirir (Akçalı, 2006: 13).

Yukarıda verilen konuşmasının devamında K-7 kodlu görüşmeci, medyada yer alan haberlerin, kulaktan kulağa aktarılan söylenti ve fısıltıların bilinçaltına yerleştiğine ve bunun da ötekileştirmenin ve ırkçılığın artmasına etki ettiğine dikkat çekmiş, ırkçılığın nasıl kötü bir şey olduğuna dair kamuoyunda ve okullarda çalışmalar yapılması, televizyonlarda filmler gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolaşımda olan algı oluşturmaya yönelik söylenti ve fısıltıları “meydanda çekirdek çitliyorlar”, “denize giriyorlar”, “yüksek sesle konuşuyorlar”, “niye geldiler”, “rahatımız kaçtı”, “eskiden ne güzeldik”, “devlet bunlara para veriyor”, “dükân açıp araba alıyorlar” gibi günlük hayatla ilgili hususlar, bilgisizlik ya da çarpıtma amaçlı söylentiler ve yaşam konforunu bozan ötekine karşı tahammülsüz ve hoşgörüsüz ifadeler şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

“İrkçilik arttı ya, çünkü medyadaki haberler, fısıltılar. Orda çekirdek çitlediler, denize girdiler, orda yüksek sesle konuştular gibi şeyler. Kulaktan kulağa, işte bunlar niye geldiler, rahatımız kaçtı, eskiden ne güzeldik falan gibi. Bilinçaltına bu yerleşiyor. Bununla ilgili kamuoyu çalışması yapılması gerekiyor. Okullarda da olabilir bu. Farklı reklam kanallarında olabilir bu. Devletin bir sürü kanalı var. Koysun işte ırkçılığın kötü bir şey olduğunu anlatan filmler... Belki amcası orda. Avrupadaki Amerikadaki akrabalarından para gönderenler de var onlara. Oradan bir şekilde araba alıyor, araba alması daha rahat olabiliyor... Adam bankadan para almaya gittiğinde, bunları maaş

kuyruğunda gördüğünde, devlet bunlara para veriyor diye söylüyorlar. Ama Amerika'dan amcasının oğlundan geliyor. Onu halk bilmiyor.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Sığınmacılara/mültecilere yönelik ötekileştirici haberler sadece içinde yaşadığımız bu zamana ve bu mekâna ait değildir. Geçmişte de farklı zaman ve coğrafyalarda nefret, kin ve düşmanlık içeren propaganda ve haberler vasıtasıyla ötekileştirilen gruplar ve topluluklar olmuştur. Bugün bile Avrupa’da medya üzerinden yürütülen ve halkı olumsuz etkileyen mülteci karşıtı söylemlere rastlanmakta, göçmenlerin suç ürettiği ve ülkeyi güvensizliğe sürüklediği gibi eleştiriler basında yaygın olarak dile getirilmektedir. Daha önce de özellikle Almanya’da ayrımcı ve ırkçı çevreler, Türklerle ilgili olarak bu tür suçlamaları sıklıkla gündeme taşımışlardır. Almanya’da geçmişte Türklerle ilgili olarak geçerli kılınmaya çalışılan algının bir benzeri ise bugün Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar için oluşturulmaya çalışılmaktadır. Nitekim Özipek ve Tanrıkulu’nun da belirttiği gibi, dünyanın hemen her tarafında ayrımcı ön yargının boyutlarına göre, azınlıkların, göçmenlerin, sığınmacıların ve diğer kırılgan grupların yanlışlarını büyüterek verme eğilimi mevcuttur. Özellikle de medya hak temelli bir çalışma adabına sahip değilse, bireysel yanlışlar etnik, dinî, siyasî, kültürel ve cinsel kimliklerle birlikte verilerek olumsuz bir özdeşlik kurulması kolaylaştırılmaktadır (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 78-79).

Mesela Avrupa Birliği ülkelerinden biri olan Macaristan’da göçmenlerin medyadaki yansımalarını inceleyen bir çalışmada (Tunçel, 2018: 377), göçmen karşıtlığının partilerin sokak afişlerine nasıl yansıdığına ve bir propaganda aracı olarak nasıl kullanıldığına bakılmıştır. Sığınmacıların AB ülkelerine dağıtılmasını protesto etmek amacıyla billboardlarda yer verilen sloganvari ifadelerde toplumda tedirginliğe sebep olacak, yabancı düşmanlığını pekiştirecek söylemlerin tercih edildiği, sığınmacılar ile terör ve cinsel saldırılar arasında ilişki kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu şekilde Avrupa’da yaşanan terör saldırılarının ve tecavüz vakalarının ana faili olarak sığınmacılar hedef gösterilmiş, sığınmacıların Avrupa’ya terör taşıdığı ve Batı değerlerini tehdit ettiği algısı doğrudan vurgulanmıştır. Sığınmacıların medyada temsili üzerine yapılan başka bir çalışmada (Philo vd., 2013: 29) da, Avrupa’daki medyanın istikrarlı bir şekilde düşmanca bir dil kullandığı, kavramsal ayrımlara (mülteci, göçmen vb.) dikkat etmediği, mültecilerin ve temsilcilerinin seslerini duyurmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca mevcut toplulukların yaşam koşullarını korumaya yönelik bir dili benimsediği ve bunun sığınmacıların ve

mültecilerin damgalanmalarına, ötekileştirilmelerine, izole edilmelerine katkı sağladığı görülmüştür.

Türkiye, ciddi ölçüde kitlesel göçe maruz kaldığı halde büyük çaplı toplumsal olayların yaşanmadığı bir ülke olmasına rağmen başta sosyal medya olmak üzere yazılı ve görsel basında zaman zaman Suriyelilerin suça eğilimli oldukları ve suç oranlarını arttırdığına yönelik haberler çıkabilmekte, hatta son zamanlarda bu haberler artış kaydetmiş vaziyettedir. Düzce’de esnafılık yapan YE-10 kodlu görüşmeci de, sığınmacıların medya tarafından ötekileştirilmesinin sadece Türkiye’de değil Avrupa’daki birçok ülkede de yaygın olduğunu belirtmiş, bunun nedeninin Batılı kültüre adapte olamamak ve yüksek sesle kaba bir şekilde konuşmakla bağlantılı olduğunu söylemiştir. Kristalize olmuş bir Fransız kültürü ve dili karşısında Arapçanın insanlara itici, kakıcı, bağnaz bir dil gibi gözüktüğünü, Arapların diğer milletlerden daha fazla kültürlerini, ananelerini, geçmişlerini silecek olaylara maruz kaldıklarını ve yerleştikleri ülkelerde medya ve yöneticiler tarafından olumsuz gösterildiklerini ifade etmiştir.

“Sığınmacıların sadece bizim ülkemizde değil, Avrupa’daki birçok ülkede en büyük problemi, dillerinin ağır tonajı, yani harfleri, kelimeleri çıkarırken yüksek sesle, kaba sesle çıkarmalarının birçok millete göre argo konuşulduğunun düşünülmesidir. Aslında Fransızca da aynı, ama yıllar yılı insanların medeniyet dili kabul edilmiş. Adam Fransızca konuşsa, sanki aşk şarkısı söylüyormuş gibi geliyor herkese. Ama Arapça konuşulunca itici, kakıcı, insanlara bağnaz gelen bir dil gibi gözükmeğe başladı. Bilmiyorum herkes farklı fikirde olabilir. Dünyanın çok farklı bir şekilde küreselleşmesi ile Araplar birçok diğer milletten daha çabuk kültürlerini, ananelerini, kendi geçmişlerini silecek birçok olaya maruz bırakıldılar. Hem medya tarafından hem de yerleştikleri ülkenin yöneticileri tarafından. Olumsuz gösterildiler.” (YE-10, esnaf, 33 yaşında).

Benzer yapılar ve olguların benzer sonuçları doğurması gibi dünyanın her yerinde hak temelli perspektifin dili nasıl birbirine benziyorsa, ayrımcılığın, ötekileştirmenin dili ve klişeleri de benzer niteliktedir. Mesela biri 1889, diğeri 2016 yılında yayınlanmış iki karikatürde cinselliğin kullanımına varıncaya kadar göçmenlere ve sığınmacılara yönelik kalıp yargılar, suçlama biçimleri şaşırtıcı derecede benzerlik göstermektedir. 1889 yılında Çinli işçileri resmeden karikatürde, 1880’lerin ABD’sinde beyaz bir kadına tecavüz edip öldüren Çinli işçi üzerinden tüm Çinliler ve Uzak Doğulular sarı tehlike olarak

resmedilmekte, 2016 yılında Ege denizinde boğulup cesedi karaya vuran Aylan bebeği (Aylan Kürdi) resmeden Fransa'da yayınlanmış karikatürde ise 4 yaşındaki Suriyeli sığınmacı Aylan'ın büyüdüğü takdirde muhtemelen tacizci olacağı imajı verilmektedir (Özipek ve Tanrikulu, 2021: 8).

Türkiye'deki yazılı-basılı medya organlarında sığınmacıların ötekileştirilmesi, tehlikeli görülmesi ve düşmanlaştırılmasına yönelik yayınlar ise daha ziyade üçüncü sayfa habercilik türünden yaşanan bir olay üzerinden konunun ele alınması şeklinde olmaktadır. Yerel medya sığınmacılarla ilgili olarak olaya daha yakın durup haber-olay merkezli bir yaklaşım sergilerken, ulusal medya hükümete karşı/yakın olmakla bağlantılı ve orantılı şekilde haberleri vermektedir (Erdoğan, 2015: 341). Bununla birlikte bazı siyasîlerin vermiş oldukları demeçlere ve yapmış oldukları eylemlere dair ulusal basında yapılan yorumların da “kamplarda beslediğimiz suç işlemeye meyilli Suriyeliler” ve “yaklaşmakta olan büyük tehlike göçmenler” algısını güçlendirmeye yönelik olduğu görülür:

Kimileri için ucuz işgücü olan bu kitle, Türkiye için uzun vadeli bir milli güvenlik meselesidir. Bütün sınır kentlerimiz ve tüm büyük kentlerimiz bu işgalin altındadır. Düşük kur, düşük işçilik sayesinde ihracatı arttırma planının bir parçası gibi kullanılan, tarımda ucuz işgücü olarak görülen bu kitlenin giderek artacak “haklı” hak talepleri Türkiye'nin geleceği açısından sıkıntılıdır... Bir bakan, Türkiye'nin 9 milyon Suriyeliye baktığını açıklamıştır. İçeride veya dışarıda fark etmez, 9 milyon Suriyeli Türkiye'nin, Türklerin sırtındadır... Bu göçmenlerin karıştığı adi suç oranının, tüm saklama çabalarına rağmen hayli yüksek olduğu ortadadır. Kültürel farklılıkların yarattığı kriminal tehlikeler de cabasıdır.” (Altaylı, 29.11.2021).

İçinde bulunduğu veya tercih etmiş olduğu siyasî pozisyonun bir gereği olarak muhalefet etme durumuna sadece yerel veya ulusal medyada değil, kişisel sosyal medya hesaplarında da rastlanabilmektedir. Bu mecralarda yapılan paylaşımlar bir editör ya da üst merci tarafından gözden geçirilmediğinden ve yerel/ulusal basına göre daha yakın ve tanıdık unsurlar içerdiğinden daha da kışkırtıcı bir nitelik taşıyabilmekte, toplumda nefret ve ırkçı söylemlerin daha da artmasına neden olabilmektedir. Kişisel sosyal medya hesaplarının etkisine dikkat çeken YK-7 kodlu görüşmeci, sığınmacıların ilk geldikleri zamanlarda kişisel sosyal medya hesaplarında çok sayıda asılsız haberlerin yer aldığını, insanların bu haberlerin gerçek olup olmadığına bakmaksızın paylaşımlar yaptıklarını, bu

paylaşımlar yayılınca da bunlara inanmaya ve tepki vermeye başladıklarını belirtmiş, devletin bunları yalanlaması ve insanların sığınmacılarla haşır neşir olup iç içe yaşamaya başlamasıyla sosyal medya paylaşımlarına inananların sayısının azaldığını söylemiştir.

“İlk zamanlar çok tepki vardı ve şöyle asılsız haberler çok yayılıyordu. Mesela Suriyeliler üniversiteye alınacak falan. Sanki sınavsız alınacakmış. Mesela bir arkadaşım haberin doğru olup olmadığına bakmadan hemen paylaşıyordu. Bizim çocuklarımıza haksızlık olacak falan diye. Ondan sonra bu tür asılsız haberler sosyal medya üzerinden yayılınca insanlar bu paylaşımlara çok inanıyordu. Ama şöyle, onlarla iç içe olunca, onlarla haşır neşir olunca, gördüler bunun doğru olmadığını. Devletin de bunları yalanladığını gördüler çoğu konuda. Bu paylaşımların doğru olmadığını gördüler.” (YK-7, öğretmen, 49 yaşında).

Görüntü yönetmeni olarak uzun yıllar medyada çalışmış olan YE-13 kodlu görüşmeci de, ilk geldikleri zamanlarda sığınmacıların toplumu tehdit edici tutumları olduğuna yönelik pek çok haberler aldıklarını, ancak görüntü almak üzere olay yerine gittiklerinde asayiş tehdit edici olarak algılanan şeylerin daha ziyade yüksek sesle konuşup gürültü çıkartmak, apartman kültürüne uygun olmayan davranışlarda bulunmak gibi gündelik hayat içerisinde sıkça rastlanan ufak-tefek çekişmeler olduğunu gördüklerini belirtmiştir.

“Biz medyada çalışırken ilk başta çok haber geliyordu. Çünkü apartman kültürü onlarda (sığınmacılarda) çok fazla yok. Normal konuşmaları bağışmalı çağrışmalı olduğu için böyle gürültü çıkarma gibi asayiş olaylarında sıkça isimleri geçiyordu. İşte gidiyorsunuz bir şey çıkmıyor, yani öyle onunla bununla kavga edeyim gibi. Zaten bir şey yapamazsınız yabancı bir ülkeye gittiğiniz zaman onların dilini öğreninceye kadar. Kimseyle ne kavga edebilirsiniz ne bağırabilirsiniz ne tehdit edebilirsiniz.” (YE-13, görüntü yönetmeni, 45 yaşında).

Göker ve Keskin, yapmış oldukları bir çalışmada (2015: 251), toplumsal gerilim ve ekonomi haberlerindeki olumsuz temsillerde bile mültecilerin edilgen ve kontrol mekanizmasından yoksun, olumsuzluk timsali olarak resmedildiklerini, olumsuzluğun merkezinde yer aldıkları temsillerde ise en fazla ‘sorumlu’ olabildiklerini, fail olmaktan uzak bir profile sığdırıldıklarını belirtmektedirler. Haber ana olaylarında da, medya ve toplum tarafından üretilen söylemlerin pekiştirildiğini, mültecilerin genel olarak ekonomik

yük, sosyal sorun ve mağdur kavrayışı ekseninde ele alındığını söylemektedirler. Gazetelerin ideolojik uzlaş noktalarından birinin ise, mültecilerin muhtaç ve edilgen yapısı olduğu tespitini yapmaktadırlar. Mülteci algısının oluşumunda medyanın etkisine dikkat çeken YE-7 kodlu görüşmeci de, toplumun genel olarak farklı etnisite ve kültürlerle bir arada yaşamaktan dolayı bir sıkıntı yaşamadığını, ilişki ve etkileşimde bulunduğu kimselerle arkadaşça ve dostça yaşama kültürüne sahip olduğunu, ancak toplumun medya başta olmak üzere farklı kesimlerce sığınmacılara karşı kışkırtıldığını söylemiştir.

“Artık bizim Türk, Arap, Kürt iç içe yaşamamız sıkıntı olmaz diye düşünüyorum. Yani biraz da bu işte medyanın etkisi de var. Sosyal medya çok kışkırtıyor. Farkındasınız değil mi? Çok kışkırtıyorlar çok. Yani böyle bir olumsuz algı var, çok. Yoksa onlar bizim arkadaşlarımız, dostlarımız. Hiç sıkıntımız yok yani.” (YE-7, din görevlisi, 49 yaşında).

Daha önceki başlıklar altında da birkaç kere sığınmacılara uzak olan, onlarla iletişime geçmemiş olan kişilerde sığınmacılarla ilgili algının olumsuz olduğu ifade edilmişti. Yukarıdaki görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılabileceği üzere benzer bir durum sosyal medya üzerinden sığınmacılarla ilgili yayılan asılsız haberlere inanma hususunda da geçerlidir. Sığınmacılarla iletişimi olmayan kişilerin sosyal medyada yer alan haberlerin doğru olduğunu iddia ettikleri, sığınmacılarla bir arada yaşayarak onları tanıma fırsatı bulan kişilerin ise zaman içerisinde sosyal medyada yayılan haberlerin asılsız olduğunu görerek onlara inanmaz hâle geldikleri görülmüştür. Nitekim Türkiye’de bir milletvekilinin Suriyeli sığınmacılara yönelik ayrıcalık tanındığı iddiaları üzerine attığı tweetine, Göç İdaresi Başkanlığı ve birçok mülteci derneği tarafından iddianın gerçeği yansıtmadığına dair hızlı ve bilgilendirici açıklamalar yapılması, sosyal medya kullanıcıları tarafından da ironik cevaplar¹ verilmesi, kamuoyunda bu tür manipülatif iddialara karşı belli bir refleks geliştiği ve bunlara inanma oranının düşüş kaydedtiği anlamına gelebilir.

Bununla birlikte medyanın sığınmacılarla ilgili haberlerde kullandığı dil, bir müddet sonra toplum tarafından paylaşılan hâkim bir söyleme dönüşebilmektedir. Tabiatıyla bu söylemler, toplumun sorunu nasıl anladığını şekillendirmede önemli bir rol

¹ Atılan ironi yüklü tweetlerin bazıları şunlardır: “Suriyelilerin aldığı bütün yumurtalar çift sarılı çıkıyormuş”, “Suriyelilerin bütün dondurma çubuklarında bedava çıkıyormuş”, “Suriyeliler arabaya binince hemen sevdikleri şarkı çalıyormuş”, “Suriyeliler çay parası vermiyormuş, onlara döner, ayran, baklava bedava ve nargile kafeler ücretsizmiş”, “Suriyeliler benzin alınca yanına bedava araba veriyorlarmış”, “Suriyeli öğrenciler X’in değerini bulmuyorlarmış, X kendisi bulup denklemi çözüyormuş”, “Suriyelilerin ayranları ve dürümleri aynı anda bitiyormuş”. Bkz. <https://multecimedyasi.org/2020/08/05/>

oynamakta, mevcut korkuları ve tedirginlikleri körüklemektedir. Mesela sığınmacılarla ilgili haberlerde onların “ekonomik yük” oldukları sıkça tekrar edilir. Ayrıca bu durum, mültecilerin ‘kayıt dışı’ çalıştıkları, ‘ucuz işgücü’ oldukları ve bu nedenle yerli çalışanlar için tehdit oluşturdukları yönündeki bir ‘korku’ söylemiyle de takviye edilir. Böylece işimizi kaybetmek üzere olan “biz” ile işimizi/ücretimizi elimizden almaya çalışan “onlar” karşıtlığı kurulmuş ve diyalektik bir mücadele başlatılmış olur.

Bu korku söylemiyle bağlantılı bir başka söylem de mültecilerin “güvenlik tehdidi” oluşturduğunu vurgulamaktır. Bir taraftan mülteciler mağdur “kitleler” ve “yığınlar” olarak temsil edilirken, diğer taraftan “-den/dan fazla”, “-in üzerinde”, “binlerce” gibi mülteciler hakkında tahmine dayanan sayısal bilgiler verilmesi, mültecilerin muhtemel tehlikeler arasında yer aldıklarını bilinçaltına kaydetmekte; bu ‘ortalama’ rakamsal ifadeler mültecilerin artan sayısının bir sorun olduğunu ima eden tehdit ve güvenlik algısını kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca kanallarda mültecileri tehlikeli gösterip korku ve nefret uyandıran temsillerin bir başka biçimi de onları nitelemek için kullanılan ‘yasadışı’ ve ‘kaçak’ kelimeleridir. Özellikle “yasadışı” kelimesi, yalnızca yasanın ihlal edilmesi olarak değil, aynı zamanda mültecileri suçla ilişkilendirir bir manaya gelmektedir. Bu durum, mültecileri kriminalize etmek ve toplumda mültecilere yönelik olumsuz algıyı pekiştirmek işlevi gördüğünden dolayı sorun üretme potansiyeline sahiptir (Boztepe, 2017: 116-118).

Şan ve Abdulhakimoğulları tarafından yazılan Twitter’da dolaşıma sokulan Suriyelilere İŞ-KUR aracılığıyla iş verileceğine dair çarpıtma bir haberi konu alan bir makalede, aslında bu tür haberlerin yayılmasındaki maksadın, Suriyelilerin ülke ekonomisi üzerine olumsuz etkisi ve Suriyelere iş verilmesine yönelik duyulan rahatsızlıkla tam olarak ilgisinin olmadığı iddia edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre Suriyelilere yönelik rahatsızlığın ana kaynağı, Suriyelilerin Türk toplumu için istenmeyen birer yabancı olarak görülmesinden, iç gruba dâhil olmaları henüz mümkün olmayan “ötekiler” olarak kabul edilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda diğer göçmen gruplarından farklı olarak Suriyelilerin öteki olarak temsilinin, ötekileştirmenin işlevleri arasındaki “yansıtmayla rahatlama” ya da “kimlik yüceltme işlevi” ve “sosyal düzeni koruma işlevi” ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Şan ve Abdulhakimoğulları, 2021:235).

Düzce’de bir STK’da çalışan YK-13 kodlu görüşmeci de sığınmacılar hakkında medyada gerçeği yansıtmayan, toplumu korkuya sürükleyen haberlerin varlığından söz etmiştir. Bu tür haberlerde Türkiye’de işlenen suç oranları göz ardı edilerek sığınmacıların suç işlemeye meyilli tehlikeli kişiler olarak gösterilmeye ve işlenen bir suçun abartılarak bütün sığınmacılarla ilişkilendirilmeye çalışıldığını anlatmıştır. Sığınmacıların işledikleri suçların öne çıkarılmasının ardında, aslında sığınmacıların “dışarıdakiler” ya da “ötekiler” olarak görülmesinin etkili olduğunu belirtmiştir.

“Zarar yönüyle bakıyorlar ya. İşte şu kadar insanın gelmesi, toplumda şu kadar suç oranının arttığı. Hani bakıldığı zaman, şu an yapılan istatistiklere göre Suriyelilerin suç işleme oranı hani yüzde 3 ya da 5 olarak geçiyor, yüzde 95 bizim halkımız gerçekleştiriyor yani. Tabii Suriyeliler dışardan geldikleri için bir suç işlediğinde hemen Suriyeliler öne çıkarılıyor, haber yapılıyor.” (YK-13, STK çalışanı, 41 yaşında).

Yukarıda verilen görüşmecilerin ifadelerinden ve sığınmacıların medyadaki temsili üzerine yapılan araştırmalardan çıkartılabilecek en açık sonuç, eşitsizlik üzerinde inşa edilmiş olan sosyal ilişkilerin kamusal sunumunda medyanın belirleyici bir rol üstlendiğidir. Bu kamusal sunum süreçlerinde medya izleyici kitleyi sürekli olarak ‘bizden olanlar’ ve ‘bizden olmayanlar’, ‘bizler’ ve ‘onlar’, ‘içeridekiler’ ve ‘dışarıdakiler’, ‘vatandaşlar’ ve ‘yabancılar’, ‘normaller’ ve ‘sapkınlar’, ‘dostlar ve düşmanlar’, ‘batılılar’ ve ‘geri kalanlar’ gibi çeşitli ayrıştırma süreçlerine davet etmektedir. Bu şekilde toplum genelinde harekete geçirilmiş olan toplumsal çıkarlar, toplumsal platformlarda birbirinden ayırt edilmekte, farklılaştırılmakta ve ayrımcılığa karşı savunmasız hâle getirilmektedir (Cottle, 2000: 2). Görüldüğü gibi sığınmacılar, medyada, genel olarak ya yardıma muhtaç ve kurban olarak gösterilmekte veya toplum için bir “tehdit” ve “problem” olarak görülmekte ya da şiddet ve suç gibi konularla beraber ele alınmaktadırlar (Pandir vd., 2015: 92). Gölcü ve Dağlı’ya (2017: 35) göre de sığınmacıların gazete haberlerindeki temsillerinde ötekileştirici unsurlara yer verilmekte ve bu temsillerin belirli konu başlıkları etrafında toparlandığı görülmektedir. Kitleli etki düzeyine sahip olan haber medyası, Suriyeli mültecilerin günlük hayatlarına dair normal temsiller yerine, ayrıştırıcı ve ötekileştirici söylemler üzerine inşa edilmiş bir Suriyeli mülteci temsiline yer vermeyi tercih etmektedir. Nitekim Adıgüzel (2017: 114) de Türkiye’ye gelen sığınmacılara karşı gelişen olumsuz algıyı ayrımcı, düşmanlaştırıcı, ötekileştirici diliyle en çok medyanın etkilediğini belirtmektedir.

6.3.4. Politikalarla Ötekileştirilme: “Burada Havaalanında Bekler Gibi Bekliyoruz”

2011 yılından itibaren Suriyelilerin Türkiye gelmeye başlaması ve 2014 yılı sonrasında da Suriyeli olmayan sığınmacıların ve düzensiz göçmenlerin sayısının artmasıyla Türkiye hem dünyanın en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkesi hem de uluslararası göçün hedef ülkelerinden biri haline geldi. Bir taraftan geçici koruma altında bulunan 3.6 milyondan fazla Suriyelinin kalıcılıkları her geçen gün daha da belirginleşirken, diğer taraftan da Türkiye’de kalıp uluslararası koruma başvurusunda bulunan sığınmacıların üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri için bekleme süresinin uzaması ve düzensiz yollarla Türkiye’ye gelenlerin sayısının artması, artık birlikte yaşamı bir tercih olmaktan çıkartıp bir zorunluluk haline getirmektedir (Erdoğan, 2020: 72-73).

Birlikte yaşamın iki taraf için de uyuma dönüşmesinde ve sığınmacıların toplumda ayrımcılığa, ötekileştirilmeye maruz kalmamasında yerleştikleri ülkede kendilerine verilen haklar belirleyici olmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye, geçici koruma kapsamına alınan Suriyelilere ve uluslararası koruma statüsünde veya başvurusu durumunda bulunan kişilere bir takım haklar ve hizmetler vermektedir. İlk olarak kayıt altına alma işlemi yapılır, ardından geçici koruma altındaki Suriyeliler ile uluslararası koruma altında veya başvurusu konumunda bulunan Avrupa dışından gelen diğer kimselere, 99 ile başlayan bir kimlik numarası ve kimlik kartı verilir. Uluslararası koruma başvuru sahiplerine verilen 1 yıl süreli kimlik kartı, başvuru sonuçlandırılmadığı takdirde 1 yıl süreyle yenilenir (GİGM, 2019d). Geçici koruma altında bulunan Suriyelilere, Geçici Koruma Yönetmeliği’nde belirtildiği üzere eğitim, sağlık, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık hizmetleri sağlanır. Uluslararası koruma statüsünde bulunanlar veya başvuru sahibi olanlar da geçici koruma altındakilerle benzer haklara sahiptirler. Bununla birlikte 2020 yılı itibarıyla sağlık alanında uluslararası koruma statüsünde bulunan veya başvuru sahibi olan kişilerle ilgili olarak sağlık sigortası kapsamında bazı değişiklikler yapılmıştır. (GİGM; 2019e).

Bununla birlikte bireylere hakların yasal olarak verilmesinin bu hakların bütün toplumsal kesimler için hayata geçirildiği anlamına gelmemesi gibi, sığınmacıların gündelik hayatlarını idame ettirmelerini sağlayan bu tür hakların verilmiş ve resmî olarak tanınmış olması, onların bu haklara rahatlıkla ulaştıkları ya da bu hakları kullanmada

zorluklar yaşamadıkları anlamına gelmez. Nitekim araştırmalar, birçok ülkede haklar tanınsa da dışlanmanın ve eşitsizliklerin sürdüğünü ve haklara ulaşmanın bazıları için hiç de kolay olmadığını göstermektedir (Erder, 2020a: 27). Yine haklara bir şekilde ulaşılsa bile sığınmacılarla ilgili ötekileştirici söylemlerin artması, hükümetlerin sığınmacıların hak ve özgürlükleri konusunda gerekli başka politikalar yapmasını güçleştirir. Turgut'un (2021: 22) da belirttiği gibi belirli bir etnik grubun "tanınmaması" ya da "yanlış tanınması", etnik gruplar arasında hiyerarşik bir toplumsal yapıya dönüşerek çoğunluğa mensup olmayan bireylerin toplumsal statülerini ve kaynaklara ulaşımını etkilemeye başlar.

Bu bağlamda sığınmacılara verilen statüler açısından bakıldığında Türkiye'ye gelen Suriyeliler "geçici koruma" statüsünde iken, başvurusu kabul edilen çoğunlukla Irak ve Afganistan'dan gelen kişiler "uluslararası koruma başvurucusu" statüsünde, düzensiz gelenlerden ya da bir şekilde düzensiz göçmen haline gelmiş sığınmacılardan kimlik sahibi olmayanlar ise "kayıt dışı" olmaktadır. Yani Türkiye'ye Avrupa dışından gelen sığınmacılar, Cenevre Anlaşması'ndaki coğrafi sınırlama nedeniyle geçici olmaktadır, isteseler bile Türkiye'de kalamamaktadırlar. Fakat geçen on yıla rağmen ülkelerindeki durumun düzelmemesi, Avrupa'nın mülteci alma konusunda isteksiz davranması dolayısıyla geçicilik hâli devam etmekte ve bu durum sığınmacılarla ilgili uzun vadeli politikalar yapılmasını engellemektedir.

Uluslararası bir sivil toplum kuruluşunda çalışan ve Düzce haricinde farklı şehirlerdeki sığınmacılarla da ilgilenen YE-5 kodlu görüşmeci de bu konuya dikkat çekmiş, sığınmacıların geçici statülerinin onlarla ilgili yargılar oluşturmamıza ve onları geçici olarak algılamamıza sebebiyet verdiğini dile getirmiştir. Hukukî açıdan geçici statüde bulunmaları durumunun, yıllardır aynı ortamda beraber yaşamaya alışmış olsak da, sığınmacılarla ilgili kısa, orta ve uzun vadede insanî açıdan yapılması gerekenlerin zamanında yapılmasına engel olduğunu belirtmiştir.

"Birleşmiş Milletler aracılığıyla dünyanın çeşitli ülkelerine başvurmak zorunda kalmış olan insanların izinleri çıkıncaya kadar konakladıkları bir alandır Düzce... Aslında devlet kalıcı bir statüye sokmuyor onları. Devlet onların Türkiye içerisinde daha rahat şartlarda yaşamaları için bir belge veriyor. Ama bu geçicilik onları yargılamamıza neden oluyor. Yani devletin onlara vermiş olduğu geçici belge üzerinden onları yargılıyoruz.

Üzerinde geçici yazıyor ya, bu zaten geçici diyoruz. Aslında farkında değiliz ama yıllardır beraber yaşıyoruz, aynı havayı soluyoruz, aynı yerde çalışıyoruz, oturuyoruz kalkıyoruz... Algi yönetimlerinin etkisinde kalmamak için kendi yapabileceklerimiz konusunda kapasitemizi iyi kontrol etmemiz lazım. Ne yaptık, ne yapmalıydık, ne yapabiliriz orta-kısa-uzun vadede.” (YE-5, STK çalışanı, 47 yaşında).

Türkiye’de bir nevi “sıkışıp kalmış halde” bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacılar ile üçüncü ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen sığınmacılar, ne ülkelerine geri dönebilmekte ne de başka bir ülkeye geçebilmektedirler (İçduygu, 2012: 56). Yine Türkiye’den geçen transit göçmenlere de ne BMMYK ne de Türkiye’deki resmî kurumlar yol gösterici olamamakta; transit göçmenler hiçbir yasal ve kurumsal desteğe sahip olmadan, yerleşik toplumla baş başa, “bekleme odasında” yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Erder, 2020b: 20).

Daha önce Irak’ta asker olan ve Türkiye’ye gelince Iraklı nişanlısıyla evlenen GI-9 kodlu görüşmeci de konuşmasının birçok yerinde “bekleme” vurgusu yapmıştır. Dokuz senedir Türkiye’de olduklarını ve bu süre içerisinde Avrupa’ya alınmayı beklediklerini, burada geçici oldukları için bir hayat kuramadıklarını, iş bulamadıklarını, çocuk yapamadıklarını belirtmiştir. Hatta üçüncü bir ülkeye yerleşmek için burada beklemeyi geçicilik bakımından havaalanında beklemeye benzetmiştir. Avrupa’nın kendilerini almak istemediği için sürekli olarak bahaneler ürettiğini, daha önce asker olmasından dolayı Avrupa’ya alınmasının geciktiğini, bugünlerde de korona salgını dolayısıyla alınamadıklarını söylemiştir.

“Sadece bekliyoruz biz. Burada bir hayat kurmamız zor, çok zor. Mesela biz burada çocuk yapmıyoruz. Çocuk eğitim istiyor, ev istiyor, eşya istiyor, her şey istiyor. O yüzden böyle düşünüyoruz biz. Başka ülkeye gidersek iş yapabiliriz, çocuk yapabiliriz. Biz burada bekliyoruz... Burada iş izni yok, hiçbir şey yok bize. Bize diyorlar bekleyin, bekleyin. Dokuz senedir bekliyoruz. Burada havaalanında bekler gibi bekliyoruz. Korona da çok güzel bahane oldu, Avrupa’nın bizi almaması için. Hep bahane çıkarıyorlar bize.” (GI-9, Iraklı, 39 yaşında).

Annesi bir Avrupa ülkesine göç etmiş olan ve kendisi de 8 yıldır Avrupa’ya yerleştirilmeyi bekleyen GI-5 kodlu Iraklı görüşmeci de, geçici statüde olmaktan ve sürekli beklemede kalma zorunluluğundan dolayı içerisinde bulunduğu durumu *“burası iyi ama*

aynı açık hapishane gibi” ifadesiyle dışa vurmuştur. Iraklı görüşmeci, “*aynı hapishane*” ifadesiyle, aynı zamanda Göç İdaresi’nden resmî izin almadan kayıtlı oldukları şehrin dışına çıkmalarının yasak oluşuna ve Göç İdaresi’ne iki haftada bir imza atmaya gitmek zorunda olduklarına atıfta bulunmuştur.

Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 33. maddesi gereğince Suriyeliler, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen ilde veya geçici barınma merkezinde ya da belirli bir ilde ikamet etmekle yükümlüdürler. Geçici koruma kimlik bilgisinde, yabancıların ikamet ili bilgisi yer almakta ve Suriyeliler yalnızca ikamet illerinde hak ve hizmetlere erişim sağlayabilmektedirler. İkamet ilini değiştirmek isteyenlerin izin almak için İl Göç İdaresi Müdürlüklerine başvurmaları zorunludur. İzinsiz olarak seyahat edenlere idarî yaptırım uygulanabilmektedir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Ayrıca uluslararası koruma başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun üçüncü kısmında yazılanlara ek olarak, geçici koruma altında bulunan Suriyeliler gibi kendisine gösterilen kabul ve barınma merkezinde, belirli bir yerde veya ilde ikamet etme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kişiler istenilen şekil ve sürelerde bildirimde bulunma gibi idarî yükümlülükleri yerine getirmelidirler (YUKK, 2013).

Yani uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş ya da uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler, İl Göç İdaresi’ne kayıt yaptırdıktan sonra kendilerinden istenen sıklıkta imza/bildirim yükümlülüğünü yerine getirmek zorundadırlar. Bu yükümlülük, Düzce ilinde iki haftada bir Salı günü mesai başlangıcından bitimine kadar İl Göç İdaresi’ne gidip imza atmak şeklinde yerine getiriliyordu. Ancak Covid-19 pandemisi sonrası bu yükümlülük bir süre askıya alınmış durumdadır. Ayrıca sığınmacılar, yukarıda da belirtildiği gibi ikamet ili dışına çıkmak istediklerinde İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nden yol izin belgesi almakla yükümlüdürler.

Sadece ikamet ettikleri ilde bulunma zorunluluğunu ve iki haftada bir imzaya gitme mecburiyetini “mahkûm” olma durumuna benzeten GI-9 kodlu görüşmeci, kendisi gibi Iraklı olan yukarıdaki GI-5 kodlu görüşmeci gibi bu uygulamaların kendilerini “hapishanede” gibi hissettirdiğini belirtmiştir. “Kötü bir şey yapmadık, suçlu değiliz biz” ifadesiyle de sığınmacıların politikalarla ötekileştirilmesine ya da uygulanan kontrol

mekanizmalarıyla göçün güvenlikleştirilmesine, kriminalleştirilmesine atıfta bulunuyor gibidir.

“Mesela ben buradan Bolu’ya gitmek istiyorum. Önce izin almalıyım. Ama bana izin vermiyorlar. O yüzden gidemiyorum. Bazen veriyorlar, bazen vermiyorlar. Soruyorlar neden diye. Mesela hastaneye gitmek istiyorsan veriyorlar ama seyahat etmek istiyorsan vermiyorlar. O yüzden biz sadece Düzce’de kalıyoruz... (Pandemi sonrası imza yükümlülüğüne ara verilmesi hususunda) Çok iyi oldu, hapislik hissediyoruz. Kötü bir şey ama şimdi yok, serbest gibi. Ama kötü bir şey, her ay gidiyorsunuz mahkûm gibi. Bir film vardı. Mahkûmlar her hafta gidip imza atıyordu filmde, onu izliyorduk. Şimdi biz öyle olduk. Ama biz bir şey yapmadık. O farklı, suçlu değiliz biz. Belki ülkemizin böyle olması bir suç oldu bize... İmza attığımız zamanlarda mesela o zaman dil kursuna gidiyordum. Sabah 6’da çıkıyorum imza için. Uzun bir sıra oluyordu. Sonra kursa gidiyordum. Çok kişi var, öğrenci var, çalışan insanlar var. Bazen 1-1.5 saat bekliyordum. O zaman çok zordu. Salı gününü hiç sevmedim, çok nefret ettim o yüzden.” (GI-9, Iraklı, 39 yaşında).

GI-9 gibi GA-4 kodlu Afganistanlı görüşmeci de başka şehre gitmek için izin alma konusunda yaşadığı sıkıntılardan ve izin vermemek için üretilen gerekçelerden bahsetmiştir. İzin kâğıdı olmadan otogardan bilet alamadıklarını, geçerli bir mazeret ileri sürmeden il değiştiremediklerini, artık daha az seyahat izni alabildiklerini ve denetimin gittikçe daha sıkılaşmakta olduğunu belirtmiştir.

“Başka yere gideceğimiz zaman önceden izin veriyorlardı ama bu sene izin de vermiyorlar bize. Bu sene çok zor durumda kaldık yani. İstanbul’a gitmek istedim, biraz işim vardı orada. Vardım Göç İdaresi’ne, yok veriyoruz dedi. Annen baban İstanbul’da mı? dedi. Yok dedim, anne baba ne yapsın orda dedim. İşim var yani dedim. Üç günlük izin verin geri geleceğim dedim. Yok diyor izin veriyoruz diyor. Otogara gittik bilet de vermediler bize.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

GI-7 kodlu görüşmeci de önceki görüşmeciler gibi iki haftada bir İl Göç İdaresi’ne gidip imza atmalarını, şehir dışına çıkmak için izin almalarını “mahkûm olma” kavramıyla ifade etmiştir. Gittikleri şehirde en fazla 3 gün kalabildiklerini, Düzce ilinin sınırları dışında kaldığından dolayı alış-veriş merkezine gitmek için bile izin almak zorunda olduklarını, servis şoförünün izin kâğıdı olmadan arabaya almadığını, MA plakalı araca

sahip olmanın ise yabancı olduğunu deşifre etmesi bakımından çok fazla sayıda sıkıntıya yol açtığını belirtmiştir.

“Aynı mahkûm ya imza atmak. Ayda bir kere izin alabiliyoruz. En fazla 3 gün kalabiliyoruz zaten başka şehirde. Benim arabam olduğu için ben çok sık şehir dışına çıkıyorum. Çünkü Ankara’ya, İstanbul’a konsoloslukta işi olanları getiriyorum arabayla o yüzden... (İki haftada bir İl Göç İdaresi’ne gidip imza atmak) aynı mahkûm ya, ne farklı. Mesela Highway (Bolu’da bir alışveriş mağazası), benim kızım orayı çok seviyor. Mesela Pazar gideceğiz, Göç İdaresi kapalı. Muhtemelen Göç İdaresi izin verecek ama her hafta gitmene izin vermiyor. Highway’in servisi var ama servis soruyor izin nerede diye... Araba plakası çok sıkıntı. Her yabancı MA. Her polis biliyor ki ben yabancıyım.” (GI-7, Iraklı, 42 yaşında).

Anlaşılabacağı üzere sığınmacılar, geçici statüde olmakla hak ve özgürlükten yararlanma hususunda çoğu kez eşitsiz konuma düşebilmekte ve bu durum onların ötekileştirilmelerine sebep olabilmektedir. Kimlikleri geçici olduğu gibi aldıkları araçların kimlikleri de geçici kategoride olmakta, bu araçlarla trafiğe çıktıklarında çifte ötekileştirilmeye maruz kalabilmektedirler. Araç sahibi olan yabancılara “Araçların Satış, Devir ve Tescil Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik”in 17/1 maddesi gereği “Misafir Araç” anlamına gelen MA kodlu plakalar verilmesi, sığınmacıları “damgalılar” olarak deşifre etmektedir. Sığınmacı “damga”sını açığa vuran bu durum, bizden olmayan, yabancı olan, öteki söylemine kullandıkları araçlar üzerinden katkı sağlamaktadır. Görüldüğü kadarıyla MA plakaları, bir taraftan vergi vermedikleri algısı üzerinden göçmen nefreti ve yabancı düşmanlığı için malzeme olarak kullanılmakta, diğer taraftan da göçmenleri ve yabancıları deşifre ederek onları çeşitli tehlikelere ve ayrımcı uygulamalara maruz bırakabilmektedir.

Nitekim araç sahibi olan sığınmacılara misafir araç anlamında MA plaka verilmesini ayrımcılık olarak yorumlayan GI-2 kodlu Iraklı görüşmeci de, bu durumun aynı zamanda sığınmacı karşıtı kimseler tarafından trafikte taciz edilmelerine neden olduğuna dikkat çekmiştir. Bir Türk vatandaşı gibi aracının her türlü muayenesini yaptırdığını, vergisini ödediğini, tekrar kursa gidip ehliyet aldığını belirtmiş, Türk vatandaşlarıyla aynı yükümlülükleri yerine getirmelerine rağmen sığınmacı oldukları için kendilerine MA plakasının verilmesinin büyük bir ayrımcılık olduğunu konuşmasının çoğu

yerinde vurgulamıştır. Yerli halktan bazı kimselerin, özellikle askeri operasyonlarda Türk askerlerinin şehit edilmesinin hıncını MA plakalı araçlardan çıkardıklarını anlatmış, yolda takip edilip tacize uğramak, park halinde iken cam kırmak, çizmek ve yakmak gibi eylemlerin hedefi haline gelebildiklerini söylemiş, o dönemlerde çok fazla sıkıntı ve korku yaşadıklarını dile getirmiştir. Kendisinin Iraklı olmasına rağmen Suriyeli gibi algılandığını, bütün Arapları Suriyeli olarak ya da aynı, birbirinden farkı olmayan kimseler olarak kabul etmek gibi genelleştirici bir tavır bulunduğunu, dolayısıyla Suriye’de bir takım olaylar olduğunda bundan kendilerinin de etkilendiğini belirtmiştir.

“Irak ehliyeti bir sene sürüyor. İlk Türkiye’ye giriş yaptıktan 6 ay sonra trafik polisi soruyor (ehliyet). 6 ay süre veriyor. 6 ay sonra sıkıntı yaşıyoruz biz. Yani darlanıyorum ben o plakadan. Yani ayrımcılık bu. Öyle sayıyorum ben, ayrımcılık. Neden yani, hiçbir anlamı yok yani. Yani ben Türk gibi vergi veriyorum, Türk gibi yaşıyorum, Türk gibi ehliyetim var. Her şeyi Türk gibi yapıyorum. O zaman neden misafir araç plakası veriyorlar, hiçbir anlamı yok yani. Neden? Biz mesela 81 numaramız (Düzce’nin plaka numarası). Düzce’de sıkıntı yok ama Düzce dışına çıksak, baya bir sıkıntı yaşıyoruz. Mesela takip ediyorlar başka arabalarla. Çünkü arkadaşlarım var, tanıdıklarım var, onları da takip etmişler 7 araba... MA yabancı demek... Biz Suriyeli değiliz ama Doblo, bir de MA plaka olunca, o zaman Suriyeli bu diyorlar... Biz şey zamanı (Afrin operasyonu) korktuk yani. Mesela askerleri öldürdüler ya. Ben gece boyunca yatmadım. Benim arabamı izliyorum. Çünkü bizi bilirsiniz. Düzce’de Arap grupları var. Biz izliyoruz yani, takip ediyoruz haberleri. Çünkü Türkiye’de haberlerde var, şeyler var işte. (Yerli halk sığınmacılara) ya saldırdılar ya camı kırdılar, çizdiler, yaktılar bütün MA arabaları. Ben hemen korkmaya başladım. Bakıyorum sürekli bizim arabalara nasıl, iyi mi diye. Yattım gece, sabah şükür kalktım, hemen buraya geldim (arabasının görüldüğü pencere önüne).” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Görüleceği üzere gerek Suriyeli gerek Suriyeli olmayan sığınmacılar için “geçicilik” üzerinden üretilen politikalar yetersiz kalmakta, kayıt dışı olanların ise bu politikalardan bile faydalanamamaları ötekileştirilmiş ikinci bir alt kategori oluşturmaktadır. Sığınmacıların ötekileştirilmesine neden olan politikalar, yerel yönetimlerin koyduğu kısıtlamalarla da kendini dışa vurabilmektedir. Örneğin seçim çalışmaları sırasında Suriyeli karşıtı bir dil kullanan bazı yerel yöneticiler seçildikten sonra sığınmacılara karşı uyguladığı sert yaptırımlarla gündeme gelmişlerdir. Bu yaptırımlar

arasında yabancı uyruklulara yardım yapılmaması, su fiyatlarının yabancı uyruklular için farklı olması, nikâh ücretlerinin yüksek tutulması gibi bazı uygulamalar yer almıştır. (Sabah Gazetesi, 09.04.2019; TRT Haber, 01.01.2022; Cumhuriyet Gazetesi, 11.11.2021).

“Göçmenler iktidarlar için ideal bir sapkın, öteki, özenle seçilmiş propaganda malzemesidirler” diyen Bauman’ın (2018: 72) belirttiği gibi kamuoyunun dikkatini çeken ve belli bir kesimin de desteğini alan bu tür karar ve uygulamalar, sığınmacılara yönelik nefret ve ayrımcılığı daha da derinleştirip fiilî saldırı aşamasına doğru taşırken, sığınmacıların politikalarla ötekileştirilmesine yönelik en üst düzeyden yapılmış örnekler olarak hafızalarda yer etmiştir.

Görüşmecilerin ifadelerine de yansıdığı üzere geçici koruma, belirsiz bir süreyi kapsadığı, süreklilik oluşturmadığı ve yeniden yerleştirme gibi imkânlar sunmadığı için kalıcı bir çözüm üretmekten yoksun görünmektedir. Geçici korumaya tabi olan kişilerin de, eğer istiyorlarsa iltica başvurularının alınması ve kendilerine ilişkin değerlendirmelerin yapılması, bir nebze de olsa sorunun çözümüne katkı sunabilir (Akbaş Demirel, 2015: 66). Ayrıca geçici koruma statüsü nedeniyle kayıtlı oldukları illerle sınırlı olan seyahat özgürlükleri yeniden gözden geçirilmeli, hatta bu kısıtlamanın kaldırılması yönünde adımlar atılmalıdır (Erdoğan, 2020: 84). Aynı durum uluslararası koruma statüsü almak ve başka bir üçüncü ülkeye yerleşmek amacıyla yıllardan beri bekleyenler için de geçerli olmalıdır. Suriyeli olmayan sığınmacıların durumu da yeni bir değerlendirmeye tabi tutulup netlik kazanmalıdır.

Suriyelilerin kalıcılıkları arttıkça taleplerinin de artacağı ve çeşitleneceği açıktır. Bunun için de onların kalıcılık eğilimlerinin, burada yaşamayı sürdürmek isteyip istemediklerinin ya da Batı Avrupa’ya göç etmek hakkında ne düşündüklerinin bilinmesi gerekir. Göçmenlerin ötekileştirilmelerini önlemek ve daha insanî bir şekilde yaşamalarını sağlamak ve yerel halkla uyumlarını temin etmek hususunda mevcut politikaların işlevselliklerini test etmek, eksikliklerini ve sıkıntılarını ortaya çıkartmak, yol gösterici tekliflerde bulunmak, göçmenlerin yaşamlarını bir nebze de olsa kolaylaştırabilir ve göçün etkilerini hafifletebilir (Erder, 2020: 35). Bu bakımdan saha çalışmalarının önemi büyüktür. Üretilen politikaların ve dile getirilen söylemlerin medya üzerinden tartışılması ve değerlendirilmesi kadar sahadaki karşılıklarının tespitine yönelik çalışmaların da artması gereklidir.

6.3.5. Sosyal Hayatta Ötekileştirilme: “Suriyeli, Sen Çık Dışarı Dedi”

Gündelik hayattaki rutin davranışlar, olağan hareketlilikler, tanıdık yüzler, alışıldık sesler, sıradan hikâyeler pek dikkat çekmez iken bu rutini ve sıradanlığı bozan her türlü tutum, davranış, durum ve olay yeni bir veri olarak dikkati çeker. Yeni olanın algılanmasıyla başlayan bu süreç bir dizi zihinsel değerlendirmeye tabi tutularak anlaşılmaya çalışılır. Çoğunlukla hafızada var olan diğer benzerleriyle, yani geçmiş verilerle mukayese edilerek bir tanımlama yapılır ve bu tanıma göre de bir tavır belirlenir. Bu yeni duruma maruz kalan kimselerin bilgi seviyeleri, değerlendirme kabiliyetleri veya niyet ve hedefleri, geçmiş tecrübeleri farklı olduğundan ortaya çıkacak olan tanım ve belirlenecek tutum da tabiatıyla farklı olacaktır. Ancak belli tutum ve tavırların çeşitli sebeplerle öne çıkıp yaygınlaşmasıyla toplumsal tutum ya da tutumlar oluşmaya başlar.

Tanıdık olmayan yüzleriyle ve alışıldık olmayan konuşmalarıyla dikkat çeken sığınmacıların şehrin merkezinde daha fazla görünür hâle gelmesi ve sayılarının giderek artması, yerli halkta mevcut düzeni bozacağına dair algı oluşur. Yerli halk da hayatın rutin/olağan akışını bozma ihtimali bulunan bu yeni durumla başa çıkıp çıkamayacağına, kontrolü altında tutup tutamayacağına dair endişe ve önyargılarıyla bağlantılı olarak “yabancı” veya “öteki” olanla ilgili bir tavır ve tutum geliştirmeye başlar. Böylece “öteki” toplumsal bir nesne olarak inşa edilir. Dolayısıyla “öteki”yle ilgili kanaatler ve önyargılar, başlangıçta düşünsel boyutta ve olumlu/olumsuz söylemlerle sınırlı iken zamanla gündeliklik içerisinde tutum ve eyleme dönüşür. Bu sırada olumlu ilişki ve insanî yaklaşım örneklerine tesadüf olunabileceği gibi sosyal hayattan dışlama, ötekileştirme, görmezden gelme, fiziksel taciz gibi eylem ve yaklaşımlar da görülebilmektedir.

Merriam-Webster sözlüğü “damga”yı (stigma), “bir toplumun ya da bir grup insanın bir şey hakkında sahip olduğu bir dizi olumsuz ve genelde hakkaniyetli olmayan inanç veya utanç ya da itibarsızlık işareti” olarak tanımlar. Bu bakımdan bir kişinin ya da bir insan kategorisinin kendi hakikî ya da farazî özelliklerini, tuhaflıklarını, sapkınlıklarını, garipliklerini ve nihayet “biz” normallerden farklı kılan bir özelliğini başka insanların insaniyetini ölçme ve değerlendirme konusunda kıstas olarak kullanmaya alışkın kişiler olarak biz “normaller”, “damga”sı olan bir insanın pek insan olmadığına ya da daha düşük bir kategoride bir insan olduğuna inanırız. Bunun doğrudan sonucu ise, aykırı olarak

etiketlenen insanların toplumsal kabulünün körü körüne reddi ve onlardan uzaklaşarak ortaya çıkan zoraki yabancılaşmadır (Bauman 2019: 37-38).

Dolayısıyla sonucu olumsuz eylemlere doğru evirilebilecek hareketlerin asıl kaynağı bazı kimselerin ya da grupların “damgalı” hâle getirilmesi olmaktadır. Nitekim damgalanan insanlar bir taraftan içinde bulunmayı isteyebilecekleri gruptan geri çevrilir, kovulur, sürgün edilir iken, diğer taraftan hâlâ açıkça ya da içinden bu gruba katılabilmeyi isterler. Ancak bu kimseler oybirliğiyle sürülmüşlerdir ve geri dönmeleri yasaklanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan incinmeye sonraları gücenme eklenir. Damgalılar, kusurlulukları ve dolayısıyla aşağılıkları hakkındaki toplu kararı tanımaya ve kabul etmeye zorlanırlar (Bauman, 2019: 38). Damgayı yukarıdaki gibi sabit bir nitelik şeklinde ‘sıfatlar dili’ olarak değil de değişkenlik gösteren bir ‘ilişki dili’ olarak görme eğiliminde olan Goffman’a göre ise damgalı olmak, diğeriyle ilişkilerde kendisini itibarsızlaştıran ya da itibarsızlaştıracak niteliğe sahip olmak demektir (Goffman, 2014: 29). Bu bağlamda yerli-yabancı herkes itibarsızlaştırılma, damgalanma riskiyle karşı karşıyadır.

Kendi ülkelerinde belli bir statüye sahip olan sığınmacılar, başka bir ülkeye göçmen olarak gittiklerinde var olduğunu sandıkları nitelikleri itibarıyla itibarsızlaştıklarını fark ederler. Kendi ülkelerindeki statüleri, mal ve mülkleri, sosyal itibarları ve değerleri gittikleri bu yeni yerde hiç ya da çok fazla bir anlam ifade etmez hâle gelebilir. Üstelik artık bir de taşımak ya da baş etmek zorunda oldukları bir göçmen damgasıyla da karşı karşıyadırlar. Nitekim Irak’ta iken elektrik mühendisi olan ve rahat bir yaşama sahip olan GI-2 kodlu görüşmeci de Türkiye’ye sığınınca mevcut tüm statüsünün yok olduğunu, itibarsız ve damgalı hâle geldiğini fark etmiştir. Düzce’de gerek resmî kurumlardaki işlemlerini halletmek için uğraşırken, gerekse gündelik hayat içerisinde çaba ve gayret sarf ederken, hatta sadece sokakta yürürken bile damgalı olmanın getirdiği dezavantajlı durumu defaatle tecrübe etmiştir. Resmî bir işini halletmek üzere valiliğe gittiğinde, görevli sandığı birinin birdenbire “Sen Suriyeli misin?” diyerek sözlü saldırıya geçtiğini, kendisinin Iraklı olduğunu söylemesine rağmen yine de “Neden kaçtın?”, “Niçin buraya geldin?” diyerek sözlü tacizlerini sürdürdüğünü belirtmiştir.

“Ben bir gün valiliğe gittim. Biri geldi. Senin ne işin var burada? Baktım. Bilmiyorum bu kim, bir de açıkça söyleyeyim, oturuyordu ben görevli sandım. Sen Suriyeli misin? dedi. Hayır ben Iraklıyım dedim. Iraklısın sen neden kaçtın? Neden kaçtın sen?”

Niçin buraya geldin? Baktım. Ateş çıktı ama durdum ben düşündüm. Ne söyleyeyim? Saldırayım mı? Susayım mı? Ne yapayım? Sonra sağ olsun, orada tanıdık olan S... bey orada görevli. Benim yanıma geldi. Yani şey ne diyeyim ben bir şey söylemedim, o söyledi. Ben söylemek istediğim şeyleri, o söyledi. Korudu beni. Çünkü tanıdık. Ben sadece tek bir laf söyledim. Dedim beyefendi Amerika 2011'de Iraktan çıktı resmî olarak. Haberlerde izleyebilirsin. Ne diyeceğim ben?...” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Yine GI-2 kodlu görüşmecinin başına gelen başka bir olay da, Suriyeli olarak yaftalanan, dolayısıyla savaş kaçkını itibarsız biri olarak görünen, korumasız ve zayıf olduğu var sayılan biri olarak maruz kaldığı iftiradır. Iraklı olduğu halde fiziksel özelliklerinden dolayı Suriyeli olarak yaftalanarak meydana gelen bir kazanın sorumlusu olarak ilan edildiğini, hakaret ve küfürlerle maruz kaldığını, bunlara aynıyla ya da benzer şekilde cevap vermeye kalktıklarında ise ortalıkta kavga çıkardılar, saldırdılar gibi dedikodularla fitne-fesat çıktığını, kendilerinin yaşamaya çalıştıklarını, sıkıntı istemediklerini ve de dolayısıyla alttan aldıklarını ve Allah’a sığındıklarını belirtmiştir. Ayrıca ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla şu anki süreçte Düzce’de Suriyeli olmak, sığınmacılar arasındaki en alt ve itibarsız düzeyi işaret etmekte; yerli halk farklılıkları ve geliş nedenlerini göz ardı ederek genelleştirmeci bir tavırla ve mahkûm edici bir yaklaşımla sığınmacıları Suriyeli olarak nitelemekte, sığınmacılar ise ikinci bir damga yemekten ve daha da dezavantajlı bir duruma düşmekten kaçınabilmek için Suriyeli olmadıklarını ispat etmeye gayret göstermektedirler.

“Bir de şu olayı hatırladım. Bu sefer çok kötü. Biri geldi benim işyerimin karşısına. Tam köşede ben duruyorum, yanımda tanıdık bir Iraklı arkadaşla konuşuyorum ben. Bir adam geldi motorlu. Araba çarpmış motoruna. İki genç var. Biri bağırmaya başladı. Bak bak bu, -afedersin- şerefsiz yapmış. Suriyeli şerefsiz arabayla çarpmış, kaçmış. Baktım ben, ona baktım. Yani o adam ne diyor? Hemen yanıma geldi hızlıca. Siz Suriyeli misiniz? dedi. Hayır Suriyeli değilim ben dedim. Öyle mi? Suriyeli değilsiniz diyor. Suriyeli değiliz diyorum ben. Adam küfürle gitti. Bilmiyorum yani, enteresan. Alakasız bir şey, orada bir kaza oluyor. Adam çatacak. Bize çatıyor. Adam gidince ben tanıdığıma sordum. Arkadaşım dedi, ben de bilmiyorum. Fitne, fesat çıkıyor sonra. Sıkıntı şeyleri istemiyorum. Söyledi, kızdı, bağırdı, gitti. Biz şöyle diyoruz yani lâ havle ve-lâ kuvvette illâ billah diyoruz.” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Birbirinden farklı üç damga tipinden bahseden Goffman, birinci tip damgayla, bazı fizikî deformasyonları ya da bedeninin korkunç hallerini kasteder. İkinci tip damga bağımlılık, zayıf irade, sapkın ve katı inançlar, ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozukluklarıdır. Üçüncü tip damga ise ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalardır. Damganın tüm bu farklı tür ve derecelerinde aynı sosyolojik özellikler mevcuttur. Örneğin sıradan, düzenli bir sosyal ilişkide kolayca takdir toplayabilecek bir kişi, merak uyandıracak bir özelliğe sahip olabilir. Bu özellik o kişinin diğer özelliklerini ikinci plana iterek onunla karşılaşanların ona sırt çevirmelerine neden olabilir. Bu şekilde söz konusu kişi herkesin merak duyduğu özelliği sebebiyle bir damgaya sahip olmuş olur (Goffman, 2014: 31).

Goffman'ın dile getirdiği bu üç damga tipi sığınmacılara uyarlandığında, bilhassa ikinci ve üçüncü damga tipinin sığınmacılık olgusu içerisinde tabii olarak var olduğu görülür. Öncelikle ırklarından ve uluslarından dolayı etnolojik damgaya maruz kalan sığınmacılar, bunun yanında etnik farklılıktan kaynaklanan fizikî farklılıkları ve ahlaksız ve tehlikeli olarak algılanmaları bakımından da ikinci damga tipine maruz kalırlar. Nitekim 16 yaşında iken annesini ve babasını memlekette bırakıp abileriyle birlikte Türkiye'ye gelen GS-7 kodlu Suriyeli görüşmeci de, damgalanmış biri olarak hayatını tek başına idame ettirmeye çalışan gençlerden biridir. Bir aile kurmuş olan abilerinin yanında yaşamaktansa genç arkadaşlarıyla ayrı bir eve çıkmış; tek derdi işten eve, evden işe giderek para kazanıp hayatta kalmaya çalışmak ve ailesine para göndermek olmuştur. Suriyeli gençlerin yerli gençler tarafından çok fazla ötekileştirildiklerini söyleyen GS-7, kendini dışlanmış hissettiği yaşadığı olayların bazılarını üzüntüyle anlatmıştır.

“Bir kişi mesela, “Suriyeli sen çık dışarı” dedi. Kıyafet alacaktım. Dedim bu ne kadar? Dedi sen Suriyelisin -Türkçemden anlıyor zaten- çık dışarı lan, öyle dedi. Ama polis geldiği zaman “sen niye hava yapıyon”, “yabancısın sen”. Bir sefer hava yaptım ben burada. Ben bir arkadaşla valiliğin ordaydım. 2-3 tane de Türkler gelmiş. Ben Arapça konuşuyordum. Sen nerelisin lan dedi. Ben dedim Suriyeli. Dedi, sen memleketini bıraktın burada mı geliyon, yaşıyon? Ben dedim sana ne, git işine bak. Dedi sen ne diyon? Böyle tuttu beni. Ben buna vurdum. Polis geldi, niye hava yapıyon? Dedim, ben hava yapmıyom, o geliyor beni tutuyor böyle. Sonra onlar 3 kişi, biz 2 kişi. Onlar benim arkadaşla vuruyorlar. Ona vurdum, arkadaşşı çektim. Polis geldi, dedi sen niye hava yapıyon, sen yabancısın, burada niye hava yapıyon. Dedim, ben hava yapmıyom, o beni geldi tuttu

burda, sen Suriyelisin, napıyorsun burda diye. Tamam bir daha hava yaptığında yurtdışına atacaz seni. Sen bir daha hava yaptığın zaman Suriye'ye atacam seni. Sonra şubeye aldılar. O Türklere git dediler. Dedim onları niye almadınız. Onlar şikâyet etmedi dedi. Biz de şikâyet etmedik, nezarete girmedik.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

GS-7 kodlu görüşmecinin kıyafet almak için girdiği dükkândan “Suriyeli” olması nedeniyle kovulması, kendilerine “sen memleketini bıraktın buraya mı geldin” diyerek sataşan gençlerle münakaşa ettiği ve darp yaşandığı için polis şubesine götürülmesi, polisin: “Niye hava yapıyorsun? Sen yabancısın burada, Sen Suriyelisin, bir daha hava yaptığında Suriye'ye atarız seni” diyerek olması gereken konumu ve takınması gereken tavır tehditkâr bir dille hatırlatması, sığınmacıların gündelik hayatta karşılaştıkları sadece birkaç sosyal ötekileştirme argümanı gibi görünmektedir. Konuştuğu Türkçenin farklı olması, sokakta Arapça konuşması, Suriyeli olması, memleketini bırakıp gelmesi/kaçması, yabancı olması, kendisini koruyacak bir hukukun olmaması ya da hukuk karşısında eşit haklara sahip olmaması, damgalanma sebebi olmakta ve kendisini dezavantajlı hâle düşürmektedir. GS-7 kodlu görüşmecinin, “Dışlandığını hissettin mi?” sorusuna verdiği aşağıdaki cevaplarda: Akçakoca'da arkadaşlarıyla deniz kenarında otururken Arapça konuşmaları sebebiyle yabancı olduklarının anlaşılması, “burada ne yapıyorsun, memleketi bırakıp buraya gezmeye mi geldin, buradan git” gibi sözlü sataşmalara maruz kalması, bu sataşmalara cevap verdiğinde dışarıya çağırılması gibi tutum ve ifadeler de, yukarıdaki dışlama ve ötekileştirme örnekleriyle ve damgalanma nedenleriyle benzer niteliktedir. Yukarıda GI-2 kodlu görüşmecinin başına gelen olayda bir memurun araya girmesi ve burada da GS-7 kodlu görüşmecinin başına gelen olayda yerli bir Türkün araya girmesi, meselenin daha ileri noktalara taşınmasına engel olması ve yatıştırıcı bir işlev görmesi bakımından dikkat çekicidir.

“Çok var, hepsini mi anlatacağım. Valla denize gittim bir sefer Akçakoca'ya, oturdum ben de dört beş arkadaşla. Onlar (yerli halktan gençler) bizim yanımızda, mesela orda oturuyorlar. Biz Arapça konuşuyoruz. Geliyor, sen ne yapıyorsun burada. Sen memleketini bıraktın, burada gezmeye mi geliyorsun. Buradan git, dedi. Ya niye gidiyorum, sen işine bak ya. Deniz ne kadar büyük, sen başka yerde otur ya da ben başka yerde oturayım. Beni bırak git. Yok hadi çık dışarıya. Ya çıkmıycam dedim. Sonra bir arkadaş girdi araya, bir tane Türk. Ne istiyorsun, bunlar Suriyeli muriyeli, bırak dedi. Onu aldı gitti.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Goffman’a göre damgalı kişiden, yükünün ağır olduğunu ve bu yükü taşımanın onu bizden farklı kıldığını ima edecek hiçbir davranışta bulunmaması talep edilir. Damgalı kişi, aynı zamanda kendisini, bizden, ona ilişkin bu inancımızı sancısız bir şekilde sürdürmeye imkân verecek derecede uzak bir mesafede tutmalıdır. Yani damgalı kişi, hem kendi konumunu ve rolünü hem de bizim konumumuzu ve belirleyiciliğimizi gerçekten kabul ettiğini gösteren bir işaret vermelidir. Buna karşın biz bu kabulü en baştan beri kendisinden esirgeme hakkını elimizde tutmak isteriz. Dolayısıyla hayalî bir kabulün, hayatî bir normalliğin temelini oluşturması gibi bir durum ortaya çıkar. Bu durumda ironik olan, damgalı kişinin diğerleri için olması istenilen şeyi yine bu diğerlerinin reddetmesi değil, bu nevi bir karşılık görmemenin belki de damgalı kişinin görüp görebileceği en iyi karşılık olacağıdır (Goffman, 2014: 170).

Dışarı her çıktığında kendisine yönelen olumsuz bakışlardan rahatsızlık duyduğunu belirten GI-9 kodlu Iraklı görüşmeci, sosyal hayatta dışlanmanın bir başka boyutunun da hastahanelerde yaşandığını ifade etmiştir. Sığınmacıların hastahane muayene sırasında önceliği olduğu şeklindeki gerçek olmayan söylentilere yerli halkın inandığını ve hastahane önlerinde ya da yanlarında herhangi bir sığınmacı/yabancı gördüklerinde tepkilerini yansıttıklarını dile getiren GI-9 kodlu görüşmeci, kendisinin de hastahane sıra beklerken bu tür sözlere maruz kaldığını, ancak korkup çekindiğinden dolayı susup konuşmadığını belirtmiştir. Hatta annesinin iki yıl önce hastahane yataken vefat ettiğini, muhtemelen bunun yanlış ilaç verilmesinden kaynaklandığını, danışmış oldukları doktorun da verilen ilaçların annesinin hastalığıyla alakası olmadığını belirttiğini, ancak yabancı/misafir/sığınmacı damgasını taşıdıkları için meseleyle ilgili ifadelerinin ciddiye alınmadığını, şikâyet etmenin ve bunun takibini yapmanın da kendileri için çok zor olduğunu, dolayısıyla meseleyi Allah’a havale etmek durumunda kaldıklarını söylemiştir. Ayrıca yerli halkın, kendilerinin buraya keyfi olarak seyahat etmek için geldiklerini sandıklarından dolayı sığınmacıların durumunu anlamaktan uzak olduğuna dikkat çekmiştir.

“Bazen sorunlar oluyor o bakışlardan. Hastanelerde mesela siz ne yapıyorsunuz burada, ben sıra aldım, benim hakkım diyor. Ama biz de hasta oluyoruz. (Hastanede sırada beklerken) bir kere birisi diyor ki siz nereden geldiniz buraya. Konuşmadım, sustum. O zaman çok dil de bilmiyorum, biraz biliyorum. Konuşmadık, sustuk, korktuk, bir şey söylemedik. Ben yabancı olduğum için konuşmuyorum. Çünkü biz burada misafir... Annem

burada hastanede vefat etti iki yıl önce. Yanlış ilaç verdiler, bir ayağı hareket etmedi. Sonra doktorlar yanlış ilaç verdiler, iki ay hastanede yattı. Sonra biz başka doktora sorduk. Bu ilaç yanlış, nasıl verdiler dedi. Almanya'dan bir doktor söyledi. Söyledik ama bir şey yapmadılar. Şikâyet etmedik, biz burada yabancıyız dedik. Sonra avukat falan isteniyor, bize zor geliyor. Allah'a havale ettik... Bizim durumumuzu anlamıyorlar, başka şey sanıyorlar, yani zannediyorlar ki biz buraya seyahat için geldik.” (GI-9, Iraklı, 39 yaşında).

Altı sene önce Düzce'ye gelen ve inşaat ustası olarak çalışan GS-6 kodlu Suriyeli görüşmeci de, Düzce'de büyük bir alışveriş mağazasının yapımında usta olarak çalıştığını, sokaktan geçen bazı kimselerin Suriyeli olduğunu anladıklarında inşaat alanına girerek kendisine “geliyorsunuz, işimizi elimizden alıyorsunuz” diyerek sözlü sataşmalarda bulunduğunu belirtmiştir. GI-9 gibi GS-6 kodlu görüşmeci de yabancı/misafir/sığınmacı olmanın ağır yükünü taşıırken damgalı olmayı kabullenip cevap vermemeyi tercih etmiş, bu yolla ilave bir sıkıntıya meydan vermeden tanımadığı kimseler tarafından söylenen sözleri ve yapılan eylemleri geçiştirmeye çalışmıştır.

“Bazen şöyle oluyor, yani ben şu yeni mağazayı yaptığım zaman. Yoldan geçen adamlar geliyor, sen Suriyelisin, geliyorsun, alıyorsun işimizi elimizden diyorlar. Ben tanımiyorum adamları. Bir sürü şey söylüyorlar. Bir şey demiyorum ben, ne diyeceğim.” (GS-6, Suriyeli, 38 yaşında)

Damgalıların sosyalleşme sürecinin iki safhada gerçekleştiğini söyleyen Goffman'a göre, damgalı bireyin normallerin bakış açısını öğrendiği ve içselleştirdiği zaman ilk safhadır. İkinci safha ise damgaya sahip olduğunu iyice öğrendiği ve ona sahip olmanın sonuçlarını iyice kavradığı andır (Goffman, 2014: 64). GS-3 kodlu Suriyeli görüşmecinin de damgalı olduğunu Düzce'ye ilk geldiğinde kiralık ev ararken anladığı, semt pazarında alış-veriş yaparken bu damganın sonuçlarını fark ettiği ifadelerine yansımıştır. GS-3'ün ifadelerinden ev kiralama hususunda Suriyeliler kadar yabancıların, çok çocuklu ailelerin, düşük gelirli kimselerin ve çalışmayanların da dezavantajlı olduğu anlaşılmaktadır. Pazarda alış-veriş yaparken Suriyelilerin ve diğer yabancıların alacağı ürünü elleme ve seçme hakkının bulunmadığı, buna aykırı davrandıklarında kızarak uzaklaştırıldıkları, zaman zaman da ürünü üzerinde yazan fiyattan farklı bir fiyatla satın almak durumunda

kaldıkları görülmektedir. Bu ayrımcı uygulamalara verilen cevap ise, genel olarak ilave bir sıkıntı yaşamamak için ses çıkartmaksızın mevcut durumu kabullenmek olmaktadır.

“Ev kiralamak için emlakçıları değil, sokak sokak dolaşıyorum. Bir kâğıt yazıyorlar cama kiralık falan. Numarasını alıyorum, arıyorum. Adam çıkıyor mesela veriyor ya da vermiyor. Soruyor nerelisin diye. Suriyeliyim diyorum, sonra da vermiyor. Bu millet mesela Suriyelilere vermiyor, yabancılara vermiyor mesela. Soruyor mesela kaç tane çocuk var, ne çalışıyorsun, ne iş yapıyorsun, maaş ne kadar alıyorsun. Çok soruyor, hepsini soruyor vallahi... Pazarda da bazen şey yapıyorlar, kızıyorlar mesela. Yok işte elleme, hani bir şey alacağım ya, elleme diyor. Sadece Suriyeliye, yabancıya kızıyor ama. Ee bir şey demiyorum. Ne yapacağım, bir şey demeyeceğim. Bir sefer şey yazıyor, salata alacağım, üç buçuk lira yazıyor. Gördüm ben abi ne kadar, yazıyor diyor. Tamam, bana bir kilo ver dedim. Beş lira verdim, tamam bitti diyor. Dedim abi yazıyor burada, ama o ayrı diyor, bu ayrı diyor. Üç buçuk kalmadı, beş lira oldu diyor. İşte öyle diyor.” (GS-3, Suriyeli, 25 yaşında).

Goffman’a göre bir bireyin varsayılan kimliği ile fiilî kimliği arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkıp bu uyumsuzluğun farkına varıldığında veya bu uyumsuzluk aşikâr hâle geldiğinde, söz konusu bireyin toplumsal kimliği örselenir. Bu uyumsuzluk, onu, hem toplumdan hem de kendisinden koparma yönünde bir etkide bulunur. Böylece itibarsızlaştırılmış bir kişi olarak, kabul görmediği bir dünyaya göğüs germek durumunda kalır (Goffman, 2014: 49). Ülkesinde bilgisayar mühendisi iken gelmiş olduğu yeni yerde damgalı bir Suriyeli olarak hayatını sürdürmeye çalışan GS-10 kodlu görüşmeci de, kabul görmediği ve kendisini itibarsız hissettiği bir ortamda var olmak ve çalışmak durumunda kalmıştır. Diğerleriyle temas kurduğu çalışma ortamında ve sosyal hayatında, hatta çay içmek için uğradığı çay ocağında bile bakışların üzerinde olduğunu, her hareketinin dikkat çektiğini, üzerindeki kıyafeti nasıl aldığıнын sorgulandığını, bir alışveriş poşetiyle görüldüğünde içinde ne olduğunun merak uyandırdığını, bazen alışveriş çantasının açılıp içine bakıldığını ve “nereden aldın”, “nasıl aldın” sorularına muhatap kaldığını anlatmıştır. Bu sorulara ve diğer iddia ve ithamlara ancak şaka yollu geçiştirme amaçlı cevaplar verebildiğini söyleyen GS-10, çocuğunun dördüncü sınıfa geçmesine rağmen hâlâ okuma-yazma öğrenemediğine ve diğer Arap çocuklarıyla birlikte sınıfın en sonuna atıldıklarına dikkat çekmekte, kendilerini değersiz ve itibarsız hissettiklerini belirtmektedir.

“Sen neden burada çalışıyorsun. Sen yabancı neden burada çalışıyorsun. Bende ev var, aile var, orada çalışıyorum. Sen git, Türkler çalışmıyor, sen nasıl çalışıyorsun (diyorlar). Arkadaşlarla beraber çalışıyoruz mesela. Yeni çalışıyorum. Neden geldin sen diyor. Benimle çalışmak istemiyor... Bazen burada (Cedidiye meydanında) oturuyorum. Geliyor, sen nasıl bu kıyafeti aldın, devlet sana maaş veriyor. Ben diyorum devlet maaş vermiyor. Ben şakaya vuruyorum ne yapıyım. Mesela çantada ayakkabı var, elbise var. Masada otururken bakıyor (Eğilip, sandalyenin yanında yerde duran karton çantanın içini açıp nasıl baktıklarını gösteriyor). Nerden aldın, nasıl aldın diyor.” (GS-10, Suriyeli, 41 yaşında).

Goffman’a göre toplumun onayı ile damgayla ilişkilendirilerek damgalanan insanlar üzerinde muhtemel iki etki ortaya çıkar. Birincisi, damgalanan kişinin öz-saygısı acı verici bir darbe alır. Bu, aşağılanma ve utancın ıstırapıyla sonuçlanır ve kendini küçümseme ile hor görmeye yol açar. Eğer damgalanmış kişi “daha geniş toplumun”un hükmünü kabul ediyorsa, bu durum depresyon ve sıklıkla aciz bırakılmayla sonuçlanır. İkinci etki ise karşıt bir tepkinin doğması, yani damgalamanın bütünüyle haksız, incitici ve saldırgan olduğu algısıdır. Bu durum, “daha geniş toplum”un hükmünü tersine çevirecek ya da etkili şekilde feshedecek ve çalınmış öz-saygıya yeniden sahip olmasını sağlayacak güçte bir intikamı haklı çıkarır ve talep eder. Tercihen buna er ya da geç “daha geniş toplum”un beyan ettiği ve uyguladığı değerlilik hiyerarşisinin tersine çevrilmesi eşlik eder. Goffman, bu süreçte ara ya da karışım olarak adlandırılabilir bir üçüncü tepkinin de söz konusu olabileceğini belirtir. Buna göre kendisinden gerçekte talep ettiklerimizi yaşama başarısızlığının farkındalığına görece varamamış bir kişi, yabancılaşma içinde yalıtılmış ve kendi kimlik ve inançlarıyla korunaklı hâle gelmiş biri olarak kendisini tam manasıyla normal bir insan olarak hissedebilir ve asıl bizim yeterince insan olmadığımızı düşünebilir (Goffman, 2014: 33-49; Bauman, 2019: 38-39).

Beş senedir Türkiye’de olan 21 yaşındaki GS-7 kodlu genç görüşmeci de, sığınmacılar olarak yaşadıkları ayrımcılık, önyargılı ve düşmanca tutumlar nedeniyle daima tedirgin bir halde, sıradan ve basit bir hareket yaparken ya da ifade kullanırken bile yanlış anlaşılma korkusu içinde olduklarını belirtmiştir. GS-7’nin yaşadığı aşağılanmanın üretmiş olduğu gerginlik ve ıstırap, Bauman’ın da ifade ettiği gibi özsaygısını yitirmesine sebep olmuş, bir ara karışım tepki olarak kendini “yabancılaşma içinde yalıtılmış”

hissettiği gözlemlenmiştir. Sadece kendisinin değil arkadaşlarının yaşadığı olumsuz olaylar da zihninde yerli halkın sığınmacıları sevmediği hükmünün oluşmasına katkı sağlamıştır.

“Bir de burada şöyle bir şey oldu. Benim arkadaş burada, Irak’taki annesiyle konuşuyor. Suriyeli değil, Iraklı arkadaş. Annesiyle yolda videolu (görüntülü) konuşuyor. (O esnada) burada düğün varmış. Düğün burada, çarşıda bitmiş, arabaya biniyorlarmış (düğündekiler). Arkadaş da annesine bak anne burada düğün var demiş. Düğündekiler onu görmüşler, sen niye video çektin diye kızmışlar. Arkadaş video çekmedim anne ile konuşuyorum demiş ama onlar telefonu alıp atmışlar, kırmışlar telefonunu. Sonra 20 kişi-30 kişi yolda vur vur dövmüşler. Polis gelmiş, taksi çağırmışlar, acile kaldırmışlar. O yüzden ben burada hiç video çekmedim, korkuyorum ben.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Gri alanda kalmış tanımlanamayan ve sınıflandırılmayan biri olarak Goffman’ın damgalısı, normaller dünyasına ait değildir ancak bu dünyaya da ait değildir. Fizikî açıdan tam sağlıklı değildir ancak hasta da değildir. Ölü değildir ancak canlılar dünyasına da ait değildir. Toplumsal açıdan hem vardır hem yoktur (Ünsaldı, 2014: 18). YK-1 kodlu yerli görüşmecinin anlattıkları sığınmacılara yokmuş gibi davranılması, gri alanda belirsiz kalmalarının istenmesi bakımından dikkat çekicidir. Sığınmacıların Suriyeli, yabancı, kendilerinden olmayan ikinci sınıf insan olarak görüldüklerini ve dışlanmaya maruz bırakıldıklarını belirten YK-1, bu durumun onları bir şey istemek hususunda çekingen ve başkalarının bakışları karşısında tedirgin yaptığı tespitinde bulunmuştur. Bir Ramazan akşamı mahalleli tarafından sokakta verilen iftar yemeğine aynı sokakta yaşayan Iraklı ailenin kalabalık oldukları gerekçesiyle çağırılmamış olması, Goffman’ın ifadesiyle normaller dünyasına ait olmayan damgalının bir anda ve gerekli olduğunda yok kabul edilebileceğini de göstermiştir. Durumun farkına varan kişilerin yaşadıkları üzüntü ve durumu tamir etme çabaları, sosyal kabullenme ve sıradan/normal kişiler kategorisine dâhil olma yolunda sığınmacı aile açısından atılmış küçük ancak önemli adımlardır.

“Çok dışlıyorlar yabancıları. İkinci sınıf insan olarak görüyorlar, yani kendi halklarından bir insan olarak görmüyorlar. Çarşıda bile başkalarının onlara bakışlarından tedirginler yani (sığınmacılar)... Mesela burada iftar oldu, sokak iftardı. Iraklı komşularımız yeni taşınmıştı. Onların da kapısının önünden başlayan sokağın sonuna kadar uzanan boydan boya masalar dizildi. Tüm sokakta oturanlar çağırılmıştı, ama onlar çağırılmamıştı. Çok üzuldüm ben. Onların (iftarı organize edenlerin) namına

ben gittim, kendim çağırdım. Kalabalıklar diye çağrılmamışlar. 9 kişilerdi onlar, 7 çocuğu var onların, masa yetmez diye. Dedim ben yemem, biz yemeyiz, onları çağıracağım dedim, ben çağırdım. O da bütün çocuklarıyla gelmedi. Çekindi kadın da. Yarisını getirdi çocukların, yarisını bıraktı. Çok çekingen bir halde çocuklar yediler ama çok üzüldüm o zaman. Eşim de üzüldü, ben de üzüldüm. Ondan sonra başka komşularımızdan da duyan üzüldü. Ama sonra tatlıya bağladık, çok şükür.” (YK-1, ev kadını, 58 yaşında).

Sığınmacılara yokmuş gibi davranılması yerli halktan olan YK-10 kodlu görüşmecinin de dikkatini çekmiştir. Kendisinin dinî hassasiyetinden dolayı sığınmacılara din kardeşleri olarak selam verdiğini, ancak toplum olarak onları çok da içimize almadığımızı, onlarla irtibata geçmediğimizi, komşuluk yapmadığımızı, sanki hiç gelmemişler, yoklarmış gibi davrandığımızı, sanki hayaletlermiş gibi onları gördüğümüz halde dikkate almadığımızı, selam vermediğimizi, sohbet etmediğimizi kişisel tespitleri olarak dile getirmiştir. Bu yok sayma tutumunun ve yok sayılma psikolojisinin kötü sonuçları olduğunu, sığınmacıların çocuklarının bile ötelenip zaman zaman darp edildiğini, empati yaptığında sığınmacıların dinî kardeşlikten doğan insanî-dinî haklarının ihlal edildiğini gördüğünü, bütün bunların da sığınmacıların korumasız/zayıf olmaları, kimsenin onlara sahip çıkmaması, şikayet edecekleri bir merciin ve kendilerini koruyacak hukukî/adlî bir anlayışın olmamasından kaynaklandığını iddia etmiştir. Sınır geçişlerinde “hayalet” haline gelip görünür olmaktan çıkmak durumunda kalan sığınmacılara yerleştikleri yerlerde YK-10’un ifadesiyle “hayalet” gibi davranılarak yok farz edilmeleri, görünmezlik kalıplarının değişkenliği kadar günlük hayatta sığınmacılara yüklenen rollerin ve tutumların da aniden ve hızlıca değişkenlik arz edebileceğini göstermektedir.

“Yani biz çok da almadık içimize. Yani hani ben inancımdan dolayı, din kardeşimiz diye selam veriyorum ama sokağımızdan bir başkası asla onlarla irtibata geçmiyor. Komşuluk yapmıyorlar sadece dinî hassasiyeti olanlar bunu gerçekleştiriyor. Müslüman kardeşim diye değerlendiriyorum. Ama komşular da hiç sanki gelmemişler, yoklarmış gibi davranıyorlar. Yok saymak psikolojisi de en kötüsü zaten. Yok sayıyorlar. Hayalet gibi davranıyorlar. Hiç selam vermezler, sohbet etmezler, hiçbir şey yapmazlar. Onların çocuklarını mesela ben görüyorum, öteliyorlar. Gördüğümde müdahale ediyorum. Yan komşumun çocukları darp ediyorlar baktım. Dedim ‘seni var ya polise haber veririm’. Onlar da çocuklara karşı işin açıkçası biraz acımasızlar. Koruyanları yok. Devlet tamam

almış getirmiş ama maalesef arkalarında kimse yok. İşte bunların bir şikâyet edecek yerleri yok.” (YK-10, öğretmen, 49 yaşında).

Kürtlerle ilgili yapılan bir çalışmada da belirtildiği gibi fiziksel yapı, ten rengi, konuşma aksanı gibi etnik göstergelere sahip olmak kişinin damgalanma ve ayrımcılığa uğrama korkusunu ve ihtimalini diğer etmenlere göre daha fazla ve belirgin kılmaktadır. Ayrıca bu kişilerin yaşadıkları olumsuz deneyimleri etnik kimlikleriyle ilişkilendirme eğilimlerinin arttığı görülmektedir (Turgut, 2016: 197). GI-2 kodlu Iraklı görüşmeci de, yolculuklarını ses çıkartmadan yaptıklarını, gittikleri yerde sakince oturduklarını, dikkat çekmemek için Arapça konuşmadıklarını, ancak yine de Türkçe konuşma tarzlarından ve yüz yapılarından kendilerinin yabancı/farklı olduklarının anlaşıldığını ve damgalarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Etnik kimlikle ve kültürel genetikle alakalı olan bu farklılıkların kısa zamanda ortadan kalkması ve fark edilmez hâle gelmeleri mümkün olmadığına göre farklı ama normal, herkes gibi ama yabancı/öteki olma durumu arasında gidip-gelmek ve bunun çelişkilerini yaşamak kaçınılmaz olacaktır.

“O yüzden biz nereye gidersek sessiz gideriz. Sakin gidersek yani hiçbir şey olmaz. Onlar (ailesi) zaten şey Arapça yani hiç konuşmuyorlar. Zaten Türkçe konuşuyorlar ama ne bileyim işte yüzümüzden belli.” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Toplumun her bir üyesi bazen mensup olduğu bir grubun, zümrenin ya da sınıfın bakış açısıyla, hedef ve ilkeleriyle konuşur. Damgalı kişi ise bir hayli çelişik ve birbirine aykırı durumları aynı anda dile getirmek, oynamak ve sahiplenmek durumunda kalır. Zira bir taraftan toplum ona büyük grubun bir üyesi olduğunu söyler. Bu da onun normal bir insan olduğu anlamına gelir. Ancak aynı zamanda toplum, ona, bazı açılardan “farklı” olduğunu ve bu farklılığı reddetmesinin boşuna olacağını da söyler. Bu da onun normal bir insan olmadığı, farklı olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla damgalı kişiye, bir yandan herkes gibi biri olduğu söylenirken diğer yandan “mış, miş” gibi yapmasının ya da “kendi” grubuna ihanet etmesinin pek akıllıca olmayacağı söylenir. Böylece damgalı kişi, hem herkes gibi olmak hem de herkes gibi olmamak arasında salınır kalır. Bu git-gel hâli içinde zaman zaman karar kılma durumu söz konusu olduğunda, içinde bulunulan ortam, beklentiler ve imkânlar çerçevesinde görünür hâle gelir (Goffman, 2014: 172-173).

Ev kadını olan YK-8 kodlu yerli görüşmeci, eğitim yoluyla şartlandırılmamış zihni ve ideoloji yoluyla baskılanmamış vicdanı yoluyla ben ve öteki arasındaki ayrımların

yapay olduğunu fark ettiğini ve bu yapay duvarların empati yapmamak, iletişim kurmamak ve bencilce hareket etmekten kaynaklandığını anladığını belirtmiştir. Herkesin dünyanın her yerinde yaşama hakkı bulunduğunu, bencilce hareket ederek kendi yaşadığımız alanı diğerlerine kapamaya çalıştığımızı, kimsenin yaşadığı yerden çıkartılmamasının asıl olduğunu ancak zaman zaman bu tür durumlarla karşılaşıldığını söylemiştir. Göç etmek zorunda kalmış kimselerin gittikleri yerde mecburen yaşadıklarının bilinmesi gerektiğine, buna karşın kendisinin artık onları misafir olarak görmediğine, hem onlar için hem de kendisi için hayatın normal hâle dönüşmesi bakımından bu şekilde davranmanın daha doğru olduğuna, savaştan kaçmış, yakınlarını kaybetmiş, akrabalarının yarısını orada bırakmış, sevdiklerinden ayrı düşmüş, malı-mülkü, değer verdiği her şeyi geride kalmış, üzerindeki kıyafetlerle memleketini terk etmiş olsa da, sığınmacıların da gezmeye ve neşeli olmaya hakları bulunduğuna, daima üzüntü içinde ve başı eğik görünmek zorunda olmadıklarına dikkat çekmiştir. Şartların her zaman değişken ve göçün daima mümkün olduğu akıldan çıkartılmadığında, sığınmacının da kendimiz gibi bir insan olduğu ve onun da heves, istek ve arzuları bulunduğu unutulmadığında, empati yapıp bencilce davranılmadığında, iletişim kurulup yaklaşıldığında, diğerlerinin hayatının ne kadar zor olduğunu daha iyi anlayacağımızı ve kendimizin de çocukça hareket etmekten kurtulup büyüyeceğimizi dile getirmiştir.

“Hani onlar misafir ya şu anda. Ben misafir gibi görmüyorum artık onları. Onlar da burada yaşıyor. Tek sorunumuz bizim birazcık bencil olmamızdı bence. Çünkü bu dünya hepimizin. Niye sadece kendi alanımızı düşünüyoruz? Onlar da her yerde yaşayabilir. Aynı şey bizim başımıza gelse, Allah korusun tabii ki yani biz nereye sığınabiliriz ki? Hiçbir yere. Onlar da öyle. Mecburen yaşıyorlar. Artık her şey onlar için de bizim için de daha normal... Gezmeye aslında hakları var, ama öyle bir algı oluşmuş ki bizde, gezemezsin sen. Şimdi onlar savaş ülkesinden geliyorlar ya, ne bileyim hani yakınlarını kaybediyorlar, yarısı orada kalıyor yarısı burada kalıyor. Hani o üzüntüsünden dolayı ne kadar rahat gezebiliyorlar falan diye düşünüyorsun... Her şeyini bırakıp geliyor düşünüsene. Ne hevesle evimizi alıyoruz, ne heveslerle dayayıp döşüyoruz. Düşünsene sadece üzerindeki kıyafetlerinle geliyorsun. Yani düşündüğün zaman gerçekten çok zor. Yani kimi yakınını bırakıyor, kimi en sevdiği, en çok değer verdiğini, kimi malını mülkünü, her şeyini bırakıyor... Hem empati kuruyorsun hem daha iyi anlıyorsun yakınlaştıkça ya da

yaşadıkça. İzlediğin, etrafında gördüğün, tanıdığın kişilerle iletişim kurdukça. Artık daha iyi anlıyoruz. Biz de büyüyoruz belki onlarla öyle (YK-8, ev kadını, 40 yaşında).

Göçün ve göçe refakat eden yayılma ve saçılmanın, modernliğin kuşatıcı temalarını –ulus ve edebiyatı, dili ve kimlik duygusu, metropol, merkez duygusu, psişik ve kültürel homojenlik duygusu- bozup sorgulanır hâle getirdiği aşıkardır. Zira ötekini, yani radikal başkalığı tanıdığımızda, artık dünyanın merkezinde olmadığımızı kabul etmiş oluruz. Böylece merkez ve varlık duygumuz değişmeye başlar. Tarihsel, kültürel ve psişik özneler olarak bizler, köklerimizden koptuğumuzu hissederiz ve varoluşumuza hareket ve başkalaşım bağlamında karşılık vermeye zorlanırsınız (Chambers, 2014: 43). Nitekim yurt dışında yaşamış ve ikinci sınıf insan muamelesine maruz kalmanın ne demek olduğunu tecrübe etmiş biri olarak YK-14 kodlu yerli halktan görüşmeci, kapıları açıp sığınmacıları ülkeye kabul etmenin önemli olduğunu, ancak daha önemli olanın gönül kapılarını açmak olduğunu, ötekileştirip nefret ettirmeden, karşılıklı saygı ve uyuma dayalı müşterek bir hayat kurmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Goffman’a atıfla yukarıda değinilen, damgalamanın bütünüyle haksız, incitici ve saldırgan olduğunu düşünen sığınmacılarda gelişebilecek intikam duygusuna ve yabancılaşma içinde kendini yalıtarak korunaklı hâle getirmiş olan sığınmacının asıl normal olmayan/acyip olanın bizim olduğumuz düşüncesine dair ifadeler de dikkat çekicidir.

Göç alan ülkelerde yaşanan göçmenlerle ilgili sosyal problemlere de değinen YK-14, göçmenlerin önemsenmesi ve göç hareketlerinin ciddiyetle takip edilmesi gerektiğine, iç savaş yaşamış insanların çeşitli travmaları da beraberinde getirdiğine, geldikleri yerlerde damgalı kimseler olarak dışlanma, tehlikeli olarak görülme ve iletişim kurmama gibi tutumlarla karşı karşıya kaldıklarına, bu durumun onları gettolaşmaya, çeteleşmeye, içe kapanık bir şekilde örgütlemeye ve sığındıkları ülkeye karşı öfke duymaya ve düşmanlık beslemeye ittiğine dikkat çekmiştir. Kendisinin de yurt dışında yaşarken benzer hislere kapıldığını anlatmıştır. Sürekli olarak yapılan iyiliklerin başa kakılıp yapılan yardımların bir lütuf olarak sunulmanın hoş sonuç doğurmayacağını anlatmış, sığınmacıların kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamın oluşturulması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

“Onlar savaştan gelmişler. Kimisinin babası, kimisinin annesi yok. Zaten çeşitli travmalar yaşamışlar. Burada da zaten aman Suriyeliler geliyor, korunun gibi bir durum

var. Toplumsal olarak da sen onu dışlıyorsun... Sen sürekli “ben seni aldım, ben seni aldım” diyorsun. Ama aldın ama ne şartlarda aldın. Lütuf gibi sürekli başa kakıyorsun... Ben yurtdışında yaşadım ve ikinci sınıf bir vatandaş olmanın ne demek olduğunu biliyorum. Gerçekten bir çöpün yanında ölsem, o çöp kadar değerim olmayacağını bilmek çok kötü bir şey... Buraya gelen insanlara şunu dedirttirmeliyiz. Biz o ülkeye sığındık, onlar da bizi bağrına bastı. Gitseler bile buraya bir gönül bağıyla gitmeliler. Gitseler bile bizi attılar, pis dediler, kokuyor dediler, işte cahil dediler deyip gitmemeleri gerekiyor... Ama hayat aslında idare etme sanatı. İdare etmeyi öğreneceğiz, yani birbirimizi. Onlara göre de biz acayibiz. Onlar da bize uyum sağlıyorlar. Ama önemli olan gönül bağı. Sadece ülkenin kapılarını açmayacaksın, gönlünün kapılarını da açacaksın. O zaman o da bu ülkenin iyi olması için çaba harcar, vatani olarak görür burayı... Değer verilmeyi herkes hak ediyor, onlar da değer görmeyi hak ediyorlar.” (YK-14, sosyolog, 37 yaşında).

Goffman’ın da dediği gibi aslında normal veya damgalı olmak sadece birer bakış açısidir. Bu bakış açıları, karma temaslar esnasında layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler. Bir birey daimî sıfatlar açısından tipleştirilebildiği gibi içinde yer aldığı birçok toplumsal durumda damgalı rolünü oynamaya da zorlanabilir. Bu durumda ondan, kaderinin onu her şeyiyle normallerin zıddına konumlandığı damgalı bir kişi olarak söz etmek doğal hale gelir (Goffman, 2014. 190). Kişiler gibi damgalanan gruplar da ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara ulaşımında sıkıntılar ve sınırlandırmalarla karşılaşır. Bu tür durumlarda olumsuz koşulların belirmesi ve bunların toplumsal olarak alt ve dezavantajlı kesimlerde yoğunlaşması meşruluk kazanır. Böylece mevcut hâli yeniden üreten bir mekanizma ortaya çıkar. Yine bir kişi ya da grup hakkında damgalayıcı bir söylem söz konusu ise, bu onların gündelik ilişkilerinde damga ve haksızlıklarla karşılaşma ihtimalini artırır. Hatta bu kişilerin potansiyel olarak tehlikeli olduğuna inanılıyor olması, bu kişilerin yaşadığı mağduriyetlerde bile onlarla empati kurulmamasına neden olabilir (Clair vd., 2016: 233). YK-8 kodlu görüşmecinin de ifade ettiği gibi yapay olarak oluşturulan bu duvarları aşmanın yolu, iletişim kurup yakınlaşmak, empati yapıp bencilce hareket etmemek, diğerlerinin hayatının ne kadar zor olduğunu anlayıp yeni ilave sıkıntılar çıkartmamaktan geçmektedir. Bunun için gerekli ön şartlar da YK-14’ün dediği gibi gönülden samimi ilişkiler kurmak ve insan olarak değer vermek olmalıdır.

6.3.6. Güvenlik Endişesiyle Ötekileştirilme: “O da Bizim İnsanımızdan Korkmuş Mülteci Olduğu Halde”

1980’lerden itibaren ulusal güvenliğe yönelik tehditler içinde göçler de yer almaya başlamış, 2000’li yıllardan sonra ise göçler, terörizm, uluslararası suçlar ve sınır kontrolüyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Bazı devletler terörizme karşı alınan tedbirlerin göçler yoluyla aşındırıldığını düşünerek meseleye daha ciddi yaklaşmaya ve daha sıkı kontrol mekanizmaları geliştirmeye yönelmişlerdir. Terörizmle bağlantılı olarak geliştirilen göç ve güvenlik algısı ise zamanla toplumsal güvenlik anlayışına doğru evrilmiştir. Bu şekilde göç ve göçmenler, gündelik hayatı karmaşık hale getiren unsurlar olarak başlı başına bir tehdit hâline gelmişlerdir. Dolayısıyla dışarıdan gelenler olarak yabancılar ve farklı etnik gruplarla birlikte göçmenler, birer tehdit unsuru olarak ve sıkça suç unsurlarıyla birlikte anılarak ötekileştirilmeye maruz kalmaya ve farklı uygulama ve tutumlara muhatap olmaya başlamışlardır (Kaya, 2015: 49).

Daha önce de değinildiği üzere 1960’lar boyunca göç Batı Avrupa’da daha ziyade ekonomik sebeplerle olumlu karşılanıyordu. Ancak 1980’lerle birlikte nüfusa oranla göçmen sayısının nispî artışı, Batılı ulus-devletler için bir hoşnutsuzluk, korku ve istikrarsızlık kaynağı olarak görüldü. Bu sırada yaşanan ve eğitimsiz ve vasıfsız kitleyi “dünyanın yeni sefillerine dönüştüren” endüstrisizleşme, üretimdeki artış, işsizlik, fakirlik, dışlanma, şiddet, artan kültürcülük ve neo-liberal siyasî ekonomi uygulamaları gibi bir dizi kültürel ve sosyo-politik temelli neden göçün tanımının değişmesine de etki etti. 1979’da İran Devrimi, 1989’da Ruşti Olayı, 1990’da Birinci Körfez Savaşı, 1992’de Bosna Savaşı, 2001’de 11 Eylül Saldırısı, 2001’de Afganistan Savaşı, 2003’te İkinci Körfez Savaşı, 2004’te Theo Van Gogh Cinayeti, 2006’da Danimarka’daki karikatür krizi gibi olaylar ise özellikle Batı’daki Müslüman kökenli göçmenleri farklı şekilde etkilerken bir bütün olarak Müslümanların Batı dünyasındaki algılanış biçimlerini ve de Müslümanların Batı’yı algılayış biçimlerini şekillendirdi. Ayrıca SSCB’nin dağılmasıyla çöken Doğu Bloku’nun batı kanadındaki pek çok kimse için Batı Avrupa ülkelerine göç edip çalışmak temel hedef haline geldi. Bu şekilde milyonlarca insanın Batı’ya yönelmesi, Batılı ulus-devletleri, toplumun çoğunluğuyla benzer kültürel köklere ve dini inanca sahip göçmenler ile farklı etnik köken, dinî inanç ve kültürel yapıdan gelen ve uzun zaman önce Batı’ya göç etmiş olan gruplar arasında bir tercih yapmaya itti ve ikinciler saf dışı bırakılmaya çalışılarak etnik kökene ve kültürel yapıya dayalı göç politikaları geliştirilmek istendi. Bu dönemde

“medeniyetler çatışması”, “kültür savaşları”, “din savaşları” ve “İslam korkusu” gibi söylemlerin artış göstermesi ve sınır bölgelerini Avrupa dışından gelen insanlara karşı koruma odaklı katı göç politikalarının uygulamaya konulması, çeşitlilik ve Müslüman göçmen karşıtlığı bağlamında değerlendirmeye açık bir husustur (Kaya, 2016: 4-5).

11 Eylül 2001’de ABD’deki Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılar, Müslüman karşıtı propagandaların hem sayı olarak artmasına hem de inandırıcılık katsayısının yükselmesine sebep oldu. Batılı birçok siyasetçi, yazar ve akademisyen tarafından üretilen söylemler ve kaleme alınan yazılar yoluyla İslam’ın dünyadaki imajı tamamıyla değişti. Müslümanlar düzen karşıtı, geri kafalı, vahşi, kana susamış, tehlikeli bir bağnaza ya da tipik bir teröriste dönüştürüldü. Bu şekilde göçün terörizmle ilişkilendirilmesi ve ürkütölmüş olan kitlelerin/halkın güvenlikçi politikaları benimsemesi ve desteklemesi daha kolay hâle geldi (Kaya, 2016: 8).

Göçün terörizmle ilişkilendirilerek güvenlikleştirilmesi ve bir toplumsal güvenlik endişesi doğurması, Türkiye’nin sınır ötesi harekâtları, bilhassa da şehit sayısının fazla olduğu operasyonları sonrasında da görülen bir husustur. Yerli halkın olan bitenden Türkiye’ye iltica etmiş sığınmacıları sorumlu tutmaları ve tüm öfkelerini onlara şiddet uygulayarak gidermek istemeleri, toplumda huzursuzluğa yol açtığı gibi sığınmacılarda da güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Örneğin 27 Şubat 2020’de Rusya destekli Suriye silahlı kuvvetlerinin Suriye’nin İdlib kenti civarındaki Türk silahlı kuvvetlerine bağlı askerî tabura düzenlediği hava saldırısı sonucu 34 Türk askeri şehit olunca, bazı kimseler bunun acısını sokakta gördükleri sığınmacılardan çıkartmak istemişlerdir. Sığınmacılarda fazlasıyla tedirginliğe yol açan bu durum, GI-2 kodlu görüşmecinin ifadelerine de yansımıştır. Suriyeli olup olmadığına bakmaksızın sığınmacılara karşı yüksek sesle hakaret, araba veya ev taşlama, bıçaklama gibi öfke boşalmasının yol açtığı şiddet olayları GI-2’yi de bir hayli korkutmuş, benzer bir durumun kendi başlarına gelmemesi için o günlerde ailece evden dışarı çıkmamışlar, MA plakalı araçlarının ya da evlerinin taşlanabileceği endişesi içinde olmuşlar, korku ve tedirginlik içinde beklerken uyku dahi uyuyamamışlardır.

“34-35 asker öldürüldü. Bir sene önce. Biz üzüldük. Baya üzüldük. Beşşar Esed öldürmüş onları... Tamam ama biz Suriyeli değiliz. Iraklıyız. Bizi neden karıştırıyorlar? O zamanlarda büyük oğlumu da evden çıkartamıyordum. Otur, evde otur. Çıkmak yasak.

Oğlum sus, otur. Neden? Çünkü bıçaklı olay olmuş. Biri Iraklı, tam şey var ya Belediye önünde tartışmışlar. Siz Arap, siz pislik. Biz Suriyeli değiliz. Suriyeli değiliz biz. Aynı hesap, bıçakladılar... Bir de o sıralar ben arabayı yeni almıştım. Benim araba MA (misafir araç) plakalı. O gece arabayı taşlarlar ya da evi taşlarlar korkusuyla sürekli gizlice balkondan dışarı baktım. Çok korktuk hepimiz de. Başka şehirlerdeki olayları duyunca hiç çıkmadık evden zaten. ” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Sığınmacıları genelleştirip homojenleştirme eğilimine ve ilgili olup olmadığına bakmaksızın öfkenin hedefi yapma tutumuna karşı sığınmacılar da bir takım önlemler almaya çalışmışlardır. İlginç olan Beşşar Esed yönetiminin Suriye’deki uygulamaları ve operasyonlarından muzdarip olup ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriye kökenli sığınmacıların, yine Beşşar Esed yönetiminin operasyonlarından sorumlu tutularak nefret objesi hâline gelmeleri ve sığınmacılar arasındaki en dezavantajlı grup durumuna düşmeleridir. Iraklı olan ve Düzce’deki Iraklılar tarafından tanınan, danışılan hatta çoğuna gönüllü tercümanlık yaparak yardım etmeye çalışan GI-8 kodlu görüşmeci de, 20 Ocak 2018’de başlayan Afrin harekâtı sırasında Düzce’deki Iraklılarla temas kurarak kendilerini Suriyelilerden ayırt edecek kıyafetler giymeye ya da Iraklı olduklarını gösteren işaretler takmaya özen göstermelerini, yerel halkla hiçbir şekilde münakaşaya girmemeleri ve mümkünse bir müddet hiç sokağa çıkmamaları hususunda tavsiyelerde bulunmuştur.

“Ben Afrin zamanında Arapları topladım, dedim herkese sokağa çıkmayın. Aslında ben sadece Iraklıları tanıyorum da. Dedim hatta Iraklı olduğunuzu gösteren elbise ve tişört ne varsa giyin. Çünkü Türkler karıştırmassın. Suriyeliler, Iraklılar, hep yabancı diyorlar. Irak elbisesi varsa giyebilirsiniz. Kadınlara dedim çıkmayın dışarı siz. Haklı, haklı insanlar, Allah var yukarda, vicdan. Onlar çocuklarını kaybettiler. Ama elimizden gelen bir şey yok yani ne yapıcan. Dedik herkes evinde otursun, dedik ya kardeş gitmeyin, çıkmayın, ters gitmeyin, sessiz olun. Tarih her şeyi yazar. 25 sene sonra, bin sene sonra bu tarihte Araplar Türkiye’ye geldi, böyle yaptı, böyle yaptı yazarlar. Biraz sakın olun. Yani tarih iyi bir şey yazsın, kötü bir şey yazmasın. ” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

GS-7 kodlu Suriyeli görüşmeci de askeri operasyonlar sırasında Suriyelilere karşı oluşan öfke patlamasına dikkat çekmiş, arkadaşlarından duyduğu ya da paylaşım sitelerinden öğrendiği Suriyelilere yönelik şiddet olayları nedeniyle tedirginliğinin ve korkusunun arttığını dile getirmiştir.

“Mesela yolda bir Suriyeli görüyorlar, 10 kişi-15 kişi vuruyorlar. Videolarda var, istersen gösteriyim sana. Mesela Suriyelisin sen, oturuyorsun. Böyle birkaç kişi toplanıp onlara vuruyor, 10 kişi-15 kişi. Onlar (Suriyeliler) hiçbir şey yapmadı. Mesela bir Suriyeli gidiyor, kahvede oturuyor. Gidiyorlar (yerel halktan gençler), onlara (Suriyelilere) vuruyorlar. Bizim asker öldü Suriye’de diye (Cep telefonunu çıkartıp yaşanan bu olayın videosunu gösteriyor). İstanbul’da oldu bu, Bursa’da oldu. Burada olmadı, burada bir sefer oldu.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Sığınmacılar işsizliğin, yoksulluğun, türlü şiddet olaylarının sıklıkla yaşandığı yerlerde güvenlik ararlarken, aslında yerleştikleri yerlerde de kendilerinininkine benzer bir ümitsizliği yaşayan kitlelerle karşılaşmaktadırlar. Genellikle yaşamları mülteci olmak ve olmamak arasındaki ince çizgide geçen yerleşiklerin mahallelerine, kentlerine yerleşmektedirler. Dolayısıyla sığınmacılar, bu mahallelerde, kentlerde yaşayanlar için sadece birer potansiyel suçlu değiller, aynı zamanda kendileriyle iş için, çocuklarının üniversite sınavındaki yeri için rekabet eden gerçek birer tehdittirler (Balta, 2019: 101-102). Erkilet’in Süleymaniye ve Küçükpazar’da yaptığı mülakatlarda da yoksul mahallelerde yaşayan ve kendileri de yoksul olan kişilerin diğer bazı yoksulları, örneğin Kürt göçmenleri, aşırı yoksullukla başa çıkmaya çalışanları, bekâr odalarında kalanları benzer niyet ve kaygılarla ötekileştirdikleri görülmüştür. Hatta bu gruplar hakkında “tehlikeli sınıf” söylemi üretilmiş, “düzgün aile”, “kendini buralı hissedene aile” kategorisinin karşısına bu tehlikeli ötekiler yerleştirilmiştir (Erkilet, 2018: 284).

Mültecilerin ayrıldıkları ve vardıkları yerlerde yaşadıkları “güvensizlik” hissi ve hali, ilginç şekilde yerli halktan olan görüşmecilerin ifadelerinde de mevcuttur. YE-14 kodlu görüşmeci meseleye yakın ve uzak tehditler bağlamında yaklaşıp sığınmacıları rahatsızlık, hoşnutsuzluk, huzursuzluk, korku ve istikrarsızlık kaynağı olarak gördüğünü belirtmiştir. Bugün sesini çıkartmayan Türkçeyi iyi öğrenmiş mülteci gençlerin ve çocukların gelecekte siyasete girme ve ekonomiyi ele geçirme ihtimallerine dikkat çekerek ulusal güvenliğe tehdit oluşturma potansiyeli taşıdıklarını vurgulamıştır. Ayrıca YE-14 kodlu görüşmecinin sığınmacıları terör örgütleriyle ilişkilendirmesi, göç ve güvenlik algısının toplumsal güvenlik algısına çevrilişi şeklinde yorumlanabilir.

“Valla ben geceleri olsun ara sokakta arabayı çekmeye korkuyorum. Çünkü bunlar beşerli-altışarlı gruplar halinde geçiyorlar. Böyle vücut yapıları falan da çok iyi. Höt pöt

deme şansın hiçbir şekilde yok... Suriyeli midir? Iraklı mıdır? Ya da hangi memleketten gelmiştir? Afgan mıdır? Yani niye sen oradan kalkıp buraya geliyorsun, onu da çözemiyorum. Belki huzur diyecekler. Ya huzur da, bir huzurumuz var zaten. Bir de huzurumuzu bozarlarsa iyice kötü olur... Geçinecek paran yoksa her şey yaparsın. Benim korkum o. Gelecekle ilgili korkum da var yani. Bunlar sonuçta iş adamı olabilirler, siyasete girebilir. Hele gençler Türkçeyi bilerek başlıyorlar. Örf ve adetler de çatışabilir zaman içerisinde. Ya hadi belki şu anda biz azınlıktayız, sesimizi çıkartmayalım hikâyesi de olabilir. Ama zaman içinde bence bunlar da bir şekilde ya çok zengin olup ekonomiyi ele geçirmenin peşinde olacaklar ya da siyasete girecekler. Ha bunlar şu gördüğümüz adamlar değil ama ufacık ufacık var ya, onlar geleceğin şeysi. En büyük tehlikesi bence onlar.” (YE-14, sigortacı, 64 yaşında).

Gerek biyolojik gerekse sosyokültürel anlamda hayatlarını kendilerine özgü yollarla ve araçlarla sürdüren çok sayıdaki insan, modern yaşam biçiminin küresel ölçekte yaygınlaşmasıyla artık bu imkân ve ihtimalden yoksun vaziyettedir. Sayıları her geçen gün artmakta olan geçmiş hayat tarzından kopmuş bu modern insanları, yeniden dönüşüme sokmak ya da güvenli bir şekilde tasfiye etmek için eski sömürgeci güçlerin ellerinde hazır ve uygulanabilir bir reçete mevcut görünmüyor. Dünya nüfusunun aşırı arttığı yolundaki yakınmalar da aslında “göçmenler” ve “sığınmacılar” sorununun günümüz siyasi gündemin merkezine oturması, yeni küresel stratejilerde ve iktidar mücadelelerinde örtük ve karmaşık “güvenlik endişeleri”nin oynadığı rolün giderek artması nedeniyledir (Bauman, 2018: 19).

Göç sorununu ulusal ve kişisel güvenlikle tanımlamak ve göçü ikincisiyle irtibatlı hâle getirerek birini diğerine indirgemek, neticede El-kaide ve IŞİD gibi uluslararası terör örgütlerinin maksatlarına hizmet etmekten başka bir işe yaramayacaktır. Avrupa çapında anti-İslamî duyguları körükleyerek Avrupalı yerli nüfusun desteğini almak, ancak genç Müslümanları toplu hınç, saldırganlık ve ayrımcılığa maruz kaldıklarına, göçmenleri ev sahipleriyle ayıran boşluğun kapanmaz kalmaya mahkûm olduğuna ikna edecektir. Avrupa’daki genç Müslümanların yaşam koşulları ve ev sahibi toplumlardaki konumları ne kadar kötü ise teröristin amacı için o kadar iyi olduğunu görmezlikten gelmek, dinler ve etnisiteler arasında çapraz-kültürel iletişim ve etkileşim beklentilerini uzak, hatta hayal dahi edilemez hâle getirecektir. Ayrıca bunları görmezlikten gelmek ya da gerçekleşmesi

için çalışmak sadece damgalamanın dinamiklerini sermayeleştirecektir (Bauman, 2019: 35-36).

Sığınmacıların belirli mahallelerde yoğunlaşmalarını ya da iş yeri açmalarını tehdit ve korku unsuru olarak gören ve sığınmacıları belirli suç örgütleriyle ilişkilendiren K-10 kodlu görüşmeci de göç sorununu ulusal güvenlikle tanımlayanlardan biridir. Ne yapacakları belli olmayan yabancılar olarak sığınmacılar nedeniyle çocuklarını gönül rahatlığıyla dışarı çıkartamadığını dile getiren K-10, bu şekilde göçü aynı zamanda kişisel güvenlikle de tanımlamış olmaktadır. Sığınmacıların devlet tarafından hayata entegre edilmeleri ya da sindirilme çabalarında fitne ve düşmanlık tohumlarını geliştiren ve olumsuz önyargılara sebep olan pek çok husus bulunduğu, sosyal medyadaki bilgi kirliliğinin bunlardan biri olduğuna dikkat çeken K-10, aynı zamanda yüksek sığınmacı sayısı ve inanılmaz üreme oranı nedeniyle sığınmacıların gelecekte güvenlik açısından tehdit ve tehlike oluşturacaklarını da belirtmiştir.

“Bir kere Düzce’de belli mahalleler oluştu biliyorsunuz. Belli sokaklar bu insanların yerleşik olarak yaşayıp ticaret yaptıkları yerler oldu. Geçerken fark ediyorsunuz zaten... Ben çocuklarımı gönül rahatlığıyla dışarı çıkartamıyorum yani. Korkuyor insan... Güvenlik olarak fena değiliz. Emniyetimiz iyi çalışıyor, jandarmamız iyi çalışıyor ama sosyolojik açıdan ne yapıldığını bilmiyorum. Yalan yanlış birçok şey sosyal medya kanalıyla veriliyor. Vatandaş bilmiyor. O yüzden bu sosyal medyadaki saçma sapan şeylere inanıyorlar. Bu da kitleler arasında fitne ver düşmanlık tohumlarını geliştiriyor... Devlet diyor ki biz böyle bir sıkıntıyla karşı karşıya kaldık, bunları yavaş yavaş sindireceğiz. Bu da 5 milyon, yani nüfusun yüzde 4’ü, yüzde 5’i kadar bir kitle birden ülkeye geliyor ve inanılmaz üreme oranıyla içimizde yaşıyorlar. Bunun ülke için yakın gelecekte önemli bir tehlike olduğunu düşünüyorum yani. Hem nüfus açısından hem güvenlik açısından.” (K-10, siyasi parti temsilcisi, 41 yaşında).

Son zamanlarda Batı kamusal alanında başa çıkılması gereken bir güvenlik sorunu olarak sunulan göç, AB gibi uluslarüstü örgütlerle de ilişkili olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Zira günümüzde güvenlik sorunları, sadece bir devleti ideolojik ve askerî tehlikelere karşı korumakla sınırlı olarak ele alınmıyor, aynı zamanda göç, etnik uyanış, dinî uyanış, kimlik talepleriyle ve bazen de AB gibi uluslarüstü örgütlerle de ilişkili olarak değerlendirilmeye tabi tutuluyor. Batılı modern devletler, sınıflandırarak ve yaftalayarak ya

da işsizlik, şiddet, güvensizlik, uyuşturucu trafiği ve insan kaçakçılığı ile ilişkilendirerek “göçmenlerden” ve “ötekilerden” duyulan korkuyu arttırma eğilimi içerisindedirler. Bu eğilim, göçmenleri olumsuz bir bağlama yerleştiren “akın”, “işgal”, “istila”, “zorla girme” gibi ırkçı ve yabancı karşıtı terminolojiyle daha da pekiştirilmektedir (Doty, 2000: 73).

Bununla birlikte güvenlik söyleminin ana mantığı, devleti korumaktan çıkıp toplumu korumaya yönelmekte ve böylece toplumu her türlü kötülüğe karşı korumak endişesi, güvenlik teriminin gündelik hayatın her alanına yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca güvenlik söylemi, göçmenlerin etnik/dini/kimliksel taleplerinin ve entegre olmaya direnmelerinin aslında var olan yoksulluk, işsizlik, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, farklılık korkusu, milliyetçilik ve ırkçılık gibi yapısal sorunlardan kaynaklandığı gerçeğini de gizlemektedir. Yani göç, mevcut sorunların kaynağı olarak algılanarak küresel politik hoşnutsuzlukla ilgili gerçek sebeplerinin üstünü örtmektedir (Kaya, 2016: 9). Görüldüğü kadarıyla bu güvenlik politikasının kazananları, silah imalatçıları, büyük şirketler, lobiler, kayıt dışı göçmen çalıştıran işverenler ve kaçakçılar olurken kaybedenleri de güvenlik için ödedikleri vergilerle vatandaşlar ve hayatı zorlaşan, hatta hayatını kaybeden göçmenler olmaktadır (Sassen, 2006: 7-8).

YE-7 kodlu yerli halktan görüşmeci de sığınmacıların, özellikle de savaşılabilecek durumda olanların Türkiye’ye gelmemesi gerektiğini, kalıp ülkelerini savunmaları lazım geldiğini belirtmiş, sığınmacıları terör ve suçla ilişkilendirerek göçe bir güvenlik sorunu olarak bakılması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Gençlerin gelmesinin güvenlik açısından sıkıntı doğuracağını, daha çok çocuk, yaşlı ya da kadın sığınmacı kabul etmek gerektiğini, gelmiş olanların da sıkı bir takip altında tutulmalarının ve olumsuz harekette bulunanların sınır dışı edilmelerinin doğru olacağını söylemiştir.

“Memleketlerinden kopup gelmişler. İçinde terör örgütüne bulaşmış ya da suç oranını artıran kişilerin sızabileceği ve sızdıklarını duyuyoruz. Güvenlik açısından olumsuz yönleri. Birçoğu da orada kalıp ülkesini savunsunlar yani gelmemeli, gelenler daha çok şey olması lazım çocuk, yaşlı ya da kadın. Bizim dinimizde de bunlara böyle çok saygı vardır. Kadın masumdur, çocuk masumdur. Çocuklar ile yaşlılara saygı ön plandadır. Bunların gelmesini olumlu görüyorum. Fakat olumsuz yönü oradaki gençler güvenlik açısından sıkıntılı. İnsanların çok titiz davranarak gelmesi lazım bir. İkincisi burada

yaşayıp da burada iyi sıkı takip edilip olumsuz hareket edenleri de sınır dışı etmek gerekir. Yani güvenlik açısından demek istiyorum.” (YE-7, din görevlisi, 49 yaşında).

Göçmenler bir taraftan Stefa Czarnowski’nin deyiimiyle tanımlanmış bir sosyal statüleri olmayan, maddî ve entelektüel üretim açısından ihtiyaç dışı kabul edilen, kendilerini de öyle gören “değer kaybetmiş bireyler” hâline gelirken, diğer taraftan örgütlü toplum da onlara “bedavacı, davetsiz misafir” muamelesi yapar. Çoğu zaman onları her türlü kötülüğün, entrikanın kaynağı, suçun kıyısında dolaşan, sosyal dokuyu sömüren kimseler olarak görür, bazen de tembelliğe kılıf uydurmakla suçlar (Bauman, 2018: 55). Aslında farklı etnik kökenden gelmeleri, farklı kültürel özellikler göstermeleri, farklı yaşam tarzlarına sahip olmaları dolayısıyla kendilerinden uzak durulan ötekiler olarak göçmenler bu şekilde giderek kriminalleştirilirler (Erkilet, 2017: 19). Nitekim K-8 kodlu görüşmeci de kültürlerine bağlı olmaları dolayısıyla asimile etmenin zor olacağı sığınmacıları ve kaçak gelenlerle birlikte sayıları 8 milyonu bulan ve bir devlet kuracak kadar nüfusları artan göçmenleri, açlık ve işsizlik gibi nedenlerle toplumsal güvenliği tehdit edecek hâle gelmeden kamp gibi tel örgüleriyle çevrili yerlerde toplamak gerektiğini ileri sürerek göçmen-değersiz birey-suç ilişkisini kurmuş olur.

“Bunlar kültürlerine bağlı topluluklar. Araplar kültürlerine bağlıdır. Çok böyle asimile olmayı sevmezler. Devletin bu politikası çok çok yanlış ve şu an iş güvenliğini tehdit edecek boyuta da geliyor. Aç kaldığı zaman adam ne yapacak. Devlet para vermezse, ben iş vermiyorum. Tamam, ben senin güvenliğini sağlıyorum, sağlığını sağlıyorum. Ne yapacak bu adam, aç. Hırsızlık yapacak, doğru mu, esnaflık yapma şansı yok, Türk vatandaşı olmadığı için... Bunların belirli bir yerde toplanması lazım. Kamp gibi düşünün, tel örgüyü çevirirsiniz güzelce... Gelen mültecilerin çoğu kayıtlı değil. 7 milyon kadar kişi var Türkiye’de. Kaçak gelenleri de katarsak Türkiye’nin yüzde 10’u göçmen. Bunu bu ülkenin kaldırma imkânı var mı? Kaldıramazsınız. Nüfus artışlarına yüzde 5’ten gitseniz, 8 milyon insan 15 milyon olur. 15 milyonluk bir devlet.” (K-8, siyasi parti temsilcisi, 48 yaşında).

Bauman, göçmenler ile aramızdaki seçici ilişkiyi edebî bir üslupla ifade ederken yerkürenin uzak köşelerinden “arka bahçemiz”e boca edilen atık insanlar olarak göçmenler ile kendi imalatımız olan dayanılmaz korkularımız arasında bir seçici yakınlık olduğunu söyler. Ona göre tüm makam ve mevkiler kayganlaşıp güven vermemeye başlarken

göçmenlerin görüntüsü yaraya tuz basar. Göçmenler, özellikle de yeni gelenler, artan kırılmanın, müstakbel zayıfların gecelerini kâbusa çeviren ince bir çöp kokusu yayarlar. (Bauman, 2018: 72). Aynı zamanda yaşamak için kaçmak ya da uzaklaşmak zorunda kalan, kimliklerinden ve özsaygılarından mahrum, dışlanmış insanlar hemen her gün bize, bu gelgitler karşısında kimsenin dokunulmazlığı olmadığını hatırlatırlar. Kapımızın önünde karşılaştığımız bu insanlardan nefret ederiz, çünkü gözümüzün önünde çektikleri acıların, günün birinde bizim çekeceğimiz ıstırapların provasını olduğunu hissederiz. Onları gözden uzak tutmak için elimizden gelenleri yaparak, toplayıp kamplara tıkarak, sınır dışı ederek başımızın üzerinde dolaşan muhtemel hayaleti kovmaya çalışırız (Bauman, 2018: 150).

Kaybedecek bir şeyleri olmayan göçmenler ile kaybedecek çok şeyleri olan yerlilerin psikolojilerine dikkat çeken K-3 kodlu görüşmeci de korkularından bahsetmiş ve yerlilerin kendilerini güvende hissetmesi için alınması gereken tedbirleri dile getirmiştir. Kaybedecek bir şeyleri olmayan, dibe vurmuş, mağdur olmuş, kötü şartlarda yaşayan bir kimseyle, yani göçmenle tartışmaya girmemeye özen gösterdiğini, onlardan uzak durmaya çalıştığını belirtmiş, kötü niyetli olmasalar bile herhangi bir tartışmada dibe vurmuş bir insandan daha tehlikeli kimsenin olamayacağını, dolayısıyla onlardan sakınmak lazım geldiğini ifade etmiştir. Bunun için de tel örgülerle çevrili kamplar kurulmasını teklif eden K-8'den bir miktar farklı olarak her ilde sadece mültecilerin barındığı bölgeler oluşturulup konutlar inşa edilerek göçmenlerin toplumdan yalıtılmasının uygun olacağını söylemiştir. Bu sayede hem mülteciler kendi gelenekleri üzere daha rahat yaşayacak, hem de devletin kontrolü daha kolay olacaktır. Parmak izi alınmadan kontrolsüz olarak ülkeye giren kimselerin oluşturduğu tehlikeler ortadadır.

“Valla şöyle söyleyeyim, ben uzak durmaya çalışıyorum. Bir kere onların kaybedecekleri bir şey yok. Bizim kaybedecek çok şeyimiz olur. Ben şimdi hiç bir Suriyeli ile tartışmaya girmem mümkün değil. Kimseyle tartışmam. Dibe vurmuş bir kötüden ne bekleyebilirsiniz? Belki kötü niyetli değil ama diyor ki ben şununla kötü olsam ne olur olmasam ne olur. Zaten dibe vurmuşum diyor, zaten kötü durumdayım diyor. O yüzden bunlardan sakınmak lazım. Aslında her ilde mültecilerin barınabileceği bölge olması lazım. Yani kendi geleneklerini daha rahat yaşarlar. Bir de devletin kontrolü daha kolay olur. Mesela şimdi onların içinde de kontrolsüz girenler var. Her milletten kontrolsüz giren var ülkeye. Hiçbirinin parmak izi yok. Şimdi hırsızlık olsa ne olacak? Şimdi bir kere

TC'nin Düzce'deki mültecileri, yabancıları, belgelileri, belgesizleri hepsini kalıcı konutlar gibi bir yerde toplaması lazım.” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

Hakkında bilgi sahibi olunmayan kişi ve durumlarla ilgili olarak başvuru alan bilgi edinme yöntemlerinden biri de kıyas yapmaktır. Benzer durumlar ve özellikler yardımıyla diğerine dair tahminlerde bulunmaya imkân veren bu yöntem neticede öyle olabileceğine dair bir kabule dayanır. Kıyas yoluyla, gerçek kişiyi tanımayan gözlemcilerin, kişinin görünüş ve tavırlarını aşağı yukarı benzer kişiler hakkında geçmişte elde ettikleri deneyimler yoluyla değerlendirmeleri veya denenmemiş klişeleri söz konusu kişiye uygulamaya imkân veren ipuçları edinmeleri mümkün olur (Goffman, 2016: 15).

Sığınmacıları tanımasalar bile onlar hakkında söylenen klişeleşmiş olumsuz ifadeler nedeniyle güvenliğe dair korkularının arttığını ve tedirgin olduğunu dile getiren YK-15 kodlu kadın görüşmeci, bunun toplumdaki önyargının bir yansıması olabileceğini de belirtmiştir. Normal hayatta bile kadınların belirli bir saatten sonra dışarı çıkmaktan çekindiklerini, sığınmacıların varlığının ise bu korkuyu daha da arttırdığını ifade etmiştir. Gelmelerinin üzerinden bir hayli zaman geçmiş olmasına rağmen muhtemelen oluşan önyargılardan dolayı ya da sürekli olarak onlarla alakalı olumsuz söylemlere maruz kaldığından dolayı göçmenlerle ilgili toplumdaki korku ve tedirginliğin hâlâ sürdüğüne dikkat çekmiştir.

“Ya açıkçası bu bizim toplumumuzun bende oluşturduğu bir önyargı olabilir belki de, ama düz bir şekilde söylemek gerekirse tedirgin oluyorum. Yani şu an normalde de kendi ülkemizde bile tedirgin olduğumuz için hani farklı ülkenin vatandaşı birde. Ya bir ben açıkçası kadınların çok rahat bir şekilde Türkiye’de gece belli saatte yürüyebildiğini, dışarı çıkıp işte bir yere gidip gelebildiğini düşünmüyorum. Göçmen olmasa da hani öyle bir durum var, şu an öyle ülkemiz maalesef. Ben öyle düşünüyorum. Herkes öyle değil ama hani ben mesela şeyimdir, hani gece dışarı çıkmaktan, hani bir işimi halletmekten çekinen bir insan değilimdir ama ben bile bazen tedirgin oluyorum sokakta tek başıma yürürken. Ama göçmenlere yönelik buna baktığımızda bilmiyorum artık oluşan önyargıdan dolayı mı, kaç yıl olmuş onlar geleli ama sürekli onlarla alakalı olumsuz söylemlere maruz kalıyoruz. Bilmiyorum öyle aksettiriliyor.” (YK-15, öğretmen, 28 yaşında).

YK-15 gibi YK-2 kodlu kadın görüşmeci de sığınmacılardan korkusunun asıl nedenini tam olarak kendisinin de bilmediğini, ancak yabancı olmalarından, çok fazla

olmaları ve kalabalık gruplar halinde dolaşmalarından, yüksek sesle konuşmalarından ya da ne konuştuklarını anlamamaktan kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Sokakta yürürken, kışın eve giderken, hava karardığında geçerken sığınmacıları gördüğünde kendini kötü hisseden YK-2, endişe ve korkularının derecesini “şuraya gelirken bile dışarıda gördüm onları, köşeden gittim, geledim” şeklinde ifade etmiştir. Yabancıların günlük olarak etkileşimde olduğumuz ve ne beklediğimizi bildiğimize inandığımız insanlardan farklı olarak öngörülemez oldukları için kaygı ve korkuya neden olduklarını söyleyen Bauman’ı (2019: 14-15) onaylayacak şekilde YK-2 de yabancı ve bilinmeyen kimseler olarak sığınmacılara karşı korku ve endişe içerisinde.

“Yaşam koşulu olarak endişe yaratmıyorlar mı, yaratıyorlar. Korku oluşturuyor hani bir sokakta yürürken. Ben korkuyorum şahsen kışın vs. eve giderken. Hava karardığında çok fazlalar ve çekince denilen bir şey yok onlarda. Bangır bangır konuşmalar, kalabalık grup halinde dolaşmalar. Yanlarından geçerken ise kötü hissediyorum. Şuraya gelirken bile geledim mesela dışarıda gördüm onları köşeden gittim, geledim mesela. Çok çünkü, hani bakışları olsun ürktüyor beni. Geçerken sesli konuşmalar da bir şey anlamıyorsun. Sana mı konuşuyorlar onu da anlamıyorsun. O açıdan biraz sıkıntılı. Bir şeyler anlatmaya çalışıyorlar zaten aynı dili tam konuşamadığımız için anlayamıyoruz. Sonra hani gülüyor mu, kızıyor mu, ne yapmak istiyor? Bir şeyler söylüyor ama onu da anlamıyorsun... Yani sonuçta yabancı biri ve bilmiyorum. Hani konuştukları dilden mi, belki başka bir şeyden mi, çok sesli olduklarından mı bilmiyorum.” (YK-2, eczacı, 25 yaşında).

Sadece evrensel insan benzerliklerine dayanan her ilişki sırasında yabancı, aynı anda hem yakın hem uzak olandır. Bununla birlikte bu iki yakınlık ve uzaklık faktörü arasında olağandışı bir gerilim mevcuttur. Çünkü ortaklığın sadece mutlak bir genellikle sınırlı olduğunun bilinci, ortak olmayana özel bir vurguyu beraberinde getirir. Bir ülkeye, şehre, ırka veya benzerine yabancı olan biri için vurgulanan, yine bireysel bir şey değildir, pek çok diğer yabancıyla ortaklaştığı ya da ortaklaşabileceği bir nitelik olarak kökeninin yabancı oluşudur. Bu nedenle yabancılar birey olarak değil, daha ziyade belirli bir tipte yabancılar olarak algılanırlar (Simmel, 2019: 33). Sığınmacıları görünce korkuya kapılan ve sığınmacıların bakışlarından ürperti duyan YK-13 kodlu görüşmeci de, aslında zararın yerli halktan da gelebileceğini, ancak kendi insanımızı kısmen öngörülebildiği için o kadar kaygılanmadığını söylemiştir. YK-13’ün tanıdığı Suriyeli mülteci bir kadının da bizim

insanımızdan korktuğunu aktarması, yabancı ve bilinmeyenin tetiklediği korku ve tedirginlik kadar yakın ve uzak arasındaki kökenin yabancı oluşundan kaynaklanan gerilimi akla getirmektedir.

“Onları görünce bir korku hissediyorum açıkçası. Bir de gece 11’de bile, orda köşedeler. Bir bakışları var, hani kendi yurtdumdayım dedim. Korku bile geldi bana. Bir tane bile bizim insanımız yoktu. Bir ürperti oluyor. Hoş bizim insanımızda da vardır zarar, bizimkilerde de vardır ama yine de kendi insanımız diyorsun. Ama mesela bir Suriyeli kadın var, tanışıyorum. O da bizim insanımızdan korkmuş mülteci olduğu halde. Ben de mültecinin tavrından korkuyorum.” (YK-13, STK çalışanı, 41 yaşında).

Goffman’a göre bir yabancı karşımızdayken, onun dâhil edilmesine müsait kişi kategorisindeki diğerlerinden farklı ve pek de rağbet edilmeyen bir sığırata haiz olduğu yönünde kanıtlar ortaya çıkabilir. Uç bir durumda bu husus kişiyi baştan aşağı kötü, tehlikeli veya zayıf biri kategorisine sokabilir. Böylece karşımızdaki yabancı, zihnimizde sağlıklı ve sıradan bir kişi olmaktan çıkıp lekeli ve sakat, kâle alınmayan birine indirgenir. Böyle bir sıfat, özellikle de itibarsızlaştırıcı etkisi çok kapsamlıysa bir damga işlevi görür (Goffman, 2014: 29). Bauman’ın da işaret ettiği gibi teröristlerin sığınmacılarla ve ekonomik göçmenlerle ilişkilendirilmesi, ne denli mesnetsiz hatta hayalî olursa olsun itibarsızlaştırıcı bir etki yapar. Böylece bir zamanlar şefkat duygusu uyandıran, yardım etme güdüsünü harekete geçiren sığınmacı figürünün saflığı bozulmuş ve kirletilmiş olur. Uygarlığın onuru olan sığınma kavramı, utandırıcı bir bölünüşün ve susuş raddesinde sorumsuzluğun rezilane bir karışımı olarak yeniden tanımlanır hâle gelir (Bauman, 2018: 73). Erkilet’in 1990’lardan sonra zorunlu göçle kente gelen kitlelerin, sokak çocuklarının, evsizlerin, dilencilerin damgalama ve suçlu ilan edilme (kriminalize etme) yoluyla toplumsal desteklerden mahrum bırakılma riskiyle karşı karşıya kaldıkları tespiti (Erkilet, 2018: 283) de amaç ve niyetlerin benzerliği bakımından dikkat çekicidir.

YE-17 kodlu görüşmecinin de sığınmacılar arasında DEAŞ (İŞİD), PYD ve diğer terör örgütleri mensupları olabileceği endişesi içinde olmanın ve buradan hareketle mazaretler üretmenin ve korkuların esiri olmanın rasyonel olmadığını belirtmesi önemlidir. YE-17, elbette Türkiye’de çeşitli terör örgütü mensuplarının bulunduğunu ve bunların çeşitli terör eylemleri düzenlediklerini göz ardı etmemekte, ancak herşeye rağmen hem eylem sayısının sınırlı olduğu hem de devletin ilgili birimlerinin ve emniyet güçlerinin

görevini yerine gettirdiği gerçeği karşısında abartılacak bir durum olmadığını belirtmekte, yersiz ve hayalî korkuların esiri olup herkesten korkmanın ve hayatı sürdürülemez kılmanın anlamı olmadığını ifade etmektedir.

“Devlet güçlüdür, büyüktür. Bunların hepsini tek tek tespit edebilir ki, ediyor da. Güvenlik açısından çok belirgin bir sıkıntı da yaşamamıştır Türkiye yani. Çok böyle aman aman olmuştur birkaç münferit olaylar ama yani öyle gınaşırı bir IŞİD terörü, gınaşırı bir PYD terörü de olmamıştır Türkiye’de... Saçma sapan düşünüyorlar yani, bu sadece bir mazeret. Yani böyle bir korkma varsa, ee herkesten korkabilirsin, yani herkesten de, ne yapacağız o zaman? Bu çok kişisel bir şey yani. Kime ne yapmışlar yoldan geçen. Bugüne kadar kaç tane örneği var yaptıklarının? Bunlar şey değil yani, rasyonel şeyler değil bunlar.” (YE-17, yazar, 55 yaşında).

K-12 kodlu görüşmeci de YE-17’i destekler şekilde Emniyet birimlerinin, Jandarma kuvvetlerinin ve İstihbarat teşkilatının ülkenin emniyet ve huzurunu temin etmek için büyük bir çabayla vazifelerini yerine getirmeye çalıştıklarını ve çeşitli terör örgütlerine karşı sahada başarılı bir mücadele verdiklerini belirtmiştir.

“Emniyet ve istihbarat, jandarma ve istihbarat çok büyük uğraş veriyor bunları yakalamak için. Adamlar gecesini gündüzüne katıyorlar. Olağanüstü bir gayret var şu anda.” (K-12, ilgili kurum yetkilisi, 55 yaşında).

Huzur ve asayışı bozan eylem ve çatışmalara Düzce ekseninde bakan YE-13 kodlu görüşmeci, maddî, manevî ve de sosyal olarak Düzce’de büyük bir çatışma yaşanmadığını, çıkan çatışma ve kavgaların daha ziyade her yerde rastlanan ufak-tefek, lokal şeyler olduğunu, şehrin rutini dahilinde her mahallede her gün yaşanabilecek bir olay seviyesinde kaldığını gördüğünü söylemiştir.

“Hem maddî hem manevî hem de sosyal ortam olarak bir çatışma çıkmadı Düzce’de. Yani hiç çatışma çıkmadı, kavga çıkmadı diye bir şey olmadı ama ufak lokal şeyler her yerde oluyor zaten. Şehrin bir rutini var, o rutini dâhilinde mahalle mahalle her gün bir olay oluyor ama bunların ben çok etkili olduklarını zannetmiyorum.” (YE-13, görüntü yönetmeni, 45 yaşında).

İnsanın olduğu yerde hayatın rutini dâhilinde iyi ve kötü şeylerin yaşanabileceği gerçeğini hatırlatan K-1 kodlu görüşmeci, yaşanmış tekil örnekler üzerinden genelleme yapmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Üyesi olduğu dernek vasıtasıyla zamanında gelmesine vesile oldukları kimselerin bugüne kadar herhangi bir asayiş problemi üretmediklerini, hiçbir şikâyetle konu olmadıklarını ve hâlen çalışarak hayatlarını idame ettirdiklerini ifade etmiş, Göç İdaresi ve Emniyet teşkilatının duruma hâkim olduklarını söylemiştir.

“Yani şimdi insanın olduğu yerde her şey olur. İyi iyi, kötü kötü olur. Bunları genellemek tabi doğru olmaz. O gelenlerden, yani bizim dernek zamanında getirdiğimiz arkadaşlardan asayişle ilgili hiçbir problem olmadı. Bizim o dönemle ilgili çok sıkı görüşmelerimiz vardı. Emniyetteki arkadaşlar bize çok yardımcı oldu sağ olsunlar. Göç idaresindekiler de aynı şekilde. Yani hiçbir şikâyet almadık. Hâlâ burada yaşıyorlar, burada evleri var, iş güç sahibi oldular vesaire.” (K-1, siyasi parti temsilcisi, 38 yaşında).

Kişilerin korkusuzca yaşayabilmeleri durumu ve emniyet hali olarak tanımlanan güvenlik, zarar ve tehlikeye karşı kendini emniyette hissetmedir (TDK, 2011: 1013). Bu bağlamda bireylerin fiziksel, sosyal ve ekonomik refahlarının korunması ve bunlara yönelecek tehditlerin giderilmesi anlamına da gelir. Ancak tehdit algılamaları, ülkeden ülkeye, kişiden kişiye veya toplumdan topluma değişebilir. Çıkarların ön plana çıktığı durumlarda ise kendi çıkarlarının olmasına aykırı davranan herkes veya her şey tehdit olarak kabul edilebilir (Tunca, 2020: 69). YE-1 kodlu görüşmeci de azınlık durumunda kalmanın bizatihi kendini güvende hissetmeye mani olduğunu, sığınmacıların ilk geldiklerinde 10-15 kişilik gruplar halinde gezmelerinin korkudan kaynaklandığını, bu şekilde kalabalık halde gezerek kendilerini güvende ve güçlü hissederken 2-3 kişilik gruplar halinde gezen yerli halkı tedirgin ettiklerini ve güvende oldukları hissini zaafa uğrattıklarını belirtmiştir. Ancak sığınmacıların zamanla yeni mekânlarına alıştıklarını ve uyum içerisinde hareket etmeye başladıklarını, dolayısıyla artık eskisi gibi gruplar halinde gezmediklerini gözlemlediğini anlatmıştır.

“İlk geldiklerinde çok sıkıntılıydılar. Koloni halinde geziyorlardı, gruplar halinde geziyorlardı. Sosyal medyada birçok şeylerini gördük duyduk. Burada canlı şahitlerimiz de oldu. O durumlar geçti ama sanki bir uyum içerisine girdiler, eskisi gibi değil artık. Korktular ilk geldiklerinde, o zaman 20 kişilik ekipler halinde, 10 kişi-15 kişi gruplar

halinde geziyorlardı. Şimdi öyle bir durum yok. İkişer kişi, üçer kişi gezebilir yani sıkıntı yok. Onların kalabalık halde gezmesi tedirgin ediyordu bizi. Düşünsene ailenle yanından geçiyorsun. Bir güçtür aslında, topluluk bir güçtür aslında. 20 kişinin arasında 2 kişi-3 kişi geçmek sıkıntılı bir durumdur. Kendini güvende hissedemezsin zaten.” (YE-1, esnaf, 38 yaşında).

Güvenlik bakımından şu ana kadar genel bir korku hali oluşmadığına dikkat çeken YE-2 kodlu görüşmeci, adli olayların azlığı yönündeki polislerin ifadelerinin de bu durumu doğruladığını belirtmiştir. Var olan vakaların güvenliği tehlikeye düşürecek boyutta olmadığını, bugüne kadar beklenmedik, görülmedik bir hadise yaşanmadığını, kavga, gürültü ve şiddet türünden olayların ise her toplumda yaşanabilecek adi vakalardan olduğunu ifade etmiştir.

“Güvenlik açısından hiç kimsenin korku hissettiğini düşünmüyorum. O konuda iyiler ya. Adli olaylara karışmıyorlar. Öyle bir şey yok ki. Onu gelen polis arkadaşlar da söylüyorlar. Bizim toplumumuz nasıl yaşıyorsa yani evde, bizde ne kadar şiddet varsa onlarda da o kadar var. Bizde ne kadar kavga gürültü varsa onlarda da o kadar var. O kadar olduğunu düşünüyorum. Aşırı beklemediğimiz bir şey, yani bunu da beklemezdik bunlardan dediğimiz bir şey ben hiç rastlamadım yani görmedim. Güvenliğin tehlikeye düştüğünü de düşünmüyorum.” (YE-2, öğretmen, 54 yaşında).

Şu ana kadar şahsen güvenliğini tehdit edecek, zihninde şüphe uyandıracak bir şeyle karşılaşmadığını söyleyen YE-6 kodlu görüşmeci de, zaman zaman televizyonlara yansıyan mahalle çatışmaları, grup kavgaları tarzında olaylara Düzce’de şahit olmadığını belirtmiştir. Hayatın doğal akışı içerisinde yaşanması muhtemel ufak tefek kavgaları abartmamak gerektiğini, kendisinin gece 12.00’da hiçbir endişeye kapılmadan sokakta rahatlıkla yürüyebildiğini, kimsenin de bugüne kadar önüne çıkıp kendisini darp ya da gasp etmediğini, dolayısıyla zayıf ihtimaller ve hayali kurgularla kendimizin ve başkalarının hayatını zorlaştırmamak gerektiğini ifade etmiştir. Daha ziyade kayıt dışı olarak çalışan Afganistanlı göçmenlerin sürekli çalıştıklarından dolayı diğer göçmenlere nispetle gece daha az dışarı çıktıkları tespiti de dikkat çekicidir.

“Valla ben zaman zaman televizyona yansıyan, işte böyle mahalle çatışmaları falan Düzce’de böyle bir şey duymadım. Yani şu şunu dövmüş, Suriyeli olarak toplanmışlar şu genci dövmüşler ya da o onu dövünce öbürleri toplanmışlar. Ben böyle bir şey duymadım,

var mıdır bilmiyorum. Ama ufak tefek kavgalar mutlaka yaşanıyor, oluyor yani. Ama ben şahsen benim güvenliğini tehdit edecek bir şeyle karşılaşmadım hiç. Şüpheli bir şey de hiç düşünmedim. Mesela ben gece on ikide Cedidiye’de otururum, şuradan aşağı yürürüm Hastane Caddesi’ne. Acaba bir Suriyeli karşıma çıkar mı, beni darp eder mi ya da bir Iraklı karşıma çıkar mı, beni gasp eder mi, bir Afganlı çıkar mı? Ben hiç böyle bir şey düşünmedim. Afganlılar zaten gece çok fazla dışarda olmuyor işin doğrusu. Yani onlar sürekli çalıştıkları için akşam erken yatıp sabah erken kalkmaları gerekiyor.”(YE-6, öğretmen, 55 yaşında).

Yukarıdaki ifadelerde de görüleceği üzere ötekine atfedilen olumlu ve olumsuzluğun dozu veya düzeyi, her tarihsel ve toplumsal bağlamda farklılıklar arz etse de sonuçları itibarıyla benzerlikler göstermektedir. Herhangi bir insan grubunun herhangi bir sebeple “öteki” olarak kodlanması, şeytanlaştırılması, onların haklarının gasp edilmesini de kolaylaştırır. Sığınmacılara, göçmenlere ve kırılgan gruplardan diğer bireylere yönelik düşmanca tutumların güçlenmesi, onları ekonomik, psikolojik, cinsel ve başka açılardan sömürebilmek için fırsat bekleyenlere elverişli bir zemin oluşturur ve fırsatlar sunar (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 6-7).

Yine bütün olumsuzlukların kaynağını kötü olan “öteki”ne yüklemek ve bu sayede sorumluluklardan kurtulmak psikolojik bir savunma mekanizması olarak anlamlı olabilir. Ancak ötekine/yabancıya duyulan nefretin daima insanın kendisine karşı duyduğu nefretle bir ilişkisi vardır. İnsanların, başka insanlara neden acı çektirip onları neden aşağıladıkları anlaşılacak istenirse, önce kendi içinde yer alan tiksindiği şeylerle uğraşmalı ve onları açığa çıkarmaya çalışmalıdır (Gruen, 2005: 9).

Bir yabancıyla karşılaştığımızda sahip olduğumuz önyargılar, bizim, karşılaşılan kişinin dâhil olduğunu düşündüğümüz kategorisini ve niteliklerini ve buradan hareketle de “toplumsal kimliği”ni peşinen kestirmemize imkân tanır. Bizler bu kestirmeleri normatif beklentilere, makul olduğu düşünülen taleplere dönüştürürüz (Garfinkel, 2019: 28). Ancak modernleşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri olan ve modernitenin ayrılmaz bir parçası haline gelen “atık insanlar”ın ya da başka bir ifadeyle “harcanmış insanlar”ın sayısı, zorunlu nedenlerle ya da bilerek/isteyerek kayıt dışı bırakılmak suretiyle her geçen gün artmaktadır. Bu durum, düzen kuruculuğun (her düzen nüfusun bir kısmına “işe yaramaz”, “yetersiz”, “istenmeyen” damgasını vurur) ve ekonomik ilerlemenin (hayatını kazanmanın

eskiden geçerli olan yollarını geçersiz kılan, değerini düşüren, bu meslekleri icra edenleri yaşamını sürdüremez hâle getiren ekonomik ilerlemenin) kaçınılmaz bir yan etkisidir (Bauman, 2018: 17-18). Dolayısıyla her an muhtelif şekillerde damgalanmak riski ve tehlikesiyle karşı karşıya bulunan biz normaller, diğerlerine/ötekilerine/damgalılara uygun gördüğümüz rollerin, sunduğumuz imkânların ve kendilerinden beklediğimiz davranış kalıplarının bir anda kendimiz için de söz konusu olabileceğini unutmamalı, insanî olandan uzak düşmemeye çalışılmalıdır.

6.3.6.1. Güvenlik Endişesinin Kaynağı Olarak Erkeklik

Daha ziyade Suriyeli, Iraklı ve Afganistanlı sığınmacı erkekler üzerinden yapılan bu araştırmada, şu ana kadar sığınmacıların yaşadıkları ötekileştirilme ve sömürü ilişkileri ortaya konulmaya çalışıldı. Ancak bu iki hususun daha iyi anlaşılabilmesi için aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerine de bakmak gerekecektir. Burada toplumsal cinsiyet ilişkileri erkeklik (masculinity) bağlamında ele alınırken öncelikle erkeklik kavramından ve farklı erkeklik türlerinden bahsedilecektir. Sığınmacı/göçmen erkeklerin hangi erkeklik türlerine tekabül ettiği ve niçin korku ve endişe kaynağı olarak görüldüğü tartışılacak ve bir erkeklik mekânı olarak özellikle Afganların kaldığı Düzce'deki bekâr odaları ele alınacaktır.

Erkeklik, bir 'toplumsal cinsiyet' kategorisidir. Başka bir deyişle erkeklik, biyolojik ve/ya fiziksel olarak başlayıp toplumsal ve kültürel araçlarla şekillendirilir (Bozok, 2011: 16). Cinsiyet (sex) kavramı, cinsel kimliği, sahip olunan biyolojik farklılıklar temelinde tanımlarken, toplumsal cinsiyet (gender) kavramı cinsiyetin bir toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu ifade eder. Cinsiyet ele aldığı nesneyi tarihin ve her türlü kültürel bağlamın dışında değişmez bir öze sahip olarak değerlendirirken, toplumsal cinsiyet kavramı tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamların farklılaştırıcı etkisinin altını çizer. Dolayısıyla cinsiyet belirlenime, toplumsal cinsiyet etkileşime vurgu yapar (Kelly ve Duerst-Lahti, 1995: 42).

Buna göre biyolojik bakımdan erkek olan bireyler toplumsal öğrenme sürecinde 'erkek olmayı' öğrenirler. Yani toplumda kabul gören erkekler haline gelmek için nasıl davranmaları, nasıl oturup-kalkmaları, nasıl bir beden diline ve beden imajına sahip olmaları, nasıl konuşmaları, nasıl düşünmeleri, nasıl hissetmeleri, ne gibi beğenilere ve ilgi alanlarına sahip olmaları gibi hayatın bütün alanlarını şekillendiren birçok konuda

bilgilenirler. Bu olgular, ataerkil söylem tarafından çoğu zaman erkekliğin biyolojik temellerinin bizzat kendisiymiş gibi dile getirilse de, gerçekte toplumsal ve kültürel dirler. Bu nedenle de zaman ve mekân içinde değişebilir ve farklılık gösterebilirler (Bozok, 2011: 16).

Görüleceği üzere pozitivist sosyal bilim, erkekliği, erkeklerin yaptıkları olarak yalın bir şekilde tanımlar. Bununla birlikte bu tanım psikolojide kullanılan ve barındırdığı öğelerin geçerliliği erkek ve kadın grupları arasındaki istatistiksel dağılımları üzerinden denetlenen erkeklik/dışılık ölçeklerinin de mantıksal zeminini teşkil eder. Yine bir kültürde erkeklerin yaşam kalıbını betimleyip o kalıbı erkeklik kalıbı addeden etnografik erkeklik tartışmalarının temelini de bu tanım oluşturur. (Sancar, 2016: 138). Erkekliği bir nesne, doğal bir kişilik tipi, ortalama bir davranış biçimi, bir norm olarak tanımlamaya çalışmak yerine, erkekler ile kadınların toplumsal cinsiyetli yaşamlar sürmelerini sağlayan süreçlere ve ilişkilere odaklanmak daha anlamlı olacaktır. Zira erkeklik, aynı anda hem toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde bir yerdir hem de kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyetli bu yere bağlanmalarıyla sonuçlanan pratikler ve bu pratiklerin bedensel deneyim, kişilik ve kültür üzerindeki etkileridir (Sancar, 2016:141-142).

Erkeklik kavramı temelde erkek psikolojisi ve biyolojisi, toplumsal ve kültürel bakımdan erkek olarak kabul edilmek, erkek kimliği, erkeksilik ve erkek rolleri gibi birbirinden farklı ancak birbirini bütünleyen olgulara işaret eder. Erkeklikten söz edildiğinde, birbirinden farklı olgular olan toplumsal ve kültürel bakımdan erkek olarak kabul edilmeye, erkek biyolojisine, erkekliğe ilişkin bir beden algısına ve hatta erkeklik temsillerine birlikte işaret edilir (Bozok, 2011: 15). Dolayısıyla erkeklik, evrensel olmadığı gibi değişmez de değildir. Erkeklik tek tip bir biçimde değil, farklı coğrafi, tarihsel, ekonomik, toplumsal, kültürel koşullar sonucunda farklı şekillerde deneyimlenir ve böylece farklı “erkeklikler” ortaya çıkar (Bozok, 2011: 49).

Erkeklikler, tek bir erkeklik yerine farklı –ve çoklu- erkeklik tipleri olduğuna işaret eden bir kavramdır. Connell tarafından üretilen bu kavram, erkekliğin ezeli ve ebedi olmadığı gibi evrensel de olmadığına atıfta bulunur. Farklı toplumsal ve kültürel koşullar farklı erkeklik tipleri ortaya çıkarır. Bu erkeklikler, erkekliğin farklı deneyimlenme biçimlerine, örneğin hegemonik erkeklik karşısında madun erkeklikler ya da Akdeniz çevresi erkeklikleri karşısında Orta Afrika erkeklikleri bulunduğu işaret eder. Görüldüğü kadarıyla Connell, erkeklikler kavramıyla, erkeklerin farklı stratejiler inşa

ederek ataerkil hegemonya kurma yolunda olduklarını vurgulamış olur. Aynı zamanda bütün erkek(lik)lerin ne ataerkilliği aynı şekilde tecrübe ettiklerini, ne de ataerkillikten aynı ölçüde pay aldıklarını belirtmiş olur (Bozok, 2011: 47-48). Bu durumda erkeklikler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapılandığı pratik tertibatlar olmaktadır. Doğaları itibarıyla tarihseldirler. İnşa edilmeleri ve yeniden inşa edilmeleri ise toplumdaki çıkar dengesini ve toplumsal değişimin yönünü etkileyen siyasî süreçle ilgilidir (Connell, 2019: 96).

Connell, birden fazla erkekliğin var olduğunu kabul etmekle birlikte bunlar arasındaki ilişkilere de bakılması gerektiğini söyler. Zira ona göre sınıf, ırk ya da küresel eşitsizlik gibi olguları daha iyi anlamak için toplumsal cinsiyet ilişkilerine yakından bakmak gerekir. Bu noktada Connell, erkeklikler arası ilişkileri hegemonya, madunlaştırma, suç ortaklığı ve marjinalleştirme şeklinde dörde ayırır. Antonio Gramsci'nin sınıf ilişkileri analizinden devşirilen "hegemonya" kavramı, bir grubun toplumda yönetici konum üzerinde hak iddia etmesini ve bu konumunu sürdürmesini sağlayan kültürel dinamiği ifade eder. Daima bir erkeklik biçimi kültürel olarak diğerlerinden öne çıkar. Hegemonik erkeklik, ataerkinin meşruluğu sorununa hâlihazırda verilmiş, kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet pratiği tertibatıdır. Burada hegemonya toplum genelindeki kültürel tahakküm ile bağlantılı bir olgu olmaktadır.

Bu genel sınırlar dâhilinde erkek grupları arasında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan muayyen birtakım egemenlik ve madunluk ilişkileri ortaya çıkar. Erkek grupları arasında da hegemonik kalıpları bütün yönleriyle ve katı bir şekilde uygulayan erkeklerin sayısı muhtemelen oldukça azdır. Fakat buna rağmen erkeklerin büyük bir çoğunluğu hegemonyadan kazanç sağlamaya devam ederler. Çünkü ataerkil yapının nimetlerinden faydalanmak avantaj sağlar. Ataerkinin ön saflarında mücadele etmenin neden olacağı gerginlikten ve riskten uzak durarak ataerkil kazançtan pay sahibi olacak şekilde inşa edilmiş erkeklikler bu anlamda suç ortaklığı erkekliklerdir. Marjinalleştirme ise egemen ve madun sınıfların ya da etnik grupların erkeklikleri arasındaki ilişkilere atıfta bulunmak için kullanılan bir terimdir. Marjinalleştirme daima hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesiyle bağlantılıdır. Örneğin hayalî bir figür olarak siyah tecavüzcü, beyazlar arasındaki cinsellik siyasetinde önemli bir rol oynarken siyah spor yıldızları erkeksi dayanıklılığın timsalleri haline gelmişlerdir. Fakat bu yıldızların bireysel şöhretlerinin

toplumsal süreçlerde etkili olmak gibi bir özelliği yoktur. Yani genel olarak spor yıldızı olmak siyah erkeklere toplumsal bir otorite kazandırmaz (Connell, 2019: 149-156).

Anlaşılabacağı üzere erkeklik, sürekli başka konumların ne olduğu hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir “iktidar konumu”dur. Toplumsal iktidar ilişkileri içinde bu konumu çözümleyebilmek için öncelikle ailede ve özel alanda odaklanmış erkek egemenliğini anlamak gerekir. İşgücü piyasasında, kamusal alanlarda derin kökler salmış, sembolikleşmiş, doğallaşmış iktidar ilişkilerini anlamak için de buralarda egemen olan eril iktidar ve onu olanaklı kılan erkeklik tarzları yakından incelenmelidir (Sancar, 2016: 16-17). Bugünkü erkeklik kalıplarını anlamak için ise geriye dönüp ilk çıktıkları döneme bakmak gerekecektir. Erkeklik ancak bütün bir toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısı dâhilinde var olabildiği için onu modern cinsiyet ilişkileri düzeninin oluşumu içinde aramak lazım gelecektir. Bu da aşağı yukarı dört yüzyıla yayılan bir sürece göz atmak demektir (Connell, 2019: 317).

18. yüzyılda Kuzey Atlantik dünyasındaki egemen erkeklik tarzları topraktaki mülkiyete dayanıyordu. Devlet büyük aileler ve hanedanlar tarafından patronaj sistemiyle yönetiliyordu. Modern dediğimiz toplumun oluşum sürecinde, yani endüstriyel kapitalizmin başat hâle geliş çağında ortaya çıkan dönüşümler belli erkeklik tarzlarının da gelişimine yol açtı. Küresel çapta bir sömürgeci-emperyalist sistem olarak ortaya çıkan endüstriyel kapitalizminin, dünyanın geri kalanına hükmetmesi makul ve meşru olan “beyaz-Batılı-uygar” sıfatlarına sahip bir tür üstün insanın, daha doğrusu bir erkeğin ortaya çıkışıyla birlikte mümkün hâle geldi. Bu gelişim ırkbilim çalışmalarının dünyanın geri kalanındaki ilkel, vahşi, barbar topluluk kültürlerinin ne kadar farklı ve az gelişmiş olduğunu keşfetmesiyle ilerleme kaydetti ve Batı’nın teknoloji ve bilimde üstünlüğünü kanıtlayan “aydınlanmış” erkeklerinin dünyayı yönetme hakkına dönüştü. Batılı erkeklerin yaşadıkları süreci anlamlandırırken kendilerini dünyayı yönetme hakkına sahip üstün erkekler konumuna koydukları ve Batı’nın sömürgeci pratikleri sayesinde de Batılı uygar erkek-Doğulu barbar erkek ayrımını üreterek farklı erkeklikler arasında bir hiyerarşi oluşturdukları görüldü (Morrell ve Swart, 2005: 91-97).

Yukarıda dile getirilen hususlardan da anlaşılabacağı üzere gündelik yaşam, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir alandır ve toplumsal cinsiyete yakından bakılmadıkça sınıf, ırk ya da küresel eşitsizlik gibi olguları anlamak pek mümkün olmamaktadır (Connell, 2019: 31, 149). Bu bağlamda Düzce’deki göçmenler dikkate

alındığında Suriye ve Irak kökenli sığınmacıların genellikle aileleriyle birlikte geldikleri ve yaşadıkları görülür. Bu durum ev geçindirme sorumluluğunu da beraberinde getirir. Bu sorumluluk genellikle erkek üzerinde olduğu için ailenin yetişkin ve genç erkekleri iş bulup çalışmak durumunda ve zorunda kalmaktadır. Çocukları küçük ise anne çocuğa bakmakta ve ev işleriyle meşgul olmaktadır. Her ailede bu düzen hâkim olmamakla birlikte, ailesiyle birlikte zorunlu göçle gelen Suriyeli ve Iraklı erkeklerin evlerinde genellikle bu durum gözlenmekte ve bu erkeklerin temel gaye ve hedefleri buradaki evlerini geçindirmek için çalışmak olmaktadır. Buna karşın çalışmak amacıyla Afganistan'dan gelen genç erkekler tek başlarına ya da ailedeki diğer erkeklerle beraber göç etmektedirler. Ülkelerindeki evlerini geçindirmek ve orada iyi bir hayat kurmak amacıyla para biriktirme isteğiyle gelen bu erkeklerin iş hayatında ve mekânda görünürlükleri fazla olup yerel halkla iletişimleri daha güçlüdür. Türkçeyi daha çabuk öğrenip konuşmaktadırlar. Bununla birlikte bu erkekler üzerinden vahşi, barbar, yoksul, tecavüzcü bir göçmen tipolojisi çizilmekte, bu kişiler tehlikeli olarak lanse edilip üzerlerinde farklı bir iktidar alanı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Freedman ve diğerlerinin de dikkat çektiği üzere göçmenler içinde kadınlar makbul mülteciler ve kurbanlar olarak resmedilirken özellikle gündelik hayatta görünürlükleri daha fazla olan bekâr erkekler istenmeyen mülteciler, toplum için risk barındıran göçmenler olarak algılanmakta, hatta “potansiyel teröristler” şeklinde gösterilmektedirler (Freedman vd., 2017: 2). Dolayısıyla dışarıdan gelenler olarak yabancılar ve farklı etnik gruplarla birlikte göçmen erkekler birer tehdit unsuru olarak ve sıkça suç unsurlarıyla birlikte anılarak ötekileştirilmeye maruz kalmaya ve farklı uygulama ve tutumlara muhatap olmaya başlamışlardır (Kaya, 2015: 49). Ayrıca göçmen erkeklerin barbar, cahil, uygarlıktan nasibini almamış, tecavüzcü yaratıklar olarak tanımlanması ile yoksul, hayatta para kazanmayı becerememiş erkeklerin itilip-kakılıp horlanarak erkekliğini yitirmiş muamelesi görmesi durumu üst üste örtüştüğünde sığınmacı erkekler toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir grup haline gelmektedirler (Sancar, 2016: 19).

6.3.6.1.1. Hegemonik Erkeklik

En genel tanımıyla iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imgesine işaret eden hegemonik erkeklik kavramı, egemen erkeklik tarzları ile iktidar ilişkileri arasında bağ kuran bir açıklama geliştirme gereğinden ve bütün erkeklerin bu iktidar örüntüleriyle olan ilişkilerine dair mesafesini anlama isteğinden doğmuştur. Erkeklik

çalışmalarında önemli bir isim olan Connell ise hegemonik erkeklik kavramını, küçük bir azınlık erkeğin bütün iktidar ve güç pozisyonlarını ellerinde nasıl tuttuğunu, bunu nasıl meşrulaştırıp tahakkümü yeniden var edebildiğini açıklamak için kullanır. Ona göre iktidarı elinde tutan erkek grubunun sayısı çok az olmasına rağmen geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığıyla hegemonik erkeklik oluşur ve hükmünü icra eder (Connell, 2019: 150; Sancar, 2016: 30-32).

Batı’da hegemonik erkeklik yapısının oluşması ve bu yapının toplumda hâkim hâle gelmesi süreci birkaç yüzyıl sürmüştür, bu sırada birbirinden bağımsız gibi görünen ancak birbirini destekleyen bir dizi tarihsel olayın yaşanması gerekmiştir. Connell’e göre bu süreç modern kapitalist ekonominin oluşmaya başladığı 1450’lere kadar geri gider. Bu tarihten 1650’lere kadar uzanan süreçte Kuzey Atlantik dolaylarında beliren modern kapitalist ekonomi ile birlikte aynı zamanda modern toplumsal cinsiyet düzeni de şekillenmeye başladı. Bu sırada yaşanan dört önemli gelişme, bugün “erkeklik” denilen toplumsal pratik tertibatlarının kuruluşunda rol oynadı. İlk gelişme, Ortaçağ’a hâkim olan ve o sıralar değişim geçiren Katolik anlayışın rönesans ve reform hareketleriyle Avrupa’nın büyük şehirlerinde sekteye uğramasıyla ortaya çıkmıştır. Bu sırada akılcı yaklaşım bilimi, doğa ve duygularla kurulan karşıtlıklar üzerinden yeniden inşa etmekteydi. Erkeklik, akılcı bir mizaçla yan yana getirilip dünyanın karanlıkta yaşayan kısımlarına akıllı taşıyan uygarlığın bir aracı olarak tanımlanmaya başladığında, ataerkinin meşrulaştırılışı ile imparatorluğun meşrulaştırılışı arasındaki kültürel bağ da kurulmuş oluyordu. İkinci gelişme, Atlantik okyanusuna kıyısı bulunan devletler tarafından denizaşırı imparatorlukların kurulmasıydı. İmparatorluk, her şeyden önce erkeklerin yaptığı askerlik ve deniz ticareti gibi mesleklerin bir ürünü olarak ortaya çıktığı için, en başından itibaren cinsiyetçi bir yapıda idi. Üçüncü gelişme, ticari kapitalizmin merkezleri haline gelen Antwerp, Londra ve Amsterdam gibi şehirlerin büyüyerek yeni bir gündelik hayat ortamı oluşturmaları idi. Bu değişimin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileri ancak on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda gözle görülür hale geldi. Hesaplayıcı bir akıcılık, birinci sanayi devrimi ve ticaretten, kölecilikten ve sömürgelerden elde edilen zenginliklerle bir araya gelince kent kültürüne nüfuz etmeye başladı. Girişimcilik kültürü ile ticarî kapitalizme özgü işyerleri, muhasebe bürolarında, ardiyelerde ve alışverişte toplumsal cinsiyete dayalı yeni çalışma ve iktidar biçimleri yaratıp onları meşrulaştırarak belirli bir erkeklik modelini kurumsallaştırdı. Dördüncü gelişme ise Avrupa’da geniş çaplı bir iç savaşın başlamasıydı. Mutlak monarşi çağında devlet, erkeklerin iktidarının daha önce mümkün olmadığı kadar büyük ölçekte

kurumsallaşmasını sağladı. Profesyonel ordular modern devletin hayati unsurları haline geldi. Askerî cesaret zamanla bir erkeklik ve milliyetçilik meselesi olarak algılandı (Connell, 2019: 318-323).

Askerlik yapmanın ve gerektiğinde savaşmanın erkekliğin göstergelerinden biri olarak kabul edildiği Türkiye’de de ülkelerindeki iç savaştan kaçıp gelen sığınmacı erkeklere yargılayıcı bir şekilde en fazla sorulan sorulardan biri “neden savaşmadınız?” sorusu olmuştur. Ülkesindeki iç savaş başladığında 14 yaşında okula giden bir öğrenci olan GS-7 kodlu görüşmeci de, Türkiye’ye sığındıktan sonra kendisine yerli-yersiz sürekli sorulan “neden savaşmıyorsunuz” sorusundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Herhangi bir yerde çalışırken ya da alışveriş yaparken bile bu eleştirel, yargılayıcı ve hakaretamiz soruya muhatap kaldığını belirtmiş, Suriye’de farklı uluslararası güçlerin sürdürdüğü vesayet savaşında kimin dost, kimin düşman olduğunu artık anlamanın mümkün olmadığını söylemiştir.

“Onlar dediler sen nerelisin, Suriyeliyim dedim. Neden savaşı bıraktın kaçtın? Ben 14 yaşında gelmişim buraya, ne savaşı ya Allah aşkına. Yok sen kaçma (savaştan), çok ayıp oluyor diyorlar. Ya ne ayıp oluyor, oradaki savaş değil ki. İran orda, Rusya orda, hepsi orda. Kim kimi vuruyor belli değil. Ben kimi vurayım.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

YE-7 ve K-11 kodlu görüşmeciler de sığınmacıları savaştan kaçtıkları gerekçesiyle yargılayan ve “bizim askerlerimiz orda savaşıyor, siz burada yatıp geziyorsunuz, boş oturuyorsunuz” diyerek laf atan kimselere şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Bu ithamlara maruz kalan 20’li yaşlardaki genç erkek sığınmacıların aslında savaş başladığında 10 yaş civarında olduklarının gözden kaçırıldığını, bugün çocukluk devresinde olan sığınmacıların ise Suriye’yi belki de hiç hatırlamadıklarını dile getirmişlerdir. Bu şekilde çocuk yaşta Türkiye’ye sığınmış gençlerin ya da Türkiye’de doğmuş çocukların savaşmadıkları, savaştan kaçtıkları ithamlarına maruz kalmalarının, yargılayıcı ve eleştirel ifadelerin yükü altında ezilmelerinin doğru olmadığını belirtmişlerdir.

“Şahit oldum mesela şöyle diyorlar. Bizim askerlerimiz orda savaşıyor, siz burada yatıp geziyorsunuz, boş oturuyorsunuz diyerek onlara laf atanlara şahit oldum. Onlar susuyorlar genellikle. Biliyorsunuz 10 seneyi geçti, Suriye’deki iç savaştan dolayı buraya geldikleri. Birçoğu 7 yaşındayken gelen çocuklar burada şimdi 17 yaşında oldu değil mi, delikanlı oldu. 10 yaşında gelen bir çocuk şimdi kaç oluyor 21, 22 oluyor değil mi? Baya

bir zaman. Orada doğup burada yaşayanlar var, bir de burada doğup burada yaşayanlar var, yani burada artık Türkiye’de doğmuş insanlar var.” (YE-7, din görevlisi, 49 yaşında).

“Suriye’de savaş olduğu sırada 20-30 yaşlarında olmuş, çoluğu çocuğu olan kişiler ile Türk vatandaşları arasında çok sorun olmuyor. O kişiler için Türkiye gerçekten çok önemli, çok minnettarlar. Çocuklarını ölümden filan kurtarmışsın devlet olarak, toplum olarak. Ama 3 yaşındaki çocuğun bundan haberi yok. Ya da 10 yaşında gelmiş Türkiye’ye, şimdi 20 yaşında. Bu çocuğun ben savaştan kaçtım geldim gibi bir bilinci yok.” (K-11, kurum yetkilisi, 28 yaşında).

Görüşme yapılan sığınmacıların neredeyse tamamının savaş ve çatışmalar nedeniyle ailesinden ölümler/kayıplar yaşandığı daha önce bulgular kısmında da ifade edilmişti. GS-3 kodlu görüşmeci de Suriye’deki iç savaş esnasında abisinin ölümüne şahit olmuş, başka bir evladını kaybetmek istemeyen annesinin de ısrarları üzerine Türkiye’ye sığınmıştır. GS-7 gibi GS-3 de yerli halk tarafından kendisine sürekli olarak suçlayıcı bir şekilde “neden savaşmadınız” sorusunun yöneltildiğini söylemiştir. GS-3’e göre yerli halk, yüz yüze bir cephe savaşı olmadığı, hedef gözetilmeksizin uçaklarla şehirlerin bombalandığı iç savaş şartlarını gözden kaçırmaktadır.

“Yani soruyorlar niye çıktınız siz, niye savaşmadınız diye. Ama onlar anlamıyorlar. Bizde mesela çocuklar var, aile var. Bizde savaş nasıl çıktı, elden değil (yüz yüze değil). Bizim orada uçaklar çıkıyor, bombalar atıyorlar. Biz bombalarla nasıl savaşalım?” (GS-3, Suriyeli, 25 yaşında).

Türkiye’nin sığınmacılara sınır kapılarını açmasını olumlu bulan ve sığınmacıları savaştan kaçanlar olarak yargılamamak gerektiğini belirten yerli halktan YE-3 kodlu görüşmeci de, Suriye’de yaşanan iç savaşın yüz yüze yapılan bir cephe savaşı olmadığına, yapılan haklı-haksız şikâyetlerle pek çok kişinin infaz edildiğine, kimin düşman kimin dost olduğunu ayırmanın mümkün olmadığına, düşmanın belirsiz olduğuna dikkat çekmiştir.

“Şöyle bir şey düşman belliyse savaşırsın, değilse kiminle savaşacaksın. Adam senle beraber geliyor camiye, senle beraber gidiyor okula, devlet dairesine. Arkadan seni söylüyor, diyor bu bunlardan diyor. Benim gözümün önünde dünya kadar arkadaşımı vurdular diye anlatıyor Suriyeli bir arkadaş. Anlatıyorlar yani. Düşman olur bir cephede, sen de bir cephede savaşırsın. Ama kimin düşman kimin dost olduğunun belli olmadığı yerlerde çok zor.” (YE-3, esnaf, 43 yaşında).

Teknolojinin gelişmesi aynı zamanda savaşların yapısını da değiştirmiş, geçmişte bir cephe boyunca yüz yüze yapılan savaşlar yerini görülmeyen bir düşmanın kilometrelerce uzaktan ateşlediği füzelerle şehirlerin ve cephe hatlarının yoğun bombardımana tabi tutularak daha ziyade savunmasız ve savaşma kabiliyeti olmayan sivillerin katledildiği bir savaş türüne bırakmıştır. Hatta bazı devletler savaşmamanın yolunu, daha fazla ve daha etkili silahlar üreterek rakipleriyle arasında bir “dehşet dengesi” kurmakta bulmuşlardır. Savaşların bu şekilde ülke sathına yayılması hem süresini uzatmış hem de can kaybını daha da arttırmıştır. Örneğin 90’lı yıllarda yaşanan Çeçen-Rus savaşında, Rusya savaş ilan etmeden Çeçenistan’ı işgal etmiş ve Rus uçakları ağır bir bombardımanla neredeyse şehirleri tümüyle yok etmişlerdi. Böyle bir ortamda bir milletin topyekûn yok olmasındansa nesli korumak, çocukların hayatta kalmasını sağlamak amacıyla bazı Çeçenler de göç etmeyi tercih etmişti (Özipek ve Tanrıku, 2021: 27). Nitekim geçmişte de Kuzey Kafkasya’nın en direngen, en savaşçı, en mücadeleci halklarından olan Çeçenler ile Dağıstanlılar, özgürlük mücadelesi için savaşmışlar ve bu nedenle soykırımlar ve sürgünler yaşamışlardır. Uzun savaş dönemleri arasında tümüyle yok olmamak için kısacık molalar vermek durumunda kalmışlar, nüfus görece toparlanıp fiziksel yok olma eşiği aşıldığında özgürlük mücadelelerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir (Erkilet, 2019: 16).

Suriye’de yaşanan savaşta taraflar arasındaki eşitsizliğe dikkat çeken K-8 kodlu görüşmeci de, kişinin ülkesi için son nefesine kadar savaşması gerektiğini söylemiş, fakat soykırım derecesinde katliamlar yapılması nedeniyle çocukların hayatta kalması, terör örgütü mensubu gibi davranan ve ne yapacağı belli olmayan eğitimli askerlerin korku salarak düzeni sağlamak niyetiyle yaptıkları infazlardan kurtulmak için göç etmenin de yerinde bir karar olduğunu belirtmiştir.

“Elbette ki milliyetçi kökenli olmamdan dolayı benim ülkemde bir sorun varsa ölene kadar savaşırım. Ama diyelim bir tane 5-6 yaşında çocuğunuz var, karşınızdaki bir devlet değil zaten terör örgütü. Suriye için diyorum, oradaki insanları ve onların çocuklarını öldürüyorlar, kafa kesiyorlar, kadınlara tecavüz ediyorlar. Şimdi bu insanlara niye göç ettiniz diye kızma şansınız yok. Bazen kızıyorum, sen diyorum ülkeni terk ettin, geldin burada nargile keyfi yapıyorsun, benim askerim orda şehit oluyor diyorum. Benim insanım burada açken ben bunlara bakıyorum diye düşünebiliriz mantıken ama öbür taraftan baktığınızda orda bir savaş var, dram var. Karşınızdaki adamda silah var, eğitim

var, her tür eğitimi almış ama benim elimde sadece sopa var ve 5 tane çocuğum var. Ne yapacak bu adam. Mecbursunuz kapıları açmaya. Düzce’de de, Türkiye’de de yüzde 85 kesim bu mantıkta düşünüyor.” (K-8, siyasi parti temsilcisi, 48 yaşında).

Herkesin savaşmak zorunda olduğu görüşüne katılmayan K-3 kodlu görüşmeci, sığınmacıları vatanına sahip çıkmamak, savaştan kaçmak ile itham edip yargılamanın doğru olmadığını belirtmiş, sebep ne olursa olsun bir insanın ülkesini terk etme hakkı bulunduğunu, korkmak, cesaretli olmamak, inatçı olmamak, savaşma kabiliyeti bulunmamak gibi insanî özellikler ve farklılıkların tabii görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Belki de şöyle düşünen arkadaşlarımız var, mesela vatanına sahip çıkmadığı için, kaçtığı için, biz de sahip çıkmayalım diyenler var ama katılmıyorum. Hangi sebeple gelip gelmediği önemli değil, terk etmişse korkudan olabilir, cesaretli değildir olabilir, inatçı değildir gelebilir. O yüzden ben o düşünceye katılmıyorum.” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

Kamuoyunda “üç milyona yakın Suriyeli sığınmacıdan bir milyonu erkek, bari onlar savaşsın” şeklinde görüş bildirenlerin, “Savaşacak yaşta olan erkekler, bilmedikleri bir ülkede kadınları ve çocukları kime bırakıp gidecekler? Onlara kim bakacak? Ailenin güvenliğini kim sağlayacak?” gibi bir dizi soruyu da cevaplandırmaları gerekir. Bir taraftan Suriyelilere yapılan yardımlardan şikâyet edip diğer taraftan çalışarak kendi ailelerinin geçimini sağlamaya çalışan Suriyelileri savaş kaçkını ilan etmek en hafifiyle bir tutarsızlık örneğidir ya da her durumda meseleyi manipüle edecek bir sebep arayıp bulmaktır (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 29). YE-6 kodlu görüşmeci de bu bağlamda Suriyeli erkeklerin bir kısmının savaşmak üzere orada kaldığını, bir kısmının da ailesini korumak ve onların geçimini temin etmek için onlarla beraber Türkiye’ye geldiğini söylemiştir. Ailesinin sorumluluğu ve yükü bu genç sığınmacı erkeklerin omuzlarında olduğundan onların gündelik hayatta daha fazla görünür olduklarını ve göze battıklarını, bir taraftan çalışmıyorlar, boş boş oturuyorlar şeklinde eleştiriye maruz kalırken, çalıştıklarında da işimizi elimizden alıyorlar şeklinde tenkide tabi tutulduklarını, diğer bir yönüyle de delikanlısın git vatanın için çalış, niçin vatanın için çarpışmıyorsun şeklinde ithamlara muhatap kaldıklarını belirtmiştir.

“Suriyelilerden biraz daha genç kesim sokakta. Yani böyle orta yaşın üstü insanlar çok fazla sokaklarda yok gibi sanki. Hatta farkındaysanız bazen şey diyorlar burada: “Git vatanın için çalış, on sekiz yaşında delikanlısın, on yedi, on sekiz yaşındasın, niye gidip vatanın için çarpışmıyorsun da Türkiye’ye gelmişsin” gibi şeyler. Çünkü onlar göze batıyorlar. Çalışmıyor, böyle boş boş oturuyorlar gibi düşünüyor halk. Şöyle bir şey duymuştum ben. Şimdi örneğin Suriye’den gelenler çocuklarla geliyorlar, anneyle geliyorlar, kadınlarla geliyorlar, bir de yaşlı birisi oluyor. Esas iş göreceksin işte belki mücadele edecek, savaşıcak kesim diyelim Suriye’de kalıyor ama ona bunlara sahip çıkacak gençlerden de, aileye sahip çıkacak bir genç gönderiyorlar, diyorlar. Burada aileye sahip çıkacak bir genç olsun, çalışsın, iş öğremsin, onlar aileye baksın. Öbür tarafta da hem oradaki belki mülkiyetine sahip çıkacak hem de devletle beraber savaş etmiş olacak yani.” (YE-6, öğretmen, 55 yaşında).

Teknolojinin hayata etkisinin sınırlı olduğu, kas gücüne dayalı işlerin yoğun olduğu devirlerde erkek aile ekonomisinin temel belirleyeni olmanın yanında, aynı zamanda ailenin koruyucu gücü olup silahı ya da yumruğuyla caydırıcı bir etkiye sahip olmalıydı. Ağır bir yükü taşıyabilmeli, sıkışık kapakları açabilmeli, kaçan birini koşup yakalayabilmeliydi. Bu nedenle bedenini güçlendirmek, enerjisini disipline etmek ve çeşitli yetenekler geliştirmek zorunda idi. Söz konusu yeteneklerini geliştirip olgunlaşırken erkek bazı merhalelerden ve ayrılık aşamalarından geçip sınanırdı. Bu aynı zamanda kendisinden beklenen konumu "hak etme" mücadelesiydi. Nitekim destansı aşk hikâyelerinde erkek, "aşkını kazanmak" için daima çok zor bir işi ya da işleri başarmak zorundadır. Bunun sonunda başarmış olarak dönerse ya da ölürse, onun erkekliği, dolayısıyla da varlığı ve aşkı kabul edilirdi. Modern çağın erkeklerden beklediği kahramanlık da aslında daha kolay değildir (Selek, 2018: 23-24).

Erkek, ailenin geçimini temin etmek kadar yumruklarını ve çeşitli silahları da kullanabilmelidir. Savaşmayı bilmeyen, başka ülkelere sığınan erkekler, zor bir işi yapmaktan kaçan, erkeklik konumunu hak edememiş, erkekliğini ispat edememiş kimseler olarak görülürler. Sığındığı ülkenin halkı tarafından da korkup kaçan, beklenen kahramanlığı gösteremeyen erkekler olarak algılanırlar ve bir nevi erkeklik konumundan dışlanırlar. Sığınmacı ailelere yardım eden bir dernekte gönüllü olarak çalışan YK-13 kodlu görüşmeci de, yerli halkın özellikle Suriye sınırında çıkan ve Türk askerlerin şehit olduğu çatışmalarda çok hassas olduğunu, bunun sorumluluğunu savaştan kaçan sığınmacı

erkeklerle yükleme eğiliminde olduğunu anlatmaya çalışmış, eli silah tutan erkeklerin savaşıması gerektiğini belirtmiştir. İfadeleri arasında mültecilerin geri gönderilme korkusu yaşadıklarına, yerli halkın artık mültecileri çok da istemediğine, artık memleketlerine dönmelerini beklediğine dikkat çekmiş, Suriye’de canı pahasına kalıp ülkesini terk etmeyenleri takdir ettiğini, askerimizin gidip orada savaştığı sırada buradaki mültecilerden kimsenin gidip çatışmamasının bir iç karışıklığa meydan vereceği korkusu yaşadığını dile getirmiştir.

“Mesela bu Afrin’deki olaylar başladığında bir mülteci bizi gerçekten gönderecekler mi diye sormuştu. Bir korku salmıştı içlerini. Açıkçası artık çok istenmiyorlar gibi... Hani artık memleketlerine dönsünler diyorlar. Hatta bizim askerler Afrin’de öldüğünde bizde iç savaş çıkacak diye çok korkmuştum. Buradan bizim askerimiz gitti, çatıştı, buradan (sığınmacılardan) kimse çatışmadı. Ölenler olunca da bir iç karışıklık olur mu dedim. Hamdolsun olmadı... Ben onlara da hak veriyorum aslında ama orda kalanlar da canı pahasına terk etmiyor ülkesini. Orda yaşayanlar da var. Bir abla da diyor ki (gelen sığınmacılar için): “Ama onlar da canını emniyete almak istemişler gelmişler”. Ben zaten yetimler için bir şey demiyorum, eli silah tutanlar için diyorum.” (YK-13, STK çalışanı, 41 yaşında).

Toplumsal ilişkiler sisteminin değişimine bağlı olarak cinsiyet farkları rejimine dayalı eril tahakküm ilişkileri de zaman içinde değişime uğrar. Göç, enformel-esnek üretim, yeni piyasa kapitalizmi, yeni sermaye mantığı, yeni aile biçimi gibi olgular bu değişimde rol oynar. Ulus-devlet kurumlarının bazı işlevlerinin küresel kapitalizmin yeni gelişen boyutları karşısında önemsizleşmesine ve yeni işlevler edinmeye başlamasına bağlı olarak “zorunlu askerliğe” dayalı vatandaş orduları yerini “profesyonel ordu” anlayışına bırakmaya başlayınca, “vatan kurtaran erkek imgesi”nin de krize girdiği görülür. Bu bağlamda bugüne kadar Anadolu’nun modernleşmesi için belirleyici olmuş asker-erkek, yani “Mehmetçik” imgesinin, bugün Anadolu’nun ekonomik gelişmesi için dünyaya açılmış tüccar-işadamı imgesiyle yer değiştirmekte olduğunu söylenebilir (Sancar, 2016: 22). Bununla birlikte bu değişimin hegemonik erkekliği temsil eden sadece küçük bir azınlık grubun isteği doğrultusunda gerçekleştiği de açıktır. Onlar kimin sınıf-dışı, kimin küresel işadamı olması gerektiğine karar verirler ve bunu topluma empoze ederler. Zira iktidar ilişkileri içerisinde küçük bir azınlığın çıkarlarının devam etmesi için bir grup sürekli olarak sınıf-dışı kalmalı ve damgalanmalıdır.

Söylem ve algılar vasıtasıyla küresel işadami olma rolünün sadece kentli beyaz erkeklere mahsus kılınması, gelişmemiş ülkelerdeki erkeklerin bu rolü almasına izin verilmemesi toplum tarafından da normal/olağan karşılanır hâle gelebilmektedir. Nitekim aşağıda ifadeleri aktarılan YK-11 kodlu görüşmeci, sadece sınıf-dışı, yoksul olanların ülkeye sığınmacı olarak kabul edilmesi gerektiğini ve bu kişilerin de mağduriyetlerini bilerek yaşamaları lazım geldiğini belirtmiştir. Mevcut sığınmacıların zengin, son model arabalarla gezen küresel işadami rolünü oynamaması, kendi ülkesinde savaşıyor erkekler olması yönündeki vurguları da gündelik hayattaki erkeklik algısını yansıtmaktadır. Bu şekilde fakir ülkelerin erkeklerinden savaşmalarının beklenmesi aslında erkekliğin tahakküm yollarından biridir. Burada gelişmiş ülkelerin erkekleri, gelişmemiş ülkeleri kontrol altına alabilmek için hegemonik erkekliği kullanmaktadır. Toplum genelindeki kültürel tahakkümle bağlantılı bir olgu olarak hegemonya, erkek grupları arasında birtakım egemenlik ve madunluk ilişkileri oluşturmaktadır. Egemen olan gelişmiş ülkeler, madun olan gelişmekteki ülkelere kendi şartlarını ve kabullerini dayatmakta, teknolojiyle birlikte farklı askerlik hizmetlerinin gelişmesine rağmen gelişmemiş ülkenin tüm erkeklerinden bekledikleri şey sadece savaşmaları olmaktadır (Connell, 2019:150). YK-11 de yukarıdaki YK-13 gibi “sığınmacı erkekler savaşmalı, buraya gelmemeli” türünden ifadelerle farkında olmadan veya olarak egemen erkekliğin inşasına katkıda bulunmaktadır.

“İnsanların ihtiyaçları varsa, kalsınlar istedikleri süre boyunca. Gerçekten ihtiyacı olanlar olsun bunlar. Çünkü görüyoruz mesela altlarında son model arabalar geziyorlar. Göçmen! Bunların gerçekten ihtiyaçları yok ki memleketlerinde yaşayabilirler, memleketlerini savunabilirler. Atıyorum savaş dolayısıyla gelmiş bir göçmen varsa, burada gezip tozacağına memleketini savunsun gitsin. Ama gerçekten de ihtiyacı varsa, mesela bize gelmişti, çok ihtiyacı vardı, öyle bir çalışmamız olmuştu. Suriye’den savaştan kaçıp gelmişti, ailesini bırakmıştı orada. Karısını, çocuğunu getirmemişti, daha sonra uğraştı getirdi falan. Hakikaten öyle insanlar gelsin. Yaşasınlar öyle insanlar yani burada, devam etsinler hayatlarına, kendilerine yeni bir hayat kursunlar.” (YK-11, mühendis, 33 yaşında).

Sancar’ın da ifade ettiği gibi erkeklik, sınırları ve kaybedilme koşulları her zaman belirsiz, değişken, geçişli ve gündemde olan bir iktidar inşa stratejisi olmak durumundadır. Örneğin etnik azınlık gruplara mensup erkeklerin barbar, cahil, uygarlıktan nasibini almamış, tecavüzcü yaratıklar olarak tanımlanması ile yoksul, hayatta para kazanmayı

becerememiş erkeklerin itilip kakılıp horlanarak erkekliğini yitirmiş muamelesi görmesi bu stratejinin bir parçasıdır. Anlaşılabacağı üzere egemen erkekliğin inşası sürecine herkes katılır ve bu durum erkeklik inşasını kolektif bir üzüntüye, eğlenceye, çoğu zaman da bir ritüele dönüştürerek herkesi bu inşaya ortak eder (Sancar, 2016: 19). Nitekim YK-12 kodlu görüşmeci de sığınmacı erkeklerden ve yabancı insanlardan nedensiz korktuğunu ve ürkütüğünü belirtmiş, bilinçaltında böyle bir korkunun yer ettiğini dile getirmiştir.

“Herkesin kökenine baktığımızda hep bir yerden gelmiştir yani. Ama dışardan insanların gelip yerleşmesi beni ürkütüyor yani. Bu bir Iraklı da olsa bu düşüncem değişmez. Bilinçaltımda bir şey var benim. Yabancı insanlardan korkuyorum. Mesela Afganlardan ürküyorum. Suriyelileri daha sıcak buluyorum, daha mütevazı buluyorum. Ezilmiş olmak insanları daha mı mütevazı yapıyor, bilmiyorum. Onları daha mazlum buluyorum. Afganlar genelde birkaç erkek bir evde kalıyorlar. Çünkü tek başına kira ödeyemezler, masrafları düşürmek adına böyle yapıyorlar. Birkaç kişiyi yan yana görmek bile beni ürkütüyor. Bugüne kadar hiçbir aileden yanlış bir tavır görmedim ben. Ama şey şöyle bir şey, şahsî bir şey, ben yabancı insanlardan ürken biriyim. Erkek gruplarından ürken biriyim. Aslında bir şey olacağından değil, ürküyorum ben yani.” (YK-12, ev kadını, 38 yaşında).

YK-2 kodlu görüşmeci de YK-12’ye benzer şekilde sığınmacı erkeklerden yabancı oldukları için endişelendiğini ifade etmiş, onları sevemediğini ve antipatik bulunduğunu belirtmiştir.

Bilmiyorum, ya sizi endişelendirmiyorlar mı, belki de alıştığınız için öyledir ama beni endişelendiriyorlar yabancı, hani yabancı oldukları için. Sanki hani böyle bilmiyorum, sevemediğim için olabilir belki, antipatik, ben çok fazla değişik şeye açık değilim.” (YK-2, eczacı, 25 yaşında).

Uzun yıllar şehir merkezindeki bir lokantada garsonluk yapan YE-9 kodlu görüşmeci de sığınmacı erkeklerin ilk geldikleri zaman toplu bir şekilde dolaştıklarını ve grup halinde bir arada durduklarını, bilhassa kadınların onların arasından geçmeye çekindiklerini anlatmış, yapılan şikâyetler üzerine polislerin sığınmacıları uyardığını ve bir araya gelmeleri durumunda ikaz verdiğini belirtmiştir.

“Cedidiye camisi, musalla taşına doğru buradan gittiğin zaman onlar grup grup hepsi bir arada dururlardı. Şimdi yoklar, şimdi dağıldılar. Hele gece korkuyorlar işte,

polislerin orda ona ikaz vermesinden. Bir araya gelemiyorlar şu anda. Zarar gelir mi? Gelmez ama bizimkiler çekinir. Bizim halkımız onların arasından geçti mi erkekler çekinmez de kadın kısmı çekinir, yabancı gözle baktıkları için.” (YE-9, garson, 53 yaşında).

Egemen iktidar ilişkileri egemen sınıf, egemen etnik ve egemen cins ilişkilerini mutlaka iç içe geçmiş şekilde birlikte harekete geçirir. Hatta bunlar ancak birbirini besleyerek inşa olur ve yaşayabilirler. Örneğin azınlık etnik grup mensubu erkeklerin tabi oldukları sınıfsal sömürü ilişkileri, çoğu zaman farklı erkeklikler arasında bir “kültürel fark” sorunuymuş gibi algılanır ve yaşanır. Bu bağlamda Türkiye’de kadınlara yönelik aile içi şiddet olaylarını gündeme getiren feminist eleştiriler, orta sınıf Türk erkekleri tarafından hemen Doğulu Kürt aşiretli erkeklerin yaptığı bir tür barbarlığın sonucu ortaya çıkan problemler olarak algılanır ve savuşturulur (Sancar, 2016: 20).

Gündelik hayat içerisinde sığınmacılar arasından görünenler daha ziyade genç erkekler olmaktadır. Dükkânda çalışan tezgâhtar olarak, evimize gelen mobilyacının veya tamircinin çırağı olarak, inşaatlarda çalışan amele/işçi olarak ya da Cedidiye meydanında oturup çay içen kimseler olarak hep bu erkekler göze çarpmaktadır. Yabancı ve ne yapacağı belli olmayan, kültürü farklı kimseler olarak göçmen erkeklerin davranışlarındaki kültürel farklılıklar da yukarıda geçtiği üzere sorunmuş gibi yansıtılmakta ve hiçbir şey yapmasalar da sığınmacıların bir araya gelip grup halinde oturmaları ya da dikilmeleri bile tehlikeli ve barbarlık olarak algılanmaktadır. Özellikle şehrin toplanıp dağılma merkezi olan Cedidiye meydanında oturmaları yerli halkı rahatsız etmekte; sığınmacılar çalışmayanlar, tembeller olarak görülmektedir.

Aslında Cedidiye meydanında zaman geçiren bu sığınmacıların büyük bir kısmı çeşitli işlerde çalışmışlar, fakat dolandırılma, parasını alamama, işyerinden çıkarılma, çalışma izni olmama gibi nedenlerden ötürü bir müddet sonra iş bulmayı bırakmışlar ve ailelerinin gönderdiği paralarla yetinmeyi tercih etmişlerdir. Cedidiye meydanına ya da etrafındaki çay ocaklarına, kahvehanelere çay içmeye gelen sığınmacılardan özellikle Iraklı olanların ise aile fertlerinden biri ya da bir kaç Avrupa ülkelerinde ikamet etmekte ve buradaki sığınmacılar da oraya alınmayı beklemektedir. Bununla birlikte çeşitli sebeplerle çalışması mümkün olmayan ve aile fertlerinden gelen maddi desteklerle hayata tutunmak durumunda kalan sığınmacı erkekler, muhtemelen erkek olarak kabul edilmek için çalışmak ve ailenin geçimini temin etmek gerektiğine dair kabulün bir yansıması olarak

yerli halkta rahatsızlık oluşturmaktadır. Daha önce de vurgulandığı üzere çalışmak burada da erkekliği inşa eden stratejilerden en önemlisi olarak görülmektedir. YK-13 kodlu görüşmecinin kendi şahsî tecrübelerine dayanarak yaptığı Iraklı göçmenlerle ilgili tespitler de yukarıda ifade edilenleri doğrulamaktadır.

“Göçmenlerin hepsinin de durumu kötü değil. Iraklı komşularımız var, durumları gayet iyi. Mesela çocuğumun sınıfında bir arkadaşı vardı, oldukça zenginlerdi. Dedesi, babası, annesi, hiçbiri çalışmıyor. Demek ki o kadar birikimleri var, Irak’tan getirdikleri. Zengin kişiler de var. Ya da bir Abant’a gidiyorsunuz, yarıdan fazlası Arap turist.” (YK-13, sosyolog, 37 yaşında).

İnsan gereksinimlerinin karşılanması için yapılan işler, yani çalışmak ve üretmek sadece ekonomik bir iş olarak tanımlanamaz. Toplumsal yaşamın içinde ekonomik olan ile sosyal olanı ayırıştırmanın imkânsız olduğu bir bağlam daima mevcuttur. Endüstriyel çalışma dünyasında çalışmanın erkek olmak-hissetmek-kabul edilmek açısından merkezî bir yere sahip olduğu açıktır. Erkek olmak aslında herkes tarafından kabul edilecek bir çalışma ahlakına sahip olmak ve bu sayede “çalışan erkek” olmayı başarmaktır. Çalışarak kendilerini iş yapma becerileri üzerinden tanımlama şansına sahip olamayan erkekler, bir erkeklik kaybı riskiyle de karşı karşıya kalırlar. Türkiye’de çalışma ve erkek olarak kabul edilme ilişkisinde, çalışarak var olmanın erkekliği inşa eden en önemli stratejilerden biri olduğu görülür (Sancar, 2016: 58-59).

Çalışıp çalışmamalarına göre sığınmacıları kategorilere ayıran YE-1 kodlu görüşmeci de, buna göre çalışan Irak ve Afganistan kökenlileri zararsız, çalışmayan Suriye kökenlileri ise tehlikeli görmektedir. Suriyelilerin diğer sığınmacılar gibi market, bakkal ve lokanta işletmediklerini, hurda toplamadıklarını, kafede oturup zaman geçirdiklerini söylemekte, bu hayat tarzını nasıl sürdürdüklerinin, hangi kaynakla finanse ettiklerinin belirsiz olduğunu, hazır paranın ve eldeki servetin bu harcamaya dayanamayacağını belirtmektedir. Görünür bir işi olmayıp rahat yaşayan insanların genellikle gayr-ı meşru işlerden para kazandıklarını ve parklarda, bahçelerde, cami önlerinde, belediye önünde toplu olarak durup vakit geçiren Suriyelilerin durumunun da onlara benzediğini dile getirmektedir.

“İşsizliğin vermiş olduğu bir sıkıntı olabilir. Genellikle parklarda, bahçelerde, cami önlerinde, belediye önlerinde, buralarda toplu olarak duruyorlar. Böyle bir

taşkınlıklarını falan görmedik. Rahatsız edici bir tip değiller ama biz biraz fazla yadırgıyoruz olayı... Iraklılardan, Afganlardan bir zarar görmedim. Suriyelilerin de yaşam şekli rahatsız ediyor. Sadece kazanç olarak, nasıl bir kazançları var. Çünkü bunlar bildiğimiz hiçbir işi yapmıyorlar. Dersin ki marketi var, bakkalı var, lokantası var, çalışıyor veya işte hurda topluyor, problem yok. Ama hiçbirinde bunlar yok. Suriyelilere hiç denk gelmedim. Ama kafede hep Suriyeliler. Ben bunların kaynağını çok merak ediyorum. Helal bir yünden kazanıp ödüyorlarsa, nasıl bir ticaret yapıyorlar bilmiyorum. Bizim çocuklarımıza zehir enjekte ediyorlarsa, bunları düşünüyorum ben. Kimyasal falan kullanıyorlardır, satışını yapıyorlardır. Çünkü başka bir çıkar yolu yok. Bir tek kolay para buradan kazanılabiliyor. Mesela diyorlar ki çok rahat yaşayan insanlar genelde böyle diyorlar. Onları falan kafaya kodladığında bir bakıyorsun biz bunu böyle çözebiliyoruz. Helal bir yoldan bu kazanç elde edilemez ya da ne kadar hazıra, ne kadar servetin olursa olsun, bu harcama ile erir gider bu para.” (YE-1, esnaf, 38 yaşında).

İhtiyaç fazlası insanlar her şart ve durumda kaybeden konumunda olmaktadır. Zamanın ruhuna ayak uydurup revaçta olan hayat biçimlerine uyum sağlasalar, derhal küstahlıkla, sahtekârlıkla, hak etmedikleri bir refaha kavuşmakla, hatta suç işlemekle suçlanırlar (Bauman, 2018: 55). İşsiz gezen, çalışmaktan hoşlanmayan, ekmeğini taştan çıkarmaya razı olmayanlar da cinsiyet rejimi temelli bir anlamlandırma ile “beceriksiz erkek” olarak damgalanırlar (Sancar, 2016: 53). Bu durumda hegemonik erkekliğin uygun gördüğü sığınmacı erkek modeline göre sığınmacılar boş durmamalı, ancak sadece vasıfsız işlerde çalışmalı ve fazla refah içerisinde yaşıyor görünmemelidirler. Nitekim yukarıda YE-1 kodlu görüşmeci de sığınmacıların para sahibi olmayı, rahat yaşamayı hak etmediklerini düşünmekte, hatta parayı yasadışı işlerle kazanmış olabilecekleri ihtimali üzerinde durarak bir şekilde onları suçla irtibatlı hale getirmektedir.

Ekonomik, kültürel, sosyal sermayeleri düşük erkeklerin, kendilerini başarılı ve toplumda saygın yeri olan bir erkek olarak görebilmeleri, bir aileyi geçindirip yönetebilmelerine bağlıdır. Afganistan’da özel okullarda eğitim görmüş, sekiz dili iyi bir şekilde konuşan 19 yaşındaki GA-2 kodlu görüşmeci, babasının vefat etmesiyle evin geçiminden sorumlu kişi hâline gelmiştir. Ailesi ve küçük kardeşleriyle birlikte yaptığı zorlu bir yolculukla Düzce’ye gelen GA-2, burada gelecekteki hayallerini bir kenara bırakarak vasıflı olmasına rağmen vasıfsız bir işte çalışmak zorunda kalmıştır. Öyle

görünüyor ki göçle birlikte toplumsal statüsünü kaybetmiş ve eril iktidarın sığınmacılara reva kıldığı sığınmacı erkek modeline ayak uydurmak durumunda kalmıştır.

“İki kız kardeşim, iki erkek kardeşim var, annem var, amcamın küçük oğlu var. Yedi kişiyiz bir evde. Okumak çok isterim ama aileme bakmak için çalışmak zorundayım. Okumayı, öğrenmeyi, eğitim almayı çok seviyorum fakat şu durumda çalışmak zorundayım. Düşündüm sürekli ben nasıl eğitim alabilirim diye, fakat benim için her kapı kapalı. Ne yapacağımı bilemez bir durumdayım. Çünkü babamla konuştuğumda, bana şöyle öğüt verirdi. Ben buradayım ve benim tüm ailem burada. Fakat gelecekte ne olacağını bilmiyorum, burada olamayabilirim, sen en büyük çocuğumsun, benim gibi neden yapamayasın, demişti. Ben şimdi buradayım, onlar için yapabildiğim en iyisini yapmalıyım. Onları Türkçe konuşmaları için ve eğitim almaları için okula göndermeliyim. Ne yapacağımı bilemiyorum. İş adamı olmak isterdim, fakat şimdi bilmiyorum. Eğer Afganistan’da durumlar iyi olsaydı, ben şimdi orada üniversitede olacaktım. Bilgisayar yazılımı ile ilgileniyor olacaktım. Bilgisayarları çok seviyorum.” (GA-2, Afgan, 19 yaşında).

Hegemonik erkeklik farklı sınıfsal bağlamlarda ve farklı aile modelleri içinde farklı farklı işler. Yönetici sınıfa mensup ailelerde yaşam, erkeğin kariyer başarısına odaklıdır ve bunu devamlı kılacak şekilde, erkeğin özgüveninin yüksek tutulmasıyla meşguldür. İşçi sınıfı erkeğinin ise motive edilecek bir kariyeri veya üstünlük iddiasında bulunabileceği bir uzmanlık alanı olmadığı için eril üstünlüğü ve ayrıcalıklı konumu, ailenin geçimini sağlama becerisine bağlıdır. Bu farklı erkeklik stratejileri işçi sınıfı erkekliğini daha baskıcı, sermaye sınıfı erkekliğini daha liberal karakterde görünür kılsa da ikisi de bir tür hegemonik erkekliktir (Sancar, 2016: 33). Sınıfsal farklılıkların ortaya çıkardığı farklı tutumların yanında farklı kültürel kodlar ve içinde bulunulan şartlar da hegemonik erkeklik rolünü üstlenmeyi zorunlu kılabilir. Nitekim erkek egemen bir aile modeli içinde yetişmiş olan GA-2 kodlu görüşmeci, babasının ölümüyle ailesini koruma ve geçindirme görevini üstlenmek durumunda kalmış, göç ettikleri Düzce’de de bu vazifesini sürdürmek adına kendi şahsî kariyerini feda etmekten çekinmemiştir.

Geçim derdiyle dünyayı dolaşan, yaşamlarını sürdürebilecekleri bir yer bulup yerleşmeye çabalayan göçmenler, ıskartaya çıkma korkusundan kaynaklanan endişeleri sebebiyle kolay bir hedef haline gelirler. Zira küreselleşmeden doğan belirsizliği gidermeyi ya da azaltmayı başaramayan devlet güçleri, toplumun dikkatini en yakınlarındaki

nesnelere odaklarlar ve muhtemel hedefler içinden başa çıkabilecekleri, denetim altına alabilecekleri hedefleri öne çıkartırlar. Mülteciler, sığınmacılar, göçmenler de bu süreçte hükümetlerin bozulan ve zayıflayan otoritelerinin yeniden tesisinde kurtarıcı görevi görürler (Bauman, 2018: 81).

Bu bağlamda farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşi ve iktidar mücadelelerine dikkat çeken “erkek egemen toplum” kavramı, aynı zamanda devlet, ordu, işgücü piyasası gibi kurumlaşmış patriarki alanlarındaki yapılanmış erkek egemenliğine özel vurgu yaparak doğrudan siyasal iktidar ilişkilerine de gönderme yapar (Sancar, 2016: 17). Bu siyasal iktidar ilişkileri hiyerarşinin en tepesinde metropoliten ülkelerin erkeklerinin yer aldığı ve bunların çağdaş dünya düzeninin başlıca mirasçıları olduğu açıktır. Metropoliten ülkelerin erkeklerinin içinde bulundukları tarihsel koşulların en çarpıcı yanı, hem üzerindeki hem de başka halkların sunduğu hizmetler üzerindeki iktidarlarının muazzam boyutlarda artmış olması ve dünyadaki servetin büyük bölümünün onların elinde toplanıyor olmasıdır. Bu servet, önemli ve etkili hizmet sanayilerini ayakta tutmakta; erkekliğin simgesel anlamları bu sanayilerde şekillenip görünür hâle gelmektedir. Metropoliten servet ve teknoloji aynı zamanda dehşet verici boyutlarda yıkıcı güce sahip erkekleştirilmiş orduları da beslemektedir ki bu orduların zaman zaman Vietnam, Kamboçya, Afganistan, Irak ve Suriye gibi üçüncü dünyalı muhaliflerini nasıl dize getirdikleri ortadadır (Connell, 2019: 341-342).

6.3.6.1.2. Erkeklik Mekâmı Olarak Bekâr Odaları

Farklı toplumsal ve kültürel koşulların farklı erkeklik tipleri ortaya çıkartacağı açıktır. Nitekim Connell’in hegemonya, madunlaştırma, suç ortaklığı ve marjinalleştirme şeklinde tanımladığı erkeklik ilişkilerinde madunluk ve marjinalleştirme göçmen erkeklere atfedilir. Etnik grupların erkeklikleri arasındaki ilişkilere atıfta bulunan bu tip erkeklikler hegomonik erkekliğin ve sessiz kalarak onların egemenliğinden çıkar sağlayan suç ortaklarının karşısında bulunurlar. Bununla birlikte madunluk ve marjinalleştirme daima hegomonik erkekliğin onayıyla oluşur. Egemen grubun etnik gruplara mensup kişilere ya da -bu çalışma bağlamında- göçmen erkeklere yönelik olumsuz toplumsal algı oluşturmaları neticesinde bu ilişki tarzları pekişir. Hegemonik erkekliğin gündelik hayat içerisinde neyi nasıl marjinalleştirdiğini anlayabilmek için marjinalleştirilen kişiler ile yaşadıkları mekânlara bakmak gerekir.

Tanımlı bir kimliği, statüsü ve yeri olmayan bir kişi, diğer kimselere göre daha fazla suç potansiyeli taşır ve toplum için marjinal bir durumdadır. Marjinalleştirilenleri ele almak, aynı zaman ve mekânda huzur bozucu olanı saygın olanla, meşruyu gayr-ı meşruyla ve tutucuyu sorumsuzla bütünleştirmeye çalışmaktır (Çokuğraş, 2013: 33-35). Bu bağlamda kentteki belirli erkeklik mekânlarının marjinal, asayiş sorunlarının olduğu tehlikeli yerler olarak kodlanması da dikkat çekicidir. Literatürde “bekar odaları” (bachelor rooms) kavramıyla ifade edilen sığınmacıların gündelik hayatının geçtiği bu yerlerin tarihi bir hayli eski olup müdavimleri de duruma göre çeşitlilik göstermiştir.

Modern Türk kültüründe “bachelors”, çalışmak için kente göçle gelen erkekleri ifade etmekle birlikte beyaz yakalı işlerde çalışan veya bekâr erkek öğrenciler için de kullanılan, tek başına yaşayan, şehirli, eğitilmiş erkekleri değil, mavi yakalı, eğitimsiz erkekleri ima eden bir kavramdır. Vasıfsız işlerde çalışan bu mavi yakalı erkek işçiler düşük sosyo-ekonomik yapıya sahip olup genellikle kırsal kesimlerden, küçük kasabalardan ve köylerden gelirler (Kızılkın, 2009: 74). Bekâr odasındaki göçmenler için geride kalan aileleri ve köyleri, imkânsızlıklar nedeniyle mecburen terk ettikleri yerlerdir. Hedef şehir ise sunduğu iş fırsatlarıyla para kazanma ve geçim imkânı verir. Burada yaşanan “bekâr hayatı”, medenî halle alakalı olmayıp yaşam biçimine işaret eder.¹ Dolayısıyla ifadedeki “bekâr” sıfatı, yaşanan ortak mekâna ad verecek kadar ayırt edici bir özellik kazanır (Şen vd., 2016: 67). Diğer bir ifadeyle “bekâr odası”nda kalanların hepsi bekâr erkeklerden oluşmaz. Farklı yaştan ve farklı medenî durumdan kişiler olsa da bekâr hayatı gibi yaşadıkları için kaldıkları yerler “bekâr odası” olarak isimlendirilir.

Geçmişte İstanbul gibi göç alan ve işgücü açığı bulunan şehirlerin belirli semtlerinde tesadüf olunan bekâr odaları, sığınmacıların gelmeye başladığı 2011 yılından itibaren, bilhassa da Afganistan’dan çalışmak üzere gelenlerin arttığı 2014 yılından sonra Düzce’de de görülmeye başlamıştır. Deprem korkusu, şehrin kalabalık gürültüsü veya

¹ Bekâr kelimesinin köküne bakıldığında Farsça “bî” ve “kâr”dan oluştuğu ve salt kelime anlamı olarak “işsiz” manasına geldiği görülür. Ancak kelime zamanla hem form (bekâr) hem de anlam değiştirerek evlenmemiş kişi manasında kullanılır olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı döneminde bekâr kelimesi bireyin tanımıyla bağlantılı olarak evlenmemiş erkeklerle sınırlı olarak kullanılmamıştır. Kent içinde bir aile bağı olmayan herkes bekâr olarak adlandırılmış, memleketinde evli olduğu halde oğullarıyla kente gelen kimseler dahi herhangi bir yaş aralığı gözetilmeksizin bu gruptan sayılmıştır (Bkz. Çokuğraş, 2013: 62). Bekâr odalarıyla ilgili yapılan tarihsel araştırmalar bu türden yerlerin İstanbul’da fetihden itibaren görüldüğünü, imparatorluğun çok farklı yerlerinden gelen geçici/mevsimlik niteliğe sahip göçmen erkek gruplarının barınma ve çalışmalarına imkân sağladığını ortaya koymuştur. Farklı coğrafi bölgelerden şehre gelmiş olan genç erkek göçmenler beş yüzyıl boyunca bu mekânlarda kalmışlar ve verdiği imkânlardan faydalanmışlardır (Bkz. Şen vd., 2016: 34).

Düzce'nin farklı yerlerine inşa edilen yeni yapıların/güvenlikli sitelerin tercih edilmesi nedeniyle yerli halkın pek tercih etmediği Düzce şehir merkezinde bulunan deprem öncesi inşa edilmiş çok katlı, az hasarlı apartmanlar, ailesiz olarak gelen sığınmacılar için barınma mekânları, yani bekâr odaları hâline gelmiştir. YE-7 kodlu yerli halktan olan görüşmeci de Düzce şehir merkezindeki Cedidiye mahallesinde, İstanbul caddesi, Bolu caddesi ve Bulvar caddesi üzerinde deprem öncesi eski binalarda sığınmacı erkeklerin birlikte kaldıklarını basit bir gözlemlerle anlamının mümkün olduğunu, çamaşırların aşağıya sarkıtılarak asılmasından, erkeklerin girip çıkmasından göçmenlerin oturduğu apartmanların belli olduğunu belirtmiştir.

“Daha çok buralarda görüyorum. Cedidiye'nin çevresinde, böyle daha çok Düzce'nin eski yerleşim yerlerinde kalıyorlar, deprem öncesi binalarda kalıyorlar. İstanbul caddesinden Bolu caddesine doğru şöyle bir baktığınız zaman ya da Bulvar caddesine doğru baktığınız zaman görürsünüz onların (sığınmacı erkeklerin) kaldığı yerleri. Çamaşırları asmışlar böyle. Aşağı da sarkıtmışlar böyle. Yani mutlaka orada göçmenlerin oturduğu belli oluyor. Çamaşırlarını asmalarından, insanların girip çıkmalarından belli oluyor. Düzce'deki birçok eski evler onlara terk edilmiş.” (YE-7, din görevlisi, 49 yaşında).

YK-4 kodlu görüşmeci de YE-7 gibi göçmenlerin ikamet ettikleri yerler olarak Düzce şehir merkezindeki ve Fettah mevkiindeki (Cedidiye mahallesi) deprem öncesi eski binalara işaret etmiş, yine balkonlardaki çamaşırların asılış şeklinden dairenin bekâr odası olarak işlev gördüğünü anlamının mümkün olduğunu söylemiştir.

“Gözlemlediğim kadarıyla merkezdeki binalarda, Fettah'ın oradaki binalarda dolular. Fettah'ın orada bir bina var metruk, depremin çok çok öncesi yapılmış. Kimisi orada oturuyor, kimisi karşı taraftaki çok çok eski binalarda. Kimisini de görüyorsun şu binalarda. Bir kere çamaşır asmalarından belli. Langırt diye asmışlar. Böyle bir mandalla tutturayım yok. Pantolon da olsa atıyor şöyle ortaya ipin üstüne.” (YK-4, esnaf, 38 yaşında).

YK-4 kodlu görüşmeci de sığınmacı erkeklerin şehir merkezindeki deprem öncesi eski binalarda kaldıklarını, deprem görmesi sebebiyle yerli halkın bu binaları pek tercih etmediklerini, buna karşın bu durumun ulaşım kolaylığı ve kira ucuzluğu sağlaması bakımından göçmenlerin işine geldiğini belirtmiştir.

“Ben genelde merkezde konumlandıklarını biliyordum. Merkezdeki dairelerin eski ve deprem görmüş olması yerel halkın oralara rağbetini azaltıyor. Onlar uzaklaşınca göçmenlerin de işine geliyor, ulaşım kolay, araç ihtiyacı az, ucuz olduğu için.” (YK-14, sosyolog, 37 yaşında).

Konuyla ilgili araştırmalar ve gözlemler yapmış olan Erkilet’e göre bekâr odası müessesesi sadece fiziksel mekânlardan oluşmaz. Bu yapılar yerleşik hale gelmiş olmaları, kuşaktan kuşağa aktararak tekrarlanan davranış/ilişki kalıpları üretmiş olmaları bakımından somut olmayan kültürel bir varlık durumundadırlar. Bunları kente çalışmak için gelen kişilerin belirli bir denetim çerçevesinde yerleşmesini ve çalışmasını sağlayan, göçün oluşturabileceği yoksulluk durumlarına karşı bir sosyal güvenlik mekânizması olarak iş gören mekânlar/sosyal ilişkiler ağı olarak görmek mümkündür (Erkilet, 2017: 80).

Düzce şehir merkezi, Cedidiye meydanı, Büyük Camii ve Krem Park AVM aksında çok geniş ve uzun olmayan bir alanı içine alır. Geçmişteki “Düzce Pazar” adına uygun olarak bugün de Düzce’nin köylerinden ve ilçelerinden pek çok kişi günlük ihtiyaçlarını temin etmek ve alışveriş yapmak üzere bu hat üzerindeki dükkânlara uğrar. Sığınmacı erkeklerin ikamet etmekte oldukları yerler de genellikle şehrin merkezindeki bu alan üzerindedir ve bu durum sığınmacılar ile yerli halkın yoğun bir şekilde temas etmesini doğurur. Şehir merkezindeki binalarda oturan ve sokaklarda görünür olan sığınmacıların yerli halkta genel olarak rahatsızlık doğurmadığı ve korku hissi uyandırmadığı gözlemlenmiş, sığınmacıların bir tehdit unsuru olarak algılanmadığı görülmüştür. Ancak özellikle göçmenlere yönelik olumsuz bakış açısına sahip olanların bu durumu tehlikeli olarak gördükleri, genel olarak erkeklere karşı çekingen olan kadınların da bu durumdan korktukları anlaşılmıştır.

Nitekim YK-9 kodlu görüşmeci de sığınmacı erkeklerin yoğun oldukları yerlerden geçerken herhangi bir tedirginlik duymadığını, mültecilerin Düzce’de birine zarar verdiğini işitmediğini, bilhassa Afganistan kökenli göçmenlerin çalışkan olduklarından dolayı kimseye muhtaç olmadıklarını ve yerli halkın başlarda tepkili ve hırslı iken zamanla alışıp sakinleştiklerini ve mevcut durumu benimsediklerini ifade etmiştir.

“Ben kimseden duymadım, yani işte mülteciler olduğu için Cedidiye’nin önünde oturamıyorum diyen kimseyi duymadım. Ya da işte Anıtpark’a gittim, mülteciler vardı, rahatsız oldum diyen kimseyi duymadım. Kimseye de Düzce’de ben zarar verdiklerini

duymadım. Afganlar çalışkan insanlar, ben onların kimseye muhtaç olduklarını görmedim. Yani çevremizde işçi olarak çalıştırılanlar çok var, çalışkanlar yani. Halkımız da onlara karşı sakinleştiler diye düşünüyorum ben. İlk geldiklerinde daha hırslıydılar. Benim en azından çevremde yakın akrabalarım çok hoş bakmıyorlardı, şimdi biraz daha sakinler. Biraz alışıldı, artık benimsedik.” (YK-9, STK çalışanı, 47 yaşında).

YK-8 kodlu görüşmeci de başlarda tuhaf ve zor bir durumla karşılaştıklarını, iletişim noktasında zorluklar yaşadıklarını, ancak zamanla alışıp komşu olduklarını, aslında kültürel olarak da çok uzak olmadıklarını fark ettiklerini belirtmiş, bugün gayet normal bir şekilde ilişkilerini sürdürdüklerini, fakat kalabalık olmaları ve kalabalık şekilde hareket etmeleri sebebiyle tepki çektiklerini ifade etmiştir.

“İlk zamanlar çok tuhaftı, zordu belki ama şimdi gayet normal. Artık yani o kadar çok alışmışız ki her yerdeler hatta komşu bile oldular. Yani iletişim alanında bir zorluk yaşadık, yoksa bir şeyleri yok, kültürel olarak çok fazla uzak değiller bize. Sadece kalabalık yaşıyorlar, çok kalabalık, o kadar yani.” (YK-8, ev kadını, 40 yaşında).

Uzun yıllardır inşaat ustası olarak çalışan ve son zamanlarda özellikle Afgan sığınmacılarla inşaat işi yapan YE-12 kodlu görüşmeci, kendisinin de 12 yıl başka bir şehirde gurbet hayatı yaşadığını, gurbetin zorluklarını ve yalnızlığını yaşayarak öğrendiğini, dolayısıyla ekmek parası kazanmak için evini barkını terk edip gelmiş olan Afganistanlı göçmenler hakkında kötü bir söz söyleyemeyeceğini, kimisinin para biriktirip döneceğini, kimisinin de kalabileceğini, herhangi bir kötülük hissetmediğini, iyimser olduğunu belirtmiştir.

“Ben Afganlılar için özellikle hiçbir kötü şey söyleyemem. İyimserim yani. Adamlar oradan şeyden kaçıp gelmişler, evlerini barklarını terk etmişler. Ben 12 sene gurbet hayatı yaşadım. Gurbetin ne olduğunu, yalnızlığın ne olduğunu bilen kişiyim. Ondan dolayı adam ekmek parasını kazanmaya gelmiş buraya. Parasını biriktirecek, yarın toparlanıp gidecek. Giden de var yani ama gitmeyen de var. Kalmak isterse kalır, gitmek istese gider.” (YE-12, inşaat ustası, 67 yaşında).

Şehir merkezinde ikamet eden YK-6 kodlu kadın görüşmeci, kaldıkları binada birden fazla sığınmacı ailenin ve Afganistanlı gençlerin yaşadığını belirtmiştir. İnşaatlarda çalışan Afganistanlı gençlerden kalabalık olmaları, sürekli apartmana giriş-çıkış yapmaları sebebiyle apartman sakini aileler olarak başlarda tedirgin olduklarını ve tepki

gösterdiklerini, ancak daha sonra onları tanıdıkça bu tedirginliğin geçtiğini ifade etmiştir. YK-6, daha önce aynı dairede oturan yerli bir aileden tüm apartmanca muzdarip olduklarını ve şikâyet ederek çıkartmak zorundan kaldıklarını, buna karşın Afganistanlı gençlerin dairede sanki iki kişi yaşıyor gibi hiç seslerini duymadıklarını, gürültü ettiklerine şahit olmadıklarını, çok efendi bir yapıya sahip olduklarını, dört yıldır hiçbir rahatsızlık yaşamadıklarını ve hiçbir zararlarını görmediklerini dile getirmiştir. YK-6, bazı zamanlarda, özellikle Ramazanlarda Afgan gençlere sıcak ev yemekleri yaptığını, bu durumdan onların da kendisinin de çok hoşnut olduğunu belirtmiştir.

“Aynı apartmanda oturuyoruz. İki Iraklı, iki Suriyeli aile var, bir de Afganlı çocuklar bizim apartmanda. Merkezde olduğu için sanırım bizde çok göçmen var. O yüzden başta biz tepkili olduk. Kalabalık yaşıyorlar ama gürültülerini ben hiç duymadım. Zaten çok efendiler. Kimse haklarını yiyemez. İlk başta tedirgin olduk. Burada hep aile var. Bunlar inşaatta çalışıyorlar. Geceli gündüzlü, sürekli apartmana giriş çıkış yapıyorlar. Yani o yüzden tedirgin olduk ama sanki evde iki kişi yaşıyor gibi hiç sesleri yok. Dört yıl oldu biz hiç rahatsız olmadık. Aynı kişiler, aynı evdeler. Bazen bir şeyler yapıp götürüyoruz. Özellikle Ramazan’da, iftarlarda götürüyoruz. Ben Ramazan’da büyük tencerelerle yapıyorum, onların tencerelerine boşaltıyorum. Seviniyorlar, çığlık atıyorlar. Birkaç tanesi Türkçe biliyor, teşekkür ediyor. Hemen tencere getirin diye heyecanla koşturuyorlar.” (YK-6, kuaför, 48 yaşında).

Şehir merkezinde kahvehane işleten YE-11 kodlu görüşmeci de sığınmacı erkeklerin şehir merkezindeki binalarda oturmayı tercih ettiklerini ve dolayısıyla kahvehanesine sürekli gelip gittiklerini, amele gibi sadece çalıştıklarını, şu ana kadar toplumu huzursuz edici herhangi bir hareketlerine şahit olmadığını, hatta bazı hususlarda yerli halktan daha fazla korkmak gerektiğini belirtmiştir. Sıcak iklimde yaşamının bir sonucu olarak daha ziyade akşamları sokağa çıkmayı ve arkadaşlarıyla sohbet etmeyi tercih eden sığınmacılar ile soğuk iklimde yaşamının bir neticesi olarak akşam olduğunda evine çekilmeyi alışkanlık haline getirmiş yerli halk arasındaki kültürel tutum farkına da dikkat çeken YE-11, akşam belirli bir saatten sonra yerli halkın şehir merkezinden çıkıp evlerine çekildiğini, şehir merkezinde sadece sığınmacıların kaldığını, bu durumun da akşamları hareketliliği biten Düzce şehir merkezini yeniden canlandırdığını söylemiştir.

“Şimdi bunlar merkezde oturmayı tercih ediyorlar. Şimdi bunlar evden çıktımı nereye gidiyor. Belediye meydanına, evi yakın olursa gidiyor. Ondan sonra ne oluyor,

geliyor bizim kahveye, oturuyor burada. Ondan sonra burada toplanıyorlar. Belediye meydanı, orda otururlar. Akşam 9-10 dedin mi giderler. Hepsi birden kalkar gider. Bunlar gidince hakikaten bir boşluk oluyor, biliyor musun? Şimdi bir gece çıkın, şöyle bir yürüyün Krem Park'a kadar. Kaç kişiyle karşılaşacaksınız, kaç kişi yerli. Düzce merkez bitti. Bir hareket var ama hep yabancı. Bu beni rahatsız etmiyor, niye etsin. Çünkü hakikaten bak. Suriyelileri bilmiyorum. Afganlılar da amele gibi çalışıyor, sadece çalışıyor onlar. Tahmin etmiyorum yani birisinin karısına kızına baktıklarını. Öyle düşünürsen yani bizim yerli halkımız daha pislik.” (YE-11, esnaf, 50 yaşında).

Aynı sokakta esnaflık yapan YE-4 kodlu görüşmeci de sığınmacı bekâr erkeklerle ilgili benzer hususları dile getirmiş ve genel olarak rahatsızlık veren bir durum olmadığını ifade etmiştir. Sığınmacı erkeklerin genel olarak toplu halde kaldıklarını, belli bir yeri mekân edindiklerini, kahvehanede oturmayı tercih ettiklerini, gurbette oldukları için kendilerini anlayan insanlarla takıldıklarını, sokakta rahatsızlık veren bir hareket yapmadıklarını belirtmiştir.

“Yani şimdi ev konusunda genelde toplu halde kalıyorlar. Yani kendilerine belli bir mekânı edindikleri yerleri tercih ediyorlar. Genelde toplu yani, gurbette oldukları için, başka ülkede oldukları için, birbirlerini anlayan insanlarla takılıyorlar. Genelde kahve tercih ediyorlar benim gördüğüm kadarıyla. Bu sokakta bir rahatsızlıkları yok. Yalnızca bir işte büyük ses tonlaması var, onun haricinde bu sokakta sıkıntı görmedik.” (YE-4, esnaf, 43 yaşında).

Bekâr odaları tarzındaki dairelerde kalan sığınmacı bekâr erkeklerle ilgili yukarıda ifade edilen hususların pek çoğu, bekâr odaları üzerine farklı yerlerde yapılmış çalışmalarda ortaya çıkan tespitlerle benzerlikler göstermektedir. Nitekim Erkilet'in İstanbul'da Süleymaniye ve Küçükpazar'da bekâr odaları ve göç olgusu üzerine yaptığı çalışmada da söz konusu mahallelerin metruk binalarla dolu olduğu, mahallelerin daha önceki sakinlerinin hanelerini terk ettiği görülmüş, bekâr odalarında kalan bireyler ve göçle gelen kimseler yaşanan asayiş sorunlarının nedeni olarak gösterilmiştir (Erkilet, 2017: 79-86). Muhtemelen benzer bir algı nedeniyle geçen yıl Suriyeli mültecilere yönelik saldırıların yaşandığı Ankara Altındağ'da İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yabancıların mekânsal yoğunlaşma-kümeleşmelerinin önüne geçmek amacıyla 'seyreltme' çalışması başlatılmış, ilçedeki Suriyeli ailelerle bire bir görüşmeler yapılarak 4.500 Suriyeli'nin başka yerleşim yerlerine nakilleri yapılmıştır. Yine Suriyelilerin

kullandığı 309 metruk bina yıkılmış, 177 iş yeri kapatılmıştır. Yer değişikliğinin, mahalle düzeyinde, belirlenen oranlar üzerinde yabancı yerleşim tespit edilmesi halinde gerekli teşvikler sağlanarak ve gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirileceği belirtilmiş, 10 binden fazla yabancının bulunduğu illerde sosyal tansiyonun ve güncel gelişmelerin hızla takip edileceği mekanizmaların kurulmakta olduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 18.02.2022).

Yapılan araştırmalarda ve yukarıda aktarılan görüşmelerde her ne kadar mahalle ve apartman sakinlerinin pek çoğu sığınmacı erkeklerle güvenlik açısından bir sıkıntı yaşamadıklarını söylemiş olsalar da, devletin ilgili birimlerinin ve geleceğe dair stratejik düşünme eğiliminde olan kimselerin aynı fikirde olmadıkları anlaşılmaktadır. Şehir merkezinde ofisi bulunan YE-14 kodlu görüşmeci de, şu ana kadar sığınmacılarla yaşamış olduğu bir olumsuzluk bulunmamasına rağmen sığınmacılarla, bilhassa da geleceğin büyükleri olacak onların çocuklarıyla ilgili kaygılarının olduğunu söylemiştir. YE-14'e göre savaştan kaçıp gelmiş olan bu kimselerin her an gruplaşarak güçlerini ortaya koyma ve Düzcelilere ya da Türkiye'deki her insana saldırma ihtimali mevcuttur.

“Ya bunların kaçıp geldikleri yer şey, zaten bir savaş ortamından kaçıp geldiler. Otomatik olarak hani savaşa karşı bir tepkileri var. O savaşa karşı verecekleri tepki içinde de kendi güçlerini ortaya koyma zorunlulukları vardı orada. Burada her an grup olarak geldikleri zaman Düzcelilere de saldırma şansın var. Düzce değil ki Türkiye’de her insana saldırma şansın var. Özellikle çocuklarla biz çok büyük problemler yaşayacağız. Bu çocuklar Türkiye’de büyüyecekler. Çocuklar başımıza dert olacak. Belki işte mafya hikâyesi var ya. Ülkenin her şehrinde mafyaya girebilirler silahlarla, bilmem nelerle. Çünkü piyasada çakı satışı arttı, garip bıçaklar var. Onların satışı serbest. Tabanca, kurusıkı denilen şeyler de serbest. Ya inşallah onlar başımıza iş açmaz da.” (YE-14, sigortacı, 64 yaşında).

Oysa kamuoyuna yansıyan ve infial uyandıran olaylara bakıldığında, sığınmacıların yerli halkı rahatsız etmesinden ziyade yerli halktan gençlerin sığınmacılara yönelik hakaret, darp ve taciz eylemlerinde bulundukları görülür. 08.07.2017’de Sakarya’da yaşanan olayda Suriyeli hamile bir kadın kaçırılıp tecavüz edilerek öldürülmüş, 10 aylık oğlu da boğulmuştur. Olayın failleri ailenin kapı komşusu iki kişi çıkmıştır (Haber Türk, 08.07.2017). Yine 16.11.2021’de üç Suriyeli sigortasız işçi İzmir Güzelbahçe’de çalıştıkları inşaat firmasında gece uyurlarken üzerlerine benzin dökülerek yakılmış, K.K.

adlı şahıs daha sonra iki kişiyi yaralamaktan tutuklanıp Emniyet'te götürüldüğünde Suriyeli işçileri de öldürdüğünü anlatınca olayın faili olduğu ortaya çıkmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 23.12.2021). 11.01.2022'de İstanbul Bayrampaşa'da gece saat 01.00 civarında maskeli bir grup 12 Suriyeli mültecinin ikamet ettiği evin kapısını kırarak sopa ve bıçaklarla içeri girmiş ve o sırada uyumakta olan 19 yaşındaki Suriyeli bir genci bıçaklayarak öldürmüştür (Karar Gazetesi, 13.01.2022). Bu tür olayların bir kısmında tarafların birbirini tanımıyor olması, mağdur tarafın sadece Suriyeli kimliği taşıyor olması sebebiyle saldırıya maruz kalması, saldırının vahametini daha da arttırmakta ve olayı ırkçı saiklerle işlenmiş saldırı kategorisine sokmaktadır.

Düzce'de yukarıda ifade edilen türden ağır ve esef verici bir olay yaşanmamış olsa da ufak tefek bazı kavgaların ve darp hadiselerinin yaşandığı bir gerçektir. GS-7 kodlu 21 yaşındaki Suriyeli görüşmecinin Akçakoca'da arkadaşlarıyla deniz kenarında otururken Arapça konuşmaları sebebiyle yabancı oldukları anlaşılnca “burada ne yapıyorsun, memleketi bırakıp buraya gezmeye mi geldin, buradan git” gibi sözlü sataşmalara maruz kalması, GI-2 kodlu 44 yaşındaki Iraklı'nın resmî bir işini halletmek üzere valiliğe gittiğinde, görevli sandığı birinin birdenbire “Sen Suriyeli misin?” diyerek sözlü saldırıya geçmesi, kendisinin Iraklı olduğunu söylemesine rağmen yine de “Neden kaçtın?”, “Niçin buraya geldin?” diyerek sözlü tacizlerini sürdürmesi, GI-8 kodlu 38 yaşındaki Iraklı görüşmecinin Afrin harekâtı sırasında Düzce'deki Iraklılarla temas kurarak kendilerini Suriyelilerden ayırt edecek kıyafetler giymeye ya da Iraklı olduklarını gösteren işaretler takmaya dikkat etmelerini tavsiye etmesi, mevcut psikolojiyi ve ortamı görmek ve anlamak bakımından önemlidir. YK-4 kodlu görüşmecinin aşağıda anlattığı darp hadisesi de benzer bir refleks ve psikolojiden ve benzer ithamlardan kaynaklanmış görünmektedir.

“Bizim Türkler bunları dövmüşler burada. İşte şu köşede bir kavga dövüş olmuş aklıma geldi. Siz burada ne rahat rahat oturuyorsunuz, bizim askerimiz sizin yüzünüzden ölüyor diye durup dururken bizim gençler gidiyor onlar orada ha hu ederken. Öyle bir şey yapmaya hakları yok ama insanda şey olarak, refleks olarak mı diyeyim şey olarak, şimdi mesela benim oğlum askerde aynı durumda olsa sen onlara içgüdüsel bir tepki verirsin. İçgüdüsel tepki olarak adamlardaki rahatlığa bak diyorsun. Ya benim oğlum askerde, adam şurada sapasağlam eline taş alsa suyunu çıkarır ama adam burada oturuyor diyor.” (YK-4, esnaf, 38 yaşında).

YK-10 kodlu kadın görüşmecinin başından geçen basit bir olayda, eşinin ve yerli halkın işin gerçeğini bilmeden ve öğrenmeden laf attığı zannıyla hemen tepki gösterme eğilimi içine girmiş olmaları da bazı kimselerin göçmen bekâr erkekleri kötülük kaynağı ve de aciz varlıklar olarak gördüğünü göstermektedir.

“(Sığınmacılar) ilk geldikleri zaman caddede dolaşıyoruz. Biri, Afgan mı Suriyeli mi onu tam hatırlamıyorum, erkek göçmen işte, bir şeyler söyledi bana doğru gelirken. Eşim de benden baya arkada, telefonla konuşarak geliyordu. Eşim görmüş, ne söyledi? Laf mı attı? Bir şey mi söyledi? dedi. Bu sefer bir curcuna oldu. Bir şey söyledi, iyi mi söyledi kötü mü söyledi. Belki bana söylemedi, geride arkadaşı vardı ya da hakikaten bana laf attı. Doğal olarak hani belirsiz. Bir kargaşa da çıktı o zaman. Sonra işte eşim tartışmaya başladı onunla, tartışma falan çıktı. ‘Türkçe bilmiyorum, Türkçe bilmiyorum’ dedi, gitti. Yani olay çok büyümedi. Bir de esnafların da böyle direk bodoslama dalma huyu var ya. Ben eşimi tuttum, hani bir şey dememiştir falan diye. Ben onu tutunca, bu sefer o da üstelemeyince, oradaki esnaf da dağıldı, kavga çıkmadı Allah’tan. Yani diyorum ya çocuk belki de hakikaten bana bir şey demedi gayr-ı ihtiyari döndü ya da bir arkadaşı, bir şeyi vardı. Biz yapmıyor muyuz yolda giderken, mesela gözümüz dalıyor, bir şey oluyor, sonra kafamızı çeviriyoruz falan.” (YK-10, öğretmen, 49 yaşında).

Geçmişte, 18. yüzyıl sonlarında da bekâr odaları suçun ve ahlaksızlığın merkezi olarak görülmüş ve devlet yetkililerince sıkı denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Öyle anlaşıyor ki bugün olduğu gibi geçmişte de halkın bir kısmı ve güvenliği sağlamakla görevli birimler, kentin ana unsurunu oluşturan “öteki”lerden oluşan bekâr grubunu yalnızca sorun çıkaran ve tüm toplumun düzenini bozan unsurlar olarak görmekteydiler (Çokuğraş, 2013: 62). Bununla birlikte konuyla ilgili yapılan bazı araştırmalarda ortaya çıkan veriler, bekâr odalarının asayiş sorunlarının kaynağı olmaktan ziyade, geleneksel aile ve akrabalık örüntülerinin yeniden üretildiği mekânlar olduğunu göstermiştir (Erkilet, 2017: 84). Tanıdık veya akraba olan ya da aynı etnik kimlikten gelen sığınmacı bekâr erkeklerin aynı dairede birlikte yaşamayı tercih etmeleri de, hayata tutunma çabası içinde birliktelik ruhu ve dayanışmasıyla hareket ettikleri, düşük ücretli ve itibarsız işlerden elde ettikleri gelirle ancak bu düzeyde yaşama imkânına sahip olabildikleri ve de geride bıraktıkları aileleri ya da ileride yapmayı planladıkları işleri için ancak bu şekilde para biriktirebildikleri anlamına gelebilir. Kaldıkları dairede sessizce hareket edip diğer apartman sakinlerini rahatsız etmemeye çalışmaları ve herhangi bir suça bulaşmaktan uzak

durmaya gayret etmeleri, hem bu ağır yükler altında ezilmelerinin hem de şikâyet edilip sınır dışı edilme korkusunun bir sonucu olmalıdır.

Buna rağmen sığınmacılara yönelik ithamların, özellikle sığınmacı genç erkekler üzerinden savaştan kaçanlar, çalışmayan tembeller, kültürümüzü bozanlar, teröristler, tecavüzcüler şeklindeki ifadelerle dışa vurulduğu görülmektedir. Nitekim Freedman da Batılı toplumlarda üretilen uluslararası söylemlerde sığınmacıların toplumsal cinsiyet açısından ele alındığını ve toplum için bir tehdit unsuru olarak algılandığını belirtmektedir. Söz konusu söylemlerle özellikle erkek sığınmacıların geri kalmış, barbarlar olarak gösterildiğini ve toplumdaki güvenlik endişesini pekiştiren “potansiyel teröristler” biçiminde resmedildiğini ifade etmektedir (Freedman vd. 2017). Bauman’a göre ise sığınmacılar, kendilerine vurulan bu tür damgalarla iktidarlar için ideal bir “sapkın öteki”, “özenle seçilmiş propoganda malzemesi” haline gelmektedirler (Bauman, 2018: 72).

Sığınmacı erkeklerin bu şekilde damgalanmaları bir yönüyle de tecavüzcü siyah erkek mitiyle benzerlik göstermektedir. Birleşik Devletlerde ve kapitalist ülkelerde 1930’lu yıllarda beyaz erkeklerin siyah kadınlara tecavüz ettikleri bilinmesine rağmen durum tam tersi bir şekilde yansıtılmış, siyah erkekler iktidarlar ve toplum tarafından tecavüzcü olarak damgalanmıştı. Hatta yaşanan tecavüz vakalarında siyah erkekler sahte tecavüz suçlamalarıyla yargılanmıştı. Angela Davis bu durumu “tarihte ırkçılık tarafından uydurulan en etkin oyunlardan biri” olarak tanımlamış ve siyah tecavüzcü mitinin, yöntemsel olarak siyah topluluğa karşı yükselen şiddet ve terör dalgaları için haklı nedenler aranmaya başlamasıyla aynı zamanda ortaya çıktığını belirtmiştir (Davis, 1994: 165).

6.4. Sömürü

6.4.1. Çalışma Hayatında Sömürü: “Zaten Bu Kişilere Biz Yapmadığımız İşleri Veriyoruz”

Aslında göçün her aşamasında göçmen sömürüye açık durumdadır. En basitiyle göç yolculuğunda “göçmen kaçakçılığı” ya da “insan ticareti” olarak ifade edilen durumla, vardıkları ülkede ise ağır çalışma koşulları altında ucuz işgücü olarak çalışmak, yerli halktan daha fazla ev kirası ödemek zorunda kalmakla karşı karşıyadır. Sığınmacıların göç yolculuğunda karşılaştıkları kendilerini sömürülmeye açık hale getiren olay ve durumlar

daha önce ele alındığı için burada sığınmacıların çalışma hayatına odaklanılacak, sığınmacıların geçimlerini sağlamak amacıyla yerleştikleri şehirdeki iş hayatları, çalışma koşulları ve karşılaştıkları zorluklar ele alınacaktır.

Çeşitli nedenlerle ve değişik şekillerde göç yoluna düşen göçmenlerin sorunları güvenli topraklara ulaştıklarında sona ermez, yabancıları oldukları bir ortamda hayata tutunma çabası baş gösterir. Doğup büyüdüğü toprakları, evlerini, sahip oldukları bütün maddî birikimi, emlak ve emtiayı, mezarlarını ve hatıralarını geride bırakıp hiç bilinmedik bir yere doğru göçe başlamak, geçmişte olduğu gibi bugün de tüm göçmen grupları için aynı derecede sarsıcı ve etkileyici bir durumdur. Göç sırasında yaşanan olumsuzluklar, kaybedilen aile fertleri, ölümler ile süren ve geldikleri yerde de anlaşmazlıklar, hastalıklar, ölümler ile devam eden sorunlar, zaman zaman çatışmalara ve savaşımlara ve savaş sonrası uzun zaman boyunca etkisi devam eden travmalara sebep olabilir (Özipek ve Tanrıku, 2021: 13).

Göçmenlerin/sığınmacıların vardıkları ülkede daha önce elde etmiş oldukları sosyal-kültürel-ekonomik sermayelerinin sıfırlanıp başka bir statüde, genelde daha alt statüde hayata tutunmaya çalışmaları ise bir taraftan türlü mağduriyetlere ve sömürülere maruz kalmalarını kaçınılmaz kılarken, diğer taraftan da gereksiz ve istenmeyen bir yük olarak görülmelerine ve muamele görmelerine sebebiyet verir. Bir bakıma göçmenler/sığınmacılar da “atık insanlar” (ihtiyaç fazlası ya da ıskarta insanlar) ya da başka bir ifadeyle “harcanmış insanlar” (zorunlu nedenlerle ya da bilerek/isteyerek kayıt dışı bırakılan, kalmasına izin verilmeyen kimseler) olarak düzen kuruculuğun (her düzen nüfusun bir kısmına “işe yaramaz”, “yetersiz”, “istenmeyen” damgasını vurur) ve ekonomik ilerlemenin (“hayatını kazanmanın” eskiden geçerli yollarını geçersiz kılan, değerini düşüren, bu meslekleri icra edenleri yaşamını sürdüremez hale getiren ekonomik ilerlemenin) önündeki engeller haline gelirler (Bauman, 2018: 17-18). Zira “ıskarta” edilen insanlar olarak hayatta kalma araçlarından mahrum olduklarından kendi imkânlarıyla yaşamlarını sürdüremeyecekler, dolayısıyla bakımlarını sağlamak yani barınma, beslenme, giysi ihtiyaçlarını karşılamak gerekeceğinden çoğunlukla malî külfet olarak algılanacaklardır (Bauman, 2018: 24).

Nitekim bu çalışmada da görüşme yapılan sığınmacı erkeklerden GS-5 ve GS-10 kodlu iki Suriyeli, GI-5 ve GI-8 kodlu iki Iraklı ve GA-3 ve GA-13 kodlu iki Afganistanlı

sığınmacının ülkelerinde mühendis, öğretmen, esnaf gibi daha statülü işlere sahipken göç ettiklerinde ciddi statü kaybına uğradıkları ve Düzce’de vasıfsız işlerde çalışmak zorunda oldukları görülmüştür. Ayrıca ülkesinde statülü işlere sahip olan GS-2, GI-1, GI-4, GI-7 ve GI-12 kodlu sığınmacılar şu an herhangi bir işte çalışmamakta, Avrupa’daki ailelerinden maddi destek almaktadırlar. Hatta GI-7 kodlu Iraklı görüşmeci Düzce’de bir kafeye yerli halktan birisiyle ortak olduğunu ve 20 bin dolarını ortak olacağı kişiye verdiğini fakat o kişinin kendisini dolandırdığını ifade etmiştir. Yine GI-1 kodlu Iraklı görüşmeci Düzce’den 15 bin dolara arsa satın aldığını, ancak arsanın başka bir kişiye de satılması suretiyle dolandırıldığını ve parasını geri alamadığını, hatta olayın üstünü kapatması için tehdit edildiğini anlatmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu kişiler göç ettikleri yerlerde çeşitli şekillerde sosyo-kültürel-ekonomik sermayeleri sıfırlanarak Bauman’ın belirttiği gibi daha alt statüde hayata tutunmaya çalışmaktadırlar.

Göçe sebep olan nedenler ilk bakışta daha az ekonomik, daha çok siyasî kabul edilen şartlarda ortaya çıksa bile, nihaî durumda emek haline dönüşmeyen ve dolayısıyla bu niteliği üzerinden sömürüye tabi bırakılmayan bir göç hareketi aslında mevcut değildir (Akalin, 2016: 89-90). Gerçekten de bireylerin çalışma yaşamında gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetler, onların gündelik yaşamlarında önemli rol oynarlar ve üyesi oldukları toplumun sınıfsal yapısı içindeki konumlarını belirlerler. Bu olgu göçmenler için de geçerli olup göçmenlerin emek piyasasındaki konumu göç ettiği toplumdaki konumunu açıklayan önemli bir gösterge olur (Ciğerci, 2016: 110). Ancak statülerle birlikte çalışma hakkının düzenlenmeyişi, gelenlerin kayıt dışı istihdama yönelmelerine neden olur. Hayatlarını idame ettirmek isteyen göçmenler/sığınmacılar, “yasal olmayan” bir biçimde çalışarak çoğu kez ucuz işgücü olarak görülürler ve sosyal güvenlikten yoksun biçimde emek sömürüsüne maruz kalırlar (Akbaş Demirel, 2015: 65).

Yasalar açısından yabancılara Türkiye’deki çalışma durumu ve haklarına bakıldığında metinler ile uygulama arasında farklılıklar ya da işlevsizlikler olduğu görülür. Örneğin Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için iş izni almak daha kolay olabilmektedir. Suriyeliler önceleri sadece kimlik kartını aldığı ilden çalışma izni alabiliyorken, bugün kimliğini aldığı ilin dışındaki başka bir ilden de çalışma izni alıp orada çalışabilmektedir. Yine uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar da çalışma izni almak hususunda aynı durumdadırlar. Bununla birlikte geçici koruma statüsü verilen Suriyelilerde kimlik süresi bir sorun teşkil etmezken, uluslararası koruma başvurusunda

bulunanlarda, yani statü verilip verilmeyeceği hakkında karar verilecek yabancılarda bu durum sorun olabilmektedir. Zira geçici koruma statüsünde olanların Türkiye’de bulunma sürelerinin bitişine dair herhangi bir tarih belirtilmemiş, uluslararası koruma başvurusunda bulunanların ise kimliklerinin altı ay geçerli olduğu ve bu süre sonunda tekrar yeniletmeleri gerektiği karar altına alınmıştır. Aslında bu durum çalışma izinlerinin bir ya da iki yıl olarak verilmesiyle alakalı bir husustur. Uluslararası koruma başvurusunda bulunanların çalışma izin süreleri kimlik izin süresinden fazla olduğu için Çalışma Bakanlığı bu kapsama giren kimselerle ilgili olarak izin düzenleyememektedir. Başka bir yapısal engel de çalışma izninin düzenlenebilmesi için yabancının ilk altı ay Türkiye’de kalmış olması ve iş başvurusunu işverenin yapması şartıdır. İşveren başvuru yaptığında zaten başvurunun, ilgili evrakların, kimliğin yabancıya ulaşması altı ay sürmekte ve çalışma izninin alınmış olması bir işe yaramamaktadır. Yapılan son düzenlemeyle uluslararası koruma başvuru sahiplerine kimlik kartları artık bir yıllık süreyle verilmekte, bu durum onların çalışma izni almalarında bir rahatlık sağlasa da kayıt dışı çalışmalarına engel olamamaktadır.

Yabancıların çalışma haklarını düzenleyen söz konusu kanun, 13.08.2016 tarihli ve 29800 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu’dur. Buna göre “çalışma izin başvurusu olumlu değerlendirilen yabancıya, iş veya hizmet sözleşmesinin süresini aşmamak koşuluyla, gerçek veya tüzel kişiye ya da kamu kurum veya kuruluşuna ait belirli bir iş yerinde veya bunların aynı işkolundaki işyerlerinde belirli bir işte çalışmak şartıyla ilk başvuruda en çok bir yıl süreli çalışma izni verilir” denmektedir (ÇSGB, 2022). 2014 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda ise Suriyelilere işgücü piyasasına erişim izni verilmiş ve uygulaması Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bırakılmıştı. Ocak 2016’da da geçici koruma kapsamındaki Suriyeli mültecilerin çalışma izni başvurusunda bulunmasına izin veren yeni bir düzenleme yayınlanmıştı. Görüleceği üzere çalışma izinlerine erişmek belli koşullara bağlanmış, örneğin işveren başvurusu ve mültecilerin çalışma izni başvurusu almadan önce en az altı aydır Türkiye’de kimlik kartı sahibi olması, yani kayıtlı olması gibi şartlar getirilmişti.

Bununla birlikte bu tür yasal haklar ve koruma, bir çok Suriyelinin formel ve sosyal koruma içeren işlere erişimi anlamına gelmemiş, çoğu Suriyelinin yaygın bir şekilde kayıt dışı ve güvencesiz işlerde marjinalleştirilmesine engel olamamıştır (Dedeoğlu, 2020: 213).

Nitekim işverenin yabancı işçiye garantör/kefil olması ve çalışma izninin bu kefalet üzerinden verilmesine dayalı bu türden düzenlemeler, işçilerin içinde çalıştıkları sistemle tek bağlantısının işveren üzerinden kurulması sebebiyle Gardner gibi kimseler tarafından modern dönemin kölelik sistemi olarak adlandırılmıştır (Gardner, 2010: 218). Düzce’de esnafılık yapan YE-8 kodlu görüşmecinin anlattıkları da bu durumu doğrular niteliktedir.

YE-8 sığınmacıların iş seçmediğini, vasıf gerektirmeyen tarım, hayvancılık, inşaat ve hizmet sektöründeki her türlü işte çalıştıklarını ve aldıkları düşük ücretlerden memnun göründüklerini söylemiş, devletin ve kurumların sığınmacıların çoğu yerde kayıtsız ve sigortasız çalıştıklarından haberdar olduğunu, fakat bir şekilde para kazanmaları ve geçinmeleri gerektiğini bildiği için bu durumu görmezlikten geldiğini belirtmiştir. Kayıtsız ve sosyal güvencesiz çalıştıkları için makina kullanma becerisi gerektiren tehlikeli işlerde pek istihdam edilmediklerini, işyeri sahiplerinin sığınmacıları sigortalı olarak çalıştıramadığından ve de olası iş kazalarında kendileri sorumlu tutulduğundan risk üstlenip sığınmacı istihdam etmeyi pek düşünmediklerini aktarmıştır.

“Bunlar her işte çalışıyor, yani bunlar iş seçmiyorlar. Ahırda da çalışıyorlar, çamurda da çalışıyorlar. Sıvada, inşaatlarda zaten çalışıyorlar ve küçük paralarla mutlular. Şimdi bunlara sigorta yapamıyorsun, Bağ-kur yapamıyorsun. Bunlar böyle tarım işinde çok çalışıyorlar, köyde hayvancılık yapıyorlar. Devletimiz işte bazılarını görmüyor. Ses çıkarmıyorlar kurumların çoğu. Geçinsinler bir şekilde diyorlar.” (YE-8, esnaf, 58 yaşında).

K-12 kodlu bir kurum yetkilisi de Suriyelilerin çalışma izni alma hususunda Iraklı ve Afganistanlılardan daha avantajlı olduğunu vurgulamış, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen uluslararası koruma başvurusunda bulunanların mağduriyetine dikkat çekmiştir. Geçici koruma kanunundaki maddeler gereği geçici koruma altındaki Suriyelilerin mevsimlik işlerde ve tarım sektöründe çalışmalarına izin verildiğini, ancak uluslararası koruma kapsamındaki Iraklı, Afganistanlı ya da İranlıların üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekledikleri için çalışma hakları bulunmadığını belirtmiştir. Bekleme süresinin uzamasından dolayı bu durumun artık sürdürülemez bir hal aldığını, bu kapsamdaki kimselerin yanlarında getirdikleri paraların bittiğini, yurt dışından akrabaları tarafından gönderilen ya da ufak tefek işlerden elde ettikleri meblağların geçinmeleri için

yetersiz kaldığını, yasadaki bu maddenin mağduriyet ürettiğini ve değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Özellikle istihdam konusu. Mesela Suriyeliler mevsimlik işlerde ve tarım işlerinde çalışabiliyor. Geçici koruma kanununa böyle bir madde eklenmiş. Ama Iraklı ya da Afganistanlı ya da İranlı uluslararası koruma kapsamındaki yabancı üçüncü bir ülkeye yerleştirileceği için Düzce’de belirli bir süre kalmaktadırlar. Yani üçüncü ülke çıktığında Türkiye’yi terk edecekler. Bu sürede de başımın çaresine bakacağım diyor uluslararası koruma kapsamında bulunan bir yabancı. Ama iş öyle olmadı. Şu an 6-7 senedir, Düzce’de olan bir sürü uluslararası koruma kapsamında olan yabancı var. İlk başta Irak’tan getirdikleri paralar onlara yetti. Belki biraz mesleği olan gücü olan ya da başka yerden maaşı, yurtdışında akrabaları olanlar biraz idare etti. Ama şu anda artık birçok şeyleri bitti, sermaye bitti, çalışmak zorundalar ama çalışmaları yasak. Yani bununla ilgili bir düzenleme yapılması lazım bence.” (K-12, ilgili kurum yetkilisi, 55 yaşında).

Şehir merkezindeki bir lokantada garsonluk yapan ve sığınmacıları dışlamaksızın ekmeğimizi paylaşacağımız kişiler olarak gördüğünü söyleyen YE-9 kodlu görüşmeci, bugünkü sığınmacılar ile 1960’lı yıllarda Almanya’ya çalışmak için giden Türk vatandaşlarını karşılaştırarak bir takım çıkarımlarda bulunmuştur. Devletlerarası işgücü anlaşmalarıyla ekonomik göçmen olarak Almanya’ya gidenlerin çoluk-çocuğa bakmak ve hayat standartlarını yükseltmek için ihtiyaçtan gittiklerine işaret etmiş, bugün gelmekte olanların ise ülkelerindeki savaştan dolayı zorunlu göçmen olarak geldiklerini söyleyerek iki göç arasındaki farka dikkat çekmiştir. Zorunlu göçle gelen sığınmacıların hiçbir zararları olmadığını, bilakis faydaları olduğunu, şehirdeki önemsiz, değersiz, çöp gibi görülen karton ve hurdaları toplayarak geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını, hatta onların bu gayretli çalışmalarının daha önce atalet içinde olan Belediye’ye, temizlik işçilerine ve yerli halka örneklik ettiğini belirtmiştir.

Ben onlara bakınca bizim 40 sene önceki Türkiye’miz aklıma geliyor. Bizim nasıl buradaki işçilerimiz Almanya’ya giderlerdi, çalışırlar çoluk çocuğa bakarlardı ya, bunlar bunlardan birazcık daha farklı. Bunlar mecburi gelmişler, bizimkiler ihtiyaçlardan giderlerdi, işte hayat standartlarını yükseltmek için, bu insanlar mecburi geliyorlar. Hani hiçbir zaman için dışlayıcı bir gözle bakmadım, ekmeğimizi paylaşabileceğimiz kişiler olarak gördüm bunları. Bize hiçbir zararları yok, faydaları var, zararları yok. Bak bizim

dışarıdaki kartonlarımızı kim toplardı, çöplerimizi, ikinci el hurdalarımızı? Bak hepsi Suriyeli, Iraklı, Afganistanlı. Neden? Çünkü ekmeğinin peşindeler. Bizim Türklerimiz yapıyor muydu bunu? Daha önce yoktu, yapmıyorlardı. Bizim buradan üç gün çöp toplanmadığı günleri bilirim ben. Bak şimdi onları görerek bizim Belediyemiz de çalışıyor, temizlik işçilerimiz de çalışıyor, bizim Türkler de çalışıyor onlara bakarak. Birbirini tamamlıyorlar sonuçta.” (YE-9, garson, 53 yaşında).

Sığınmacıların çoğu kötü çalışma koşullarında, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretler karşılığında, kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar. Yukarıda değinilen iş kanunu çerçevesinde çalışma izni alan sığınmacı sayısı bir hayli düşüktür. Örneğin geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sığınmacılar içinde resmî kurumlardan çalışma izni alabilenlerin sayısı 2020 yılı itibarı ile 62.369 kişidir ve bunun sadece 127 kişisi (tüm yabancılar) Düzce ilindedir (ÇSGB, 2020). 3 milyon 600 bin Suriyeli sığınmacının yarısının istatistiki olarak 18 yaşın altında olduğu, geri kalan yarı nüfusun yarısının da kadınlardan oluştuğu varsayıldığında ve sığınmacı kadınların ucuz işgücüne katılımının erkeklere nazaran daha zor olduğunu bir önkabul olarak değerlendirildiğinde, yaklaşık 500 bin Suriyeli iş gücünün ekonomide işçi, işsiz, geçici ya da mevsimlik çalışan olarak varlığını sürdürdüğü tespitinde bulunulabilir (Gültekin, 2020: 59).

Göç ederek kendi toplumundan çok farklı bir topluma katılan göçmenin hayat tecrübesi bir anda sıfırlandığı gibi meslekî tecrübesi de sıfırlanma tehdidiyle karşı karşıyadır. Kendi ülkesinde ailesi, iyi bir işi, itibarı olan kişi can güvenliği nedeniyle sığındığı ülkede ciddi statü kaybı yaşayabilir ya da kabiliyetlerini yeniden tanzim etmek durumunda kalabilir (Adıgüzel, 2017: 112). Nitekim ülkesinde iken öğretmenlik yapan, Türkiye’ye geldiğinde çeşitli inşaat işlerinde çalışan GI-8 kodlu görüşmeci, Düzce’de özellikle inşaatlarda ve küçük sanayi işletmelerinde bir hayli yabancı işçinin düşük ücretlerle sosyal güvencesiz bir şekilde çalıştığını ifade etmiştir. Kendisinin de inşaatlarda tuğla taşıyarak, kalıp çakıp duvar örerek, mermer döşeyerek zamanla pek çok işi öğrendiğini belirtmiş, düşük ücretle çalışmaları sebebiyle inşaat işlerinin sığınmacıların yoğunlaştığı bir alan haline dönüştüğüne işaret etmiştir. Ayrıca daha önce inşaat işinde çalışmamış, bu iş koluyla ilgili hiçbir kabiliyeti bulunmayan yabancı birinin inşaatlarda farklı alanlarda çalışarak her kademedeki işi yapabilecek ustalığa erişebildiğine ve zamanla sektörün kalifiye işçisi ve ustası haline gelebildiğine dikkat çekmiştir.

“Oo çok var. Yani her yerde en az bir yabancı var. Yani şimdi Afgan çok var. Burada yabancılar yüzde 95 çalışıyorlar. İki durum var, bir kısım fabrikalarda, ucuz ücret alıyorlar, 2000 TL. Fabrikada sabah akşam çalışıyorlar, açlar, sigortasız, o şekilde çalışıyorlar. Öbür kısım mesela duvar işleri gibi inşaatta ne iş varsa çalışıyor. Artık inşaat işlerine alıştık, artık her şeyi yapabiliriz. Bugün tuğlada çalıştık, öbür gün mermerde çalıştık, diğer gün başka şeyde yani.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Yapı mühendisi olan YK-11 kodlu görüşmeci de GI-8'in ifade ettiği gibi sığınmacıların yaptıkları bazı gündelik işlerde zamanla ustalaştıklarını ve tercih edilmeye başladıklarını belirtmiştir. Sığınmacıların hayatlarını idame ettirebilmeleri için çalışmak zorunda olduklarını, kendi memleketlerinde olmadıklarından dolayı da daha ucuza ve her işte çalışmak durumunda kaldıklarını söylemiş, özellikle nakliye, inşaat, peyzaj gibi kayıt dışı gündelik işlerde yoğun olarak gündelik işçi şeklinde çalıştıklarına şahit olduğunu aktarmıştır. Diğer firmalar gibi kendilerinin de vasıfsız elemana ihtiyaç duydukları gündelik işlerde iyi çalıştıklarından dolayı çoğunlukla Afgan işçileri tercih ettiklerini, kendi işçileri gelmediğinde, hastalandığında, ilave işçiye ihtiyaç duyduklarında tanıdıkları Afgan işçiler vasıtasıyla bu işçileri çağırarak asıl elemanlarının yanında çalıştırdıklarını dile getirmiştir.

“Aslında her yerde çalışıyorlar. İşyerleri daha ucuza eleman temin edebildikleri için göçmenleri çalıştırıyorlar. Onlar da çalışmak zorundalar ki çalışmalılar da zaten, bence her insan çalışmalı. O yüzden her yerde var ama en yoğun gündelik işçi olarak görüyorum ben göçmenleri. İnşaat sektöründe olsun, normal bir marketin nakliyesinde, taşımada ya da bireysel, sadece nakliye firmalarında, ev taşımada falan. Genelde hep bir iki tane de olsa asıl elemanları var, fakat gündelik çağırdıkları hep göçmenler de var. Peyzaj işlerinde de var, gördüğüm genelde göçmenler tercih ediliyor... Kendi işçilerimiz var, onların gelmediği hastalandığı ya da ekstra işçiye ihtiyacımız olduğu zaman biz de çalıştırıyoruz göçmenleri. Ama tabi sürekli gündelik çağıran firmalar da var yani. Bizim bir arkadaş Afgan çağırmıştı, onun vasıtasıyla biz de çağırdık.” (YK-11, mühendis, 33 yaşında).

YK-14 kodlu görüşmeci de özellikle Afgan gençlerin yerli halkın beğenmeyip yapmadığı kas gücü gerektiren işlerde ihtiyaçları olması dolayısıyla ucuz fiyata ve azimle çalıştıklarını belirtmiştir. Yerli halktan bazı kimselerin bundan rahatsızlık duyduklarını,

ancak bu tür işleri yapmaya da pek hevesli olmadıklarını, Afganların inşaatlarda amele, manavlarda çırak, mobilya ve kargo nakliyesinde hamal olarak düşük ücretle azimle çalıştıklarını, çabucak dil öğrenip iyi uyum sağladıklarını ve düşük ücret alıp sigortasız çalıştıkları için tercih edildiklerini dile getirmiştir. Sığınmacılara çalışma izni verilmesi gerektiğine dikkat çekerek kayıt dışı çalışmanın sığınmacıları daha fazla mağdur ettiğini ve sömürüye maruz bıraktığını belirtmiştir.

“Yerli halkın beğenip çalışmadığı işlerde Afgan çocuklar çalışıyorlar. Ucuz fiyata da çalışıyorlar. Yeter ki işimiz olsun diye çok azimliler. Çünkü gerçekten ihtiyaçları var. İnsanlar bundan dolayı rahatsız oluyor. Olabilirler ama onların yaptığı işi de kimse yapmak istemiyor. Çoğunlukla inşaat işlerinde, hamallık, halı yıkama, genelde beden işçiliği. Mobilyacılarda, kargo şirketlerinde taşımacılık, manavlarda görüyorum. Dili de çok çabuk öğreniyorlar. Bence çok iyi uyum sağlıyorlar. Düşük ücret aldıkları için daha çok tercih ediliyorlar... Bunlara çalışma izni vermen gerekiyor. Ama bizim yerel halkta da sigortasız çalışan çok insanımız var zaten. Bu bir tek göçmenlere özel değil. Göçmenlerde bu çok daha zor ama zaten bizim işçi politikalarımız düzenli bir şekilde oturmadiği için, onlar için özel bir şey yapamıyorlar... O kadar ciddi kontrol edildiği halde, büyük cezaları olduğu halde firmalar bunu yapıyorlar. Şu var ama insanlar asalak gibi yaşayamazlar, ya çalışma izni verecekler ya da insanlar bu şekilde de olsa çalışacaklar.” (YK-14, sosyolog, 37 yaşında).

Bilindiği üzere dünya kapitalizmi 1970’lerde başlayan krizle birlikte bir yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Bu dönemde ileri teknoloji kullanımı, emek süreçlerinde esneklik, küçük işletmelerin yaygınlaşması ve sosyal devlet anlayışının terk edilmesi gibi dönüşümler söz konusu olmuştur. Kapitalizmin uluslararası ölçekte yeniden yapılanma sürecine bağlı olarak, Türkiye’deki çalışma ilişkilerinin de bugün iyiden iyiye neo-liberal parametrelerle şekillenmekte olduğu artık şüphe götürmeyen bir durumdur. Bir taraftan devletin istihdam sahalarını terk ederek özel teşebbüsleri desteklemeye başlamasıyla devamlılık arz eden aceleci özelleştirme süreci, diğer taraftan üretim ilişkilerinde esnekleşme, taşeronlaşma ve emek piyasasındaki diğer değişiklikler yoluyla çalışma ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi anlayışı, çalışma ilişkilerine yeni bir şekil vermektedir. Yine bu süreçte çalışanların sosyal güvenliğini sağlayan resmî kuruluşların emek piyasası üzerindeki etkisi giderek azalmakta ve emekçi kesimler lehine olan sigorta hakkı gibi resmî düzenlemeler uygulamada hükümsüzleşmeye başlamaktadır (Durak, 2018: 23).

Dolayısıyla YK-14'ün de yukarıdaki ifadesinde belirttiği gibi aslında kayıt dışı çalışma sadece göçmenlerin gelmesiyle ortaya çıkmış bir durum değildir. Küreselleşme giderek hayatımıza daha fazla girerken, hükümetler ile şirketler kendi emek ilişkilerini esnekleştirme konusunda birbiriyle yarışmakta, güvencesiz işlerde çalışanların sayısı katlanarak artmaktadır (Standing, 2019: 19). Emek piyasasındaki bu yapısal değişiklikler göçmen emeği üzerinde de etkili olmakta, her türlü sektörde güvencesiz ve sigortasız işlerde çalışan göçmenlerin sayısı artış göstermektedir. Nitekim kendisine ait şirketlerle farklı sektörlerde iş yapan K-1 kodlu görüşmeci de, yerli halktan kişilerin güvencesiz işlerde çalışmak ve her işi yapmak isteğinde olmadıklarını, seçici davrandıklarını, bu nedenle tarımda ve diğer alanlarda adam bulmakta zorlandıklarında haber gönderip sığınmacıları çağırdıklarını, onların da ücreti mukabilinde verilen işleri yaptıklarını belirtmiş, sığınmacıların hem ekonomik olması hem de işlerin yürümesi açısından sektöre önemli katkılarda ve faydalarda bulunduklarına dikkat çekmiştir. Görüldüğü kadarıyla yerli halkın belli iş kollarında sosyal güvencesiz olarak çalışmayı istememesi, çalışmak zorunda olan göçmenlere iş imkânı sunarken, onları daha düşük ücretlere razı olmak durumunda bırakmaktadır.

“Şimdi benim farklı sektörlerde şirketlerim var. Bazen çalıştıracak adam bulmakta zorlanıyoruz. Onlara haber veriyoruz. Geliyorlar, sağ olsun yapıyorlar. Yani neyse ücretleri mukabilinde onları da vererek. Yani bizim yerli insanımız artık her işi yapmıyor. Çok seçici oluyorlar öyle söyleyeyim. Hani tarımda vesaire bu arkadaşları çalıştırıyoruz, yani kendi istekleri ile. Aslında hem ekonomik açıdan hem işin yürümesi açısından buradaki birçok insana faydaları oldu.” (K-1, siyasi parti temsilcisi, 38 yaşında).

Türkiye'nin mevsimlik tarım işgücü piyasaları, farklılaşmış ve kırılgan işgücü kaynaklarına erişimle karakterize edilmektedir. Zaman içinde çok dinamik bir şekilde değişim gösteren bu işgücü kaynakları, 1950'lerde yerli topraksız çiftçilerden, 1990'larda Kürt işçilerinden oluşurken son zamanlarda Suriyeli göçmenlerden oluşmaya başlamıştır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye gelişiyle birlikte Türkiye'de tarımsal üretimde göçmen işgücü çoğalmış, işgücü piyasası farklılıkların içerilmesi stratejisi ile katmanlaşmıştır. Aynı iş grubu içinde, örneğin Suriyeli işçiler, kadın ve çocuklar gibi daha kırılgan grupların tarımsal üretime dâhil olması, bu katmanlaşma ve farklılıkların içerilmesi stratejisinin bir parçası olmuştur. Bunun yanı sıra tarımsal işgücü piyasasının göçmen olanlar ve olmayanlar şeklinde bölünmesi, göçmen emeğinin daha savunmasız, daha esnek ve daha

rekabetçi hale gelmesine ve bağımlı/bağlı emeğe dönüşmesine yol açmıştır (Dedeoğlu, 2020: 210).

YE-9 kodlu görüşmecinin de belirttiği gibi Düzce’de üretimi yapılan fındığın toplanması sırasında yerli halkın, doğundan gelenlerin ve göçmenlerin emeği kullanılmaktadır. Ancak fındık toplama işinden anlaması ya da belli bir ücretin altında çalışmaması sebebiyle yerli halka verilen ücret diğerlerine verilen ücretten daha fazla olmaktadır. Göçmen emeğinin daha savunmasız olması, kayıt dışı sektörlerde sigortasız olarak daha düşük ücretle çalışmalarına sebebiyet vermekte, bu da fırsatçılığa ve emek sömürüsüne yol açmaktadır.

“Fındık yevmiyesini gözümüzün önüne alalım. Bugün bir göçmen işçimizi 80-90 liraya fındığa soktuğumuzda, bizim işçimizi 120-130 liraya fındığa sokuyoruz. Bunların (sığınmacıların) çoğunun nüfus kâğıdı yok, nüfus kâğıdı olmadığı için bu insanlara sigorta yapmıyorlar, yapamıyorlar. Bilmiyorum, biraz fırsatçılık da oluyor. Hoş değil, adamın hakkını vereceksin. Bu adamın çocuğu çocuğu yok mu? Bu adamın memleketinden, elinden ekmek bekleyen bir ailesi, yakınları var. En azından bize verilenin verilmesi lazım onlara.” (YE-9, garson, 53 yaşında).

YE-3 kodlu görüşmeci de yerli halkın çalışmak için belli kriterlere sahip olduğunu, gündelik, vasıfsız işlerde çalışmak istemediklerini, gençlerin dolgun ücretli, rahat, masa başı iş baktıklarından dolayı esnafın çırak bulamamaktan, bulduğu çırakların da işi ve parayı beğenmediğinden işini doğru-dürüst yapmadığından şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Buna karşın sığınmacıların, özellikle de Afganistan kökenlilerin hiçbir kriter ileri sürmeksizin her türlü işi yaptıklarını, işten kaçmadıklarını, azimli bir şekilde çalışarak hayat mücadelesi verdiklerini ve bu şekilde Düzce’de beğenilmeyen, pis, düşük ücretli işleri yapacak eleman boşluğunu doldurduklarını söylemiştir.

“İşten kaçmıyorlar. Çok küçük yaşta olmalarına rağmen çatır çatır çalışıyorlar. Hiçbir işi ben bunu yapmam, beğenmem diyerek reddetmiyorlar. Dolayısıyla istihdam anlamında belki bizim halkımızı zorluyor olabilir. Çünkü şöyle bizim yerli halkımızın belli kriterleri var. O kriterleri yakalarsa gidip çalışıyor. Ama onlar kriter tanımıyor. Ne iş olsa yaparım diyorlar. Günlük belli bir geliri olsun yeterli. Af buyurun şimdi pis işler diye tabir ettiğimiz, hani beğenilmeyen işleri onlar can-ı gönülden severek ve isteyerek yapıyorlar. Karton toplamaya kadar. Şimdi bir tane karton da çıkarsan dışarı pat bir Iraklı geliyor

veya Afgan alıyor gidiyor. Yani azimli bir şekilde onlar hayat mücadelesini veriyor. Bir lokantacı arkadaşım yemin ediyorum işçi bulamıyorum çalışacak dedi. Yerli vatandaştan bahsediyor. Çünkü ne parayı beğendirebiliyorum dedi, ne işi beğendirebiliyorum dedi. Adama iş vermişiz çalıştırıyoruz dedi. Bugün telefon ediyor akşam geç yattım sabah kalkamadım gelemeyeceğim. Kafasına göre gelip gidiyor. Herkes istiyor ki masa başı olsun, rahat olsun, dolgun ücret olsun, ama öyle bir şey yok ki, birileri bu işleri yapacak. O yapmazsa öbürü yapıyor yani. Bence en güzel dolduran bu boşluğu Afganlar. Yani dil gerektirmeyen, arka planda yapılan işlerde canla başla çalışıyor Afganlar.” (YE-3, esnaf, 43 yaşında).

Türkiye’deki ekonomik üretim, iş, çalışma, milli gelir ve bölüşüm gibi meselelere bakıldığında hesaba katılmayan bir göçmen emeğinin söz konusu olduğu görülür. 2011 öncesinde İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlerde çoğu enformel sektörlerde ucuz işgücü piyasasının aktörleri olan Kafkasya, Doğu Avrupa, Afganistan, İran ve Afrika kökenli yüzbinlerce işçinin yarattığı katma değer Gayr-i Safi Milli Hasıla’daki yeri görünmez bir haldeydi. Bu insanların hukukî anlamda vatandaş olmamalarından dolayı enformel sektör aracılığıyla ekonomiye yaptıkları katkılar bölüşümde görünmemekte, vatandaşlar hanesine yazılmaktaydı. Yine bu statüdeki kağıtsız işçiler belli başlı bölge ve kentlerde varlığını sürdürüyorlardı. Fakat 2011 sonrasında Suriyelilerin gelmesinden itibaren Türkiye’deki bütün bölge ve kentlerdeki sermayedar kesimlere, güvencesiz ucuz emek, bilgi ve yeni sermaye girdileriyle, kolay servet biriktirme imkânları sağlanmış oldu. Gıda, tarım, tekstil veya inşaat sektörüne kadar bugün Suriyelilerin emek arzında bulunmadığı hiçbir alan kalmamış görünüyor ancak resmiyet anlamında hukukî özneler olarak değil, sadece üretim kısmında katkı sağlayan emek olarak görülüyorlar. Göçmenliğin ve mülteciliğin görünmezlik paradoksu, vatandaşlık ve diğer hukukî özne olma imkânlarının yokluğunu da beraberinde getirdiğinden, Suriyelilerin ve diğer düzensiz göçmenlerin üretime yaptıkları katkılar bölüşümde gözden kayboluveriyor (Gültekin, 2020: 59- 60).

Devletin mültecilerle geçicilik üzerinden ilişki geliştirdiğine dikkat çeken K-6 kodlu görüşmeci, göçmen emeğinin ekonomiye katkısı olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak geçmişte Almanya’da Türk işçilerine uygulanan işçi politikalarına benzer şekilde Türkiye’de de sığınmacılara yönelik şartlara uygun bir işçi politikası oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Yukarıda ifadeleri verilen diğer görüşmeciler gibi kendisinin de

yerli halktan mevsimlik işçi bulmakta zorluklar yaşadığını, sığınmacıların bu hususta işveren açısından iyi bir alternatif olduğunu, 3.5 milyona ulaşan sığınmacı nüfusu içinde yer alan gençlerin dinamizminden faydalanmak gerektiğini dile getirmiş, ancak geçici olan sığınmacıların mekânın sahibi olan yerli halk gibi dükkan, bakkal açıp işletmeci olmalarını etik ve doğru bulmadığını söyleyerek buna müsaade edilmemesi gerektiği uyarısında bulunmuştur. K-6'nın kendisiyle çelişkiye düşerek dile getirdiği bu yaklaşımda sığınmacıların tespit ve kontrolü açısından bir düzenleme yapılmasının lüzumlu olduğu, ancak bunun çalışma hakkı ve sosyal güvence gibi hususları kapsamadığı, sadece vasıfsız ve geçici işlerde onların emeğinden faydalanılması gerektiği, dolayısıyla göçmen emeğinin daima sömürüye açık bir halde kalmasının istendiği görülmektedir.

“Şimdi şöyle. Bunlar ismi üzerinde mülteci. Devlet buradan baktığında geçici olarak barınıyorlar mantığıyla bakar. Bununla ilgili geçmişte biliyorsunuz bizim büyüklerimiz Almanya'ya gidip çalışmışlardır, öyle bir işçi politikası vardı orada. Bu, Türkiye'deki şartlara göre burada da sağlanabilir aslında. Bunlar geçici dahi olsa mutlaka ekonomiye katkısı olduğunu düşünüyorum. Benim bazen (yerli halktan) mevsimlik işçi bulamadığım zamanlar oluyor. Burada alternatif bir işçi potansiyelinin olması işveren açısından da iyi bir şey yani. Suriyelilerin olması, Afganların olması alternatif açısından iyidir. Bu ülke açısından da güzel bir şekilde düzenlenmiş işçi politikası olsa. Mutlaka bunu ekonomiye kazandırmış olmamız lazım diye düşünüyorum. Çünkü 3.5 milyon üstünde sayı gerçekten az bir sayı değil. Özellikle genç nüfusun olduğu bir sayı bu... Biz onlara iş imkânı sağlayalım, ekmeğimizi bölüştürelim ama işletmeci noktasında etik ve doğru bulmuyorum ben. Benim Düzceli bakkalımın yanında bir bakkal açarsanız olmaz yani. Ona müsaade etmemek lazım diye düşünüyorum.” (K-6, siyasi parti temsilcisi, 47 yaşında).

K-7 kodlu görüşmeci de K-6 gibi işverenlerin yerli halktan eleman bulmada sıkıntı yaşadıklarına vurgu yapmıştır. Bu konuda devletin işverenlere yabancı işçi çalıştırma şartı olarak koyduğu yüzde on kotasının arttırılmasının hem işveren hem de sığınmacılar açısından faydalı olacağını belirtmiştir. Sığınmacıların yerli halkın yapmaya istekli olmadığı en alttaki işleri yaptıklarını, dolayısıyla bazı kişilerce tekrarlanan “işimizi elimizden aldılar” ifadesinin gerçeği yansıtmadığını söylemiştir. K-7, K-6'dan farklı olarak sığınmacıların Almanya'ya giden Türk işçileri gibi kalıcı olacağına dikkat çekmiş, bugün vasıfsız işlerde canla başla çalışmak zorunda olan sığınmacıları ileride daha kalifiyeli işlerde görebileceğimizi ifade etmiş, hatta istihdam oluşturup yanlarında yerli işçi

çalıştırabilecek konuma gelebilecekleri öngörüsünde bulunmuştur. Bunun da gayet tabii bir süreç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sığınmacıların çalışmak zorunda olmaları ve kanun tarafından korunmamaları dolayısıyla kötü niyetli kimseler tarafından kaçak işçi olarak çalıştırıldıklarına ve bazen de ücretlerinin ödenmediğine işaret etmiştir.

“Bu insanlar (sığınmacılar) burada ekonomiye sokularak katma değer üretilebilir. Ve ben birçok insanın işe girmesine yardımcı oldum. Bu işten sanayiciler de fayda sağlıyorlar. Bunu kötü niyetle kullanan insan da var. Adamı çalıştırıyor kaçak olduğu için parasını vermiyor. Ama onun haricinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının yapmayacağı fındık toplama, araba yıkama gibi en alttaki sıkıntılı işlerde çalışıyorlar. Bunlar olmasın diyorlar da, bu işlerin de olması lazım bir şekilde. Nasıl bizimkiler de Almanya’ya gittiklerinde birinci sınıf işlerle başlamadılar, madenlerde çalıştılar. Ama ikinci, üçüncü kuşak okudu. Mühendis olanlar var, yanında Alman çalıştıran Türk vatandaşları var. Bu da öyle bir süreç bana göre... Geldiler işimizi elimizden aldılar diye bir şey yok. Onların çalıştığı işler kimsenin yapmayacağı işler. Düzce’de sanayicilerin en büyük derdi eleman bulamıyorlar burada. Dolayısıyla aslında sanayicinin işgücüne ihtiyacı var burada, orda bunu eğer devlet yüzde 10 kotayı arttırırsa belli muafiyetler gelirse sanayici onları ister. Sonuçta bunların toprak geliri yok, bunlar her gün çalışmak zorundalar.” (K-7, dernek yetkilisi, 55 yaşında).

Görüldüğü kadarıyla sığınmacı kimliği, ev sahibi işçiler için genellikle hoşgörü ile hor-görü arasında gidip gelen damganın nesnesi haline gelebilmektedir. Mahallenin ortadan kalktığı, nüfusun, olağan koşulların oldukça üzerinde bir rakama ulaştığı İstanbul gibi şehirlerde, bu kimlik, bir yandan ucuz işgücü, yeni tüketiciler olarak değerlendirilirken, diğer yandan egemen kimlik mensuplarının yaşamakta oldukları sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların sebebi olarak gösterilmekte ve nefret nesnesi haline gelmektedir. Böylece bir şekilde piyasa ilişkilerine dâhil edilen sığınmacıların, kimlik hiyerarşisindeki konumları sürekli hatırlatılmak suretiyle emekleri üzerindeki baskıyı hissetmeleri sağlanmakta, eşitsiz ve ayrımcı uygulamalara ses çıkartmalarına engel olunmaktadır (Alpman, 2018: 342). Nitekim kamusal söylemlerde ucuz işgücü olan göçmenlerin giderek kirli, tehlikeli ve lanetli olarak tanımlanması ve hastalık getiren yabancılar olarak işlerimiz ve hayatlarımız için tehdit oluşturduklarının dile getirilmesi dikkate değerdir (Standing, 2019: 194). Ekonominin kötüye gitmeye başladığı, ekonomik

kriz belirtilerinin olduğu zamanlarda gözlerin hemen göçmenlere/sığınmacılara çevrilmesi de bir tesadüf olmamalıdır (Adıgüzel, 2017: 117).

Nitekim yukarıda ifadeleri aktarılan K-6'nın, sığınmacıların sadece ucuz işgücü olarak çalışması, işletme açmalarının uygun olmayacağı yönündeki düşünceleri ile sığınmacılara yönelik baskı ve eşitsizliğin devam etmesi gerektiğine dair piyasa tarafından benimsenen görüş birbiriyle paralellik arz etmektedir. Yine yerli halk tarafından dile getirilen “işimizi elimizden aldılar” klişesi de sığınmacıların ekonomik sorunların nedeni olarak gösterilmesiyle alakalı olmalıdır. Bununla birlikte yerli halktan görüşmecilerden birkaç kişi hariç çoğunluğunun, sığınmacıların yerli halkın işini ellerinden alma gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtmesi dikkat çekicidir. Sığınmacıların çalışmasının ekonomik dengeleri bozduğunu, yerli halkın çalışma alanlarını daralttığını söyleyen K-10 gibi görüşmeciler ise, bunun nedeni olarak genellikle sığınmacıların daha az ücret aldıkları için tercih sebebi olmalarını ve daha kolay iş bulmalarını göstermektedirler.

“Bu arkadaşlarımızın belli alanlarda ekonomik dengeyi bozdukları, iş alanlarını daralttıkları görülüyor. Zaten daha az ücrete çalışabildikleri için tercih ediliyorlar. Bunun da ekonomik dengeyi bozduğuna şahit oluyorum. İnsanlarımız bundan da rahatsız. Ya fabrikalarda bunlar daha kolay iş buluyorlar, daha düşük ücrete çalıştırılıyorlar. Malum ülkemizde denetim mekanizması çok işlemediği için bizim insanlarımız işsiz kalabiliyor yani.” (K-10, siyasi parti temsilcisi, 40 yaşında).

Diğer görüşmecilerin aksine Türkiye'nin işçiye ihtiyacı olmadığını düşünen K-8 kodlu görüşmeci ise, bazı işyerlerinin göçmen işçi çalıştırmak suretiyle işçilik maliyetini azalttıklarını, avantaj gibi görünen bu durumun aynı iş kolundaki diğer işyerleriyle haksız rekabete yol açtığını belirtmiş, herkesin çalışmak ve evine ekmek götürmek zorunda olduğunu, ancak evdeki çocuğu doyurmadan dışardakini doyurmanın mantıklı olmaması gibi öncelikli olarak 13 milyonu bulan işsiz gençlere iş bulunması gerektiğini dile getirmiştir. Böyle yapılmadığı takdirde bu gençlerin de bizim iç problemimiz haline geleceklerine, aç kaldıklarında diğerlerine ve göçmen işçilere saldırmaya başlayacaklarına dikkat çekmiş, bir şekilde bir denge bulunması gerektiğine işaret etmiştir. Geçmişte Almanya'nın yaşlı nüfusu ve çalışacak eleman sıkıntısı nedeniyle Türkiye'den gidenlere kapılarını açtığını, oysa bugün Türkiye'de işçiye ihtiyaç bulunmadığını, işsizlik rakamlarının bir hayli yüksek olduğunu dile getirmiştir. Böylece K-8, ucuz göçmen

emeğinin sadece işyeri sahiplerini memnun ettiğini, bu durumun göçmeni, rekabet içinde olduğu diğer işçileri ve göçmen çalıştırmayan diğer işyerlerini mağdur ettiğini söylemiş, devletin öncelikli olarak kendi vatandaşını düşünmesi gerektiğini ifade etmiş olmaktadır.

“Haksız rekabete yol açıyor. Aynı ürünü üretiyorsak, işçilik maliyetinde siz benden yarı yarıya daha avantajlı başlamış oluyorsunuz. Buna engel de olamıyorsunuz. Çalışmak zorunda herkes, evine ekmek almak zorunda ama evdeki çocuğu doyurmadan dışardakini doyurmanın mantığı yok. Onları da aç bırakırsanız bu sefer çocuklarınız da zarar görür, onlara saldırmaya başlarlar. Bir şekilde dengelemeniz lazım. Ama işle alakalı çok ihtiyaç var ise Türkiye’de olabilir. Şimdi Almanlar bize niye kapıyı açtı, çünkü yaşlı nüfusu, işlerini yapacak kimse yoktu. İşçiye ihtiyaçları vardı, kapıları o yüzden açtılar. Bizim şu an öyle bir şeye ihtiyacımız yok. Çünkü 13 milyon şu an işsizimiz var bizim. Bunlar da bizim için problem. Şimdi biz bu çocukları aç mı bırakacağız! Önce onlara iş vermemiz lazım.” (K-8, siyasi parti temsilcisi, 48 yaşında).

Daha ucuz olan göçmen emeği sebebiyle bir grup işçinin işlerini kaybetmesi ya da iş bulamaması, konut fiyatlarının geçici olarak yükselişe geçmesi mümkündür. Ancak göçmenlerin gelişile birlikte yeni ihtiyaçlar, yeni üretim, yeni tüketim ve yeni istihdam kapasitesi de harekete geçer. Böylece ekonominin hacmi genişler, yeni iş alanları açılır. Dolayısıyla başlangıçta ortaya çıkan işsizlik ekonominin hareketlenmesiyle birlikte geçici bir hal alır (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 45).

Göçmen emeğinin ekonomiye sağladığı katkıya ve dinamizme dikkat çeken K-12 kodlu görüşmeci de yerli halktan işçilerin beğenip de yapmadıkları işleri Afganistanlı, Iraklı sığınmacıların büyük bir hevesle yaptıklarını, firma sahiplerinin ya da fındık işçisi arayanların özellikle Afganistanlı işçi bulma peşine düştüklerini belirtmiştir. K-12 ayrıca göçmen emeğinin daha ucuz olduğunu ve göçmenlerin daha sıkıntısız çalıştıklarını, bundan dolayı firma sahiplerinin göçmen işçi istihdamına yöneldiklerini dile getirmiş, yasal izinleri olmadığından dolayı göçmen işçilerin sigortasız çalıştıklarını, ancak bu durumun hem işverenin hem de göçmen işçilerin işine geldiğini anlatmıştır. K-12, iş beğenmeyen veya iş verimliliği düşük olan yerli halktan kimselerin “işimizi elimizden aldılar” türü yakınmalarını doğru ve haklı bulmamakta, işini iyi yapanın ve performansı yüksek olanın daima tercih sebebi olacağını belirtmektedir.

Bunlar şimdi işgücüne çok büyük bir katkı sağlıyorlar. Türklerin beğenip de yapmadıkları işleri bu Afganlılar, Iraklılar yapıyor. Biraz da ucuz çalışmaları Düzce insanının işine geliyor. Birçok vatandaş fındık tarlasına Afganları ve Iraklıları soktu bu sene. Daha ucuz çalıştıkları için, öyle bir durum var. Herkesin işine geliyor yani... İşimizi elimizden aldılar diye bir şey yok. Büyük firma sahibi tanıdıklara soruyorum, diyorum sen neden Türk vatandaşı tercih etmiyorsun? Çalışmıyor, kimse iş istemiyor diyor ya da hoşumuza gitmiyor onların çalışması, onlar (sığınmacılar) daha iyi çalışıyor diyor. Özellikle Afganlıların peşine düştüler mesela. Öyle bir durum var, işverenler Afgan arıyorlar artık. Ha sigorta ödemedikleri için bir geliri var fabrikaya. Onun sigortasını ödeyemiyor yasal çalışma izni olmadığı için. Türk vatandaşına 2.200 verecekse yabancıya 1800 lira 1700 lira veriyor. Onun da işine geliyor, onun da işine geliyor. Öyle bir durum var, karşılıklı menfaat ilişkisi.” (K-12, ilgili kurum yetkilisi, 55 yaşında).

YE-8 kodlu görüşmeci de hem yerli halktan işverenin hem sığınmacı çalışanların, K-12'nin “karşılıklı menfaat ilişkisi” diye tabir ettiği durumdan memnun olduklarını belirtmiştir. Diğer görüşmeciler gibi sığınmacıların yaptıkları işlerin zaten yerli halktan kişilerin yapmadıkları işler olduğunu vurgulamış, bugün sığınmacılar çekildiği takdirde Düzce'deki bazı sektörlerin ışık kapatacağına, bazılarının da sıkıntıya gireceğine, bunun da ekonomiye büyük zarar vereceğine dikkat çekmiştir.

“Herkes memnun, öbürü de memnun. Yani artık o işi yapmak istemiyordu zaten bizim insanımız, çıkmış oradan. O adam da ışığı kapatırsa ekonomiye çok büyük zararı var yani. Bunlar Düzce'den çekilsin, yani çok yüklü bir şekilde çalışanlar var sağda solda, çok sıkıntı çekeriz vallahi. İnşaat sektörü durur desem yeri yani. Tabi inşaat sektöründe yüzde seksen bunlar çalışıyorlar ya.” (YE-8, esnaf, 58 yaşında).

Göründüğü kadarıyla sığınmacıların istihdamıyla ilgili olarak dile getirilen “işimizi elimizden aldılar” iddiası, sadece bu döneme mahsus bir ifade değildir. Geçmişte de yerli halk tarafından diğer göçmenlerle alakalı olarak aynı ya da benzer ifadeler kullanılmıştır. Mesela 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu ve kitlesel göç hareketi, işgücü piyasasında yerli halk ile göçmenleri karşı karşıya getirmiş ve bir anda işgücü arzını yükseltip rekabeti arttırarak göçmenler ile yerli halk arasında gerilim oluşmasına sebep olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla göçmenlerin göçün ilk aşamalarında hayata tutunma stratejileri gereği her işi kabul etme eğilimleri, işverenlerin de “her işi

yapmaya hazır” mağdur durumdaki göçmenleri ucuz işgücü deposu olarak görmeleri, göçmenleri tercih edilen işgücü haline getirmektedir. Bu durum da yerli halkın “geldiniz, işimizi elimizden aldınız” şeklinde tepkiler vermesine neden olmaktadır (Ciğerci, 2016: 131).

“İşimizi elimizden aldılar” iddialarına ihtiyatla yaklaşan K-2 kodlu görüşmeci, meseleye daha yakından bakıldığında, göçmen işçilerin yerli halkın yapmadıkları, çekildikleri iş kollarında çalıştıklarının, kas gücüne dayalı ağır işlerde istihdam edildiklerinin görüleceğine, “işsiz kaldık, iş bulamıyoruz” şeklinde yakınanların hangi işte ne kadar çalıştıklarına, iş için nerelere başvuru yaptıklarına bakılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu tür yakınmaların gerçeği yansıtmadığını düşünen ve bunları dile getiren kimselere inanmayan K-2, aslında bu tür iddiaların oluşan işgücü rekabetinde rakibine söylem yoluyla üstünlük kurmaya çalışmak ya da daha fazla hak ve imtiyaz peşinde olmak ile ilgili olabileceğine de işaret etmiş olur.

“Ya inanmıyorum, işlerini ellerinden hiç kimse almıyor. Onların bıraktıkları, yapmadıkları işleri onlar alıyorlar. Zaten onlar ağır işlerde, bedenen kas gücüne dayalı işlerde çalışıyorlar. Yani işsiz kalıyoruz, çalışamıyoruz sözleri gerçek değil. Aslında analiz edilip incelenmesi gereken bir konu bu. Biz işsiz kaldık, iş bulamıyoruz diyenler nerelere başvurmuşlar, ne kadar çalışmışlar, ne yapmışlar, araştırılması gerekiyor. Bana göre böyle bir kamuoyu çalışması yapılmalı. Yani onların gerçeği yansıtmadığını düşünüyorum. Ben böyle düşünüyorum.” (K-2, dernek yetkilisi, 49 yaşında).

Geçmişte içgöçle Doğu’dan gelen kimselerin çalıştığı sektörlerde bugün göçmen işçilerin çalıştığına dikkat çeken YK-5 kodlu görüşmeci, bu ifadesiyle, geçmişte yerli halk ile Doğulu işçi arasında oluşan rekabet ve gerilimin bugün göçmen işçi ile yerli halk ve Doğulu işçi arasında mevcut olduğunu belirtmiş olur. Gerçekten de benzer durumların benzer tutum, tavır ve tepkiler üretmesi gibi benzer ifadeler ve iddialar ürettiği de görülmektedir. Ayrıca YK-5, dünün Doğulu işçilerinin kademe yükselterek artık ağır işlerde çalışmadıklarına, bir kısmının da müteahhit olarak işveren durumuna geldiklerine işaret etmiş, onların boşaltmış oldukları yerleri bugün göçmen işçilerin dolduklarına, yerli halkın yapmadığı işleri yaptıklarına ve bu tür işlerde de Afganistanlıların düzenli ve gayretli çalışmaları sebebiyle öne çıktıklarına dikkat çekmiştir.

“Ya şunu söyleyeyim daha önce mesela bizim doğudaki vatandaşlarımız gelip burada inşaatta çalışıyordu. Şimdi onlar da çalışmıyorlar. Bu tür göçmen kardeşler gelip çalışıyorlar. Mesela Afganlar çok düzenli, çok güzel çalışıyorlar. Genelde vatandaşların gözünde bizim yapacağımız işleri onlar alıyormuş gibi gözüküyor. Ama zaten bu kişilere biz yapmadığımız işleri veriyoruz. Yani ne yalan söyleyeyim.” (YK-5, emlakçı, 40 yaşında).

Anlaşıldığı kadarıyla göçmen işçiler aslında diğer işçilerin yerini almamakta, bir kademe yukarı çıkan yerli işçilerin boş bıraktıkları yeri doldurmaktadırlar. Dolayısıyla Alex Nowrasteh’in dediği gibi “yerini alıcı” değil “tamamlayıcı” bir işlev görmektedirler. Bu tamamlama durumu da sadece iş gücü olarak değil, iş kuran, yatırım yapan ve istihdam sağlayan yeni ekonomik aktörler olarak gerçekleşmektedir (Özipek ve Tanrıkulu, 2021: 46). Suriyelilerin gelmesiyle ekonominin kötüleştiğine, zarar gördüğüne dair üretilen algıya kesinlikle katılmadığını belirten YK-12 kodlu görüşmeci de, göçmen işçilerin üretmiş oldukları ekonomik değer ve talep ile tanıdığı pek çok kişinin maddî olarak canlanma yaşadıkları ve büyük kazanç elde ettikleri tespitinde bulunmuştur.

“Toplumda şöyle bir algı var ya, Suriyeliler geldi, ekonomimiz şöyle oldu, böyle oldu diye. Ben buna kesinlikle katılmıyorum. Bugüne kadar ben çok insanla muhatap oldum. Bunun tamamen ırkçı bir düşünce ile yapılan şeyler olduğunu düşünüyorum. İşte onların gelmesi bizim ekonomimize zarar verdiği gibi şeylerin. Aksine birçok insanın maddi dünyasında canlanmalar oldu. Mesela benim öyle çok tanıdığım ikinci elcilik yapan arkadaşlar var, daha öncesinde ihtiyaçlılardı biz yardım ediyorduk. O durumda olanlar şimdi inanılmaz maddi olarak bizden çok üst seviyedeler, yani zengin diyebileceğimiz duruma geldiler. Yani bunların hayatında çok canlanma oldu.” (YK-12, esnaf, 37 yaşında).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabacağı üzere ekonomik anlamda gıdadan inşaata, üretim ve tüketimin her kademesinde, talep artışında, ucuz emek arzında ve sermaye birikiminde Suriyelilerin ve diğer göçmenlerin katkısı bir realitedir ve bugün geline bu noktada yokluğunun nasıl doldurulacağını kestirmek pek mümkün değildir (Gültekin, 2020: 61). Göçmenlerin farklı nitelikleri ve uzmanlıklarıyla farklı alanlarda yaptıkları ekonomik katkılara dikkat çeken K-5 kodlu görüşmeci de, göçmen emeği ve dinamizmi devre dışı kaldığında Düzce’deki bazı sektörlerin canlılığını yitireceğini ya da duracağını

belirtmiştir. Prensipli ve çok ciddi şekilde çalışan göçmenlerin, inşaat sektörünü ayakta tuttuklarını, gayr-ı menkul satın aldıklarını, fabrika kurmaya başladıklarını dile getirmiş, şehirdeki depremde zarar görmüş evleri kiralayarak atıl kalmış kaynakları aktif hale getirdiklerini ifade etmiştir.

“Bu gelenler içinde de çok farklı gruplar var. Okumuş gruplar var, işçi grupları var, sanatkârlar var. Bize katkıda bulunuyorlar yani. Düzce’de depremde zarar görmüş evlerde, bizim kalmadığımız evlerin hepsinde dışarıdan gelenler oturuyor. Yani ekonomiye çok büyük faydası var. Düzce’de inşaat sektöründe çok ciddi olarak Afganlılar, Türkmenistanlılar, o bölgeden gelen insanlar var. Çok da prensipli ve çok ciddi çalışıyorlar. Eğer onlar da olmasa şu an Düzce’de inşaatlar durur. O kadar faydası var bize bunların. Prensipli olarak çalışıyorlar yani. Veya burada yatırım yapan dışarıdan gelen göçmenler de var. Fabrika kuruyorlar burada, gayr-ı menkul satın alıyorlar. Artı bizim ekonomimize ciddi faydaları var. Düşün orada adamın fabrikası var, tekrar gelmiş o bilgisiyle, bilgisini, becerisini, parasını Türkiye’ye getirmiş. Yani görüyoruz, katkıları var yani.” (K-5, ilgili kurum yetkilisi, 68 yaşında).

Türkiye’de popüler ve popülist kamuoyunda ve çoğunlukla da nefret söylemleriyle beslenen sosyal medya dezenformasyonlarında iddia edilenin aksine bütün Suriyelilerin sürekli olarak yardım almadıkları dikkate alındığında, yüzbinlerce insanın ucuz, güvencesiz ve sınırsız sömürü koşulları altında ayakta kalmaya çalıştıkları gerçeği görünür hale gelir (Gültekin, 2020: 59). Türkiye’de nitelikli göçmen sayısının fazla olmadığına dikkat çeken K-11 kodlu görüşmeci de, meseleye iller düzeyinde bakıldığında Düzce’nin zaten dışarıdan işçi göçü aldığını, dolayısıyla göçmenler sebebiyle işinden olanların sayısının çok fazla olamayacağını, nitelikli elemanların ise zaten göçmenlerle rekabet içinde olmadıklarını belirtmiştir. Yerli halkın çalışmak istemeyip boşalttığı alanları göçmen işçilerin doldurduğu, bunun alınan ücretten ziyade işin itibarsız görünmesiyle alakalı olduğu, göçmen işçiler çalışmadığında bazı iş kollarının sekteye uğrayacağı tespitinde bulunmuştur. Mesela yerli halkın uzun bir zamandan beri çobanlık yapmadığını, geçmişte Doğu’dan tuttuğu çobanların da artık gelmediğini, bunun aslında Türkiye’nin gelişme durumuyla alakalı olduğunu, bugün Afganistanlı çobanlar sayesinde hayvancılığın ayakta kaldığını dile getirmiş, yerli halkın itibarsız kabul ederek yapmadığı bu işi Afganistanlı çobanların hem ücret itibarıyla hem de görünür olmaktan çıkmaları sebebiyle seve seve yaptıklarını söylemiştir.

“Yani işi elinden alınan bir kesim var. Buna il il, bölge bölge bakmak lazım. Düzce için ben onun çok geçerli olduğunu düşünmüyorum. Düzce Batı Karadeniz Bölgesi’nde, ekonominin üzerinde olduğu yerlerden biri. Bizim yerli halk onların çalıştığı işlerde çalışmak istemiyor. Asgari ücret de verseniz çalışmak istemeyen bir sürü insan var ve bu insanlar bu boşluğu dolduruyor. Yani şu anda bazı yerlerden Türkiye’de çalışan yabancıları çektiğiniz zaman sekteye uğrayacak alanlar var. Mesela çobanlık. Afganlılar olmasa kimse yapmıyor. İyi para verse de gelmiyor. Adam şunu istemiyor, yani ben üç ay dağlarda taşlarda dolaşayım, öyle bir şey yok. Ama Afgan için bu çok iyi bir şey, hem görünür değil, hem parası iyi. Yine böyle, buradaki çiftliklerde çalışan yabancılar var. Buralarda zaten Türkler çalışmak istemiyorlar. Nitelikli yabancı bizde zaten fazla yok. Hani niteliği dolayısıyla bizim nitelikli elemanın işini aldı diyebileceğim bir şey yok.” (K-11, ilgili kurum yetkilisi, 28 yaşında).

Daha önce de belirtildiği gibi göçmenlerin/sığınmacıların vardıkları ülkede daha önce elde etmiş oldukları sosyal-kültürel-ekonomik sermayelerinin sıfırlanıp başka bir statüde, genelde daha alt statüde hayata tutunmaya çalışmaları, çeşitli nedenlerle kayıt dışı istihdama ve güvencesiz işlere yönelmeleri onları türlü sömürü şekillerine açık hale getirmektedir. Kötü çalışma koşullarına, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlere razı olmak durumunda kalan göçmen/sığınmacı işçilerin çoğu, aynı zamanda “işimizi elimizden aldınız” ithamıyla da karşı karşıya kalmakta, ülkedeki ekonomik istikrarsızlığın ve işsizliğin temel sebebi haline gelmektedir (Adıgüzel, 2017: 118). Oysa yaptıkları işlerin pek çoğu yerli halkın beğenmeyip boşalttıkları iş alanlarıyla ilgili olup göçmenler/sığınmacılar yapmadıkları takdirde zayıflayacak ya da ortadan kalkacak işlerdir. Nitekim görüşmecilerin ifadelerinden Düzce’de de inşaatlarda, küçük sanayi işletmelerinde, tarım ve hayvancılık alanında, yani dil gerektirmeyen, arka planda kalınan, kas gücüne dayalı vasıfsız işlerde bir hayli yabancı işçinin düşük ücretlerle sosyal güvencesiz bir şekilde çalıştığı anlaşılmaktadır. Resmî olarak da hesaba katılmayan bu göçmen emeğinin bir hayli dinamik ve üretici olduğu ve başta işyeri sahipleri olmak üzere herkes için maddî kazanç sağladığı ve işlerin yürümesine katkı verdiği görülmektedir. İş yeri sahibi ile göçmen işçi arasında her ne kadar “karşılıklı menfaat ilişkisi” söz konusuysa da, göçmenin bu ilişkide daha mağduriyete açık ve sömürülebilir olduğu ortadadır. Bununla birlikte göç alan ülkelerde görülen tabii sürecin Türkiye’de ve de Düzce’de de işleyeceği, bugün yerli işçilerin çeşitli sebeplerle çalışmak istemeyip boşalttıkları alanlarda

tamamlayıcı bir işlev gören göçmen işçilerin, zorunlu sebeplerle daha dinamik ve düzenli çalışarak yarının iş kuran, yatırım yapan ve istihdam sağlayan yeni ekonomik aktörleri olacakları açıktır.

6.4.2. Ücret Ödemede Sömürü: “Ben Çalışıyorum Ama Bana Hiç Para Gelmiyor”

İlk defa 1980’li yıllarda Fransız sosyologlar tarafından geçici ve mevsimlik işçileri tanımlamak için üretilen “prekarya” kavramı, zamanla insanların geçici işlerde düşük gelirle çalışmasının ötesinde bir hayat tarzı olarak ‘güvencesiz bir varoluş’ anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bununla birlikte prekarya homojen bir yapıya sahip değildir. Gelip geçici işlerde çalışırken bir yandan da internet kafede vakit geçiren ergen ile polis korkusuyla yaşayıp çılgınca iş bağlantıları kuran ve hayatta kalmak için zekâsını kullanan göçmen arasında fark vardır. Her ne kadar işçi sınıfı gibi anlaşılsa da prekarya işçi sınıfı ya da proletaryanın bir parçası da değildir. Proletarya denildiğinde uzun dönemli, istikrarlı, sabit-zamanlı ve ileriye dönük olarak işçinin ne kadar ve nasıl ilerleyebileceği açıkça belli olan işlerin bulunduğu, sendikalaşmanın olduğu, kolektif sözleşmelerin yapıldığı, ebeveynlerin iş unvanlarını anladığı, isimleri ve özellikleri bilinen yerel işverenlerin bulunduğu bir toplum akla gelir. Lakin prekaryaya dâhil olanlar işverenlerini tanımadığı gibi, işverenlerinin geçmişte kaç kişiyi istihdam ettiğini ya da gelecekte bu sayının kaç olacağını da bilemez. Orta sınıf da değildirler, zira bu sınıftan insanların sahip olması beklenen sabit ya da öngörülebilir bir maaş, statü yahut çeşitli haklara sahip değildirler (Standing, 2019: 20-31).

Gelişme eğilimi gösteren bu yeni sistemde göçmenler giderek düzensiz, esnek biçimde, geçici sürelerde ya da yarı zamanlı olarak işleyen koşullarda kırılgan (precarity) bir biçimde çalıştırılmaya başlandı. Her türlü sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştırıldıkları bu işler, hizmet sektörü dışında taşeron türü işyerlerinde çalışanların saat başı ücret sistemiyle çalıştırıldığı yerler olmuştur (Akalin, 2016: 100). Görüşmecilerin de ifadelerinde belirttiği üzere Düzce’deki sığınmacılar da bu tür güvencesiz işlerde çalışmakta, üstelik bir de kendilerini yaşanan ekonomik sıkıntıların suçlusu olarak gösteren “işimizi elimizden aldılar” söylemine muhatap kalmaktadırlar. Oysa sığınmacıların/göçmenlerin genel olarak çalıştıkları işler zaten yerli halkın yapmak istemediği işlerdir ve bu işlerde çalışan sığınmacılar alandaki ciddi işgücü boşluğunu

doldurmaktadırlar. Bununla birlikte bu durum sığınmacıların sömürülmelerine ve de ötekileştirilmelerine engel olamamaktadır. Dolayısıyla bu durumu prekarya kavramı kapsamında değerlendirmek ve yorumlamak mümkündür.

Uzun yıllardır Düzce’de esnafılık yapan YE-18 kodlu görüşmeci de sığınmacıların geçici işlerde düşük ücretlere çalıştıklarına değinmiş, hatta çalışmalarına rağmen bazen hak ettikleri ücretleri alamadıklarını belirtmiş, göçmenlerin prekarya haline gelerek güvencesiz varoluşlarına işaret etmiştir. İhtiyaca binaen çalışanları sömürmenin ne dinde ne kültürde yeri olmadığına vurgu yapmış ve bu tür uygulamaları fırsatçılık olarak adlandırmıştır.

“Çalışmaya gelince, şu anda gördüğüm kadarıyla hele inşaat sektöründe, hele bazı şeylerde inan ki bizim kendi insanlarımızdan çok daha vefakâr, çok daha verimli çalışıyorlar lakin aldığım duyumlara göre çalıştırıp ücretini vermeyen insanlarımız var. Çok yanlış yapılıyor. Bir insan çalışıyorsa alınının teri kurumadan, hele hele bunlar için, verilmeli. Çünkü neden? Ee mağdur olmuş, ülkesini terk etmiş gelmiş, çoluğunu çocuğunu kaçırmış. Yani bizim onlara, masumlara Allah rızası için sahip çıkmamız bir yerde vazifemiz yani. Türk-İslam kültürü olarak biz bunu öğrendik, bunu biliyoruz. Benim birkaç tane tanıdığım var, abi çalıştım akşama kadar, paramı vermedi diyor. Örneğin yine bir iki tane çalışan var, akşama kadar 12 saat çalışıyorlar, 50 lira para veriyor. Onun hakkı o değil, onun hakkı o işe göre 100 liradır. Bunun hepsini zikretmiyorum, hepsini katmıyorum ama çoğunluk böyle yapıyor. Bunu böyle sömürme babında yapanlar da var. Hoş bir şey değil yani bu, ne dinimizde yeri var ne örfümüzde, âdetimizde. Nasıl olsa mecbur diyor, muhtaç diyor, ihtiyacı var diyor. Yani bu adamın ihtiyacı varsa, muhtaçsa bunu fırsat bilip böyle değerlendirmek hoş bir şey değil.” (YE-18, esnaf, 65 yaşında).

Görüldüğü üzere işgücü piyasasının üretmiş olduğu prekaryalaşma sürecine göçmenler aktif ve zorunlu olarak dâhil olmaktadır. “Belirsizlik ve istikrarsızlık ile yoğrulmuş göçmen hayatlar” göçmenlerin prekarya içindeki varlıklarını arttırmakta, göçmen emeğinin aşırı sömürülmesi (hyper precarity), işgücü piyasalarında kırılganlık ve güvencesizliğin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar gibi farklı kırılgan grupların sömürü düzeyi çok yüksek işleri yapmaya mecbur kaldıkları, güvencesizlik ve sömürü tehdidi altında bu tür işlerde çalışmak zorunda oldukları birçok araştırmada da vurgulanan bir husustur (Dedeoğlu, 2020: 208, 209).

Nitekim herhangi bir güvencesi ve savunma biçimi olmayan göçmenlerin işgücü piyasasında nasıl “insafsız ve ahlaksızca” sömürüldüğü YE-1 kodlu görüşmecinin ifadelerine de yansımıştır. Hak ettikleri ücreti alamayan göçmen işçilerin alacaklarının yanmaması için yine de çalışmaya devam etmeleri, göçmen emeğinin sömürüye açık halini ve prekaryalaşma durumunu ortaya koymaktadır. Kayıtsız, kaçak işçi konumundaki göçmenler resmî olarak var olmadıklarından kendilerini savunma yolları da zayıflamakta, sömürüye ve istismara açık bir halde işverenin insafına güvenmek durumunda kalmaktadırlar.

“Bir tanıdığım var, taşeronlarda çalışıyor. Orada 20 kişilik bir ekibi var. İş alıyorlar müteahhitten. Müteahhit o kadar mağdur bırakıyor ki onları. Herhangi bir savunma biçimleri de yok biliyor musunuz. 16 tane daire yaptık, bize verdikleri para diyor 15 bin lira. Geri kalanını vereceğim diyor, vermiyor. 5 ay olmuş, 10 ay geçmiş üzerinden hâlâ vermiyor. Yani hâlâ da çalışmaya devam ediyor, onlar da yanmasın diye. Baktığında, aslında bizim halkımız bunlara karşı çok insafsız davranıyor. Çıkar ilişkisiyle davranıyorlar, zorluyorlar. Hani düşene de bir tekme muhabbeti var ya, aynen öyle yapıyorlar. Aslında çok ahlaksızca bir şeydir bu. Hakını yiyor yani ve bundan da rahatsız olmuyor.” (YE-1, esnaf, 38 yaşında).

Kimliksiz olmak, geçici statüde bulunmak ya da kaçak yaşamak sebebiyle sığınmacıların daha fazla sömürüye açık oldukları ve daha fazla mağdur edildikleri görülmektedir. Bunun yanında küreselleşme ve işgücü piyasalarının değişmesinin bir sonucu olarak Türkiye’deki emek sektöründe işçi-işveren ilişkilerinde dolaysız bir kaba sömürü düzeninin hakîm hâle geldiği anlaşılmaktadır (Durak, 2018: 23). Bu bağlamda YE-2 kodlu görüşmecinin, kaçak işçilerin yasal bir statüleri bulunmaması ve ihtiyaçları sebebiyle çalışmak zorunda olmaları dolayısıyla emeklerinin sömürüldüğünü ve haklarının yendiği tespiti dikkat çekicidir.

“Yani göçmenleri aslında belli bir yasal statüye koymak lazım. İnsanları alıyorsunuz, buraya getiriyorsunuz ama kaçak çalışıyorlar. Kaçak çalışma hak yemeyi de yanında getirir. Dolayısıyla gerçek haklarını alabiliyorlar mı, alamıyorlar mı kontrol etmek lazım. Afganistan’dan gelenleri devlet bir şekilde görmezden geliyor, burada kaçak bulunuşlarını ama onu bir yasal statüye, yasal bir zemine oturtmak lazım. Onların haklarının yendiği düşünüyorum ben. İhtiyaçları var, kaçaklar ve ucuz çalışmak

zorundalar. Doğrudan sömürme ifadesi belki ağır kaçır ama haklarını alamadıkların gözlemliyorum. Ne yaparsanız yapın, kaçak gelmiş insanları ve çalışma şartlarını yasal zemine oturtmazsanız, birisi istismar etmez ise diğeri eder. Yani toplum içinde muhakkak onların haklarına giren bir insan çıkar yani.” (YE-2, öğretmen, 54 yaşında).

Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere güvencesiz işlerde çalıştırılan sığınmacıların büyük bir kısmının ucuz işgücü olarak kullanılması ya da hak ettiği ücreti hiç alamaması durumu söz konusudur. Sömürü sadece uzun ve ağır çalışma koşullarında, ücret ödeme hususunda olmamakta, işverenin ya da diğer çalışanların sözlü hakaretlerine maruz kalma durumları da yaşanabilmektedir. Genel olarak sığınmacıların Türkiye’de bulunmasına sıcak bakmayan YE-14 kodlu görüşmeci, gelenler arasında çeşitli mesleklerde iyi yetişmiş usta kimselerin de olduğuna dikkat çekmiş, özellikle sanayi esnafının bunlardan memnun olduğunu, işlerini bitirmeden kepenk kapamadıklarını ve de düşük işçilik ücreti aldıklarını ifade etmiştir. Aslında bunun emek hırsızlığı olduğunu ve mantıklı bir hareket olmadığını söyleyen YE-14, ancak bu durumun işverenin işine geldiğini, sığınmacıların da zorunluluktan dolayı söz konusu ücrete razı olup seslerini çıkaramadıklarını belirtmiştir.

“Oradan gelen yabancı mülteciler içerisinde gerçekten çok iyi sanatsal insanlar da var. Özellikle bunların bir bölümü sanayi çarşısında çalışmaya başladılar. Sanayide çok iyi ustalar var, bak Suriyeli, Iraklı bu adamlar. Sanayideki arkadaşlarla konuştuğum zaman diyorlar ki, hani bizde vardır ya sabah 9’da başlarım, akşam 5 oldu hadi eyvallah giderim, bunlarda böyle değil. Bu adamlar 24 saat çalış dersin, çalışır. Yani o işi bitirmeliyim, fazla para alacağım hikâyesi değil. Bu işi bitireyimin hikâyesinde onlar. Sanayi esnafında bunlardan çok memnun insanlar var. Onun haricinde işçilik de az alıyorlar. Mantıklı bir hareket değil ama sonunda adam o kadar paraya razı. İşverenin de bir şekilde işine geliyor yani. İşin Türkçesi emek hırsızlığı ama yani ne diyeyim?” (YE-14, sigortacı, 64 yaşında).

1986 yılında yayınladığı “En Alttakiler” adlı kitabında Alman gazeteci Günter Wallraff, Türk kılığına girerek iki yıl kötü koşullar altında ve tehlikeli işlerde Türk işçilerle birlikte çalışmış ve Almanya’daki Türk işçilerinin yaşadıklarını deneyimleyerek bunları kamuoyuna duyurmuştur. Gelişmiş bir sanayi toplumunda bile göçmen işçilerin nasıl bir sömürü ve baskı altında olduklarını gösteren bu kitaptaki bazı ifadeler ve tutumların bugün

benzer ya da aynı şekilde Türkiye’de yaşanıyor olması dikkat çekicidir. Bir fabrikada Türk kılığında çalışan Wallraff, sabahları işbaşı yapmak için kart makinesine kartını damgalatırken arkasındaki Alman işçinin hakaretine maruz kaldığında içinde bulunduğu ortamı şu şekilde tasvir etmektedir: *“Almanın söyledikleri öteki yabancı arkadaşların da ağırına gidiyor, belli. Bakışlarında biraz utanma, biraz da yılgınlık seziyorum. Ama kimse yanıt vermeye cesaret edemiyor. Her seferinde en ağır küfürleri bile nasıl duymazlıktan geldiklerine, içlerine attıklarına tanık oluyorum. Haklı olarak bir hır çıkmasından çekiniyorlar. Deneyimler, böyle durumlarda genellikle yabancıların suçlu yerine konduklarını, bu bahaneyle işten atıldıklarını yeterince kanıtlıyor. Onun için her gün karşılaştıkları haksızlıkları sineye çekiyor, karşısındakilere fırsat vermemeye çalışıyorlar.”* (Wallraff, 1986: 95).

Ülkesinde lise talebesi iken Türkiye’ye sığınan ve geçimini temin etmek ve Suriye’deki yaşlı anne-babasına para göndermek için geldiğinden beri çalışmak zorunda kalan GS-7 kodlu görüşmeci de, diğer sığınmacılar gibi farklı işlerde çalışmış ve yaptığı gündelik işlerde sığınmacı olması dolayısıyla çoğunlukla benzer sorunlarla karşılaşmıştır. Öyle ki çalışma saatlerinin uzun olması, yerli halka nispeten daha düşük ücret alması ya da hiç ücret alamaması gibi durumlar kendisi için sıradan bir hal almıştır. Bazı işverenlerin ya da aynı ortamdaki diğer işçilerin kendisine kötü muamele ettiğinden bahsetmiş, sözlü tacizler ve hakaretler karşısında kavga çıkmaması için sadece susmayı tercih ettiğini, yasal herhangi bir yola başvurmayı aklından bile geçiremediğini anlatmıştır.

“Sen yabancısın dedi, mecbur çalışacan dedi. Valla birkaç tane öyle dedi sadece bu değil. Yine bir dükkâna girdim, eleman lazım mı dedim. Sen nerelisin dedi. Suriyeliyim dediğim zaman para fazla vermiycem, 150-200 lira vericem haftalık, çalışıcan, çalışıcan, çalışmıcan, hadi git buradan, öyle diyorlar... Yine mesela ben amele olarak çalışıyorum, 70 lira veriyor, Türk ameleye 100-120 veriyor... Bir inşaata bir hafta çalıştım. Sonra dedi, hadi git kalmadı iş. Sonra dedim para? Para yok, sonra veririm, iki gün sonra ara. Aradım, aradım cevap vermedi... Sadece ben değil, bizim arkadaş da öyle, alamadı parasını... Bir de çalışırken bazen arada bir-iki kişi söylüyor, sen memleketinden geldin bizim ekmek yiyiyon diyor. Ne diyen, kavga mı yapıcan? Onun için gelmedik biz. Yani ben kavga yapmak biliyorum ama ben kavga için gelmedim buraya. İlk geldiğimde ben Türkçe bilmiyordum, çok zordu. Usta bana bağılıyor, anlamıyorum. Sadece bağılıyor, niye

bağırıyor bilmiyorum. Mesela tabak getir dedi, tabak bizdeki isim aynı değil anlamıyorum ben. Bağırıyor tabak getir ulan, len gel...” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Yönetenler çalışanlara olan üstünlüklerini göstermek için ses tonları, sözleri, bakışları gibi tüm duyu organlarını seferber ederek çalışanı üzerine yürür. Usta, şef ve patronların çalışanlara küfretmesi, onları süzerek bakması, herkesin içinde azarlaması, işçilerin aşağılanma ve utanma gibi duygularını tetikler. Zamanla işe ilk başlanan günlerdeki utanç yerini alışkanlığa ve rutin hareketlere bıraksa da beklenmedik zamanlarda saklandığı yerden çıkabilir (Dinler, 2018: 143). Ülkesinde iken öğretmenlik yapan GI-8 kodlu Iraklı görüşmeci, Türkiye’ye geldiğinde hayatını idame ettirebilmek ve ailesini geçindirebilmek için gündelik işlerde çalışmaya başlamıştır. Yaptığı işten anlaştıkları parayı alamamasını, zor koşullar altındaki uzun çalışma saatlerini, çalıştığı yerlerde işverenlerin kendisine sürekli bağırarak muamele etmesini sineye çekmiştir. Fakat çalıştığı bir inşaat firmasından yüklü miktarda parasını alamayıp işveren ücret ödemeyi sürekli erteleyince ve de artık telefonlarına çıkmayınca, çareyi işverenin evine gidip konuşmakta bulmuş, ancak gittiğinde işverenin ve ailesinin fiziksel şiddetiyle karşılaşmıştır.

“İlk geldiğimde iş buldum. Arkadaş dedi bana, büyük ağaçları kaldırıyoruz, büyük bidonlara koyuyoruz, sen de gel çalış diye. 30 TL günlük veriyorlardı hatırlıyorum. Sabah 8’den akşam 7’ye kadar. Ama bittim yani, halim durumum kalmadı. Yani insan insan değil. Bağırıyor, hadi hadi, niye oturuyorsun, böyle böyle konuşuyor. Anlamıyorum ben de o zaman ama yüzünden belli memnun değil. Onun için inşaata geçtik, oradan devam ettik. Şimdi benim alacağım 10 bin TL var ama alamıyorum, inşaat işi. Alamıyorum, git hadi yürü, para yok diyor. Ya da böyle konuşuyoruz, günde 200 TL vericem diyor. Sen oraya gidiyorsun, 150 TL vericem diyor. Sonra yok yok diyor, sen iyi değilsin. Böyle yapmadın, mala kaybettin, orda malzeme bulamadık, öyle diyor. Hatta bir kere vurdular bana.’da çalıştım ben. Para bugün-yarın veririz dediler vermediler. En son beraber gittik benim arkadaşım ile. Dedik’yı arıyoruz. Komşusu aradı, onu hemen açtı. Biz arayınca cevap vermiyor. Sonra geldi o, hatırlıyorum. O, hanımı, kızı, oğlu. Dedi sen ne yapıyorsun burada. Kızı da terlikle vurdu da vurdu. Dört kişi, tüm aile, vurdular.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Sığınmacıları dışlayanların, onlara kötü muamelede bulunanların nedenleri bir hayli farklı olabilir, ancak dışlananların duyguları genellikle aynıdır. Sosyal konumlarını

kaybederek özgüvenlerini, özsayıgılarını yitiren, kendilerini hayatta kalmak gibi ürkütücü bir mücadele içinde bulan bu insanların, artık hayattaki ince ayrıntıları ciddiye almak veya uğradığı mağduriyetin hesabını kanun karşısında sormak gibi istek ve kaygılarının yok olduğu görülür (Bauman, 2018: 54). Çalıştığı yerden parasını alamayan GI-4 kodlu görüşmeci, patronunun bugün-yarın deyip kendisini oyalayarak ücretini vermemesi üzerine işi bırakmış ve patronunu Allah’a havale ettiğini söylemiştir. GI-4 bu tavrı, Bauman’ın da ifade ettiği gibi içinde bulunduğu durumun farkında olmasına ya da kendisini bu hale düşüren sebepleri bilmesine rağmen ayrıntılı düşünmekten bile bile kaçmak ve sessiz kalmak yoluyla durumu kabullenmeye çalışmaktır.

“Araba yıkamada çalıştım bir sene. Çalıştım ama para vermiyorlar. Yarın diyor, yarın oluyor, bir hafta sonra diyor. Sonra vermiyor, bilmiyorum ne zaman verir. Ben ona söyledim: “Allah var, ben hakkımı istemiyorum”. “Allah var” dedim, bıraktım gittim. Görüyorum burada sokakta onu, selamun aleyküm, aleyküm selam, gidiyor. Ben teslimatı Allah’a yaptım.” (GI-4, Iraklı, 37 yaşında).

Çeşitli inşaat işlerinde usta olarak çalışan GI-10 kodlu görüşmeci de çalıştığı yerden parasını alamama hususunda diğer görüşmecilerle benzer mağduriyetler yaşamıştır. Bağırarak, kavga ederek ya da bugün-yarın diyerek işverenlerin anlaştıkları paradan çok daha az bir ücret vermeleri ya da hiç vermemeleri çok sık karşılaştığı bir durum olmuştur. Gurbetçi olmaları nedeniyle kavga istemediklerini ve korku içinde olduklarını belirten GI-10, önce biraz biraz verip sonra hiç vermemeye, önce tatlı tatlı koşuşup iş bitince kavga edip kovma gibi durumlarla karşılaştıklarında meseleyi mecburen Allah’a havale ettiklerini belirtmiştir. 1-2 sene önce birlikte çalıştığı kimsenin yabancı olduğu gerekçesiyle vermediği parasını almak için avukat tutarak mahkemeye başvurmuş, ancak parasının sadece çok az bir kısmını alabilmiştir.

“Ben çalışıyorum ama bana hiç para gelmiyor. Ya kavga istiyor ya bana bağırıyor. Ben kavga istemiyorum. Ben korkuyorum biraz. Gel tamirat var diyor, çağırıyor beni, gidiyorum. Çalışıyorum, vereceği 1.000 lira, 300 lira veriyor, başka vermiyor. Ben bir köyde çalıştım. Mantolama, siva 5 bin TL anlaştım. Bugün, yarın öderim diyor, hiç vermiyor abla. Yine bir buçuk-iki sene önce bir inşaat işi yaptım. 17 bin alacağım vardı, vermedi. Dava açtım. Senet var, her şey resmî. Avukattan sonra 2 bin TL verdi, 15 bin vermedi. Bir de masraf ettim, avukata verdim ben, noterde vekâlet verdim, masraf ettim.

Valla üç bin küsur tuttu. Bin lira borç kaldı. Gittim yavaş yavaş kapattım, ne yapayım. Bekliyorum belki devlet bir karar verir... Ama işe girmeden önce tatlı konuşuyor. İşe başlamadan önce hoş geldin kardeşim, sama şu kadar para vereceğim merak etme, biz kardeş, biz Müslüman. Ben güveniyorum, gidiyorum, çalışıyorum. İş bitti bekle, akşam geliyorum bekle, sonra ister git, sen yabancı, sen vatandaş değil diyor.”(GI-10, Iraklı, 43 yaşında).

Sığınmacıların çalışma hayatında yaşadığı en büyük sıkıntılardan biri de ağır çalışma koşullarından dolayı yaşadıkları hastalıklar ve iş kazalarıdır. Özellikle kimliği olmayan sığınmacılarda bu durum daha fazla mağduriyete sebep olmaktadır. Kimlik sahibi olmadıkları için hastalandıklarında sağlık sigortasından faydalanamamakta, herhangi bir iş kazası durumunda izinsiz ve kimliksiz çalıştıklarından dolayı ceza ödememek için hastahane aciline dahi gitmeyi reddetmektedirler. İlave olarak kimlik sahibi olsalar dahi çoğunlukla iş izinleri olmadığı için hem kendilerini hem işvereni, hem de o işyerinde çalışan diğer sığınmacı arkadaşlarını sıkıntıya sokmamak için mevcut durumu gizlemeye çalışmaktadırlar.

Kereste fabrikasında çalışan GA-8 kodlu Afganistanlı görüşmeci, kimliği olmadığından dolayı ayağı şişip sürekli ağrı yaptığında hastahaneye gidip parasını ödeyerek tedavi olmaya çalışmıştır. 2,5 aydır birkaç kez hastahaneye gidip parasını ödeyip ayakta tedavi olmaya çalışsa da ayağındaki ağrı dinmemiş, hatta daha da şiddetlenmiştir. Görüşme yapıldığı sırada da hafifçe topallayarak yürüyen GA-8, önceki akşam ambulans çağırıp arkadaşıyla acile gittiklerini, doktorun ilaç verdiğini belirtmiştir. Detaylı muayene olabilmek için maaş alacağı günü beklediğini söyleyen GA-8, zorlu göç yolculuğu sırasında ayağının ağrımaya başladığını ve bir türlü düzelmediğini ifade etmiştir. GA-8, fındık toplama sezonunda da fındık tarlasına gittiğini belirtmiş, sürekli ayakta kalmaktan ve göç yolculuğunda yaşadığı sıkıntılardan dolayı ayağının sürekli şiştiğini ve yürümesini engellemeye başladığını anlatmıştır. Buna rağmen işten çıkartılma korkusuyla çalışmaya devam etmiş ve ayağının ağrıdığını işyerindeki diğer kimselere fark ettirmemeye çalışmıştır.

Almanya'daki Türklerin çalışma şartlarını anlamak için aralarına giren gazeteci Wallraff da yukarıdakine benzer bir duruma şahit olmuş, bu durumu kitabında şu şekilde anlatmıştır: “*Yabancı işçiler hastalansalar da, bir iş kazası geçirmiş olsalar da, çoğu*

arkadaşın işlerine devam ettiklerini biliyorum. İşten atılıp yerlerine bir başkası alınır korkusuyla ateşe, gribe aldırmadan on altı saat çalışanlar var. Örneğin Mehmet: Çalışırken ayağına bir demir parçası düşmüş. Korunma ayakkabısı olmadığından ayağı alabildiğine şişiyor. İşe gelip gidebilmek için kenarından yırttığı ayakkabılarını bir telle ayağına sarmış. Korkunç ağrılar içinde, acıdan dişleri sımsıkı kenetli, topallaya topallaya yürür, ağzından tek bir yakınma sözcüğü çıkmazdı.” (Wallraff, 1986: 170).

Ailesiyle birlikte Türkiye’ye gelmiş ve işsiz olduğu sırada yardımlarla geçimini temin etmiş olan GA-4 kodlu görüşmeci de, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretle çalıştığı fırın sahibinden eşi doğum yapacağı için üç gün izin alıp hastahaneye gitmiş ancak geri döndüğünde kendisinin yerine başka birinin işe alındığını görmüştür. Bir anda tekrar işsiz kalmış, bir daha aylıklı iş bulamamıştır. Bundan sonra çalıştığı günün sonunda ücretini peşin alabileceği günlük işlerde çalışmaya başlamıştır. Yaşadığı bu durum düşük ücretli ve uzun çalışma saatleri olan bir işin bile ne kadar güvencesiz olduğunu ve her an kaybetme ihtimali bulunduğunu kendisine göstermiştir. Yapmakta olduğu günlük işlerin de hasta olduğunda ya da ufak bir iş kazası yaşayıp işe devam edemediğinde, yine işsiz ve parasız kalmaya açık olduğunu belirtmiştir.

“İki ay, iki buçuk ay işsiz kaldım ilk zamanlar. Yardımla geçindik. Sonra bir fırında iş buldum, yedi ay fırında çalıştım. 1.500 liraya çalıştım. 16-17 saat çalışıyorduk. Az para veriyordu bize ama her ay veriyordu. Mecburum çalışmaya. Sonra benim eşim hamileydi, kızım olacaktı, hastaneye gittim. Birkaç gün gitmiştim aslında, izin de almıştım giderken. Geldim geri ama başka adam bulmuş. Sonra bir süre işsiz kaldım, iş bulmak da zor. Ondan sonra aylık iş bulamadım. Kendime sürekli diyorum günlük iş yap hep. Şu anda da günlükte çalışıyorum inşaatta, seksen lira, doksan lira, yüz lira. Biraz az ama günlük işte. Bir de iki hafta önce benim ayağım çatladı, topuk. Merdivenden yuvarlandım, elimde çimento vardı. Düştim ayağımın üstüne. Hastaneye acile gittim, film çektirdim. Hem çatlamış hem ezilmiş ayağım. Sonra alçı yaptı. On altı gün mü on yedi gün mü gidemedim işe. Gidemeyince para da olmadı tabi.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

Afganistan’dan ailesi ve küçük çocuklarıyla birlikte Düzce’ye gelen ve henüz kimlik alamayan GA-3 kodlu görüşmecinin uğradığı kaza sonrası başına gelen hadiseler de kimliksiz ve sigortasız çalışan veya işçi çalıştıran kimseler için dikkat çekicidir. Diğer çalışanlarla birlikte iş sonrası temizlik yapmak üzere mesaiye kalan GA-3, gece geç saatte

yorgun bir şekilde eve dönerken kaza geçirmiştir. Kazaya sebep olan kamyon şoförü kaçınca, olayı gören çevredeki kimseler GA-3'ün telefonuyla son görüştüğü kişi olan patronunu aramışlar ve durumdan kendisini haberdar etmişlerdir. Çalışma izni olmadan GA-3 ve diğer arkadaşlarını fabrikada çalıştırdığı için patron, başının derde girebileceği ihtimaliyle hemen olay yerine gelerek arabasıyla GA-3'ü başka bir şehre götürmüş ve burada tanıdığı bir doktora tedavi ettirmeğe çalışmıştır. Aldığı şiddetli darbe neticesi vücudunun çoğu yerinde ağrılar olan GA-3, bilinci kapalı olarak bir buçuk ay yoğun bakımda kalmış, hastahane masrafları patronu tarafından karşılanmıştır. Burada patronun alacağı cezadan çekindiği için GA-3'ü en yakın hastahane acili yerine, önce evine, ardından da başka bir şehre götürmesi ve özel bir hastahane tedavisi ettirmeğe çalışması, o an için üretilebilecek acil bir çözüm yolu gibi görünsede, kimlik sahibi olmayan kaçak işçi konumundaki sığınmacıların hayatî tehlike anında karşısındakinin insafına terk edildiğini gösteren bir durumdur.

“Bir akşam iş bitti, sonra patron bana dedi bu gece temizlik yapıyoruz, temizlik bittikten sonra herkes eve gidiyor dedi. Oralara temizlik yaptım, gece saat 12 oldu. Benim ev yakın ben giderken patronu telefonla aradım, yarın bana para verebilir misin diye sordum. Sonra bir kamyon gelmiş böyle, anlamadım ben. 1-2 saat sonra gözlerimi açtım. Patron beni evine getirmiş, sonra başka bir şehirde doktor arkadaşı varmış, oraya götürmüş. Toplam 1.5 ay hastanede yatmışım... Sonra ben dedim patrona niçin böyle yaptın. Dedi (kaza alanından) beni aradıklarında ben korktum. Sizin kimlik yok, pasaport yok, bize ceza verecekler.” (GA-3, Afgan, 38 yaşında).

Göçmenlerin bu şekilde kayıt dışı çalışması sadece Türkiye’de yaşanan ve görülen bir durum değildir. Aslında gelişmiş ya da gelişmekte olan ekonomilerin gereksinim duyduğu ucuz göçmen işgücünü karşılamak üzere pek çok ülkenin göçmenlerin girişlerine göz yumduğu, ancak onların ekonomiye getireceği harcama yükünü üstlenmekten kaçındığı görülür (Kümbetoğlu, 2016: 69). Bu şekilde bir taraftan göçmen emeği işyerlerinde ucuz işgücü olarak kullanılıp sömürülmekte, işyeri sahipleri ilave kârlar elde etmekte iken, kaçak ve kayıtsız olmaları sebebiyle onlara karşı kanun önünde herhangi bir sorumluluk üstlenmemekte, yaşanabilecek iş kazalarında tamamen kendi vicdanî ilkelerine göre hareket etmektedirler. Diğer taraftan kayıtsız ve kaçak olması sebebiyle yerli işçiye göre daha düşük ve daha dinamik olan göçmen emeği tercih sebebi olmakta, bu da

göçmenlere çalıştıkları yerde olmasa bile memleketlerinde nispeten daha itibarlı ve müreffeh bir hayat sürme imkânı sağlamaktadır.

Bu şekilde geçici işlerde düşük gelirle çalışmayı bir hayat tarzı haline getiren prekaryanın yaşadığı güvencesiz koşulların sorumluluğunu ve kabahatini tümüyle onların üzerine yıkmak, yerli işçilerin yaşadığı sıkıntıları kısmen de olsa kayıt dışı göçmenlere atmak, emeğin esnekleştirilmesine dair politikaları ve giderek azalan sosyal yardımları görmezlikten gelmek olacaktır (Standing, 2019: 166). Mevcut hükümetlerin çoğu göçü sınırlandırdıklarını belirtmekte, fakat aynı zamanda düşük ücretli, elden çıkarılabilir emek arzını kolaylaştırdığı için kayıt dışılığı görmezlikten gelmektedirler. Örneğin yaklaşık on iki milyon kişiyle en fazla kayıt dışı göçmenin yaşadığı ABD’de 2000 yılından beri kayıt dışılık hususunda %42’lik bir artış söz konusudur. Görüldüğü kadarıyla kayıt dışı göçmenlerin varlığından çıkar sağlayan çok sayıda kişi mevcuttur ve kayıt dışı göçmenlerin kayıt altına alınması için yapılan teklif ve çalışmalara gösterilen popülist tepkiler de daha ziyade bu hususun vatandaşların güvenlik duygusuna zarar vereceği yönündedir. Göçmenlerin gölge ekonomisini meşru zemine taşımanın vergi gelirlerini arttıracaklarını, kayıt dışı göçmenlerin haklarının suiistimal edilmesine son vereceğini, her alanda ücretleri ve ekonomik büyümeyi artıracaklarını savunanların görüşleri de henüz ikna edici ve uygulanabilir bulunmamaktadır (Standing, 2019: 157).

Refah dönemlerinde ve nispeten istikrarlı zamanlarda birlikte ve barış içinde yaşamaya dair üretilen ilke ve prensiplerin, siyasal ve ekonomik kriz dönemlerinde nasıl işlevsiz hale geldikleri ve bir anda “kapı komşularımızın” nasıl “ötekilere” ya da “içimizdeki düşmanlara” dönüştükleri, dışlanmaya, ayrımcılığa ya da azınlıklaştırma mekanizmalarına maruz kaldıkları herkes tarafından yakinen tanık olunan bir gerçekliktir. Müslüman kökenli göçmenlerin Batılı toplumlarda yaşadıkları “ötekileştirilme” sorunları bunun en açık ve en yakın örnekleridir. Göçmenlere siyasal hakları tanımayan ya da siyasî temsilcilerini desteklemeyen Batılı demokrasiler, içine düştükleri ciddi çelişkileri görmezlikten gelmekte, bunun uzun vadede yaratacağı meşruluk krizini dikkate almamaktadırlar. Mevcut “demokratik” ulus-devletlerin de yapısal sorunların üstesinden gelemeyip kestirmeden hâlihazırdaki sorunları “misafir komşulara ya da göçmenlere” yüklemeleri, onları “içerdeki düşmana” çevirmekte, muhtemel bir çatışmanın ve nefret ikliminin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Kaya, 2016: 93-94).

6.5. Sığınmacıların Gündelik Hayat Taktikleri

Kuramsal zemini gündelik hayat çerçevesinde şekillenen bu çalışmasının bu kısmında sığınmacıların yerleştikleri şehirde gündelik hayat içerisinde ürettikleri geçinme stratejileri, kullandıkları beceriler ve uyguladıkları taktikler ve direniş tarzları ele alınacak, sığınmacıların yerleştikleri şehirde kargaşa ve uğultu gibi görünen gündelik alışkanlıkları, eylem, tutum ve uygulamaları, üretim tarzları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu “eylem, uygulama ve üretme” tarzları, kullanıcıların (bu çalışma bağlamında sığınmacıların) sosyokültürel üretim teknikleriyle uzamı kendilerine uydurmalarını sağlayan binlerce alışkanlığı, tutumu ve uygulamayı oluşturur. Gündelik hayatın ayrıntılarına işleyen çok sayıda taktiklerle en önemsiz, en sıradan işlerin ayırımına vararak birey ya da grupların dümen, hile ve yaratıcılıklarının gizli biçimleri olur (De Certau, 2009: 48). Dolayısıyla bu kısımda sığınmacıların gündelik hayat stratejileri, yani De Certau’nun ifadesiyle “sessiz ve incelikli taktiklerle egemen düzene sızmaları” (2009: 22) ya da bulundukları duruma direnirken kullandıkları taktik ve kurnazlıkları, yani “sanatlar”ı (2009: 113) ortaya çıkartılıp incelenecektir.

Daha önce de farklı bir bağlamda işaret edildiği üzere De Certau, Dünya Ticaret Merkezi’nin 110. katından Manhattan’ı izlemeyi önerirken insanlara, nesnelere ve aşağıda yaşananlara kuşbakışı bakabilmenin, onları bir bakış altında toplayabilmenin kişide “kente hakim olmak” ve “tanrının gözü olmak” duygusu oluşturduğunu söylüyordu. Zirvede olan ve egemenliğe yükselen kişi burada artık oyuncu ya da oynayan pozisyonunda değil, gözetleyici konumundadır. Ancak kentin günlük uygulayıcıları aşağıdadır ve orada yaşamaktadırlar. Olayları ve kenti zirveden gözetleyen kimse, yukarı doğru yükselerek kendisi ile kitle arasına bir mesafe koymuştur. Bu yüzden yukarıda olan kişi tüm kenti ve olayları bulunduğu yerden görüp anladığını düşünse de aşağıdakinin, yaya olarak yürüyenin, kentin günlük uygulayıcılarının yarattığı imkânları göremez (De Certau, 2009: 183-188).

Benzer şekilde sığınmacıları istatistiki veriler olarak gören, medyanın olumsuz yönlendirmelerinin etkisi altında sığınmacıları algılayan, yani yukarıdan bakan kimse gerçekleri ve doğruları tam olarak görüp seçemeyecektir. Aşağıda olan ve kentin günlük uygulayıcıları haline gelen sığınmacıların hayatta kalmak için yarattığı imkânları tam olarak okuyup değerlendiremeyecektir. Onların hem kent hayatında hem de yerli halkın

hayatında meydana getirdiği değişimleri, oluşturduğu fırsatları bilemeyecek, onları anlayamayacaktır. Dolayısıyla aynı düzlemde bakıp sığınmacıların yarattığı imkânları görmek, onların mevcut düzenin baskıcı kurallarıyla nasıl baş ettiklerini anlamının ve sorun haline getirilen göçü ve göçmenleri çözümlemenin bir yolu olabilir.

De Certau'nun gündelik hayat kuramında dile getirdiği yukarıdan değil içeriden bakış yaklaşımına ilave olarak bu kısımda, bakışımızı sansasyonel, çarpıcı ve şok edici olana değil de sıradan, bayağı ve rutin olana yöneltmemiz gerektiğini söyleyen, yani prestijli olgudan gündelik olgular bütününe, görünüşten gerçekliğe geçmeyi öneren Lefebvre'ye de sıklıkla atıflarda bulunulacaktır. Malzemesini gündelik olanın içindeki bayağılıktan, sıradanlıktan devşiren Lefebvre, bunun nedenini son yüzyılda tarih yazımında görülen değişimle açıklar. Ona göre eski tarihçiler de geçmişteki gündelik hayata, kralların hastalıkları ve aşklarına, Ortaçağdaki şato yaşamına ya da 17. yüzyıldaki köylülerin iç dünyasına dair tanımlamalar yapıyorlar ve kimi zaman itici bayağılıkta ayrıntıları ifadelerine ve mülahazalarına katmayı ihmal etmiyorlardı. Ancak bunlar yalnızca görünüşle ilgili olup bazen de hayal mahsulü yorumlardan oluşuyordu. Günümüz tarihçileri ise kralların, generallerin, klişe prenslerinin, şatafatlı kostümlerle ve ağızlarından yalnızca tarihi laflar çıkarak caka sattıkları o yüksek alanları terk etmiş, bizi tarihsel gerçekliğin içine dâhil ederek mülklerini büyüten büyük feodal toprak sahiplerini göstermeye ve bunun için yapılan mücadeleyi anlatmaya yönelmiştir. Yine var olan ancak önemsiz, basit ve tekrar görüldüğü için öne çıkamayan rutin/âdet, sıradan/alelade, günlük olaylara ve olgulara yoğunlaşarak hayatın bütünü ve kültürün temeldeki yapısını kavramanın daha önemli olduğunu göstermiştir. Böylece prestijli olgular gerçekten daha önemli olgular haline gelmişler ve günümüz için sansasyonel olaylardan çok daha açıklayıcı ve anlamlı olmuşlardır (Lefebvre, 2017: 140).

Bu bağlamda bu çalışmada da sığınmacıların prestijli olguları, dile getirilen söylemlerden daha önemli görülmüş, bunlar vasıtasıyla görünüşten gerçekliğe geçilmeye çalışılmıştır. Basit, sıradan, prestijli görünen gündelik hayat taktikleri daha açıklayıcı ve daha gerçek olduğundan daha önemli ve değerli kabul edilmiştir. Ayrıca sığınmacıların nesnel uyarıları nasıl kendilerine göre tanımladıkları, yorumladıkları ve bu bağlamda nasıl tepki verdiklerinin anlaşılması ve onların eylemlerinin çözümlenmesi için de sembolik etkileşimcilikten yararlanılmıştır. Yine Goffman'ın performans, sahne, vitrin,

damga kavramları öne çıkartılmış, Lefebvre'nin gündelik hayat eleştirisi dikkate alınmış ve De Certau'nun “direniş” kavramı değerlendirmeye alınmıştır.

6.5.1. Bilinçli Tepkisiz Kalma Taktikleri: “Ne Diycen, Kavga mı Yapıcan? Onun İçin Gelmedik Biz”

Sosyal dünya, klasik sosyoloji tarafından, bireysel öznenin ortaya çıkardığı bir oluşumdan ziyade bireylerin üstünde onları şekillendiren bir varlık olarak tasavvur edilmiştir (Giddens, 2003: 18). Bu önkabul zorunlu ve tabii olarak sosyal dünya içinde bireyleri şekillendiren yapıları, dolayısıyla genel ilke ve prensipleri aramaya koyulmuştur. Literatür bölümünde de ifade edildiği üzere bu çalışmada ise sosyal dünya bireysel öznelerin gündelik hayat içerisinde ortaya çıkardığı bir oluşum olarak görülmüş, dolayısıyla sosyal dünyanın, öznelerin (bu çalışma bağlamında sığınmacıların) ortaya çıkardığı gündelik hayat pratikleriyle oluştuğu varsayılmıştır.

Bu noktada sembolik etkileşim kuramcılarından Blumer'in işlevselci yaklaşımına yönelttiği tenkitleri hatırlamak yerinde olacaktır. Blumer insan eylemlerinin toplumsal sistemin ihtiyaçları ve bu sistemin parçalarını oluşturan değerler, roller ve normlar tarafından belirlendiği yönündeki işlevselci görüşlerini reddeder ve bu yaklaşımın insanları pasif tepki veren kimseler olarak resmettiğine dikkat çeker. Blumer'a göre insanlar toplumsal dünyalarını aktif olarak inşa ederler ya da toplumsal yaşam insanların eylemlerinden meydana gelir. Toplum sürekli olarak bir kişinin diğeriyle karşılıklı ilişkisini ayarlayan ve devamlı olarak bu durumu yorumlayan toplumsal aktörleri içerir. Bu bakımdan toplum daimî bir etkileşim süreci içinde bulunmaktadır (Poloma, 2012: 237).

Anlaşıldığı kadarıyla bu etkileşim süreci kişinin karşısındakinin eylemlerine sadece aktif tepki vermesi şeklinde olmamaktadır. Bazı durumlarda tepkisiz kalmak da bilinçli bir aktif eylem olarak yorumlanabilmektedir. Bu durumda başka bir ülkeye göç eden sığınmacıların kendilerine gösterilen bazı olumsuz davranışlara tepkisiz kalmaları aslında bilinçli bir eylem olmaktadır. Sığınmacılar sokakta ya da işyerinde kendilerine söylenen sözlere, hakaretlere karşı genellikle susmakta ya da çalıştıkları işyerinden ücretlerini alamadıklarında bilinçli olarak olumsuz bir tepki vermemekte, nötr kalmaktadırlar. Bu tepkileri/tepkisizlikleri pasif bir eylem olarak görülse de sonuçlarını düşünerek davrandıkları için bilinçli bir eylem olmaktadır.

Örneğin GA-6 kodlu Afganistanlı görüşmeci yerli halktan kimseyle herhangi bir sıkıntı yaşamadığını belirtmiş, fakat işyerinde kendisinin Afganistanlı olduğunu bilen diğer personelin kendisine sürekli olumsuz sözlerle sataştığını anlatmıştır. Çalıştığı işyerindeki personelin kendisine söylediği bu sözler karşısında üzülmeye ve sinirlenmesine rağmen hiçbir tepki vermediğini belirtmiştir. Bu sataşma ve olumsuz sözlerle cevap verdiğinde ya da söz konusu personelle tartıştığında, çalıştığı yerde kendisine karşı bir tavır gelişeceğini ve işinden olabileceğini düşündüğünden dolayı bilinçli olarak duymazlıktan gelmeyi tercih etmiştir. Ayrıca bekâr evinde beraber yaşadıkları arkadaşlarının da kendisinin yaptığı gibi, işyerinde ya da sokakta yaşadıkları sıkıntılardan birbirlerine bahsetmediklerini, morallerini bozmak ve üzülmek istemedikleri için bu şekilde davrandıklarını, içinde bulundukları şartlarda kendileri için önemli olanın çalışmak ve hayatlarını sürdürebilecekleri parayı kazanmak olduğunu belirtmiştir.

“Ben onlara (yerli halka), müşterilere, herkese sevgimi, güler yüzümü gösteriyorum. Şu ana kadar kimseyle sıkıntım olmadı. Ama çalıştığım yerdeki aşçı sürekli bana: “Ben Afganlıları sevmem, onlara acımak istemem” diyor. Ben üzüliyorum, kızıyorum ama ben ona karşılık vermiyorum, bir şey demiyorum. O an hangi işi yapıyorsam, yapmaya devam ediyorum. Mesela masaları siliyorsam, devam ediyorum silmeye. Sakin duruyorum ben, işime bakıyorum. Çünkü ben tartışmak istemiyorum. Benim çalışmam gerek.” (GA-6, Afgan, 17 yaşında).

Mead’a göre insanlar, eylemlerine yol açan toplumsal çevreden gelen uyaranlara basitçe tepki vermezler. Uyaranlara, o uyarıların ne anlama geldiğini düşünerek ve duruma uygun davranışın ne olduğuna karar vererek tepki verirler. Çünkü insanların bilinçli bir şekilde tepki vermelerini sağlayan bir zihinleri ve benlikleri vardır. Bilimsel olarak da araştırılabilen zihin, işleyişi bakımından insanların davranışlarında gözlemlenir. Zihnin işleyişi davranışların arkasından gerçekleşmez (Cuff, 2015: 141). Burada da GA-6 kodlu görüşmeci kendisine söylenen sözler kırıcı ve üzücü de olsa, yapacağı davranışın sonucunun ne olacağını tahmin ederek ihtiyatlı davranmakta, bilinçli bir tercih olarak tepkisiz kalmayı seçmektedir. Zihni bu davranışın sonucunun ne olduğunu tahmin ederek o şekilde tepki vermekte ya da bilinçli olarak tepkisiz kalmaktadır. Zira Mead’ın de bahsettiği gibi zihin işleyişi davranıştan önce gerçekleşir. Zihin olasılıkları gözden geçirerek kendisine zarar verecek tepkilerden kaçınmaya çalışır.

İnşaat işinde çalışan GS-7 kodlu görüşmeci de, yerli halktan bazı iş arkadaşlarının kendisine “geldin, bizim ekmeğimizi yiyorsun” türünde sözler sarf ettiklerini anlatmış, kavga çıkmasını istemediği için söylenen sözler karşısında sessiz kaldığını belirtmiştir. GS-7 de GA-6 gibi, kendisine söylenenlere karşı zihin işleyişini harekete geçirmiş, kendisine daha olumsuz etki verecek durumdan kaçınmak için bilinçli tepkisiz kalma yöntemini tercih etmiştir.

“Bir de çalışırken bazen arada bir-iki kişi söylüyor, “sen memleketinden geldin, bizim ekmek yiyiyon” diyor. Ne diyecen, kavga mı yapıcan? Onun için gelmedik biz. Yani ben kavga yapmak biliyorum ama ben kavga için gelmedim buraya.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Afganistan’dan Düzce’ye gelen GA-4 kodlu sığınmacı, Iraklı ve Suriyeli sığınmacıların şehir merkezinde bulunan çay ocaklarının önünde toplandıklarını ve yerli halkın bu durumdan rahatsız olduğunu gözlemlediğini söylemiştir. Kendisinin ve arkadaşlarının da yerli halkın kendilerini azarlayacak olmasından çekindikleri için çay ocaklarında ya da kahvehanelerde oturmadıklarını belirtmiştir. Bu yüzden iş sonrası bir araya gelmek istediklerinde evlerinde toplandıklarını anlatmıştır. Ayrıca iş yerinde kendisinin de yerli çalışanlar tarafından “ekmeğimizi elimizden aldınız” söylemlerine maruz kaldığını söylemiştir. Kendisine söylenenlere karşılık kavga çıkmasını istemediği için sessiz kaldığını ya da iyilik yaparak cevap vermeye çalıştığını, sözlü olarak cevap verdikleri takdirde kendilerinin haksız çıkarılacağını farkında olduğundan bilinçli bir eylem olarak ortamı terk ettiğini anlatmıştır. Sığınmacılar arasında iyi ya da kötü niyetli insanlar olduğu gibi yerli halk arasında da iyi ya da kötü niyetli insanlar olabileceğini, kendilerinin kavganın içinden, savaş ortamından çıkıp geldiklerini, kavga ve çatışma istemediklerini, bu yüzden herhangi bir cevap vermeden, sesini çıkartmadan işlerini yapmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

“Bizimkiler öyle çay ocağı, kahve gibi yerlerde pek oturmuyorlar, otursa da birinin evine gidiyorlar orada oturuyorlar. Millet azarlayacak diye bir şey yapmıyorlar. Baktım da akşam saat 9’dan sonra bir sürü insan var, geçemiyorsunuz oradan. İşte bu caminin önündeki çay ocakları var ya çarşıdaki, hep onun önünde oturuyorlar. Suriyeliler oluyor, Iraklılar, Araplar oluyor. Sizin milletiniz tek bizden değil onlardan da rahatsız oluyorlar, çok söylüyorlar. O yüzden oturmuyoruz biz öyle orda... Değişik adamlar var, bazıları iyi

davranıyor, bazıları kötü davranıyor. Mesela çalıştığım yerde “ekmeğimizi aldınız elimizden” diyorlar. Çok iyi davranıyorum hepsine. Biz işte sesimizi çıkaramıyoruz, kavga falan istemiyoruz pek. İşte kavganın içinden, savaşın içinden kaçıp geldik ya evvela başkasının şeyine nasıl laf söyleyelim, sen ne diyorsun bize deyip. Nasıl söylenecek? Söylettirmez ki, sesini çıkaramazsın. Gideceksin bu durumda.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

GI-10 kodlu görüşmeci de çalıştığı işten hak ettiği ücreti alamadığı durumlarda bile susmayı, tepkisiz kalmayı tercih ettiğini söylemiştir. Haklıyken haksız duruma düşmemek, meselenin daha da büyümesinin önüne geçmek için ya da cevap verse dahi kendisinin her durumda haksız çıkarılacağını bildiğinden dolayı mecburen eylemsiz kaldığını söyleyip durumu Allah’a havale ettiğini belirtmiştir.

“Hakkımı veriyor, veriyor, sonra vermiyor. Allah var, yapacak bir şey yok. Yani biz kavga istemiyoruz, biz gurbetçiyiz. Veriyor, veriyor, sonra vermiyor. Allah razı olsun, yapacak bir şey yok.” (GI-10, Iraklı, 43 yaşında).

Mead sosyolojik açıdan, özellikle de sembolik etkileşim açısından toplumun anlaşılması çabasında zihin ve benlik kavramlarına kilit roller yükler. Mead’e göre zihin ve benlik doğuştan gelmeyen, toplumsal etkileşim süreçleriyle ortaya çıkan ve gelişen şeylerdir (Mead, 1972: 131). Buna göre zihin toplumsal çevredeki anlamlı sembolleri anlar, kavrar ve kendi davranışlarına karar verir (Turner vd., 2018: 496). Bu durumda sığınmacılar da yeni dâhil oldukları toplumsal ortamda var olan sembolleri ve kavramları anlamaya çalışır ve buna göre nasıl davranacaklarına karar verirler. Bu süreç sırasında sığınmacılar dâhil oldukları ortama uyum sağlamaya çalışırken yukarıda da işaret edildiği üzere bilinçli tepkisiz kalmayı da bir taktik olarak kullanırlar.

Sığınmacıların toplumda kendilerine olumsuz harekette bulunanlara karşı bilinçli tepkisiz kaldıkları durumlardan biri de sınırlarda gerçekleşen askerî operasyonlar sonucunda yaşanan kayıplar sonrasında olmaktadır. Nitekim askerî kayıpların fazla olmasının suçu tüm sığınmacılara yüklenmekte, sığınmacılar “bizim askerimiz orada şehit olurken siz burada oturuyorsunuz” suçlamasıyla karşı karşıya kalarak tepkilerin hedefi haline gelebilmektedirler. Toplumsal kargaşaya neden olabilecek bu tür durumlar karşısında hem sığınmacıların hem de idarecilerin bir takım tedbirler aldıkları görülmektedir. K-11 kodlu ilgili kurum yetkilisi, 27 Şubat 2020’de Suriye’nin İdlib şehrinde Rusya destekli Suriye silahlı kuvvetlerinin yaptığı saldırılar sonrasında 34 Türk

askerinin şehit olması üzerine toplumda sığınmacılara karşı tepkiler yükselince, alınan tedbirlere değinmiş, sığınmacıların da bu tür durumlarda görünür olmaktan çıkıp sessiz kalarak nasıl davranacaklarını öğrendiklerini belirtmiştir.

“Bir devlet dairesinde, toplumda nasıl davranılır bunu giderek öğreniyorlar. Bence şeyi de öğreniyorlar, yerli halkın hassasiyetlerine de bence duyarlılar. Bunu biz şöyle gördük. İdlip’teki saldırıdan sonra, şehitlerden sonra biz burada yabancıların kanaat önderlerini topladık. Öyle bir ağımız var. Bu hani şok bir olay oldu, acı bir olay. Suriye’de oldu bu olay. Buradakiler her ne kadar Iraklı da olsa, Suriyeli de olsa onlarla ilgili bir durum değil aslında. Buradakilerin çoğu Iraklı da olsa bir tepki olacağını aşağı yukarı kestirdik. Irak toplumunda sözü geçen insanları topladık ve şunu dedik: “Bir müddet acil işiniz olmadığı sürece çok fazla görünür olmayın sokakta. O Ceditiye caminin orda filan. Eşlerinize söyleyin çok acil bir işiniz olmadığı sürece pazara gitmesinler bir hafta, 5 gün. Çünkü peçeli birini görür bir tanesi bir laf diyebilir, bir sıkıntı çıkabilir.” dedik. Ve buna çok iyi uydular yani. O gün biz onu dedik, hani o Irak toplumuna yayılana kadar Düzce’de 3-4 Iraklıyı dövdüler. Mesela Maraş’ta büyük olaylara sebebiyet veriyordu İdlip saldırıları. Buradan da anladığımız kadarıyla bu duruma karşı duyarlılar. Yani Türk insanının tepki verebileceklerini filan biliyorlar.” (K-11, ilgili kurum yetkilisi, 28 yaşında).

Şehir merkezinde esnaflık yapan YE-11 kodlu yerli halktan görüşmeci de, toplumsal hassasiyetin yükseldiği zamanlarda daimî müşterileri olan sığınmacılara yerli halk sakinleşinceye kadar çay ocaklarında oturmamalarını ve çarşıda fazla görünür olmamalarını tavsiye ettiğini anlatmıştır. Iraklı sığınmacılar içerisinde sözü dinlenen GI-8 kodlu Iraklı görüşmeci de 20 Ocak 2018’de başlayan Afrin harekâtı sırasında Düzce’de bulunan Iraklıları topladığını, onlara kendilerini Suriyelilerden ayırt edecek kıyafetler giymelerini ya da Iraklı olduklarını gösteren işaretler takmalarını söylediğini, yerel halkla hiçbir şekilde münakaşaya girmemeleri ve mümkünse bir müddet hiç sokağa çıkmadan sakin ve sessiz kalmaları hususunda tavsiyelerde bulunduğunu belirtmiştir.

“Ben Afrin zamanında Arapları topladım, dedim herkese sokağa çıkmayın. Aslında ben sadece Iraklıları tanıyorum da. Dedim hatta Iraklı olduğunuzu gösteren elbise ve tişört ne varsa giyin. Çünkü Türkler karıştırmazın. Suriyeliler, Iraklılar, hep yabancı diyorlar. Irak elbisesi varsa giyebilirsiniz. Bayanlara dedim çıkmayın dışarı siz. Haklı, haklı insanlar, Allah var yukarda, vicdan. Onlar çocuklarını kaybettiler. Ama elimizden gelen

bir şey yok yani ne yapıcın. Dedik herkes evinde otursun, dedik ya kardeş gitmeyin, çıkmayın, ters gitmeyin, sessiz olun. Tarih her şeyi yazar. 25 sene sonra, bin sene sonra bu tarihte Araplar Türkiye'ye geldi, böyle yaptı, böyle yaptı yazarlar. Biraz sakın olun. Yani tarih iyi bir şey yazsın, kötü bir şey yazmasın.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

GI-8'in yaptığı “*Iraklı olduğunuzu gösteren elbise ve tişört ne varsa giyin*” tavsiyesi, bir nevi semboller üzerinden topluma mesaj verme gayreti olarak görülebilir. Iraklı olduklarını gösteren elbise ve tişört gibi kıyafetlerle yerli halka: “Biz Suriyeli değiliz, çatışma Suriye’de oldu ve sizin askerleriniz Suriye’de şehit oldu. Bizim konuyla ilgimiz yok. Yaşananlardan bizi sorumlu tutup bizi incitici ve yaralayıcı söz ve davranışlarda bulunmayın.” mesajı iletilmek istemektedirler. Poloma’nın da belirttiği gibi sembollerin kullanılması ve yorumlanması başkalarının eylemlerine anlam verme sürecine aracılık etmektedir. Dolayısıyla insan davranışını anlamak için bu davranışa yüklenen anlam ve yorumlar çözümlenmelidir. Zira insan karşısındakinin davranışını yorumlar ve tepki verir. Bu tepki “semboller temelinde eylemde bulunma” şeklinde gerçekleşir (Poloma, 2012: 238). Sığınmacıların da söz konusu durumdaki gibi hassasiyet gerektiren olaylara ve olası çatışmalara karşı bilinçli olması, sessiz kalması ve semboller kullanarak meselede herhangi bir sorumluluklarının olmadığını göstermeye çalışması “semboller temelinde eylemde bulunma” şeklinde de yorumlanabilir.

Görüleceği üzere sığınmacıların susmak, sessiz kalmak, sükûnetini muhafaza etmek, duymazlıktan gelmek, tartışmaya girmemek, sataşmalara cevap vermemek, konuyu değiştirmek, ortamı terk etmek, görünür olmamak, semboller üzerinden dolaylı mesajlar vermek, hakkını aramaktan vazgeçip konuyu Allah’a havale etmek, iyilik yaparak benimsenmeye çalışmak ve tehlikeli olmadığı mesajını vermek, maruz kaldığı muameleyi başkasına anlatmamak gibi davranışları bilinçli olarak yapılan tepkisiz kalma eylemleri/taktikleri olarak kaydedilebilir. Her ne kadar bu tutum, tavır ve hareketler pasif bir davranış gibi görünse de toplumla etkileşim sürecinde anlamları öğrenilmiş, sonuçları zihinsel süzgeçten geçirilmiş ve buna uygun olarak üretilmiş gündelik hayat taktikleridir. Bu davranış kalıpları bir açıdan Derrida’nın bir metafor olarak kullandığı hayalet kavramına da göndermeler içermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla sınırlarda meydana gelen “hayaletsi olaylar” sığınmacıların yerleştikleri şehirde de görülmektedir. Sığınmacılar yakalanmamak, olumsuz davranışlara maruz kalmamak için yaşadıkları şehirde de

“hayalet” haline gelmek, yani görünmeden orada olmayı başarabilmek ve bunu bir taktik olarak kullanmak durumunda kalmaktadırlar.

6.5.2. Çalışma Hayatında Taktikler: “Artık Haftalık Alıyoruz, İnanmıyoruz Çünkü Ustalara”

Sığınmacıların yerleştikleri yerde hayatlarını idame ettirebilmek için çalışmak zorunda olmaları onları en kısa sürede yapabilecekleri herhangi bir iş bulmaya yönlendirmektedir. Bir şekilde Düzce’ye gelen sığınmacılar çalışma hayatına atılırken iş bulma esnasında, işte çalışırken çalışma ortamında, çalıştıklarının karşılığı olan ücretlerini alma/alamama durumunda bir takım taktiklere başvurmaktadırlar.

Toplumsal hayatta insan davranışlarını tasvir ederken tiyatro sahnesinin görüntüsünü ve dilini kullanan Goffman, herkesin günlük hayatta farklı anlamlarda farklı “roller” oynayarak “performans” sergilediklerini söyler. Bu şekilde bir gözlemci olarak Goffman, oyunu iyi oynayabilmek adına oyuncuların ortaya koyduğu performanslarındaki davranış değişikliklerini, taktikleri yakalamaya çalışır. Ona göre rollerini oynayan “oyuncular” bazen diğer oyuncularla “takımlar” kurarak karşısındaki “seyirci”yi etkilemeye, yönlendirmeye uğraşırlar. Nitekim sığınmacılar içinden aileleriyle gelenler barınacakları bir ev bulduktan ve ailelerini oraya yerleştirdikten sonra ilk iş olarak hemen çalışabilecekleri bir iş bakmaktadırlar. Bunun için geldikleri şehirde kendi memleketinden ya da yerli halktan olan kişilerle temasa geçerek yardımlarına başvurmakta, onları kendi oyunlarına dâhil etmektedirler. Kendi ülkesinde elektrik mühendisi olan ve sekiz yıldır Düzce’de bulunan GI-2 kodlu görüşmeci, şehre ilk geldiğinde kimseyi tanımıyor ve Türkçeyi bilmiyor ise de, öğrendiği sadece bir kelimeyle şehrin merkezindeki dükkânları sırayla dolaşıp iş aramış, bulduğu ilk işi hemen kabul ederek kendini ve dilini geliştirmiş, zamanla daha nitelikli ve yüksek gelirli işler yapmaya başlamıştır.

Eve geldik, yerleştik, bir şeyler aldık, sonra ben iş aradım. Her yere gittim. Sordum o adamlara. Bu caminin orda esnaflar var. Ne biliyim yani bir sürü tesisatçı falan. Oraya sabah 8’de bismillah deyip gittim. Orada durdum. Baktım soldan sağdan, dil yok ama dükkânlara girip şöyle diyorum ben, “iş çalış?” Sonra ... usta sağ olsun yani hemen aldı beni. 4 ay çalıştım onunla beraber. Sonra dil yavaş yavaş başladı. Sonra inşaatçı, sonra şöyle şöyle. Sonra elektrikçi, ben zaten elektrikçiyim.” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Suriyeli GS-7 kodlu görüşmeci de, oturduğu mahalleden başlayarak şehir merkezine kadar her türlü dükkâna uğrayıp iş sorduğunu anlatmıştır. GS-7 de GI-2 kodlu görüşmeci gibi ilk geldiğinde Türkçe bilmediğini, bir arkadaşından sadece “eleman lazım?” kelimelerini öğrenerek iş aradığını söylemiştir.

“Öyle tek tek dükkânları dolaşıyordum. Ben bir hafta dolaştım, iş buldum. Mesela ben Fevzi Çakmak’ta (mahallesinde) oturuyordum. Önce orada başladım, lokanta, market hepsine sordum. Çay mahallesine kadar sordum. Çay mahallesinde buldum bir camcı. Girdim içeri, “eleman lazım?” dedim. Ben sadece bunu biliyordum, önceden hiç Türkçe bilmeden. Bir arkadaşına sordum bunu nasıl söyleyeceğim, o bana öğretti.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Sığınmacılar kendi aralarında kurdukları ilişki ağları vasıtasıyla hem yeni gelen sığınmacılardan haberdar olmakta hem de onların barınma, yiyecek ve giyecek gibi ilk ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sunmaktadırlar. Yeni gelmiş olan sığınmacı da bir müddet sonra daha önceden gelmiş olan diğer sığınmacı tanıdıkları ya da yerli halktan tanıştıkları vasıtasıyla iş bulmaya çalışmaktadır. Böylece başlarda kendi aralarındaki ilişkiler ağını (networkü) kullanan sığınmacılar, daha sonraları yerel halkla iletişime geçmeye başladıklarında, onların güvenini kazanarak ve yardım etmelerini sağlayarak sosyal ağlarını genişletmekte ve bu sayede daha fazla iş bulma ve gelir elde etme imkânı yakalamaktadırlar. Düzce’ye ilk geldiğinde kendisine bir arkadaşının iş bulduğunu anlatan GA-12 kodlu görüşmeci, kendisinin de çalıştığı kafeye gelen işverenlerle temas kurarak elemana ihtiyaçları olup olmadığını sorduğunu, işverenlerin telefon numaralarını alarak onlarla irtibatını devam ettirdiğini ve bu şekilde arkadaşlarına iş bulmaya çalıştığını anlatmıştır.

“Ben ilk geldiğimde arkadaşlarım yardımcı oldu bana, iş bulmamda. Daha önce bir kafede garsonluk yapıyordum. Oraya genellikle patronumun arkadaşları geliyordu. Ben de masalarına gidip ne içersiniz, ne alırsınız diye sorduktan sonra o arada onlarla konuşuyordum, arkadaşlarımın işe ihtiyacı olduğunu söylüyordum. İlgilenir misiniz diye telefon numaralarını veriyordum. Onlardan da kendi telefon numaralarını alıyordum. Bu sayede diğer arkadaşlarıma çok iş buldum.” (GA-12, Afgan, 23 yaşında).

Sığınmacıların bilinçli tepkisiz kalma taktiklerinden bahsederken ifadelerine yer verilen GI-8’in söyledikleri de bir bakımdan Goffman’ın “performans” kavramını

çağrıştırarak hususlar içerir. *“Dedik herkes evinde otursun, dedik ya kardeş gitmeyin, çıkmayın, ters gitmeyin, sessiz olun. Tarih her şeyi yazar. 25 sene sonra, bin sene sonra bu tarihte Araplar Türkiye’ye geldi, böyle yaptı, böyle yaptı yazarlar. Biraz sakın olun. Yani tarih iyi bir şey yazsın, kötü bir şey yazmasın.”* cümleleriyle GI-8, yerli halk olan seyirciyi etkilemenin yolunun, bir takım haline gelmiş Iraklıların rollerini uyumlu oynamalarından geçtiğini söylemekte, aynı zamanda sadece içinde bulunulan andaki seyircileri değil, gelecekteki seyircileri de olumlu etkilemek istemektedir.

Bu şekilde Goffman’ın kavramlarıyla ifade edilecek olunursa sığınmacılar yerleştikleri şehirde hayatta kalabilmek, iş bulabilmek ve geçinmek için gündelik hayatta, bilhassa da çalışma hayatında “roller” oynayarak “performans” sergilemektedirler. Zira bir işe sahip olmak ve orada tutunabilmek demek aynı zamanda ailesini ve kendisini geçindirebilmek yani hayatta kalabilmeyi başarabilmek demektir. Çalışma hayatı bir tiyatro sahnesi olarak düşünüldüğünde, oyunlarını oynayarak, rollerini yaparak “performans” sergileyen sığınmacılar “seyirci” olan patronlarını ve diğer muhtemel işverenlerini etkilemeye çalışmaktadırlar. Bunu iş hayatında başarılı olmak, aranan eleman olabilmek için bir taktik olarak kullanmaktadırlar.

GI-8 kodlu görüşmecinin işyerindeki çalışma taktiği, sığınmacıların işverenlerini etkilemek için sergiledikleri “performans”a güzel bir örnektir. Ülkesinde iken öğretmenlik yapan, Türkiye’ye geldiğinde geçimini temin etmek için çeşitli inşaat işlerinde çalışmaya başlayan GI-8, çalıştığı işte daha iyi olmak ve işverenin gözüne girerek ustalık kademesine çıkmak için bir taktik olarak sergilediği performansı şu şekilde anlatmıştır:

“Bir Türk usta vardı mermerci. Ben de daha yeniydim o zamanlar. Burada öğrendim işi. Çalıştım, çalıştım öğrendim. Öğlen arasında usta yatıyor, biraz şişman. Ben dedim yat, ayran veriyorum ben, biraz yatsın diye. Ben de o yatarken çalışıcım, işi öğrencem. O kalkınca, ben işi öğrenemem. O yatıyor, istirahat var ya bir saat. Ben istirahat yapmıyorum. Hemen namaz kılıyorum, hemen gidiyorum işin başına. Gözüm açık, bakıyorum usta nasıl yapıyor. O bir saat istirahat yapıyor, ben hemen namazımı bitirip birkaç tane taktım. O kalktı, dedi kim taktı bunu. Dedim ben taktım. Aa dedi maşallah, aferin sana. Öbür gün, iki gün, dört gün, böyle böyle böyle, o şekilde çalıştım, öğrendim ustalığı.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

GA-5 kodlu görüşmeci de bir çay ocağında çalışırken gösterdiği performansın yeni bir işe girmesinde nasıl etkili olduğunu anlatmıştır. Hiç durmadan çalışan görüşmeci kısa sürede diğer esnafların ve müşterilerin ilgisini çekmiş ve çalışma izni alarak daha yüksek maaşlı bir işe geçmiştir. Yeni girdiği işyerinde de ustalık öğrenip daha nitelikli işler yapmaya başlamış, müşterilere göstermiş olduğu saygı ve servis kalitesi zincir restoranın diğer şubelerindeki yöneticilerin de ilgisini çekmiştir.

“Ben çay ocağında çalışırken ...’nın müdürü buraya çay içmeye geliyordu. Ben orada çalışırken durmuyordum. Temizlik yapıyordum, hiç durmuyordum, acayip çalışıyordum. Siz benim nasıl çalıştığımı görseniz, kendi kendinize tutulursunuz. Benim temizlik yapmam müdürün hoşuna gitmiş. İstersen dedi seni yanıma alayım eleman lazım, garson lazım dedi. Ondan sonra tamam dedik, anlaştık. Çalışmaya başladıktan üç ay sonra Ustabaşı dedi ki seni tezgâha alacağım, ustalık öğreteceğim dedi. Tamam dedim geçtim... Benden çok memnun patron. Beni bir kere müşterilere servis ederken kameraya çekmiş, büyük patronlara göndermiş. Benim maaşımı yükseltti, zam yaptı sonrasında. Müşteriler buradan sevinerek gidiyor, benim saygımdan dolayı, servisimizden dolayı, tekrar geliyorlar. Bir müşterinin günde üç kere yemek yediğini gördüm burada. Neden? Çünkü böyle davrandığım için.” (GA-5, Afgan, 23 yaşında).

Sergilenen performansta sunumun içeriği değerlendirilirken, bunu sadece oyuncunun kişiliğinin ifadesel uzantısı varsaymak Goffman’a göre sınırlı bir bakış açısidir. Çünkü performansın esas amacı, oyuncunun özelliklerinden ziyade sahnelenen görevin özelliğidir. Herhangi bir meslekte, bürokraside veya zanaatta hizmet personeli profesyonel hareketlerle hizmet veya ürün hakkında olumlu bir izlenim ortaya koymaya çalışır. Burada oyuncu kişisel vitrinini kullansa da asıl amaç, kendini görünmek istediği gibi sunmasına imkân sağlamaktan çok görünüşünün ve tutumunun daha geniş ölçekli bir sahnede işe yaramasıdır. Örneğin resepsiyonda duran presantabl ve doğru aksanlı birisi kendisini temsil ettiği kadar, bir kurum için de vitrin oluşturmaktadır (Goffman, 2016: 82). Yukarıda ifadeleri verilen GA-5 kodlu görüşmecinin çalıştığı işyerinde gösterdiği performans kendisini temsil ettiği kadar kurumu da temsil etmekte, kurumun müşteri memnuniyetini arttırmaktadır. İlave olarak diğer şubelerdeki idarecilerin övgülerine de mazhar olmaktadır. Diğer taraftan GA-5’in gösterdiği performans aynı zamanda diğer Afganistanlıları da temsil etmektedir. Yani GA-5 kişi olarak kendini, işyeri açısından kurumu, etnik/kültürel kimliği açısından diğer Afganistanlıları temsil etmektedir. GA-5 gibi diğer

Afganistanlıların da çalıştıkları işlerde başarılı “performans” sergilemeleri, yerli halkın ilgisini çekmekte ve esnafın onlardan övgüyle bahsetmesine neden olmaktadır. Görüşmeciler, Afganistanlıların sergiledikleri bu “performans”ı “*ellerini bile göremezsın*”, “*canla başla çalışıyor*”, “*maşallahları var*” sözleriyle ifade etmektedirler.

“İşte onlar (Afganlar) gidiyorlar bahçeye ailece. Onlarda hile hurda falan yok. Sabah 7’de tarlaya girerler, akşam 7’de çıkarlar. Bir saniye boş kalmazlar. Hatta ellerini bile göremezsın çalışırken.” (YE-8, esnaf, 58 yaşında).

“Bence eleman boşluğunu en güzel dolduran bu Afganlar. Yani dil gerektirmeyen, arka planda yapılan işlerde canla başla çalışıyor Afganlar.” (YE-3, esnaf, 43 yaşında).

“Adam 13 saat çalışıyor, bana mısın demiyor. Afganların maşallahları var.” (YE-9, garson, 53 yaşında).

“Afganlar çok çalışkan kişiler. Orda işsizlikten, savaştan kaçıp gelmişler. Kimisi ekmek parası peşine çıkmış, kimisi evlenme parası biriktiriyor. Güzel çalışıyorlar, namushular, efendiler, dürüstler.” (YE-12, inşaat ustası, 67 yaşında).

“Vallahi yani iş konusunda Afganların daha fazla iş bulduklarını, işe adapte olduklarını ve uyum sağladıklarını düşünüyorum. Yani böyle çok fazla ihtilaf yaşamıyorlar çalıştıkları yerlerde. Uyumlu çalıştıklarını düşünüyorum.” (YE-16, esnaf, 61 yaşında).

Görülebileceği üzere bir taktik olarak gösterilen performanslar sadece o anda ve o kişiyle sınırlı kalmamaktadır. GI-8’in de belirttiği gibi takım performansları gelecek nesillerin kendileri hakkındaki görüşlerini bile etkileyecek durumdadır. GA-5’in gösterdiği performans da yerli halkın diğer Afganistanlılar hakkındaki düşüncelerini etkilemekte ve geniş ölçekli bir sahnenin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın sömürü kısmında da belirtildiği üzere gösterilen performanslar karşısında ücretini alamayan pek çok sığınmacı mevcut idi. Sığınmacılar bu durumla baş edebilmek için de bazı taktikler geliştirmişlerdir. Örneğin sığınmacılar ücretlerin aylık olarak verildiği işlerden ziyade haftalık ya da günlük olarak ödendiği işleri tercih etmeye başlamışlardır. Ya da paralarını alamadıklarında kendilerinden daha önce gelen ve ortamı daha iyi bilen arkadaşlarından yardım talep etmişlerdir.

“Artık haftalık alıyoruz. İnanmıyoruz çünkü ustalara. Şimdi ben günde 200 TL’ye çalışıyorum. Bir ayda ne kadar para olacak, 6.000. O sana 6.000’i vermez. Her hafta 500 çok gelmez. Şimdi biz alıştık, bir hafta para vermezse bir daha gitmiyoruz. Şimdi dün burada bir arkadaş vardı. Dedi gel bizi kurtar. Ne oldu dedim. Dedi biz 15 kişi 10 gün çalıştık, fındık topladık. Adam hiçbir kuruş vermedi. 15 kişi ya, 15 kişi 10 gün çalışmış, yeni yeni, daha bu sene. Dedim ben ne yapacağım. Benim parayı kurtaramıyorum, sizin parayı nasıl kurtaracağım. Hatta dedi ki, biri gitsin (paramızı) kurtarsın, yarısını ona ödeyeceğiz. Öyle dedi. Dedim biz de kurtaramıyoruz. Böyle kişi nerden buldunuz, niye o kadar güvendin, niye hiç para almadın. Ne bileyim, şu tarla işi bitsin, size vericem dedi diyor.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Sığınmacıların neredeyse tümü ücret alamama tecrübesi yaşadığı için taktik olarak artık sadece haftalık veya günlük olarak ücretini alabilecekleri işleri tercih etmeye başlamışlar, haftanın ya da günün sonunda ücretlerini alamadıklarında da hemen o işi bırakıp başka bir iş aramaya koyulmuşlardır. GS-10 kodlu görüşmeci de daha önce aylıklı olarak çalıştığı firmandan parasını alamaması üzerine günlük olarak ücret alabileceği işlerde çalışmaya başladığını belirtmiştir.

“Parayı günlük alıyorum. Çünkü 1-2 hafta çalışınca para vermiyorlar. O yüzden günlük çalışıyorum.” (GS-10, Suriyeli, 41 yaşında).

Goffman, bu gibi durumlarda, damgalı bireyin, sinmek yerine “el mi yaman ben mi yaman” dercesine hasmâne bir tavırla karma temaslara yanaşmaya yeltenebileceğini, ancak bu tutumun, ötekilerin bir dizi rahatsız edici karşılık vermesine de sebep olabileceğini söyler. Damgalı bireyin bu iki taktik arasında gelgitler yaşaması, her an birinden diğerine geçmesi ve böylece olağan yüz yüze etkileşimlerin yıpranmasına neden olabilecek temel yollardan birine girmesi de her an mümkündür (Goffman, 2014: 47).

Sömürü kısmında aktarılan ifadelerde de geçtiği üzere GI-8 kodlu görüşmeci yüklü miktardaki ücretini işverenden alamayınca ve işveren telefonlarına dönmeyince çareyi işverenin evine gitmekte bulmuştur. Fakat işveren, ailesiyle birlikte GI-8 kodlu Iraklı görüşmeciye fiziksel şiddet uygulamış, neticede GI-8 parasını da alamamıştır. Yine GI-10 kodlu görüşmeci de parasını almak için avukat tutarak mahkemeye başvurmuş, ancak o da parasının sadece çok az bir kısmını alabilmiştir. Parasını alamayan GS-1 kodlu görüşmeci ise işverenle parasını almak için konuşma yaptığı esnada masada duran telefonunu

vereceği ücret karşılığında rehin almak istemiştir. Bunun üzerine polisle birlikte GS-1'in evine giden işveren, telefonunu geri almış fakat yine de GS-1'e ücretini vermemiştir.

“İnşaatta çalıştım, adam ayın 5'inde dedi, bekletti, bekletti. Sonra da çalıştırdı, param yok dedi, vermedi. Ben de birkaç kere şikâyet etmeme rağmen alamadım paramı. Polis aradı adamı, adam da vericem dedi, 1 hafta sonra bekletti, yine bekletti, vermedi. Ben de çay ocağında adamla konuşurken masadaki telefonunu aldım. Sonra dedim parayı ver, telefonu vereyim. Aldım telefonu eve götürdüm, azcık tartıştık. Sonra polisle geldi eve. Polis dedi ki hırsızlık oluyor bu. Ben de dedim adam zengin, arabaları var, evleri var, müteahhit o. 10 gün sonra vericem dedi, yine vermedi, telefonu da aldı, yine vermedi. Ben ifade de verdim polise ama yine de hiçbir şey olmadı.” (GS-1, Suriyeli, 32 yaşında).

Görüleceği üzere sığınmacılar başkalarından yardım istemek, iş aramak için lazım olan kelime ve cümleleri öğrenmek, işyerlerine uğrayarak verilecek her türlü işi yapmaya çalışmak, kendi aralarında kurdukları ilişkiler ağıyla ihtiyaçlarını girmeye ve iş imkânlarından haberdar olmaya çalışmak, ilişkiler ağına zamanla yerli halkı da dâhil ederek haber alma ve iş bulma imkânlarını genişletmek, bir takım halinde hareket edip olumlu izlenimler bırakarak iş bulma imkânlarını arttırmak, daha fazla ve daha güzel çalışıp işinde ustalaşarak ilgili kimselerin dikkatini çekmek ve aranan eleman haline gelmek, gayretle çalışmak, iş beğenmemezlik yapmamak, işini yarım bırakmamak, iş sırasında kaytarmamak, boşa vakit geçirmemek, çalışkanlığıyla öne çıkmak, diğerleriyle uyumlu çalışmak, dürüst, efendi ve namuslu olarak tanınmak, aylıklı veya uzun vadeli işlerde çalışıp sonunda ücretini alamamak ya da hak ettiğinin yarısını almak tehlikesine karşı kısa vadeli ve gündelik işlerde çalışıp ücretini peşin almak, ücretlerini alamadıklarında kendilerinden daha tecrübeli kimselerden yardım istemek, alacağını istemek için işverenin işyerine ya da evine gidip tartışmayı göze almak, mümkün olduğu takdirde yasal yollara başvurmak, hak aramanın mümkün olmadığı durumlarda da sineye çekip durumu Allah'a havale etmek gibi bir takım taktiklere başvurmakta, bunlar vasıtasıyla çalışma hayatında var olmaya ve tutunmaya çalışmaktadırlar.

6.5.3. Sosyal Hayatta Taktikler: “Memleketim Afganistan Ama Soranlara Burada Düzceliyim Diyorum”

Her ân ve her yerde insanların performans sergiledikleri ya da bir performansla şahit oldukları görülür. Daha önce de ifade edildiği üzere performans, belirli bir durumda belirli

katılımcıların herhangi birini etkilemeye yönelik gerçekleştirdikleri etkinliklerdir. Performans sırasında gözler önüne serilen ya da daha sonra sergilenebilecek/oyunabilecek olan eylemler de “rol” veya “rutin” olarak adlandırılır. Oyuncu performansını sergilerken ve karşısındakini bu gösteriye inandırmaya çalışırken, kendi performansına dair görüşlerini değiştirebilir. Bir uça oyuncu kendini oyuna tamamen kaptırmış şekilde sahnelediğinin gerçek olduğuna inanırken, diğer uça oyuncu kendini role kaptırmış olsa da oyununda içtenlikle hareket etmeyebilir (Goffman, 2016: 28-30).

Bir önceki başlıkta Iraklı GI-8 ve Afganistanlı GA-5 çalışma hayatında gerçekleştirdikleri performansı anlatırlarken dile getirdikleri ifadelerden onların aynı zamanda oynadıkları role kendilerini tamamen kaptırdıkları da anlaşılabilir. Nitekim GA-5 konuşmasının bir yerinde: *“Acayip çalışıyordum. Siz benim nasıl çalıştığımı görseniz, kendi kendinize tutulursunuz”* derken bu performansa doğrudan atıf yapar. Söz konusu sığınmacıların iş hayatındaki performansları sırasında işverenleri etkilemeye yönelik sergiledikleri “rol” veya “rutin”lere kendilerini kaptırdıkları ve büyük bir özveri gösterdikleri ortadadır. Bununla birlikte Goffman’ın da belirttiği gibi bir uça göç ettikleri şehirde sahneledikleri oyunlardaki rollerine kendilerini tamamen kaptıranlar ve bunun gerçek olduğuna inanan sığınmacılar olduğu gibi, diğer uça geldikleri şehirde kendilerine layık görülen işlerde performans sergilemek zorunda kalan sığınmacılar da vardır ve bu ikinci gruptakiler için kendilerini role kaptırmak ve sahnelenen oyunda içtenlikle hareket etmek bir hayli güç olmaktadır.

Yerli halktan K-3 kodlu görüşmecinin ülkesinde iken beyaz eşya ticareti yapan sığınmacıyla ilgili anlattığı durum, oyuncunun sergilenen rolü kendine layık görmemesi ve benimsememesinin sergilediği performansı etkilemesi ve hem seyircinin hem kendisinin bunun farkında olması dolayısıyla çifte hoşnutsuzluk yaşanmasıyla ilgilidir. K-3’ün bir çiftliğe çalışması ve ikamet etmesi için yerleştirdiği Suriyeli sığınmacının gösterdiği performans, sahneledikleri oyunun gerçekliğine inanan ve rollerine kendilerini kaptıran GA-5 ve GI-8 kodlu sığınmacılar gibi olmamıştır. Suriyeli sığınmacı sahnelemek zorunda olduğu role kendisi de inanmamış ve bu yüzden içtenlikle hareket etmekte güçlük yaşamış ve sonunda işi bırakarak alışkın olduğu şehir hayatına dönmek durumunda kalmıştır.

“Bir tanesi vardı hocam, Suriyeli idi. Beyaz eşya ticareti yapıyormuş Suriye’de, Şam’da. Ticaretini bırakmış gelmiş. Biraz tembeldi. Yani mesela kazma, kürek çalışmam

derdi veya çalışıyor gözükürdü. Ben sabahları iş taksimi yapardım, akşamüstü gelirdim ve ne iş yaptıklarına bakayım, kontrol edeyim derdim. Hani bakardım bir saatte yapılacak işi bir günde yapmamış. En sonunda sordum, neden yapmıyorsun diye. Abi dedi, ben hep Suriye’de ticaret ile uğraştım, çok ağırıma gidiyor, kahrıma gidiyor falan derdi. Bir şey diyemedik, o da tembellikten değil de alışkanlıktan. 20 yıldır, 30 yıldır beyaz eşya ticareti yapan bir insanın günlük 20 liraya, 30 liraya çalışması çok zor oluyor tabi. Ben olsam ben de aynı şeyi yapabilirdim düşüncesiyle fazla ötelemedik. Tembelsin dediğim zamanlar da oldu açıkçası. O da kahrına gidiyordu adamcağızın. Sonra affını istedi, ben Düzce’de kalacağım dedi, merkeze taşındı.” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

Bu şekilde sığınmacıların işyerinde sergiledikleri performanslar yanında farklı ortamlarda da oyun sahneledikleri ve oyundaki rollerine kendilerini kaptırdıkları görülür. Göç İdaresi veya yardım dernekleri sığınmacıların sıklıkla oyunlarını sahneledikleri diğer oyun alanları olmaktadır. Sığınmacılar, kimlik alabilmek veya hukukî bir statü kazanabilmek için Göç İdaresi’nde kendilerini daha fazla hak sahibi olarak göstermek durumunda ve zorunda kalmaktadırlar. Göç İdaresine daha önce kimlik almak için gitmiş olan ya da statü belirlenmesi için mülakata girmiş olan arkadaşlarından vermeleri gereken cevapları ve konunun inceliklerini öğrenerek sahneleyecekleri oyuna kendilerini hazırlamaktadırlar. Benzer bir şekilde insanî yardım yapan derneklerden aynî ve nakdî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de kendilerini olduklarından daha fazla mağdur gösterme eğiliminde olmaktadır. Dolayısıyla bu alanlarda farklı rollere bürünebilmekte ve sahneledikleri oyunun gerçek olduğuna karşındakileri inandırmaya çalışabilmektedirler.

Bu durum Goffman’ın akıl hastahanesinde yatan hastalar üzerinden açıklamaya çalıştığı ilişkiler ağı ve sergilenen rollerle benzerlik gösterir. Goffman’a göre hastahane yatan hastalar sürekli olarak düzenlenmiş bir gözetim ortamındadırlar ve diğerleriyle yüz yüze yaşamak zorundadırlar. İlişkiler, hastayı sürekli kusurlu, başarısız biri olduğunu düşünecek şekilde ayarlanmıştır. Bununla birlikte hastalar da böyle sıkı bir ortamda bile kendilerini denetimden uzak tutacak fırsatlar yaratmak ya da bunları kullanmaya çalışmak eğiliminde olurlar (Cuff, 2015: 154-155). Sistemin işleyişini öğrenerek kendilerini güvence altına almaya çalışırlar, oradaki çalışanlara şirin gözükerek kendilerini sevdirmeye çalışıyor görünebilirler (Poloma, 2012: 219).

Belli özellikleri taşıdıklarına inandırılan akıl hastalarının sistemin işleyişini öğrenerek kendilerini güvence altına almak için taktikler geliştirme durumuna benzer şekilde sığınmacılar da vardıkları/yerleştikleri ülkede kusurlu, başarısız, öteki, hatta damgalı ve tehlikeli olarak görüldüklerinde, sistemin işleyişini öğrenerek kendilerini güvence altına almak istemektedirler. Nitekim sığınmacılar işyeri, kamu daireleri, market, alışveriş merkezi, sokak gibi bulundukları her ortamda yerli halk tarafından gözetim altında olduklarını hissederler. Bu durumda sistemin işleyişini öğrenerek kendilerini güvence altına almak için taktikler geliştirmeye başlarlar. Bunun için yerli halktan kendilerine referans olacak kişileri bulmaya ve onlara kendilerini sevdirmeye çalışırlar.

Bu bağlamda sığınmacıların Göç İdaresi, Valilik, Sosyal Yardımlaşma gibi resmî kurumlara giderken uyguladığı taktiklerden biri yerli halktan tanıdıklarını araya koymaya çalışmalarıdır. Çalıştığı kurumda yetkili olan K-12 kodlu görüşmeci, sığınmacıların özellikle resmî işlemleri halledebilmek için araya yetkili kişileri, siyasileri koymaya çalıştıklarını anlatmıştır. Hatta siyasilere ulaşmak için “iş takipçisi” adı verilen, siyasiler ile sığınmacıların tanışmasında köprü vazifesi gören ve karşılığında ücret alan kişilerin varlığından söz etmiştir. Ayrıca sığınmacıların valilikte her ay halkın şikâyet ve isteklerinin dinlenmesi için düzenlenen halk günlerine katılmaya başladıklarını belirtmiştir.

“Yönetmeliğe, kanuna uymayan işler için araya birilerini sokmaya uğraşıyorlar, birilerini buluyorlar. Araya siyasileri sokuyorlar ya da gidip valiliğe şikâyet ediyorlar. Halk günlerine katılıyorlar. Halk günü, valinin her hangi bir talebi olan vatandaşlarla yüz yüze görüştüğü toplantılardır. Bütün ilgili il kurum müdürleri ve vali başkanları olarak orada toplanır, vatandaşın derdi dinlenir. Normalde Türk vatandaşları için düzenlenen halk gününe son dönemde yabancılar da çok katılmaya başladılar. Yani artık bu kadar bizden biri oldular. Yani mahallede siyasî birisi varsa onu buluyorlar ya da iş takipçilerine para ile ben diyor falanca kişiye ulaşmak istiyorum diyor, tamam şu kadar parayı alırım diyor. Ben bu işi yaparım şeklinde olabiliyor. Ya da geçenlerde mesela ihtiyar bir hacı amca camide namaz kılarken Afgan bir gençle tanışmış. Genç, benim kimliğim yok, vermiyorlar demiş. Hacı amcadan kimlik almak için aracı olmasını istemiş. Yani muhtemel o tür insanlara ulaşip onlardan yardımcı olmalarını istiyorlar.” (K-12, ilgili kurum yetkilisi, 55 yaşında).

Alanda yapılan gözlem ve görüşmelerde de sığınmacıların statü sahiplerine, yöneticilere, siyasilere ulaşmanın kendilerine avantaj sağladığına inandıkları görülmüştür. Nitekim Iraklı bir sığınmacının seçim çalışmaları sırasında Ankara'dan Düzce'ye gelen bir yetkiliye kalabalık içinde seslenerek vatandaşlık isteğini iletmesi ve sonrasında söz konusu kişinin vatandaşlık aldığına dair şehirde çıkan söylentiler, birçok sığınmacıyı yetkililere ulaşmaya sevk etmiştir. Daha sonra bahsi geçen Iraklı'ya vatandaşlık verilmediği, sadece süreli ikamet hakkı tanındığı anlaşılmaya rağmen, hem yerli halk arasında hem de sığınmacılar arasında siyasilere ulaşabilen kişilerin istediklerini kolaylıkla elde edebildiği algısını güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Yine görüşme yapılan bir başka kişinin, görüşme sonrası vatandaşlık almak için üst düzey yetkililere nasıl ulaşabileceğini sorması da bu açıdan dikkat çekicidir.

Sistemin işleyişini öğrenip kendilerini güvence altına almaya çalışan sığınmacıların uyguladıkları taktiklere dair bir diğer örnek ise yardım derneklerinden faydalanmaya çalışma yöntemleridir. Maddî durumu iyi olmayan kişilere aynî ve nakdî yardımlar yapan dernek yetkilisi K-14 kodlu görüşmeci, sığınmacılardan bazılarının daha fazla yardım almak istediklerini, bunun için de kendilerini oldukları durumdan daha mağdur gösterdiklerini söylemiştir. Hatta bu durum, Avrupa Birliği Fonu ile hayata geçirilen Sosyal Uyum Yardım Projesi (SUY) kapsamında programa uygunluk kriteri taşıyan ihtiyaç sahibi uluslararası koruma/uluslararası koruma başvurusu/geçici koruma ve insani ikâmet statüsü altında yaşayan ailelere Kızılay Kart ödeme sistemi aracılığıyla hanede kayıtlı her birey için aylık yapılan nakdî yardımda da görülmektedir. SUY kriterlerinden biri de yardım yapılacak ailenin dört veya daha fazla çocuğa sahip olmasıdır (Kızılay Kart (SUY Projesi)). K-14, dört çocuğu olma kriterini taşımayan ihtiyaç sahibi sığınmacıların Kızılay Kart yardımlarından faydalanmak için yakınlarının çocuğunu da kendi üstlerine kaydettirdiğini anlatmıştır. T.C. vatandaşlarının aksine sığınmacıların gelirlerini takip edemedikleri için bazı sığınmacıların kendilerini daha fazla mağdur göstererek yardım almak istediklerini belirtmiştir.

“Kızılay Kart alabilmek için üç çocuklu olan, başka çocuğu da üstüne yazdırıyor. Bu benim çocuğum deyince, çocuklar anne babanın üstüne kaydoluyorlar. Ya da durumu iyi olduğu halde, ihtiyaç sahibi olmadığı halde, çok sıkıntıdayım diyor, yardım ediyoruz. Çalışmadan da geçinebiliyor. Kimin nereden geliri var, onu bilme şansımız yok. Western

Union tek şifreyle oluyor. O yüzden ne kadar para geldiği takip edilemiyor, uluslararası yasaklardan dolayı.” (K-14, dernek yetkilisi, 52 yaşında).

Sığınmacılardan özellikle kimliksiz olanlar için bir diğer önemli sorun hastalandıklarında resmî sağlık sistemi yoluyla tedavi olamamalarıdır. Bu gibi sorunlar söz konusu olduğunda yine yerli halktan tanıdıkları kişilerden ya da işverenlerinden yardım etmelerini istemektedirler. Kendisine ait işyerinde Afganistanlı bir genci çalıştıran K-3 kodlu görüşmeci, 6 yıldır Türkiye’de olan bir kimsenin kimlik alamamasını eleştirmiş, başvurularına rağmen 8 aydır kimlik verilmediği için yanında çalıştırdığı Afganistanlı gencin tedavisini başkasının üzerinden yaptırmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Yine kimliksiz olduğu için hat da alamayan kaçak işçi konumundaki bir başka sığınmacıya görüşme yapmak için kendi telefonunu kullandığını belirtmiştir.

“Mesela benim yanımda Afgan var. Kimlik için müracaat ettik. Dedik ki 8 ay oldu kimlik gelmedi. Yani şimdi bu adam 6 senedir Türkiye’de. 6 senedir kimliksiz. Yani şimdi geçen hastalandı. Bir hastaneye götürdük, tedavisini yaptık. Başkasının üzerinden yaptık. Şimdi bunlar zorlu şeylere itiyor insanları. Zor, oyunu bozar. Şimdi adamın tedavisi için sahtekârlık yapılması gerekiyorsa, yaparız. Niye? Tedavi ediliyor, çünkü tedavi edilmesi lazım. Tedavi etmeyelim mi? Etmeyelim mi tedavi? Şimdi adam geliyor, bakın benim telefonumu kullanıyor. Kendisi telefon alamıyor, kaçak işçi. Hat da alamıyor.” (K-3, dernek yetkilisi, 60 yaşında).

Kimlikli olmasının yanında çalışma iznine de sahip olan GA-5 kodlu görüşmeci, sahip olduğu bu kart ile diğer sığınmacılardan imtiyazlı hale gelmiştir. Görüşme yapılan sığınmacılardan sadece GA-5’in çalışma iznine sahip olduğu görülmüştür. Gündelik hayatında kendisine verilen kimliği değil de sadece çalışma iznini yanında taşıdığını belirten görüşmeci, görüşme esnasında çalışma izin kartını gösterirken büyük bir özgüvenle kartı çıkartıp masaya koymuştur. Sığınmacılar için çalışma iznine sahip olmak çok sık rastlanan bir durum olmadığı için gittiği kurumlarda da bu durumun herkesin ilgisini çektiğini söylemiştir. Kimliği sayesinde sigortalı hale geldiğini ve diğerleri gibi başkası üzerinden değil, kendi kimliğiyle tedavi olduğunu belirtmiştir.

“Patron benim kimliğim için başvurdu. Senin her türlü kimliğini çıkaracağım dedi. Adam başvurdu, bir ay içinde bana çalışma izni kartım geldi. Çok şükür sigortalıyım. Ayda 650 TL benim için sigorta parası yatırıyor. Şimdi nereye gitsem, o belgeyi gösteriyorum.

Geçen gün hastaneye gittim, adamlara o belgeyi verdim, adamlar şaşırdı, doktor şaşırdı. Sen bunu nereden çıkardın, ne ara çıkardın, nasıl çıkardın, hangi ara çıkardın diye bir sürü soru sordular. Çünkü hiçbir Afgan'ın böyle izin belgesi alıp da hastaneye geldiğini görmemişler. Normalde patronları gidip kendi kimliğini verip öyle tedavi ettiriyorlarmış. Zaten her yerde bu belgeyi gösteriyorum, normal kimlik taşımıyorum.” (GA-5, Afgan, 23 yaşında).

Sığınmacıların çalışma ortamında ve sosyal hayatta karşılaştıkları ötekileştirilme ve damgalanmaya karşı da bir takım taktikler geliştirdikleri görülmüştür. Sığınmacılar görünür hale geldikleri sahnelerde rollerini oynar, performanslarını sergilerken, ister istemez, genel ve değişmez bir şekilde cinsiyet, yaş, ırksal özellikler, boy, görünüş, duruş şekli, konuşma kalıpları, yüz ifadeleri gibi kişisel vitrin parçaları oyunlarının inandırıcılığını etkilemekte, onların performansını sergileme gücünü belirlemektedir. Goffman'ı bakış açısıyla kişinin performansının genel ve değişmez bir şekilde işleyen kısmı, yani “vitrin”i, performans sırasında kişinin kasıtlı ya da kasıtsız olarak takındığı standart ifade donanımı olmaktadır. Oyuncular doğru yere gelene kadar oyunlarına başlamamakta; o yeri terk ettiklerinde de performanslarına son vermektedirler (Goffman, 2016: 33-35).

GI-2 kodlu Iraklı görüşmecinin anlattıkları da sahneye çıktığı, yani yerli halkın mekânını kullandığı oyun alanında sığınmacılığın tanımına uygun bir performans sergilemeye dikkat ettiklerini göstermektedir. Yabancı olanların sessiz olması ve edepli davranması gerektiğini tüm ailesine öğretmeye çalıştığını söyleyen GI-2, sahnede sürekli sessiz ve sakın davranarak dikkat çekmemeye gayret ettiklerini ifade etmiştir. Hatta yerel halktan tepki görmemek için ya da sığınmacı kimliklerini saklamak için dışarda, yani sahnede kendi dillerini konuşmadıklarını, Türkçe konuştuklarını dile getirmiştir. Ancak böyle bir taktik uygulamalarına rağmen Goffman'ın “kişisel vitrin parçaları” olarak adlandırdığı görünüş ve ırksal özelliklerinden kaynaklı işaretler yüzünden asıl kimliklerini saklayamadıklarını, yani “vitrin”lerinin kendilerini ele verdiğini belirtmiştir.

“Burada bir Arap lafı var. Ya garip kul eddib. Ne demek? Ee madem yabancısın edepli dursun, uslu dursun, ahlaklı dursun. Yani kalsın, ahlaklı olsun, disiplinli olsun, sessiz olsun. Ve ben öyle zihniyetim var. O yüzden bu zihniyeti ne yaptım, bütün aileme bu zihniyeti ben besledim. O yüzden biz nereye gidersek sessiz gideriz. Sakin gidersek yani

hiçbir şey olmaz. Onlar zaten şey Arapça yani hiç konuşmuyorlar. Zaten Türkçe konuşuyorlar ama ne bileyim işte yüzümüzden belli.” (GI-2, Iraklı, 44 yaşında).

Suriyeli bir genç olan GS-7 kodlu görüşmeci de özellikle İstanbul gibi sığınmacılara yönelik denetimin daha sıkı olduğu yerlerde kendi anadilinde konuşmanın tehlikeli olduğunu dile getirmiştir. Fiziksel görünüşü kendisini ele vermese bile Arapça konuştuğunda Suriyeli olduğunun kolaylıkla anlaşılabilmesine işaret etmiş, bunun da toplum tarafından dışlanmaya neden olabileceğini, gördüğü her polis tarafından kimlik kontrolünün, izin belgesi kontrolünün yapılmasına sebebiyet verebileceğini ya da kendisini sıkıntıya sokabilecek uygulamaların yapılmasına neden olabileceğini belirtmiştir. Bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak çok gerekli olmadığında konuşmadığını, konuştuğunda da sadece Türkçe konuşmaya çalıştığını belirtmiştir.

“Benim İstanbul’da arkadaşım var. Oraya gittiğimde hiçbir kelime konuşmadım Arapça. Çünkü orada polis var, çok tehlike var orada. Mesela sen ne yapıyorsun burada dediğinde ya hiç konuşmuyorum ya da lazımsa konuşmak Türkçe konuşuyorum. Ama her yerde değil mesela. Hepsi çok kötü değil, hepsi iyi de değil, her yerde var öyle.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

GA-6 kodlu görüşmeci de kimliğini saklama veya kimliğindeki yerli halkla ortak olan yönleri vurgulama ya da yerli halkın hoşuna gidecek özelliklerini öne çıkartma taktiğini uygulayan bir başka sığınmacıdır. Afganistan’dan gelen GA-6, Türkmen olduğunu vurgulayarak “kişisel vitrin parçaları”ndan fiziksel özelliğinin ve konuşma şeklinin kendisine dezavantaj teşkil etmesinin önüne geçmeye çalışmakta, hatta bu özelliğini bir avantaj haline getirip sahnedeki performansını daha başarılı kılabilcek bir unsur olarak kullanabilmektedir. Nitekim saha çalışmaları sırasında özellikle Afganistan kökenli sığınmacıların işlevsel olduğunu gördükleri bu kimlik vurgusuna dikkat ettiklerine de şahit olunmuştur.

“Türkmenim ama görünüşüm Türklere çok benzediği için Afganistan’dan geldiğimi çoğu kişi anlamıyor. Çok akıcı bir şekilde Türkçe konuşuyorum. Zaten Türkmenim, dilim Türkmen, memleketim Afganistan ama soranlara, burada Düzceliyim diyorum.” (GA-6, 17 yaşında).

Sığınmacıların bu taktikleri uygulamasının ana nedeni aslında damgalılık durumundan kurtulma isteğidir. Goffman'ın da belirttiği gibi damga hayatın belirli dönemlerinde herkesin iki rolü de oynama ihtimalinin bulunduğu toplumsal bir süreç olmakta ve normal ya da damgalı olmak birer bakış açısı haline gelmektedir. Bu bakış açıları, diğerleriyle ilişkiler esnasında layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilmektedir (Goffman, 2014: 190). Damgalı, damganın görünür olup olmaması durumuna göre itibarsızlaşmayı önlemek için farklı farklı stratejiler üretir. Görünür bir damgaya sahip bir kişi gerilimi yönetmeye çalışırken, damgası görünür olmayan kişi damgayla ilgili bilgiyi denetlemeye çalışır. Aldatıcı görünüm sergileme, “mış mış” gibi yapma, “kimlik karıştırıcılar” kullanma, bilgiyi denetleme damgayla başa çıkma taktiklerinden bazılarıdır (Ünsaldı, 2014: 17).

İçerisinde yaşadığı toplum tarafından yabancı olarak algılanmak istemeyen, dışlanmaktan çekinen bir sığınmacının görünür olmayan damgasını gizlemek ya da mülteci/sığınmacı/öteki/yabancı sıfatıyla damgalanmamak için yerli halk gibi giyinmesi ve davranması, hatta nerelisin sorusuna cevap olarak göç ederek yerleştiği şehrin ismini vermesi, Goffman'ın işaret ettiği görünür-görünür olmayan damgalardan kurtulmak isteği olarak yorumlanabilir. Nitekim yukarıda GI-2 ırksal özellikler nedeniyle görünür olan damgasını gizlemede sıkıntı yaşarken, GA-6 fiziksel olarak Türklere çok benzemesi ve Türkçeyi akıcı olarak konuşabilmesi dolayısıyla aldatıcı görünüm sergileyebilmekte, Düzceliymiş gibi yaparak damgasıyla başa çıkmaya çalışmaktadır.

Goffman, damgalı bireyin, biz normal insanların onu ne olarak tanımlayıp kendisine nasıl bir kimlik atfedeceğimiz ve onu nasıl karşılayacağımız hususunda güvensiz bir hissiyat içerisinde bulunabileceğini de belirtir. Goffman'a göre bu belirsizlik hali, damgalı bireyin, muhtelif kategorilerinden hangisine yerleştirileceğini bilmemesinden kaynaklanmaz, yerleştirildiği kategorinin olumlu olduğu hallerde dahi diğerlerinin içten içe onu sahip olduğu damga üzerinden tanımlayacaklarını bilmesinden ileri gelir (Goffman, 2014: 42).

Ortaokulda yaşadığı dışlanma, anlaşılmama sıkıntılarından dolayı yabancı olmanın getirdiği olumsuzlukları ve kendisine nasıl davranılacağına dair belirsizlikleri yaşamış olan GI-14 kodlu görüşmeci, liseye başka bir okula geçtiğinde yabancı olduğunu, yani görünür olmayan damgasını hiç kimseye söylememiştir. İsmi Türkiye'de de çok sık kullanılan

bir isim olması ve fiziksel görünüşünün Türklere benzemesi avantajıyla yabancı olduğunu arkadaşlarından ve öğretmenlerinden gizlemiştir. Veli toplantısına katılan annesinin Iraklı olduklarını söylemesiyle uyguladığı taktiğin öğretmenleri karşısında etkisiz hale geldiğini anlatan GI-14, öğretmenlerinin bozuntuya vermemesi ve bu durumu gizli tutması neticesinde arkadaşları karşısında bu taktiği uygulamaya devam etmiştir. Üniversiteye başladığında da aynı taktiği başarılı bir şekilde devam ettiren görüşmeci, kendisine karşı ayrımcılığın ve önyargının oluşmasını önlemek için bu taktiği kullandığını söylemiş, hatta ileride soy ismini bile değiştirmekte kararlı olduğunu belirtmiştir.

“İlk başta zorlandım dilden dolayı. Herkes beni dışlıyordu. Nasıl diyeyim? Kimseyle takılamıyordum, kimseyle konuşamıyordum, derdimi anlatamıyordum dili anlamadığımdan dolayı. Yabancı bir tek ben vardım... Lisede arkadaşlarıma Iraklı olduğumu söylemedim. Arkadaşlarım çifte vatandaş falan olduğumu sanıyorlardı. Bir şekilde onları Türk olduğuma inandırıyordum. 4 yıldır hâlâ Iraklı olduğumu bilmiyorlar. Ben Ankaralıyım diyordum. Sadece öğretmenler lisede Iraklı olduğumu biliyordu. O da annem yüzünden. Annem veli toplantısına gitmişti. Orda ona Ankaralı mısınız diye sormuşlar. O da hayır, Iraklıyım demiş. Ben ona söylememiştim okulda Iraklı olduğumu bilmiyorlar diye. Annem bozdu yani her şeyi. Sonra öğretmenler öğrendi ama bozmadılar yani. Şimdi üniversitede ve işyerinde arkadaşlarım beni Ankaralı olarak biliyorlar. Kendime bir de soyadı koydum. Yani resmi olarak değil ama sözlü olarak sorduklarında öyle diyorum. Kimlik göstermiyorum sonuçta... Ayrımcılık yapmasınlar diye Iraklı olduğumu söylemiyorum. Oradakiler bana farklı davranmasın diye. Belki önyargı olur diye. Bir de bir iki yıl devam etti. Ben de sonra bozmayayım dedim. Bozarsam bundan sonra kimse benimle konuşmaz diye. Yabancı olduğunu biliyorsun rahat edemiyorsun işte. Hareket edemiyorsun, konuşamıyorsun yani nasıl diyeyim işte arkadaşlarıyla konuşacaksın konuşamıyorsun. Bir ikilemde kalıyorsun, konuşsam doğru mu olur, yanlış cümle mi kurarım, yanlış mı algırlarlar diye.” (GI-14, Iraklı, 21 yaşında).

Goffman, damgalı insanların, karşılarındaki “ötekilerin” kendileri hakkında gerçekten ne düşündüklerini bilmemek gibi bir hissiyata kapıldıklarını söyler (Goffman, 2014: 43). Hakikaten böylesi bir durumu yaşamış olan GI-14 kodlu görüşmecinin ifadelerinde de sürekli olarak kimliğini gizlemek zorunda kalmanın ortaya çıkardığı gerilim ve bu gizliliğin bir gün deşifre olabileceğine dair zihninde var olan endişe hissedilebilmektedir. Hatta kendisinin Iraklı olduğunu bilmeyen arkadaşları arasında iken

Iraklı ya da Suriyeli sığınmacılarla ilgili olumsuz bir söz söylendiğinde kendi kimliğinin deşifre olabileceği ihtimaline karşı tepki vermediğini belirtmiştir.

Goffman’a göre damgalı bir kişinin, aşikâr bir farklılığı, önemsiz ve dikkat çekmeyen bir şeymişçesine göstermek amacıyla normal insanlarla yaptığı işbirliği, böyle bir kişinin varoluşunu imleyebilecek başlıca ihtimallerden biridir. Ne var ki farklılığı hemen oracıkta fark edilebilir değilse ve peşinen bilinmiyorsa (ya da en azından ötekilerinin bildiğini kendisi bilmiyorsa), kısacası kişi hâl-i hazırda itibarsızlaştırılmış değil de itibarsızlaştırılmaya müsait bir kişiye, işte bu noktada ikinci bir ihtimal söz konusu olur. Burada artık mesele, toplumsal ilişkiler esnasında mevcut kusurdan kaynaklanan gerilimleri idare etmekten ziyade kusura ilişkin bilgiyi idare etmek, yani denetim altında tutmak haline gelir (Goffman, 2014: 78). Nitekim GI-14 de arkadaşları arasında kimliğini deşifre edecek herhangi bir ifade kullanmamaya, kendisiyle ve gelmiş olduğu ülkenin insanlarıyla ilgili bir yorumda bulunmamaya dikkat etmekte, hatta sığınmacılara yönelik fiziksel ya da sözlü sataşmalara şahit olduğunda bile kendisini ilgilendirmede için muhtemelen karışmayacağını ifade etmektedir.

“Arkadaşlarım yabancıları, Arapları gördüğünde bazen biz burada cefa çekiyoruz, sefalet içindeyiz, onlar devletten para alıyorlar diyorlar. Kendi ülkelerine geri dönüp neden savaşmıyorlar, oradaki ailelerini falan korusalardı diyorlar. (Türk arkadaşların sığınmacılara karşı fiziksel ya da sözlü bir şekilde rahatsız etselerdi ne yapardın sorusuna) Hayır, yapmazlar öyle şey. Yapsalar da karışmam herhalde. Beni ilgilendirmeyen konulara pek karışmam.” (GI-14, Iraklı, 21 yaşında).

İki yıl önce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı alan ve bir kurumda tercüman olarak çalışan K-15 kodlu görüşmeci, GI-14’ün “yapsalar da karışmam” dediği türden bir durumla karşılaşmıştır. Tercüman olarak kurum yetkilileriyle alana çıkan K-15, evrakta belirtilen adresteki sığınmacıyı evde bulamadıklarını, bu yüzden yan dairedeki zili çalarak adres doğrulaması yapmak istediklerini belirtmiştir. Kapıya çıkan yerli halktan bir kadının sığınmacıların isimlerini duyar duymaz bağırma başlatarak onlar hakkındaki olumsuz yargılamalarını sıralaması üzerine, kendisi de Suriyeli olan K-15 kimliğinin açığa çıkmasından korkarak kadınla aynı şeyleri tekrar etmeye başlamıştır. Damgalanmaktan ve itibarsızlaştırılmaktan çekinen K-15, bu şekilde, Goffman’ın belirttiği gibi sığınmacılarla ilgili söylenen bilgiyi idare ederek mevcut durumu denetim altında tutmaya çalışmıştır.

“Bir kere biz bir eve gittik. Suriyeli bile değil, Iraklı. Komşu çıktı, bağırıp çağırıyor, gitsinler, pislikler, bıktık onlardan falan. Bir de bana söylüyor. Biz ona sorduk, burada böyle birileri oturuyor mu diye. Ama o bağırmaya başlayınca ben korktum, başladım bende, evet gitsinler, pislikler demeye. Onlar Suriyeli bile değil, Iraklı... Abi vardı yanımda. Kadın biraz sakinleşince ona dedi ki biliyor musun, o kız da Suriyeli. Kadın da bu sefer, ben öyle demek istemedim, sen başkasın falan dedi. Senden korkunca ben de evet haklısın, gitsinler falan dedim, diye anlattım.” (K-15, İlgili kurum yetkilisi, 30 yaşında).

Özellikle Afganistan kökenli sığınmacıların gündelik hayatta uyguladıkları bir taktik ise isimler üzerinde değişiklik yapmaktır. Eğer isimleri Türkiye’de yaygın olarak kullanılan isimlerden farklıysa, kendilerini bu isimlerin yerine Türkiye’de kullanılan isimlerle tanıtmakta, gerçek isimlerini yerli halktan gizlemektedirler. Gerçek isimlerini sadece kendi aralarında konuşurken kullanan Afganistan kökenli sığınmacıların soyadlarının da çoğunlukla “Türkmen” olduğu görülür. Farklı mekânlarda farklı Afganistan kökenli sığınmacılarla yapılan görüşmeler esnasında da bu durum dikkati çekmiştir. Bir kurumda yetkili olan K-12 de bu durumu kendisinin de gözlemlediğini belirtmiştir. Bu şekilde kendilerinin yerli halkla birçok benzer özelliklerinin olduğunu vurgulamak ve etnik açıdan yakınlıklarını hatırlatmak istemeleri, aslında onların oyunda performanslarını gösterirken vitrinlerini de buna uygun olarak düzenlemeye çalıştıkları anlamına gelmektedir.

“Afganistan’da soy ismi kanunu yok. Aynı Araplar gibi baba adı, onun babasının adı. Ahmet oğlu Mehmet oğlu Hasan. Ama bunlar Türkiye’ye geldiklerinde kayıt yaptırırken bize avantaj sağlasın diye Ahmet Türkmen, Veli Türkmen, hepsinin soyadı Türkmen. Öyle bir durum var. Biliyorlar bu işi adamlar. Ya da onları buraya getirenler, o akli veriyor. Hepsi Türkçe konuşuyor. Gerçekten Türkmen olabilirler ama onunla biz baş edemeyiz, yani devlet olarak baş edemeyiz.” (K-12, İlgili kurum yetkilisi, 55 yaşında).

Dil bilenlerin daha kolay iş bulabildiği ve daha hızlı toplumsal hayata adapte oldukları gerçeğini gören sığınmacılardan bazıları da kısa sürede Türkçeyi öğrenmek için farklı taktikler geliştirmişlerdir. Irak’ta iken öğretmenlik yapan GI-8 kodlu görüşmeci, Türkçeyi öğrenmek için yanında taşıdığı kâğıtlara işte, sokakta, alışverişte duyduğu her şeyi not almış, daha sonra bunları Arapça bilen komşusuyla tekrar edip öğrenmiş, kalıcı

olması için de öğrendiklerini evdeki defterine geçirmiştir. Bu şekilde her gün bir öğrenci titizliğiyle çalışırken kendi memleketinden olan ve Arapça konuşan kimselerle görüşmeme kararı almış, böylece istikrarlı bir şekilde kısa sürede Türkçeyi öğrenmiştir. Süreç sonunda GI-8, hem yerli halk tarafından hem de sığınmacılar tarafından aranan bir tercüman haline gelmiştir. Ayrıca Türkçeyi iyi konuşması, onu, dilden kaynaklanan anlaşmazlıkları çözen, sığınmacılar ile yerel halk arasında aracı olan, kendi milletinden kişiler arasında sözü dinlenen bir kanaat önderi haline getirmiştir.

“Türkçeyi nasıl öğrendim. İşe giderken yanımda küçük bir defter var, cebimde, aldım. Defter olmasa da bir kâğıt koyuyorum cebime her gün. Senden ne çıkıyor, ben yazıyorum Arapça. Sonra bizim komşu imam-hatip okumuş, o Arapça biliyor. Ben gidiyorum, abi bugün birisi bana gel dedi, gel ne demek? Ben hemen yazıyorum. Defterden kâğıda yazıyorum. Yani defter evde, kâğıt cebimde. Sonra gel-git her gün çarşıda, pazarda ne varsa, alışverişte ne duyuyorsam yazdım, sordum. O şekilde öğrendim. İşte kâğıda yazıyorum. Geliyorum, diyorum hocam, bir kişi bana ‘ara’ dedi, ne demek o? Yani anladın mı? Ne oluyorsa yazıyorum kâğıda, kâğıttan deftere. Kelimenin manası ne, hemen deftere koyuyorum. Bu şekilde Türkçe öğrendim. Bir de o zamanlarda Araplara yaklaşmadım. Arap var ya burada hiç yaklaşmadım, muhabbet böyle böyle birşey yapmadım. O zaman öğrenemiyecem çünkü. Hep Arapça konuşacağız, öğrenemiyecem. Ben öğretmenim, ben biliyorum bunu.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

GI-8’in dil öğrenme süreci içerisinde aynı dili konuştukları memleketlisi olan insanlarla zorunlu olmadıkça görüşmemesi, sadece yerli halktan kişilerle görüşüp dil öğrenerek insanlarla iletişim kurmaya çaba sarf etmesi, hiçbir yakınının olmadığı göç ettiği şehirde hayata tutunmak için ne kadar azimli olduğunu göstermektedir. Onun yerli halkla kolay bir şekilde iletişim kurmasında, gayreti ve isteği kadar içerisinde bulunduğu hukukî durum da etkilidir. Zira kimlik sahibi bir sığınmacı olarak GI-8, çarşıda, pazarda, çalışma hayatında var olmak hususunda avantajlı bir konumda iken kimlik sahibi olmayan sığınmacılar, polise yakalanmamak için mümkün olduğunca çarşıdan-pazardan ve yerli halkla iletişimden uzak durmaya çalışmaktadırlar. Nitekim altı yıldır Türkiye’de bulunan, iki buçuk yıl önce de Düzce’ye gelmiş olan GA-7 kodlu Afganistanlı görüşmeci, Düzce’ye geldiğinden beri her sabah işyerine gitmek için şehir merkezinde bulunan evinin önünden işyerinin servisine binmekte, akşam da işyerinden yine servisle geri dönmektedir. GA-7 bu rutininin haricinde polise yakalanma korkusuyla hiç dışarı çıkmadığını söylemektedir. Zira

daha önce polise yakalanıp kimliksiz olduğu için ülkesine geri gönderilmiş, o da işe gidiş-dönüş haricinde dışarıda bulunmamaya özen göstermek suretiyle yakalanma ihtimaline karşı kendince bir tedbir almıştır.

“Sabah namazında kalkarız, işimize gideriz. Akşam gelince de yemeğimizi yer, dinleniriz. Hafta sonu bir tek Pazar günü tatil. Pek dışarı çıkmam. Polis çıkacak diye korkuyorum o yüzden. İki buçuk yıl önce ben İstanbul’da çalışırken, bankadan dönerken polisler yakalandım. Bana bir kâğıt imzalattılar. Oradan Çatalca’daki geri gönderme merkezine getirdiler beni. Orada beş gün kaldım. Sonra oradan uçakla Afganistan’a gönderdiler.” (GA-7, Afgan, 30 yaşında).

GA-8 kodlu görüşmeci de GA-7 gibi şehir merkezindeki bir evde kalmakta ve sadece işyerine gitmek için evden dışarı çıkmaktadır. Her sabah evinin yakınına kadar gelen servise binerek iş yerine giden GA-8, Düzce’de yaklaşık bir buçuk-iki senedir ikamet etmesine rağmen 800 metre ileride bulunan anıt meydanından öteye gitmediğini söylemiştir.

“Düzce’ye geldiğim 1,5-2 sene oldu. Anıttan öte hiç geçmedim.” (GA-8, Afgan, 31 yaşında).

Benzer şekilde GA-3 kodlu görüşmeci de kimliği olmadığından dolayı polise yakalanma korkusuyla çarşıya çıkmadığını, çıkmak zorunda kaldığında da polisin olmadığı ara sokakları tercih ettiğini belirtmiştir.

“Merkeze çok inmiyorum. Ara sokaklardan gidiyorum gitmem gerekirse polise yakalanmayayım diye.” (GA-3, Afgan, 38 yaşında).

Bu durumun bir istisnası, yani polise yakalanmak istedikleri bazı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Özellikle Türkiye’ye çalışmak için gelen Afganistanlılar, ihtiyaçları olan parayı biriktirip ülkelerine geri dönmek istediklerinde, bu yöntemi yani polise bilerek-isteyerek yakalanma yöntemini kullanmaktadırlar. Ülkelerine düzenli/yasal yoldan dönebilmeleri için kimlik sahibi olmaları ve uçak bileti ücretini ödemeleri gerektiğinden, bu yol, kimliksiz olan ve ücret ödemede sıkıntı yaşayan kimselere daha pratik ve daha hesaplı gelmektedir. Ancak bilerek bu yolu tercih edip kendini yakalatan ya da polis takibatı sonucu yakalanan Afganistanlı kimliksiz göçmenler, geri gönderme merkezlerinde

işlemleri tamamlanıncaya kadar bir müddet hapis hayatı yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Bu yolu göze almak istemeyen Afganistanlı kimliksiz göçmenler ise, geldikleri gibi yine düzensiz yollardan kaçakçılara ücret ödeyerek ülkelerine dönmeye çalışmaktadırlar. Tabiatıyla bu durum her zaman kendi istedikleri şekilde gerçekleşmemekte, planladıkları süreçten daha önce polise yakalanıp geri gönderme merkezinde beklemek durumunda kalabilmektedirler. Nitekim Afganistan'a geri dönmek için gerekli resmî işlemleri tamamlamış, uçak biletini almış ve iki gün sonra düzenli yollarla ülkesine geri dönecek olan GA-10 kodlu görüşmeci de, muhtemel geri dönüş yollarını şu şekilde anlatmıştır.

“Afganistan geri dönmek için iki yol var. Ya yakalanırsın, onlar geri gönderirler ya da elçiliğe gidip çıkış için kâğıt alarak. Ama onlar gönderirse bedava. Biz kendimiz gidersek, paralı biniyoruz uçağa. Şimdi normal yolla gitmek istersek, Ankara'daki Afgan büyükelçiliğine gitmeden önce uçak bileti alıyoruz. Uçak biletini elçiliğe gösteriyoruz. Elçilik de göç idaresi ile birlikte çalışarak bize çıkış belgesi veriyor. Bu belge 15 gün geçerli ama. Sonra belgeyi alıp uçakla Kabil'e gidiyoruz.” (GA-10, Afgan, 29 yaşında).

Bir kurumda yetkili olan K-12 kodlu görüşmeci de başvurusu reddedilen sığınmacılar ile yakalanan kimliksiz sığınmacıların geri dönüş ya da sınır dışı edilme süreçlerinin detaylarını şu şekilde dile getirmiştir.

“Sisteme yazıyoruz. Eline tercüman eşliğinde yazılı bir belge imzalatıyoruz. Ona anlatıyoruz, diyoruz ki bak senin başvurun reddedildi şundan dolayı. Senin Türkiye'yi terk etmen lazım, nasıl geldiysen öyle git. Ama polis, jandarma seni yakalar, herhangi bir yerde seni bize getirirse, biz seni sınır dışı ederiz diyoruz... Polis jandarma yakaladıysa kaçak durumda olan birisini, bizim burada geri gönderme merkezlerimiz var. Geri gönderme merkezi onların yol izin belgelerini, biletlerini alıyor. Sayı çoğaldığında, diyelim ki 30 kişi oldu, konsolosluktan birini çağırıyorlar. Konsolosluktan biri geliyor, bakıyor, konuşuyor. Sen nerelisin diyor. Afganistanlıyım. Seyahat belgesi verirse, uçuşları sağlıyor.” (K-12, ilgili kurum yetkilisi, 55 yaşında).

Başka bir kurum yetkilisi olan K-16 kodlu görüşmeci de yakalanan kimliksiz sığınmacılarla ilgili yasal süreçlerin olduğunu, kimliksiz sığınmacılara ülkeyi terk etmeleri için resmi süre verildiğini anlatmıştır.

“Aldığımız şahsı göç idaresine götürüyoruz. Götürdük, kimlik tespiti falan yapıyor bu şahsın, kısa bir süre veriliyor, süreden sonra bırakılıyor... Ben seni yakaladım, izinsiz girmişsin, ben seni ülkemden kovuyorum deyip de kovma hakkınız yok. İnsan olarak onun yasal hakları var. Her ne kadar vatandaşıınız olmasa bile. Bu işlemler de en az 5 gün bir hafta ila bir ay arasında, şahsa bildirimde bulunma gibi süreçleri içeriyor.” (K-16, ilgili kurum yetkilisi, 48 yaşında).

Görüleceği üzere sığınmacılar alışkın oldukları ortamlarda yaşamak, tecrübeli arkadaşlarından vermeleri gereken cevapları ve konunun inceliklerini öğrenerek resmî kurumlarda kendini daha fazla hak sahibi olarak göstermek, aynî ve nakdî yardım alabilmek için kendini olduğundan daha fazla mağdur göstermek, Kızılay Kart gibi yardım programlarından faydalanabilmek için gerekli kriterleri sağlamadığı halde kurnazlıklar yaparak sağlıyor hale gelmek, hastalandıklarında kimliği olan kimseler üzerinden tedavi olmaya çalışmak, kimliksiz olmaktan dolayı telefon hattı alamadığında başkasının telefonunu ya da hattını kullanmak, yurt dışından ya da bilinmeyen diğer kaynaklardan yardım temin etmeye çalışmak, ilgili kurumlarda işlerini kolayca halledebilmek için yerli halktan sözü geçen tanıdıklarını ya da çeşitli yollarla ulaştıkları siyasileri araya koymaya çalışmak, resmî işlerini halledebilmek için iş takipçilerinden yardım almak, yerli halkın sığınmacılardan beklediği davranış kalıplarına uygun edep, ahlaklı, uslu, sessiz, sakin, disiplinli davranışlar sergilemek, yerli halkın dikkatini ve tepkisini çekmemek için kendi anadilini konuşmayıp Türkçe konuşmaya çalışmak, yerli halkla iletişime geçtiğinde kendi kimliğini belli edecek davranışlardan kaçınmak, İstanbul gibi denetimin sıkı olduğu şehirlere mümkünse hiç gitmemek, şehirde dikkat çekmemek ve polis kontrolüne tabi olmamak için mümkünse hiç konuşmamak, kimlik sahibi bir sığınmacı olarak Türkçeyi hızlı bir şekilde öğrenip yerli halkla temas kurmak ve alternatif iş imkânlarından haberdar olmak, kimlik sahibi olmayan bir sığınmacı olarak işe-gidip gelme dışında polise yakalanma korkusuyla mümkünse hiç dışarı çıkmamak, dışarı çıkmak zorunda kaldığında polisin olmadığı ara sokakları tercih etmek, ayırt edici fizikî özelliklerini gizlemeye çalışmak, görünür olmayan özelliklerini mümkünse hiç açık etmeyip gizlemek, Türkçeyi akıcı konuşarak kimliğiyle ilgili karıştırıcı kanaatler oluşturmak, yerli halkın pek aşina olmadığı isimlerini gizleyerek Türkiye’de genel olarak kullanılan isimlerle kendini tanıtmak, gerçek isimlerini sadece kendi aralarında konuşurken kullanmak, Türkmen olmak, Türkçe konuşmak gibi kendilerine avantaj sağladığını gördükleri kimlik

özelliklerini vurgulayıp öne çıkartmak ve biz de sizdeniz algısı oluşturmaya çalışmak, Türkmen gibi etnik kökene atıf yapan isimleri soyadı olarak kullanmak, göçmen/sığınmacı/yabancı olarak damgalanmamak için görünür-görünür olmayan damgalardan kurtulmaya çalışmak adına yerli halk gibi giyinmek ve yerli halk gibi davranmak, kendini yerleştiği şehrin yerlisi gibi göstermek, nerelisin sorusunu yaşadığı şehrin ya da bir başka şehrin ismini vererek geçiştirmek, anne ya da babasının Türkiyeli olduğunu söyleyerek damgalı olmanın yükünü hafifletmek, ismini ya da soyismini Türkiye’de çokça kullanılan isimlerle değiştirmek, Türkçe isim ve soy isimleri kullanmak, mümkünse hiç kimseye kimliğini göstermemek, kurulan cümlelerden ya da telaffuzdan yabancı olduğunun öğrenilebilmesi ihtimaline karşın genellikle konuşmayıp susmayı tercih etmek, deşifre olmak korkusuyla kendisiyle ve gelmiş olduğu ülke ve insanlarıyla ilgili bir yorumda ve ifadede bulunmamak, sığınmacılara yönelik olumsuz itham ve sataşmalara mümkünse hiç üzerine alınmadan ortamı terk ederek cevap vermekten kaçınmak, sığınmacılara yönelik olumsuz itham ve sataşmalardan kaçınmak mümkün değilse aynı şeyleri tekrar ederek durumu kontrol altında tutmak, kimlik sahibi olmayan ya da uçak bileti ücretini ödeyemeyen bazı sığınmacıların ülkelerine geri dönmek istediklerinde kendilerini polise bilerek-isteyerek yakalatması ve sınır dışı edilmeyi sağlaması gibi bir takım taktiklere başvurmakta ve bunlar vasıtasıyla sosyal hayatta kendilerine de bir yaşam alanı açmaya ve var olmaya çalışmaktadırlar.

6.5.4. Mekânsal Taktikler: “Onların Cedidiye’de Toplanmasının Sebebi Şu Ashnda, Onlar Kendini Orada Daha Güvende Hissediyor”

Lefebvre, “Gündelik Hayat Eleştirisi”nin dördüncü cildi olarak gördüğü “Ritim-analiz” adlı kitabında, gündelik hayattaki biyolojik, psikolojik ve sosyal nitelikteki ritimlerin analizini yaparken mekân ve zaman arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. O, mekân ve zamanı her şeyden önemli görür ve bunların birlikte ele alınması gerektiğini söyler (Elden, 2018: 8). Ona göre mekân ile zaman yakın ilişkide olsa da, geri dönüşlülük bakımından mekân ve zaman birbirinden ayrılır. Fakat bu kesin bir ayrılma değildir. Kısmî de olsa zaman, şeyler ve ürünler içinde kendini hissettirerek mekâna yansır. Gündelik hayatta zaman, sadece kol saatleri ve duvar saatlerinde görülmez; fotoğraflarda, anı ve biblolar da tezahür eder. Görülen bu nesneler, bizlere geçmişi de hissettirir; gündelik hayatın içinde geçmişin de var olduğunu, asla bitmediğini hatırlatır (Lefebvre, 2017b: 140-141).

Sığınmacıların kendi ülkelerinde yaşadıkları acıların veya arkalarında bıraktıkları anıların bir anda silinip yok olmadığı, göç ettikleri ülkede bazen bir nesneyle, bazen bir mekânla kendini hatırlatıp dışa vurduğu görülür. Lefebvre'nin dediği gibi gündelik hayatın içinde geçmişin de bitmediği ve var olduğu görülmüş olur. YK-3 kodlu görüşmecinin kol kanat geldikleri Suriyeli bir ailenin durumuyla ilgili anlattıkları arasında, geçmiş hatıraların ve acıların gündelik hayat içerisinde kendini var ettiğine dair dikkat çekici hususlar mevcuttur. YK-3, Suriyeli aileyi evlerine ilk misafir ettiklerinde, Suriyeli kadının evinin mutfak dolaplarına bakarak bombalanan evini ve mutfak dolaplarının rengini hatırlayıp ağladığını söylemiştir. Yine Suriyeli ailenin Düzce'ye ilk geldiklerinde bombalanır korkusuyla günlerce evlerinde ışık dahi yakmadan oturduklarına dikkat çekmiştir. YK-3, ülkelerinde yaşamış oldukları travmanın da etkisiyle ailenin evlerindeki ışıkları yakmamasını, kendi halkından insanların ya da yerli halkın kendilerine olumsuz davranacağı endişesi olabileceğini de belirtmiştir.

“Şimdi bunlar ağlayarak geldiler. Kolay değil. Bu bahsettiğim bebeği olan, benim evime geldi ve dedi ki abla dedi, aynı senin mutfak dolaplarının rengi gibiydi benim dolabımın rengi dedi, fayansları dedi ve ağladı. Ve yeni almıştım evimi biliyor musun dedi ve o evim bombalandı. Bir tek bir üstleri ile acil çocukların ihtiyaçları olan küçük çantalarıyla geldiler... Onların (Suriyelilerin) korkusu bu köye yerleştiklerinde de gitmedi. Buraya ilk geldiklerinde günlerce evlerinde ışık yakmadılar. Çünkü korkudan. Acaba bir bomba gelir mi diye çocukları titriyordu bunların. Günlerce evlerinin balkonlarının ışıkları yakmadılar. Aylarca yakmadılar, karanlıkta oturdular. Sanki kendi ülkelerinde bir savaş halinde gibi o psikolojiyi aylarca atamadılar üzerlerinden. Çocuklar, hanımlar, genç kızlar etkilendi, yakmadılar ışıklarını yani evde varken de. Sanki kendi ülkelerinde bir savaş halinde gibi o psikolojiyi aylarca atamadılar üzerlerinden.” (YK-3, emekli din görevlisi, 64 yaşında).

Modern zamanlarda teknokratik akılcılığın uygulanması yoluyla mekânın denetimi ve homojenleşmesi hedeflenmiş, farklar saf dışı edilmiş ve gündelik hayat, yaşanmış duygusal anlam ve niteliklerden yoksun bırakılmış (Gardiner, 2016: 130) olsa da Lefebvre'e göre gündelik hayatın nicelleşmesi, zaman ve mekân içerisindeki niteliksel olanı ortadan kaldırmaz. (Lefebvre, 2017b: 138). Aslında bir yönüyle Suriyeli ailenin göç etmesi durumu ile Lefebvre'nin belirttiği geri dönüşlülük bakımından mekân ve zaman arasındaki bağlantı birbirinden ayrılmaktadır. Ancak bu ayrılığın mutlak bir ayrılma ve

kopuş olmadığı, Suriyeli kadının ev sahibinin mutfak dolaplarını görünce gözyaşlarını tutamamasından anlaşılmakta; bu durum zamanın şeyler ve ürünler içinde kendini hissettirerek mekâna yansıdığını göstermektedir. Öyle anlaşıyor ki zaman ve mekân farklı olsa da zaman ve mekânın niteliği sığınmacıları geçmişe götürmektedir. Geçmiş yani bilinen, tecrübe edilmiş olan, tanınan onlar için daha güvenilir ya da daha değerli olduğunda, kendilerine tanıdık gelen, geçmiş anılarını anımsatacak mekânları arayıp bulmakta ve sürekli orada vakit geçirmek istemektedirler.

Bu bakımdan Duman'ın, 1960'lı yıllardan sonra Almanya'ya çalışmak için göç eden Türkleri ele aldığı 11. Peron (2019) adlı kitabında, Türk işçilerinin tek tatil günleri olan Pazar günlerinde Münih Tren İstasyonu'ndaki 11. Peron'da toplanmalarını anlattığı paragraflar dikkat çekicidir. İstanbul'dan trene binen Türk işçilerinin son durağı olan Münih'deki 11. Peron, Almanya'daki Türk işçiler için farklı bir anlam taşımaktaydı. Burası onların yegâne buluşma alanı, memleketlileriyle hasret giderme yeri idi. Memlekete izne gidecekler emanetlerin verileceği, memleketten havadislerin alınacağı, tanıdık bir yüzün arandığı bir mekândı. Hatta burada oluşan kalabalık, tren istasyonundaki polislerin endişelenerek Türk elçiliğine telefon açmalarına neden olmuştu. Alman polisler, Türklerin neden istasyonda toplandıklarını sorduklarında, elçilik kaygılanacak bir durum olmadığını, Türklerin hasret giderdiklerini söylemişlerdi (Duman, 2019: 51).

Düzce'deki sığınmacılar için de Cedidiye Meydanı ve çevresindeki bazı sokaklar Almanya'daki Türk işçilerinin buluştuğu 11. Peron'un gördüğü işlevi gören bir mekân haline gelmiş durumdadır. Meydan ve çevresi, kiminin arkadaşına, akrabasına rast geldiği bir alan, kiminin iş bulmak için işverenle buluştuğu bir yer, kiminin de memleketlisiyle hasret giderdiği, sohbet ettiği bir mekân olmuştur. Bu durum, göçmenlerin farklı bir toplumda yeniden toplumsallaşmanın yarattığı stresi hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerini kullanarak azaltmak isteği olarak da anlaşılabilir (Adıgüzel, 2016: 175).

Sığınmacıların Cedidiye Meydanına verdikleri önem ve yükledikleri anlam, yerli halkın da dikkatini çekmiş, farklı yorumların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin YE-5 kodlu görüşmeci sığınmacıların şehir merkezinde bulunan Cedidiye Meydanı'nda toplanmalarını “emniyet duygusu” ve “duygusal birliktelik” kavramıyla açıklamıştır. Yine Lefebvre'nin gündelik hayat içerisinde insanların geçmişi aramalarına atıf yaparcasına Cedidiye Meydanı, sığınmacıların eskiyi yâd ettikleri, memleketlileriyle, akrabalarıyla,

arkadaşlarıyla bir arada bulundukları bir mekân olarak geçmişin belli bir zaman ve mekânda yeniden yaşandığı bir yer olarak tanımlanmıştır. Bu durumu sosyolojik açıdan değerlendiren YE-5, Almanya'daki Türklerin de benzer tutum ve davranışlar sergilediklerini, Türk sokağında oturduklarını, Türk döneri ya da kebabı yediklerini, Türk bakkalından alışveriş yaptıklarını, hatta mümkünse ibadet için Türk camiini tercih ettiklerini belirtmiştir.

“Onların Ceditiye’de toplanmasının sebebi şu aslında. Onlar kendini orada daha güvende hissediyor ve konuşabildiği, anlaşılabildiği eskiyi yâd edebildiği insanlarla bir arada olmak istiyor. Bu sosyolojik bir olay. Yani şimdi şöyle düşünün. Yani Düzcelisiniz, başka bir memlekete gidiyorsunuz, 81 plakalı bir araç gördüğünüzde nasıl mutlu olursunuz. Ya da Düzceli birisi dedi ki ben geldim. Yıllardan beridir kendi memleketinize gidemiyorsunuz, neyi sorarsınız? Evinizi, tanıdık akrabalarınızı. İşte farkında olmadan aslında ortak bir tanıdık çıkarmaya çalışırsınız, konuşursunuz. Bu sizi mutlu eder aslında. Burada insanların bunu yapmaları kadar doğal bir şey yok. Berlin’de de Türk sokağı var. Yani bizim şimdi orada o sokağı oluşturmamız ne kadar hakkımızsa, buradakinin de hakkı. Ama bunu hak olarak görmüyor insanlar. Yani ben sizinle aynı memleketliyim, yani ben işte Düzceliyim, siz de Düzcelisiniz. Gittik İstanbul’da karşılaştık. Ben istemez miyim altı üstü bir dairede oturmak? Hele hele ortak tanıdıklarımız varsa. Yani olaya bir de bu taraftan bakmak lazım.” (YE-5, STK çalışanı, 47 yaşında).

YE-2 kodlu görüşmeci de YE-5 gibi sığınmacıların şehir merkezinde bulunan Ceditiye meydanında bulunmak istemelerini “emniyet duygusu” kavramıyla açıklamıştır. Düzce ilinde çok fazla köy bulunmasına, hatta 1999 Düzce depreminden sonra inşa edilen Kalıcı Konutlar (yeni adıyla Bahçeşehir) bölgesinde daha ucuz ve daha sağlıklı konutlar olmasına rağmen, sığınmacıların yine de şehir merkezini tercih ettiklerini belirtmiş, bunun nedeninin meydanları güvenli bulmalarının haricinde meydanların onlar için özel bir anlam ifade edebileceğine dikkat çekmiştir. Arap kültüründe Harem-i Şerif’in işlevi ve anlamı bağlamında meydanlara özel önem atfedildiğini ve belli toplumsal ve siyasal işlevleri olduğunu söylemiştir.

“Ceditiye mahallesini daha çok tercih ettiler. Kentleri çok seviyorlar. Kentlerin meydanlarını çok seviyorlar. Bu çok geleneksel bir şey. Arapları üç aşağı-beş yukarı tanıyan biri olarak bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Şehir ve şehirdeki alanlar, onların

kültürlerine, genlerine işlemiş. Arabistan'da bile öyle düşünebilirsiniz. Kâbe'nin bulunduğu Harem-i Şerif güvenli bölgedir. Onlar severler güvenli bölgeyi, o alanda güvenli hissederler kendilerini... O yüzden Kahıçı Konutlarda çok yoklar, köy insanı değiller ilginç. Ya bunlar sadece şehirli oldukları ile ifade edilemez yani şehirden geldiler de burada şehirde yaşıyorlar ile ifade edilemez. Oradan, köyden de gelen çok insan var. Burada şehri tercih ediyorlar ve şehrin meydanlarını tercih ediyorlar. Ve o sizin sokaktaki insanların her biri aslında şu meydana gecede birkaç kere uğrar. Yani şu meydana illa bir gelirler, meydan ilginçtir.” (YE-2, Öğretmen, 54 yaşında).

De Certau'ya göre sıradan insanlar gündelik hayat içerisinde “eylem, uygulama ve üretim tarzları” şeklinde adlandırılan sıradan alışkanlıklar, tutumlar, davranışlar, uygulamalar, dayanışmalar, mücadeleler ve özel deneyimler gerçekleştirirler (De Certau, 2009: 41-42). Gündelik hayatın keşfedilmesi için de sıradan insanların gerçekleştirdiği bu “eylem, uygulama ve üretim tarzlarının” incelenmesi gerekir. İncelenen bu uygulamalarda sıradan insanların gündelik hayat içerisinde bir takım “taktikler” geliştirerek “direniş” başlattıkları görülür (De Certau, 2009: 131). Bu açıdan sığınmacıların merkezdeki mahallelerde ve Ceditiye meydanında toplanmaları, gündelik hayat içerisinde sıradan bir eylem gibi görünse de aslında bilinçli olarak uyguladıkları bir taktik olarak değerlendirilebilir. Yukarıda ifadeleri aktarılan YE-5 ve YE-2 kodlu görüşmeciler, sığınmacıların kendilerini emniyette hissettikleri alanlarda/meydanlarda toplanma taktiği uyguladıklarını söylerken, K-2 ve K-5 kodlu görüşmeciler, sığınmacıların kolaylıkla kamufle olabildikleri ve görünmez hâle gelebildikleri için şehir merkezinde toplanma taktiği uyguladıklarını belirtmişlerdir.

“Şu an şehir merkezindeler. Yani biraz daha merkeze yakın noktalarda. Çünkü biraz dışarda kalan mahallelerde yapamayabilirler. Çünkü şehirle entegre olan yerlerde daha kolay. Merkezden uzak mahallelerde, eğer hâlâ bir mahallecilik algısı varsa, mahallenin bir kültürü varsa, o kültürle entegrasyon zor oluyor ama merkezde öyle olmuyor. Merkezde çok fazla gözükmüyorlar, kendilerini daha kolay kamufle edebiliyorlar. Yani çok fazla göze batmıyorlar.” (K-2, dernek yetkilisi, 49 yaşında).

K-5 kodlu görüşmeci de sığınmacıların şehir merkezinde daha kolay kamufle olabildiklerini, kalabalık yerlerde çok fazla dikkat çekmeden toplanabildiklerini belirtmiştir. Ayrıca yerli halkın çoğu merkezde bulunan deprem görmüş çok katlı binalarda

oturmayı tercih etmediğinden sığınmacıların şehir merkezinde daha ucuza ev bulabildiklerini ve bu şekilde market ve alış-veriş ihtiyaçlarına daha kolay ulaşabildiklerini söylemiştir.

“Genelde hepsi merkezde oturuyorlar. Mesela Kalıcı Konutlar’da veya sağa sola gitmiyorlar. Bu kişilerin de varlıklı olanları, zengin olanlar sağda solda arazi alıp ev yapıp oturma gibi bir şeyleri var, deniyorlar. Ama genelde merkezi tercih ediyorlar. Şimdi çoğunluk olan yerlerde, hani kalabalık olan yerlerde insanlar daha kamufle oluyor. Çoğunluk psikolojisi yani. Dikkat çekmiyor. Bir de çarşıda, merkezde ucuz ev bulabiliyorlar, mahallelerde deprem görmüş evlerde kalabiliyorlar. Biz burada oturmuyoruz. Dediğim gibi burada marketler, ihtiyaç alanlarına çabuk ulaşabiliyorsunuz. O bakımdan hep merkezi tercih ediyorlar.” (K-5, İlgili kurum yetkilisi, 68 yaşında).

Taktikler gündelik hayatta uygulanan yürümek, yemek, içmek, konuşmak veya bir mekânda oturmak, dolaşmak, konuşmak, okumak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak gibi pratikler ve performanslardır. Gündelik hayat kuramlarının ele alındığı kısımda da açıklandığı üzere De Certau “strateji” ile “taktiği” birbirinden ayırmış, taktiki, ötekinin alanını tamamen kapsamadan yavaş yavaş bu alana sızarak, sürekli olaylarla oynamak ve bunları fırsata çevirmek olarak tarif etmişti. Stratejiyi ise belli bir aidiyet mekânında bir erk öznesinin belli bir çevreyle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin tartılması olarak tanımlamıştı (De Certau, 2009: 54-55). Dolayısıyla stratejide bir mülkiyet durumu söz konusuyken taktik bir mülkiyetin var olamamasıyla nitelenen hesaplı eylem olmakta idi. Bu durumda taktik mekân olarak sadece ötekinin alanını kullanır. Bu “mekânsızlık” onlara hareketlilik sağlar. İktidarın gözetiminde en beklenmedik anlarda ortaya çıkan çatlaklardan faydalanılır, bu çatlakları değerlendirir. Yani taktik kurnazlıktır ve zayıfın sanatıdır (De Certau, 2009: 113-114).

Düzce’deki gündelik hayatları içerisinde sığınmacıların alışveriş yaptığı, çarşıya çıktığında uğradığı, işe gitmeden önce ya da iş sonrası muhabbet etmek, çay içmek, sıkıntılarını paylaşmak için bir araya geldikleri ya da çalışmak, iş bulmak için işverenle buluştuğu bazı özel mekânlar oluşturduğu ve bunlara işlevine ve niteliğine göre isimler verdiği görülmektedir. Mekân isimleri arasında “Afgan sokağı”, Iraklılar sokağı” adlandırması yerli halk tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Hatta GA-6 kodlu Afganistanlı görüşmeci, görüşme sırasında, adres tarifi yaparken o sokağı kolayca

anlatabilmek için “Afgan sokağı” ismini ilk önce kendilerinin kullandıklarını, daha sonra diğer Afganistanlılar arasında ve yerli halk arasında kullanılmaya başlandığını belirtmiştir. Görüşmeler esnasında da hem yerli halkın hem de sığınmacıların çoğundan söz konusu sokağın bu şekilde isimlendirildiği işitilmiştir.

“Ya bildiğim kadarıyla Şerefiye mahallesinde bir sokakta olduğu gibi Afgan ve Türkmenler var. Hatta sokak böyle olduğu için Türkmen sokağı, Afgan sokağı deniliyor oraya.” (YE-15, makine imalatçısı, 61 yaşında).

De Certau’nun da belirttiği üzere yukarıdaki ifadeler sığınmacıların yerli halkın mekânında kendilerine ait bir alan oluşturma çabası içinde olduklarını göstermektedir. Yine GA-2 kodlu Afganistanlı görüşmecinin aşağıdaki sözleri de bu açıdan dikkat çekicidir. Söz konusu görüşmeciyle birlikte “Iraklılar Sokağı” adı verilen yerden geçerken, Düzce’ye yeni gelmiş olan Afganistanlı sığınmacının sokakta çok fazla Iraklı olması dikkatini çekmiş, sokağa hem yerli halkın hem de sığınmacıların kendi aralarında “Iraklılar Sokağı” dediklerini öğrenince de, Iraklıların fiziksel özelliklerinin bu durumu açık bir şekilde ortaya koyduğunu ima ederek *“Zaten yüzlerinden çok belli oluyor, Türkler aralarında güneş gibi parlıyor”* demiştir.

YE-9 kodlu görüşmeci de kendi gözlemleri çerçevesinde sığınmacıların yerli halkın mekânında kendilerine ait bir alan, bir mekân oluşturma taktiklerini anlatmaya çalışmıştır. Bilhassa çalışmayan Iraklı, Suriyeli sığınmacıların akşamları ıssız olan Düzce sokaklarına hareket getirdiğini söylemiş, işi-gücü olmayan insanların dışarıda, Cedidiye meydanında, heykelin önünde oturmalarını, çay-kahve içmelerini, çoluk-çocuğunu gezdirmelerini yadırgamamak gerektiğini belirtmiştir. Sığınmacıların artık yerli halka benzemeye başladıklarını, belirli sokaklarda yoğunlaştıklarını ve bu sebeple bu sokaklara Iraklılar, Suriyeliler sokağı denmeye başladığını ifade etmiştir.

“Geceleri ıssızdı onlar gelmeden önce merkez. Şimdi bak Iraklı, Suriyeli dolu sokaklar. Çık 9’dan sonra bir tane Türk bulamazsın dışarlarda. Bunlar Cedidiye camisinin önünde, heykelin önünde, Iraklı, Suriyeli. Yani çalışmayanlar ama garip Afganların bir tanesini bulamazsın. Yorgunluktan mahvolmuş, akşama kadar canı çıkmış adamın nerdeyse... İlk geldiklerinde daha bir başka bakardık biz bunlara ama şimdi yok, bizden birisi oldular. Ya zaten normaldir onların dışarda bulunması. Ben de başka yere gitsem, işim gücüm, bağ bahçem olmayınca ne yapıcım, bence çıkıcam dışarı çay, kahve içmeye,

çoluğumu çocuğumu alıp gitcem. Çok görmemek lazım orda toplanmalarını. Hatta biz bir ara sizin sokağa Iraklılar, Suriyeliler sokağı demeye başladık. (YE-9, garson, 53 yaşında).

Uzmanların planladıkları kentle kuşatılan ve kentin alanlarında kurallarla sınırlanan insanlar kentin içinde bir taraftan var olan stratejilere uyarlarken bir taraftan da kendi taktiklerini devreye sokarak kendilerince var olurlar. Böylece bu kimselerin zihinlerinde kurguladıkları kent, kentin sokakları, parklar ve bahçeler başka şekillerde tezahür eder. Gündelik taktikleriyle kentin meydanlarına, kentin sokaklarına başka anlamlar katarlar ve farkında olmadan kenti yeniden kurarlar (Kentel vd., 2009: 23). YE-9'un yukarıda dile getirdiği gibi YE-11 kodlu görüşmeci de sığınmacıların geceleri ıssız olan Düzce şehir merkezine hareket getirdiklerini, şehrin sokaklarına, meydanlarına ve mekânlarına yeni anlamlar kattıklarını belirtmiştir. Şehir merkezinde sığınmacıların sürekli uğradığı mekânlardan birinde esnafılık yapan YE-11, artık yerli halkın ve esnafın söz konusu sokaklarda ve meydanlarda sığınmacıların bulunmasına alıştıklarını, sığınmacıların evlerine çekildiği saatlerde merkezde büyük bir boşluğun oluştuğunu söylemiştir.

Şimdi bunlar evden çıktı mı nereye gidiyor. Belediye meydanına evi yakın olursa gidiyor. Ondan sonra ne oluyor? Evinden çıkıyor, geliyor bizim kahveye. Oturuyor burada. Ondan sonra burada toplanıyorlar. Belediye meydanı, orda otururlar. Akşam 9-10 dedin mi giderler. Hepsi birden kalkar gider. Bunlar gidince hakikaten bir boşluk oluyor, biliyor musun. Şimdi bir gece çıkın şöyle bir yürüyün Krem Park'a kadar, kaç kişiyle karşılaşacaksınız, kaç kişi yerli. Düzce merkez bitti. Bir hareket var ama hep yabancı. Bu beni rahatsız etmiyor, niye etsin." (YE-11, esnaf, 50 yaşında).

YE-11, market ihtiyacı haricinde sokağa çıkmanın yasak olduğu ve kahvehanesinin kapalı bulunduğu Codid-19 pandemisi günlerinde, sığınmacılardan müdavim müşterilerinin her gün kahvehanenin önüne gelip cep telefonu ile fotoğraf çektiğini ve bu fotoğrafı whatsapp uygulaması üzerinden kendisine gönderdiğini anlatmıştır. Sığınmacılar bu davranışlarıyla sıcak ilişkiler kurdukları esnafı unutmadıklarını, kendilerini diğer mekânlardan daha rahat hissettikleri kahvehanedeki sosyal ortamı özlediklerini ve de kahvehane kapalı olsa da gündelik rutinlerini yerine getirdiklerini anlatmak istemişlerdir.

Jestler ve anlatılar da gündelik hayat operasyonlarından sayılırlar. Jestler geçmişin alıntılarını, şimdiki zamanın parçalarıyla birleştirirler. Jestler kentin gerçek arşivleridirler ve her gün kent manzarasını yeniden düzenlerler. Kentsel anlatılar da yürümenin,

giyinmenin, konutun ya da mutfağın sözsüz tarihleri olan mahalleleri oluştururlar; oraya çocukluk anıları, tarihsiz hatıralar gibi artık hayatımızda yeri olmayan şeyleri nakşederler. Kentsel anlatıların bu işlevi kafelere, bürolara, apartmanlara farklı uzamlar sokar. Calvino'nun deyişiyle görünen kente “görünmeyen kentleri” eklerler (De Certau ve Giard, 2015: 172-173).

Bir bakıma sığınmacılar da belli bazı sokaklarda daha fazla vakit geçirmeleri, oralarda kendilerine ait bakkal tarzı küçük işletmeler açmaları ve şehir merkezindeki deprem öncesi binalarda yaşamaları ile kente “görünmeyen kentleri” eklerler. Nitekim Düzce’de, şehir merkezinde yapılacak basit bir gözlemle sığınmacıların oluşturdukları bu “görünmez kentleri” fark etmek mümkündür. Cedidiye meydanında top oynayan Iraklı, Suriyeli, Afgan çocuklar, çay ocaklarında oturup sohbet eden veya iş bulmak için birbirleriyle iletişim kurmaya çalışan farklı milletten sığınmacılar, kendilerine ait yufka ekmeklerden almak için Irak bakkal olarak adlandırılan küçük bir dükkâna giren çıkan göçmenler, şehir merkezindeki deprem öncesi yapılan eski binalarda özentisiz bir şekilde asılmış sarkan çamaşırlar “görünmez kentlerin” somut göstergeleri olarak görülebilirler. Bu bağlamda YE-7 ve YK-4 kodlu görüşmeciler de, şehir merkezindeki eski binalarda balkonlardan asılmış çamaşırlardan dahi sığınmacıların oluşturduğu “görünmez kentlerin” izlerini sürmenin mümkün olduğunu söylemek istemişlerdir.

“Çamaşırları asmışlar böyle. Aşağı da sarkıtmışlar böyle. Yani mutlaka orada göçmenlerin oturduğu belli oluyor. Çamaşırlarını asmalarından, insanların girip çıkmalarından belli oluyor. Düzce’deki birçok eski evler onlara terk edilmiş.” (YE-7, din görevlisi, 49 yaşında).

“Depremin çok çok öncesi yapılmış. Kimisi orada oturuyor, kimisi karşı taraftaki çok çok eski binalarda, kimisi de görüyorsun şu binalarda. Bir kere çamaşır asmalarından belli.” (YK-4, esnaf, 38 yaşında).

Sonuç olarak sığınmacıların gündelik hayatta yabancısı oldukları bir mekânda uyguladıkları taktiklerle kentin yeniden üretilmesine etki ettikleri ve yeni âdetlerin ve hareketliliklerin oluşmasına katkı sağladıkları görülmüştür. İkâmet için şehirleri tercih etmek, şehir merkezindeki yerli halkın tercih etmediği daha ucuz konutları kiralamak, kolayca kamufle olabildikleri ve görünmez hâle gelebildikleri şehir merkezlerinde toplanmak, market ve diğer ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilecekleri, iş imkanlarından

daha rahat haberdar olabilecekleri şehir merkezinde oturmak, şehir merkezlerindeki meydanlarda buluşmak, kendilerini güvende hissettikleri mekânlarda oturmak, kendilerini meydanlarda güvende hissetmek, geçmiş meydan kültürünü ve havasını teneffüs etmek, geçmişî yâd edebildikleri, konuşup anlaşılabildikleri insanlarla Cedidiye meydanında bir araya gelip vakit geçirmek, alış-veriş yapmak, muhabbet etmek, çay içmek, iş bulmak ve buluşmak için bazı özel mekanlar ve yerler oluşturmak, kendilerine mahsus yiyecekler satan dükkanlardan alış-veriş yapmak, kendilerine mahsus giyimleri, temizlik anlayışları ve alışkanlıklarıyla bulundukları mekanı ve yeri dönüştürmek, oturmak ve gezinti yapmak için belli bazı mekânları ve meydanları tercih etmek, belli saatlerde dışarı çıkmak, belli mekanlarda buluşmak ve belli yerlerde gezinmek gibi rutinler ve âdetler peyda etmek, şehrin belli sokaklarında, meydanlarında ve mekânlarında hareketlilik oluşturarak kendilerine mahsus hatıralar ve izlenimler edinmek, toplandıkları ve yoğunlaştıkları sokaklara ve yerlere işlevlerine ve niteliklerine göre kendilerine mahsus isimler vermek gibi tutum, durum, davranış ve alışkanlıklar sığınmacıların yerli halkın mekânını tamamen kapsamadan yavaş yavaş bu alana sızarak kendi alanlarını oluşturduklarını ve kendi taktiklerini uyguladıklarını göstermektedir. Sığınmacıların Düzce'deki mekânsal taktiklerinin merkezi olan Cedidiye meydanıyla ilgili olarak son zamanlarda uygulamaya konulan Cedidiye Meydan Projesi ise sığınmacıların bu taktiklerini ellerinden alacak gibi görünmektedir.

6.5.5. Geçinme Taktikleri: “Bakkal Usulü Gönderiyorum Parayı”

Daha önce de gündelik hayat sosyolojisiyle ilgili kısımda belirtildiği üzere Lefebvre'ye göre gündelik hayat, devlet ve sermaye tarafından sömürgeleştirilmiş, insanların yaratıcılığa ve insanlar arası diyaloga duyduğu ihtiyacı karşılayacak bir çerçeveden yoksun bırakılmıştı. Aynı şekilde gündelik hayattaki gösterge ve imgeler, kişilere sahte bir doyum sağlamak ve tüketim konusunda kişileri edilgen kılıp manipüle edebilmekteydi (Gardiner, 2016: 217). Buna karşın De Certau, tüketim ve popüler kültürün manipüle edici taraflarına odaklanmak yerine özgürleştirici ve yaratıcı yönlerine vurgu yapmaktaydı (Gardiner, 2016: 220). De Certau da tüketici kapitalizmi baskıcı, tahakküm edici bulmakta, ancak insanların yaratıcı enerjilerini tamamıyla hâkimiyet altına alamayacağını söylemekteydi (Rigby, 1991: 162).

Anlaşıldığı kadarıyla De Certau da Henry Lefebvre gibi gündelik hayatın potansiyelini, direnişini deşifre etmeye gayret etmiştir. Ancak De Certau, kapitalizmin ele geçirdiği gündelik hayatı Lefebvre gibi Marksist bir bakış açısıyla yorumlayarak “sürekli devrim” teorisi üretmeye çalışmamıştır. Nitekim bunun bir neticesi olarak “devrim” kavramını kullanmayıp “direniş” teorisine odaklanmıştır (Deniz ve Kentel, 2016: 748). Zira De Certau’ya göre halk kitleleri “yanlış bilincin” kurbanları değildir. Elitlerin onlara sunduğu değerleri ve inançları sorunsuz bir şekilde içselleştirmezler. Bu hoşnutsuzluklarını her zaman açıkça ifade edemeseler de iktidar yapılarıyla açıkça zıtlasmaktan kaçınacak bir şekilde onları alt üst etmeye çalışırlar (Gardiner, 2016: 233).

Göründüğü kadarıyla sığınmacılar göç ettikleri şehirde geçinebilmek ve hayatta kalabilmek için De Certau’nun deyişiyle “direniş” yolları bulmaya ve bir takım taktiksel manevralar yapmaya çalışmaktadırlar. Bireyselleşmenin henüz etkisini tam olarak hissettirmedeği, geleneksel aile bağlarının ve dostluk ilişkilerinin devam ettiği bir ortamda yetişmiş olmanın bir neticesi olarak sığınmacılardan bazıları yurtdışındaki ailelerinden ya da dostlarından hediye ya da yardım adı altında para desteği alabilmektedirler. Nitekim uluslararası koruma başvurusunda bulunan ve altı yıldır güvenilir üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen GI-4 kodlu Iraklı görüşmeci, geçinebilmek için yurtdışında bulunan arkadaşlarından maddi destek aldığını belirtmiştir.

“Benim arkadaş şimdi Amerika’ya gitti, orada çalışıyor. Benim arkadaşımı arıyorum, arkadaşım nasılsın, iyi Allah’a şükür falan konuşuyoruz. Sonra o diyor sen bana hesap numaranı gönder, ben sana bir hediye göndereceğim. Sen onu Türkiye’de al. Ben para göndereceğim yüz, iki yüz, üç yüz dolar. Oradan buraya havale ile gelecek. Ben eşyaları öyle aldım, masraflar da öyle.” (GI-4, Iraklı, 37 yaşında).

GI-4 kodlu görüşmeci gibi üçüncü ülkeye yerleştirilmeyi beklenen GI-5 kodlu Iraklı görüşmeci de Avustralya’ya yerleştirilmiş ve orada vatandaşlık almış annesinden her ay maddî destek aldığını söylemiştir. Annesinin gönderdiği parayla aylık ev kirasını ödediğini belirten görüşmeci, diğer masraflara da yetiştirebilmek için parasını harcarken çok dikkatli davrandığı belirtmiştir.

“Evet, benim anne orada (Avusturalya). Şimdi korona geldi, kapandı kapılar. Bir de burada hayat zor. Suriyelilere burada para veriliyor, Iraklılara daha zor. Anne gönderiyor bana para. Orada devlet veriyor para, orada vatandaş oldular. Anne

gönderiyor bana 1.000 TL kira parası. Bir de ben çalışıyorum. Ama ben tutuyorum para, harcamıyorum. 1.000 TL masraf ve fatura yeter bana. Yeter bana elhamdulillah.” (GI-5, Iraklı, 42 yaşında).

Daha önce uluslararası ticaretle uğraşan ve bir gecede tüm malını kaybedip ülkesini terk etmek zorunda kalan GI-12 kodlu görüşmeci de Düzce’ye geldiğinde eşiyle birlikte birkaç vasıfsız işte çalışmış, fakat çalışma izinleri olmadığı için girdikleri işlerde zorluk çekmişler ve işten çıkarılmışlardır. GI-12 geçinmek için Kanada’da bulunan abisinden destek almaktadır. Ancak kızının rahatsızlığı ve tedavisinin çok pahalı olmasından dolayı yurtdışında bulunan diğer arkadaşlarından da zaman zaman maddî destek aldığını belirtmiştir.

“Abim Kanada’dan aylık 200 dolar gönderiyor. Kira vereceğim, doğalgaz, elektrik, su. 850 ev kirası veriyorum, çalışmıyorum, 200-300 dolar geliyor. Bir de sıkıntı var, benim kızım hasta oldu. İlaçlar çok pahalı. Ama hastane (masrafları için) benim arkadaş yardım ediyor, para veriyor. Geçen gün 1.000 lira verdi, iki iğne aldı. 300 dolar ben ne yapacağım, kira vereceğim, doğalgaz vereceğim, internet, elektrik, su. Ondan sonra mecbur bekliyorum, ne yapayım, böyle yani.” (GI-12, Iraklı, 47 yaşında).

De Certau, daha çok yeme, içme, tüketme ve eğlenme gibi gündelik hayat pratiklerini ele alıyor gözüксе de, aslında sıradan insanların mevcut düzenin baskıcı kurallarıyla nasıl baş ettikleri üzerinde durmaya çalışır (Esgin, 2016: 49). Ona göre günlük yaşam düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar. Kurnazca oluşturulan bu yol ve yordam dağınık bir şekilde sessizce, görünmez bir şekilde her yere sızar (De Certau, 2009: 44).

Yurtdışında akrabaları bulunmayan sığınmacılar ise gündelik yaşamda işini kendince yürütmek ve geçinebilmek için daha farklı geçinme taktikleri bulmaya çalışmışlardır. Kendi ülkesinde öğretmenlik yapan GI-8 kodlu Iraklı görüşmeci, Düzce’de farklı yerlerde inşaat işlerinde çalışmış, fakat aldığı para ailesini geçindirmekte yetersiz kalmıştır. GI-8 gerekli şartları taşıdığı için Kızılay Kart’a başvuru yapıp almıştır. Ayrıca alışveriş yaparken daha ucuz olduğu için ekmek ve sebze gibi yiyeceklerin bayatlarını almayı tercih ettiğini belirtmiştir.

“Bayat ekmek yiyiyoruz, hiç taze ekmek yemedik. Yok ne yapıcan. Bakkaldan öyle taze sebze alamıyoruz. Yumuşak var ya kenarda öyle, oradan alıyorum, daha ucuz. Normal domates taze 3 TL, ben oradan alıyorum 1 TL. Ben ekmek taze yemiyorum, bayat ekmek yiyorum... Normalde benim kira 500 lira ama 2.500 lira aylık para gelmez bana, yani 2.000 TL aylık. İki seneden beri Kızılay Kart alıyorum, çocuklar olunca.” (GI-8, Iraklı, 38 yaşında).

Beş kişiden oluşan ailesinin geçimi için kıyafet masraflarından kısımaya çalışan GA-4 kodlu görüşmeci, Türkiye’ye geldiğinden beri sadece iki ya da üç kere kendisi için yeni bir elbise alabildiğini, başkalarının verdikleri elbiselerle idare ettiklerini söylemiştir. Küçük çocuklarının olması nedeniyle mama, bez gibi masraflarının çok olduğunu anlatan GA-4, haftada 5-6 ekmek yardımının bile kendilerine katkı sağladığını belirtmiştir.

“Çocuklar rahat vermiyor ki evin masrafını karşılarken. Beş kişiyiz biz şu anda, üç tane çocuğum, eşim ile ben, beş kişi. Bir ayda mesela 1500-1600 lira civarı geçiyor elime işte. 350 lira evin kirası, su ve elektrik 200 de o geliyor. Çocuklara mama alıyoruz, bez alıyoruz, masrafları çok onun. Elbiseler için yardım ediyorlar. Benim Türkiye’ye geldiğim üç seneden fazla oldu. Geldiğimden beri iki kere ya da üç kere elbise almıştım kendime. Başka elbise hiç almadım. Başkasının elbiseleriyle idare ediyoruz, başkasının verdiğiyle idare ediyoruz. Çocuklara alıyoruz bayramda. Bize almadık da onlar eksik kalmasın diye onlara alıyoruz. Bir de haftada 5-6 ekmek, bazen daha fazla ekmek yardımı yapıyor.” (GA-4, Afgan, 39 yaşında).

Mahalle sosyolojisi araştırmalarında da vurgulandığı üzere mahalle, göçle gelen yoksullar açısından aileden de güçlü bir tutamak, gelir düzeyi yüksek insanlar için de yoksullara karşı toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilecekleri imkânlar barındıran bir mekândır (Erkilet, 2018: 294). Yerel halktan olan YK-13 kodlu görüşmeci de mahallelerinde bulunan bazı sığınmacı aileleri ziyaret edip maddî desteklerde bulunduğunu anlatmıştır. Sığınmacıların evine gittiklerinde bazı komşuların cama çıkıp türlü türlü yardımlar geldiğini söyleyerek onlara yardım etmemeleri konusunda kendilerini uyardıklarını söylemiştir. Fakat sığınmacıların kendilerine gelen gıdaları tekrar markete götürüp ihtiyaçları olan başka bir gıdayla değiştirdiğine şahit olduğunu ve bunu çok mantıklı bulduğunu belirtmiştir. Bir arkadaşının da manavdan üç dolmalık biber almak

isteyip parası çıkışmayınca iki biber alan sığınmacıya şahit olduğunu anlattığında, bundan kendisinin bir hayli etkilediğini belirtmiştir.

“Ziyaret ettiğim bazı aileler vardı. Onların da yerleri değişti, taşındılar, bağlantımız koptu. Mesela kış olduğunda onlara bir şeyler getiriyorduk ya da onlara diyorduk ki bir şeye ihtiyacınız olursa söyleyin. Onlara liste yaptırıp alıyorduk, ilgilenmeye çalışıyorduk. Onlara gittiğimizde bazı komşular cama çıkıp onlara bir sürü şey geliyor, onlara koli koli yumurta, yiyecek geliyor, yardım etmeyin onlara diye söylüyorlardı. Ama ben kadını gördüm markette, bizim getirdiğimiz yiyecekleri değiştiriyordu. Mesela biz peynir getirmiştik, o makarnayla değiştiriyordu. Yani bazı yemedikleri şeyler olduğunda, onları ihtiyacı olan başka şeyle değiştiriyorlardı. Sen zeytin seviyorsun ama o onu yemiyor, onun için bir şey ifade etmiyor, onun yerine başka bir şey alıyor, çok mantıklı aslında. Bir de bir olayı hiç unutamadım. Bir manavdan biber alan bir Suriyelinin durumunu anlatmıştı arkadaşım. Üç dolmalık biber almak istemiş ama parası yetmediği için iki tane almış. Bir tane de ekmek almış. Evine gitmiş. İki biber ve bir ekmek. O beni çok etkiledi.” (YK-14, sosyolog, 37 yaşında).

İkinci el kıyafetler ve ikinci el ev eşyaları satın almak sığınmacıların geçinme taktiğinde önemli bir yer tutmaktadır. Görüşmeler esnasında sığınmacıların kıyafet almak için daha ziyade ikinci el kıyafet satan dükkânları tercih ettikleri öğrenilmiştir. Yine Cedidiye camiinin arka sokaklarındaki ikinci el ev eşyası satan dükkânların da sığınmacıların gelmesiyle hareketlilik kazandığı gözlemlenmiş ve bu durum yerli halk tarafından da dile getirilmiştir. Şehir merkezinde esnafılık yapan YE-1 kodlu görüşmeci, zor şartlar altında geçimlerini temin etmek için çalışan sığınmacıların ihtiyaçlarını satın alırken hesaplı davranmaları gerektiğinin farkında olduklarına dikkat çekmiş, eşya alacakları zaman geçmişte öğrencilerin uğrak yeri olan ikinci el ucuz eşya satan dükkânları tercih ettiklerini belirtmiştir.

“İkinci elcilere baktığımızda, önceden öğrenciler bakıyorlardı. Şimdi ikinci elcileri dolaş, üçün beşin hesabını yapmak zorunda kalan yabancılar orada. Ekonomik olarak rahat değiller. Kolay para kazanmıyorlar. Ondan sebep ikinci elciler daha hareketli bu yabancılarla alakalı olarak.” (YE-1, esnaf, 38 yaşında).

Türkiye’ye geldiğinden beri erken yaşlarda kendini geçinme telaşesinin içinde bulan GS-7 kodlu görüşmeci, hem kendi ihtiyaçlarını gidermek hem de Suriye’de bulunan

anne-babasını ve ablasını geçindirmek için çalışmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Bir geçinme taktiği olarak bekâr odalarında arkadaşlarıyla birlikte kalan GS-7, yemek harcamaları ve evdeki iş paylaşımıyla ilgili bilgiler vermiştir. İnşaatçı çalışan GS-7, kış aylarında iş olmadığı için tanıdık olan Arap bakkala genelde veresiye yazdığını, inşaat işlerinin açıldığı yaz aylarında da hem bakkala olan borcunu ödemeye çalıştığını, hem kaldığı bekâr odasındaki ortak masrafları karşıladığını, hem de Suriye'deki ailesine para gönderdiğini anlatmıştır.

“Mesela markete gitmek için evdeki arkadaşlar sen 50, sen 50 öyle veriyorlar, sonra alışveriş yapıyoruz. Bizim masraf çok çünkü. Biz fazla bilmiyor yemek yapmayı, mecbur mesela tavuk alacak, başka bir şey bilmiyorum. Pilav yapılacak, sırayla yapıyoruz. Mesela böyle kâğıt var, pazartesi ben, salı bizim arkadaş, çarşamba arkadaş, öyle 6 kişi, her gün bir kişi yapıyor... Kahvaltı yapmıyoruz zaten, hepimiz çalışıyoruz, nasıl olacak. Sadece akşam yemeği yiyoruz. Pazar günü evde yemek yemiyoruz, lokantada yiyoruz... Mesela 200 lira ev kirası. Yemek çok pahalı oluyor, çünkü yemek yapmayı bilmiyor biz. Hepsi lokantadan alıyor öyle. Fatura 50 lira, yemeğe çok gidiyor valla, 600, 700 kişi başı. Ee kalmadı bir şey. Burada Arap bakkal oluyor, bu benim arkadaş oluyor. Mesela kış geldiği zaman, 400 lira 500 lira mecbur borcum oluyor, çünkü kışın bende para olmuyor, mecbur anneye, babaya gönderiyorum. O durumumu biliyor, 1.000 lira 1.500 lira oluyor borcum. Sonra hava sıcak olduğu zaman çalışıyor veriyorum.” (GS-7, Suriyeli, 21 yaşında).

Bekâr odalarını üç-dört üniversite öğrencisinin bir daire tutup birlikte yaşamasına benzeten YK-11, bu sayede masrafları daha da düşürmenin mümkün olacağını ve mantıklı bir geçinme taktiği olduğunu belirtmiştir. Sığınmacılar içinde aileleri olmayanların, bekârların ve çalışanların bekâr odalarında kalmayı tercih ettiğini, başlarındaki kişiyle birlikte 5-6 kişi halinde bir daire kiralayıp birlikte kaldıklarını ve ortak yaşam sürdürdüklerini söylemiştir.

“Şöyle düşünüyorum ben dediğim gibi ailesi, eşi de gelmeyenler var. Mesela başlarında bir kişi var, onlar topluca gelmişler ya da 5-6 kişi. Artık kaç kişi geldilerse kiralyorlar, beraber kalıyorlar. Hem beraber kaldıkları zaman, giderler ortak. Kendilerine onlar da öyle yaşam kurmuş diye düşünüyorum. Hani çalışmaya gelmişler, hani masrafları daha azaltıp yaşayabilmek için diye düşündüm. Biz olsak, biz de öyle

yapardık. Kendimizin tek masrafından daha uyguna denk gelir. Yani nasıl üniversitede 3-4 arkadaş bir eve çıkıyorsunuz, ben de öyle düşündüm onları. Hep çalışanlar, aileleri olmayanlar ve bekârlar kalıyor yani.” (YK-11, mühendis, 33 yaşında).

Kentel’e göre taktikler, bütün karmaşıklığıyla ve bütün birikimiyle yılların, yüzyılların hafızası neticesi oluşan gündelik hayatın kendisidir. Yürümek, yemek, içmek, konuşmak gibi pratikler ya da performanslardan oluşan gündelik hayat bu taktiklerle vücut bulur. Strateji ise bir dilin kuralları ve grameri gibidir; doğruyu-yanlışı tanımlayan, kendini kabul ettirmeye çalışan bir siyasettir. Taktikler, hiçbir zaman tam olarak içselleştirilemeyecek olan bu gramerin içinde dolaşmak, teşbihler kullanmak, hatalar yapmak, yaratıcı veya muhafazakâr davranmak ve konuşurken tamamlanmamış cümleler kurmak sanatı gibidir (Kentel, 2011: 7). Dolayısıyla günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, okumak, konuşmak, dolaşmak gibi tutum ve davranışlar taktik türündendir. Eylem, uygulama ve üretim tarzlarının büyük bir kısmı da taktik kapsamına girer. De Certau’ya göre zayıf olanın güçlü olana karşı başarıları, dolap-oyun ve dümen çevirme sanatı, tuzaklar, el çabukluğu, öykünmeler, sevinçli-neşeli bulgular hepsi bir taktik neticesi gerçekleşir. Bu operasyonel performanslar, daima eskiye dayanan bilgilere ihtiyaç duyarlar (De Certau, 2009: 55).

Görüşmeler sırasında keşfedilen “bakkal usulü” taktiği de, geleneksel ve geçmişe dayalı bilgiler üzerine inşa edilmiş bir para gönderme yöntemi olarak dikkati çekmiştir. Günümüzde farklı ülkelerde veya şehirlerde bulunan hesaplara para göndermek için kullanılan banka havalesi ya da yurt dışındaki herhangi bir gerçek şahsa belli bir komisyon karşılığında para ulaştırmak için kullanılan Western Union tarzında işlev gören bakkal usulü, sığınmacıların memleketlerinde bulunan ailelerine kazandıkları parayı gönderirken sıklıkla kullandığı kökü geçmişe dayanan taktiksel bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde sığınmacılar hem paralarını ilgili kimseye daha kolay ulaştırmakta hem de kimliksiz olarak işlem yapabilme avantajı elde etmektedirler. Kendi içerisinde farklı güvenlik tedbirlerini de barındıran bakkal usulünün anlaşılabilmesi için öncelikle bu taktiğin nasıl uygulandığına bakmak gerekecektir.

Ülkelerinde kalan ailelerinin geçimini sağlamak sorumluluğu da genellikle üzerlerinde olan Suriye, Irak veya Afganistan kökenli sığınmacılar, ailelerine gönderecekleri para hazır olduğunda, Düzce’de dükkân açmış ve memleketiyle irtibatını

koparmamış sığınmacıların açtığı küçük bakkallara gitmektedirler. Genel olarak Arap bakkal olarak tanınan bu bakkallar, kendi ülkelerinden çeşitli yollarla getirttikleri çay, ekmek, baharat, bakliyat ve diğer market ürünlerini satmanın yanında aynı zamanda sığınmacılar için birer döviz bürosu işlevi görürler. Bu bakkallardan birine giden sığınmacı, ailesine göndermek istediği parayı bakkala verir. Buradaki bakkal kendi memleketinde irtibatlı olduğu diğer bakkala telefon açarak alacağı komisyon tutarı haricindeki parayı belli bir parola ile kendisine gelecek kişiye teslim etmesini söyler. Buradaki ve kendi ülkesindeki bakkal her 100 TL’de 5’er lira komisyon alırlar, yani her 100 TL’de toplam 10 lira komisyon kesilir. Para TL cinsinden yatırıldığında güncel dolar kuru dikkate alınarak hesaplama yapılır. Komisyon ücretleriyle birlikte aileye gönderilecek para hesaplanıp mutabık kalındığında, sığınmacı memleketinde bulunan yakınının ismini ve kimlik numarasını buradaki bakkala bildirir. Burada bulunan Arap ya da Afgan bakkal, para yatırmak isteyen sığınmacıya bir şifre verir. Sığınmacı bu şifreyi parayı alacak olan kendi ülkesindeki yakınına bildirir. Şifreyi alan yakını ülkesindeki bakkala gidip Türkiye’den kendisine para gönderen oğlunun/akrabasının/yakının telefonda söylediği şifreyi söyler. Böylece kendisine gönderilen parayı oradaki bakkalın elinden nakdî olarak alır.

GA-7, GA-9 ve GA-5 kodlu görüşmeciler bu bakkal usulü para gönderme işleminin nasıl cereyan ettiğini şu şekilde anlatmışlardır:

“Buradaki Afgan bakkala gidip aileme ne kadar para göndereceksem onu söylüyorum. Sonra bakkala parayı veriyorum. Buradaki bakkal da her 100 liradan 5 lira komisyon ücreti alıyor. Oradaki de 5 lira komisyon ücreti alıyor. Yani her 100 lirada 10 lira gönderme parası veriyorum. Ailemi arıyorum zaten para göndereceğim vakit. Yani Afgan bakkala para veriyoruz dövizci gibi, öyle.” (GA-7, Afgan, 30 yaşında).

“Bakkal usulü gönderiyorum parayı. Buradaki Afgan bakkala gidip babamın ismini, kimliğini ve ne kadar göndereceğini söylüyorum. Bakkal bana bir şifre veriyor. O esnada babamı da arıyorum. Afganistan’daki bakkala geliyor, oraya kimliğini gösteriyor. Buradaki bakkal oradaki bakkala babasının ismi şu, şu kadar gönderiyor diyor. Ben de o sırada şifreyi babama söylüyorum. Babam da şifreyi oradakilere söylüyor, sonra kimliğini ve parayı alıyor” (GA-9, Afgan, 18 yaşında).

“Biz dolar üzerinden gönderiyoruz parayı. Burada tanıdıklar var onlarla gönderiyorum. 100 dolar veriyorum, 5 dolar komisyon alıyorlar. O şekilde hallediyorum. Ben elden buradaki bakkala veriyorum parayı, oradaki bakkal da babama veriyor. Mesela 3.000 lira gönderirken 25 lira komisyon ödüyorum. Yoksa bizim hiçbir şekilde gönderme şansımız yok.” (GA-5, Afgan, 23 yaşında).

Görüşme yapılan sığınmacıların tümü ülkelerindeki ailelerine para gönderirken bazı küçük farklılıklarla bu usulü kullandıklarını söylemişler, bu tür resmî olmayan yöntemleri kullanmak durumunda ve zorunda olduklarını belirtmişlerdir. GA-10 kodlu görüşmeci para gönderme usulünün farklı bir varyantına da işaret etmiştir.

“Şu şekilde gönderiyorum. Şimdi İstanbul’da nakliyatçılık yapan bir Afgan var. Ben buradaki arkadaşına parayı veriyorum. Onun banka hesabına arkadaşım buradan kendi hesabını kullanarak para gönderiyor. İstanbul’daki kişi de gönderdiğim para eline geçince Afganistan’daki bakkala, babama para vermesini söylüyor. Bu şekilde oluyor. Ya da o Afganistan’a mal götürmeye giderken parayı kendi götürüyor. Arada komisyon ücreti de alıyormuş. Genelde 100 dolara 5 dolar şeklinde oluyor.” (GA-10, Afgan, 29 yaşında).

GS-1 kodlu görüşmeci ise Suriye’ye mal almaya giden bakkala ya da Suriye’ye gideceğini öğrendiği bir arkadaşına parayı vererek ailesine ulaştırdığını söylemiştir.

“Arkadaşlarım buradan giderken yolluyorum. Onlarla veya burada bakkal oluyor, bakkala bırakıyorum. Arabayla onlar mal almaya giderken veriyorum. 500 lira veriyorum, 40 lirası şoföre. Sonra o da aileme veriyor.” (GS-1, Suriyeli, 32 yaşında).

Bu bakkal usulü para gönderme taktiği, kimliksiz olan Afganistanlı sığınmacılar, kimlik sahibi olan Suriyeliler ve Iraklılar, hatta Türk vatandaşlığı almış olan ve banka hesabı kullanma imkânı bulunan bazı Suriyeliler tarafından tercih edilmektedir. Sığınmacılar bu taktiğin onlara kolaylık sağladığını ve daha hesaplı olduğunu belirtmişlerdir.

“Burada Suriyeli bir bakkal var. Biz burada para veriyoruz. Biz Türk para veriyoruz. Bizim şehirde bir kişi var, orada benim babama, benim anneme söylüyor. Onlar geliyor, alıyorlar para. Ama oradaki bakkal değil. Havale işi yapıyor (döviz bürosu). Biz telefon numarası veriyoruz. Para yatırınca, whatsapp’dan bir şifre geliyor. Sonra o şifreyi

benim babaya gönderiyor. O da gidiyor, alıyor parayı bazen aynı gün, bazen ertesi gün. 1.000 lirada bir 20-25 ödüyoruz... Bakkal burada tanıdık, en kolay yani, şimdi banka falan zor. Ben vatandaşlık aldım, bende hesap var ama bakkal daha kolay.” (GS-6, Suriyeli, 38 yaşında).

Gardiner’e göre taktikler dağınık ve saklı olup doğaçlama yanıtlar içerirler ve tabiatları gereği gelip geçicidirler. Bir yönüyle de taktikler, kolektif hafızaya dayanarak çok eski zamanlardan beri nesilden nesile aktarılan popüler direniş ve isyan geleneğine dayanırlar (Gardiner, 2016: 234). Nitekim Scott da “gizli senaryo” kavramıyla bu duruma işaret eder ve eski zamanlardan beri tâbi grupların, direnişlerini, kılık değiştirmiş biçimlerde kamusal senaryoya usul usul sokmayı başardıkları türlü taktikler uyguladıklarını söyler. Bunlar kılık değiştirmiş, dikkat çekmeyen, ilan edilmemiş, alt politika da denilebilen kaçak avlanma, izinsiz yerleşme, firar, vergi kaçırma, dedikodu, söylenti, özerk toplumsal alan yaratma gibi gündelik direniş biçimleri olabilmektedir (Scott, 2018: 209-259).

Bakkal usulü para göndererek resmî prosedürleri aşan sığınmacılar türlü yollarla gelmiş oldukları Düzce’de kendi aralarında kurmuş oldukları iletişim ağlarıyla iş imkânlarından haberdâr olmakta, çalışkanlıkları ve sorun çıkartmayan yapılarıyla, geçmişte Büyük Camii önünde kurulan “amele pazarı”ndan temin edilen günlük, vasıfsız işçi sektörünün aranan elemanları haline gelmiş bulunmaktadır. Ovada diğer köylerin ortasında yer alması ve diğer köylülerin rahatça gelip gitmesine imkân sağlaması bakımından pazar işleviyle öne çıkan ve geçmişte “Düzce Pazar” ismini taşıyan Düzce şehir merkezi, bugün İstanbul-Ankara arasındaki konumuyla ve de hâlen şehir merkezine bağlı köylerin, ilçelerin ve ilçe köylerinin alış-veriş yaptıkları bir pazar yeri olması yönüyle hareketli, canlı ve üretken yapısını korumaktadır. Bu da sığınmacılara türlü imkânlar sunmaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla sığınmacılar göç ettikleri şehirde geçinebilmek ve hayatta kalabilmek için yurtdışındaki ailelerinden ya da arkadaşlarından para desteği almak, Kızılay Kart’tan faydalanmak, yardım derneklerinden aynî ve nakdî yardım almak, ikinci el kıyafetler ve ikinci el eşyalar temin etmek, eşya ve kıyafet alımında ikinci el ucuz eşya satan dükkânları tercih etmek, taze olmayan bayatlamış ucuz yiyeceklerden ve ekmeklerden satın almak, yardım olarak verilen gıdaları kendileri için daha önemli ve

öncelikli gıdalarla değiştirmek, ihtiyaçlarını günlük olarak ve asgari düzeyde satın almak, iktisatlı davranıp lüzumsuz para harcamamak, kalacak ve yiyecek masraflarını azaltmak için bekâr odalarında kalmak, yemek ve temizlik işlerini sıraya koyup bekâr odalarında bir düzen tutturmak, bekâr odalarında ortak yaşam sürerek kalacak, yiyecek, giyecek ve güvenlik ihtiyaçlarını asgarî harcama ve yardımlaşmayla karşılamak, çalışmayıp para kazanamadığında tanıdık bakkala veresiye yazdırmak, “bakkal usulü” gibi resmî olmayan yöntemlerle ihtiyaç sahibine ya da memleketteki aile üyelerine para ulaştırmak gibi geçinme taktikleri uygulamaktadırlar.

Böylece sığınmacıların yerleştikleri şehirde gündelik hayat içerisinde ürettikleri geçinme stratejileri, kullandıkları beceriler ve uyguladıkları taktikler ve direniş tarzları ele alınmış, sığınmacıların yerleştikleri şehirde kargaşa ve uğultu gibi görünen gündelik alışkanlıkları, eylem, tutum ve uygulamaları, üretim tarzları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Scott’un da işaret ettiği üzere hiçbir direniş pratiği ve söyleminin, tabi grup içinde zımnî ya da kabul edilmiş eşgüdüm ve iletişim olmadan var olamayacağı gerçeğidir. Bunun olabilmesi için tabi grup kendisi için, yukarıdan denetimden ve gözetimden yalıtılmış toplumsal alanlar yaratmak zorundadır. Direnişin geliştiği ve kodlandığı süreci anlamak için, sahne arkasındaki bu toplumsal alanların yaratılmasının analizi çok önemlidir. Direnen bireyden direniş pratiklerinin ve söylemlerinin toplumsallaşmasına ilerlemek ancak bu tür toplumsal alanların nasıl oluşturulduğu ve savunulduğu belirlendiği takdirde mümkün olmaktadır (Scott, 2018: 185).

7. SONUÇ

Türlü sebeplerle yaşadığı yeri, doğup büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda kalan kimseleri anlatırken Mourid Barghouti, “insanın vatanından edilmesi ölüm gibidir. Kişi bunun hep başkalarının başına geleceğini sanır.” diyerek bizleri durumun vahametini ve değişkenliğini, insan psikolojisi üzerinde bıraktığı derin izleri keşfetmeye çağırır. Aileden uzakta ya da aile ile birlikte, aşına olunmayan mekânlarda tedirgin bir şekilde dolaşmak, her yönüyle yabancı olan ortama uyum sağlamaya çalışırken geçmişini derin bir acıyla hatırlamak, bugünü ve geleceği ise endişeyle beklemek göçmenin her an yüzleşmek ve başa çıkmak durumunda kaldığı hallerdir. Nitekim Adıgüzel de, fizikî olarak ülkesinden binlerce kilometre uzakta olan göçmenin, zihin dünyası olarak ülkesinde kalmaya devam edebildiğini, eski kurallara ve alışkanlıklara göre yaşama isteğinin yeni hayatında bir takım çatışmaları ve uyumsuzlukları beraberinde getirdiğini, orijin kültürden kopuşun aidiyet duygusunu zedelediğini, ilk kuşaklarda ‘ne orada, ne burada’ olabilme hissini doğurduğunu söyler. Edward Said ise başka bir bağlamda kişinin doğduğu yerden ayrılmak, vatanından kopmak zorunda kalmasının, geride bıraktığı şeyin düşünülemez ve hiçbir şekilde geri dönülemez olduğunu bildiği takdirde bir dereceye kadar katlanma hissi doğurduğunu, ancak pek de uzakta olmayan yurdunu ve vatanını hatırlatan birçok şeyle birlikte yaşamının, hayatın rutin akışının kendisini eski yerine ulaştıracak gibi olduğunu hissedip bir türlü ulaşamamanın derin bir acı verdiğini dile getirir. Bu durumda olan kimselerin bir nevi arada kalma halini yaşadıklarını, ne yeni ortamıyla tamamen birleşebildiklerini ne de eskisinden tamamen kopabildiklerini, bir düzeyde nostaljik ve duygusal iken başka bir düzeyde becerikli bir taklitçi veya gizlice/farkında olmaksızın toplum dışına itilmiş biri haline geldiklerini belirtir.

İçinde bulunulan şartlara bağlı olarak her göçün yapısı ve her göçmenin kararı farklı nedenlere dayansa da hayatta kalmayı becermek için sürekli ortaya çıkan ve farklı şekillerde daima var olan tehditlere karşı her an tetikte durmak her türden göçmenin en önemli özelliğidir. Yine Suriye’de, Irak’ta ve Afganistan’da yaşanmış olaylar tarihleri, konumları ve şahısları itibarıyla değişiklik arz etse de, isimleri savaş, iç çatışma, terör gruplarının eylemleri olarak adlandırılrsa da, değişmeyen ve müşterek olan durum yaşanan şiddet, zulüm, tehdit, travma ve güvensizlik hâlidir. Kaos ortamının belirsizliğini yaşamış olan sığınmacılar, hayatta kalmanın bir yolu olarak göç etmek zorunda kalmışlar, bilhassa

düzensiz olarak gerçekleşen göçlerde beklenmedik olaylarla karşılaşmak, kaçakçılar ve haydutlardan gelebilecek tehditlerle yüzleşmek, zor ve tehlikeli coğrafi koşullarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

Göçün ve göçmenin üretmiş olduğu bir hayli benzer tavırlar ve benzer yapılar mevcut ise de Suriyeli, Iraklı ve Afganistanlı göçmenler açısından, hatta aynı ülkeden olan göçmenler bakımından göçün farklı aşamalarında takınılan tavırlar ve gösterilen tepkiler farklı olabilmektedir. Zira her ülkede mevcut bulunan sosyal ve politik ortam, yaşanan zorluklar ve bunlara karşı gösterilen tepkiler farklı olup farklı tecrübeler söz konusudur. Örneğin Afganistanlılar için göç etmeye karar vermede ülkedeki istikrarsız ortam belirleyici olmakta, bazen de ekonomik imkânsızlıklar ya da göç kültürünün uzun yıllar içinde yaygınlaşmış etkisi göçe karar vermede kolaylaştırıcı etken hâline gelebilmektedir. Buna karşın Suriyeliler için savaşın şiddetini arttırdığı bir ortamdan kaçmak ve hayatta kalmak isteği göçe karar vermede daha belirleyici olabilmektedir. Iraklılar söz konusu olduğunda ise, ani gelişen ve hayatî risk taşıyan bir tehdit, ülkeyi terk etme kararı alınmasına sebep teşkil edebilmektedir.

Düzce'nin göçmenler ya da sığınmacılar tarafından tercih edilmesinin nedenleri de diğer yerlerle benzerlikler gösterebilmektedir. Görüldüğü kadarıyla İstanbul-Ankara gibi metropol kentlere yakın olması, büyük şehirlerin Suriyelilerin yoğunluğundan dolayı ikamet etmeye kapalı olması ve 2019 yılı öncesi BMMYK tarafından göçmenlerin yerleştirildiği uydu illerden biri olması sığınmacıları Düzce'ye yöneltmiştir. Yine ev kira fiyatlarının büyük kentlere göre daha düşük olması da bir diğer tercih sebebidir. Ayrıca Düzce'deki sanayi, inşaat, ormancılık ve tarım gibi muhtelif sektörlerde çalışacak vasıfsız işçiye ihtiyaç duyulması da sığınmacıları Düzce'ye çekmiştir. Daha önce Düzce'de kalmış ya da akrabaları Düzce'de olanların Düzce ile ilgili anlattıkları veya Düzce'deki sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara insanî yardım ulaştırmada aktif olduklarını söylemeleri de bazı sığınmacıların Düzce'ye gelmelerine sebep olmuştur.

Nitekim Düzce'de yerli halkla yapılan görüşmelerde Düzce'nin göçlerle kurulmuş bir şehir olmasının, her milletten insanın bir arada yaşamasının, yabancıya/diğerine karşı duyulan öfke/endişe duygularını zayıflattığı ve göç hikâyeleriyle büyümüş kimseler ile yeni göçmenler arasında bir duygudaşlık durumu ortaya çıkarttığı görülmüştür. Bununla birlikte yerli halk bu şekilde bir taraftan genel olarak göç etmeye olumlu bakarken ve gelen

sığınmacıların zorunluluktan dolayı geldiklerini söylerken, diğer taraftan yaşanan mekânı paylaşmak ve sığınmacılarla uzun yıllar bir arada yaşamak hususunda olumsuz bir yaklaşım içinde olabilmektedir. Bu durum Kant'ın bir taraftan dünya mülkiyetinin ortak olduğunu savunurken, diğer taraftan gelen yabancıların ülkede geçici ikamet hakkı olduğunu söylemesine benzemektedir. Yerli halk da Kant gibi sığınmacıların Türkiye'de bulunmasını belirli şartlarla sınırlandırmak istemekte ve sığınmacıların Türkiye'deki bazı haklardan ve kaynaklardan yararlanmasının kendilerinin refahını, düzenini, güvenliğini tehlikeye sokmadığı müddetçe mümkün olmasını arzu etmektedir.

Bu araştırmanın genel amacı, sığınmacı göçmen erkeklerin yerleştikleri şehirde yerel halkla aralarındaki ilişki biçimleri, gündelik hayatlarında karşılaştıkları zorluklar ve bunlarla mücadele edebilmek için geliştirdikleri taktikleri ortaya çıkarmaktır.

1- Sığınmacı erkeklerin yabancısı oldukları bir yerde yeni bir hayat kurma sürecinde karşı karşıya kaldıkları tehditler ya da imkânlar ve fırsatlar nelerdir?

2- Sığınmacı erkeklerin maruz kaldıkları sömürü ve ötekileştirilmenin gündelik hayatlarında daha çok hangi alanlarda olmaktadır ve bu durum onların yerli halkla ilişkilerini nasıl etkilemektedir?

3- Sığınmacı erkeklerin maruz kaldıkları sömürü ve ötekileştirilmenin toplumsal ve kültürel araçlarla şekillendirilen erkeklikle (masculinity) anlamlı bir ilişkisi var mıdır?

4- Sığınmacı erkeklerin yerleştikleri şehirde çalışma hayatı, sosyal hayat gibi gündelik hayatın birçok alanında zorluklarla mücadele edebilmek için kullandıkları taktikler nelerdir?

Bununla birlikte içerisinde bulunduğumuz küresel çağda farklı coğrafyalarda yaşanan hadiselerin bir sonucu olarak göç devam eden bir gerçeklik olup göçmenlerin tekrar kendi ülkelerine dönmesi ve önceki olumlu, güvenli şartlarda yaşaması mümkün görünmemektedir. Bu durumda göçmenler, bu araştırmanın amaçlar başlığı altında yer verilen soruları kendilerine sormak durumunda kalmakta, yabancısı oldukları bir yerde yeni bir hayat kurma sürecinde karşılaştıkları tehditleri göğüslemek zorunda olmaktadır. Bu tür zorlukları ve tehditleri insanlık onurunu zedelemekten aşmanın yolu ise öncelikle göçmenler/başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalanlar için göçü, yerleştikleri yerlerdeki

halkın onlara verdiği bir lütuf değil, bir insanlık hakkı olarak görmek gereklidir. Zira göçün bir insanlık hakkı olarak tanımlanmadığı toplumlarda göçmenler / sığınmacılar / mülteciler, her ne kadar yerleştikleri ülkeye adapte olsa ve uzun yıllar orada yaşasa da, yerli halkın denetiminde ve gözetiminde, sürekli diken üstünde bir hayat sürmekte, geçici politikalarla insanlık haklarından mahrum bırakılmaktadırlar. Zamanla dışlanma, ayrımcılık, sömürülme, damgalanma gibi durumlara maruz kalmaktadırlar. Bu tür durum ve tavırlardan kurtulmanın ya da uzak kalmanın yolu ise Derrida'nın koşullu misafirperverlik olarak tanımladığı durumdan çıkmak olmalıdır. Derrida'nın dediği gibi başlangıç için uygun ve yerinde bir tutum olan koşullu misafirperverlik, daimî bir eleştiri sürecine tabi tutularak daha iyi yönde geliştirilip değiştirilmeli ve mevcut şartlar ve sınırlar mükemmeliyete doğru geliştirilmelidir.

Mevcut şartlar ve sınırların neler olduğunu anlamak açısından yerli halkın göçmenler hakkındaki algı ve düşüncelerini öğrenmek, gündelik etkileşimlerine bakmak ve bunları yorumlamak önemli bir adım olacaktır. Nitekim bu çalışmada, yerli halkın genel olarak göçü her an herkesin başına gelebilecek bir olgu, göçmeni de muhtelif sebeplere bağlı olarak göç etmek zorunda kalmış mağdur ve mazlum akrabalarımız ve din kardeşlerimiz olarak gördükleri anlaşılmıştır. Ancak göçün haklı nedenlere dayandığına dair ileri sürülen bu gerekçelerin, zamanla göçmenlerin sayısının artması, şehirde daha görünür hâlde gezmeleri, kültürel farklılıkları, iş gücü ve hizmet sektöründe rekabet edici bir unsur hâline gelmeleri, eğitim ve sağlık hizmetlerden yararlanmaları, basın-yayın organlarına yansıyan göçmenlerle ilgili kriminal hadiselerin yaygınlaştırılması, sosyal medyada ve çevrede oluşturulan önyargılar gibi fiilî ve hayalî etmenler vasıtasıyla göçmenlerin aleyhinde değişmeye başladığı da dikkati çekmiştir. Bu değişim ve dönüşümde sığınmacılara karşı oluşturulan algıların yoğun etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Hayatın türlü görüntüleri ve ilişkileri içinde bir kişi için olumlu bir anlamı olan bir nesnenin ya da durumun diğer kişi için olumsuz ya da korkutucu bir anlamı olması mümkündür. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında söz konusu nesne ya da durumla ilgili olumlu ya da olumsuz ilişki biçimleri, oluşturulan tasavvur ya da önyargılar etkili olmuş olabilir. Yerli halk ile sığınmacıların etkileşimi sırasında etkileşim şeklinin ve alınacak tavrın ipuçları, sığınmacıların “öteki” olarak inşa edilmesi, yabancıların/ötekilerin adlandırılma biçimi, algılanma tarzı ve onlara karşı kullanılan dil ile kendini dışa vurur. Bu ötekileştirme sürecinde sığınmacılara karşı kimi zaman aşırı bir olumsuzlukla önyargılar ve

stereotipler oluşturulur, sığınmacıların davranışları yargılamaya tabi tutulur, kimi zaman bu davranışlar bir damgalama sebebi olur. Böylece bu önyargılar ve bu düşünceler üzerinden yerli halk hem kendi hem sığınmacılar için yeni bir kimlik inşa eder. Oluşturulan bu yeni kimlikte yerli halk sığınmacılara kapılarını açmakla onlara lütufta bulunan, sınıfsal açıdan sığınmacılardan daha üst tabakada olan, normal olan kişiler olurken sığınmacılar normal olmayan, damgalılar, ötekiler, korkulan yabancılar, yerli halktan daha alt sınıfta olanlar ve bir bütün olarak homojen bir grup vasfını taşırlar.

Algılar, adlandırmalar ve kimlik inşası ile başlayan bu süreç ilk başlarda sadece düşünsel ve pasif bir eylem iken daha sonraları içinde bulunulan şartlara göre ayrımcılık ve dışlayıcılıktan fiziksel şiddete, haklarının gasp edilmesi ve başka türden zarar verici eylemlere kadar farklı şekillerde kendini dışa vurabilir. Bu durum yerli halk ile sığınmacıların etkileşimde bulunduğu tüm alanlarda sığınmacıların ötekileştirilmelerine neden olacak şekilde etkisini gösterir. Böylece sığınmacılara karşı doğru bilinen yanlış bilgilerle, adlandırmalarla, oluşturulan algılarla ve söylemlerle başlayan süreç, onların medyada, sosyal hayatta, politikalarda ötekileştirilmelerine ve özellikle çalışma hayatında sömürülmelerine yol açar. Bu çalışmanın bulgular bölümünün üçüncü başlığı olan ötekileştirme kısmında da ifade edildiği üzere sığınmacı erkeklerin sosyal hayatın her alanında ve medyada politikalarla ve söylemlerle ötekileştirildikleri, çalışma hayatında ve ücret ödemede ayrımcılığa maruz bırakıldıkları, çalışma koşulları açısından sömürüldükleri görülmüştür.

Geçmişte olduğu gibi bugün de farklı yer ve coğrafyalarda nefret, kin ve düşmanlık içeren propaganda ve haberler vasıtasıyla ötekileştirilen gruplar ve topluluklar vardır ve gelecekte de olacaktır. Nitekim şimdilerde Suriyelilerle ve diğer ülkelerden gelen sığınmacılarla ilgili tartışmaların benzerleri, çoğu kez suçlama kalıplarının zaman aşan şaşırtıcı benzerliğine kadar geçmişte başka göçmenlerle ilgili olarak da yapılmıştır. Yine ülkenin her yerinde bireysel biçimde veya beraberce göçmenlere destek olmaya çalışan, para, erzak ve bazen mülk ve toprak bağışlayan ve onların yeni geldikleri yerde hayata tutunmaları için asgari de olsa bir güvence sağlamaya çalışanlar olduğu kadar, onları istemeyen, ayrımcılık yapan, saldıran ve yaşama hakkı dâhil onlara yönelik hak ihlallerinde bulunanlar da daima var olmuştur. Geçmişte planlı bir şekilde yapılan göçlerde bile göçmenlerin geldikleri yeri yadırgaması, oradaki daha eski sâkinler tarafından yadırganması yaşanan ortak sorunlar arasındadır. Son zamanlarda Türkiye'ye yönelik dış

göç hareketliliğinin artmasıyla kentlerde göçmenlere yönelik beliren sosyal dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ötekileştirme ve kayıt dışı çalıştırma gibi sorunlar da diğer göçmenlerin baş etmek zorunda kaldıkları sıkıntılardan pek farklı değildir.

Bugün bile Avrupa’da medya üzerinden yürütülen ve halkı olumsuz etkileyen mülteci karşıtı söylemlere rastlanmakta, göçmenlerin suç ürettiği ve ülkeyi güvensizliğe sürüklediği gibi eleştiriler basında yaygın olarak dile getirilmektedir. Daha önce de Almanya’da ayrımcı ve ırkçı çevreler, Türklerle ilgili olarak bu tür suçlamaları sıklıkla gündeme taşımışlardır. Almanya’da geçmişte Türklerle ilgili olarak geçerli kılınmaya çalışılan algının bir benzeri ise bugün Türkiye’deki Suriyeli ve diğer sığınmacılar için oluşturulmaya çalışılmaktadır. Oluşturulmaya çalışılan algılarda sığınmacılar dışarıdakiler, bizden olmayanlar, normal olmayanlar, düşmanlar, geri kalanlar şeklinde farklılaştırılmakta ve bu durum onları ayrımcılığa, ötekileştirilmeye ve sömürüye karşı savunmasız hâle getirilmektedir.

Görüldüğü kadarıyla göçmen karşıtı söylemlerde sığınmacılar, genel olarak ya yardıma muhtaç ve kurban olarak gösterilmekte veya toplum için bir “tehdit” ve “problem” olarak görülmekte ya da şiddet ve suç gibi konularla beraber ele alınmakta, özellikle göçmen erkekler üzerinden bir kurgu yapılmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada da şehrin meydanlarında, kahvehanelerde, işyerlerinde görünürlüklerinin fazla olması ve göçmen karşıtlığının erkekler üzerinden temellendirilmesi dolayısıyla erkek sığınmacılarla görüşülmüştür. Yine yaygın enformel iş piyasasında çalışan vasıfsız elemanların ve bekâr odalarında kalanlar olarak genç bekâr erkeklerin ötekileştirilmenin hedefi olarak görüldükleri ve toplumda tehdit olarak algılandıkları da bir gerçektir. Bu durum da araştırmanın sorularından biri olan sömürü ve ötekileştirilmenin toplumsal ve kültürel araçlarla şekillendirilen erkeklikle bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi kadınlar makbul mülteciler ve kurbanlar olarak resmedilirken özellikle gündelik hayatta görünürlükleri daha fazla olan bekâr erkekler istenmeyen mülteciler, toplum için risk barındıran göçmenler olarak algılanmakta hatta “potansiyel teröristler” şeklinde gösterilmektedirler. Nitekim birkaç yüzyıldan beri İstanbul’a çalışmak için farklı memleketlerden ve Anadolu’dan gelen “bekâr uşağı” adı verilen göçmen erkekler de 18. yüzyıldan sonra asayiş sorunu olarak görülmüştür. Bütün bunlar, göçmen erkeklerin tekinsiz, denetim altında tutulması gereken bir kitle olarak

görölüp kriminalleştirildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla dışarıdan gelenler olarak yabancılar ve farklı etnik gruplarla birlikte göçmen erkekler, birer tehdit unsuru olarak ve sıkça suç unsurlarıyla birlikte anılarak ötekileştirilmeye maruz kalmakta ve farklı uygulama ve tutumlarla muhatap olmaktadır. Ayrıca göçmen erkeklerin barbar, cahil, uygarlıktan nasibini almamış, tecavüzcü yaratıklar olarak tanımlanması da onları yoksul, hayatta para kazanmayı becerememiş erkekler olarak itilip-kakılıp horlanmaya, erkekliğini yitirmiş muamelesi görmeye yatkın hale getirmektedir.

Yerli halka yapılan görüşmelerde de Suriyeli sığınmacı erkekler başta olmak üzere neredeyse tüm sığınmacı erkekler, savaştan kaçan, cesaretini ispatlayamamış erkekler olarak etiketlenirken sosyal hayat içerisinde görünür olmalarının da rahatsızlık kaynağı olduğu görülmüştür. Bekâr odalarında bir arada kalan genç erkek sığınmacılar da potansiyel bir asayiş sorunu olarak görülmektedir. Öyle anlaşıyor ki bir düzen içinde yaşamaya alışmış ve belli bir refah seviyesine ulaşmış kimseler yeni gelenleri mevcut düzenin devamına mani olacak ve kültürün kendini üretmesini engelleyecek bir tehdit unsuru olarak algılamaktadırlar. Özellikle de göçmen erkekler tecavüzcü ve terörist olarak damgalanmak suretiyle hedef haline getirilmektedirler.

Yerli halkla yapılan görüşmeler neticesi tespit edilen durumlardan biri de sığınmacıları toplumda güvenlik endişesi oluşturacak tehlikeliler olarak gören kişilerin sığınmacılarla ilgili doğru bilinen yanlışlardan ve onlar hakkında oluşturulan önyargılardan hareketle böyle sahte ya da sanal bir tedirginlik yaşadıkları verisidir. Yerli halktan sığınmacıların güvenlik endişesi oluşturduğunu söyleyenlerin, hiçbir şekilde sığınmacılarla olumsuz bir tecrübe yaşamamalarına rağmen medyanın ve abartılan, yanlış aktarılan hadiselerin etkisiyle tedirginlik içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Nitekim sığınmacılardan ürkütüğünü belirten yerli halktan kişiler, nedenini tam olarak açıklayamamakla birlikte sadece yabancı oluşlarının bile kendilerini ürküttüğünü, bunun nedenini tam olarak kendilerinin de ifade edemediklerini söylemişlerdir.

Görüşmelerden çıkan konuyla ilgili ilginç sonuçlardan bir diğeri de yerli halktan olup sığınmacılarla bir şekilde iletişim halinde olan görüşmecilerin, doğru sanılan hatalı söylem ve söylentilere dair az da olsa malumatının olduğu, böyle bir bilgiye sahip değilse bile sığınmacıların gündelik hayatlarına şahit olduklarından gerçeği görmeye daha yakın olduklarıdır. Buna karşın kurumlarda görevli olan görüşmeciler içinden sığınmacılarla

iletişimi olmayanların, doğru bilinen yanlışlara ve söylentilere inanmaya daha yatkın oldukları ve daha refleksif tavır takındıkları görülmüştür. Aslında bu yaklaşımda güvenlikçi söylemin, yani devleti korumaktan çıkıp toplumu korumaya yönelmenin ve böylece toplumu her türlü kötülüğe karşı korumak endişesinin, dolayısıyla güvenlik terimini gündelik hayatın her alanına yaymanın etkisi olduğu açıktır. Ayrıca güvenlikçi söylem, göçmenlerin etnik/dini/kimlikli taleplerinin görmezlikten gelinmesinin ve göçmenlerin entegre olmaya direndikleri yönünde oluşturulan algıların aslında var olan yoksulluk, işsizlik, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, farklılık korkusu, milliyetçilik ve ırkçılık gibi yapısal sorunlardan kaynaklandığı gerçeğini de gizlemiş olur. Yani göç, mevcut sorunların kaynağı olarak algılanarak küresel politik hoşnutsuzlukla ilgili gerçek sebeplerin üstünü örter hale gelir.

Güvenlik endişesi ve toplumsal huzursuzluk öne çıkartılarak göçmen erkeklerin topluma karşı bir tehdit oluşturduğu algısı üretmek aslında pek de yeni bir durum değildir. Angela Davis ırk ve sınıf ilişkilerini ele aldığı kitabında Birleşik Devletlerde ve kapitalist ülkelerde siyah topluluğa karşı yükselen şiddet ve terör dalgaları için haklı nedenler aranırken siyah erkeklerin tecavüzcü olarak damgalanıp potansiyel tehlikeliler olarak gösterildiğini belirtmiştir. Davis'e göre aslında bu durum siyah topluluğun haklarını görmezlikten gelmek ve onlara karşı yapılan haksızlıkların üstünü örtmek için yapılan bir tür algı oyunuydu. Benzer bir şekilde günümüzde de potansiyel tehlikeli erkek göçmen şeklinde oluşturulan olumsuz algılar, bu kimselere yönelik ayrımcı önyargıların oluşmasına sebep olmakta, onlara yönelik olumlu adımların atılmasını engellediği gibi haklarının gasp edilmesine, ekonomik ve psikolojik açıdan sömürülmelerine zemin oluşturmaktadır. Bu sömürü ilişkisi de en fazla çalışma hayatında gözlemlenmektedir.

Görüşmelerde elde edilen verilerden çıkan ve araştırma sorularına cevap mahiyeti taşıyan bir diğer sonuç da görüşme yapılan sığınmacı erkeklerin çalıştıkları işyerlerinden para alamama, uzun çalışma saatlerine itiraz edememe durumlarıyla sıkça karşılaşmaları olmuştur. Geçicilik üzerine kurulan statüleriyle birlikte çalışma hakkının düzenlenmeyişi, sığınmacıların kayıt dışı istihdama yönelmelerine neden olmaktadır. Hayatlarını idame ettirmek isteyen göçmenler/sığınmacılar, “yasal olmayan” bir biçimde çalışarak çoğu kez ucuz işgücü haline gelmekte ve sosyal güvenlikten yoksun biçimde emek sömürüsüne maruz kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra vasıfsız işgücü piyasasının göçmen olanlar ve olmayanlar şeklinde bölünmesi, göçmen emeğinin daha savunmasız, daha esnek ve daha

rekabetçi hale gelmesine ve bağımlı/bağlı emeğe dönüşmesine yol açmaktadır. Nitekim özellikle kimliksiz olan ve kaçak yaşamak zorunda kalan sığınmacıların daha fazla sömürüye açık oldukları ve daha fazla mağdur edildikleri anlaşılmıştır. Ayrıca sığınmacı erkeklerin olumsuz ithamlarla damgalanarak ötekileştirilmeleri, ucuz emeğin değerinin daha da düşürülmesine ve göçmen emeğinin ekonomik anlamda daha da sömürülmesine sebebiyet vermektedir.

Sahada yapılan görüşmelerde yerli halkın, özellikle de esnafın sığınmacı erkeklerle işçi-işveren, müşteri-esnaf ilişkisi nedeniyle ya da kamusal alanda kentin meydanında görünür olmaları sebebiyle daha fazla iletişim içerisinde oldukları görülmüştür. Kurum yetkililerine göre sığınmacılarla daha fazla etkileşim içinde olmalarından dolayı esnafın sığınmacılar hakkında daha fazla doğru bilgiye sahip oldukları ve birlikte yaşama konusunda daha ılımlı yaklaşım sergiledikleri anlaşılmıştır. Özellikle de çarşı ve sanayi esnafı sığınmacıların Düzcce’de bulunmalarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. İşlerinin devam etmesi için sığınmacı erkeklerin ucuz işgücüne ihtiyaç duyan esnaf ve işverenin “onlar olmasa biz ekonomik açıdan zorluk çekerdik” ifadesi, bir menfaat ilişkisine işaret etmektedir.

Bu şekilde sığınmacı erkeklerin vasıfsız işlerde düşük ücretlerle çalışması yerli halk tarafından olumlu karşılanırken çalışmayan ve refah seviyesi yüksek olan sığınmacı ise olumlu bir karşılık bulmamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla yerli halkın gözünde sığınmacı/mülteci mağdur olmalıdır. Nitekim bir yandan sığınmacıların temizliğe, tertip ve düzene dikkat eden kişiler olması istenirken diğer yandan da güzel giyinmeleri eleştirilmektedir. Bir yandan atölyelerde uzun çalışma saatlerinde vasıfsız eleman olarak çok çalışmaları övülürken diğer yandan bayram ve tatil günlerinde kentin meydanlarında ya da piknik yerlerinde bulunmaları hoş karşılanmamakta ve bu tür mekânlarda bulunmaları hadsizlik veya istila olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım tarzı, Suriyeliler özelinde ifade edilecek olursa bir sığınmacı ülkesinde kalır savaşırsa “terörist”, kaçıp iltica ederse “korkak”, gittiği yerde iş bulup çalışmazsa “boş geziyor”, iş bulur çalışırsa “işimizi elimizden aldı”, aç kalırsa “sefil”, tok gezerse “zengin”, kirada oturursa “rahata bak”, çadırda yaşarsa “insan mı bunlar”, düzgün giyinirse “bunlar mı mülteci”, yırtık giyinirse “dilenci” gibi her durumda eleştirecek ve horlayacak bir sebep bulmaktadır. Dünya genelini etkileyen pandemi şartlarının ve Rusya-Ukrayna savaşının sonuçları derinleşip ekonomik krizlerin etkileri arttıkça bu eleştirel ve horlayıcı dilin daha da sertleşeceği ve

siyaset sahnesinde kendine uygun figürler bulup politik alanı manipüle edeceği de görülmektedir.

Yapılan görüşmelerden çıkan bir diğer sonuç da Düzce’de yerli halktan bazı ailelerin sığınmacıları kendi ailesi gibi benimsedikleri, cenaze ve evlilik gibi toplumsal ritüellerde sığınmacıları yalnız bırakmadıkları, maddî-manevî her türlü ihtiyaçlarının giderilmesinde katkı sağlamaya çalıştıkları olmuştur. Ayrıca sığınmacılara insanî yardım temin etmede hem sivil toplum kuruluşlarının hem de yerel halkın çok aktif ve duyarlı oldukları gözlemlenmiştir. Fakat sosyal benimseme ve sorunların çözümüne katkı sağlama anlayışının hak temelli değil de hayırseverlik bağlamında yapıyor olması, sığınmacıların gerçek ihtiyaçlarının giderilmesini ve sorunların temele inilerek çözüme kavuşturulmasını engellemekte, geçici çözümler üretilmesine yol açmaktadır. Zira hak temelli yaklaşım karşı tarafa da sorumluluk yüklerken ve görev sahiplerinin kendi sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlarken, hak sahiplerini de hak talebinde bulunmalarını sağlamak için güçlendirmektedir. Bu şekilde sığınmacılar haklarının gasp edilmesine karşılık başvurabilecekleri mercilere sahip olurken göç ettikleri ülkeye daha fazla uyum sağlamakta, kendi kendilerine yetecek duruma gelmelerinin önü açılmaktadır.

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere tehditkâr mülteciler olarak erkekler toplumda ciddi bir tepkiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Hem emekleri sömürülmekte hem de ayrımcılık/ötekileştirilme ile mücadele etmek durumunda olmaktadır. Sınır dışı edilme tehdidi ve işten çıkarılma korkusuyla güvencesizlik, belirsizlik içerisinde sıkı bir denetim altında yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle de Afganistanlı erkekler için kayıtsızlık, gelecek belirsizliği, sosyal destek eksikliği, ikamet ve istihdama erişim zorluğu gibi yapısal sıkıntılar hayatlarını daha da zorlaştırmakta ve onları sömürüye daha fazla açık hale getirmektedir. Sığınmacı erkeklerin destek alabilecekleri herhangi bir mekanizmanın olmaması ve mevcut politikaların yetersizliği aralarında dayanışmayı arttırmaktan ve bu sorunlarla mücadele edecek taktikler geliştirmekten başka bir çare bırakmamaktadır. Nitekim sığınmacılar da göç ettikleri şehirlerde geçinebilmek ve hayatta kalabilmek için De Certau’nun deyişiyle “direniş” yolları bulmak ve bir takım taktiksel manevralar geliştirmek zorunda kalmaktadırlar.

İlgili yerlerde de ifade edildiği üzere De Certau, gündelik hayat taktiklerini “eylem, uygulama ve üretme” tarzları olarak ele almakta ve “strateji” ve “taktik” arasında ayırım

yapmakta idi. De Certau'ya göre stratejide bir mülkiyet durumu söz konusuyken taktik bir mülkiyetin var olamamasıyla nitelenen hesaplı eylem olmaktadır. Bu “mekânsızlık” taktik uygulayıcılarının en önemli avantajıdır ve onlara hareketlilik sağlar. İktidarın gözetiminde en beklenmedik anlarda ortaya çıkan çatlaklardan faydalanılır, bu çatlakları değerlendirir. Devletlerin, birleşmiş resmî kurumsal toplulukların göç ve mülteciler/sığınmacılar üzerinde belirlemiş olduğu kurallar, kanunlar, sistemler, uygulamalar ise birer strateji olmaktadır. Çünkü bütün bu alanlarda erk mekâna hâkimdir ve güç ondadır. Zayıf bırakılmış olan mültecileri/sığınmacıları koydukları kurallarla, uyguladıkları politikalarla, medya ve diğer algı yöntemleri vasıtasıyla tehlikeli bir nesneye dönüştürerek, yabancılar, ötekiler, tehlikeliler şeklinde lanse ederek hayattan dışlamaya ve kontrol altında tutmaya çalışır. Geliştirdikleri son teknoloji güvenlik sistemleriyle sığınmacıları bir yandan kontrol ederken diğer yandan çıkarlarının olduğu alana yönlendirerek/mecbur bırakarak sömürmeye uğraşır. İşte bu şekilde zayıf ve güçsüz bırakılmaya çalışılan sığınmacıların kendilerinden uyulması beklenen bu stratejileri gizli bir “direniş” göstererek kendi lehlerine çevirmeleri taktik olmaktadır. Yani egemen düzenin kendilerine yönelik uyguladıkları kanunları kabul etmiş görünüp, kendilerine dayatılan kuralları, uygulamaları farklı biçimlere sokarak dönüşüme uğratmaları, günlük hayatın sıradanlığı içinde uyguladıkları çeşitli taktiklerle gerçekleşmektedir.

De Certau, strateji ve taktikleri anlatırken kent ve mekân unsuruna özellikle dikkat çekmekte idi. Zira gündelik hayat operasyonlarının gerçekleştiği, taktik ve stratejilerin hayata geçtiği en önemli alan kent ve mekân idi. Görüldüğü kadarıyla sığınmacılar da kent ve mekânda De Certau'nun belirttiği üç operasyonu (De Certau, 2009: 189) uygulamaktadırlar. İlk olarak sığınmacılar yerleştikleri kentte, yani yerel halka ait olan mekânda, kendilerini tehlikelerden koruyan ve kendilerine ait olan bir uzam üretmektedirler. Görüşmecilerin ifadelerine de yansıdığı üzere sığınmacıların şehir merkezindeki mahallelerde ve Ceditiye meydanında bulunmaları/toplanmaları kendilerini güvende hissetmek için uyguladıkları bir taktik olmanın yanında kendilerine ait bir uzam üretme çabası olarak da görülebilir. İkinci olarak sığınmacılar önlerine çıkan fırsatlar karşısında kurnazlık yaparak, beliren tehditleri gizli direnişler yoluyla atlatarak günlük hayatın devamını sağlamaktadırlar. Ötekileştirilmenin önüne geçmek için yerli halkın olduğu yerde Arapça konuşmayarak, yerel halk gibi davranıp onlar gibi giyinerek sığınmacı olduklarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Kimlik sahibi olmasalar dahi bir şekilde

işe girerek orada yüksek performans göstererek takdir edilen bir işçi olmaya gayret etmektedirler. Ya da kendilerine yöneltilen eleştirileri veya sataşmaları tartışma konusu haline gelip meselenin daha da büyümesine imkân vermeyecek şekilde sessiz ve sakin kalarak atlatmaya çalışmaktadırlar. Üçüncü olarak da sığınmacılardan bazı kişilere yüklenen bazı niteliklerin o grubun çoğunluğuna atfedilmesini sağlayarak ve şehirde kendilerine mahsus bir uzam oluşturarak var olma taktiğidir. “Afganistanlı işçiler çalışkandır” algısı yoluyla fındık bahçelerinde ve kayıtsız iş kollarında aranılan işçiler haline gelmek ve şehirde kendilerini güven içinde hissedecekleri ve yardımlaşma ve dostluk ilişkileri kurabilecekleri kendilerine ait sokaklar oluşturmak bu açıdan dikkat çekicidir.

Konu Goffman’ın kavramlarıyla ele alınacak olursa, sığınmacıların yerleştikleri şehirlerde hayatta kalabilmek, iş bulabilmek ve geçinmek için gündelik hayatta, bilhassa da çalışma hayatında uyguladıkları taktiklere “roller” oynamak ve “performans” sergilemek olarak da bakmak mümkündür. Çalışma hayatı bir tiyatro sahnesi olarak düşünüldüğünde, oyunlarını oynayarak, rollerini yaparak “performans” sergileyen sığınmacılar “seyirci” olan patronlarını ve diğer muhtemel işverenlerini etkilemeye ve aranan eleman olmaya çalışmaktadırlar. Zira bir işe sahip olmak ve orada tutunabilmek demek aynı zamanda ailesini ve kendisini geçindirebilmek yani hayatta kalabilmeyi başarabilmek demektir.

Sığınmacıların gündelik hayatta uyguladıkları bir diğer önemli taktik ya da rol, sahnede sürekli sessiz ve sakin davranarak dikkat çekmemeye gayret etmeleridir. Görüşmelerde elde edilen veriler de sığınmacıların yerel halktan tepki görmemek için ya da sığınmacı kimliklerini saklamak için dışarda, yani sahnede kendi dillerini konuşmadıklarını, Türkçe konuştuklarını göstermektedir. Ayrıca içerisinde yaşadığı toplum tarafından yabancı olarak algılanmak istemeyen, dışlanmaktan çekinen sığınmacılar mülteci/sığınmacı/öteki/yabancı sıfatıyla damgalanmamak için yerli halk gibi giyinmekte ve davranmakta, hatta nerelisin sorusuna cevap olarak göç ederek yerleştiği şehrin ismini vermektedirler. Bu durum Goffman’ın işaret ettiği görünür-görünür olmayan damgalardan kurtulmak isteği olarak da yorumlanabilir.

Bu noktada mekânın sadece fiziksel bir alanı ifade etmediğini, aynı zamanda sosyal bir olguyu da içerdiğini söyleyen Lefebvre’ye de atıfta bulunmak uygun olacaktır. Lefebvre, mekânın aynı zamanda sosyal bir inşa olduğunu ve bu inşanın mekân hakkındaki

anlamları, fikirleri ve çağrışımları tanımladığını ve bu yönüyle sürekliliği olduğunu anlatırken mekânın pasif, boş bir ürün olmaktan ziyade karşılıklı mübadelede bulunan, etki ya da tepki yoluyla tekrardan üretilen ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağı olduğunu da söyler. Bu açıdan bakıldığında şehrin ortasında yer alan ve etrafında cami, belediye binası ve çay ocakları bulunan Cedidiye meydanı, Düzce'ye gelen sığınmacılar için sadece fiziksel bir alan değil, çok yönlü çağrışımları ve anlamları bulunan bir yer olarak tanımlanabilir. Gerçekten de bu meydan, otogarda otobüsten inen sığınmacıların otogardan sonraki ilk mekânı, şehirdeki insanlarla iletişime geçtiği ilk karşılaşma bölgesi, kaybettiği akrabasına tesadüf ettiği kavuşma yeri, kendi diliyle konuşan, kendi kültüründen olan memleketlilerini gördüğü buluşma noktası, yabancılığın verdiği tedirginliği üzerinden attığı ilk gezinti alanı ve hem kendi aralarında hem de yerel halkla ilişkilerinin düzenlendiği bir saha hüviyetindedir.

Kent estetiği projeleri kapsamında Düzce'ye şehir kimliği ve görsel kurumsallık kazandırılması amacıyla başlatılan Cedidiye Meydan Projesi ise Cedidiye meydanının yukarıda sayılan bazı işlevlerini sekteye uğratacak hususlar içermektedir. Meydandaki eski yapıların yıkılarak yerine görsel açıdan cami mimarisine uygun yeni yapıların ve yeraltı otoparkının yapılmasını hedefleyen Proje, 13 Nisan 2022'de uygulamaya konulmuş ve bu çalışmada adı sıkça geçen, gözlemlerin ve görüşmelerin büyük bir kısmının yapıldığı Cedidiye camii önündeki çay ocaklarının ve buluşma mekânlarının olduğu binalar yıkılmıştır. Henüz boş bir alan görünümündeki meydana yapılması planlanan yeraltı otoparkı, şehir merkezindeki trafiği daha da artıracak gerekçesiyle başka bir alana yapılmak üzere projeden çıkarılmıştır. Hâlen Cedidiye Meydan Projesi ile ilgili tartışmalar sürmekte, boşaltılan alanın ticarî kaygılarla iş merkezleriyle doldurulmasının doğru olmadığı, projenin tekrar revize edilerek meydan olarak kalması gerektiği söylenmektedir (Düzce Belediyesi, 29.01.2021; Düzcenin Sesi, 05.03.2022; Düzce Pusula, 15.04.2022). Belediye başkanının konuyla ilgili yapmış olduğu son açıklama, Cedidiye önünün meydan olarak kalmasına veya yeni yapıların yapılmasına karar aşamasında oldukları yönündedir.

Erkilet'in (2017: 80) İstanbul Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi çerçevesinde gerçekleştirdiği nitel araştırmada da ifade ettiği üzere mekânsal bir sosyal ilişkiler ağı bulunan ve sosyal güvenlik mekanizması olarak işlev gören bu tür mekânların kültürel miras olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu çalışmada da ortaya çıktığı üzere sığınmacıların gündelik hayatlarının önemli bir parçası haline gelmiş

olan ve yerli halk açısından olduğu kadar sığınmacılar için de önemli sosyal işlevleri bulunan Cedidiye meydanının tüm işlevleri göz önüne alınarak düzenlenmeye tabi tutulması hususunda hassasiyet gösterilmelidir. Yine bu çalışmada dikkat çekilen sığınmacıların gelmesiyle şehir merkezinde oluşmaya başlayan bekâr odalarının özellikle bekâr genç erkek sığınmacılar için önemli işlevler taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır. Kentsel düzenlemeler yapılırken sığınmacıların şehrin merkezinden ve yerel halktan uzakta yerleştirilmelerinin, sığınmacıların gettolaşmasına neden olduğu ve yerel halkla uyumu zorlaştırdığı bilinmektedir.

Sığınmacıların kalıcılıkları arttıkça taleplerinin de artacağı ve çeşitleneceği açıktır. Dolayısıyla sığınmacıların ötekileştirilmelerini, sömürölmelerini önlemek ve yerli halkla uyum içerisinde yaşamalarını sağlamak için geçici değil kalıcı çözümler üretilmesi önem arz etmektedir. Üretilen politikaların ve dile getirilen görüşlerin ilgili kurullarda ya da medyada tartışılması ve değerlendirilmesi kadar sahadaki karşılıklarının tespiti de beklentileri karşılama ve işlevselliklerini görmek bakımından hayati derecede önemlidir. Bu bakımdan farklı açılardan saha çalışmaları yaptırmak ve saha çalışmalarının sonuçlarını dikkate almak, hatalı ve işlevsiz uygulama ve projeleri hayata geçirmekten uzak kalmayı sağlayacaktır.

Bunun için göçle ilgili uygulanan politikaların ve gelişim amaçlı hayata geçirilen kentsel projelerin sığınmacıların uygulayıp geliştirdikleri taktiklere ne derece etki ettiğini, onların hayatını ne derece zorlaştırdığını tespit edecek etnografik çalışmalara ağırlık verilmeli, yerli halkın sığınmacıların yerleştikleri mahallelerden ve binalardan uzaklaşıp daha “güvenlikli sitelere” yerleşmelerinin merkez mahallelerde gettolaşmanın başlamasına sebep olup olmadığına ve bu durumun sığınmacılar ile yerli halk arasındaki iletişim sürecini kesintiye uğratıp uğratmadığına yönelik araştırmalar yapılmalıdır.

Son olarak göç olgusuna sağlıklı bir şekilde yaklaşabilmek ve göçmenlerin zaten zor olan hayatlarını daha da zorlaştırmamak için göçün bir insanlık hakkı olduğu vurgulanmalı, göçmenler üzerinden yapılan dezenformasyonlarla ırkçılığın ve ayrımcılığın yaygınlaşıp bir politik söylem ve eylem biçimi haline gelmesine imkan tanınmaması için de birlikte yaşamının kültürel çeşitliliğe ve zenginliğe yol açtığı örnekler verilerek anlatılmalıdır.

Yayılan ve yaygınlaşan provokatif ve yalan haberlerle mücadele etme yolları geliştirilmeli, doğruları benimsemek ve yanlışları reddetmek hususunda açık tavır alarak kamuoyunda örneklik teşkil edilmeli, halkın bilinçlendirilmesi ve tahriklere kapılmaması için tüm resmî/yarı resmî kurumlar, basın ve yayın organları aktif olmaya teşvik edilmelidir.

Göç başkanlığı, belediye ve muhtarlıkların sığınmacılar ile yerli halk arasında uyumu artırıcı projeler geliştirmelerine katkı sağlanmalı, sığınmacıların farklı alanlarda ötekileştirilmelerini ve ayrımcılığa uğramalarını engellemek için uzun vadeli politikalar hayata geçirilmelidir.

Sığınmacıların çalışma hayatında maruz kaldıkları sömürünün önüne geçebilmek için özellikle tarım, hayvancılık ve inşaat alanlarında ihtiyaca yönelik politikalar üretilmeli, göçmen işçi ile yerli işçinin çalışma koşulları eşitlenmeli, ödenen ücretlerin aynı olması sağlanmalıdır.

Vasıflı insan unsurunu atıl halde bırakmayıp topluma katkı sağlar hale getirmek için nitelikli sığınmacıların mesleklerini icra edebilecekleri iş kollarında çalışmalarının önü açılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abadan Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç* (3. baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu. *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler Tespitler ve Öneriler*. WALD, İstanbul: Aryan Basım, 171-197.
- Adıgüzel, Y. (2017). Göç Alan Toplumlarda Mültecilik Algısı. *İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik*. UMHD-İNSAMER-MEMUR-SEN: Ankara, 109-120.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi* (2. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Adler, P. ve Adler, P. (1987). Everyday Life Sociology. *Annual Review of Sociology*, 13, 217-235.
- Afghan Public Health Institute, Ministry of Public Health (APHI/MoPH) [Afghanistan], Central Statistics Organization (CSO) [Afghanistan], ICF Macro, Indian Institute of Health Management Research (IIHMR) [India], and World Health Organization Regional Office for the Eastern Mediterranean (WHO/EMRO) [Egypt] (2011) Afghanistan Mortality Survey 2010. Calverton, Maryland, USA: APHI/MoPH, CSO, ICF Macro, IIHMR and WHO/EMRO.
- Ahmedi, A. (2017). “Dinsel Şiddet”in Sosyo-Politik Kaynakları: Taliban Örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 117-132.
- Akalın, A. (2010). Yukarıdakiler Aşağıdakiler İstanbul’daki Güvenlikli Sitelerde Göçmen Ev Hizmetlisi İstihdamı. *Türkiye’ye Uluslararası Göç Toplumsal Koşullar Bireysel Yaşamlar* (ed. Barbara Pusch ve Thomas Wilkoszeski) (çev. Mutlu Çomak Özbatır). İstanbul: Kitap Yayınevi, 111-135.
- Akalın, A. (2016). Açık Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. İhlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 89-107.
- Akbaş Demirel, C. (2015). Türkiye’deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları. *Göçler Ülkesi* (ed: L. Körükmez ve İ. Südaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 45-69.
- Akça, Ü. ve Hamad abd Abd, H. (2020). Kriz Koşullarında Irak Toplumunda İnsani Güvenlik ve Gelişimi Üzerine Bir Analiz. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 327-341.

- Akçalı, S. (2006). *Gündelik Hayat ve Medya: Tüketim Kültürü Perspektifinden Okumalar*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Akyıldız, İ. E. (2016). Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 127-176.
- Alpman, P. (2018). Göçmen Kimliği ve Emeği, Sığınmacı Kimliği ve İşgücü Piyasası. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 33(5), 337-347.
- Altaylı, F. (29.11.2021). Tanju Özcan Abartmakta Haklı. <https://www.haberturk.com/yazarlar/fatih-altayli-1001/3267101-tanju-ozcan-abartmakta-hakli>. (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Arık, E. (2016). Erkeklik Çalışmaları. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (ed: Feryal Saygılıgil). Ankara: Dipnot Yayınları, 229-247.
- Arnakim, L. Y. (2016). Islamic Norms and Values in International Relations and Their Reinterpretation in AKP-Governed Turkey. *Islam and International Relations*. London: Palgrave Macmillan, 32-49.
- Ata, F. ve Tamer, M. (2018). Yeni Medyada Yer Alan Göç Haberleri Üzerine Bir Analiz. *Journal of International Social Research*, 11(61), 726-733.
- Ataman, M. (2012). *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*, SETA (Rapor No. 6, Nisan).
- Balcı, M. E. (2012). *Peter Berger’in Din ve Bilgi Sosyolojisi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Balta, E. (2019). *Tedirginlik Çağı Şiddet, Aidiyet ve Siyaset Üzerine* (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2019). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (2. baskı) (çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay). Ankara: Hece Yayınları.
- Barut, I. (2018). Osmanlı Döneminde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 161-189.
- Bauman, Z. (2014a). *Modernite Kapitalizm Sosyalizm* (2. baskı) (çev. F. Doruk Ergun). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2014b). *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri* (2. Baskı) (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. (2018). *İskarta Hayatlar, Modernite ve Safraları* (çev: Osman Yener). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Kapımızdaki Yabancılar* (2. baskı) (çev. E. Barca). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BBC NEWS/Türkçe (15.04.2021). Biden, ABD askerinin 11 Eylül'e kadar Afganistan'dan çekileceğini açıkladı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56753887> (erişim tarihi: 10.09.2021).
- BBC NEWS/Türkçe (17.08.2021). Taliban 10 günde Afganistan'da kontrolü nasıl sağladı? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58242170> (erişim tarihi: 10.09.2021).
- Berger, L. P. ve Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi* (çev. Vefa Saygın Öğütle). Ankara: Atıf Yayıncılık.
- Biehl, K. S. (2015). Spatializing Diversities, Diversifying Spaces: Housing Experiences and Home Space Perceptions in A Migrant Hub of Istanbul. *Ethnic and Racial Studies*. 38(4), 596-607.
- Biehl, K. S. (2017). *Dwelling Encounters: Migration, Diversity and Ambivalence in An Istanbul Neighbourhood*. Linacre College. Doctor of Philosophy in Social Anthropology, University of Oxford, Trinity Term 2017.
- Binay, B. ve Tatlıcan, Ü. (2018). Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayatın Sosyolojisi. *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (ed. Ali Esgin ve Güney Çeğin). Ankara: Phoenix Yayınevi, 147-191.
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de Mültecilik İltica Geçicilik ve Yasallık Van Uydu Şehir Örneği*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Binici, U. ve Tatlıcan, Ü. (2018). Harold Garfinkel’in Etnometodolojisinde Gündelik Hayat, *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (ed. Ali Esgin ve Güney Çeğin). Ankara: Phoenix Yayınevi, 213-235.
- Birleşmiş Milletler (BM) (2020). https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/emigration_en. (erişim tarihi: 24.11.2020).
- Black, T. R. (2002). *Understanding Social Science Research* (Second Edition). Londra: Sage Publication.
- Blood, P. R., ed. (2001) *Afghanistan: A Country Study*. Washington, D.C.: Government Printing Office, for the Library of Congress.

- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: SOGEP.
- Boztepe, V. (2017). Televizyon Haberlerinde Suriyeli Mültecilerin Temsili. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 4(1), 91-122.
- Burkitt, I. (2004). The Time and Space of Everday Life, *Cultural Studies*, 18(2-3), 211-227.
- Buz, S. (2009). Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların Görünürlüğü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 40-50.
- Calhoun, C. (2008). *Sociology in America An Introduction Sociology in America A History* (ed. Craig Calhoun). University of Chicago Press, 1-38.
- Carter, P. (1992). *Living in A New Country: History, Travelling and Language*. Londra: Faber and Faber.
- Castles, S. ve Miller, J. M. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (1. baskı) (çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chambers, I. (2014). *Göç Kültür Kimlik* (2. baskı) (çev. İ. Türkmen ve M. Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chuff, E. C., Sharrock, W.W. ve Francis, D.W. (2015). *Sosyolojide Perspektifler* (2. baskı) (çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Ciğerci, N. (2016). Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. İhlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 107-135.
- Clair, M., Daniel, C. ve Lamont, M. (2016). Destigmatization and Health: Cultural Constructions and The Long-term Reduction of Stigma. *Social Science and Medicine*. 165, 223-232.
- Cohen, R. (1996). *Theories of Migration*. Edward Elgar Publishing.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler* (çev: Nagihan Konukçu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 42(3), 185-206.
- Coşkun, E. ve Yılmaz, Ç. (2018). Sığınmacıların Toplumsal Uyum Sorunları ve Sosyal Hizmetlere Erişimi: Düzce Uydu Kent Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 269-305.

- Cottle, S. (2000). Media Reserach and Ethnic Minorities: Mapping The Field. *Ethnic Minorities and Media: Changing Cultural Boundaries* (Ed. Simon Cottle). Philadephia: Open University Press, 1-30.
- Coulon, A. (2015). *Etnometodoloji* (2. baskı) (çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Craib, I. (1992). *Modern Sociological Theory* (2. baskı). New York: Harvester Wheatsheaf.
- Crisp, J. (1999). Policy Challenges of The New Diasporas: Migrant Netwok and Their Impact on Asylum Flows and Regimes. Policy Research Unit, UNHCR CP 2500, CH-1211 Geneva Switzerland, Working Paper No. 7, 1-10. <https://www.unhcr.org/research/working/3ae6a0c6c/policy-challenges-new-diasporas-migrant-networks-impact-asylum-flows-regimes.html> (erişim tarihi: 15.12.2020)
- Cumhuriyet Gazetesi (11.11.2021). Bolu Belediye Başkanı Özcan: "Yabancı uyrukluların nikâh ücreti 100 bin TL olacak". <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bolu-belediye-baskani-ozcan-yabanci-uyruklularin-nikah-ureti-100-bin-tl-olacak-1884010> (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Cumhuriyet Gazetesi (18.02.2022). Altındağ'da Başlatıldı: İşçileri'nden Suriyeli Nüfus İçin 'Seyreltme' Projesi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/altindagda-baslatildi-icislerinden-suriyeli-nufus-icin-seyreltme-projesi-1908979> (erişim tarihi: 20.02.2022).
- Cumhuriyet Gazetesi (23.12.2021). İzmir'de Irkçı Saldırı: Suriyeli Üç İşçi Yakılarak Öldürüldü. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/izmirde-irkci-saldiri-suriyeli-uc-isci-yakilarak-olduruldu-1894800> (erişim tarihi: 20.02.2022).
- Çağlayan, H., Özar, Ş. ve Doğan, A. T. (2011). *Ne Değişti? Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi*. İstanbul: Ayizi Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 129-142.
- Çam, F. (2014). *Avrupa Birliği Göç Politikaları: Makedonya, Bulgaristan, Türkiye*. Ankara: Alter Yayınları.

- Çatır, G. (2016). Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitleli Göçün Analizi. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. İhlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 217-233.
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın Etnik Yapısı. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 73-84.
- Çokuğraş, I. (2013). *İstanbul'da Marjinalite ve Mekân (1789-1839): Bekâr Odaları ve Meyhaneler*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Çoruh, H. (2019). Osmanlı Döneminde Bataklık Islah Çalışmaları (1840-1920). *Journal of Strategic Research in Social Science (JoSReSS)*, 5(1), 267-294.
- ÇSGB (2020). <https://www.csgeb.gov.tr/media/87487/yabanciizin2020.pdf> (erişim tarihi: 22.01.2022).
- ÇSGB (2022) <https://www.csgeb.gov.tr/uigm/calisma-izni/izin-turleri/> (erişim tarihi: 22.01.2022).
- Daban, E. Z. ve Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (AEUIİBFD)*, 2(1), 83-109.
- Dağlı, Z. (2018). Göçmenlerin Uyum ve Rehabilitasyonunda Örnek Bir Model: KADİM. *Göçmenler, Yerel Halk ve Paydaşların Gözüyle Göç Yönetimi Düzce Örneği* (ed. Hamza Ateş ve Turgay Ovalı). Düzce Valiliği Yayınları, Ankara: Nobel Yayıncılık, 19-39.
- Danış, D. (2010). İstanbul'daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar. *Türkiye'ye Uluslararası Göç Toplumsal Koşullar Bireysel Yaşamlar* (çev. Mutlu Çomak Özbatır) (ed. Barbara Pusch ve Thomas Wilkoszeski). İstanbul: Kitap Yayınevi, 191-225.
- Danış, D. (2011). Changing Fortunes: Iraqi Refugees in Turkey. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 5(2), 199-213.
- Danış, D. ve Bayraktar, D. (2010). *Irak'tan İrağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ülkelere ve Türkiye'ye Yönelik Göçler*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor No: 21, Kasım 2010. Ankara: Orsam.
- Danış, D. ve Sert, D. (2021). Ghosts of Istanbul: Afgans at the Margins of Precarity. Association for Migration Research (GAR).
- Davis, A. (1994). *Kadınlar, Irk ve Sınıf* (çev. İnci Çeliker). İstanbul: Sosyalist Yayınları.

- De Certau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi 1: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (çev. Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- De Certau, M. ve Giard, L. (2015). İki Arada. *Gündelik Hayatın Keşfi 2: Konut Mutfak İşleri* (ed. M. Certau, L. Giard ve P. Mayol) (çev. Çağrı Eroğlu ve Erkan Ataçay). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2020). Prekarya Hasatı: Türkiye’de Tarımsal İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler. *Türkiye’de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?* (Ed: S.Sallan Gül, S. Dedeoğlu ve Ö. Kahya Nizam). İstanbul: Bağlam Yayınları, 207-231.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) (2012). *Afganistan Ülke Bülteni*. 1-14. <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf> (erişim tarihi: 04.07.2021).
- Deniz, A. Ç. ve Kentel, F. (2016). De Certau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent. *Tarih Okulu Dergisi*. 9(XXV), 747-761.
- Deniz, A. Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, B. A. (2016). *Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı Antep-Kilis Çevresi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Deniz, O. (2009). *Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması: Sığınmacılar, Mülteciler ve Yasadışı Göçmenler*. İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Deniz, T. (2013). Suriye’nin Durumu ABD-Rusya ve Türkiye’nin Tutumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 314-332.
- Derrida, J. (1999). “Konuksev(-er-/mez-)lik” (Yayına Hazırlayanlar: Ferda Keskin-Önay Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 45-71.
- DİE (Devlet İstatistik Endüstrisi) (1935). *Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*. Ankara: Ulus Basımevi.
- DİE (Devlet İstatistik Endüstrisi) (1940). *Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE (Devlet İstatistik Endüstrisi) (1945). *Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE (Devlet İstatistik Endüstrisi) (1950). *Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE (Devlet İstatistik Endüstrisi) (1960). *Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

- Dinler, D. Ş. (2018). İşçinin Varlık Problemi, Sınıf, Erkeklik ve Duygular Üzerine Denemeler (2. baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Doğan, İ. (2018). *Göç ve Kültür*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Donato, K. M. ve Massey, D. S. (2016). Twenty-first-century Globalization and Illegal Migration. *ANNALS*. 666, 7-26.
- Doty, R. L. (2000). Immigrations and the Politics of Security. *Security Studies*. 8(2-3), 71-93.
- Duman, G. (2019). *11. Peron, Bir Yanı Memleket Bir Yanı Gurbet*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Durak, Y. (2018). Emegın Tevekkülü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dûri, Abdülaziz (1991). Bağdat. *TDV İslam Ansiklopedisi*. IV (İstanbul), 425-433.
- Dündar, F. (2001). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)* (3. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Düzce Belediyesi (29.01.2021). Ceditiye Meydanı Sil Baştan Yenileniyor. <https://duzce.bel.tr/8846-cedidiye-meydani-sil-bastan-yenileniyor> (erişim tarihi: 16.05.2022).
- Düzce Pusula (15.04.2022). Özlü: Ceditiye Meydan Olarak Kalabilir. <https://www.duzcepusula.com/ozlu-cedidiye-meydan-olarak-kalabilir/21026/> (erişim tarihi: 16.05.2022).
- Düzcenin Sesi (05.03.2022). Yazık Oluyor Düzce'ye. <https://www.duzceninsesi.com.tr/haber/9691198/yazik-oluyor-duzceye> (erişim tarihi: 16.05.2022).
- Efe, İ. (2015). Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar (Rapor). İstanbul: SETA.
- Elden, S. (2018). Önsöz: Ritimanaliz (çev. Cihan Özpınar). *Ritimanaliz* (2. baskı) (çev. Ayşe Lucie Batur). İstanbul: Sel Yayıncılık, 7-20.
- Emorson, R. M., Fretz, R.I. ve Shaw, L.L. (2015). *Alan Çalışması Etnografik Alan Notları Yazımı* (çev. A. Erkan Koca). Ankara: Atıf Yayınları.
- Erder S. ve Yüksek, D. (2014). Challenges for Migration Research in Turkey Moving Beyond Political Theoretical and Data Constraints. *Critical Reflections in Migration Research Views from the North and the South* (ed. Ahmet İçduygu ve Ayşem Biriz Karaçay). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 35-56.

- Erder, S. (2011). Zor Ziyaret Nataşa mı Döviz Getiren Bavul mu Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi. *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan (ed. Serpil Sancar). Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 181-208.
- Erder, S. (2015). Düzensiz Göç Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler. *İstanbul Bir Kervansaray mı? Göç Yazıları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 87-100.
- Erder, S. (2015). Sıradan İnsanların Küreselleşmeye Cevabı Düzensiz Göç. *İstanbul Bir Kervansaray mı? Göç Yazıları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 77-87.
- Erder, S. (2018). *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye Türkiye’de Değişen İskân Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2020a). Göçmenlik Mültecilik ve Değişen “Uyum” Anlayışı. *Türkiye’de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?*, (ed. S.S. Gül, S. Dedeoğlu, E. Kahya Nizam). İstanbul: Bağlam Yayınları. 21-38.
- Erder, S. (2020b). Bekleme Odasında Göç Araştırması Yapmak. *Göç ve Kent, Etkileşimler*, (ed. Y. Ahi, M. N. Gültekin ve M. Açıkgöz). Ankara: Nika Yayınları, 15-25.
- Erder, S. ve Kaşka, S. (2003). *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. Geneva: International Organization for Migration.
- Erdoğan, M. (2015). Türkiye’ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga Suriyeliler. *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 315-348.
- Erdoğan, M. M. (2020). Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Politikalar, Gerçekler ve Toplumsal Kabul. *Türkiye’de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?*, (ed. S.S. Gül, S. Dedeoğlu, E. Kahya Nizam). İstanbul: Bağlam yayınları. 72-87.
- Erkilet, A. (2017). *Kenti Dinlemek*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Erkilet, A. (2018). En Alttakiler, Ötekiler, Kenardakiler: Türkiye’de Sınıf-altı. *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, c. 1 (2. baskı), (editör: Lütfi Sunar). Ankara: Nobel Yayınları. 275-298.
- Erkilet, A. (2019). *Ele Geçirilemeyen Toprak Kuzey Kafkasya, Şeyh Şamil’dan Şamil Basayev’e Çeçenistan Dağıstan Direniş Hareketleri* (3. Baskı). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

- Ertuğrul, A. (2018). Düzce: Göç Yolunda Bir Şehir ve Birkaç Hikâye. *Uluslararası Şota Rustavelli 850. Yılı Sempozyum Bildirileri* (12-14 Mayıs 2017). Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları. 669-733.
- Esgin, A. (2016). Aşına Olunanın Bilinmezliği: Kentin ve Kentsel Gündelik Hayatın Sosyolojisi Üzerine. *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları* (ed. Özgür Sarı ve Ali Esgin). Ankara: Phoenix Yayınevi, 17-61.
- Esgin, A. (2018). Gündelik Hayat Sosyolojisi Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler. *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (ed. Ali Esgin ve Güney Çeğin). Ankara: Phoenix Yayınevi, 13-35.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Fitcher, J. H. (2019). *Sosyoloji Nedir* (çev. Nilgün Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Freedman, J., Kivılcım, Z. ve Baklacioğlu, N. O. (eds.) (2017). Introduction: Gender, Migration and Exile. *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. London. Routledge, 1-16.
- GAR (Göç Araştırmaları Derneği) (2020). 20 Haziran Dünya Mülteciler Gününde GAR üyelerinden Somalili şair Warsan Shire'in "Yurt" şiiri <https://www.youtube.com/watch?v=G0-EtV6Go9A> (erişim tarihi: 15.12.2020).
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri* (çev. D. Özçetin, B. Taşdemir ve B. Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.
- Gardner, A. (2010). Enfulged: Indian Guest Workers, Bahraini Citizens and the Structural Violence of the Kafala System. Nicholas De Genova and Nathalie Mae Peutz. *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*. Durham, NC: Duke University Press, 197-223.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar* (çev. Ümit Tatlıcan). Ankara: Heretik Yayınları.
- Garfinkel, H. (2019). Başarılı Bir İtibarsızlaştırma Töreninin Koşulları. *Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik* (2. baskı) (derleyen: Levent Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayıncılık, 107-117.
- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016). *T.C. Resmî Gazete*, 8375, 11.01.2016.

- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.20168375.pdf> (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014). *T.C. Resmî Gazete*, 6883, 13.10.2014. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf> (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Gedik, A. (2005). *Mobility Transition (Test of Zelinsky's Theory) and the Economic and Demographic Factors: Japan and Turkey: 1955-2000*, 1-10. <https://iussp2005.princeton.edu/papers/51383> (erişim tarihi: 15.12.2020).
- Genç, İ. (2016). Düzce'ye Göçlerde Yaşanan Problemler ve Bazı Tespitler. *Düzce'de Tarih Kültür ve Sanat* (ed. Yusuf Oğuzoğlu-Fatih Özçelik). Bursa: Gaye Kitabevi, 75-80.
- Genç, İ. (2017). Tarihsel Düzce Geçışı: Menzil Kültüründen E-5 Kültürüne. *Düzce'de Tarih Kültür ve Sanat* (ed. İsmail Yaşayanlar). Bursa: Gaye Kitabevi, 46-54.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.
- Gezgin, M. F. (1991). İşgücü Göçü Teorileri. *Sosyoloji Konferansları*, (23), 31-50.
- Giard, L. (2009). Bir Araştırmancının Hikâyesi, M. De Certau. *Gündelik Hayatın Keşfi 1: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (çev. Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- GİB (Göç İdaresi Genel Başkanlığı) (16.01.2020). <https://www.goc.gov.tr/dogru-bilinen-yanlislar> (erişim tarihi 10.12.2021).
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* (3. baskı) (çev. Ümit Tatlıcan ve B. Balkız). Bursa: Sentez Yayınları.
- GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2019a). <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45> (erişim tarihi: 03.01.2021).
- GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2019b). <https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler> (erişim tarihi: 03.01.2021).
- GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2019c). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (erişim tarihi: 03.01.2021).
- GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2019d). <https://www.goc.gov.tr/duzenlecek-belgelerbelge> (erişim tarihi: 04.01.2021).
- GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2019e). <https://www.goc.gov.tr/hak-ve-yukumlulukler> (erişim tarihi: 04.01.2021).

- GİGM, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (erişim tarihi: 16.01.2021).
- GİGM, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). <https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler> (erişim tarihi: 16.01.2021).
- GİGM, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.(2021). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (erişim tarihi: 16.01.2021).
- Goffman, E. (2014). *Damga* (2. baskı) (çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler* (çev. Ebru Arıcan). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (3. baskı) (çev. Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gouldner, A. W. (1975). Sociology and The Everyday Life. *The Idea of Social Structure: Papers in Honor of Robert K. Merton* (ed. Lewis A. Coser ve H. B. Jovanovich). New York, 417-432.
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41(Güz), 229-256.
- Gölcü, A. ve Dağlı, A. N. (2017). Haber Söyleminde ‘Öteki’yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 11-38.
- Gruen, A. (2005). *İçimizdeki Yabancı Nefretin Kökenleri: Yabancı Olana Nefret ve Sonuçları*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Güllüpnar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.
- Gültekin, M. (2020). Türkiye’deki Suriyelileri Konuşurken. *Göç ve Kent Etkileşimler* (ed. Y. Ahi, M.N. Gültekin ve M. Açıkgoz). Ankara: Nika Yayınevi, 43-73.
- Hagen-Zanker, J. (2008) Why Do People Migrate? A Review of The Theoretical Literature. Maastricht University Maastricht Graduate School of Governance Working Paper, No. 28197 (MGSoG/2008/WP002), 4-25. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/28197/1/MPRA_paper_28197.pdf (erişim tarihi: 10.02.2021).
- IOM (Uluslararası Göç Örgütü) (2013). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü* (2. baskı) (ed. Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath – Cross), No: 3.

- İçduygu A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023 Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Devlet Dönüşümüne. *MiReKoç Proje Raporları*. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi: İstanbul.
- İçduygu, A. (2004). Demographic Mobility Over Turkey: Migration Experiences and Government Responses, *Mediterranean Quarterly*. 15(4), 88-99.
- İçduygu, A. (2006). The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey. *Research Report*, Badia Fiesolana: European University Institute CARIM-RR.
- İçduygu, A. (2008). Rethinking Irregular Migration in Turkey: Some Demo-economic Reflections, *CARIM Analytic and Synthetic Notes*, Badia Fiesolana: European University Institute.
- İçduygu, A. (2010). Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı Küreselleşen Dünyada Ulus Devleti İnşa Etmek ve Korumak. *Türkiye'ye Uluslararası Göç Toplumsal Koşullar Bireysel Yaşamlar* (çev. Mutlu Çomak Özbatır) (ed. Barbara Pusch ve Thomas Wilkoszeski). İstanbul: Kitap Yayınevi, 17-41.
- İçduygu, A. (2012). *Kentler ve Göç, Türkiye, İtalya, İspanya*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İçduygu, A. (2014). Bir Siyaset ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç Son Yüzyılda Dünya ve Türkiye. *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023 Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. MiReKoç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009 (Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya). İstanbul: MiReKoç Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, 26-77.
- İHA: İhlas Haber Ajansı (16.08.2021). <https://www.ihb.com.tr/haber-afganistandan-korkutan-goruntu-964568/> (erişim tarihi: 17.11.2021).
- İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Trabzon: Serander Yayıncılık.
- İpek, N. (2013). Osmanlı Coğrafyasında Gerçekleşen Göçler (1750-1918). *Osmanlı'da İskân ve Göç* (ed. N. İpek ve M. Taştımır). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- İskân Kanunu Uygulama Yönetmeliği. *T.C. Resmî Gazete*, 26718, 02.12.2007. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11748&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (erişim tarihi: 10.12.2021).
- İUM (İstatistik Umum Müdürlüğü) (1927). *Umumi Nüfus Tahriri*. Fasikül I, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası, 1929.

- Kale, B. (2015). Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri. *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 155-167.
- Kalein-Fishman, D. (2013). Sociology of Everyday Life. *Current Sociology Review*, 61(5-6), 714-732.
- Kara, A. (2014). Kafkas Göçmenlerinin Yeni Yurtlarında Karşılaştıkları Zorluklar. *Düzce'de Tarih ve Kültür* (ed. Ali Ertuğrul). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 139-148.
- Karaçay, B. (2006). Düzensiz Göç Politikaları ve Türkiye'nin Uygulamaları. *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirileri*. Zeytinburnu Belediye Başkanlığı Yayınları, 305-306.
- Karar Gazetesi (13.01.2022). Suriyeli Genç Uykusunda Öldürülmüştü! Arkadaşı Cinayet Gecesini Anlattı. <https://www.karar.com/sehir-haberleri/suriyeli-genc-uykusunda-oldurulmustu-arkadasi-cinayet-gecesini-anlattı-164718> (erişim Tarihi: 20.02.2022).
- Karpat, K. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç Gecekondulaşma ve Kentleşme* (çev. Abdülkerim Sönmez). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. (2015). Önsöz. *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K. (2017). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler* (3. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kastamonu Vilayeti Salnamesi* (1869). Kastamonu: Vilayet Matbaası.
- Kaya, A. (2015). Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 44-79.
- Kaya, A. (2015). Farklı Göç Türlerini Yaşayan Ülke: Türkiye. *Göçler Ülkesi* (ed. Lülüfer Körükmez ve İlkay Südaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 15-27.
- Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon, Güvenlikleştirme Çağı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. ve Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*. İstanbul: Hiperlink.

- Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kaynak, M. (1993). *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991*. Ankara: Tanmak.
- Kazdal, M. (2018). İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Kentel, F. (2011). Modernite Gündelik Hayat ve Yeni Sosyal Hareketler. *Altüst Dergisi*, (3), 19-21.
- Kentel, F., Ahıska, M. ve Genç, F. (2009). *Algılar ve Zihniyet Yapıları; Milletin Bölünmez Bütünlüğü; Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Keskin, M. (2014). *1831 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Düzce*. Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi.
- Kızılay Kart (SUY Projesi) <https://kizilaykart.org/suy/tr/index.html>-<https://kizilaykart.org/suy/tr/degerlendirme.html> (erişim tarihi: 10.05.2022).
- Kızılay, Ş. E. (2011). Küreselleşme Madun Kamusalılığı ve Taktikler: Çavuşbaşı Mahallesi Örneği. *İdeal Kent*. 2(3), 94-129.
- Kızılelmas, F. (2019). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Düzce'de Sığınmacılara Yönelik İnsani Yardım Yapan STK'larda Çalışan Kadınların Rolü. *Middle East Journal of Refugee Studies*. 4(2), 67-89.
- Kızılelmas, F. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsani Yardım Ulaştırmasında Sığınmacılarla ve Kurumlarla İlişki Biçimi: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 267-283.
- Kızılelmas, F. (2021). Spor Yapan Kadınların Bireysel ve Toplumsal Yaşam Biçimlerinde Meydana Gelen Değişimler: Düzce Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 152-170.
- Kızıllan, N. (2009). *Spaces of Masculinities: Bachelor Rooms in Süleymaniye*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kızmaz, Z. (2018). Suriyeli Sığınmacılar: Güvenlik Kaygıları ve Suç. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 392-431.
- King, R. (2002). Towards A New Map of Migration. *International Journal of Population Geography*, 8, 89-106.

- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kirişçi, K. (2003). Turkey A Transformation From Emigration to Immigration. *Migration Information Source Paper*. Washington: Migration Policy Institute <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration> (erişim tarihi: 10.02.2020).
- Kirişçi, K. ve Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitlemel Mülteci Akınları. *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 295-315.
- Koç, İ. (2017). Afganistan’ın Sosyo-Demografik ve Ekonomik Yapısı ve Dış Göç Süreci. *Türkiye’de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye’ye Geliş Sebepleri, Türkiye’de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 39-50.
- Koçak Turhanoğlu, F. A. (2013). Sembolik Etkileşimcilik. *Modern Sosyoloji Tarihi* (ed. Serap Suğur). Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 88-116.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve Göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Koyuncu, A. (2019). Türkiye’de Göç ve Kentleşme. *Kent Sosyolojisi* (ed. Köksar Alver). İstanbul: Çizgi Kitabevi, 359-377.
- Köse, H. (2018). Yaban Bilinç ya da Lefebvre’e Göre Gündelik Hayat. *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (ed. Ali Esgin ve Güney Çeğin). Ankara: Phoenix Yayınevi, 305-343.
- Kumpikaite, V. ve Zickute, I. (2012). Synergy of Migration Theories: Theoretical Insights. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 23(4), 387-394.
- Kunz, E. F. (1973). The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *International Migration Review*, 7(2), 125-146.
- Kümbetoğlu, B. (2016). Göç Çalışmalarında Nasıl Sorusu. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. İhlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 49-89.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (5. baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (4. baskı) (çev. Işın Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

- Lefebvre, H. (2017a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1* (4. baskı) (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2017b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 3* (2. baskı) (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2018). *Ritimanaliz* (2. baskı) (çev. Ayşe Lucie Batur). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2019a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 2* (3. baskı) (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2019b). *Mekânın Üretimi* (5. Baskı) (çev: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. ve Regulier, C. (2018). Ritmianalitik Proje. *Ritimanaliz* (2. baskı) (çev. Ayşe Lucie Batur). İstanbul: Sel Yayıncılık, 99-110.
- Levent Yuca, M. (2019). Bizi Şekillendiren Kültür. *Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş* (ed. R. Ebrar Akıncı). Ankara: Nobel Yayıncılık, 99-115.
- Levi-Strauss, C. (2015). *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lordoğlu, C. (2017). Suriyeli Mültecilerin “Misafir” Olma Haline Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış. *İnsan ve İnsan*. 4(11), 54-80.
- Lordoğlu, K., Kiroğlu, M. M., Tanyılmaz, K. (2004). *Türkiye’de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü*. Uğınar Proje Raporu, 1-58. https://mimoza.marmara.edu.tr/~klordoglu/yazilar/informel_istihdam_yabanci_kac_iskgucu.pdf (erişim tarihi: 10.12.2020).
- Macar, E. (2015). Yunanistan’dan Anadolu’ya Göç Nüfus Mübadelesi. *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 171-191.
- Margesson, R. (2007). *Afghan Refugees: Current Status and Future Prospects*. Congressional Research Service Report for Congress. Washington DC. Congressional Research Service, 1-21. <https://sgp.fas.org/crs/row/RL33851.pdf> (erişim tarihi: 10.01.2021).
- Massey, D. S. (1990). The Social and Economic Origins of Immigration. *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*. 510, 60-72.

- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- McLennan, G. (2020). Kültürel İncelemeler Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Kültür Sosyolojisi* (ed. Köksal Alver ve Necmettin Doğan). Ankara: Çizgi Kitabevi, 169-191.
- Mead, G. H. (1972). *Mind Self and Society* (18. impression) (ed. C. M. Morris). The University of Chicago Press.
- Meagher, S. M. (2007). Philosophy in The Streets Walking The City with Engels and de Certeau. *City*. 11(1), 7-20.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (3. baskı) (çeviri editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Meyers, E. (2000). Theories of International Immigration Policy -A Comparative Analysis-. *International Migration Review*. 34(4), 1245-1282.
- Miles, M. ve Huberman, M. (2015). *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi* (çev. ed. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Ankara: Pegem Yayınları.
- Miles, R. (1989). *Racism, Key Ideas*. London: Routledge.
- Milliyet Gazetesi (04.07.2019). Arapça Tabelalar Kaldırılacak. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/arapca-tabelalar-kaldirilacak-2899216> (erişim tarihi: 17.01.2022).
- Monsutti, A. (2006) Afghan Transnational Networks: Looking Beyond Repatriation. *Afghan Research and Evaluation Unit*. Kabul, Afghanistan.
- Morrell, R. ve Swart, S. (2005). Men in The Third World: Postcolonial Perspectives on Masculinity. *Handbook of Studies on Men and Masculinities* (eds. M. Kimmel, J. Hearn, R. Connell). Thousand Oaks, CA: Sage, p. 90-113. DOI: 10.4135/9781452233833.n6.
- Müstakil Bolu Livası Salnamesi* (1918). Bolu: Hükümet Matbabası.
- Nahya, Z. N. (2011). İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-38.
- Neuman, L.W. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1-2* (8. baskı). Ankara: Yayın Odası Yayıncılık.

- Oğuzoğlu, Y. (2014). Düzce'yi Dış Dünyaya Bağlayan Yol Ağı. *Düzce'de Tarih ve Kültür* (ed. Ali Ertuğrul). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 55-63.
- Orgad, S. (2014). When Media Representation Met Sociology. *Media Sociology: A Reappraisal*, (ed. Silvio Waisbord). Cambridge: Polity Press, 133-150.
- Orhan, C. (2018). Avamperestâne Vehmedilenin Kurnazlığı Erving Goffman. *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (ed. Ali Esgin ve Güney Çeğin). Ankara: Phoenix Yayınevi, 191-213.
- Özbey, K. (2018). *Sınır Kapitalizmi Gürcistan'dan Türkiye'ye Günyübirlik İşgücü Göçü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özdal, B. (2018). Türkiye'den Yurtdışına İşgücü Göçü Almanya Örneği. *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* (ed. Barış Özdal). Bursa: Dora Yayıncılık, 159-192.
- Özdal, B. ve Vardar Tutan, E. (2018). Temel Kavramlar ve Olgular. *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* (ed. Barış Özdal). Bursa: Dora Yayıncılık, 5-56.
- Özen, Y. (2017). Psikolojik Tarvmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi. *TJSS: The Journal of Social Science*. 1(2), 104-117.
- Özgür, N. (2016). Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri Muhacirler İskânlılar Mübadiller İslamlar Soydaşlar G Grubu Mülteciler Tekne Mültecileri. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. İhlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 199-217.
- Özipek, B. B. ve Tanrıku, F. (2021). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Göç ve Suriyeli: Sığınmacılar, Algılar, Olgular ve Gerçekler* (2. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özlü, Z. (2012). 19. Yüzyılda Düzce Kazasına Göçler. *Bilig*. 61, 201-222.
- Özlü, Z. (2015). *İlk Çağdan Cumhuriyet'e Bir Batı Karadeniz Kenti Düzce (Ahali-yi Sadıka/Sefîne-i Nuh)*. İstanbul: Fırat Basım.
- Özsoy, N. (2017). Düzce: Sefîne-i Nuh'un Ermenileri. *Düzce'de Tarih Kültür ve Sanat* (ed. İsmail Yaşayanlar). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 166-185.
- Petersen, W. (1969). *Population*. New York: Macmillan.
- Petersen, W. (1996). General Typology of Migration. *Theories of Migrations* (ed. Robin Cohen). England: Edward Elger Publishing, 3-13.

- Piorre, M. J. (1979). *Birds of Passage Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University.
- Poloma, M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (5. baskı) (çev. Hayriye Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Richmond, A. H. (1993). Reactive Migration Sociological Perspectives on Refugee Movements. *Journal of Refugee Studies*, 6(1), 7-24.
- Rigby, B. (1991). *Popular Culture in Modern France: A Study of Cultural Discourse*. Londra ve New York: Routledge.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2019). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (çev. Irmak Ertuna Howison). Ankara: De Ki Yayınları.
- Robinson, B. ve Lipson, J. (2002) The Afghans Their History and Culture. Published by Language and Orientation Resource Center, Washington, DC. 1-67, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED482787.pdf> (erişim tarihi: 20.02.2020).
- Sabah Gazetesi (09.04.2019). İşte CHP'li Başkanın ilk icraatı... Suriyeli mültecilerin yemeğini kesti!. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/04/09/bolu-belediye-baskani-ozcandan-yabancilara-yardim-yapilmasin-talimati> (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (4. baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sassen, S. (2006). The Bits of A New Immigration Reality: A Bad Fit with Current Policy. SSRC (Social Science Research Council). <https://items.ssrc.org/border-battles/the-bits-of-a-new-immigration-reality-a-bad-fit-with-current-policy/> (erişim tarihi: 20.03.2021).
- Saybaşıllı, N. (2011). *Sınırlar ve Hayaletler, Görsel Kültürde Göç Hareketleri* (çev. Bülent Doğan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Scott, J. C. (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar* (3. baskı) (çev. Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selek, P. (2018). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sennett, R. (2017). *Yabancı, Sürgün Üzerine İki Deneme* (2. baskı) (çev: T. Birkan). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Sert, D. Ş. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. Ihlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 29-49.
- Simmel, G. (2019). Yabancı. *Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik* (2. baskı) (derleyen: Levent Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayıncılık. 27-35.
- Slattery, M. (1991). *Key Ideas in Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Sorokin, P. A. (1997). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri* (çev. Mete Tuncay). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Sönmez Selçuk, S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: “Öteki” ve “Ötekileştirme”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 77-99.
- Standing, G. (2019). *Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf* (çev. E. Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Stigter, E. (2006) Afghan Migratory Strategies -An Assessment of Repatriation and Sustainable Return in Response to The Convention Plus-. *Refugee Survey Quarterly*, 25(2), 109-122.
- Stouffer, A. S. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-856.
- SUY (Sosyal Yardım Programı) (2019). http://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/brosur/TR_Brochure_2019.pdf (erişim tarihi: 04.01.2020).
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (çev. Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şan, M. K. ve Abdulhakimoğulları E. D. (2021). Suriyeli Sığınmacılarla Birlikte Yaşama Deneyimi Bağlamında Algı ve Görüşler: Twitter Üzerinden Suriyelilerin Sosyal Temsili, *Universal Journal of History and Culture*, 3(2), 209-241.
- Şen, B., Arlı, A. ve Şen, A. (2016). *Yoksulluğu Bölüşmek Süleymaniye Bekâr Odası Göçmenleri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Şen, Y. (2013). Suriye’de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (23), 54-79.

- Şerif, A. (1999). *Anadolu'da Tanin* (haz. Mehmed Çetin Börekçi). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şeyhanlioğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi. *Avrasya Etüdler*. 34(2), 61-82.
- Taştan, Y. K. (2017). *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- TDK (Türk Dil Kurumu) Türkçe Sözlük (2011). (11. baskı) Haz. Şükrü Halûk Akalın vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekeli, İ. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu. *Toplum ve Bilim*, (50), 49–71.
- Tekeli, İ. (2016). *Göç ve Ötesi* (2. baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Todaro, M. P. (1980). Internal Migration in Developing Countries a Survey. *Population and Economic Change in Developing Countries* (ed. Richard A. Easterlin). University of Chicago Press, 361-402.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toksöz, G. ve Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2011). Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış. *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan (ed. Serpil Sancar). Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 167-189.
- TRT Haber (01.01.2022). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bolu-belediyesinin-yabanci-tarifesi-icin-yurutmeyi-durdurma-karari-640989.html> (erişim tarihi: 10.01.2022).
- TRT Haber (28.07.2021). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bolu-belediye-baskanina-nefret-ve-ayrimcilik-sorusturmasi-598085.html> (erişim tarihi: 10.01.2022).
- Tunca, H. Ö. (2020). *Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Güvenlik Algısı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tuncel, M. (2017). Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Düzce Örneği. *Düzce'de Tarih Kültür ve Sanat* (ed. İsmail Yaşayanlar). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 15-20.

- Tunçel, O. (2018). Postere Yansıyan Göçmen Karşıtlığı. *I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri* (ed. Ali Ertuğrul ve M. Emin Uludağ). Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları, 373-381.
- Turgut, S. (2021). *Kürt Damgası, Etnik Sınırlar ve Başa Çıkma Stratejileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, J. H. (1991). *The Structure of Sociological Theory*. Wadsworth Publishing Company: California.
- Turner, J. H., Beeghley, L. ve Powers, C. (2018). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu* (7. baskı) (çev. Ümit Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Tuzcu, İ. (2016). Düzce'deki Laz Köylerinin Göç Serüvenleri. *Düzce'de Tarih Kültür ve Sanat* (ed. Yusuf Oğuzoğlu-Fatih Özcelik). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 93-99.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Genel Müdürlüğü) (2021). *Genel Nüfus Sayımları*. <https://biruni.tuik.gov.tr/nufus90app/idari.zul-> (erişim tarihi: 26.01.2021).
- TÜİK Kocaeli Bölge Müdürlüğü (2021). *1940-2019 Düzce Nüfus Verileri Raporu*.
- Tümtaş, M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma Göç ve Sosyal Dışlanma Döngüsü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. *T.C. Resmî Gazete*, 27544, 06.04.2010. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-9.htm> (erişim tarihi: 10.12.2021).
- Türk, T. ve Ekşi, H. (2017). *Etnografya*. İstanbul: Edam Yayınları.
- Türk, T. ve Ekşi, H. (2017). *Nitel Desenler Etnografya*. İstanbul: Edam Yayınları.
- Türkçe Sözlük [TS] (1969). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ilgili Yönetmelik. *T.C. Resmî Gazete*, 22127, 30.11.1994. <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeligi.pdf> (erişim tarihi: 10.12.2021).
- Ulağlı, S. (2006). *İmgebilim: 'Öteki'nin Bilimine Giriş*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Uluslararası İşgücü Kanunu. *T.C. Resmî Gazete*, 6735, 13.08.2016. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6735.pdf> (erişim tarihi: 10.12.2021).

- Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik. *T.C. Resmî Gazete*, 29695, 26.04.2016. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160426-1.htm> (erişim tarihi: 10.12.2021).
- Ulutaş, U. ve Hoca, H. (2014). *Suriye Devrim mi Bölünme mi*, SETA Analiz, Sayı 95 (Mayıs).
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) (1951). The 1951 Refugee Convention. <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10> (erişim tarihi: 21.11.2020).
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) (2019). <https://www.unhcr.org/globaltrends2019-> (erişim tarihi: 04.01.2021).
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) (2020). <http://data2.unhcr.org/en/situations/syria-> (erişim tarihi: 04.01.2021).
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) Global Report (2005). <https://www.unhcr.org/449267670.pdf> (erişim tarihi: 07.01.2021).
- UNHCRa, (2021). <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/05/Bi-annual-fact-sheet-2021-02-Turkey-Modified-F.pdf> (erişim tarihi: 04.01.2021).
- UNHCRb, (2021). <https://www.unhcr.org/tr/irak-acil-durumu> (erişim tarihi: 04.01.2021).
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. *Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89.
- Ünsaldı, L. (2014). Takdim. *Damga* (2. baskı) (çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2018). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (7. baskı) (çev. Leyla Elburuz ve Rami Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wallerstein, I. (2000). Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu. *İrk Ulus Sınıf* (ed. E. Balibar ve I. Wallerstein) (çev. N. Öktem). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallraff, G. (1986). *En Alttakiler* (9. Baskı) (çev: Osman Okkan). Milliyet Yayınları.
- Whyte, F. W. (2017). *Köşe Başı Toplumu, Bir İtalyan Kenar Mahallesinin Toplumsal Yapısı* (çev. Dâra Elhüseyni). Ankara: Heretik Yayınları.
- Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun. *T.C. Resmî Gazete*, 4817, 06.03.2003. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf> (erişim tarihi: 10.12.2021)
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Yaman, F. (2019). *Göç ve Toplum Dünyada ve Türkiye’de Değişen Nüfus Hareketleri*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yaşayanlar, İ. (2014). Kafkas Göçmenlerinin Yolculuğu ve Düzce’de İskânı (1857-1914). *Düzce’de Tarih ve Kültür* (ed. Ali Ertuğrul). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 102-121.
- Yaşayanlar, İ. (2016). Osmanlı Döneminde Ordu’dan Düzce’ye Göçler. *Düzce’de Tarih Kültür ve Sanat* (ed. Yusuf Oğuzoğlu-Fatih Özçelik). Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Bursa: Gaye Kitabevi, 87-93.
- Yeğen, C. (2016). Annales Okulu, Marc Bloch ve “Tarih Savunusu: Veya Tarihçilik Mesleği” Yapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*. I(1), 25-39.
- Yeğenoğlu, M. (2016). *Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yeni Şafak Gazetesi (08.07.2017). Mültecilerin Suç Oranı Düşük. <https://www.yenisafak.com/gundem/multecilerinsuc-oranidusuk-2751299> (erişim tarihi: 17.01.2022).
- Yeşil, V. (2020). Küresel Yer Değiştirmenin Sosyal Boyutu Afgan Sığınmacılar. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- YUKK (Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu) (2013). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 3, Aralık 2013.
- Yükseker, D. (2016). Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma 1990’lardaki Zorla Göçün Sonuçları. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. G. İhlamur Öner ve N. Ş. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 233-263.
- Yükseker, H. D. (2003). *Laleli-Moskova Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüksel, K. ve Aydemir, C. (2020). Misafirlikten Kalıcılığa: Düzce İlinde Bulunan Suriyelilerin Sosyal Uyumu. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 284-299.
- Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of The Mobility Transition. *The Geographical Review*. 61(2), 219-249.
- Zolberg, A. R. (1989). The Next Waves: Migration Theory for A Changing World. *International Migration Review*. Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's. The Center for Migration Studies of New York, 23(3), 403-430.

EKLER

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÖNETİM KURULU KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ : 01.07.2021
TOPLANTI SAYISI : 2021/22

Enstitü Yönetim Kurulu 01.07.2021 Perşembe günü saat 12:00'de Enstitü Müdürü Prof. Dr. Zafer AKBAŞ'ın başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

KARAR NO: 2021/419

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı, Göç Çalışmaları Dotor Programı öğrencilerinden 31xxxxxxx02 numaralı Fatma KIZILELMAS, Prof. Dr. Alev ERKİLET danışmanlığında yürüttüğü tez başlığının, tez danışmanının önerisi ve Anabilim Dalının olumlu görüşüyle aşağıdaki şekliyle değiştirilmesinin uygun olduğuna;

Adı Soyadı	Mevcut Tez Başlığı	Yeni Tez Başlığı
Fatma KIZILELMAS	Ötekileştirilme, Sömürü ve Erkeklik Bağlamında Göçmen Emeği ve Mekana Yansımaları: Düzce Örneği	Ötekileştirilme, Sömürü ve Erkeklik Bağlamında Göçmenler ve Gündelik Yaşam Stratejileri: Düzce Örneği

Evrak Tarih ve Sayısı: 09.06.2022-174619

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÖNETİM KURULU KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ : 08.06.2022
TOPLANTI SAYISI : 2022/ 22

KARAR NO: 2022 / 606

Enstitümüz Lisansüstü Programlarına kayıtlı olan ve aşağıdaki tabloda bilgileri verilen öğrencilerin Anabilim Dalı Başkanlıkları tarafından gönderilen tez başlığı değişiklik formları okundu.

Yapılan inceleme ve görüşmeler neticesinde, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 8-(1), 18-(1) maddeleri uyarınca EABD Başkanlıklarının önerisi de göz önünde bulundurularak tabloda bilgileri verilen öğrencilerin mevcut tez başlıklarının değiştirilerek yeni tez başlıklarının aşağıdaki şekliyle kabul edilmesine oy birliği ile karar verildi.

Numarası	Adı Soyadı	Kayıt Tarihi	Anabilim/ Anasanat Dalı	Programı	Tez Danışmanı	Tez Başlığı	
						Mevcut	Önerilen
31*****02	Fatma KIZILELMAS	15.02.2018	Tarih (Göç Çalışmaları)	Doktora	Doç. Dr. Alev ERKİLET	Ötekileştirilme, Sömürü ve Erkeklik Bağlamında Göçmenler ve Gündelik Yaşam Stratejileri: Düzce Örneği	Ötekileştirilme, Sömürü ve Erkeklik Bağlamında Göçmenler ve Gündelik Hayat Taktikleri: Düzce Örneği

Evrak Tarih ve Sayısı: 30/09/2020-E.47053

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı :92112801/300/
Konu :Etik Kurul Kararı (Fatma
KIZILELMAS)

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULU KARARLARI

TOPLANTI SAYISI
12

KARAR SAYISI
2020/166

KARAR TARİHİ
27.08.2020

KARAR NO: 2020/166

Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı, Göç Çalışmaları Doktora Programı öğrencisi Fatma KIZILELMAS'ın. "Ötekileştirilme, Sömürü ve Erkeklik Bağlamında Göçmen Emegi ve Mekkâna Yansımaları: Düzce Örneği" tez çalışması kapsamında Düzce ilinde bulunan uluslararası koruma altında ki Iraklı, Afgan göçmenlere, geçici koruma altında bulunan Suriye'li göçmenlere, göçmenlerle etkileşim halinde bulunan yerli halk ve resmi kurum yetkililerine uygulamak istediği anket soruları Etik Kurulumuzca incelenmiş olup ilgili çalışmanın, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olmak koşulu ile uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna,

Oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR.
01.09.2020

Metin POLAT
Etik Kurul Bürosu Birim Sorumlusu Vekili

Evrak Tarih ve Sayısı: 03.06.2022-172315

Evrak Tarih ve Sayısı: 03.06.2022-172666

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Göç İdaresi Başkanlığı
Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü
Göç Politika ve Projeleri Daire Başkanlığı

Sayı :E-95104841-000-95083
 Konu :Araştırma İzni (Fatma Kızılelmas)

02.06.2022

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
(Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi : 10.05.2022 tarih ve 63781167-100.07.01-E.162274 sayılı yazınız.

İlgi yazı ile Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora öğrencisi Fatma KIZILELMA tarafından yürütüldüğü bildirilen tez çalışması için Düzce iline ait bazı istatistiki veriler talep edilmektedir.

Bu kapsamda söz konusu talep edilen veriler Bilgi Edinme Kanunu'nun 9'ncü maddesi gereğince karşılanamamaktadır.

Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Dr.Gökçe OK
 Bakan a.
 Genel Müdür V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 2E0VFS-M0K53F-3eAeOn-c012nh-T8N5Caxa Doğrulama Linki: <https://www.turkiye.gov.tr/iciisleri-ebus>

Telefon No: Faks No:
 e-Posta: İnternet Adresi: www.iciisleri.gov.tr
 Kcp Adresi: iciisleribakanligi@ts01.kcp.tr

Bilgi için: Pazar KIZILDERE
 Büro Personeli
 Telefon No:

**Ötekileştirilme, Sömürü ve Erkeklik Bağlamında Göçmen Emeği ve Mekâna
Yansımaları ile İlgili Yapılacak Araştırmanın Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu**

Demografik sorular

1. Yaş
2. Cinsiyet
3. Medeni durumunuz nedir?
4. Çocuğunuz var mı?
5. Eğitim durumunuz ?
6. Yaşadığınız yer?
7. Etnik kimliğiniz? (nerelisiniz)
8. Daha önceki mesleğiniz ve şu anki mesleğiniz?

Göç süreci

9. Nereden, hangi ülkeden geldiniz?
10. Ne kadar süredir Düzce/Türkiye’desiniz?
11. Nasıl geldiniz?
12. Neden Türkiye/ Düzce?
13. Göç idaresi ya da herhangi bir kuruma başvurup, kimlik aldınız mı?

Sosyal ilişki Ağları

14. Düzce’de iş ve ev bulma süreciniz nasıl oluyor?
15. Ne kadar kira ödüyorsunuz?
16. Ev eşyalarını nasıl temin ediyorsunuz?
17. Herhangi bir STK’dan yardım aldınız mı?
18. Buraya göç eden diğer göçmenlerle aranızda akrabalık ya da kardeşlik ilişkisi bulunuyor mu?
19. Birlikte çalıştığınız kişilerle, diğer arkadaşlarınızla ilişkiniz nasıl? Sorunlar nelerdir?
20. Memleketinizdeki ailenizi hangi sıklıkta arıyorsunuz. Nasıl görüşüyorsunuz?(internet, Messenger, WhatsApp, telefon kartı)
21. Dinlenme, arkadaşlarla vakit geçirme amaçlı hangi mekânlara gidiyorsunuz? Hangi sıklıkta?
22. Alışveriş için nereleri tercih ediyorsunuz?

Ekonomik durum

23. Buraya gelmeden önce ekonomik durumunuz nasıldı? Geçiminizi nasıl sağlıyordunuz?
24. Buraya gelme kararını nasıl aldınız? Kimler etkili oldu gelmenizde?
25. Burada kazandığınız ücreti nasıl değerlendiriyorsunuz?
26. Ülkenizde kalan ailenize ya da anne babanıza para gönderiyor musunuz? Gönderiyorsanız ne kadar ve nasıl gönderiyorsunuz?
27. Sizden başka eve gelir getiren var mı?

Çalışma Hayatı

28. Burada hangi işte çalışıyorsunuz?
29. İş bulma sürecinde kimler size yardımcı oluyor?
30. Suriyeli/Iraklı/Afgan olmanızın işe alımda nasıl bir etkisi oluyor mu?(millet)

31. Türkçe bilmeniz işe alınmanızda olumlu bir etkisi oluyor mu?(dil). Ne kadar sürede Türkçeyi öğrendiniz?
32. İşvereninizle ilişkileriniz nasıl? Yaşadığınız sorunlar var mı? Ücretin ertelendiği ya da verilmediği oluyor mu?
33. Günde kaç gün, kaç saat çalışıyorsunuz? Ne kadar ücret alıyorsunuz?
34. Hiç İş kazası geçirdiniz mi? Sizin, arkadaşınızın ya da patronunuzun tutumu nasıl oldu?

YERLİ HALKA SORULACAK SORULAR

Demografik sorular

1. Yaş
2. Cinsiyet
3. Medeni durumunuz nedir?
4. Çocuğunuz var mı?
5. Eğitim durumunuz nedir?
6. Mesleğiniz nedir?

Göçmenlerle Etkileşim

7. Göçmenlerin gelmesiyle toplumsal hayatta neler değişti?
8. Göçmenlerin burada bulunmasını ve çalışmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?
9. Göçmenler bildiğiniz ve gözlemlediğiniz kadarıyla nerelerde çalışıyorlar?
10. Sizin açınızdan olumlu yönleri nelerdir? Olumsuz yönleri nelerdir?
11. Göçmenlerin istihdamı konusunda ne düşünüyorsunuz?
12. Göçmenlerin ilk geldikleri zaman da onlara karşı nasıl bir tutum vardı? Şimdi nasıl bir yaklaşım var? Bir değişim var mı? Varsa neden değişti göçmenlere yaklaşım? Sizce ne yapılmalı?
13. Göçmenler en fazla nerede bulunuyor?
14. Göçmenlerin merkezdeki evleri kiralamalarını nasıl yorumluyorsunuz?
15. Bir göçmene işveren oldunuz mu? Anlatır mısınız?
16. Göçmene ev kiraladınız mı? İlişkileriniz nasıldı?
17. Göçmenlerle aranızda kız alıp verme ilişkisi oldu mu?

RESMİ KURUMLARA SORULACAK SORULAR

1. Yaş
2. Cinsiyet
3. Medeni Durumunuz nedir?
4. Çocuğunuz var mı?
5. Eğitim durumunuz nedir?
6. Mesleğiniz nedir?

Göçmenlere yapılan uygulamalar

7. Göçmenlerle ilgili yapılan politikaları (statü, istihdam, eğitim, sağlık) nasıl değerlendiriyorsunuz?
8. Göçmenlerin burada(Düzce) bulunmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?
9. Göçmenlerin gelmesiyle toplumsal (ekonomik, siyasi, sosyal) hayatta neler değişti?
10. Göçmenlerin gelmesi ile alınan güvenlik tedbirlerini nasıl yorumluyorsunuz?
11. Yerli halk gelen göçmenleri nasıl karşılıyor, aralarındaki etkileşim hakkında ne düşünüyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Fatma KIZILELMAS

Yabancı Dili: İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Doktora	Tarih ABD YÖK 100/2000 Göç Çalışmaları Doktora Programı	Düzce Üniversitesi	2022
Y. Lisans	Sosyoloji Anabilim Dalı	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2018
Lisans	Sosyoloji Bölümü	Anadolu Üniversitesi	2016
Lise		Düzce Anadolu İmam Hatip Lisesi	2001

TEZDEN ÇIKAN YA DA ÇALIŞMA ALANIYLA İLGİLİ YAYIN(LAR)

Kızılelmas, F. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsani Yardım Ulaştırmasında Sığınmacılarla ve Kurumlarla İlişki Biçimi: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 267-283.

Kızılelmas, F. (2019). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Düzce’de Sığınmacılara Yönelik İnsani Yardım Yapan STK’larda Çalışan Kadınların Rolü. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 4(2), 67-80.

DİĞER YAYINLAR

- Kızılelmas, F. (2021). Spor Yapan Kadınlar Bağlamında Kadına Yüklenen Toplumsal Beden Algısının İncelenmesi: Düzce Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(45), 417-444.
- Kızılelmas, F. (2021). Spor Yapan Kadınların Bireysel ve Toplumsal Yaşam Biçimlerinde Meydana Gelen Değişimler: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 64-83.

